

అంతర భారతీయ పుస్తకమాల

మ ని షి యా పా ల

కొండప్రాంతాల నివసించే ఒక వికంతు యువతి కథ ఇది. ఇందులో మనిషియొక్క అనేక రూపాలని ఎంతో నైపుణ్యంతో చిత్రించాడు రచయిత. మన సంఘంలో ప్రబలివున్న వైరుధ్యాలనీ, తారతమ్యాలనీ వేరెత్తి చూపించాడు. మనిషి పరిస్థితులకు కేవలం బానిస అనీ, పరిస్థితులే అతని జీవితాన్ని నడిపిస్తాయనీ నమ్ముతాడు రచయిత.

యశ్ పాల్ విప్లవవాది. అతను తన జీవితంలో అనేక పోరాటాలని ఎదుర్కొన్నాడు. అతని రచనల్లో సాంఘిక రాజకీయభావాలు స్పష్టంగా కానవస్తాయి. నిరుపేదలపై జరుగుతున్న దౌర్జన్యాన్ని ఎదుర్కొనేందుకు, సాంఘిక చైతన్యం కలుగజేసేందుకు అతను తన కలాన్ని శక్తివంతంగా ఉపయోగించాడు.

నేషనల్ బుక్ ట్రస్ట్,
ఇండియా.

మనిషి రూపాలు

రచన :
యశ్ పాల్

అనువాదము :
దిట్టకవి రామేశం

నేషనల్ బుక్ ట్రస్ట్, ఇండియా
న్యూఢిల్లీ

1978 (1898)

© యాకపాల్.

తెలుగు అనువాదం : వేషవర్ ఐక్ ట్రస్ట్.
కాపీరైటు ఇండియా.

రూ. 13-00

డిస్ట్రిబ్యూటర్లు:

ఆంధ్రప్రదేశ్ ఐక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్స్.

రాష్ట్రపతి రోడ్డు, సికింద్రాబాదు.

Original Title: MANUSHYA KE ROOP (Hindi)

Telugu Title: MANISHI ROOPALU (Telugu)

PUBLISHED BY THE DIRECTOR, NATIONAL BOOK TRUST, INDIA,
A-5, GREEN PARK, NEW DELHI-16,
PRINTED AT THE FREEDOM PRESS, MADRAS-600021.

విషయసూచిక

పీఠిక	....	vii
కొండదారిలో	....	1
అత్తవారి ఆదరం	....	36
పెద్దమనుష్యులు	....	83
జైలు తప్పించుకుని మళ్ళీ జైలు	....	133
వరువుగల మనుష్యులు	....	189
వైవాహిక జీవితంలో ఎండమావులు	....	291
ఆశ్రయం విలువ	....	278
యజమానుల మార్పు	....	328
విభిన్న మార్గాలు	....	348
పునః పరిచయం	....	375

ప్రీతి క

యశ్ పాల్-వారి నవల 'మనిషి రూపాలు'

భారతదేశంలోని ఇతర భాషలవలెనే హిందీ భాషలోగూడా నవలా వికాసం వందొమ్మిదవ శతాబ్దపు ఉత్తరార్థంనుంచి ప్రారంభమయింది. ఈ వందొమ్మిదవ శతాబ్దం అనేకవిధాలుగా విభజితం మనవచ్చు. అంగ్లేయుల రాకతోబాటు వాళ్ళ భాష, సాహిత్యం, నాగరికతతో భారతీయుల సంపర్కం పెరగసాగింది. హిందీ భాషలో ఆధునిక సాహిత్యనికాసానికి సంబంధించిన మొదటిభాగం భారతేంద్ర-య్యుగ్ అని పిలువబడుతుంది. హిందీభాషలో వెలువడిన మొట్టమొదటి మౌళిక నవల ఏది అనే విషయంగురించి ఇప్పటికీ తర్కవిత్తవాలు ఇరుగుతునే వున్నాయి. కొద్దికాలం క్రిందటివరకూ లాలా శ్రీనివాసదాస్ రచించిన 'పరీక్షాగురు' (1882) అనే నవల హిందీభాషలో వెలువడిన మొదటి మౌళిక నవలగా ఎన్నుకోవటం జరిగింది. కానీ ఆచార్య రామచంద్ర కుల్ల తన 'హిందీ సాహిత్యకే ఇతిహాస్' లో శ్రద్ధారామ్ ఫిల్లార్సీ రచించిన 'భాగ్యవతి' (1877) అనే నవలను మొదటి మౌళిక నవలగా పేర్కొన్నారు. ఈ నవల చాలాకాలంవరకూ లభ్యం కాలేదు. తర్వాత చాలాకాలానికి ప్రచురింపబడింది, అయినప్పటికీ, ఇంగ్లీషుపద్యాలలో, హిందీ భాషలో వెలువడిన మొదటి మౌళికనవల శ్రీనివాస్దాస్ రచించిన 'పరీక్షాగురు' అని అంగీకరించక తప్పదు.

ఈ ప్రారంభిక నవలలకన్నాత బాలకృష్ణ ఫట్ట, రాధాకృష్ణదాస్, లక్ష్మీరామ్ శర్మ, కిశోర్లాల్ గోస్వామి, అయోధ్యాపింహ్ ఉపాధ్యాయ, 'హరిజోషు', ప్రతివందన నహాయ్ మొదలైనవారు వ్రాసిన సామాజిక నవలలు పేర్కొనవచ్చు. నమాజంలోని దురాచారాలనుగురించి, వాటి వివరణగురించి వ్రాయటమే వీళ్ళ ముఖ్యోద్దేశము. బాలకృష్ణఫట్ట రచించిన 'నూతన బ్రహ్మచారి' ద్వారా యువ విద్యార్థులలో నైతికవిలువను ప్రచారం చేయటమే వీరి ఉద్దేశ్యము. వీరు వ్రాసిన 'సౌ అజాన్ ఏక్ మజాన్' అనే మరొక నవలలోని కథావస్తువు - ఉష్ణసంపర్కములనుంచి విముక్తివిటొంది సంస్కారవంతులు కావటం అనేవిషయం. రాధాకృష్ణ

చాన్ రచించిన 'విస్వహాయ్ హిందూ' అనే నవల గోహత్యను సమన్యగా తీసుకుని వ్రాయబడింది. 'హరిజాను' రచించిన 'లేట్ హిందీ కా తాత్' చాలా ఉత్తమమైన నవల. కులాహంకారాలవల్ల పరస్పర సామరస్యంలేని వివాహాలవల్ల కలిగే దుష్పరిణామాలనుగురించి రాయటం ప్రేమవందకు పూర్వమే వీరు ప్రయత్నించారు.

ఈ సామాజిక నవలూ, సంస్కరణాత్మక నవలూ, ఉపదేశాత్మకమైన నవలూ పెంచదీసే కొద్దికాలము తర్వాతనే హిందీ నవలారచనలో మరో నూతన అధ్యాయం ప్రారంభమయింది. ఈ నవలలు ఆకర్షణం, విస్మయం, ఇంద్రజాలంతో కూడుకున్నవి. అరబీ, పారసీ రచనలు, ముఖ్యంగా 'తిలస్మి-వి-హోళరుఖా', 'దస్తాన్-ఎ-అమీర్ హమ్ జా' లచే ఇవి ప్రభావితమయ్యాయి. దేవకీనందన ఖత్రి, గోపాలరామ్ గహమరీ, కిశోరీలాల్ గోస్వామి మొదలైనవారు ఇదే వర్గానికి చెందిన నవల రచయితలు. ఈ నవలల్లో రాజకుమారి - రాజకుమారుల ప్రేమ గాధలు, వాళ్ళ బోగలాలనకు సంబంధించిన చిత్రవిచిత్ర వర్ణనలు వున్నాయి. మధ్యలో వదిలిపెట్టిన కథాసూత్రాన్ని కొంత వ్యవధానంతో మళ్ళీ ప్రవేశపెట్టటం చేత చదవటానికి చాలా అవకాశాలుగా వుంటుంది. కథ ఎక్కువభాగం, వింత వింత సంఘటనలతోనూ, కుతూహలాన్ని కలిగించే వివరణలతోనూ విండి వుంటుంది. చివరికి నాయకుడు శత్రువుని ఓడించి, మాయావరణాన్ని చేరించి శాయకును పొందటం జరుగుతుంది. ఈవిధంగా కుతూహలాన్ని కల్గించటం, దారా బాహిక కల్పనలతో విండివుండటం ఈ నవల ప్రత్యేకత. కిశోరీలాల్ గోస్వామి ఇదేకోవకు చెందిన మూడవ రచయిత. ఈ కాలంలో సామాజిక నవలూ, అవ రాధపరీక్షిత నవలూ, అద్భుతాలతోవిండిన నవలూ, చారిత్రాత్మక నవలూ మొదలైన అనేకరకాల నవలూ రచించినవారు వీ రొక్కరే. పూర్వీకుల నవలల వలెకాకుండా వీరి రచనలలో పాత్రబోషణ, సహజసంభాషణలవల్ల ఎక్కువశ్రద్ధ కూపటం జరిగింది. వీరు రచించిన చారిత్రాత్మక నవలలు శృంగారప్రధానంగా వున్నాయి. వీటిలో చారిత్రక నత్యాలు, సన్నివేశాలు కాకుండా బొత్తుకథవి కల్గించే ప్రణయ సన్నివేశాలు ఎక్కువగా వున్నాయి. వీటిలో పాత్రోచితమైన భాష, శైలి ఉపయోగించటం జరిగింది. వీరి రచనలలో మంచి సుదీకారం వుంది. అక్క-

దక్కరా సామెతలుగూడా వున్నాయి. ఇందుచేత హిందీభాషలోని ఖదీబోలి వికాసానికి వీరు చేసిన కృషి అద్వితీయమైనదని చెప్పవచ్చును.

వలభై-నలభై ఆయిదు సంవత్సరాలలో జరిగిన హిందీ నవలావికాసం కొంత కుంటుపడిందనే అనవచ్చు. ముఖ్యంగా ప్రేమ్చంద్ నవలలు, వారికర్వాత వచ్చిన నవలలు సాధించిన విలువలు, వాటి వికాసం, చూస్తే అలా తోస్తుంది. ప్రేమ్చంద్ గురించి, వారి జీవితచరిత్ర రచించిన, కుమారుడు 'కలమ్-కా-విసాహి (రచనాయోధుడు): ప్రేమ్చంద్' అన్నారు. ప్రేమ్చంద్ రచించిన ప్రారంభిక నవలలు మినహా హిందీభాషలో ఆయన నవలరచనాకాలం పద్దెనిమిది సంవత్సరాలు, 1918 నుంచి 1933 వరకు మాత్రమే అనవచ్చు. ఈ పద్దెనిమిది సంవత్సరాలకాలంలో ఆయన రచనలో విప్లవాత్మకమైన మార్పును చేశారు. మనోరంజనము కల్గించటమే నవలల లక్ష్యమనేది ఖండించారు. పాఠకులలో కుతూహలాన్ని రేకెత్తిస్తూ అనాటి సామాజిక-రాజనైతిక ఆందోళనలను సవిస్తరంగా వర్ణించారు. రైతులకు జరిగే అన్యాయాలను, వాళ్ళపై జరుగుతున్న అత్యాచారాలను విరసిస్తూ, ప్రజల జీవితాన్ని గురించి, ప్రజాభావనలను వర్ణించారు. వీరి ఈ రచనలను హిందీ భాషలోనేకాక భారతీయభాష లన్నింటిలోనూ ఎన్నడగినవి, అద్వితీయమైనవి కూడా. వీరు రచించిన నవలలు 'ప్రేమాశ్రమ్', 'రంగభూమి', 'కర్మభూమి', 'గోదాన్' మొదలైనవి ఈ రెండుదశాబ్దాల భారతదేశపుస్థితిని, దేశంలో జరిగిన సామాజిక-రాజనైతిక మార్పును, ప్రజాజాగృతిని స్పష్టపరుస్తాయి. అందుచేతనే డా॥ నామెవర్ పింగ్ ప్రేమ్చంద్ నవలలను 'కామెడీ హ్యూమెన్' అని అన్నారు.

ప్రేమ్చంద్ తర్వాత హిందీ కథాసాహిత్యంలో ఈవిధంగా సామాజిక నవలని పుద్దిపరచిన రచయితలలో యశ్ పాల్ కృషి, ఆయన స్థానము, మహత్వ పూర్ణమైనవి. ప్రేమ్చంద్ తన కృషిని ఎక్కడైతే వదిలిపెట్టాలో, యశ్ పాల్ తన కృషిని అక్కడనుంచి ప్రారంభించి రాజనైతికచైతన్యాన్ని గురించి, ప్రజాజాగృతి గురించి, దేశంలో జరుగుతున్న అత్యాచారాలకు వ్యతిరేకంగా, సాహిత్యకారుల పక్షాన్ని వహించి, వాళ్ళకృషిని సమర్థించారు. జై నేండ్ర్, ఆజ్ఞేయ్, ఇలాచంద్ర జోషిలాగ మనోవైజ్ఞానాన్ని తెచ్చే సూక్ష్మమైన మార్గం ఆయన ఆవలంబించలేదు. వాళ్ళ సృష్టించిన నాయకులవలె యశ్ పాల్ నాయకులు అహంకారంతో విడిచిన

అనా స్తవికమైన పాత్రలు కావు. విప్లవాత్మకమైన జీవితంతో యోపార్థకు వ్యక్తిగత అనుభవం వుంది. ఆయనజీవితం సంఘర్షణలనే విస్ఫుల్లోకాలి ఇనుముగా మారింది. భగవతీసింగ్, ఆజాద్, సుఖదేవ్, భగవతీవరణ్ లతోకలసి పని చేశాడు. బ్రిటిష్ పరిపాలకులు మనదేశాన్ని ఆక్రమించటాన్ని తిరస్కరించి ఆ పరిపాలకుల మీద క్రోధం ప్రకటించారు. బ్రిటిష్ పరిపాలకుల్ని విరోధించి మూడుఖండాల్లో 'పింహావలోకన్' అనే 'అత్యుత్తర' రచించారు. విజంగా ఈ సంస్కరణాన్ని వదవక పోతే, యోపార్థ మన స్తత్వం పూర్తి అవగాహన కాదు.

యోపార్థ రచించిన నవలల్లో మొదటిమంచి చివరివరకూ సామాజిక రాజనైతిక చైతన్యమే ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది. కానీ ఈ రాజనైతికచైతన్యం కారణంగా ఈయన్ని విమర్శించేవారి సంఖ్య తక్కువే కాదు. ఈ వ్యతిరేకంలోనే గౌరమాల్పవాదీ సిద్ధాంతం ఏర్పడింది. దానితోబాటు అనేకమంది మార్క్సవాదీ విమర్శకులుకూడా ఏర్పడ్డారు. దా॥ రామవిలాస్ తర్క పీఠిలో ప్రముఖులు.

'దాదా కాప్రేద్' (1841) నుంచి 'మేరీ తేరీ ఉన్కీ బాత్' (1872) (ఈ మహాత్తరమైన నవల ఇంతవరకూ పుస్తకరూపంలో ప్రచురించబడలేదు) వరకు ఈ సామాజిక రాజనైతికచైతన్యం ఎదో ఒకరూపంలో యోపార్థ రచనల్లో వెల్లిడవుతూనేవుంది. 1929-33 మధ్యకాలంలో భారతదేశంలో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వపు రాక్షసకృత్యాలు తారస్థాయిని అందుకున్నాయి. ఆ కాలంలోని భారతదేశపు రాజనైతిక పరిదృశ్యాల్ని 'దాదా కాప్రేద్' నవలలో చిత్రించటానికి ఈయన ప్రయత్నించారు. విప్లవకారుల్ని ఉరిశిక్షవేయటమో, జైలుకి పంపటమో జరిగింది. తాము చేసిన ప్రయత్నాలు విఫలం కావటంతో మిగిలిన విప్లవకారులు హతాశులై విచారించసాగారు. సత్యాగ్రహంకోసం గాంధీవాదం సూచించే వర్తకులంటే ఏళ్ళకేమీ వమ్మకం కలగలేదు. రెవిన్ విమర్శతో రూసో విప్లవసిద్ధాంతం అట్టే లాభదాయకమైనది కాదని ప్రజలు భావించసాగారు. దేశంలో వ్యాపించిన విప్లవానికి ప్రజల విరంతుర సహాయం, అండదండలు, అత్యంతావశ్యకమని అభిప్రాయపడసాగారు. 'దాదా కాప్రేద్' లోని హరీష్ ఇటువంటి మనస్తత్వంగలవాళ్ళకి ప్రాతివిధ్యం వహిస్తాడు. హరీష్ అలోచనలకు అతను చేసే పనులకు వెనుక యోపార్థ అనుభవాలు స్పష్టంగా గోచరిస్తాయి. హింసావాదంమంచి సమాజవాదంవరకు వున్న

మానసికయాత్రను వివరిస్తూ 'దేశద్రోహి' (1943), 'గీతా-పార్టీ కాలేజ్' (1946), 'మనుష్య-శి-రూప్' (1948) లలో యోపార్ కమ్యూనిస్టుపాత్రలైనవి. భగవాన్ దాస్ అన్నా, గీతా, భూషణ్ లను సృష్టించారు.

ఈ నవలలద్వారా మధ్యతరగతికి చెందిన యువకుల రాజనైతిక కార్యక్రమాలు స్పష్టంగా బోధపడటమేకాక కమ్యూనిస్టు నాయకుల ఆలోచనాస్రవంతులగురించి ఆలోచించబడిన విషయాలపై ఎదుర్కోవటం గూడా జరుగుతుంది. యోపార్ రచనల్లోని పాత్రలన్నీ గూడా మానవసహజమైన బలహీనతలుగలవిగా కన్పిస్తాయి. వాస్తవికమైన సంకల్పాలు, రాజనైతిక ఆదర్శాలు, పరస్పరసంబంధాలు ఈ పాత్రల్లో గోచరిస్తాయి. 'దివ్యా' (1945) 'అమితా' (1956) నవలలు చారిత్రక నవలలుగా చెప్పుకోదగినవి. పురుషులు అధికారం చెలాయిస్తున్న సమాజంలో ప్రేమకు జరుగుతున్న అడ్డులేని అన్యాయాన్ని ఎదిరిస్తూ, వేసే చేతుకుని బ్రిటిష్ పీఠజాతి ప్రజలపై ఉన్న తవర్గానికి చెందిన ప్రజలు జరిపే దురాచారాలను వ్యతిరేకిస్తూ యోపార్ ప్రీ స్వాతంత్ర్యాన్ని ఉద్ఘాటించారు. పీఠజాతి ప్రజలకు జరిగే అమానుష కరమైన అన్యాయం గురించిన శక్తివంతమైన రూపకల్పనలు ఇందులో ఎదురవుతాయి. 'అమితా'లో ఆరోక్షం కలిగియున్న సందర్భంలో విశ్వకాంతి సమన్వయ ప్రేరేపించి, దేశవిస్తారం గురించి పూర్తిగా విరసన తెలియపరిచారు.

సామాజిక నవలల్లో 'యుగా నవ్' (రెండవ భాగంలో 1956, 1960) యోపార్ రచించినవాటిలో ఉత్తమమైన నవల. దేశవిభజనకు సంబంధించిన దౌర్భాగ్య పూర్వక కథ ఈ నవలల్లో సవిస్తరంగా చిత్రించబడింది. మధ్యతరగతికి చెందిన ఒక యువకుని సాహిత్యాత్మక చైతన్యం, విప్లవాత్మక ఆలోచనలు, సుఖమయశీలత లోకి దిగి తత్ఫలితంగా కలిగే ఏనగింపు, సమాజవిరోధాన్ని ఈ నవలలోని నాయకుడైన జయదేవపురిద్వారా వివరిస్తారు యోపార్. హిందూ-ముస్లిం నాయకుల స్వార్థం, బ్రిటిష్ పాలకుల వన్నాగాలికి గురై భారతదేశ ప్రజలు అనుభవించిన ఇక్కట్లను తెలిపే సతీవస్త్రనలు ఈ నవలలో కన్పిస్తాయి. రెండవ భాగం మైన 'దేశ-కా-భ-ష్య'లో అధికారాన్ని చేబట్టిన నాయకుల యాపంలో దేశంలో వ్యాపించిన వర్గం గురించి, ఆ వర్గపు వాస్తవికతను గురించి విష్వక్పాతంగా తెలియపరి

దారు. 'దేశభవిష్యత్తు ఏనాయకులచేతుల్లోనూ లేదు, దేశప్రజలచేతుల్లో వుంది' అని వభలో వివివించే విచారంతో 'యుగావధి' నవల ముగుస్తుంది.

'మనుష్య-కే-రూప' అనే ఈ నవలలో వర్తకప్రాంతానికి చెందిన వితంతు యువతి సోమద్వారా విభిన్నమైన పరిస్థితులలో ఒకేమనిషి అనేకరకాలుగా మారటాన్ని గురించి యోపార్ వర్ణించారు. సమాజంలోని అంతస్తులను గురించి, మనుష్యులలోని అనేకరకాలైన స్వభావాలను గురించి ఈ కథ విడిచిపెట్టింది. ఈ నవలలోని కథాభూమిక చాలా విశాలమైనది. కాంగడాలోని వర్తకమార్గంతో ప్రారంభమైన కథ బొంబాయిలో ముగుస్తుంది. మధ్యమధ్యలో ధర్మశాల, లాహోర్, పిష్టాబాద్ గూడా కథాభూమికలు అవుతాయి. కొండరాటమీద ధనసింగ్ బ్రక్క క్రింద పడబోయి తప్పించుకున్న అమాయకురాలైన సోమా, అనేకరకాలైన కష్టాలను ఎదుర్కొని ప్రముఖ పీఠికా పహాడన్ గా మారుతుంది. పరిస్థితుల ప్రభావంతో ధనసింగ్ ప్రేమలోపడి, ఇల్లు వదిలిపెట్టి, చివర ఆ ధనసింగ్ నే గుర్తు గూడా వట్టనట్లు నటిస్తుంది. ప్రేమ ఆదర్శవంతమైనదని, శాశ్వతమైనదని, అచంచలమైనదిని యోపార్ అంగీకరించారు. ప్రేమగూడా మన సామాజికపరిస్థితుల వలన అర్థికపరిస్థితులవలన కలిగేదేనని, ఆ పరిస్థితులలో మార్పురాగానే ప్రేమలో గూడా తప్పక మార్పు వస్తుందనే విషయాన్ని యోపార్ ఈ నవల్లో బలపరుస్తారు. ఇదేదృష్టితో భూషణ్ మనోరమకు సంబంధించిన ప్రసంగంలో వర్గమూలకమైన చైతన్యం వర్ణించబడింది. ధనవంతురాలైన మనోరమకు షార్తిగా వమ్మకం వున్నప్పటికీ, ఈ చైతన్యమే భూషణ్ ను దూరంగా త్రోసివేస్తుంది. ఈ కారణంగా కొద్దిమాత్రపు పరివరయాన్ని ఆధారంగా చేసుకుని మనోరమ సుతరీవాలాని పెండ్లి చేసుకోవటానికి సిద్ధమవుతుంది. తప్పరికంగా కొద్ది వ్యవధిలోనే విడాకులు తీసుకోవలసిన పరిస్థితులు ఏర్పడుతాయి ఈవిధంగా రెండు విడి విడి వర్గాలకు చెందిన ప్రేమద్వారా యోపార్ సమాజంలోని ప్రేమ ఆత్మవిర్యుగాన్ని వ్యక్తపరిచారు. ఆత్మవిర్యవం, ఆత్మవిశ్వాసం వున్న ప్రేమాశ్రమే అన్నివిధాలా సమాజంలో జరుగుతున్న అన్యాయాన్ని ధైర్యంగానూ, శక్తివంతంగానూ ఎదురించగలదనే విషయాన్ని యోపార్ బలపరుస్తారు. బాల్వర్ జగదీశ్ సరోలా, క్లబ్బులోని అతని మిత్రులు, సుతరీవాలా మొదలైన వారిద్వారా 'పరువుగల మనుష్యుల

పామాతిక నైతిక విస్ఫారకలను ఈ నవలలో పొందుపరిచారు. వ్యంగ్య పూర్వక రచనలు చేయటంలో యోపాల్ సిద్ధహస్తులు. వ్యంగ్యపూర్వక సంఘటనల వర్ణనలలో యోపాల్ ధరమస్థితిని అందుకుంటాడు. ఇటీవలంగా రెండవ ప్రపంచ యుద్ధపునవయంలో సైన్యం, పోలీసులు చేసిన దురాగతాలు, ప్రభుత్వంచేసిన మోసాలు, సైన్యంలో నల్లవాళ్ళు-తెల్లవాళ్ళు అనే భేదాభిప్రాయాలు మొదలైన వాటిని కళ్ళకు కట్టినట్లుగా వర్ణించారు. యుద్ధంవలన ప్రజల్లోకలిగే భయంకరమైన పరిణామాలను గూడా ఈ నవలలో చిత్రించారు.

పర్యతప్రాంతంలోని విస్ఫారమైన జీవితంలోనైనా నరే, అన్నిహంగులా వున్న పినిమా జీవితంలోనైనా నరే, పురుషుడు ఎప్పుడూ ప్రీ అనమర్థతని ఆసరా చేసుకుని స్వప్నమోషనం పొందటానికి ప్రయత్నిస్తాడు. భర్త యుద్ధంలో మరణించినకర్నాట అత్తవారింట్లో పళువుకన్నా ఎక్కువగా ఒళ్ళు విరుచుకుని పేన చేసినప్పటికీ రెండు రోడ్లెడలివి తల దాచుకోవటానికి కూడా సోమాకి ఆశ్రయం దొరకలేదు. మన్నూపాహా నలహామీద ఆమె అత్తగారు మామగారు ఆమెను అమ్మటానికి సిద్ధమవుతారు. ఆర్థికదృష్ట్యా జీవితం మెరుగుపడిన తర్వాతగూడా తొండా యిలో ఓమాటు.... 'ప్రపంచం నన్ను కొగలించుకుని, నా మెదలో చేతులుపేసి అనందించటానికి సిద్ధమాతోంది, కానీ నా వెయ్యిపట్టుకుని నాకు ఆధారంగా నిలబడటానికి ఎవ్వరూ ముందుకు రావటంలేదు....' అంటుంది. ఈ విధంగా సామాజిక అసంగతాలను అంతర్వ్యరోదానుగురించి యోపాల్ స్పష్టంగా వివరించారు. మనోరమ విరాళులు తీసుకునే నన్ని పేజీలో పార్టీ ఆఫీసులో పనిచేసేవాళ్ళలో, ముఖ్యంగా వీతా వ్రవర్తన, యోపాల్ చుట్టూకోణాన్ని మరింత స్పష్టం చేస్తుంది. విరాళులు తీసుకోవటమనే తలపు మనసులో రాగానే మనోరమకు అవమానమూ, విముక్తి దొరుకుతుందనే సంతోషమూ, రెండూ కలుగతాయి. కానీ 'ముక్తికోసం చెడు సంస్కారాలనుంచి విముక్తి పొందటం అవసరం' అని మనోరమ తనకు తానే నచ్చజెప్పుకుంటుంది.

'మనవ్య-కే.రూప్' నవలలోని భాషనుగురించి చెప్పటంగూడా కొంత అవసరమేనని తోస్తుంది హిందీలో ఈ నవల ప్రచురించినకర్నాట, ధనసింగ్ ఆతని మిత్రులమధ్య జరిగిన సంభాషణలు, బ్రక్కు డ్రైస్టు-క్లీన్ల మధ్య జరిగిన

వాద వివాదాలలోని భాష, ముఖ్యంగా మామూలు వాడుకభాషలో వ్రాయబడింది. ఆ సందర్భంలో ఉపయోగించిన తిట్లనుగురించి దోషారోపణ చేయటం జరిగింది. యోసాల్ నవాజత్వానికి వికృతరూపం కల్పించారనికూడా కొందరన్నాడు. కానీ ఈ తిట్లతో ఏమాత్రమూ సంబంధములేనిపాత్రలు 'మనుష్య-కే-రూప్' నవలలో చాలా వున్నాయి. ఏ వ్యక్తి మాట్లాడేభాషైనా ఆ వ్యక్తి వివసించే వాతావరణాన్ని బట్టి వుంటుంది. ఆ వాతావరణానికి జీవం పొయ్యారంటే భాషకి వాస్తవికమైనటువంటి రూపం ఇవ్వటం ఎంతయినా అవసరం, భాష స్త్రీలమైనది కాదు, ఆస్త్రీలమైనది కాదు. సందర్భాన్నిబట్టి, పరిసరవాతావరణాన్నిబట్టి భాష ఉపయోగించబడింది. పరిపాలనావిధానాన్ని చట్టంలోని దోషాల్ని విడిచివేయడం మొదలు భాషామూలకమైన ఆదర్శంవరకూ రచించే యువ కళాకారుడని పేర్కొనటానికి యోసాల్లో చాలా ప్రత్యేకతలున్నాయి. బహుశా ఈ ప్రత్యేకతలవల్లనే ఈనాటికీగూడా వారి శక్తిసామర్థ్యాలు ఎంత వృద్ధిచెందాయో అవగాహన చేసుకోగలుగుతున్నాము.

'మధురేశ్'

కొండదారిలో

వతాన్కోటకు ముందున్న పర్వతప్రాంతాల్లోగూడా రైలు నడపాలని ఆంగ్లేయప్రభుత్వం విశ్వయించింది. కాంగ్ రేపర్వతపు గుట్టలను తవ్వి వాటిపై ఇనుపపట్టాల మార్గాలు నిర్మించబడ్డాయి. చిన్నచిన్న ఇంజనులు తమవెనుక చిన్న చిన్న రైలుబండ్లను తగిలించుకుని చక్ చక్ మని మోతచేస్తూ పొగను పదులుతూ పట్టాల మార్గాలనుంచి వికారమైన పర్వతాల శరీరంమీద కాళ్ళజెర్రిలా పాకటం ప్రారంభించాయి.

గర్వంతో నిండిన పర్వతాలందరి ప్రకృతి మనుష్యుని ఈ ఆహంకారాన్ని, దుస్సాహసాన్ని నహించలేకపోయింది. నిద్రలేచి తనపై వాలిన ఈగలను తోలు కోవటానికి కడిలే ఎద్దులాగా రైలుబండ్ల కదలిక తాకిడివలన ఆ మహాపర్వతం తన శరీరాన్ని కదల్చటం మొదలుపెట్టింది. పర్వతభాగం కొంత విరిగి పట్టాలమీద పడేది, లేకపోతే టీట్లు వారేది ప్రభుత్వం ఈ రైలుమార్గాన్ని వైజ్ నాల్సుంచి నగ్ కోటావరకుమాత్రం నిర్మించారు.

ఇప్పుడుకూడా వతాన్కోటనుంచి కుల్లా - మనాలివరకూ ప్రమాణేశుల వస్త్రసాష్ట్రగ్ని రాకపోయి రెండువందల పాతికమైళ్ళ దూరంవరకూ ఎక్కువగా బిస్సులద్వారానే జరుగుతున్నాయి. ఆ మార్గంలో ప్రయాణం చేయాలంటే యాత్రీకులు బిస్సులనే ఉపయోగించాల్సి వస్తోంది. మైదానప్రాంతాల్లో నివసించేవాళ్ళకి బిస్సుమీద వెళ్ళటమంటే నమస్యగానే వుంటుంది. కాని అన్నిసుఖాలకు అలవాటు పడ్డవాళ్ళ మాత్రం ఇది నమస్య కాదు. బిస్సులలో వెళ్ళటమంటే ఎత్తైన ఉయ్యాలలో గంటలతరబడి ఎడతెంపు లేకుండా ఈగటం లాంటిది.

ఈ దారి ఎక్కువభాగం ఎత్తుపల్లాలతోనూ, ఏటవాలు భూములతోనూ, అడుగుడుగునా మోచేతిలాగా వంకరగావుండే మలుపులతోనూ, నిండివుంది. ఒక వైపు ఎచ్చని మొక్కలతోనూ, పూలతోనూ నిండిన ఖిరాలి ఎత్తైన కోటగోడల్లా నిలబడి వున్నాయి. ఈ ఖిరాలి అంచులు చూడాలని ప్రయత్నిస్తే తలమీదవున్న బోపి కింద పడిపోతుంది. దారికి రెండోవైపున రాళ్ళతో నిండిన కొండవాగులు

యాభై - అరవై మూలలోతున తెల్లని నురుగుతో వీలరంగులో ప్రవహిస్తున్నాయి. దారి వంకరలుగా తిరుగుతూ వెళ్ళుటంచేత ఒకసారి ముందు, ఒకసారి కడివైపున, ఒకసారి ఎడమవైపున, మరొకసారి వెనుకగా కన్పించే పర్వతశిఖరాలమీద వున్న ముందు, ఎండనుంచి కాపాడుకోవటానికి పర్వతాలు తమ తలపైన ఆంగోత్రం వేసుకున్నట్లుగా వుంటుంది.

అక్కడక్కడ దారికి పక్కనవున్న పర్వతప్రాంతపు పొలాలు వెడల్పైన మెట్లమీదరిగి ఎక్కుతూ దిగుతూ వెళ్ళిపోతున్నాయి. ఈ ఏటవాలు పొలాల్లో గడ్డి మేపే కొండజాతి పశువులు, పెగంగా శబ్దించేస్తూ వెళ్ళే బిన్నులవైపు కుతూహలంతో పెద్దపెద్ద మెరిపేకళ్ళు తెరచి, స్తంభించినదృష్టితో చూస్తూవుంటాయి. అప్పుడప్పుడూ మేకలు, ఆవులు, కంచరగాడిదలు, దారికి రెండువైపులవున్న రాళ్ళవైనుంచి చూకి, బాటమీద బిన్నులతో పరిహాసం చేయటానికి వచ్చి, బిన్నుల ముందు ఒక్కక్షణం ఆలోచిస్తూ నిలబడుతాయి. ఈ పశువులు బిన్నుల ద్రైవల్లను, ద్రైవల్ల ఈ పశువులను ఎరుగుదురు. ఆ పశువులు ఒక్కక్షణం బిన్నులను చూస్తాయి. బిన్నుకు కొమ్ములు చూపించి దెలిసిస్తాయి. బిన్ను కొంచెం కడిలి కొద్దిగా దోవ మరల్చుకోగానే రాళ్ళగుట్టలను చూకి పొలాల్లోకి వెళ్ళిపోతాయి.

దోవలో కనిపించే ఈ దృశ్యాలవలన ప్రయాణీకులు ఏ ఆనందాన్ని పొందలేరు. వంకరలు తిరుగుతూ వెళ్ళే బిన్ను నడకవలన తలను రెండుచేతులతోనూ పట్టుకుని, బట్ట అంచుతో నోరు కప్పకుని కూర్చుంటారు. వారి శరీరంలోని ఆణు విణుపూ భయంతో విణుకుతూ వుంటుంది. ఒకచోట బిన్ను ఒక అంగుళం కుడి వైపుకుగాని, ఎడమవైపుకుగాని దారి తప్పితే, వాళ్ళు అంతశ్రేణుల పోతారు. ఈ ప్రయాణాన్ని వాళ్ళు అపరంభయంతోనే పూర్తిచేస్తారు. ఇక ప్రతిరోజూ ఈ దారిని వెళ్ళే బిన్నులద్రైవల్ల పరిస్థితి ఎట్లా వుంటుంది? జాగ్రత్తగా తమ దృష్టిని దారిమీద కేంద్రీకృతంచేసి ఏదో పాట పాడుకుంటూనో, సిగరెట్టు కాల్చుకుంటూనో వెళ్తారు. వాళ్ళకి ఇది అలవాటైపోయింది.

ధనసింగ్ సుమారు ఒకటిన్నర సంవత్సరంనుంచి ఈ దారిమీద లాఠీ నడుపుతున్నాడు. చలికాలపు రోజులు. అతను మధ్యాహ్నం రెండుగంటలకన్నా ముందే కల్లానుంచి బయల్దేరాడు. మండిదాటి సేదీ-ధర్మవాసె దారిలో వెళ్తనాథ

వైపు విశ్చింతగా. కేవలం నేర్చుకున్న మెలకువతో వెడుతున్నాడు. రెప్పగూడా వచ్చిని ఆతని స్థిరమైనదృష్టి దారిమీదే లగ్నమయివుంది. మిషను చక్రాలమీద పట్టా ఏవిధంగా తిరుగుతుందో అదేవిధంగా దారి ఆతని లాఠీచక్రాలక్రింద వేగంగా జారుతూ వెళుతుంది. లాఠీ స్థిరింగును పట్టుకున్న ఆతనివేళ్లు దారినిబట్టి స్థిరింగును తిప్పుతూ సంభాషిస్తున్నాయి.

దారికి ఎడమవైపున వ్యాపించియున్న కొండకనుమల పక్కనుంచి లాఠీ పర్వతాల గుట్టలమీద వెళుతుంది. కొండకనుమల ఆకుపచ్చనిపైరు శీతాకాలపు మంచువలన వచ్చబడి మేఘమి బంగరపువర్ణాన్నిపుడముకుంది. సూర్యుడు అస్తమిస్తున్నాడు. కొండకనుమలకు పడమరదిక్కునవున్న చీట్ చెట్ల వీడలతో వ్యాపించిన పర్వతాలనే తలగడలమీద తన తలవచ్చి విద్రపోవాలని కోరుతున్నట్లుగా వుంది ఆ సూర్యబింబం. ధనసింగ్ కు కేవలం తొమ్మిదిమైళ్ళ దూరానవున్న వైట్ నార్ పరకుమాత్రమే పోవలసివుంది. ప్రయాణీకుల గోరి, తొందరపాటుతో ఏర్పర్చబాధ ఆతనికి లేవు. లాఠీలో బంగాళాదుంపలతో విండిన సంచులున్నాయి.

ధనసింగ్ యొక్క సహాయకుడు. లాఠీ క్లీనరు అయిన కర్రూ లాఠీ వెనుక బంగాళాదుంపల సంచీలమధ్య ఖాళీ ఏర్పరచుకుని వడుకునివున్నాడు. ఆతను రెండు చెవుల్లోనూ శేళ్ళు పెట్టుకుని గొంతెత్తి బిగ్గరగా ఒక పల్లెపాట ఆలాపిస్తున్నాడు.

'దిలాం దియాం కుండియా, బులాహ్ కనేబో,

ప్రీతా దియాం టీతాః భులాహ్ కనేబో,

చిత్తా బిఛోడా బందియా జో'

[మనసు తిరుపుల గొళ్ళెము తెరచి,

ప్రీతి టీతిని విస్మరించి,

దాసిని పరిహరించనే వాడు]

కర్రూ కంఠధ్వని మధురంగానే వుంది. కానీ ఆందులో బాధగూడా మిళితమై వుంది. లాఠీ కుదుపువలన ఆ కంఠధ్వని కంపిస్తుగూడా వుంది. లాఠీ నడక, ఇంజన్ మోత కలిపి ఆ పాటకి తాళం వేస్తున్నాయి. బిగ్గరగా పాడినాకూడా పాట స్వరం లాఠీ నడకవలన వెనుకే పడిపోతోంది. ధనసింగ్ కు ఆ పాట మృదువు

గానూ, దూరపు పర్యవేక్షకు కమమలనుంచి వస్తున్నట్లుగానూ వుంది. ధనసింగ్ చేతులు లారీ స్టీరింగ్ మీద, చెవులు పాట స్వరం మీద, కాళ్ళు బ్రేకు మీద, కళ్ళు వేగంగా జారుతూపోయే దారి మీద, మనసు ఆ పాట భావం మీద లగ్నమైవున్నాయి. అతని నిశ్చలమైన చూపులో కాంతి, ముఖం మీద ఆనందం స్పష్టంగా కనిపిస్తూ వున్నాయి.

రోడ్డు మీద లారీ ఎదురుగా కొన్ని మేకలు, మేకపిల్లలు కనిపించాయి. ధనసింగ్ వేళ్లు వెంటనే హోర్న్ మోగించాయి. మేకలు, మేకపిల్లలు రోడ్డు మీదనుంచి కదిలి దారికి వక్రమవుతున్న చెట్ల వైపు తప్పుకున్నాయి. కాని రెండు చిన్న మేకపిల్లలు వెంటనే రెండు కాళ్ళూ ఎత్తి మళ్ళీ చెంగున లారీ వైపుకు దూకాయి. అవి దూకగానే వాటి మీద నీడలాగా ఒక స్త్రీ వచ్చి పడింది.

యాంత్రికంగానూ, ఆతివేగంగానూ ధనసింగ్ కాళ్లు క్లచ్ మీదకు, బ్రేకు మీదకు వెళ్ళాయి. తన నడక ప్రవాహంలో ఆటంకం కలగడం వలన వెళ్ళటానికి వీలులేక, లారీ బాధగా మూలిగి, మార్గం మీద ఒక్క కుమారుడు కుదిరిపోయింది. లారీలోని అణువణువు బాధపడింది. ధనసింగ్ శరీరంలోని అణువణువు చమటతో నిండిపోయింది. లారీ ముగ్గురు తోయడం వలన ఆ స్త్రీ కింద పడింది. విరివిలా తన్నుకునే ఒక మేకపిల్ల కాదు అప్పటికీ ఇంకా ఆ స్త్రీ చేతుల్లో వుంది. రెండవ మేకపిల్ల దూకి, ఆ మార్గం వాటి రాతిబండ మీద నుంచుని ఈ తమాషా చూస్తూ సంతోషంతో అరుస్తూ వుంది. ఆ స్త్రీ తన చేతిలో వున్న మేకపిల్ల సురక్షితంగా వుందని తెలుసుకుని దాన్ని వదిలిపెట్టింది. పడిపోయిన ఆమె లేచే ప్రయత్నంలో చీరకొంగు సర్దుకుని దైర్యవంతురై చూసింది.

ధనసింగ్ కు కోపం పొంగివచ్చింది. కళ్ళలోకి నెత్తురు దిగివచ్చింది. కుడి చేత్తో లారీ తలుపు తెరిచి, రోడ్డు మీదకు దూకి లారీ ముందుకు వచ్చాడు. ఆ స్త్రీని కొడదామని ఎత్తిన తన చేతిని అతికష్టం మీద కిందికి దింపాడు. ఎంతైనా స్త్రీ, అయినా తిట్టకుండా మాత్రం వుండలేకపోయాడు. 'ఏ అమ్మ.... నన్ను ఉరికంబం ఎక్కించాలనుకుంటున్నావా? ఏ అక్క.... నువ్వు ఇంట్లో పనికిమాలిన దానివా?' కోపంలో అతడు ఎన్నో తిట్లు తిట్టాడు.

ఆ స్త్రీ ఒక చేత్తో దెబ్బ తగిలిన నుదుటిని నొక్కుకుంటూ, రెండవ చేత్తో

తలకి దెబ్బ తగలకుండా అడ్డం పెట్టుకుని, భయంవలన పెద్దవైనకళ్ళతో మెదలకుండా ధనసింగ్ వైపుచూస్తూ వుండిపోయింది. ధనసింగ్ వశంకప్ప అమెమీద మండిపడ్డాడు. ఇంత భయంకరమైన పనిచేసిన ఆ స్త్రీని కొట్టిగూడా తన కోపాన్ని తగ్గించుకోలేక పోయాడు.

ఆకాశపు రంగువలెవుండి, నీటితో తడిసిన ఆ యువతి పెద్దపెద్ద కళ్లు మూర్ఛత్వంవలన స్థిరంగా వున్నాయి. భయంవలన ఆయానపడుతూ, రొప్పుతూ వుంది. ఎ తెనవజ్జీజాలు చిరిగిన రవికలోనుంచి తొంగిచూస్తూ వున్నాయి. కంగారు వలన, భయంవలన, ఆ వజ్జీజాలని కొంగుతో కప్పుకోవాలన్న విషయంగూడా ఆమెకు గుర్తుకు రాలేదు. ఆమె మూర్ఛత్వం, పొంగివచ్చే ధనసింగ్ ని కోపాగ్నిమీద వీటితుంపరలు కురిపించి చల్లార్చింది.

కర్నూ ఆకస్మాత్తుగా ఆగిన లారీ తుడుపుకు పడబోయి తననుతాను సంభాళించుకుని కాపాడుకున్నాడు. అతనుగూడా లారీదిగి ముందుకువచ్చాడు. భయంతో వణికిపోయే పరిస్థితిలోనూ, వంటిమీద సరిగా బద్దకూడలేని స్థితిలోనూ ఆ యువతిని చూసి పళ్ళు బయటపెట్టి ధనసింగ్ తో అన్నాడు—'అహ! మంచిబేరం దొరికింది గురూ' ఆ అమ్మాయిని బుజ్జగించడానికి నోటితో ఈం వేశాడు. ధనసింగ్ కుకూడా నవ్వాచ్చింది.

'నీకోసం మీ నాన్నకి ఏమగడూ దొరక్కపోతే ఎవడితోనన్నా వెళ్ళిపో. మాలాంటి బీదవాళ్ళ గొంతెండుకు కోయాలని చూస్తావ్! రాక్షసి!' అని ధనసింగ్ ఆ అమ్మాయికి అర్థమయేలా కొండభాషలో అన్నాడు.

దెబ్బ తగలడంచేత ఆ అమ్మాయి ఏమీ అలోచించేపరిస్థితిలో లేదు. అందు చేత కోపంతో విండిన ధనసింగ్ తీక్షణమైన దృష్టివలన ఇంతవరకూ ఏవిధమైన సంకోచాన్ని పొందలేదు. ఇప్పుడు తనభాషలో మాటలు విని, కర్నూ సౌంజ్జలు అర్థంచేసుకుని ఆమె నలిగిపోయి చిరిగిపోయిన రవికలోనుంచి బయటకు తొంగి చూసే తన శరీరపు పొంగును చీరకొంగులో దాచేసుకుంది. వెడల్పుయిన ఆమె కంటిరెప్పలు, నీటితో నిండి, పచ్చి పాలవలె తెల్లగావున్న కంటిగ్రుడ్డుమీదకు వారి పోయాయి. సంకోచంవలన మెడకూడా వారిపోయింది.

కర్నూ తన చెడుకోరికను మళ్ళీ బయటపెట్టాడు. ధనసింగ్ కూడా నవ్వి.

‘ఏయ్! ఇకలే! ఈ మార్గంవదిలి ఇంటికి వెళ్లిపో....లేకపోతే లారీలో కూర్చో. నిన్నుగూడా తీసుకువెడతా!’ అన్నాడు.

ఆ అమ్మాయి దెబ్బవలన వణుకుతూ లేచినిలబడి పక్కనవున్న దిబ్బవైపు వెళ్లిపోయింది. ధనసింగ్ లారీలో కూర్చున్నాడు. అతను లారీ స్వీచ్‌ని, స్టార్టర్‌ని నొక్కాడు. ఆ సూచనకు ఇంజను ఏమీ సమాధానం ఇవ్వలేదు.

‘అరే కర్నూ ఇటురా!’ ధనసింగ్ క్లీనర్‌ను పిలిచాడు. ‘చాలా ఇబ్బంది వచ్చింది. ఒకవేళ బాటర్‌వైర్లు తెగిపోయి వుంటాయి’ అని ధనసింగ్ మళ్ళీ లారీ నుంచి దిగాడు. ఇంజనుపైన మూతతీసి చూడటం మొదలుపెట్టాడు.

కర్నూ ఆ అమ్మాయి వెళ్ళినవైపు చెయ్యిపెట్టి చూపించి, ‘అందమైన అమ్మాయి దృష్టి చెడ్డదిగా వుంటుంది గురూ! ఆ దృష్టి తగిలితే మనిషి చస్తాడు. ఇది ఇనుములో చేసిన లారీయే. చూడు! ఇంజను అగిపోయి మారాం చేస్తోంది’ అన్నాడు.

ధనసింగ్ ఆ అమ్మాయివైపు చూసాడు. ‘ఎటువంటి మాయచేళావు కాళీ మాతా! ఇప్పుడు రాత్రి ఇక్కడే గడపాల్సివస్తే ఏమైనా కొంపం పేయించిన శనగలు, రొట్టెలు పెడతావా, లేకపోతే ఇట్లాగే మార్చి చంపుతావా!’

ఆ అమ్మాయి ఏమీ సమాధానం చెప్పకుండా తలవంచుకుని దగ్గరలోవున్న రాతిబండ పక్కగావున్న కాలిబాటమీదుగా పైకెక్కి కనుమరుగైపోయింది.

ధనసింగ్ ఇంజనుపై మూతతెరిచి పరీక్షించటం మొదలుపెట్టాడు. హృదయస్పందన అగిపోతే జీవి ఏవిధంగా చలనంలేకుండా పడివుంటుందో, అదే విధంగా లారీకూడా చలనంలేకుండా స్థిరంగా వుండిపోయింది. ధనసింగ్ తనకు తెలిసినంతమటుకు జ్ఞానం ఉపయోగించి ఇంజను బాగుచేయడానికి ప్రయత్నిస్తూనే వున్నాడు.

క్లీనరు కర్నూ దుమ్ముతోవిండిన తల గోక్కుంటూ సజగదం మొదలు పెట్టాడు. ‘రాత్రి ఆపబోతోంది. ఈ వేళప్పుడు వెనుకనుంచి ఏ లారీ రావడం లేదు. నువ్వు నన్ను మండిలో భోజనంగూడా చేయనీయలేదు. రెండుపైసల బంగళాదుంపలు తిని మంచినిట్లు తాగాను. నారగ్గర కంటిగూడా లేదు’ అన్నాడు.

‘ఏమిటి సణుగుతున్నావ్! పంపు తీసుకువచ్చి కనక్షన్‌లో గాలికొట్టు’ అని ధనసింగ్ అతన్ని కోప్పడి చెప్పాడు.

ధనసింగ్ లారీక్రిందమారి లారీ అగిపోవడానికి కారణం ఏమిటో చూస్తున్నాడు. 'వచ్చారా కర్నూ! అరే వెన్నెముకే విరిగిపోయింది. దీని యూనివర్సల్ జాయింటు విరిగిపోయింది' అని అక్కడనుంచే అరిచాడు.

ధనసింగ్ పడుకునే జరుగుతూ బయటకువచ్చాడు. అన్ని ప్రయత్నాలు వ్యర్థమయ్యాయి. ఒక పెద్దనిట్టూర్పువిడిచి నుదుటిమీద చెయ్యిపెట్టుకుని నిలబడ్డాడు. 'ఇప్పుడేం చేయాలి?' అని ఆలోచించసాగాడు.

అలసటచేత ఆశక్తుడైన సూర్యుడు ఎదురుగా వ్యాపించివున్న చీడచెట్లి అడవుల వెనుకకుకాకతూ విశ్రాంతికోసరం, వీడ-వీకటి అనే విశాలమైన దువ్వు టివి తన శరీరంమీదకు లాక్కుంటున్నాడు. క్రింద వ్యాపించిన విశాలమైన కోన ప్రాంతం శ్యామలదృష్టిని ధరించింది. కేవలం ఏ తైన దాగంలోవున్న మార్గంమీద మాత్రం సూర్యుని చివరి, వెలవెలబోతున్న, మిణుకుమిణుకుమనే తీరజాడ మిగిలి వున్నాయి.

ధనసింగ్ దాటకో గంభీరంగా అన్నాడు—'కర్నూ! నేను యజమాని లారీ వదలిపెట్టి వెళ్ళలేను. మంచి బలంగల యువకుడిని. నువ్వు వెళ్లు. నీకు ఆకలి అవుతోందన్నావు గదా. ఇక్కడ రాత్రిపూట చలివలసిన చాలా దాదాకం గురుంచి. వీరగర్ల దమ్మిని తేకపోతే నేనిస్తాను. రెండుమైళ్లు వెళ్ళానంటే అక్కడ దోప లోనే రొద్దెలు అమ్మేడుకాణం వుంది. అక్కడ ఏదన్నా తిను. నీలాటి యువకునికి అంతదూరం నడచివెళ్ళటం పెద్ద కష్టంకాదు. పెద్దపెద్ద అడుగులేస్తూ వెళ్ళు. వైక్ నాద్ సుమారు ఎనిమిదిమైళ్ళు వుంటుంది అంటే. రెండుగంటల్లో వైక్ నాద్ చేరు తావు. అక్కడికివెళ్ళి లారీ యూనివర్సల్ జాయింటు విరిగిపోయిందని, ఇంజను కూడా చెడిపోయిందని చెప్పు. తెల్లారి మొదటి నర్సీసులోనే వైక్ నాద్ నుంచి మేష్ట్రలను పంపమని చెప్పు. ఇటు మండినుందయితే రేపు తెల్లారుమున అయిదుగంటలవరకూ ఏ నర్సీసు రాదు.'

కర్నూ కోపంతో మండిపడుతూ వైక్ నాద్ వైపు వెళ్ళిపోయాడు. ధనసింగ్ ఒక్కడూ రోడ్డుమీద నిలబడిపోయాడు. సూర్యుడు అస్తమించాడు. మైదానప్రదేశాలలోలాగా వర్షతప్రాంతాలలో సూర్యాస్తమయానికి, రాత్రికి మధ్య సంద్యా కాలం ఎక్కువసేపు వుండదు. ఆ వర్షతప్రాంతాలలో వ్యాపించిన చీకటి ఆకాశం మీదకూడా వ్యాపించసాగింది.

ధనసింగ్ కు దాహం వేసింది. అతనికి ఆ మార్గంతోకప్పు ఆ పరిసర ప్రాంతాలతో ఏమాత్రం పరిచయం లేదు. ఆ మార్గానికి కుడివైపున చిన్న రాతి బండలు గోడల్లా వున్నాయి. వాటిపైన చెట్లుతప్ప ఇంకేమీ కనిపించడం లేదు. ఎడమవైపున ఆ కనుమలో పొలాలు పెద్ద పెద్దవిగానూ, వెడల్పుగానూ వున్నాయి. మెల్లవరె చాలా లోతుగా దిగుతూ, వ్యాపిస్తూ దూరంగావున్న కొండమీదకు ఎక్కుతూ కనిపించాయి. ఆ కనుమ దోసిలి నగం పండిన గోధుమపొలాలతో నిండివుంది. కొన్నిపొలాలు ఖాళీగాకూడా వున్నాయి. కుడివైపున రాతిబండమీదుగా ఒక కాలిబాట వ్యాపించి క్రిందకుదిగుతూ, ఆ మార్గాన్నిదాటి ఎడమవైపునవున్న పొలాల్లోకి దిగిపోయింది. కాని రెండువైపులా గ్రామాలు ఎంతెంత దూర్లో వున్నాయో చెప్పడం కష్టం.

ఆ కొండ కనుమలోకి వ్యాపిస్తూ చీకటిలో దూరంగా పొగలా కనిపించడం చేత అక్కడ గ్రామం వుందని పూహించవచ్చు. కాని చీకటి దట్టంగా వుండటం చేత ఎంతదూరంలోవుందో ఊహించడం కష్టం. ఒక కొండమీదనుంచి కేకపెడితే దూరాన కొండమీదకి ఎలా వినబడుతుందో, అలా కొండమీదనుంచినూస్తే దూరాన ఏవస్తువయినా కనబడుతుంది. ఈ కాలిబాట సుమారు రెండుకోసులదూరం వుంటుంది. ఎంతదూరం వుందోకూడా విశ్వయించడానికి వీలులేని ఆ గ్రామం వైపు వెళ్లాలనే ఆలోచన వదిలిపెట్టి, రాతిబండవైపువున్న కాలిబాటపై ఎక్కి చూడటం మంచిదని నిశ్చయించాడు ధనసింగ్.

ఆ రాతిబండమీదకెక్కి కాలిబాటగుండా అతను ముందుకు నడిచాడు. ఆ కాలిబాట ఒక పెడురుపొద వెనుకనుంచి మలుపు తీరిగింది. ముందు ఇంకా పొదలు కనిపించాయి. ముందుకు వెడదామా, వద్దా అని ధనసింగ్ ఆలోచించడం మొదలు పెట్టాడు. ఆ పొదలవాటునుంచి ఒక స్త్రీ తలమీద కుండపెట్టుకునివస్తూ కనిపించింది. ఆమె ముఖాన్ని చీరకొంగుతో కప్పుకునివుంది. ఆ కొండప్రాంతాలలో స్త్రీలు తమ కుటుంబపరిచితులలోనూ, పెద్ద వదలిలో వున్నవారియందు గౌరవం ప్రకటించడం కోసం ముసుగు ధరిస్తారు. కాని ఆ చీకటిలో ముసుగు ధరించడంవలన ప్రయోజనం ఏమిటో ధనసింగ్ తెలుసుకోలేకపోయాడు. కొంచెం దగ్గరగా వచ్చినతర్వాత ఆమె ముఖమీదనుంచి ముసుగు తొలగిపోయింది. ఇంకా రెండడుగులు ముందుకు

రాగానే ఆమె ధరించిన బట్టలనుబట్టి ధనసింగ్ గుర్తుపట్టాడు. లారీముందుకువచ్చి పడిన యువతే ఆమె. ఆమె తలమీదవున్న కుండ తలక్రిందులుగా వుంది.

‘నేను దాహంతో చచ్చి చెడి నీళ్ళకోసరం ఇంతదూరం వస్తే, నీ కుండ ఖాళీగా తలక్రిందులై వుండే!’ పరిచయాన్ని ఆధారంగా చేసుకుని ధనసింగ్ అన్నాడు.

‘కుండేమిటి! అదృష్టమే తలక్రిందులుగా వుంది’ ఆ అమ్మాయి సమాధానం చెప్పి గట్టిగా నిట్టూర్చింది.

అత్యయతతోనూ, బాధతోనూ మిళితమైవున్న ఆ సమాధానం విని, ఆ అమ్మాయి స్వరం దుఃఖంతో గద్గదమై వుండటం గ్రహించి ధనసింగ్ ఆమె ముఖంవైపు పరిశీలనగా చూసి ‘ఏడుస్తున్నావా! ....బాగా చెబ్బి తగిలించా!’ అని అడిగాడు.

ధనసింగ్ చూపించిన సానుభూతి ఆ అమ్మాయిని ఓదార్చకపోగా దుఃఖ మనే కుండమీద చెబ్బికొట్టింది. ఆ కుండ కడిలి చెడిపోయింది. ఆ అమ్మాయి మళ్ళీ తన ముఖాన్ని కొంగుతో కప్పుకుని మౌనంగా నిలబడిపోయింది. ధనసింగ్ ముసుగు వెనుక ఆ సిల్ల శరీరపు పణుకునూ, వెక్కివెక్కి ఏడవడాన్ని ఊహించగలిగాడు. లారీదైర్ఘ్యవల్లకుండే కఠినమైన ప్రవర్తన సానుభూతిగా మారింది. ఆతని గొంతు గూడా అర్థమయింది. ‘మంచిదానివే! నాకేం తెలుసు నువ్వు నా లారీ ఎదురుగా వస్తావని.....నిన్ను రక్షించడంకోసరం నేను నా లారీని చెడగొట్టుకున్నాను.’ అన్నాడు.

ఆ అమ్మాయి కళ్లు వత్తుకుని ముఖంమీదనుంచి చీరకొంగును తీసేసింది. ఏడుపును అపుకోవడంకోసరం పెదమరిని పక్కతో నొక్కిపెట్టింది. దుఃఖాన్ని సంబాళించుకుని చెప్పడం మొదలుపెట్టింది. ‘బాటసారీ! నీకు నేనంటే ఎందుకు అంతకోపం! వేగంగా నడిచే లారీవి ఆపేశావు. లేకపోతే రోజూ జరిగే పోట్లాట తప్పేది.’ ఏడుపువేగం హెచ్చనటంచేత ఆమె తనకొంగును మళ్ళీ ముఖంపై కప్పకుంది.

ఆ అమ్మాయి ఏడుపుశబ్దం మూసివున్న పెదమరిమధ్య, ముసుగులోనూ వుండిపోయింది. కాని ఆమె వెక్కివెక్కి ఏడుస్తోందని ధనసింగ్ తెలుసుకోగలి

గారు. ఆ అమ్మాయి కొన్నిక్షణాలు నోరు మెదపక ఏడవు అవుకోవాలని ప్రయత్నిస్తూ వెక్కటం మొదలుపెట్టింది. ధనసింగ్ మనసులోనుంచి ద్రైశర్లకుండే కోపస్వభావం పూర్తిగా తొలగిపోవడం మొదలుపెట్టింది. ఆస్థానంలో బాధ, వ్యాకులత చోటు చేసుకున్నాయి. హృదయంనుంచి గొంతువరకూ దాహంతో ఎండిపోతోంది కాని ఏమని అడగాలో ఆతనికి తెలియటంలేదు. 'ఇక్కడ సీక్సెక్కడ దొరుకుతాయి? చాలా దాహంగా వుండి' అని అడిగాడు.

ఆమె గొంతునుంచి నోటివరకూ పొంగివస్తున్న దుఃఖాన్ని ఆపుకుని, గుక్క తిప్పుకుని, కొంగుతో కళ్ళు కుడుచుకుని 'సీళ్ళు కావాలా? నేనూ సీళ్ళ కోసమే వస్తున్నాను' అంది.

కాలిదాటమీద ఆమె ముందుకు నడిచింది. ధనసింగ్ ఆమెను ఆనున రించాడు. ఆమె వెనుకవెళ్లే ధనసింగ్ హృదయంలో సానుభూతి, కృతాహలం కలిగింది కాని ఏవిధంగా మాట్లాడాలా అని మాటలకోసం వెతుక్కుంటున్నాడు. ఆమె రాతిగుట్ట మీదనుంచి క్రిందకు దిగింది. లాటికి దగ్గరగా వున్న మార్గదాటి క్రిందగావున్న పొలాలపైపు నడిచింది. 'సీళ్ళ ఇక్కడకు తీసుకువచ్చి ఇస్తావా, దావదాకా రానా?' ధనసింగ్ అడిగాడు.

అమాటవిని ఆమె వెనక్కు తిరిగింది. 'కావాలంటే ఇక్కడకు తీసుకువచ్చి ఇస్తాను. నీకు ఇష్టమైతే దావిదాకా రా. ఏం మనిషివి నువ్వు?' అంది.

ధనసింగ్ కాంగ్ దాటిల్లావారే, ఆ ప్రశ్నకీ అర్థం తెలుసుకోవడంలో ఆతనికి ఏవిధమైన అనుమానమూ రాలేదు. 'మంచిజాతికి చెందిన మంచిమనిషినే, రాజపుత్రుణ్ణి' అని చెప్పాడు.

'అయితే ఇకనేం? మేమూ రాజపుత్రులమే నీ కుండ ఇలా ఇవ్వు. సీళ్ళు పట్టి తెస్తాను.'

'నాదగ్గర ఏదీ లేదు. పద నీతో వస్తాను. కుండ ఓరగాపెట్టి సీళ్ళ పొయ్యి, దోపిలితో తాగుతాను,' అన్నాడు.

అయదడుగుల గట్టువాటి రెండవపొలంలోకి దిగగానే ధనసింగ్ అడిగాడు. 'మంచిదానివే! ఎందుకంతగా ఏడుస్తున్నావు? అంతబాధ ఏం కలిగింది?'

ఆమె సమాధానం చెప్పడంకోసరం వెనక్కు తిరగలేదు. కాని సాయం కాలపు విశ్వబ్రతలో ఆమె హృదయంనుంచి వెలువడే విశ్వాసపుకల్పం ధనసింగ్ కు

వినిపిస్తూనే వుంది. - 'బాధల కేమిటి? ఎవరైతే ఈ ప్రపంచానికి భారమవుతారో వాళ్ళకి ఇటువంటివర్ణితి కలుగుతుంది. లేకపోతే ఏమిటి? మృత్యువుగూడా ప్రపంచంలో మంచివాళ్ళనే ఎన్నుకుంటుంది,' అని అన్నది.

తన ప్రశ్నకు సమాధానంగా ఈ సమస్య విని ధనసింగ్ ఏమీ అర్థం చేసుకోలేకపోయాడు. శరీరపుసౌష్ఠ్యం, అపరివర్జ్యమైన ముఖ చూస్తే ఆమె కన్యవలెనే కనిపిస్తోంది. కాని అజిల్లాలో ఇంతవయసు వచ్చినస్త్రీ కన్యగా వుండదు.

'మీ తల్లిచంద్రుల ఇంట్లోనే వుంటన్నావు కదా?' అని ధనసింగ్ అనడం పరిస్థితి తెలుసుకునేందుకు అడిగాడు.

'తల్లితండ్రులు తమదబ్బు సరిగా లెక్కించాపి తీసుకున్నారు. వాళ్ళభారాన్ని తప్పించే పిల్ల. కనాయివాడిచేతులో పడినా, బ్రాహ్మణునిచేతిలో పడినా ఇక ఆమె అదృష్టమే,' అమె ఇంకొక నిటూర్పువిడిచి చెప్పింది. 'తల్లితండ్రుల ఇంట్లో ఎల్లకాలం ఎవరు కూర్చుంటారు? కాని కష్టసమయంలో అప్పుడప్పుడు నాలుగైదు రోజులు పుట్టించిపోవుంటి వస్తూవుంటారు. అత్రాదింటివాళ్ళనుకుంటారంటే వీళ్లు నాలుగువందలరూపాయలలో వరువును కొనుక్కున్నారు. అది జీవించినంత కాలం వని జరుగుతుంది. అది చచ్చే చచ్చం వీళ్ళకే. కాళ్ళు, చేతులూ పని చేస్తున్నంతవరకు ఎలా పడుతాము? తల్లితండ్రుల మాత్రం ఎ అధికారంమీద ఏమని అడగగలరు? వాళ్లు మూటకట్టి దబ్బు తీసుకోలేదా?' అంటారు.

అమె చెబుతూనేవుంది - 'పేము ఇద్దరం అక్కా చెల్లెళ్ళం. మాకు ఒక అన్నయ్య వున్నాడు. మా నాన్న చచ్చిపోయేదాకా కొడుకుకోసరం కోడలిని లేవరానికి బదులుగా నా పెద్దకూతుర్ని ఇస్తానని, చిన్నకూతుర్ని కన్యాదానంచేసి పుణ్యం సంపాదించుకుంటానని' అనేవాడు. కాని మా అక్క పూర్వజన్మలో మంచిపనులు చేసివుంటుంది. అది పెళ్ళికాకముందే జ్వరంవచ్చి చచ్చిపోయింది. నేను దురదృష్టవంతురాలిని. అప్పటికేకా చిన్నపిల్లని. నాకుబడులుగా ఇంతెవరినీ తీసుకురాలేను. మా అన్న పెళ్ళికోసరం మా నాన్న పొలాన్ని ఒక ధనవంతునివద్ద తాకట్టుపెట్టి మూడువందలరూపాయలు అప్పు తీసుకోవలసి వచ్చింది. అన్న పెళ్ళి చెయ్యకుండా ఎలా వుంటాం? అమ్మ మా చిన్నప్పడే చనిపోయింది. ఇంట్లోపని ఎవరుచేస్తారు? వీకు తెలుసా కూతురిమీద ఏం నమ్మకం వుందో? అది ఎలాగో పరాయి ఇంటిదే.

కోడలిని ఎలాగో ఇంటికి తీసుకురావాలి. ఆ తాకట్టునుంచి పొలం విడిపించు కోవడం కోసరం నన్ను అమ్మాలి. లేకపోతే చేసేదేమిటి? ముందువెళ్ళి ఆ అమ్మాయి విరక్తిచెందినగొంతుతో చెప్పకూ వెదుతోంది. ఆమె తన అదృష్టం పైన తప్ప ఇంతెవరిమీద నింద వేయడంలేదు. వెనుక వెదుతూవున్న ధనసింగ్ అలోచిస్తూ వింటూ నడుస్తున్నాడు.

వాళ్ళిద్దరూ బావిదగ్గరకు చేరుకున్నారు. ఆమె కుండను బావిగట్టుమీద పెట్టి చెప్పడం మొదలుపెట్టింది- 'పెళ్ళిచేసుకుని తీసుకువచ్చారు. అంతే ఆరునెలలతర్వాత, నెలవది పూర్తిఅయి మళ్ళీ ఆయన సైన్యంలోకి వెళ్ళిపోయారు. తొమ్మిదవ నెలలో ఆయన తుపాకీ డెబ్బతగిలి చనిపోయారని వుత్తరం వచ్చింది. ఒక అడవిల్ల నా చంకలోకి వచ్చింది. భగవంతుడు ఆ పిల్లనుగూడా లాక్కున్నాడు. నా పెద్ద తోడికోడలు, చిన్న తోడికోడలుకూడా నన్ను నహించేవాళ్లు లారు. వాళ్ళిద్దరూ కూడా మార్పిడిలో వచ్చారు. వాళ్ళ నేమన్నాఅంటే అక్కడ వీళ్ళ కూతుళ్ళని నరిగా చూడరు. నేను ఒక్కదాన్నే కొనబడినదాన్ని. ఇప్పుడు విధవను. నా ఎముకలు పనివలన, వాళ్ళ డెబ్బలవలనకూడా విరుగుతున్నాయి. చెప్పుకోవడానికి నా మొగుడు లేడు. నా శరీరం అంతా డెబ్బలతో విండిపోయివుంది. ఏం చేయను? ఇక్కడ లారీకిందపడి చావబోయినదాన్నే బతికాను.'

ఆమె మోకాళ్లదగ్గర పరికిణా జానెడుమేర చిరిగిపోయివుంది. అందమైన వచ్చని తొడలు కవిపిస్తూ వున్నాయి. ఆమె తన శరీరాన్ని కప్పుకోవడం కోసరం బట్టను లాక్కుని మళ్ళీ చెప్పడం మొదలుపెట్టింది- 'ఈ బట్ట చిరిగిపోయింది. కొంచెం కుట్టుకుందామని కూర్చున్నాను. లోపలకు - బయటకు వెళ్లాల్సి వస్తుంది. మొగాళ్ళ దృష్టిపడితే సిగ్గేస్తుంది. కుట్టుకుందామని కూర్చునేసరికి పెద్దతోడికోడలు కడుపులో గట్టిగాతన్ని 'పుట్టబోయేవాళ్ళ శవంమీద కప్పడానికి బట్ట కుట్టడానికి కూర్చున్నావు. నీళ్లు నీ అమ్మ తెస్తుందా? అని తిట్టడం మొదలు పెట్టింది. ఇప్పటిదాకా మేకలు మేపుతూనే వున్నానని నీకుతెలుసు. వాటిని మేపడానికి వెళ్ళక పోతే పాదపోతాయి. డెబ్బలూ తినాల్సి వస్తుంది. ఈ చుట్టనక్కల కుర్రాళ్లు రాక్షసులు. మేకలస్థనాల్ని నోట్లోపెట్టుకుని పాద తాగేస్తుంటారు. వాటిని మేపడానికి వెడితే ఆ నెలం పెటుకుని స్నేహితురాండ్రని కలుసుకోవడానికి వెదుకున్నా

నని తిడుతుంది. అన్నివిధాలా చావే. అరే! నీకు ఇంతవరకూ నీళ్ళు ఇవ్వనేలేదు. మాటల్లోనడి మరచిపోయాను. కుండ తొలచి ఇస్తాను.' అమెమనసులో గూడు కట్టుకుని వున్న దుఃఖం పొంగి ప్రవహించడంచేత ఓవార్లు చెంది ఆలస్యం అయినమాట మరచిపోయింది.

దాని ఒడ్డునవున్న గట్టుపైన కూర్చుని ఆమె చెవుకూపుంటే ధనసింగ్ తన్మయత్వంతో వింటున్నాడు. అతను దాహంకూడా మరచిపోయాడు. 'ఆ! నీళ్ళు తాగుతాను' అని తం వూపాడు.

ఆమె కన్నీళ్ళతో తడిసిన తన ముఖాన్ని కడుక్కుని, కుండతొలచి, వింపి, కుండను గట్టుమీదపెట్టి ఒక చేతిని కుండక్రిందపెట్టి దారగా పోసింది. ధనసింగ్ ఆ గట్టుక్రింద గొంతుకూర్చుని రెండుచేతులతో దోపిలిపెట్టి నీళ్లుతాగాడు.

చీకటి బాగా దట్టమయింది. కాని అతనుచు చీకటిలో మునిగిపోలేదు. పొగ మంచుతో కప్పబడి పాలవంటి ప్రకాశంతో నిండిపోయింది. అంతకు క్రితంరోజే పూర్తిమ. తూర్పు - దక్షిణాదుగా వున్న కొండలపైన చంద్రుడు విందుగా చిన్న దెబ్బతీన్నవాడిలా ఉదయించాడు.

ముఖం కడుక్కోవడంచేత ఆ యువతి స్వచ్ఛమైన పచ్చనిరంగుతో కనిపిస్తోంది. ఖంజనపక్షి జంటలా రెండుకళ్ళు మెరుస్తున్నాయి. గట్టిగా శ్వాసపీల్చి 'ఇక పదండి' అని ఆమె తనలో తాను అనుకుని, నీళ్ళునిండిన కుండవైపు అడుగులేపింది.

'ఇక్కడ రాజపుత్రుల గ్రామంవుందా?' అని ధనసింగ్ అడిగాడు.

'కొన్ని రాజపుత్రుల ఇళ్ళు, కొన్ని బ్రాహ్మణుల ఇళ్లు, కొన్ని కూలివని చేసుకునేవాళ్ళ ఇళ్లు ఉన్నాయి.' ఆమె తనపై బట్టి చీవరి అంచును గుండ్రంగా తిప్పి చూడతూ అంది. 'కాని ఏమడుగుతావులే, ఎటువంటి ప్రజలని?'

ధనసింగ్ అశ్చర్యాన్ని ప్రకటించాడు. 'ఏం మంచివాళ్లు కాదా?'

ఆమె తలతిప్పి సమాధానం చెప్పింది - 'దుర్మార్గులు, పిగ్గులేనివాళ్లు. పెదదారులు వెతుకుతుంటారు. దోపిలో వెళ్లే వాళ్ళవరితోనైనా తమ ఇంటి ఆడది మాట్లాడటం చూస్తే ఆమె తలనరికేస్తారు. తాము పరాయి ఆడవాళ్ళతో ఆడాలని చూస్తుంటారు. బీదవాళ్ళకు అప్పులు ఇచ్చే షాహంకారుగారి కొడుకు వున్నాడు.

పూర్తిగా మీసాలుగూడా రాలేదు. నేను చీడ్చెట్ల ఆడవిశాకివెళ్ళి పుల్లలు ఏరుకుంటున్నాను. దగ్గరకొచ్చి ఈల వేయడం మొదలుపెట్టాను. చిన్నపిల్లవాడేగదా అని నవ్వి. ఏం పరవాలేదని పూరుకున్నాను. వాడొచ్చి చెయ్యి పట్టుకుని అర్థరూపాయి తీసుకోవన్నాడు. నేను చెయ్యితిప్పి చెంపమీద ఒక్క డెబ్బకొట్టాను. వాడి వళ్ళలోనుంచి రక్తంకారి బయటకొచ్చింది. ఆరే! ఇకవేరతాను. చాలా సేపయింది. వెళ్ళిపూస్తాను. ఏడవటానికి ఇంకా ఏం మిగిలివుందో. ఇంతపేపు ఏం చేస్తున్నావని నన్ను తప్పకుండా తిడతారు. (అయ్యయ్యో! వచ్చాను. పెద్దది పిండి కలపడానికి నీళ్లు లేక కూర్చుని వుంటుంది. చీకటిగా వుందని. అక్కడ మనుషులు ఎవ్వరూ లేరని. అందుకని ప్లానంచేసి వచ్చానని చెబుతాను.) ధనసింగ్ వైపు చూసి - 'అవునంటే, ఎంతవరకు చేస్తారు ఎవరైనా!' అన్నది.

కుండ ఎత్తుకోవడానికి ఆమె వంగగానే ధనసింగ్ గూడా లేచి 'ఇలా ఇయ్యి. ఆ దోవవాతా తీసుకువస్తాను. నీకు డెబ్బగూడా తగిలివుంటుంది' అన్నాడు.

ఆమె చిరునవ్వు నవ్వి వద్దని తల ఆడించింది. తనకున్న అలవాటువలన చాతుర్యంగా రెండు చేతులూగూడా కుండ మూతమీదవేసి, తర్వాత అరచేతితో కుండకింద భాగం పట్టుకుని ఒక్కపూపులో కుండని మోకాళ్ళ ఎత్తువరకు ఎత్తింది. కాళ్లు బావిగట్టుమీదపెట్టి కుండని తన మోకాలిమీద నిలబెట్టింది. పైచేయి కుండమూతి మీదనుంచి జాతి గుండ్రని భాగంమీదకు వచ్చింది. రెండవ ఊపులో కుండ తేలికగా ఆమె తలమీదకు వెళ్ళింది.

'నీ పేరేమిటి?' ధనసింగ్ అడిగాడు.

వెన్నెల సూటిగా ఆమె ముఖంమీదకువచ్చి పడుతూవుంది. ఆమె ముఖం చిరునవ్వు చిందింది. 'సోమా' నమాధానం చెప్పింది. 'మీరు చాలా మంచివారండే. ఈ రెండు సంవత్సరాలలో నాతో ఎవరూ ఇలా మాటాడలేదు. మీకు మేలుజరగాలి. మీ ఇల్లు ఎక్కడవుందండీ?' అని అడిగింది.

'హమీర్ పూర్ తహసీల్ దో' ఐదోసర్ పోలీసుస్టేషనుకు దగ్గరగా.' ధనసింగ్ చెప్పాడు. పర్యవసానం ఎత్తు - పల్లాలలోవున్న చీడ్చెట్ల ఆడపురిలో నయ్య - నయ్య మనిమోత చేస్తూ గాలి వీస్తోంది. ధనసింగ్ మామమానం చలివణనకలిగే వణుకు అనుభవించాడు. అతను ఆమె వెనుక నడుస్తూ ఒక సిగరెట్టు అంటించాడు.

పొగవదులుతూ 'చాలా చలిగా వుందోంది. ఈ రాత్రి రోడ్డుమీదే గడపాలి' అన్నాడు.

'ఏమండీ! దురదృష్టవంతులకు ఎవరైనా సహాయం చేస్తే భగవంతునికి వాళ్ళమీద కోపమొస్తుంది. చూడండీ! అందుకే మీ లాంటి చెడగొట్టాడు. లేకపోతే ఇంతేమిటి?' సోమా అన్నది.

'అలా అంటున్నావేం?' ధనసింగ్ సిగరెట్టు పొగతో నిండిన గాలి వదిలి జాలికోనిండిన గొంతుతో అడిగాడు. సోమా ఎప్పుడూ దెబ్బలవలన, తీట్లవలన దుఃఖాన్ని అనుభవిస్తూ వుండేది. ఇప్పుడు ధనసింగ్ కు ముందుగా వెదుతున్న సోమా సానుభూతి. ఓవార్లు ఆశ్రయాన్ని పొందుతోంది. వాళ్ళ నడుస్తున్న దోప, ఆ పరిసరాల్లోని గుట్టలు, వాటిపైన వున్నచెట్లు, నీడల్లో వున్నాయి. కాని ధనసింగ్, సోమాలపై కొద్దిగా వెన్నెల పడుతోంది. 'ఇక్కడకు దగ్గరలో ఎక్కడైనా తినడానికి ఏమైనా దొరుకుతుందా? కావలసిన దబ్బులిస్తాను.' అని ధనసింగ్ రోడ్డుమీదకు వచ్చిన తర్వాత అడిగాడు.

ఎక్కడా దొరకదని చెయ్యితిప్పుతూ 'సోమా అన్నది—'దొరకదండీ. దోపసక్కున వున్న ఇళ్ళివాళ్ళంతా రాక్షసులైపోయాడు. ఇతర పూళ్ళనుంచి వచ్చే వాళ్ళగూడా అట్లాంటి వాళ్ళే వస్తున్నారు. ఏదన్నా కనిపిస్తే చాలు, ఎత్తుకు పోతాడు. మొదట్లో దొంగతనం అన్నమాట వినిపించేది కాదని అంటూఉండే వాళ్ళు. ఇప్పుడు పొలాల్లో సొరకాయలు, దీరకాయలు, గుమ్మడికాయలు, వంకాయలు, చానిమ్మకాయలు, ఆరటిపళ్ల, కొంచెంగూడా మిగల వివ్వడంలేదు. దొంగలుచేతుడు పడిటంచేత చెట్లుగూడా ఏమీకాయడంలేదు.'

సోమా ఒకచేతిని నెత్తిమీద పెట్టుకున్న కుండకు ఆహారంగా వుంది కాలి బాటమీదకు ఎక్కడానికి తిరిగింది. 'మీ ఇల్లు ఎంతమారం వుంటుంది?' అని ధనసింగ్ అడిగాడు.

'దురమేమిటి?' సోమా రాతిగుట్టపైనుంచి చేతిని చూపుతూ సమాధానం చెప్పింది. 'ఇక్కడకు దగ్గరే. ఆ గుట్టపైన చెట్లవెనకాల. మాకు ఈ వారినవేళ్ళే లాంటి శబ్దం వినబడుతూనే వుంటుంది. ఇదేమిటి? గేదె రంకెవేస్తున్నట్లుగావుంది. వెళ్ళి ఆ మహామారి పాలు ఏతకాలి. ఆ రాణులేమో గోరింటాకు పెట్టుకుని

అలంకరించుకుని కూర్చుంటారు. మా రెండవ తోడికోడలి కొడుకు మంచివరస చేసి కుప్పలుపెట్టాడు. వాడి బట్టలన్నీ వుతకాలి. మునలిమామగారు ఖంగుఖంగున దగ్గుతూవుంటాడు. మాచిన్నమరిది సైన్యంలోవున్నాడు. ఒక పెద్దదళానికి నంబం దిండిన కార్యాలయంలో నొకరు. ఇక నేను వెదతాను.' సోమా వెనక్కి తిరిగి అడిగింది 'కప్పకోవడానికి బట్టలున్నాయా? చలివేస్తే మంచి పేసుకోండి, మంచిది నే వెదతాను' అంది.

కాలిబాటమీదకు ఎక్కే సోమాని వెనుకనుంచి ధనసింగ్ మళ్ళీ పిలిచాడు - 'బాగా వెన్నెలగావుంది. మళ్ళీ ఇటేమన్నా వస్తావా, నిద్రపోతావా?' అని అడిగాడు. వెనక్కు తిరిగి చూడకుండానే 'ఎక్కడండి! ఇప్పుడే వచ్చేందుకు తీరు బాటు ఎక్కడుండి!' అని సోమా ముందుకు వెళ్లిపోయింది.

ధనసింగ్ ఆ మార్గంమీద ఒక్కడూ వుండిపోయాడు. సిగరెట్టు దమ్ములు లాగుతూ లాఠీచుట్టూ అనేకసార్లు ప్రదక్షిణం చేశాడు. చలిలో రోడ్డుమీద రాతంతా గడపాలనే బాధ అతని మనసులో లేదు. ఆ పర్యవ్రాసాలలో ద్రయపు చేసే వాళ్ళకి రోడ్డుమీద రాత్రిగడవలసిన కష్టం అంతపెద్ద విషయం కాదు. ఇటువంటి పరిస్థితిని వృథాపోనియ్యకుండా వుపయోగించుకునే విధానంగా వాళ్ళకి తెలుసు. ఇటువంటి రెండు సందర్భాలు ధనసింగ్ కు గుర్తొచ్చాయి. ఒకసారి ఉస్తాద్ జమాల్ తో కలిసి పాలిమెథర్ దగ్గర ఒకరాత్రి అక్కడ వ్యాపారం చేసుకునే వాళ్ళదగ్గర కల్లుతాగుతూ, వాళ్ళ నాట్యం చూస్తూ గడిపాడు. రెండవసారి సాయం కాలం బజారు దుకాణాలలో పాలు కొనుక్కుని ఖీరాన్నం సుమ్మగా తిన్నారు.

ఆ సాయంకాలం జరిగిన సంఘటన అతనికి మాటిమాటికీ గుర్తుకు వచ్చింది. మేకపిల్లిని రక్షించడానికి లాఠీ ఎదురుగా వచ్చినది, గాదిరావలన స్తంభించి పోయిన ఆమె ముఖం, భయంపలన పెద్దవైన కళ్లు .... చీకటిలో ఆమె వెక్కిరివెక్కిరి ఏడవడం, వెన్నెలలో ప్రకాశించే ఆమె పచ్చనిముఖం, వయ్యారంగా ఆమె కుండ ఎత్తుకోవడం, ఆమాయకత్వంతో విండి కవటంలేని ఆమె మాటలు - 'మీరు చాలా మంచివారండి. రెండు సంవత్సరాలుగా నాతో ఎవరూ ఇలా మాట్లాడలేదు.' అన్న ఆమె మాటలు గుర్తొచ్చి మాటిమాటికీ కలకందలా అతని నోరు వూరిస్తున్నాయి. తను రాజపుత్రుడని అతను సోమాతో చెప్పిన అబద్ధం ఈ తీవ్రదనంలో వగరు కలిగిస్తోంది.

ధనసింగ్ ఎప్పుడు ఈ అబద్ధం చెప్పినా, ఒక భయం అతని మనసులో వుంటూవుండేది. అతను వుట్టింది రాజపుత్రవంశానికి చెందిన తల్లి - దండ్రులకు కాదు, ఒక వీరజాతి కుండ్రుల ఇంట్లో. జన్మతః అకవివృత్తి బ్రాహ్మణులకు, రాజపుత్రులకు, క్షత్రియులకు, వైశ్యులకు, కాయస్థులకు సేవచేయడం. వారితో సమానంగా కూర్చోవడానికి, వారి అంతస్తుకు తగిన దిండువుల మాటలు మాట్లాడడానికి అతనికి అర్హతలేదు. అతనిపేరును ధనసింగ్ అని కాకుండా ధన్నాగానో, ధన్నుగానో చెప్పకోవాల్సి వచ్చేది. కాని అకవిమనసు తన అర్హత్యాన్ని ఎప్పుడూ అనుభవించేది కాదు. ఆ అర్హత్యం ఇతరుల ఆహంకారంవలననూ, తన తల్లి - దండ్రులు ధనహీనులవడం వలననూ అనుభవించాల్సి వచ్చేది. తనకు ఆపాదించిన అర్హత్యం, అవమానం, తనమీద విధించిన దండనలకు తల ఒగ్గక, ఉచ్చలాతి వాళ్ళతో సమానత్వాన్ని పొందేందుకు, వారివంపన కూర్చునేందుకు ఈ అబద్ధాన్ని అతను చెప్పుకుండేవాడు. సోమాతో అబద్ధం చెప్పిన సందర్భంలోకూడా అతని మనసులో ఆదే అనుభూతి, తలంపు కలిగాయి. ఎండచేతనంటే ఆమె దృష్టిలో అతను వీరుడుగా పరిగణింపబడకూడదు. అతని ఈ మానసికమైన తిరుగుబాటు, ఈ తిరుగుబాటుకు కారణాలు, పరిస్థితుల్ని, గడచిపోయిన అకవిజీవితాన్ని గుర్తుకు తెస్తుంటాయి.

ధనసింగ్ తండ్రి ఒకప్పుడు లాహోర్ లోనూ, ఒకప్పుడు ఆమృతనర్ లోనూ ఉద్యోగం చేస్తుండేవాడు. అక్కడినుంచి సంపాదన ఇంటికి పంపుతూ వుండేవాడు. తండ్రి దిబ్బచంపితే పోస్టాఫీసునుంచి తపాలాబండ్లోతు దిబ్బ తీసుకువచ్చి ఇచ్చేవాడు. అప్పుడప్పుడూ తండ్రివ్రాసిన ఉత్తరంగానూ వచ్చేది. ఆ వుత్తరం తపాలాబండ్లోతు చదివి వివిషిస్తూవుండేవాడు. ఆ తపాలాబండ్లోతుకు పాలు, చిరుము ఇచ్చి గౌరవం జరుగుతూవుండేది. ధనసింగ్ తల్లి చిన్నతనంలోనే జ్వరంతో మరణించింది. ధనసింగ్ కు ఆ గడచిపోయిన రోజులు, ప్రేమతో విడిచిన తల్లిమమకారం తాళుకు అస్పష్టమైన స్మృతులు. పెదకల్లిగారి కఠినమైన ప్రవర్తన గుర్తుకువస్తూ వుండేవి. మూడు నాలుగు చిన్నచిన్న పొలాలను పెద తండ్రి కవులుకు తీసుకుని చేస్తుండేవాడు.

తన తండ్రి కోరికమీద పెదతండ్రి అకవిని వదులుకోవడం కోసం

పంపటం మొదలు పెట్టాడు. పెదతండ్రికి ఇది నచ్చలేదు కాని ధన్నూ తండ్రి డబ్బు పంపేవాడు. అందుకని ఆయన చెప్పినట్లు చేయడం జరిగింది. స్కూలు వాళ్ళ ఇంటిదగ్గరనుంచి రెండు మైళ్లకన్నా ఎక్కువ దూరంలోవుంది. అతను మూడు సంవత్సరాలు స్కూలుకు వెళ్ళాడు. కానీ రెండు నెలలు చదువుకోవడానికి వెళితే మూడు నెలలు వెళ్ళలేకపోయాడు. మళ్ళీ కొత్తగా చదువు మొదలుపెట్టేవాడు. కొన్నాళ్ళు ఇలాగే గడిచింది. అతని పెదతండ్రి, పెదతండ్రిగారి ఇద్దరు కొడుకులు తమ పొలాలు దుమ్ముకుంటూ, చుట్టవక్కలవాళ్ళ పొలాలుగూడా కవులుమీద పేద్యం చేస్తుండేవారు. ఇంటిగోడలు మట్టితో కట్టబడివున్నాయి. చూరు రెల్లతో కప్పబడివుంది. వాళ్ళ పొలాలు రాజపుత్ర ఆసామి అయిన బజర్ పింగ్ వి. ఆ పక్కనే ఆ ఆసామిగారి ఇల్లు. అది రాళ్ళతో నిర్మించబడినది. దాని చూరు స్లేటుతో కప్పబడినది. ఆ చుట్టవక్కల వాళ్లంతా ఆసామి బజర్ పింగ్ గారి బాకీదార్లు. ధనపింగ్ చిన్నతనంలోగూడా ఆసామిగారిదగ్గరనుంచి పిలుపువస్తే పిళ్ళ నింపడానికి, కర్రలు మోయడానికి, ఇంకా మిగతా చిల్లర పనులేమైనా చేయడానికి అక్కడికి వెడతూ వుండేవాడు.

ధనపింగ్ తండ్రి లాహోర్ లో జనిపోయాడు. డబ్బురావటం ఆగి పోయింది. అతని అన్న (పెదతండ్రిగారి కొడుకు) గతేడా గ్రామంలో వ్యాపారస్థునివద్ద ఉద్యోగం సంపాదించాడు. అప్పు తీర్చలేకపోవడం వలన బజర్ పింగ్ వాళ్ల ఇంటిని జప్తుచేయించాడు. అతని పెదతల్లి ఒంటిమీద రెండు మూడు వెండి నగలున్నాయి. గొల్లన ఏడుస్తూ ఆమె అవి ఇచ్చేసింది. ఇంటిలోని ఇత్తడిపాత్రలు, ఒకగేదె, చూరు దూలాలనుదీసి పోలీసులు ఆసామిగారి వశంచేశారు. ఆ తర్వాత ధనపింగ్ పెదతండ్రి ఆసామి బజర్ పింగ్ భూమిని వదిలేసి నత్తేసాహాగారి భూమి మీద వివాసం ఏర్పరచుకున్నాడు. పెదతండ్రి నత్తేసాహాగారి కంఠరగాడిదలను కాసే ఉద్యోగంచేయడం మొదలుపెట్టాడు.

ధనపింగ్ పెదతల్లి తన ఇద్దరుకొడుకులు ఇల్లువదిలి పారిపోవడంచేత బాధపడుతూవుండేది. 'ఈ చచ్చినాడు మొద్దయిపోయాడు వధ్నాలుగేళ్లు వచ్చాయి. పసిలేదూ, పాటాలేదు....తనపొట్ట పోషించుకోవడం కోసం తండ్రి ఇక్కడ

వదిలిపెట్టి వెళ్ళాడు. ఈ చచ్చినాడు 'మెడమీదపడ్డాడు' అని ధనసింగ్‌ని తిడుతూ వుండేది.

కలేడా గ్రామంలోవుండే బల్లేవ్యాపారి ధన్నుని తవదగ్గర వుద్యోగంలో పెట్టుకున్నాడు. అతను బల్లేవ్యాపారిదగ్గర రెండు సంవత్సరాలకు కొంచెం తక్కువగా పనిచేశాడు. కాని అతనికి మంచి జ్ఞానకళ క్రిస్తుంది. బల్లేదగ్గర చాలా డబ్బుందని ప్రజల నమ్మకం. కాని బల్లే ప్రవర్తన, రూపంచూసి అతనిదగ్గర డబ్బుందని ఎవరూ అనుకోలేదు. ద్వేషంతో ప్రజలు ఆయన్ని లోబి అని, వ్యాపార విర్తయుడని అంటావుండేవాళ్లు. పైకి గౌరవసూచకంగా ఆయన్ని 'మురికి - షాహుకారు' అని పిలిస్తుండేవాళ్ళు. అయినా ఆయన ఆదంబరాన్ని గురించి వట్టిండుకోకుండా పని - పాటల్లోకి మురికి గుర్తలతో తయారయ్యేవాడు. నౌకరు కుర్రాడు నజర్‌సింగ్ బట్టలకన్నా బల్లే బట్టలు ఎక్కువ మురికిగానే వుండేవి.

నజర్‌సింగ్ హోషియార్‌పుర్, కాంగడాలనుంచి బల్లేగారి దుకాణాల సామానుని కంచడగొడిదలమీద చేరజేసే పని చేస్తుండేవాడు. నజర్‌సింగ్ దారాలతోనూ, జరితోనూ కుట్టిన గుండ్రని బోపిపెట్టుకునేవాడు. కాలదుపున్న తెల్లచొక్కా ధరించేవాడు. చొక్కామీద ఎర్రని దారపు అల్లికలు మెరుస్తూవుండేవి. వెండి గొలుసుతోవున్న పెద్దపెద్దగుండీలు కోటుముందు కనిపిస్తూవుండేవి. నల్లని వెడలైన వం ఆకారంలోవున్న పైజామా ధరించేవాడు. అతని చెప్పులమీద అవనూనె మెరుస్తుండేది. ఆవూరి ప్రజలు అతన్ని 'పట్నం జంటిరీమాన్' అని పిలుస్తుండేవాళ్లు.

బల్లే షాహుకారుగారి బోపిరంగు మురికిగావుండి గుర్తుపట్టడానికి వీలు లేనట్లుగా వుండేది. ఆయన చొక్కామీదకూడా ఇదే పరిస్థితి. ఎముకలుకొరికే చలితో గూడా ఆయన పైజామా ధరించడం ఎవరూ చూడలేదు. నడుముకు కేవలం లంగోటి వుండేది. పెద్దవాళ్ళ గొప్పికి వెళ్ళేటప్పుడో, విందులకు వెళ్ళేటప్పుడో మాత్రం గౌరవ మర్యాదల కోసరం కాళ్ళకి చెప్పులు, తలమీద తలపాగా ధరించేవాడు.

బల్లె సాహకారుగారి దుకాణంలో సుమారు అన్ని వస్తువులూ వుండేవి: రైతుల చేతిపనిముట్లు తయారుచేయడానికి ఇనుముదగ్గరనుంచి ఉప్పు, బట్టలు, అద్దాలు, దువ్వెనలు, సోపు గింజలు, వామువరకు అన్నీ దొరుకుతూవుండేవి. ఆయన ముఖ్యమైన వ్యాపారం రైతులకు వడ్డీమీద డబ్బు అప్పు ఇవ్వడం. వాళ్ళ దగ్గర నెయ్యి చౌకధరలో కొంటూవుండేవారు. సామానుని కంచరగాడిదలమీద మూటలుగావేసి నాదాన్, హోషియార్పురోల సంతలకు పంపుతూ వుండేవారు. ఆయన ఇల్లు రెండంతులమేద. రాళ్ళతో కట్టిన పెద్దగోడలతో, స్లేటుతో వేయబడిన చూరులతో నిర్మించబడింది. ఆకలితోనూ భయంతోనూ, విలవిలలాడే ఒకపిల్లిలా బల్లె ఆ ఇంట్లో కనిపిస్తూ వుండేవాడు. ఆయన చూపు - రేఖలలో బాగాన్ని సూచించే ఏ చిహ్నాలలేవు. లావుగా, బోయిగావుండే చిన్నచిన్న దుడ్డుచమాత్రం చెవులకు వుండేవి. ఆ దుడ్డుల బయలువలన చెవుల చిల్లులు పెద్దపై ఆ దుడ్డులు క్రిందకు వెళ్ళుతుకూవుండేవి. అందుచేత దారంతో ముడివేసి వాటిని చెవిపైన కట్టుకున్నాడు. ఆయన శరీరపువర్ణం, చేతులూ, కాళ్లూ చాలా మృదువైనవి. అవి కర్మకత్వం, కఠిన్యం సూచించేవి కావు.

బల్లె ఇంటిబయట విశాలమైన వాకిలి వుంది. ఆయన భార్య, పిల్లలు, కోడలు, గ్రామంలోని ఇతర స్త్రీలకన్నా మంచిబట్టలు ధరించేవాళ్ళు. వాళ్ళదగ్గిర ఎక్కువ బట్టలుండేవి. వాళ్ళ ఒంటిమీద నగలుకూడా వుండేవి గ్రామంలోని ఇతర స్త్రీలు వెండినగలుమాత్రమే ధరించేవాళ్ళు. బల్లె ఇంటిస్త్రీల ముక్కులకి అర్ధచంద్రాకారం వెడల్పైన బంగారపు ముక్కుపుడకలు, చెవులకు, మెడలలోనూ కూడా రెండు మూడు బంగారపునగలు వుండేవి. కాచి, బట్టలు, షరాయిలు, చొక్కాలు, పైన కప్పుకునే బట్టలు సున్నగానూ, నల్లగానూ వుండేవి. అప్పుడప్పుడూ వాళ్ళ వరదాకూడా వేసుకునేవాళ్ళు. బావిదగ్గరకు వెళ్ళేటప్పుడు తప్ప ఇంకా ఎక్కడికి వెళ్ళిపోవచ్చినా షరాయిలమీద మందమైన పావడాలు ధరించేవాళ్ళు, ముసుగు వేసు కునేవాళ్ళు. బావినుంచి నీళ్ళు అప్పుడప్పుడు తీసుకువచ్చేవాళ్ళు కాని ఇతర స్త్రీల మాదిరిగా గడ్డి కోయడానికిమాత్రం వెళ్ళేవాళ్ళు కాదు.

ధన్నాని రెండురూపాయల నెలజీతం, రొట్టె - బట్టలు ఇచ్చే పద్దతిమీద బల్లె ఉద్యోగంలో పెట్టుకున్నాడు. బట్టలు ధరించడంలో ధన్నా తన యజమాని

తంజే పేరుగా వుండేవాడు కాదు. నాగలితో దున్నటం మినహా ఇతరపనులన్నీ బల్ల తీరుబడి అయినప్పుడల్లా స్వయంగా చేసుకునేవాడు. ఇంట్లోవాళ్ళు నానబెట్టివ గోధుమసిండి రొట్టెలు, అన్నమూ తింటుండేవాళ్ళు. అప్పుడు ధన్నుకు మొక్కజొన్న రొట్టెలు ఇచ్చేవాళ్ళు. దాదాపు ఇంటిపనంతా ప్రీతిబట్టలు వుత్తకడంతప్ప ధన్ను చేస్తుండేవాడు. కొండప్రదేశాలలో పురుషులు బట్ట యతకరు. పప్పు-అన్నం వండుకుండేబప్పుడుమాత్రం అతన్ని వంటింటివని ముట్టుకోవచ్చేవాళ్ళు కాదు. దాన్ని మడివంట అనేవాళ్ళు. ధన్నుడి నీచజాతి మరి.

బల్ల పామకారు పెద్దకొడుకు ధన్వతరాయ్ దర్మశాలకారేటిలో చదువుతూ వుండేవాడు. అతను సెలవుల్లో ఇంటికి వచ్చినప్పుడు రోజూ గడ్డం చేసుకుని, తెల్లవిబట్టలు ధరించేవాడు. అతని చెవులకు బంగారపు దుద్దులుగూడా వుండేవి. ఆ గ్రామంలోగాని, ఇంట్లోగాని అతను వున్నప్పుడు, ఏదైనా తెల్లవి కొంగ ఎక్కువ మంచయినా పిగిరివచ్చి మురికి చెరువు చుట్టూ వారిందేమో అన్నట్లుగా వుండేది. ధన్వతరాయ్ కనకత్ చేస్తుండేవాడు. అడవులలో పికారు చేసి అడవిఫలాని చూస్తుండేవాడు. అతను విశ్రాంతి, సుఖం వదిలిపెట్టి మనస్ఫూర్తిగా శరీరానికి కష్టం ఇవ్వటం గ్రామప్రజలకు ఆశ్చర్యాన్ని కలిగిస్తూవుండేది. అతను తొందరలోనే కలక్టరు అవుతాడని అందరూ నమ్మకంగా వుండేది. ఇంట్లోని ప్రీతి - తల్లి, చెల్లెళ్ళు, అతని భార్యకూడా అతనంటే చాలా యివదేవాళ్ళు. అతను ఇంట్లో వున్నప్పుడు వాళ్ళందరూ ఏం మాట్లాడకుండా వుండేవాళ్ళు.

ధన్వతరాయ్ కారేటికి వెళ్ళిపోతే, ఇంట్లో బల్ల, ధన్నుతప్ప మూడవ మగడు బల్లపామకారి మూడుసంవత్సరాల చిన్నకొడుకు గజపత్ వుండేవాడు. అడవిల్లయి, కోడలు ధన్నునిచూపి నవ్వుతూ, పరిహాసంకూడా చేస్తుండేవాళ్ళు. ధన్వతరాయ్ భార్య ధన్నుని పేరుపెట్టి పిలిచేదికాదు. ఎందుకంటే ఆమె భర్త పేరుగూడా అదే. ఆమె ధన్నుని ఎప్పుడూ 'ఓయ్' అనిగాని 'ఏయ్' అనిగాని కేకనేది. లేకపోతే 'చచ్చినాడా, మొగవెధవా.' అని తిడుతూ పిలిచేది. ఈ పరిహాసం ధన్నుకుగూడా నచ్చేది. బల్లగారి పెద్దకూతులు అప్పుడప్పుడు ధన్నుకు ఇటువంటిమాటలు చెప్పేది, సొంజ్జలుగూడా చేసేది. అయినా ధన్ను ఆర్థం

చేసుకోలేకపోయేవాడు. ఆడపిల్లలు ఒకళ్ళ నొకళ్ళ తిట్టుకుంటూ, నవ్వుకుంటూ వుండేవాళ్ళు. వాళ్ళ ధన్నావి 'నువ్వు పెళ్ళి ఎప్పుడు చేసుకుంటావు? ఎటువంటి భార్యను తీసుకొస్తావు? నీ భార్యతో ఏం మాట్లాడతావు? ఏం చేస్తావు?' అని అడుగుతుండేవాళ్ళు.

అది చలికాలం. ఓరోజు రాత్రి కోడలు వంటఇంటిలో వని పూర్తిచేసుకుని. రొద్దైతే ఇవ్వడానికి ధన్నావి పిలిచింది. 'ఇది తీసుకోరా చచ్చినాడా?' అని ప్రేమతో తిట్టి మిగిలిన గోధుమరొద్దైతలను ఇచ్చేసింది. రొద్దైతల నెయ్యిగూడా రాసివుంది. కోడలు పొయ్యిదగ్గరగా కూర్చుని తింటోంది. ధన్నా ఆలవాటు ప్రకారం వంటఇంటికి కొంచెం చూరంగా జరిగి గోడవారగా గొంతుకూర్చుని తింటున్నాడు.

'చచ్చే చలి వేయడంలా; కొంచెం మంటదగ్గరకు రా.' అని కోడలు అంది.

ధన్నా పొయ్యివైపు కోడలు కూర్చున్నచోటికి దగ్గరగా జరిగిడు. కోడలు నవ్వుతూ మాట్లాడుతోంది. అప్పుడప్పుడు తన పుట్టింటిమాటలు చెప్పి నువ్వు పెళ్ళిచేసుకుంటే నీ భార్యకోసం ఇటువంటి బట్టలు, నగలు చేయించాలని ఆతనికి నచ్చజెపుతోంది. ధన్నా బోజనంచేసి అంటగిన్నెల్ని తోమటం మొదలుపెట్టాడు. కోడలు ఆతనితో కబుర్లు చెపుతూ గిన్నెలు తోమిస్తోంది. పాలు తోడువేయడానికి వెళ్ళబోతూ 'కొంచెం పాలు తాగుతావా? వంటింట్లోకి రా ఇస్తాను' అన్నది ధన్నాతో.

ధన్నా గిన్నెతో పాలుతీసుకుని తాగుతున్నాడు. అదేసమయంలో బల్లె ఆతన్ని రెండుసార్లు కేకేశాడు. 'ఎక్కడ చచ్చావురా? చిలుములో విప్పువేసి వెళ్ళు' అని పిలిచాడు.

ధన్నా సమాధానం ఇద్దామనుకుంటూ వుండగా కోడలు అపేసింది-- 'మాట్లాడకుండా పూరుకో. ఈ ముసలి చచ్చినాడు రోజంతా అరుస్తూనే వుంటాడు'

అవి ఆమె చిన్న ఆడుబిడ్డను పిలిచి 'ఏళ్ళు లేవు, కుండతీసుకుని దావిదగ్గరకు వెళ్ళాడని చెప్పు' అనిచెప్పి పంపించింది.

'ఏ భార్యకీ ఏమీద కొంచెంవస్తే ఏం చేస్తావు? కొడతావా? బుజ్జగిస్తావా?' అని కోడలు ధన్నాని అడిగింది.

'చంపుతాను' ధన్నా పిడికిలి బిగించి చూపించి అన్నాడు.

'నువ్వు చావు? అట్లా అనగూడదు' అని కోడలు నవ్వుతూ తెలియజెప్పి. 'ఏ భార్య చచ్చిపోతే ఏం చేస్తావు?' అని అడిగింది.

'రెండోపెళ్ళి చేసుకుంటాను.'

'ఏ' కోడలు చూపుగా కొట్టింది - 'ఇట్లా అనవా? భార్యని ప్రేమగా ఒప్పించాలి.... నీకు ప్రేమించడం వచ్చా అసలు?'

'రాదు' ధన్నా తల అడించాడు. అతను శరీరంలో ఓ చురురమైన చంచల నాన్ని పొందుతున్నాడు. దీపంకాంతి, పొయ్యిమంటల వెలుగులో కోడలిముఖం గులాబీలా వికసించింది. ఆమె కళ్ళు మాత్రం పడిపోతున్నాయి. 'ఏకు నేను తెలియజెప్పనా' అని ఆమె అడిగింది.

'అ, చెప్పండి' ధన్నా నోటితో చెప్పకుండా తల అడించాడు.

'ఇటురా.'

కోడలు గోడవారగా అనుకుని విలబడింది. ధన్నా ఆమెవైపు నడిచాడు. కోడలు ఆతని భుజాలమీద చేతులువేసి అతనిముఖం తన ముఖంవైపుకు లాగింది. ధన్నా చేతులు ఆమెని చుట్టుకున్నాయి. ఆదేసమయంలో వంటింటిద్వారంనుంచి బల్లెగారి తిట్లు వినబడ్డాయి. బల్లెగారి హుక్కాగొట్టం ధన్నా భుజాల్ని తాకుతూ ఆతని వెనుకవున్న గోడకువెళ్ళి తగిలింది.

'అయ్యో! చచ్చాను, నామీద చెయ్యివేళాడు. నేను ఏడుస్తున్నాను....' అని కోడలు ఏడవడం మొదలుపెట్టింది.

ధన్నా బల్లెవి వంటింటి తలుపునుంచి నెట్టి పారిపోయాడు. వెనుకనుంచి 'వట్టుకో! వట్టుకో!' అన్న కేకలు అతను విన్నారు కాని వెనక్కి తిరిగిచూడ

కుండా పారిపోవడం మొదలుపెట్టాడు. అతను ఎనిమిదిమైళ్ళ దూరానవున్న సుజాన్ పుర్ వెళ్ళి అగాడు. మూడవరోజు కాంగడా చేరాడు. ఆ తర్వాత ధన్ను చాలా నెలలు లారీస్థాండులో కూలిపని చేశాడు. తర్వాత మూడుసంవత్సరాలు క్లీనరుగా పనిచేశాడు. తర్వాత ఉస్మాద్ మజహర్ ఖాన్ దయవలన డ్రైవరయ్యాడు.

ధనసింగ్ చిన్నప్పటినుంచిగూడా పెల్లిగా తియ్యగా మాట్లాడి, చక్కన చేరి, వున్నదంతా అపహరించి, సమయంవచ్చినప్పుడు కాటువేసి ప్రీలను జిక్కుల మారి ప్రీలుగా తలచేవాడు. అనుభవంవున్న వాళ్ళనుంచి, వృద్ధులనుంచిగూడా వివిధ అతను నేర్చుకున్నదేమంటే ఆదవాళ్ళతో జాగ్రత్తగా మెళకువగా వుండాలి. డ్రైవరు జీవితంలోగూడా ఒకవేళ ఎప్పుడైనా అతనికి ప్రీ సాంగత్యంలో వుండ వలసిన పరిస్థితి ఏర్పడితే వాళ్ళని ఎప్పుడూ ముళ్ళపొదగా తలచి మెళకువగా తన పని తను చేసుకునేవాడు. పురుషులతో వ్యవహరించినట్లుగానే ప్రీతోగూడా అతను సామాజికన్యాయాన్ని అనుసరించి ఆదరంతోనూ, విర్లత్వంతోనూ వ్యవహరించే వాడు కాని ప్రీలనుమాత్రం ప్రత్యేకం నమ్మేవాడు కాదు. కాని ఈ సోమా ఎంత మంచిస్వభావం గలది, ఎన్నిబాదలు పడుతోంది, ఆమెలో కవలంటేడు అని అతనికి అనిపించింది.

రోడ్డుమీద మిలమిలలాడే వెన్నెల వ్యాపించింది. ధనసింగ్ కొంచెంసేపు తన లారీపట్టా ప్రదక్షిణచేస్తూ వుండిపోయాడు. తర్వాత రోడ్డుచక్కనవున్న దిబ్బిపీడకెక్కి బండపైన కూర్చున్నాడు. సర్మని మోతచేస్తూ చల్లగాలి పీస్తోంది. అతను ముడుచుకుని కూర్చుని రోడ్డుమీద రాత్రి ఎలా గడపాలా అనే విషయంగురించి ఆలోచించడం మొదలుపెట్టాడు. అతని మనసు జీవితంలో గడిచి పోయినవిషయాలవైపు మళ్ళింది. మొదట్లో చదివిగురించి వట్టిండుకోలేదు. చలి వలన రోమాలు విక్కబొడుచుకోవడం మొదలుపెట్టేనరికి లారీలోకి వెళ్ళి కూర్చుం దామనుకున్నాడు. అకలిగూడా వేస్తున్నట్లుగా అనిపించింది. ఆ రోజు మధ్యాహ్నం అతనూ, కర్నూ, వీళ్ళిద్దరే ఏమీ తినలేకపోయారు. కాస్తేపు అకలిని మర్చిపోవ డానికి ప్రయత్నం చేయసాగాడు. తన సీటుక్రిందనుంచి కంబళి బయటకుతీసి కప్పు కుని సీటుమీద కూర్చున్నాడు. మనసును మరిపించడంకోసం కర్నూ పాడు తుండగా విన్నపాబని గుర్తుకుతెచ్చుకుని కూపిరాగం తీయటం మొదలుపెట్టాడు.

ఆ పాట ఎవరో నుందరి విరహాలావన - ఓ పరదేశీ వీవే నా మనసు అనే తలుపు గొక్కొచ్చి తెరిచావు. వీ మనసుతో నా మనసు కలిపింది. పరదేశీ! నా కళ్ళు నగం వయసువరకు వీ కళ్ళని చూడాలని వేచివున్నాయి. మిగిలినవయసంతా నా కళ్ళు వీ కళ్ళని చూసేందుకు వర్తిస్తాయి. ఓ పరదేశీ! శ్రావణమాసంలో భూమి, అకాశంగూడా వీటిధారలతో విండిపోతాయి, నేను వీకోసం ఎదురుచూస్తూ, ఆరు బయట నుంచుని, ఆ వర్షం తలమీద పడుతున్నా ఆనందంగా సహిస్తాను. నువ్వు బయట ఎందుకు నుంచున్నావని మా అత్తగారు అడ్డగించి అగ్గినప్పుడుమాత్రం నాకు దాదా కలుగుతుంది. ఓ పరదేశీ! శీతాకాలపు యుతువులో చలి అనే బాణాల వలన తూట్లువడలించేత వీడ్ చెట్లు పైకం తలయవంచి నర్ నర్ మని మోతచేస్తూ దుఃఖిస్తూ వుంటాయి. అప్పుడుకూడా వీకోసం ఎదురుచూస్తూ దారిలో సంతోషంగా విలబడతాను. ఎప్పుడైతే మా అత్తగారు, బయట ఎందుకు విలబడ్డావు? రోవలకు వచ్చి దుప్పటి కప్పుకుని కూర్చో అవి అంటుందో అప్పుడే నాకు కూలం గుమ్మ కున్నంతదాదా కలుగుతుంది.

ధనసింగ్ ఊహించసాగాడు. అమాయకురాలైన సోమా వానరోనూ, చలి రోనూ విడిచిపెట్టింది. తను పరదేశీ. పాట ఆతవికోసం నిజంగా పాడుతున్నట్లుంది. ఆతవిహృదయంలో పాట భావం రోతుగా నాటకుపోయింది. ఇక పాడలేక పోయాడు. మౌనంగా వుండిపోయాడు. ఒకసారి మళ్ళీ సాయంకాలపు సంఘటన ఆతని కళ్ళముందు నడిపరూపాన్ని ధరించింది. ఆమెమాటలు ఆతనిచేవుల్లో మారు మ్రోగాయి. ఒకమాట పెద్ద పట్టార్పువిడిచి ఆతను ఆలోచించడం మొదలు పెట్టాడు. ఉదయం ఆమె వీళ్ళకోసం దావిదగ్గరకు వచ్చినప్పుడే మళ్ళీ ఆమెను కలుసుకోగలుగుతాడు. ధనసింగ్ ఆలోచన ఊహానింనుంచి కొంచెం తొలగి పోగానే ఆకలి బాగా ఎక్కువగా వున్నట్లు అనిపించింది. కాసిని బంగారాడుంపలు విప్పులో కాయ్కుని ఎందుకు తినగూడదు? అని అనుకున్నాడు. సమయంగూడా గడుస్తుంది. పెగ కామకోపదానికి విప్పు దొరుకుతుంది. ఆ ఆలోచనరాగానే ఆతను లోనుంచి కిందకు దిగాడు. వెన్నెలలో పుల్లరికోసం ఇటూ-అటూ చూపి వెతి కాడు. వెన్నెల తెల్లదనంలో కళ్ళని మిరమిట్లుగొలిపే కాంతి వుంది కాని స్పష్టత లేదు. ఆతను రోడ్డువక్కన రెమ్మలమీద, గడ్డిమీద తడిమిచూశాడు. అవి వచ్చిగా

మంచుతో తడిపినట్లుగా వున్నాయి. చీడ్చెట్ల అడవిలో పుల్లెలు దొరుకుతాయి కాని ఆ అడివి దూరం. అక్కడిదాకా వెడితే ఎవరైనా వెనుకనుంచి బంగారాదుంపం నంచులు ఎత్తుకుపోతే.....! మంట వేసుకునే ప్రయత్నం వదిలిపెట్టి అతను మళ్ళీ కంబి కప్పుకుని లారీలోకివచ్చి కూర్చున్నాడు. కర్మావలన విషయం తెలుసుకుని ఒకవేళ వైజ్ నాథ్ నుంచి ఏదైనా లారీ వెంటనే రావచ్చని అతని మనసులో ఆశగా వుంది.

ధనసింగ్ ఆకలిని సంభాళించుకోలేక పోతున్నాడు. ఎప్పుడైతే సోమాను గురించి ఆలోచించడం మొదలుపెడుతాడో ఆప్పుడే ఆకలిగురించిన ఆలోచన పోతోంది. సోమా డిబ్బిచాటుకి దిగివెళ్ళిన కాలిబాటవైపు అకవిచూపులు మాటి మాటికి తిరుగుతున్నాయి. అతను ఆలోచించసాగాడు - విద్ర ఎలాగో రావడం లేదు. ఒకసారి ఆమె ఇంటివరకు వెళ్ళవస్తే ఎలా వుంటుంది? వెళ్ళి పరాయి ఊరి నుంచివచ్చిన ద్రైవడలా సహాయం అడగవచ్చు. ఏమీ దొరకకపోయినా ఫరవా లేదు. సోమాని చూసి రావచ్చు. వెంటనే అతనికి గుర్తొచ్చింది; ఒకవేళ వైజ్ నాథ్ నుంచి తెల్లారేలోపునే లారీవస్తే సోమాని కలుసుకోవడం కష్టం. తను వస్తూ - వెడుతూ వుండేసమయంలో కలుసుకుంటూ వుండమని ఆమెతో చెప్పాలి. సోమాతో ఈమాట చెప్పడం చాలా అవసరంగా అనిపించింది. కానీ ఒక అనుమానం వచ్చింది. ఒకవేళ వైజ్ నాథ్ నుంచి లారీ ఇప్పుడే వచ్చేస్తే, ఇటువంటి పరిస్థితులలో రోడ్డుకు పక్కనవున్న గ్రామంలోకి వెళ్ళి సహాయంకోసం తేక వేయడానికి ద్రైవడకు సంకోచం వుండదు కాని ఆ సమయంలో మరో ప్రయోజనం వుండటంచేత ధనసింగ్ కు సంకోచించాల్సి వచ్చింది.

ధనసింగ్ ఆ సంకోచాన్ని వదిలి కాలిబాటవైపు వెళ్లాడు. కొంతదూరం వెళ్ళి సోమా కాలిబాటమీద ఏడుస్తూ అతన్ని కలిసిన ప్రాంతాన్ని చేరుకున్నాడు. ఇంకా కొంచెం ముందుకు నడిచాడు. వెడురుగుబుడలు కనిపించాయి. తర్వాత అద్దంగా - వంకరగా మూడుచూడలు. చుట్టో కట్టిన గోడలు కనిపించాయి. వీటిలో ఆమెది ఏ ఇల్లో ధనసింగ్ కు తెలియదు. మొదటిచూరే అని సోమా చెప్పినమాట వటుక్కున గుర్తుకొచ్చింది.

ఎక్కడా ఏ వెలుతురూ కనిపించడం లేదు. పడకలు కాలుతుండటంవలన, చీడచెట్ల కర్రల పొగవలన వచ్చే వాసన గాలిలో విడిచిపోయింది. మొక్కకొన్న రొద్దెలను తొగ్గులమీద కాలుస్తున్నటువంటి సువాసనగూడా వస్తోంది. అక్కడి వాళ్లు ఇంకా షేరుకునేవున్నారు. ధనసింగ్ కు ఊరట కలిగింది.

మొదటిగుడిపెతు ముంగిలి వంకరటింకరగా రాళ్ళముక్కలతో కట్టబడి వుంది. నాలుగువైపులా ఒత్తుగా పెరిగిన కంచె వుంది. ఆ ఆవరణలో చిన్న చిన్న మొక్కలున్నాయి. ధనసింగ్ భయం భయంగా అడుగులు వేస్తున్నాడు. ఇటువంటి పరిస్థితిలో ఎవరైనా మనుషులుగాని, కుక్కలుగాని చూస్తే దొంగ అనుకునే ప్రమాదం వుంది. అతను దగ్గి చప్పుడు చేశాడు.

వాకిలి తలుపు గడియనేసి వుంది. ధనసింగ్ ఆ తలుపును తట్టి 'ఏమండీ, ఇంట్లోవాళ్ళు షేరుకునేవున్నారా?' అని పిలిచాడు.

'ఎవరు నాయన' శ్రీ కంఠం ప్రశ్నించింది.

'పరదేశిని. బాటపాడిని. దోపలో లాఠీ చెడిపోయింది.'

'అయి వుండచ్చు నాయనా. ఇక్కడ ఏమీ సంతకాజాలు లేవు....' ఆ శ్రీ సమరానం చెప్తూవుంటే ఒక ముసలావిడగొంతు వినిపించింది. 'వెళ్లు నాయనా వెళ్ళు! ఇక్కడ సత్రపలు కొట్లు ఏమీ లేవు. ఇటువంటి బాటసారులని బాగా ఎరుగుదుము. దొంగకనం, దుర్మార్గం తప్ప రెండోపని లేదు. పొలంలో పంట, పళ్ళు, కూరలు వదిలిపెట్టరు. ఇంట్లో ఆదవాళ్ళని వదిలిపెట్టరు....' ముసలావిడకి దగ్గు వచ్చింది.

ధనసింగ్ నిరాశతో రెండు తలుపులకు మధ్యనున్న ఖాళీలోనుంచి లోపలి చీకటివైపు చూస్తున్నాడు. ఒక దర్వాజాలోంచి వెలుగు కనిపించింది. రెండవ క్షణంలో చేతిలో దీపం వట్టకునివస్తూ సోమా కనిపించింది. ధనసింగ్ హృదయం ఎగిరి గంకేసింది. కావి వెనుకనుంచి వినిపించిన కేకవలన సోమా అడుగులు అగి పోయాయి. బాగా కోపంగా, దిగ్గరగా రెండవశ్రీ తిట్టింది - 'వంటిల్లు వదిలిపెట్టి

నువ్వెక్కడి తెడుకున్నావే దెయ్యమా! పరాయి మొగాడివానన తగలగానే రొద్దె ముక్కమీదకి కుక్క దూకినట్టుగా రూకివచ్చావు.'

ఆ కేకవలన ఒక పిల్లాడు నిద్రలోనుంచి ఉలిక్కిపడి లేచి ఏడవడం మొదలు పెట్టాడు.

'ఎవరోచ్చారో చూస్తున్నాను' సోమా సమాధానం చెప్పింది.

'అ, నువ్వేగా ఇంట్లో అందరికన్నా పెద్దవానివి, పిగ్గులేనివానివి, ఎక్కడి దానివో నువ్వు! అయ్యో, చూడవే. ఎంత కష్టపడో పిల్లాడివి నిద్రపుచ్చాను. గోలచేసి లేపావు. కష్టం తెచ్చిపెట్టావే నా ప్రాణానికి. నా పాలిట దుర్మార్గురాల దాపురించింది. రెండో ప్రాణివి నుణంగా వుండనివ్వదు. భగవంతుడే ఆర్థం చేసు కోవాలి ఈ రాక్షసివి.'

సోమా తిరిగి ధనసింగ్ వైపు చూసింది. వెంటనే మానంగా తిరిగి వెళ్ళి పోయింది. మునలావిడ డగ్గుకూ ఏదో చెపుతూనేవుంది. కాని అదివి ఆర్థం చేసు కోవాలి ధనసింగ్ అలోచించనే లేదు. అతను తన మార్మత్వంగురించి దాధపడి వెనక్కు తిరిగిడు. అనవసరంగా అమాయకురాలికి తిట్లు తినిపించాను అని అనుకున్నాడు.

ధనసింగ్ కంబళిలో శరీరం దాచుకుని, మోకాళ్లు ముడుచుకుని లారీలో తన సీటుమీద పడుకున్నాడు. బయట వెన్నెలలో రట్టమైనపొగమంచు వ్యాపిస్తోంది. ప్రకాశవంతమైన వెన్నెల పాలవలె తెల్లగా పొగమంచువలన మనకగా కనపడు తోంది. అతను మళ్ళీ అదేవిషయం ఆలోచించడం మొదలుపెట్టాడు. అక్కడికి వెళ్లి ఎందుకు తెలివితక్కువపని చేశాను... ఉదయం ఎలాగో సోమా పిట్ట తీసుకు వెళ్ళడానికి వస్తుంది. రెండవవిషయం గుర్తుకొచ్చింది. ఒకవేళ కర్మా వైజ్ నాథ్ ఎప్పుడో చేరివుంటాడు. తోజనంచేసి నాళ్ళు లారీ తీసుకుని బయలుదేరివుంటే, ఈపాటికి వస్తూనేవుంటాడు. తొమ్మిదిమైళ్ళే గదా! ఒక గంటలోగా రావచ్చు. లేక పోతే ఉదయం రావచ్చు. ప్రయాణికులువుంటే తప్పకుండా ఈ వేళప్పుడే వస్తారు.... ముందీవైపు వెళ్ళేదప్పుడు సోమాను కలుసుకోవడానికి ఇక్కడ ఆపావు! దాని

ఇక్కడేగదా వుంది; ఇంజనులో పీళ్లు పోస్తాను. కాని ఎంతవేపు అలా ఆపి వుండ గలను; పడివిముషాలు అవగలను. బయల్దేరినచోట - చేరేచోటగూడా గేటుదగ్గర తైము వేసుకుంటారు. ఈ అమాయకులాలి ఎంత చుందిది; నిర్దయులైన కసాయి వాళ్ల పంజాలో చిక్కుకుని కష్టపురోజులు గడుపుతోంది. ఆమెకు ఈ మనుషుల దగ్గర ఏముంది; నేను ఆమెకోసం ఏదైనా చేయడానికి సిద్ధంగా వున్నాను. నాకు మటుకు ఈ ప్రపంచంలో ఎవరున్నారు. ధనసింగ్ కు బద్ గర్ గ్రామంలోవున్న తన ఇల్లు గుర్తుకు వచ్చింది. ఆ ఇల్లు పాడుపడిపోయింది. పోలీసులు ఆ ఇంట్లో నుంచి తనవాళ్ళందరినీ బయటకు గెంటేసి, ఇల్లు ఆక్రమించుకున్నారు. అదంతా అతనిమనసులో మెదిలింది. సోమా ఆత్మవారింటివాళ్ళలాగా తన పెదతల్లిగూడా అతన్ని ఆప్యాయంగా చూసేదికాదు. కాని మగవాళ్ళకేముంది; మగవాళ్ళకోసం చికాంమైన ప్రపంచం వుంది. ప్రీమాత్రం స్వతంత్రించి ఏపనీ చేయలేదు. విస్వహాయురాలు. శ్రీ పురుషుని ఆధారంలేకుండా జీవించలేదు. నేను మగాణ్ణికా, నేను ఆమెకు ఆధారంగా వుంటాను అనుకున్నారు.

పొగమంచు బాగా దట్టంగా వ్యాపించింది. చలి బాగా ఎక్కువయింది. ధన సింగ్ శ్వాస మీటరు లోహపుమాతమీద పడింది. లోహపుమాత మనకమనకగా అయింది. బయటకుచూస్తే కళ్ళకుగూడా చలి తగులుతోంది. చల్లవి గాలి పీల్చడం పలన హృదయంలోపల నటుకు పుడుతోంది. ధనసింగ్ ముఖంమీదకూడా కంబళి కప్పకుని, కళ్లు మూసుకుని ఆదేవిషయంగురించి ఆలోచించడం మొదలుపెట్టారు. తను పురుషుడు అవటంవలన, శ్రీకి ఆధారంగా వుండాలన్నవిషయంమీద అతనికి తన పెళ్ళివిషయం గుర్తుకొచ్చింది. పరిచితులైనవాళ్ళకి తను ఇంతవరకు బ్రహ్మ చారిగానే వున్నాడనితెలిస్తే ఆశ్చర్యం కలుగుతుంది. ఆ జిల్లాలో గుణవంతుడైన ఒక వ్యక్తికి ఇంతవరకు పెళ్ళికాకుండావుండటం సాధారణమైన విషయం కాదు. ఒకవేళ మనిషిలో ఏదన్నా లోపం వుండటంవలనగాని, ఆ వ్యక్తి దురదృష్టంవలన గాని అలా జరుగుతూవుంటుంది. పెళ్ళికోసం ధనసింగ్ కు ముఖ్యంగా వుత్సాహం లేదు, కాని అవివాహితుడుగా వుండటంవలన అవృథపప్పుడూ మనసులో బాధ కలుగుతూవుండేది. అతను ధనేపత్ రాయ్ బార్య మాటలను గుర్తుచేసుకుని మనసు నుంచి ఈ బాధను దూరంచేయడానికి ప్రయత్నం చేస్తుండేవాడు. ఏ పురుషుడైతే

ఇంట్లో భార్యని సరిగా పోషించలేదో, అతని భార్య నష్టమరణంగా వుండలేదు.... ద్వైతం సరిగ్గా నిజం చెప్పకుండా వారు - బంగారము, భార్య, ఆస్తి అనేవి అది కారం వున్నవాళ్ళవే. ఇంకెవరినీ కావు. ద్వైతంకు పెళ్ళింపన లాభమేముంది ; ద్వైతంకు ఒక ఇల్లు అనేదేముంది ;

ధనపింగ్ కు దృఢవిశ్వాసం వుంది. శ్రీ పతివ్రత - నష్టమరణంగా వుంటుంది. కాని శ్రీయ పిల్లలలాగా దాక్కునివుండి పాలు, మాంసము దొంగతనంగా తింటూ పైకి చూడటానికి అమాయకంగా, విదానంగా వుంటారు. ధనవంతులైన శ్రీయ తమ అనందంతోనం, బీదవాళ్ళ తమ ఆశలు తీర్చుకోవటంతోనం ఇలా తయారవు తారు. తోటి ద్వైతవలన రోజూ అతను ఇటువంటి వృత్తాంతాలే వినేవారు. కళ్ళలా చూస్తువుండేవారుకూడా....మనసు కావాలనుకుంటే అడవి దొరకదా ; మళ్ళీ అమెతో సంబంధం కలుపుకుని సంఘంలోవున్న గౌరవాన్ని ఎందుకు పోగొట్టుకోవాలి ; తనని తాను అగౌరవపరుచుకోవటంకన్నా ఇంకొకళ్ళని అగౌరవం చేయడం మంచిది ; అన్నింటికన్నా పెద్దరహస్యం వుంది. పెళ్ళి చేసుకోవడానికి తన పుట్టుపూర్వోత్తరాలు, వంశవివరాలు, చెప్పాల్సిన అవసరం వుంది. అవన్నీ చెప్పి, తనని తను కించపరచుకుని, ఇతరులదృష్టిలో లోకువ కావడం అతనికి ఇష్టంలేదు. చాలా దూరంలోవున్న తన జన్మస్థానంతోదాట అతను ఆ అవమానాన్నిగూడా వదిలి వచ్చేశాడు. దాన్ని మళ్ళీ ఎందుకు భరించాలి ;

కాని సోమాలో మోసంచేపేగుణం లేదు. అమె ఎంతమాత్రం కవటం లేనిది. అమాయకురాలు. ప్రపంచంలో అమెకు 'నా' అన్నవాళ్ళ ఎవరూ లేరు. ఈ విషయంలో అతను లోకువ అవుతాడేమోనన్న భయంలేదు. పిలుస్తూనేవున్న అమెను ప్రేమించడంలో.... కునికిపాట్లు రావడంతో ధనపింగ్ ఆలోచనలు కరిగి పోవడం మొదలుపెట్టాయి. విద్ర అనే పొగమంచులో సోమా అందం లేదుతూ కనిపించింది. దుఃఖంతో కొంగుతో కళ్ళను అడ్డుకుంటోంది. తనచేతితో సోమా కప్పిళ్ళు తుడుస్తున్నాడు. అమె నవ్వుపాగింది....ఏమండీ! మీరు చాలా మంచివారండీ! 'ఏమండీ ...ఏమండీ...ఏమండోయ్, విద్రపోయారా ఏమిటి ; ఓపరదేశీ! ' మగతవిద్రలోవున్న ధనపింగ్ ఇది కలలోని కల్పితమా లేకపోతే నిజంగానే

పెరుపా: ఏదో విశ్వయందుకోలేకపోతున్నాడు. మళ్ళీ ఆకలికి వివిపించింది.
‘ఏమండీ! ఓ వరదే! ఇటు చూడండి.’

ధనసింగ్ కంబళిలోనుంచి తల బయటకు పెట్టి లారీ కిటికీ అద్దంలోనుంచి చూశాడు. విజంగానే సోమా నిలబడివుంది.

‘ఏమండీ, విద్రపోతున్నారా?’ అని సోమా కొంగు అంచున కట్టబడి ఘుమ ఘుమలాడుతున్న ఒక పొట్లాన్ని ధనసింగ్ వైపు చాపింది. ‘ఏమండీ, మీరు అట్లా వచ్చారు. తిట్లు తిన్నారు. పీళ్లు రాక్షసులని నేను చెప్పేవెళ్ళాను గదా! తలుపు దగ్గరకువచ్చిన వరదేవి. అతిథిని ఎవరైనా ఆకలితో పంపిస్తారా? నేను రాత్రియే తీసుకొచ్చాను. గేదెను పిలికి లేవగానే దూడ తాడును గుంజనుంచి పూడతీసి వదిలాను. ఎందుకంటే దాన్ని వెతకడానికి ఎలాగో నన్ను పంపిస్తారు’ అన్న రామె.

ధనసింగ్ సోమావైపు చూస్తూవుండిపోయాడు. చేతిని ముందుకు జాపి ఆమె భుజంమీదవేళాడు. సోమా ఈ స్వర్భవలన, చలికి కొంకరలుపోయే వీపుమీద వీటిధారలు పడినట్లుగా ముడుచుకుపోయింది. ఆమె బట్టలు మంచువలన తడిసి పోవటం ధనసింగ్ చూశాడు. లారీ తలుపు తెరచి నెమ్మదిగా ‘మంచులో నుంచున్నావు, లోపలికిరా’ అన్నాడు.

‘ఇక వెడతాను. అయ్యో! చచ్చాను. ఆ దూడనిగూడా వెతికిచూడాలి’ సోమా ముడుచుకుని సమాధానం చెప్పింది.

‘వద్దు, ఒక విముషం కూర్చుందువు రా’ ధనసింగ్ కోపంతో అన్నాడు.

‘కాదు, ఇక వెళ్ళిపోయింది’ సోమా అడుగులు లారీవైపు ముందుకు వెళ్ళాయి. వెనక్కి తగ్గడానికి సంకోచిస్తూ తొట్రుపాటు పడ్డాయి.

‘నామీద ఒట్టు’ ధనసింగ్ పట్టవట్టాడు.

సోమా హృదయం కరిగిపోయింది. ‘అయ్యో, ఒట్టుఎందుకు పెడుతున్నారండీ! భగవంతుడు మిమ్మల్ని చల్లగా చూడాలి. మీరు చాలా మంచివారండీ.’ ధనసింగ్ ను ఒట్టునుంచి కాపాడటానికి ఆశీర్వాదించడం కోసం సోమా చెయ్యి ధనసింగ్ తలవైపు జరిగింది.

ధనసింగ్ సోమాని లారీలో తనపక్కన కూర్చోబెట్టుకున్నాడు. ఆమెకు నగం కంటికి కప్పటం మొదలు పెట్టాడు. సోమా గదిరావడింది. ఆమె ఒదిగి కూర్చుంటూ వారింది 'వద్దు, నాకు దలివేయడం లేదు....మీరే కంటికి అంతా కప్పకోండి' అంది.

ధనసింగ్ ఒప్పుకోలేదు. తనచేతిని సోమా పీపుమీద వేలాడు. సోమా ముందుతో తడిసిన బట్టంలో ముడుచుకు పోతోంది. కాని ఆమెకు ధనసింగ్ కు దగ్గరగా వుండటం అంతకన్నా ఎక్కువ గగుర్పాటు కలిగించింది.

'వద్దండి, ఇలావద్దు' అని ఆమె అన్నది కాని ప్రయత్నం చేసినా కూడా ధనసింగ్ నుంచి దూరంగా జరగలేకపోయింది.

'సోమా! ఒకమాట చెప్పతాను వింటావా?' ధనసింగ్ ఆమెను రహస్యంగా అడిగాడు.

'ఏమిటండీ?'

'నేను చెప్పినట్లు చేస్తావా?'

'మీరు చాలా మంచివారండి. చెప్పండి.'

'నాతో వచ్చేస్తావా?'

'సోమా మొదట మౌనంగా వుండిపోయింది. ధనసింగ్ అదే ప్రశ్న మళ్ళీ అడగగానే ఏదవడం మొదలు పెట్టింది. ధనసింగ్ హృదయం మొద్దుబారి పోయింది. అతను సోమా దగ్గరకు వంగి బాధగా అడిగాడు 'కోపం వచ్చిందా? ఎందుకు?'

సోమా చీరకొంగుతో కళ్ళు తుడుచుకుంటూ బొంగురుపోయిన గొంతుతో 'ఏమండీ, మీరు చాలామంచివారండి. నా ప్రాణాలు రక్షించారు. నేను ఎక్కడకు వెళ్ళగలను; ఇక్కడే చచ్చిపోతాను. భగవంతుడు నన్ను తొందరగా తీసుకుపోతే బాగుంటుంది.' అన్నది.

సోమా ఏడుపు ఆపుకుని వెళ్ళటం మొదలుపెట్టింది. ధనసింగ్ తన తండ్రి పాగా అంచుతో ఆమెకన్నీళ్ళు తుడిచాడు. సోమా కన్నీళ్ళు ఆగటంలేదు. ఆమె

ధనసింగ్ దగ్గరనుంచి పక్కకు జరిగి కూర్చోవాలన్నమాట మరచిపోయింది. అత్తవారింటి కఠినత, విద్వేషత, శరణు ఆమెను ధనసింగ్ వీధిలోకి తోస్తున్నాయి.

‘ఏదవకు సోమా, నామీద ఒట్టు. నీ విరోధులు ఏదవాలి.... ఏదేమిట్లయితే నన్ను తిన్నట్లే’ అని ధనసింగ్ ఆమె తలను తన విఠాలమైన వక్షస్థలంవైపు లాక్కున్నాడు. ఒట్టు పెట్టాడని భయంవలన గొంతులో పొంగిపైకివచ్చే ఏడుపును, కన్నీళ్ళు, సోమా లోలోపల అణచుకుంది. ఆమె శరీరం శిథిలమైపోయి ధనసింగ్ చేతుల్లోకి వచ్చేసింది. ధనసింగ్ గట్టిగా ఊపిరిపీల్చి సోమాని తనరక్షణ అనే కౌగిల్లో దింపించాడు. అది తెలుసుకున్న తర్వాత సోమా కౌగిలినుంచి విడి వదటానికి అటూ ఇటూ కదిలింది. ‘వద్దండి, ఇలా వద్దండి’ అంది కాని అడ్డుచెప్పి వారింపలేకపోయింది. కొంచెంసేపు వాళ్ళిద్దరూ అలానే కూర్చుండిపోయారు.

కొంతసేపటి తర్వాత సోమా ధనసింగ్ చేతుల్లోనుంచి విడిపించుకుంటూ ‘ఏమండీ, ఇక వెదతాను’ అని చెప్పి లేచి విడిచింది. ధనసింగ్ ఆమెకు చేయూత విచ్చి లోలీనుంచి దింపాడు. కాలిబాటవరకూ ఆమెతో కలిసి నడిచాడు. సోమా దిబ్బిపైకి ఎక్కుగానే ధనసింగ్ ఊదించిన స్వరంతో ‘అయితే ఉదయం ఏళ్లు తీసుకు వెళ్ళడానికి దానిపిగ్గరికి ఎస్తావురామా!’ అని అడిగాడు.

సోమా తలతిప్పి హామీ ఇచ్చింది

ధనసింగ్ మళ్ళీ కంఠఘట్టుకుని లోలో కూర్చుండిపోయాడు. కాస్తే పటికి గుర్తుకు రాగా అతను నెమ్మది - నెమ్మదిగా మొక్కుతొన్న రొద్దైత, బెల్లం తీసుకున్నాడు. మళ్ళీ పొగమంచుతోనూ, చలిగాలితోనూ కలపిన వెన్నెలలో పెద్ద - పెద్ద కళంకాలవలె కవిపించే చెట్లవైపు, పర్వతాలవైపు దృష్టిసారించి ఆలోచించ సాగాడు. వైజ్ఞానాధీనుంచి సహాయంకోసం లోలీవస్తుండా రాదా అన్న విషయం గురించి అతనికి దాదాపులేదు. లోలీ ఇప్పుడు రాకపోవటమే మంచిదని అనిపిస్తోంది. కువికిపాట్లు రావడంలేదు. మాటిమాటికి గడచిపోయిన ఆనాటి సాయంకాలపు సంఘటన మనసులో మెదులుతోంది. సోమాకు సహాయంచేయడంవలన, ఆమెను ప్రేమించడంవలననే తన జీవితాని కంతటికీ సార్థకత లభిస్తుందని అనిపిస్తోంది.

సోమా తనకోసమే పుట్టింది. తనకోసమే ఎదురుచూస్తోంది. భగవంతుని కోరిక మనకు తెలియని దారులంట నఫలమవుతుంది.

ధనసింగ్ ఆలోచించసాగాడు. సోమా తనకోసమే పుట్టింది....ప్రపంచంలో ఎవరైతే తనకోసం పుట్టివుంటారో, పురుషుడు ఆప్తినే ప్రేమిస్తాడు. ఆప్తీకోసమే తన జీవితాన్ని అర్పించాలని వాంచిస్తాడు. ఎవరైతే దానిని గుర్తిస్తారో, ఇదే పురుషుని దృష్టిలో ప్రీతి. గడచిపోయిన స్మృతులలో ధన్వంతరయ భార్య. హోషియార్ పురలో ఉస్తాద్ మజహర్ స్నేహితురాలైన వేళ్య. గులాబో, అతని మనసులో ఎంత ఆనందం కలిగించారో, దానికి ప్రతీకారంగా కపటంలేని, అమాయకత్వంతో నిండిన సోమాను తన జీవితపు సర్వస్వంగా అనుకుంటున్నాడు.

వెన్నెలలో పొగమంచు, గాలి బాగా దట్టంగా వ్యాపించాయి. పొగమంచు ప్రకాశం మాసిపోయి అందులో తెల్లదనం వచ్చింది. ధనసింగ్ కళ్ళు తెరిచే వున్నాయి. కాని అతను ఆ మార్పుని గురించి వర్ణించుకోలేదు. చూరాన మోటారు గుర్తుమనే శబ్దం విని అటుకేసి చూశాడు. వెనుక మార్గంమీద, దూరంగావున్న కొండలమీద బంగళాం వెనుక దాగుతూ, మళ్ళీ కనిపిస్తూవుండే విప్రుగోళం మాదిరిగావున్న దీపాలు కనిపించాయి. ఇది మండి నుంచి ఉదయం నాలుగు గంటలకు వెళ్ళేబండి. ధనసింగ్ ఆలోచించాడు, కంపెనీ వైజ్ నార్ మంచి మండి పోను చేపిస్తుంటే, ఇదేబండి తన లారీని వెనుక తగిలించుకుని తీసుకు వెడుతుంది. కాని సోమా ఇంకాలాలేదు.

వెనుకనుంచినచ్చే మోటారు కాంతి ధనసింగ్ లారీమీద వచ్చిపడింది. మోటారు దగ్గరకు వచ్చి ఆగింది. వైజ్ నార్ మంచి పోను అయితే వచ్చింది కాని ఇంకా చీకటిగావుంది. ఇదేమో ప్రయాణికుల బండి, బరువు ఎక్కువ అవుతుంది. గంట తర్వాత సామానులు తీసుకువెళ్ళేలారీ వచ్చి దానిని లాక్కెళుతుంది. అని ద్వైపదుఃచెప్పాడు. ధనసింగ్ కు సంతోషం కలిగింది. అంతలోపల సోమా వస్తుందా, రాదా? అని ఆలోచించసాగాడు. పొగమంచులోనుంచి వెన్నెల పచ్చదనం వేరయి తెల్లదనం వచ్చేసింది. మంచుబిందువులు రాలతున్నాయి. ధనసింగ్ దృష్టి రాతి దిబ్బవైపు కాలిదాట మీదనేవుంది. ఒకవేళ సోమా అలస్యంగా

రావచ్చునని అతనికి మనసులో అనుమానంగావుంది. అతనికి తొందరగా తెల్ల వారుతున్నట్లుగా అనిపిస్తోంది.

చలి వలచబడుతోంది. సోమా తలక్రిందులుగా వున్నకుండ నెత్తిన పెట్టుకుని కాలిబాట మీదనుంచి దిగుతూ కనిపించింది. ధనసింగ్ లారీనుంచి ఒక్క మృదిన దూకాడు. సోమా దగ్గరకు వెళ్ళి 'వచ్చావా!' అని ఆమె కళ్ళల్లోకి చూశాడు. ఇప్పుడు సోమా కళ్ళు నీళ్లు కరిసిన పచ్చిపాలవంటి నీలంగాలా కాకుండా గులాబీలావుంది కొంచెం ఉబ్బివున్నాయి. రాత్రంతా నిద్రలేమి, ఏడుపు వాటిలో ప్రస్ఫుటమవుతున్నాయి. ఆమె ధనసింగ్ వైపు చూసి మౌనంగా వుండిపోయింది. పెద్ద పెద్ద జరిపూసలవంటి రెండు కన్నీటిబొట్లు ఆమె కనుకొడుకుల్లో నిలిచాయి. ఆమె అగలేదు. రోడ్డుదాటి బావివైపు నడుస్తూ వెళ్ళిపోయింది. ధనసింగ్ ఆమెని అపి 'నాతోవస్తావా!' అని అడిగాడు.

సోమా కళ్ళనుంచి కన్నీళ్ళు ప్రవహించాయి. 'నాకు ఇక్కడే చాచాల్సి వుంది. నేను మీకోసం చూస్తూవుంటాను. మీరు ఆస్పత్రవస్తురు వస్తూ వుండండి. మీరు చాలా మంచివారండి.' అంది.

ధనసింగ్ ఇంకేమీ చెప్పలేకపోయాడు. సోమా కొంగుతో కన్నీళ్లు తుడుచుకుంటూ బావివైపు వెళ్ళిపోయింది. ధనసింగ్ అటువైపు అడుగులు వేశాడు. అంతలో మళ్ళీ దూరంగా మోటారు వెలుతురు కనిపించింది. ఒకదాని వెనుక ఒకటిగా మూడు మోటార్లు వస్తున్నాయి. ధనసింగ్ లారీ దగ్గరే ఆగిపోయాడు.

ఒక ఖాళీమోటారు ధనసింగ్ లారీ దగ్గరకు వచ్చి ఆగింది. సర్టార్ బైసా ఖాసింగ్ ఆ మోటారుకు ద్వైవదు. అతను వచ్చి 'ఏమయింది? ఎలాజరిగింది?' అని అడిగి ధనసింగ్ లారీని తిడుతూ తన బండిలోనుంచి ఇనుపగొలుసులు తీసాడు. తరువాత ధనసింగ్ లారీని తన బండివెనుక కట్టాడు. ధనసింగ్ ని మెళుకువగా వుండమని చెప్పి దానిని లాగుతూ తీసుకు వెళ్ళాడు.

ధనసింగ్ మాటిమాటికి నూతివైపు చూస్తున్నాడు. తూర్పువైపున ఉదయంచే సూర్యుని మొదటి కిరణాలు కొండకనుమలో వ్యాపించిన మంచుతెరను భేదిస్తున్నాయి. అతనికి తలమీద కుండపెట్టుకుని, కాలిబాటమీదకు తిరిగి వెళుతున్న సోమా నీడకూడా కనిపించింది. కాని బైసా ఖాసింగ్ లారీ అతని లారీని లాగుతూ తీసుకుపెడుతోంది.

అత్తవారి ఆదరం

ఇంతవరకు సోమా జీవితం ఎలాగడుస్తూ వచ్చిందో, ఇప్పుడు అలానే గడుస్తోంది కాని ఆమె ప్రవర్తనలో మార్పు వచ్చింది. ఇప్పుడామె ఎదురు వచ్చిన దానిని ఆలోచించకుండా పశువులా సహిస్తూ పోవటంలేదు. తన దుఃఖాన్ని గురించి, బాధల్ని గురించి ఆలోచించే వాళ్లెవరున్నాడు అనే భావన ఆమె దుఃఖాన్ని రెట్టింపు చేయడం మొదలు పెట్టింది. తనని ఆదుకునేవాళ్ళు ఉన్నప్పుడు ముందునుంచి వచ్చే రెబ్బలను ఎదుర్కునే దైర్ఘ్యాన్ని ఎలాగైతే పొందుతారో, అలా ఆమెకు కూడా దైర్ఘ్యం వచ్చింది. అందుచేత బాధల్ని ఇక సహించవచ్చుకోలేదు.

ధనసింగ్ సోమాని తనతో వచ్చేయమని బలవంతం చేశాడు. సోమా అందుకు అంగీకరించలేదు. అలాచేయటం మంచివికాదని ఆమె నిరాకరించింది. కాని ధనసింగ్ మాట ఆమెకు పెద్ద ఆఘాతం అయింది. ఈమాట ఆమె బాధల్లో సహాయంగా ఉంటుందని ఆమె అనుకుంది.

సోమా ఇల్లు దారివక్కనే దగ్గరలోవుంది. ఆమెకు ఎప్పుడైనా బప్పుల శబ్దం వినపడినప్పుడు, రోడ్డుమీదకు వచ్చి ధనసింగ్ ను గుర్తించడానికి ప్రయత్నించేది. కాని ఆ 'మంచిమనిషి' కనిపించేవాడుకాదు. దుర్నారులైన దైత్యులు కనిపించేవాళ్ళు. దాదాపు దైవర్షంకా దుర్మార్గులుగానే ఉండేవారు. ఆమె తొందరపాలు చూసి కళ్ళతోనో, పెదవులతోనో, అనభ్యతను సూచించే పైగలు చేసేవారు. ఈలవేసేవారు. సోమాకు ఎప్పుడైనా ఉణుం కూర్చునే తీరుబడి దొరికితే - 'నేను అంగీకరించక పోవడంవలన ఆతను చెడుగా తలచాడేమో, మళ్ళీ రానేలేదు' అని ఆలోచించడం మొదలు పెట్టేది.

అత్తగారు సోమాను ఒక బుద్ధుడు మొక్కజొన్నలు చెరిగి పండిమిల్లుకు వెళ్లి పండిపట్టించి తీసుకురమ్మని చెప్పింది. పర్వతప్రాంతాల్లో వర్షం ఎక్కువగా కురుస్తూ ఉండటంచేత ఇంటిచూడలు ఏటవాలుగా ఉంటాయి. ఏటవాలుగావున్న చూరుక్రింద తరచుగా ఒకవైపున ఎత్తైన దుంగలువేసి వాటిమీద చీడ్చెక్కతో చేసిన వెడల్పాటి బల్లనువేస్తారు. ఈ ఎత్తుబల్లమీద ఇంట్లోని భాగ్యం, ఇతర

సామానులు, వుంచుతారు. సోమా ఆ బల్లమీదే కూర్చుని చేతితో జొన్నలు చెరుగు తోంది. ఆత్తగారు తన ముసలి శరీరానికి కొంచెం విశ్రాంతి ఇవ్వడంకోసరం క్రింద చాపపరుచుకుని వదులుకుంది. చాటలో జొన్నగింజం ఖటఖటమనే శబ్దం, చేతితో చెరగడంవలన వచ్చే విసురు నియమబద్ధంగా శబ్దంచేస్తున్నాయి. ఈ సంగీతంవలన సోమా ఆత్తగారికి విద్రవచ్చింది. మామగారు ఏదో పనిమీద బయటకు వెళ్ళారు. ఆత్తగారికి నిద్రపట్టడం చూసి పెద్దకోడలు, రెండవకోడలు కాస్తేపు వక్క-ఇంట్లో కూర్చునివద్దామని వెళ్లిపోయారు. పెద్దకోడలు వెడతూ వెడతూ, జొన్నలు చెరిగిన తర్వాత నాడుగుకుట్లు కుట్టమని తన జొంత, సూది - దారం సోమా ఎదుటపెట్టి వెళ్లింది.

సోమా ఆలోచించింది, పిండిమరనుంచి తిరిగి వచ్చేసరికి ఆలవ్యమవు తుంది. 'పెద్దది' కోప్పడుతుంది. ఈ ఆలోచన రావడంవలన ఆమె జొన్నలు చెరిగి జొంతని కట్టడం మొదలుపెట్టింది. ఈ నెపంమీద కొంచెంసేపు కూర్చో వచ్చుగూడా. తరువాత పాతికశేర్ల జొన్నలతో నిండిన బుట్ట నెత్తిన పెట్టుకుని కోనలో ఒకటిండావు మైలు ఎగుడు - దిగుడుమీద వెళ్లిరావాలి. ఇలా ఎకాంతంగా కూర్చోవడం సంతవిధే ఆమెకు చాలా సంతోషం కలుగుతుంది. కూర్చుని ఆమె వరదేశ్ కైవదుగురించి ఆలోచిస్తూవుండేది. అలా ఎనిమిదిరోజులు గడచిపోయాయి కాని ఆతను మళ్ళీరాలేదు.

సోమా మామగారిదగ్గరి వినపడటంవలన ముసలాయన వచ్చాడని అర్థం చేసుకుంది. ముసలాయన పడుకునివుండగా చూసి, ఆయన ఇంట్లో ఎవ్వరూలేదని అనుకుని గొణగడం మొదలుపెట్టాడు—'అందరికీ చావువచ్చినట్లుగావుంది. కుక్కయిగాని పిల్లుయిగాని మారకుండా వుండటానికి తలుపు గదిపేయాంన్న జ్ఞానం- ఇంతమాత్రంగానే లేదు. సోమాకి చెక్క-ముక్కలమోత వినిపించింది. ముసలాయన పొయ్యిలోనుంచి పిడకలనిప్పు తీసుకుని చిలుముగొట్టం వింపుకున్నాడు. మాక్కా తీసుకువెళ్ళి వాకిట్లో ఇంటిగోడవారగా తయారుచేసిన మట్టిఅరుగుమీద కూర్చుని పొగపీల్చడం మొదలుపెట్టాడు.

'కేహరమియా, నమస్కారం' సోమా వాకిట్లోని కేకవిన్నది.

సోమా మామగారు సమాధానం ఇచ్చారు—'నమస్కారం షాహుకారు

గారు : రండి కూర్చోండి....ఏయ్ ఎవరన్నావున్నారా లేకపోతే అందరూ చచ్చారా : మనషాహుకారుగారికి కూర్చోవడానికి మోదా ఇవ్వు :'

మన్నూసాహ్ వయసులో సోమా మామగారికన్నా రెండు మూడు సంవత్సరాలు చిన్నవాడే అయింటాడు. కోడళ్ళు ఆయన వచ్చినప్పుడు ముసుగు వేసుకుంటారు. మామగారు కేకవేయడంవలన సోమా తలమీద కొంగులాక్కుని లేవటోయింది. అంతలో క్రిందనుంచి అత్తగారి మాటలు వినిపించాయి. అత్తగారు మన్నూసాహ్ పేరువిని విద్రలేచింది. అతిథిని లోపలికే పిలిచింది.

షాహుకారుగారు ముసలావిడ పిలుపువిని లోపలకు వచ్చారు. 'మియాణీ నమస్కారం' అని ఆయన కుళలప్రశ్నలు అడగడం మొదలుపెట్టారు. మామ గారుకూడా హక్కాతీసుకుని లోపలికి వచ్చేశారు. కేహర్ షాహుకారుగారి జాతిని దృష్టిలో పెట్టుకుని హక్కానుంచి వానపు గొట్టాన్ని తీసేశారు. హక్కావి షాహుకారుగారివైపు తోశాడు 'తీసుకోండి షాహుకారుగారూ, తాగండి, చాలా బాగావస్తోంది. సొంతపొం పొగాకు.' అన్నాడు కేహర్.

మన్నూ షాహుకారు అనేకచోట్లనుంచి నెయ్యి - దాన్యం సమకూర్చుకుని వ్యాపారం చేస్తూవుండేవాడు. డబ్బు ఇచ్చి - పుచ్చుకోవడంకూడా చేస్తుండేవాడు. కేహర్ పింగ్ ఇంట్లోనుంచిగూడా నెయ్యి తీసుకు వెళ్ళేవాడు. కేహర్ అతనినద్ద మంచి మూడువందల రూపాయలు వడ్డీమీద అప్పు తీసుకన్నాడు. మన్నూ అప్పు డప్పుడూ వచ్చి వడ్డీకి బదులుగా నెయ్యితీసుకువెడుతూ వుండేవాడు. పెద్దకోడలూ, రెండవకోడలూ మన్నూ అంటే మండివడేవాళ్లు. వెనుకనుంచి ఆయన్ని తిడుతూ వుండేవాళ్లుకూడా. షాహుకారు కారణంగా వాళ్ళు పాలు నామమాత్రంగానే తాగుతూవుండేవాళ్ళు. పాలు అన్నీ తోడుబెట్టి నెయ్యికయారు చేయడానికి దాచడం జరిగేది. ఇంట్లోవాళ్ళకి త్రాగటానికి కేవలం షజ్జిగే మిగిలేవి. మన్నూ నెయ్యి తీసుకువెళ్ళేటప్పుడు కేహర్ కు ఉపకారం చేయడంకోసమేగాని, తన స్వలాభంకోసం ఎంతమాత్రం కాదన్నట్లుగా తియ్యటి కబుర్లు చేప్పివెళ్ళేవాడు.

ముసలావిడ మోదా వెతుకుతూవుండగా చూసి మన్నూ ఆ అడంబరం కోసం ఆమె పెద్ద ఆపద నెత్తిన తెచ్చిపెట్టుకున్నట్లుగా పైకి అన్నాడు. నిరాడం.

దరంగా ఇంట్లో అలికిన వేలమీద కూర్చుంటూ—‘అరే, మవ్వు ఎందుకు తంటాలు వదుతున్నావు ఇంటి యజమానురాలా! కోడళ్లు ఎక్కడవున్నారు! పిల్లలంతా కులాసాగా వున్నారుగా! చిన్నది ఎక్కడవుంది!’ అనడిగాడు.

‘ఎక్కడికో చచ్చాయి ఆ రెయ్యాయ’ మునలావిడ రెండుచేతులూ తిప్పుతూ నమాదానం చెప్పింది. ‘నాకు క్షణంగా విశ్రాంతి దొరకదు. చిన్నదానికేమో పిడికెడు జొన్నలు పిండి పట్టించుకురమ్మని చెప్పాను. ఆ బట్టలోచూడు పాయం కాలానికి చిటికెడు పిండిగూడాలేదు. కొంచెం నిద్రపట్టింది. అంతే ఇద్దరూ పక్కం దికి వెళ్ళిపోయారు. మళ్ళీ దీపాలు వెలిగిస్తేగాని తిరిగిరారు.’

‘షాహాకారు అన్నా, ఏం చేస్తాం చూస్తున్నావుగదా ఎటువంటికారం వచ్చిందో!’ కేహర్ షాహాకారు రావడంలోని ఉద్దేశం వూహించి క్షమార్పణలా అడిగాడు ‘ఈ సారికిమాత్రం వడ్డీకోసరం అగాల్చి వస్తుంది.’

‘చూస్తున్నావా వదినా, అయ్యగారి మాటలు! వడ్డీమాట ఇప్పుడు ఏ దుర్మార్గుడు తెచ్చాడు!’ మన్నూ హాస్యాని కేహర్ కు తిరిగి ఇస్తూ మునలావిడతో అన్నాడు. ‘మిమ్మల్నికలిసి చాలారోజులయింది కదా అని నేను ఇలావచ్చాను. పిల్లలు కులాసా అని అడిగి వెడదామని వచ్చాను. నా పిల్లలలాంటి వాళ్ళేగదా! వీకూ తెలుసు. ఏం వదినా!’

‘షాహాకారుగారూ అంతా మీదయ్య, మునలావిడ నమాదానం చెప్పింది. ‘ఈ రైతుమెడ ఎప్పుడూకూడా షాహాకారుగారిచేతుల్లోనే వుంది. మాకుమాత్రం షాహాకారుగారూ! మీరే పరమేశ్వరు డంతటివారు.’

‘కొంచెంగా మిగిలేదా!’ మన్నూ అడిగాడు. ‘ఁగ్గల రోజులుగదా, అలా రెండణాలు ప్రియంగానే వెడుతున్నాయి. నేనుమాత్రం అయ్యగారి, దగ్గర నుంచి ఎప్పుడూ ప్రియంలోనే తీసుకుంటాను. ఎందుకంటే మీకు రెండువైనలు మిగులుతాయకదా అని. వీకు తెలుసుకదమ్మా, మోకాళ్లుమాత్రం పొట్టవైపే వంగు తాయి, ఏం!’

‘ఎక్కడ మిగులుతుంది షాహాకారుగారూ!’ మునలావిడ విదికి లోబడి చేతులు చాపి చెప్పింది. ‘భగవంతుడు మీకు మేలుచేస్తాడు. పిల్లలుగలవాళ్ళ ఇల్లు.

ఎప్పుడైనా రెండు-రెండున్నరపేళ్లు అయితే అవుతుంది, లేకపోతే లేదు. ఎక్కువ పాలిచ్చే గేదెమో ఎండిపోతోంది. ఏమీ రావడంలేదు.'

మన్ను హక్కానుంచి దమ్ములాగి హక్కాని కేహర్ కు తిరిగి ఇస్తూ అన్నాడు- 'అసలైన మంచిపొగాకు, చాలా నువ్వు తాగు. అది నరే, మురళిమాట విన్నావా.' అవి రహస్యం చెపుతున్నట్లుగా అన్నాడు.

'అ, పిల్ల పెళ్ళి చేస్తున్నాడుటగదా. పిల్లాడు బాగా వయసు విడిచినవాడని, మూడవ పెళ్ళివాడని విన్నాను' అని కేహర్ పొగవలన దగ్గి హక్కాని షాహా కారువైపు జరిపాడు.

'అయ్యో, పిల్లగూడా ఈదొచ్చినదే! అమె ఈడువాళ్ళకి ఇద్దరు-ముగ్గురు పిల్లలు పుట్టారు.' ముసలావిడ పెదవులమీద వేలేసుకుని చెప్పింది.

మన్ను హక్కాని మోకాళ్ళమీద పెట్టుకున్నాడు. రహస్యం చెప్పడం కోసం కేహర్ వైపు జరిగాడు. తేలికగావుండేలా ఒక్క పీచు పీర్చి ముసలా విడతో అన్నాడు- 'కాకపోతే ఏమిటి? మురళి లెక్కపెట్టి అరువంబిలు తీసుకున్నా దన్నవిషయం నీకు తెలుసా? పిల్ల ఎలాగో పరాయిఇంటి సొత్తే. నాకేమో మూడు వందలు ఇవ్వాలి. కాని చాలా మంచివాడు. 'తీసుకోండి షాహాకారుగారూ, మీకు ఇవ్వాలి' అంటూ ఈ జన్మలోనే తీసుకోండి. వచ్చేజన్మలో ఒకటికి రెండు ఇవ్వాలి వస్తుంది.' అని తానే స్వయంగావచ్చి చెప్పాడు. నీకు తెలుసుకదమ్మా. నేను నాలుగురూపాయలు ఇచ్చి పుచ్చుకోవడం ఇటువంటి మంచి మనుషులతోనే చేస్తుంటాను.'

ముసలావిడ నడుం విరుచుకుని చెప్పింది- 'మీకు మేలు జరుగుతుంది - షాహాకారుగారూ, మేముగూడా ఈ ఛండాలురాలికోసం లెక్కపెట్టి నాలుగువందలు ఇచ్చాము. మూడువందలు మీ దగ్గరనుంచే తీసుకున్నాం గదా! పొట్ట ఎలాగో గడుపుకుంటూ ఇప్పటివరకూ వడ్డీని భరిస్తూనే వున్నాం. నా పులిలాంటి కొడుకుని అది పొట్టన బెట్టుకుంది.' అబద్ధ గుర్తుకురాగానే ముసలావిడ ఎండిపోయిన తన కళ్ళను కొంగుతో తుడుచుకుంది. ముసలావిడ, వయసులో చనిపోయిన తన కొడుకుకోసం ఎంతో దుఃఖించివుంది. మళ్ళీ ఆ ప్రసంగంలాగానే కళ్ళలోకి నీళ్ళు వచ్చేస్తాయని అనుకుంది. 'పుడికేమ-త్రం ఏమిటి పిల్ల. అదికూడా అరునెలలోనే

చచ్చిపోయింది. మాకు కష్టాన్ని తెచ్చిపెట్టింది. మా అదృష్టమే బాగాలేదు షాహా కారుగారూ !'

సోమా పైన బిల్లమీద కూర్చుని, ఊపిరి బిగబట్టి వింటోంది. షాహాకారు హక్కాకి పెదవులు ఆనించి విచారంగా అన్నాడు- 'ఆడపిల్ల మాయాకంటి తాకట్టే. ఇవ్వడం-పుచ్చుకోవడం ప్రపంచానిదే. కాని అన్నయ్యా విధవ అయిన కోడలు మాత్రం జీవితానికి చిక్కే.' మన్నూ గొంతు తగ్గించి కేహర్ వైపు వంగి చెప్పాడు 'దగ్గర పక్కగ్రామంలో రకరికాలమనుషు అన్నారు. అందరూ కొద్దో-గొప్పో పున్నవాళ్ళే. ఎక్కడైనా వయసులోపున్న వితంతువుకి కాస్త ఏదైనా అయితే మర్యాద కాస్తా పోతుంది, జీవితం నాశనమౌతుంది. కాకపోతే నువ్వు మెడలో తిరగలిరాయని కట్టుకున్నావు. నువ్వు చెప్పవమ్మా. తప్పు ఏమైనా చెప్పాడా ఈ మన్నూ !'

'మీరు తప్పు చెప్పిందేమింది షాహాకారుగారూ ? ప్రపంచంలో జరగటం లేదా ఏమిటి !' ముసలావిడ అంగీకరించింది- 'ఒకంగా అంగీకారే నా హృదయం అర్థమైతే మా వుంటుంది. అదిమాత్రం బలవదానికి బాగా బలసివుంది. ఇక్కడ మా పొట్టలే నిండటంలేదు, ఇట్టింటికివెళ్లి చావమని నేనంటున్నా !'

'అయితే ఒకమాట చెప్పనా ?' మన్నూ చాలా నెమ్మదిగా అన్నాడు. పైన కూర్చున్న సోమాహృదయం ఢక్-ధక్ మంటోంది. వినడంకోసరం ఊపిరి బిగ బట్టి ఆమె చెవిని బిల్లదగ్గరగా వుంచింది. షాహాకారు చెప్పాడు. 'మెడకు చుట్టు కున్నదిరువు వదిలిపోతుంది, కొంత అప్పుగూడా తీరిపోతుంది.'

'అ. కేహర్ హక్కాని పెదవులమధ్యనుంచి తీసి మన్నూవైపు చూశాడు. ముసలావిడకూడా రెండుచేతులతోనూ నడుము నొక్కుకుంటూ మన్నూవైపు చూడటం మొదలుపెట్టింది. మన్నూ తెలియజెప్పాడు- 'మందీలో ఒక పంజాబీ మనిషి వున్నాడు. రెండున్నర-మూడువందలు మామూలుమాట.'

మోనాన్ని ముసలావిడ భంగంచేసింది- 'అయ్యో, భలేవారు షాహాకారు గారూ, మేము పూర్తిగా నాలుగువందలు ఖర్చుపెట్టాము.' అని ఆమె నోటిమీద చెయ్యివేసుకుని పెద్ద విట్టూర్పు విడిచింది.

'అయితే ఏను అన్నయ్యా ఆవిడ మాటలు !' మన్నూ ముసలావిడ

అమాయకత్వంచూసి నవ్వి అన్నాడు. 'ఎక్కడ కన్నెపిల్ల. ఎక్కడ వితంతువు నేను చెప్పేదేమిటంటే ఒలికిపోయిన నెయ్యి ఎంత గిరితే అంతే.'

కేహర్ నెమ్మది నెమ్మదిగా దమ్ములు లాగుతూ ఆలోచిస్తున్నాడు. 'చెవితే మాట ఖాయం చేస్తాను. నాకు అందులో లాభమేముంది? మీకు ఎంత మేలు జరిగితే అంతే. గ్రామంలో మాత్రం పుట్టింటికి పంపించామని చెప్పేయండి.' అన్నాడు మన్నా.

కేహర్ కొంచెం పేపు తలవంచి ఆలోచించి ఇంటావిడవైపు చూశాడు—
'కాని దాన్ని మందీ తీసుకువెళ్లడం ఎలా?'

'ఇదుగో వివేకవ్యా అయ్యగారి మాటలు' మన్నా నవ్వాడు. 'పుట్టింటి దగ్గరనుంచి విలుపు వచ్చిందని చెప్పేది. మళ్ళీ గ్రామంలోగూడా ఇదే చెప్పాలి. అరే! వితంతువుకేమిటి? అత్తవారింట్లో ఎలాగో, పుట్టింట్లోనూ అలాగే.'

సోమాకు వింటూండటం అసహ్యం వేసింది. తల తిరిగి కళ్ళముందు చీకటి వ్యాపించడం మొదలుపెట్టింది. వెళ్ళడానికి మన్నా తన దుప్పటి వద్దకుని లేచాడు. కేహర్ అయినతో మాట్లాడుతూ వాకిటిబయటకు వెళుతున్నాడు. వెనుకనుంచి ముసలావిడ కేకేసింది—'ఎక్కడికి వెళుతున్నావ్? నేను కొంచెం పక్కంటికి వెళ్ళి కోడళ్ళని కేకేసి వస్తాను. ఈ దెయ్యాయి, ఎప్పుడు చూసిన బ్రాహ్మణవసారాలలోకి వెళ్ళి కూర్చుంటాయి.'

'ఇక్కడవరకే. కొంచెం రోడ్డుదాకా షాహుకారుగారిని వదిలివస్తాను,' కేహర్ సమాధానం చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

కుక్కలు లోపలికి తొరబడకుండా వుండటానికి అత్తగారు తలుపుదగ్గరగా వేసి గొణుగుతూ కోడళ్ళని పిలవడానికి వెళ్ళింది. సోమా ప్రాణాలు గట్టెక్కాయి. సోమా తమ మాటలన్నీ విన్నదని ఒకవేళ అత్తగారు తెలుసుకుంటే వంద నెపాం మీద తిట్లు తిడుతుంది, కొడుకుంది, చంపుతుంది. అమె వెంటనే పై అటకమీద నుంచి దిగింది. తొన్నలున్నబట్టి తలమీదపెట్టుకుని తొందర తొందరగా వాకిట్లో నుంచిదాటి, కాలిబాటనుంచి పిండిమరవైపు దిగి వెళ్ళింది. అమె చెవుల్లో మన్నా పాహ్, మామగారు, అత్తగారు మాట్లాడుకున్నమాటలు ప్రతిధ్వనిస్తున్నాయి.

సోమాహూదయం వేగంగా కొట్టుకుంటోంది. కళ్ళల్లో పెద్దపెద్ద కన్నీటి బొట్లు పొంగి పొరలుతున్నాయి. రాళ్ళతోవిండిన ఇరుకైన వదోపలో ఎదురుదెబ్బలు తగులుతున్నాయి. 'అయ్యో! ఈ దుర్మార్గుడు నన్ను అమ్మేస్తావా? ఎవరికి అమ్ముతారో ఏం తెలుస్తుంది? ముసల్మానుకో, ఎవరైనా ఏచునికో అమ్ముతారు. ఎవరు కొనుక్కుని తీసుకువెడతారో ఏం తెలుస్తుంది? ఏమేమి చేస్తారో, ఇంతకన్నా గూడా మెడకి ఉచ్చువేసుకుని చచ్చిపోవడం మంచిది. పరదేశీ ద్రైవడతోనైనా కలిసి వెళ్ళిపోయేయాన్ని. అతను మళ్ళీ రానుకూడా లేదు. అతనుగూడా ఏమైనా చెడుగా అనుకున్నాడేమో! నాకు పరమేశ్వరునిదెబ్బ తగులుతోంది. అయ్యో, ఎక్కడ చావను!' సోమా ఈ ఆలోచనలతోనే పిండిమరదగ్గరకు చేరింది.

ఆ పిండిమరకు దగ్గరలో తూర్పువైపునవున్న కొండమీద 'ముక్తి' అనే గ్రామం వుంది. ఆ గ్రామంవద్దైన బదల్ అనే కుర్రాడుగూడా పిండిపట్టించడానికి పిండిమరదగ్గరకు వచ్చాడు. సోమా అతన్ని గురించి పట్టించుకోలేదు. బదల్ ఆమె వైపు ఉరిమి-ఉరిమిచూసి నవ్వాడు. దగ్గరకువచ్చి 'ఓహో, అమ్మగారు ఏడుస్తున్నారా? ఏం బుద్ధి బాగా బయలుగవుందా?' అన్నాడు.

ఇంకొకగ్రామంలో వుండే 'మధరి' అనే ముసలి బ్రాహ్మణస్త్రీ దగ్గరగా తూర్పువుంది. 'బీదరాలైన వితంతువుకు మిగిలింది ఏడవటమేనా? కష్టపెడతారు, తివటానికి సరిగా పెట్టరు!' అని ఆమె సానుభూతి చూపించింది.

మధరి పక్కనవున్న ఇంకొకస్త్రీ తన దుఃఖపూరితమైన కళ్ళను చెంగుతో అద్దుకుంటూ చెప్పింది- 'ఇప్పుడేముంది? మొదట గ్రామంలో ఒకళ్ళో, ఇద్దరో వితంతువులు వుండేవాళ్లు. ఇప్పుడు ఈ యుద్ధంవలనమాత్రం జిల్లా అంతా వితంతువులతో నిండిపోయింది. మొదటియుద్ధం తరువాత ఆర్యులు (ఆర్యసమాజం వాళ్లు) వితంతువివాహం చేయించుతూ వుండేవాళ్లు. ఇప్పుడు చూద్దాం, ఏం జరుగుతుందో! నా ఇద్దరుకొడుకులు ఇద్దరు వితంతువులను వదిలిపెట్టి వెళ్ళిపోయారు.' అని ఆమె దిగ్గరగా ఏడవడం మొదలుపెట్టింది. కాని మరపట్టడానికి తనవంతు రావడంచేత సోమా దగ్గరనుంచిలేచి మరవైపు వెళ్ళిపోయింది.

'అమ్మాయిగారికి ఇంట్లో రొట్టెలు సరిగా పెట్టడంలేదా? నేనైతే నెయ్యి--

వంచదారముద్దలో మంచేస్తా. నాతో మాట్లాడనే మాట్లాడు' బదల్ సోమాచగ్గరకు వచ్చి అన్నాడు.

సోమా ఏమీ మాట్లాడకుండా ముసలావిడదగ్గరకు జరిగి తలను కొంగులో దాచుకుని కూర్చుంది. ముసలావిడకు కోపం వచ్చింది. ఆమె ఒక పెద్ద రాయితిసి బదల్ మీదకు గిరాకేసి తిట్టడం మొదలుపెట్టింది-'ఎముకలు విరిగాయూ లేదా. సుంకరుడు బయల్దేరాడు. వ్యతివారం చేయడానికి.' పెద్దగొంతుతో అందరికీ విన వడేలా అంది-'ఈ యుద్ధం నాశనం కానూ, ప్రభుత్వంవాళ్లు ప్రతి గ్రామంనుంచి మొగాళ్ళందరిపీచూసి తీసుకువెళ్ళారు. వాళ్లు వున్నట్లైతే వీళ్ళపళ్లు రాలిపోతున్నాయిందేవాళ్లు. ఇప్పుడు వీళ్ళకి ఎవరిభయమూ లేకుండాపోయింది.'

సోమా సిండిమరనుంచి తిరిగి వచ్చేటప్పుడుకూడా తన అర్చప్తాన్ని తిట్టు కుంటూనే వస్తోంది-'బాధలనుంచి బయటపడటానికి భగవంతుడు ఒక మంచిమనిషిని పంపాడు. అతనిమాటను వినలేదు. చెడురోజులువస్తే ఇలాగే జరుగుతుంది.' అనుకుంది. ఇంటికి తిరిగివచ్చినతరువాత అత్తగారు ఆమెను చూడగానే 'ఏ కేమయింది? ఏడుస్తున్నావెందుకు?' అని అడిగింది.

'ఎందుకనో' పొద్దుననుంచి తలనొప్పిగా వుంది' అని సోమా ఏదో సాకు చెప్పింది.

పెద్దకోడలు చెప్పటం మొదలుపెట్టింది-'ఆ, ఎముకల్లో కపటంచేరితే ఇటు వంటివంకిలే తడుతూవుంటాయి. సేరెడు గోధుమలు పండిపట్టించుకు వచ్చిందో లేదో సాకు చెప్పడం మొదలుపెట్టింది.'

మరునాడు మధ్యాహ్నం సోమా వాకిట్లో మూల కూర్చుని గిన్నెలు తోముతోంది. కేహర్ ఇంటిగోడకు పీపు అనించి ఆరుగుమీదకూర్చుని హుక్కా పీలుస్తున్నారు. ఆందుచేత సోమా ముఖంమీదకు ముసుగు లాక్కుంది.

కేహర్ ఇంట్లో ఏదో పనిలోవున్న ముసలావిడను సంబోధించి-'ఓ ఇంటిదానా! మళ్ళీ ఏం చెపుతావు ఆమాటగురించి?' అన్నాడు.

'ఏమాటగురించి?' లోపల్నుంచి అత్తగారు అడిగింది.

'ఏమాట గురించా? అరే, విద్రపోతున్నావా ఏమిటి? నిన్న మధ్యాహ్నం

వేళప్పుడు వన్నూ పాహుకారు కషేతాగ్రామంనుంచివచ్చి అక్కడివిషయం చెప్పి వెళ్లాడా లేదా? కేహర్ కోపంతో ఇంటావిడకు గుర్తుచేస్తూ చెప్పాడు.

సోమా చెవులు అటువైపువుంచి వినసాగింది. కషేతాలో తన పుట్టిల్లు వుంది. దానితోబాటు మన్నూ పాహుకారు పేరు. లోపలుంచి అత్తగారు సమాదానం చెప్పింది - 'అందులో ఆలోచించాల్సినది ఏముంది? మంచిమనసులు కూతుర్ని పిలిస్తే ఎలా వద్దంటావు? దాని తండ్రి యజ్ఞం చేస్తున్నాడు. యజ్ఞం అంటే ఒక్కరోజులో అయ్యేది కాదుకదా! యజ్ఞం చేసేటప్పుడు కొడుకుని-కూతుళ్ళని పిలుస్తూనే వుంటారు. వద్దని ఎలా అంటావు?'

రెండోకోడల పెద్దకోడలితో చెప్పి ఆక్షేపించింది - 'వచ్చారు పెద్దయజ్ఞం చేసేవాళ్లు. కూతుళ్ళను అమ్మేసి యజ్ఞం చేస్తున్నాడు. పెద్ద ధర్మాత్ముడు. మేము వుట్టింటిగడపతోక్కి రెండేళ్ళయింది. అదే మంచి సుగుణవంతులైనా కదా!'

పెద్దకోడలు అయిష్టంతో యంకారంచేసి 'రోజంతా నీళ్ళు వట్టడం. పొలాల్లో చెత్త మోయడం నావంతు ఆవునా కాదా!' అంది.

'ఎప్పుడు చూసినా ఏదో వాగుతూవుంటారు. ఇంట్లోపని చిన్నదే గుత్తానికి తీసుకుందా ఏమిటి? దానికిమాత్రం మనసు. ప్రాజం లేవా? ఏం దానికి పుట్టిల్లు లేదా? వాళ్లు పిలిస్తే వెళ్ళకుండా ఎలా వుంటుంది?' మామగారు కోడళ్ళను తిట్టాడు.

ముసలాయనను సమర్థిస్తూ అత్తగారుకూడా చెప్పటం మొదలుపెట్టింది. అత్త-కోడళ్ళపర్య పెద్ద పోట్లాట మొదలయింది. సోమా మురుగులో వణుకుతూ గిన్నెలు తోముతోంది. మొదటిసారిగా ఆమె హృదయంలో తన ఇద్దరు తోడికోడళ్ళకు ఆశీర్వాదప్రమాటలు బయటకు వచ్చాయి. మీకు పేలు జరుగుతుంది అక్కల్లారా! మీ సౌభాగ్యం నిశ్చలంగా వుంటుంది. మీ పిల్లలు చిరంజీవులుగా వుండాల్సి నన్ను వెళ్ళనీయకండి. నన్ను రక్షించండి! ఇక్కడే చచ్చిపోనివ్వండి. నేను మీకు జీవితాంతం సేవ చేస్తాను.

ఎప్పుడైతే అత్త-కోడళ్ళ పోట్లాడ బాగా పెరిగిపోయిందో, పరిస్థితి తిట్లు-చీదరింపులవరకూ వెళ్ళింది, అత్తగారు ఒక కర్రతీసుకుని రెండోకోడలి పిచ్చమీద

కొట్టింది. రెండోకోడలు అరుస్తూ అత్తగారిని తిట్టడం మొదలుపెట్టింది. పెద్ద కోడలు ఇంటిలోవరికి జారుకుంది. అత్తగారు పోట్లాటకు తీర్పు ఇస్తూ తన నిర్ణయాన్ని మామగారికి వినిపించింది-‘ఈ కళంకితూళ్ళు ఏముంది? అలా వాళ్ళని అరవసి! చిన్నది వీళ్ళ పుట్టింటినుంచి వచ్చిన దానీదేమీ కాదుగా! ఏనుండీ, మీరు రెండు మూడు రోజుల్లో దాన్ని వాళ్ళ ఇంటిదగ్గర దింపిరండి.’

‘నేను వెళ్లను, నేను వెళ్లను. నా తండ్రి నన్ను అమ్మేశారు. ఇప్పుడు మీరు అమ్మాలమకుంటున్నారు. తినడానికి నాకేమీ పెట్టద్దు. నేను ఇలా వచ్చి పోవడమే మంచిదిగాని నేను అమ్ముకుపోను. ఇది మోసం. నేను వెళ్ళను’ అని సోమా హృదయం అరిచింది. కాని మామగారితో ఏమి చెప్పకుంది! ఆమె రోపంకు వెళ్ళి వంటిల్లు అలకడం మొదలుపెట్టింది. ఆమె హృదయం బాధపడుతోంది. ఏడుపు వస్తోంది. అతి కష్టంమీద దుఃఖం ఆపుకుంది.

సోమా మూడవరూమున గేదెను, దూడను తోలి వీళ్లు పట్టడానికి బావివైపు వెళ్ళింది. భగవంతుడు ఈ రోజైనా మంచివాడైన పరదేశిని పంపిస్తే బాగుంటుంది అనుకుంది. ఆమె చాలాపేపటివరకూ మార్గానికి పక్కనవున్నపొలాల్లో నుంచని బస్సులు వెళ్లడంకోసం విశ్రాంతిచింది. మొదట వైక్ నార్ వైపు వెళ్ళేబస్సులు వచ్చాయి. తరువాత మండీవైపు వెళ్ళేబస్సులు వచ్చాయి. సోమా కలవత్తి కళ్ల దగ్గర చేతులు పెట్టుకుని ద్రైవల్లను గుర్తుపట్టడానికి ప్రయత్నించింది. ఆమె ఈ ప్రవర్తనలన ద్రైవల్లు నవ్వి, ఎగతాళిచేస్తూ, ఈలవేసి, కళ్ళతో నైగలుచేసి బస్సుల పేగంవలన సోమా కళ్లల్లోకి దూళినిరేపి వెళ్ళిపోయారు. సోమాకు ‘మంచిమనిషి’ ద్రైవరు కనుపించలేదు.

సోమా అంతులేని ఆతురతగా బస్సులు వెళ్ళేటప్పుడు రోజూ రోడ్డుమీద నిలబడి విశ్రాంతివుండేది. వెక్కివెక్కి ఏదేయి. అత్తమామలమధ్య రోజూ సోమా పుట్టింటికి వెళ్లడంగురించినమాటలు జరుగుతూ వుండేవి.

‘ఈ రాణిగారితండ్రి ఇంట్లో యజ్ఞం జరుగుతుంది. ఈ రాణికోసం పుట్టింటి నుంచి వల్లకి వస్తుంది’ అని తోడికోడళ్లు చెప్పిపోడిచేవాళ్లు. అయితే ఇక్కడ సీ మయోగ్రామంలో అందరికీ, సోమా పుట్టింట్లో యజ్ఞం జరుగటోతోందని తెలిసి పోయింది.

'తోడికోడళ్ళతో నిజం చెప్పేద్దామా ఏమిటి?' అని సోమా ఆలోచించేది. కాని వాళ్ళమనహాయిం చేస్తారు; అత్తగారితో చెప్పారంటే అది తాడుమారై అమె ఎముకలు విరుస్తుంది.... ఎవరైనా మెదలో తాడుకట్టి తనను లాగుతూ తీసుకువెళ్ళబప్పుడు చూడచ్చు. భగవంతుడున్నాడు. అప్పుడప్పుడూ దుఃఖికురాలై ఆలోచించేది- 'ఇక్కడమాత్రం ఏం సుఖం పొందుతున్నాను; వీళ్లు మంచిమనుషులా ఏమిటి; నన్ను కొనుక్కుని మేకని నరికినట్లుగా నరికి నామాంసం తినేస్తారా; తల నరికేస్తారా ఇంకా మంచిది. పోట్లాట తప్పుతుంది. కాని శ్రీలను నరుక్కుని తినేవాళ్లు తక్కువమంది. ఇకముందు ఆలోచించేదైర్యం లేదు.... అత్తవారింట్లో ఎంతయినా గౌరవం, శీలం రక్షించబడుతాయి. వితంతువును కొనుక్కునే వాడు మనిషి అయివుండడు. పెళ్ళి చేసుకోవడానికి కన్యను కొనుక్కోవడం ఒక విషయం. కాని నేను వితంతువును. నాకు అవలంబించేదో అయిపోయింది. ఇప్పుడు కేవలం అనవసరమే. దీనికన్నా చచ్చిపోవడం మంచిది' అనుకుంది.

అత్తగారు అమె ముఖం చూసి మాటిమాటికీ అడిగేది- 'మహామారి, నీకే మైంది; జ్వరం ఏమీ తగలడంలేదు కదా?' సోమా శరీరం తాకినమీదట కొంచెం జ్వరం వున్నట్లుగాగూడా తెలిసింది. 'బెల్లం, సోపుగింజలు మరగకాచి తాగు, సొంతి నములు' అని చెప్పింది.

'ఏం లేదు, కొంచెం తలనొప్పిగా వుంది' అని చెప్పి సోమా తప్పించుకుంది.

'ఏమండీ, చిన్నదానివి మీరు ఒకటి రెండు రోజుల్లో కషేతాలో దిగివిడిచి రండి. దానిమనసుగూడా బాగాలేదు. కొంచెం గాలి, నీళ్లు మారుతాయి. అమాయకురాలు, పెళ్ళిచేసుకుని వచ్చింది. అప్పటినుంచీ పుట్టింటికి వెళ్లనేలేదు' అని అత్తగారు సోమాకి వినిపించేలా సానుభూతితో మామగారికి చెప్పింది.

సోమా రోరోవల తన ఆదృష్టాన్ని తిట్టకోవడం మొదలుపెట్టింది.

* * *

ధనసింగ్ వలన జరిగిన లారీదుర్ఘటనకు సంబంధించిన కొట్లాట చాలా చిక్కులతో పెద్దదయింది. ఆ పొట్లాట యజమానులకు - రైల్వేవర్లకు మధ్య

పోట్లాట వచ్చేందుకే కాకుండా దైవర్లకు - దైవర్లకు మధ్య పోట్లాటలు వచ్చేందుకుకూడా కారణమయింది. పంచాయతీలు జరిగాయి; అనేక వివాదాలు అయ్యాయి.

దైవర్లు అనేది ఏమిటంటే—మొదటివిషయం ప్రయాణం చాలాపెద్దది. రోడ్డు వంకర - టింకరలుగా ఎత్తు పల్లాలతోనూ, చెడిపోయివుంది. అదీకాక, యుద్ధంవలన కొత్తమోటార్లు, కొత్తబాగాలు రావడంలేదు. అరిగిపోయిన బాగాలు, మాటి - మాటికి విరుగుతూనే వుంటాయి.

యజమానుల ఊహ ఏమిటంటే—దైవర్లు చాలా నిర్లక్ష్యంగా వుంటున్నారు. ఉద్యోగాలకేమీ కొరతలేదు. కంపెనీ ఉద్యోగం లేకపోతే ఇతరచోట్ల వందఖాళీలు వున్నాయి. ఏదీ లేకపోతే యుద్ధంలోకే వెళ్ళిపోవచ్చు. వైస్యంలో దైవర్లను మంచి జీతంమీద బాగా చేర్చుకుంటున్నారు. క్రితం నెలలనుంచి ట్రాన్స్‌పోర్టు కంపెనీలకు ముమ్మత్తుమీద వేలకువేలు అర్బు అవుతోంది. కంపెనీ మేనేజరు లంతా కలిసి ఈ ఉపాయాన్ని ఆలోచించారు. ఏమిటంటే, దుర్లుబన ఒకవేళ దైవరు నిర్లక్ష్యంవలన జరిగితే ముమ్మత్తులో నగంఖర్చు దైవరు జీతంనుంచి వాయిదాలవద్దతివ్వకారం పట్టుకుంటారు.

దైవర్లలో రెండువగాలున్నాయి. ఒకడళం మియా, కుందన్‌సింగ్. మోహపిన్ ఖన్‌లది, రెండవది ఉస్తాద్ మజహర్‌దీ. కుందన్‌సింగ్, మోహపిన్‌లు దైవర్లకు సంబంధించిన ప్రతిమాటమీద కంపెనీవెళ్లకే పోట్లాడుతుండేవాళ్ళు. ఉస్తాద్ మజహర్‌కి ఇది ఇష్టంలేదు. అతను సాధారణంగా అల్లరులనుంచి దూరంగా వుండేవాడు. 'యజమాని-నౌకర్లకుమధ్య పోట్లాట ఏమిటి? ఎవరి వుప్పు తిన్నామో వాళ్ళతో ఎట్లా పోట్లాడుతాము? యజమాని సంపాదనపై నౌకర్లకుగూడా ఇస్తాడు. యజమానికి సంపాదనే లేకపోతే ఎక్కడనుంచి ఇస్తాడు? ఒకళ్లు యజమాని, ఇంకొకళ్లు నౌకరు అనేది భగవంతుని తీర్పు. భగవంతుడు యజమానిని పోషణకోసం, నౌకర్ని పేవచేయడంకోసం సృష్టించాడు. ఆయన తీర్పులో ఎవరు జోక్యం కల్పించుకోగలరు? ఈ తీర్పుగురించి ఎలా పోట్లాడగలం? ఓర్పుగా పని చేయాలి' అని అతను చెప్పుకుండేవాడు.

మజహర్‌దీ ఏమీ అంత ప్రధానమైన ధళం కాదు. అతను ఈ గుంపులో

చేరడానికి ఇష్టపడేవాడు కాదు. అతను యజమానుల పాతమనిషి. వాళ్ళనుంచిని కోరేవాడు. అతని పిపారుకు విరువ వుండేది. అతనిచేత పిపారు చేయించుకోవా లని అనుకునేవాణ్ణి మజహర్ దళంలో చేరేవాళ్లు. ధనసింగ్ మజహర్ బండిమీద కొన్నాళ్లు క్లీనరుగా పనిచేశాడు. అతనిదగ్గరే పని నేర్చుకున్నాడు. అతని పిపారు ద్వారానే డ్రైవరు అయ్యాడు. మొదట్లో ధనసింగ్ మజహర్ మీదవున్న గౌరవం చేత కుందన్ సింగ్ - మోహన్ సింఘాన్ల పంచాయతీలనుంచి దూరంగానే వుండే వాడు కాని ఈ కొట్లాటలో మేనేజరు అతనిజీతంనుంచి పదిరూపాయల ప్రతినెలా తగ్గించడానికి నిర్ణయించేసరికి కుందన్ సింగ్ రక్షణలోకి వెళ్ళాల్సి వచ్చింది.

మియ్యా కుందన్ సింగ్ కింపెనీవాళ్ల తల్లి-అక్కలని పెద్ద పెద్ద కిట్లు తిడుతూ చెప్పాడు - 'ఈ అమ్మా మొగుళ్లు, యజమానులు, ఇటువంటి దుర్మార్గాలు ఎలా చేస్తారో చూస్తాను. రెండురోజులపాటు లై నమీద ఒళ్లు అపేస్తే ఆరవై ఏమిటి, ఆరవై పేరు నష్టం వస్తుంది.' కాని యూనియన్ కు చెందిన మిగతా డ్రైవర్లు ధనసింగ్ కోసరం పోట్లాడటానికి సిద్ధంగా లేరు. ఎందుకంటే అతను యూనియన్ మెంబరు కాదు, బోర్డరామ్ డ్రైవరు శత్రువుపయంగురించి జరిగిన పోట్లాటలో కూడా అతను కలవలేదు.

నాదగై దురోజులు ఇలాగే గడచిపోయాయి. పోట్లాటలన ధనసింగ్ కు డ్యూటీ ఇవ్వడం ఆగిపోయింది. ధనసింగ్ ముచ్చాగం ఎక్కడ పోతుండోనని భయపడ్డాడు. ధనసింగ్ మజహర్ దగ్గరకు వెళితే అతను గంభీరంగా సలహా ఇచ్చాడు - 'నాయనా, యజమానితో పోట్లాడటం భగవంతునితీర్పును తిరస్కరించడం అవుతుంది. దేముడు అంతా నరిగా చూస్తాడు. ఓర్పువట్టు. యజమానిని తమార్పణ అడిగు. వాళ్లు వేసినక్షను సహించు. దేముడు న్యాయం చేస్తాడు. యజమానిహృదయంలో అనుగ్రహం కలిగేలాగా చేస్తాడు.' ధనసింగ్ మనస్సు ఇటువంటి అవమానాన్ని సహించడానికి సిద్ధమయేది కాదు.

మియా కుందన్ సింగ్ ధనసింగ్ గారూ పడుతుండగాచూసి దానికి విరుద్ధంగా తిట్టి చివాట్లు పెట్టాడు - 'నీ అక్క.....ఒకవేళ నువ్వువెళ్లి కంపెనీని తమార్పణ అడిగితే విన్ను నరికి గోతిలో పాతిపెట్టిస్తా. ఎక్కడా అయిపులేకుండా పోతావు. రోజూ నీ లాఠీకి ఏక్కిరెంటు చేయిస్తాను. అక్క మొగుళ్లు, యజ

మానులు, ఇతర ద్వైవర్ణగోంతులమీద కత్తిపోట్లు వేయస్తారా. ఇవ్వాలి నవ్వు. వాళ్ళకు వంగుతావు. రేపు ఇంకొకళ్ళకి వంగుతావు. మేము ఎక్కడా అయివు లేకుండా పోతాం.'

కుందన్‌పింగ్ మీనం మెలేసి చెప్పారు- 'ఒకవేళ ఏమీ ఈ పోట్లాటలో లేక పడితే దీనిని మూత్రంతో తడిపి తీయించుకుంటాను. యూనియన్ అంటే ఏమీ చనుకున్నావు? వందమంది చనువులు ఒకటైపోతాము.' కుందన్‌పింగ్ సిడికిలి దిగించి చూపించాడు. 'వర్షాన్ని బద్దలుచేస్తాం. కంపెనీ నా కొడుకులు మన సంపాదన తింటారు. ఈ అమ్మ మొగుళ్లు యజమానులు మాత్రం ఆడవాళ్ళని పక్కలో వేసుకుని పడుకుంటారు. ప్రాణాలు అరచేతిలో పెట్టుకుని, వానలో తడుస్తూ, కొందరిమీదుగా మనుషులను చేరవేస్తుందేమి మాత్రం మనమే. నేను ఈ కంపెనీలో ఓద్యోగంలో చేరినప్పుడు ఆరుమోటల్లు వుండేవి. ఆరు. కేవలం ఆరు. అర్థమయిందా బాబూ! ఇప్పుడు నూటఅరవై వున్నాయి. ఎక్కడనుంచీ వచ్చాయి? యజమానులలో నుంచా? కొడుకుల్లారా! ఈ కుందన్‌పింగ్ రక్తం అంతా చమట. అతను తన వక్షస్థలాన్ని కొట్టుకున్నాడు. 'నీ అమ్మ, నా కొడకల్లారా, ఇది నువ్వు సంపాదించినదా! మళ్ళీ ఒక్కొక్క ద్వైవరేముంది, చెరుకుముక్కను పీల్చిపారేసి నట్లు పారేయి. నీ అక్కడి.... తనకోటివాళ్ళను ఎవడైనా మోసంచేస్తే బిద్దార్! అబ్బాయి, ఉత్సాహంగా వుండు' అని ధనసింగ్‌తో అన్నాడు. ధనసింగ్ ఒవార్పు పొందుతూ. నంతోషంగా కుందన్‌పింగ్ తిట్లు వింటున్నాడు. రక్షణనుంచి ఓవార్పు పొందుతున్నట్లుగా అనిపించింది. ఈ తిట్లు చాలా తక్కువ. ఇవన్నీ మియాగారి మనస్ లో నాటుకుపోయిన మాటలు.

ద్వైవర్ణవాదాలారీ ధనసింగ్‌తో సమానమైన జరుక్కుతు. 'ఎందుకు గానిరా పడుతావోయ్. కంపెనీ అమ్మది ఇలాగే వుంటుంది. సైన్యంలో ఇంకా ఖాళీలున్నాయి. నా తమ్ముడు అక్కడే వున్నాడు. ఎప్పుడు కావాలనుకుంటే అప్పుడు విన్నూ అక్కడ చేరుస్తాను. తిండి-బట్ట పూరికనే ఇస్తారు. ముప్పై ఆయిదు రూపాయలు జేబులో వేసుకోవచ్చు.' అని అతను ధనసింగ్‌కు దైర్యం చెప్పాడు.

ద్వైవర్ణ పంచాయతీలో కాప్రేడ్ టూషన్ గూడా వచ్చిచేరాడు. అతను ధనసింగ్‌కు తెలియచెప్పారు— 'మిత్రుడా నువ్వు యూనియన్‌ని నమ్ము. బాబూ

తాల్ చిక్కులో పడకు. ఈ ఇద్దరు అన్నదమ్ములూ యువకులను సైన్యంలో చేర్చి కమీషన్ తింటారు. వీళ్ళని అడుగు, సైన్యంలో చాలా ఖాళీలుంటే నీ అంతటా మువ్వ ఎందుకు చేరలేవు? వెళ్ళిన వాళ్ళ రక్తం కన్నీళ్ళుగా కారేలా ఏడుస్తున్నారు. మనం విదేశ ప్రభుత్వానికి సహాయం చేయడం ఎందుకు? ప్రభుత్వం, యజమానులు ఒకటి. ఇంగ్లీషువాళ్ళ మనమీద గుళ్ళు కార్చినీ, మనల్ని దోపిడీ చేయనీ, మనం వీళ్ళకోసం మనప్రాణాల్ని ఇద్దాము. నువ్వే చెప్పు. ప్రభుత్వం నీకు ఏం మంచి చేసింది? ప్రభుత్వం ఏమిటి? ఈరోజు యజమానితో మనం పోట్లాడితే ప్రభుత్వం తన పోలీసులను తీసుకుని యజమానులపక్షం అవుతుంది.'

సలహాలు ఇచ్చేవాళ్ళ ఇంతమంది అవదంచేత ధనసింగ్ విసిగిపోయాడు. వీళ్ళందరికన్నా సలహా-గిలహా ఏమీ ఇవ్వకుండా, తిన్నగా ఆజ్ఞాపించే కుందన్ సింగ్ మంచివాడు. అతను చెప్పగానే ద్రైవర్ల పంచాయతీ గుమిగూడింది. 'మొదట మాతో సహకరించనివాళ్ళకోసం మే మెందుకు చాలి?' అని బోర్ ఠాను, అతని మిగతామిత్రుల అన్నారు.

ధనసింగ్ కు కూడా కోపమొచ్చింది. అతను లేచివిలబడి 'మియాగారూ, అలాగే కానివ్వండి, నాకోసం ఎవరూ చావద్దు. నాదోష నేను చూసుకుంటాను' అన్నారు.

భూషణ్, కుందన్ సింగ్ మధ్యలో సర్దారు. భూషణ్ కూలియ, పరిశ్రమ చేసేవాళ్ళ ఐకమత్యాన్ని బలపరిచాడు. ఇద్దరు ద్రైవర్ల అంగీకరించనే లేదు. కుందన్ సింగ్ భూషణ్ చేతని లాగి అతన్ని కూర్చోబెట్టాడు. తిట్లుతిట్టి అన్నారు- 'వీళ్ళ అమ్మలకి నేను చెప్పతాను. ఎవడి అమ్మామొగుడు, యూనియన్ కు నాయకు డవుతాడో చెప్పమను నా ఎదుట. యూనియన్ ద్రైవరుపోదరులందరిదీ! యూనియన్ అంటే నువ్వేమనుకుంటున్నావు? నొకరకు, యజమానితో జరిగే పోట్లాటకు కండకం లాంటిది. తెలిసిందా? ఎప్పుడు యజమాని దుండగం చేస్తాడో, అప్పుడు యూనియన్ తయారవుతుంది. ఎలాగైతే గుర్రాలన్నీ గడ్డితంటాయో, అలా యజమానులంతా దుండగాలు చేస్తూనేవుంటారు. అమ్మామొగుడు యజమానితో ఎవరైతే చేతులు కలుపుతాడో వాడు కార్మికులశత్రువు. యజమాని నా బాబు అనుకునే నాయాంమీదగూడా యజమాని దుండగం చేస్తాడు. అప్పుడు వాడు

కూడావచ్చి యూనియన్ లో చేరుకాదు. తన సోదరులమీద అవిశ్వాసం వదిలిపెట్టి నమ్మకస్తుడుగా అవుతాడు. కార్మికులకు సోదరుడవకుండా ఆపరానికి ఎవడి అమ్మా .... తన్నాదో రమ్మను, నా ఎదుటికి. ఎవడి అమ్మా .... మన కార్మికుడు. యజమాని .... లో దూరేవాడు : నిలబడమను అటువంటి ద్రోహాని.'

ఎవరూ నిలబడలేదు.

కుందన్ సింగ్ దిగ్గరగా అరిచాడు—'ఇక చాలు. అందరు సోదరులు ఒకే మాటమీద నిలబడటానికి అంగీకరించినట్లే. ధనసింగ్ జీతం ఎవరూ తగ్గించలేదు. యజమానులకు ఈ సమాచారం మోసుకెళ్ళి చెప్పేవా రెవడన్నా కూర్చునివుంటే వెళ్ళి వాళ్ళబాబుతో చెప్పమను. ధనసింగ్ జీతంతగ్గిస్తే నమ్మే జరుగుతుంది. లై మమీద ఒక్క బండిగూడా నడవదు.'

బింసీలాల్ ద్వైవరు లేచినిలబడి చెప్పాడు—'సోదరులారా, మియాగారి మాటలు, కామ్రేడ్ మాటలు మనమందరమూ ఒప్పుకున్నాం. కాని యజమానులు తప్పుడుమాటలు నేర్చుగా చెపుతున్నారు. మేనేజరు చెప్పేదేమిటంటే—ధనసింగ్ లారీకి ప్రమాదం ఎందుకు జరిగిందంటే అతను నిర్లక్ష్యంగా లారీ నడిపాడట. మేకలు మేపే అమ్మాయితో అతను పరిహాసాలాడాడట. ఈ వివరాలను మేనేజరుకి కర్నూ క్లీనరు చెప్పాడు. పంచాయతీ దీన్నిగూడా విర్ణయించాలి.'

ధనసింగ్ నిలబడి చెప్పాడు—'కర్నూ నా ఎదురుగావచ్చి గంగాజలాన్ని ఎత్తి చెప్పమనండి. నేను గంగాజలం ఎత్తి ప్రమాణం చేస్తాను. కర్నూ చెప్పింది వచ్చి అదిర్థం.'

'ధనసింగ్ రోడ్డుమీద ఇటువంటి వీతికట్టువపని చేసినట్లైతే యూనియన్ అతన్ని చెప్పుదెబ్బలు కొడుతుందికాని, యజమానుల ఎదుట మనం, మనం ఒకటి' అని మోహపిన్ లేచి నిలబడి అన్నాడు.

ఎప్పటివరకూ కర్నూ పంచాయతీని క్షమార్పణ కోరడో, అప్పటివరకూ అతనిది ఏ ద్వైవరు బండిమీద క్లీనరుగా వుండుకోకూడదని పంచాయతీ విర్ణయించింది.

మేనేజరు తెలివైనమనిషి. పరిస్థితి గమనించి ఆయన ఆశ్చర్యాన్ని ప్రకటించాడు. ఈ పోట్లాట అంకా ఏమిటి! మేము కేవలం ధనసింగ్ ను కాంగడా-కుల్లా

లై సునుంచి తీసేసి పతాన్కోట-ధర్మశాల లై సుమీదకు మార్చాము. ఎందుకంటే కాంగడా-కుల్లా మార్గం చెడిపోయివుంది. ఆ లై సుమీద పనిచేసే పాకడైవరు గుర్రతారీ వచ్చాడు.

ధనసింగ్ జరిమానానువయితే తప్పించుకోగలిగాడు, కాని అకను లారీ నడపాల్సినమార్గం మారిపోయింది. అది అకనికి నచ్చలేదు. మండినైపు వెళ్లాల్సిన అవసరం లేకపోవడంవలన సోమాను చూడటానికి వీలులేకపోయింది. కాని లై సు మారిన దానిమీద ఫిర్యాదు ఎలా చేస్తాడు? యజమాని కష్టం. ఎక్కడ పని చేయ మనిచెప్పితే అక్కడ పని చేయాల్సిందే. నేవ ఎమిటి, హందాతనం ఎమిటి? పలానావిషయంలో అన్యాయం జరిగిందని చెప్పడం కష్టం. ధైర్యవల్లంతా నిగుడు-దిగుడులతోవుండే అరణ్యమార్గాన్ని కాకుండా 'పతాన్కోట-కాంగడా', 'పతాన్ కోట-ధర్మశాల' లై సును ఎక్కువగా ఎన్నుకునేవారు. పతాన్కోట, ధర్మశాలలు మంచి పెద్దవైన పట్టణాలుగా వుండటంచేత తినడానికి, ఉండటానికి, మనోవిన్ దానికి వీలుగా వుంటూవుండేది. అవసరానికి కావలసిన అన్నివస్తువులు దొరుకుతూ వుండేవి. చెమటకంపుకొట్టే మూర్ఖులయిన ప్రమాణీకులు కాకుండా నవనాగరికంగా, నత్కతగం ప్రజలతో సంబంధం వుండేది. కొందరం మనోరంజనంకూడా కలు గుతూవుండేది. కాని ధనసింగ్ ఈ మార్పుకి సంతోషించలేదు.

పతాన్కోట, ధర్మశాలలలో అనేక కంపెనీలకు సంబంధించిన, అనేక లై సుం ధైర్యవల్ల కలిపేవారు. మోటార్లు బయలుబేరడానికి ముందు శీతాకాలపు ఎండలో పోగై పేరుకెనకకాయలు తింటూనో, సిగరెట్లు కాల్చుకుంటూనో కబుర్లు చెప్పుకునేవారు. రోడ్డుమీద జరిగిన సంఘటనలగురించి మాట్లాడుకునేవారు. కొందరు చదువువచ్చిన ధైర్యవల్లద్వారా పత్రికలోపడిన యుద్ధవిశేషాలు చదివించు కోవటం, యూనియన్ పోట్లాటల గురించిగాని, లేకపోతే బండిలో ఎక్కే స్త్రీలను గురించిగాని మాట్లాడుకునేవారు. ధైర్యవల్ల ధనవంతులైన స్త్రీలనుచూసి, గొంతు తగ్గించి, వాళ్ళురూపం, శరీరంగురించి, బట్టలు, ప్రవర్తనగురించి విమర్శ చేస్తుండే వారు. వీడస్త్రీలనుగురించి నిర్వయంగా మాట్లాడుకునేవారు. ఇటువంటి సంభాషణలు జరిగేటప్పుడు వాళ్ళకు తమ సంతోషాన్ని సూచించే శబ్దాలున్నాయి. ఎవరైనా చాలా ధనవంతురాలుగా కనిపించే అందమైనస్త్రీని చూస్తే 'రోయ్' వస్తుంది అనేవారు.

లావుగా. భారీగావున్న ప్రీతిచూపి 'తప్పకో-తప్పకో' అట్లు వస్తుంది' అనేవారు. ఒకామె పేరు 'విమానం' అని. ఒకామెపేరు 'ద్యాదే గుర్రం' అని. ఇంకొకప్రీతి 'బారే గేదె' అని అనేవాళ్లు. ఎవరైనా అమ్మాయిని 'పటంగి' అనో 'గారిపటం' అనో అంటూ దారం కట్టడానికి, లాగడానికి, వట్టుకోవడానికి కేకలేస్తూ వుండే వారు. ధనసింగ్ గూడా ఇటువంటి విమర్శలలో పాల్గొనేవాడు. కాని ఇప్పుడు అతనికి ఇది నచ్చడం లేదు. ఇలా ఎవరైనా సోమాని ఎగతాళిచేస్తే, అది అలోచిస్తూ వుండేవాడు.

* * *

మండి-వైజ్ నార్ మార్గంమీద రైతుపిల్లతో ధనసింగ్ జరిపిన ప్రేమ—వృత్తాంతం ద్వైవర్ణంలో వ్యాపించిపోయింది. ఆ అమ్మాయి రోడ్డుపక్కన నిలిచి విరిగిపోయింది. ఆ రైతులో లాంటివారే ద్వైవర్ణం దాకా చూడరు. ఇహ ధనసింగ్ ను ఎగతాళి చేయడం మొదలుపెట్టారు. 'చెప్పరా అబ్బాయి. పెద్ద బతుకైవై పోతున్నావు. మేమైతే కళ్ళతో చూసి తృప్తిపడుతున్నాము. నువ్వు మాత్రం చేతులుగూడా పేడి చేసుకుంటున్నావు.' ఇంకొకద్వైవర్ణం అన్నాడుకదా— 'అనలైన పేటగాడు ఎగిరేపిట్టని వడగొట్టాడు.' ఇంకొకడు అడిగాడు. 'ఒడ్డేని విజం చెప్పాలి మిత్రుడా, రాత్రి ఎలా గడిచింది?' అలాఅని వ్యంగ్యంగా మాట్లాడే వారు. చేతులు తిప్పేవారు.

'మిత్రుడా, నువ్వు చెప్పు. మ....ని ఒకరోజు సామానుని అట్టులో వేసి పంతుల్లో దాచి తీసుకురానా?' అని యాపీస్ అడిగాడు.

మొదట్లో ధనసింగ్ సిగ్గుపడి మౌనంగా వుండుకునేవాడు. కాని తరువాత మండిపడటం మొదలుపెట్టాడు. ద్వైవర్ణం గురువరన్ ఎక్కువ అక్షరాలకరమైన పదిహేనం చేసేసరికి ధనసింగ్ అతన్ని కొట్టాడు. అంతటితో మిగతాద్వైవర్ణం అతని పైన కోపాన్ని వెలిబుచ్చారు.

'కొట్టడానికి ఆనంది ఈ నా కొడుకు ఎవడు? దానమ్మ. అదేం పీరింటిదా? మనం ఆ అమ్మని ఎగతాళిగూడా చేయగూడదా? ఈ నా కొడుకు అక్కడ రాత్రంతా గడిపివచ్చాడు. మనం మాటలుగూడా చెప్పకోగూడదా? పీదేం దానితో కలిసి

వ్రక్షిఅచేసి వల్లకిలో కూర్చోబెట్టుకుని తీసుకువచ్చాడు. ఎవడి అమ్మా-దైవము ఎగతాళిచేయకుండా వుంటాడు. మనం దీని అమ్మా....కోసం యజమానులతో బోట్లాట తలమీద పెట్టుకున్నాం. వీడు పెద్ద ప్రపంచ చంద్రుడు' అయ్యాడని మేకలు మేషుకునే కొండపల్లెతో ఏమని మననయింది. దానిని రాణిగా చేసుకుని కూర్చున్నాడు. అరే తమ్ముడూ నీ అమ్మనిగాని, అక్కలనిగానీ, ఇంటిప్రీనిగానీ, ఏమన్నా అంటే మేము వీరులం. దైవవల్లందరమూ ఇలా నోటికి కళ్ళకు గుడ్డలు కట్టి కోవడం, ప్రతిమాటకీ దడవడం, బాధపడడం మొదలుపెడితే రెండురోజుల్లో చచ్చిపోతాము. ఇదికూడా ఒక జీవితమేనా. నీ అమ్మ, వూరికి-ఇంటికి దూరమై, బొద్దన ఇక్కడవుంటే సాయంత్రానికి రెండువందలమైళ్లు అవతరం వుంటాం. ప్రతివిముషం డమ్మూ-రూ, వేళ్ళ బోజనం వుండదు, నిద్ర వుండదు. ఇంటా విడ మొహంచూసి నెలకెరగింది గడచిపోతుంది. వూళ్ళోవున్న ఆవరసలపి-పాకీ వాళ్ళని వెంటేసుకుని తిరుగుతూ వుంటాము. గుండెలమీద కత్తులు గుచ్చుకుంటాయి. రెండుమాటలు చెప్పుకుని మనసు తేలికచేసుకుంటూ వుంటాము. ఇంకేమిటి.'

దైవము బ్లాకిరామ్ గూడా హమీర్ పుర్ జిల్లాలో నివసించేవారే. వయసులో అతను ధనసింగ్ కన్నా చాలాపు ఇరవై ఏళ్లు పెద్దవాడు. మిగతాదైవర్లు ధనసింగ్ ని బాధపెడకుండాగా చూస్తే మర్యలో అపుడుండేవాడు. ఎవరూ లేనప్పుడు అతను ధనసింగ్ బుజాలమీద చెయ్యివేసి, 'తమ్ముడూ, ఇదంతా పిచ్చినిం. ప్రేమ వ్యవహారం పెంచుకోవడం మీదదైవర్లకీ క్రికీ నరైన మాటకాదు. దైవర్లది ఏమిటి? యితువక్షి. ప్రతిక్షణం ప్రాణాలు ఆపడంలోనే వుంటాయి. విషాదాలలోనూ, ప్రేమ వశంలోనూ పడటం పొరపాటు. కావలసినంత సమయం వుండి; వీలు వుండి. డబ్బు వుండి, జల్పా చేసుకో కాని చిక్కుకోవద్దు. డబ్బు, భార్య, భూమి అనే వాటిపైన ఎవరైతే తివ్వచేసుకుని కూర్చోగలుగుతారో, వాటిని వాళ్ళే నిభాయించుకోగలరు. దైవరు ఇలాటివాటికి తగదు. దైవరు ఎగిరేపక్షిలాంటివాడు. ముక్కు విండా తిండి-నీళ్ళూ దొరికితే అదే అదృష్టం. రెక్కలు ఎప్పుగా తెరుచుకుని, దృఢంగావుండి. వలలో చిక్కుకోకుండా వున్నంతవరకే వక్షి ఎగరగలుగుతుంది. ఒకసారి కావాలనుకుంటే ఎంతైనా తినిపించు, తిరుపెట్టు కాని జీవితాంతం వుండే

రోగిన్ని తెచ్చిపెట్టకోవద్దు. మేము జాబ్బుని ఎండలో తెల్లబరచుకోలా, తెలిపిందా తమ్ముడూ! ఇక్కడ ఇంటివి, బజారువి, గ్రామానివి, పట్టణానివి అన్నీ చూశాము. అన్నీ సారాలా ఆనందాన్ని ఇస్తాయి, తెలిపిందా! ఎప్పటివరకూ నీవళంలో నువ్వు వుంటావో అప్పటివరకూ వాటి ఆనందం నీకు వుంటుంది. ఎప్పుడైతే వాటివళంలో పడతావో, నాశనం అయినట్లే.'

'ఉద్యోగం వదిలిపెట్టి యుద్ధంలోకి వెళ్ళిపోతే ఎలా వుంటుంది?' అని ధనసింగ్ అలోచించేవాడు కాని మళ్ళీ సోమా ఎలా కలుస్తుంది?

ధనసింగ్ పలానోకోటనుంచి మూడవరూము నర్సేసు తీసుకుని ధర్మశాల పెరుతున్నాడు. ప్రయాణీకులు ఎక్కడానికి—దిగడానికి బండిని నూరుపురో అవి అతను రోడ్డువక్కనవున్న దుకాణంవగ్గర ఒక గ్లాసు షజ్జిగ తాగడం మొదలు పెట్టాడు. తన దుఃఖంమీద ఎవరివో చేతులు పడటంతోతే వెనక్కి తిరిగిచూశాడు. మంట్రేలై ను ద్రైవరు బాబాలార్.

'ఒకమాట చెబుతా విను' బాబాలార్ ధనసింగ్ చేయవట్టుకుని ఒకవైపుకు తీసుకెళ్ళి చెప్పాడు. 'నీ లాకీ ఏక్కిరెంబు పాల్టా అవతంవున్న చిన్న ఎగుడు మీద జరిగింది కదూ! చిల్లిమీద అమెలా చెట్లు, వెదురుపొద వున్నచోటనేనా.'

ధనసింగ్ అవునని తల తిప్పాడు.

'ఆ ఆమ్మాయి ఏదై నా కష్టంలావుందో, లేకపోతే ఏచ్చి ఎక్కిందో అని అవిచిస్తోంది. ఎప్పుడూ రోడ్డువక్కన కపిపిస్తుంది. మోటార్లలోకి తొంగిచూస్తూ వుంటుంది. ఏరుస్తున్నట్లుగా, ఏదో పోగొట్టుకున్నట్లుగా కివిపిస్తుంది. తమ్ముడూ, పేరుమాత్రం చెప్పనుగాని ఆమెను ఎత్తుకొద్దామని అలోచించే దుర్మార్గులుగూడా వున్నారు. ఆమెను మండి తీసుకునేదామా, ధర్మశాల తీసుకునేదామా అని వాళ్లు అలోచిస్తున్నారు. అది చెడ్డపని. నా కొడుకులు, దుర్మార్గులు. నాదుగురోజులు ఆమెతో ఆడతారు, ఆ తరువాత మళ్ళీ అమ్మేస్తారు. నీదగ్గర దాచడం దేనికి, నా కొడుకు, అబిహారీ, అఫ్జల్ ఈ పన్నాగం పన్నుతున్నారు. ఇందుకే బిహారీ తన ద్యూటీని సామానుల లాకీమీద వేయించుకునే అలోచనలో వున్నాడు. నా పేరు మాత్రం చెప్పద్దు. అంతే నీకు చెప్పాను, ఎందుకంటే ఏదో ఒక ఏర్పాటు చేసుకుంటావని' అని బాబాలార్ తెలియజెప్పాడు.

బాబాలార్ చెప్పినమాటలు విన్నదగ్గరనుంచి ధనసింగ్ సరిగా మోటరు నడపలేకపోయాడు. ఎలాగో అలా ధర్మశాల చేరాడు. బండిని బనవద్ద వదిలేసి కంపెనీ ఆఫీసులోకి వెళ్ళాడు. నాలుగురోజుల తెలవుకోసం దరఖాస్తు ఇచ్చాడు. ధనసింగ్ కాస్తేవు ఈ కాలిమీద, కాస్తేవు ఆ కాలిమీద బయలుపుంచి విలబడి ఒక గంటపేపటివరకు విరీక్షిస్తూనే వున్నాడు కాని మేనేజరు అతనివైపు చూడనేలేదు. చివరకు ధనసింగ్ అన్నాడు—‘అయ్యో, తెలవు కావాలండీ!’

‘ఎందుకు?’ మేనేజర్ ధనసింగ్ ఇచ్చిన కాగితాలమీద దృష్టిసారించి అడిగాడు.

‘రేపు ఉదయం వూరు వెళ్ళాలండీ, అవసరమైన పని వుంది.’

‘ఉద్యోగం అనుకున్నావా లేకపోలే తమాషా అనుకున్నావా?’ మేనేజరు ధనసింగ్ వైపు చూశాడు. ‘ఇవ్వాళ సాయంత్రంవచ్చి రేపుబొద్దన తెలవుకావాలని ఆజ్ఞాపిస్తున్నారు, చొరగారు. నీవని అవసరమైనది. అయితే కంపెనీపని అవసరమైనది కాదా? అయ్యోగారూ. ఇక్కడ ....లో వందరూపాయలు కొట్టుకుపోతాయి. నోటీసు ఇచ్చావు తెలవుకి, ఈవిషయం ముందే తెలిదా?’

‘అయ్యో ఎం తెలుస్తుందండీ. ఇంటిదగ్గరనుంచి ఇలాంటివార్త వస్తుందని’ ధనసింగ్ బ్రతిమాలాడు.

‘ఇటువంటి తెలవు కావాలంటే నీకు బదులుగా పనిచేసేవాళ్లు ఎవరన్నా వుంటే చెప్పు’ మేనేజరు మళ్ళీ పనిలో నిమగ్నమయ్యాడు.

‘అయ్యో నేను ఎక్కడనుంచి ఎవరిని తీసుకురాగలను? ఇప్పుడే తాన్ కోటనుంచి రాగానే ఇంటిదగ్గర జ్వరంగావుందని తెలిసింది. ఎవరికి ఏం తెలుస్తుంది చెప్పండి ఇలా జ్వరంపెట్టి పడుతుందని.’

‘విసిగిందకుబాబూ, ఒకరారి చెప్పానుగా. చూడటంలా, కట్లా వెళ్ళాల్సిన ఏదై బళ్ళ లెక్క పడుంది. నీవనే ముఖ్యమైపోయింది. నువ్వు పెద్ద రొట్టెముక్కలే తింటున్నాం. ముఖ్యమైన పనులన్నీ పెద్దచొరగారు వచ్చాడు. ‘మేనేజరు మళ్ళీ ధనసింగ్ వైపు చూడలేదు. ధనసింగ్ ఒక ఆరనిముషం నుంచున్నాడు. తర్వాత వళ్ళునూరుకూ బయటకు వచ్చేవాడు. దగ్గరలోవున్న దుకాణందగ్గర మోహసిన్

ఖాన్ తలపాగాడుట్టుకుని గాజాగ్లాసు వట్టుకుని టీ చప్పురిస్తూ శమసుల్ తో మాట్లాడుతున్నాడు. ధనసింగ్ బాధగా పియ్యారు చేశాడు—‘ఏమండీ ఖాన్ గారూ, ఎవరి ఇంట్లోనన్నా జ్వరమొస్తే శరివు దొరకదా?’

‘ఏం జరిగింది?’ మొహసిన్ అడిగాడు.

ధనసింగ్ మేనేజరుతో జరిగినమాటలు, మేనేజరు జామీనుగురించి వత్తిడి చేయటంగురించి చెప్పాడు. శమసుల్ వేగోకోళం చేశాడు—‘ఇప్పుడనలు నీ ఇంటావిడ ఎక్కడుంది? ఇంట్లో జ్వరం రావడానికి.’

మొహసిన్ ఖాన్ మిగతావాళ్ళకి వినపడేలా సమాధానం చెప్పాడు—‘నీ అమ్మ, ఇంటిది లేకపోతే మరుకేం, ఇతని ఇల్లువుంది. అక్క.....చివరికి ఇతనే ఆకాశంనుంచి తిరిగివచ్చాడు. మనీషి ఎక్కడ పుడతాడో అదే అతని ఇల్లు అవుతుంది’ అని ధనసింగ్ వైపు చూశాడు—‘ఏరా, వంకపెతుతున్నావా లేకపోతే నీ అమ్మ.....విజమైన మాడేనా? అబ్బాయి నీమీద ఎండకో అనుమానం వస్తోంది. ఆ రోజు లానీ యూనివర్సల్ జాయింటు విరక్కొట్టి తెచ్చావురా. కంపెనీవాళ్ళ.....లో వందలాదిక రూపాయలు నష్టంచేశావు. ఇవ్వాళ జామీనులేకుండా శెరివు కావాలంటావు. నా కొడకా, ఒకచే దుర్మారం’ మొహసిన్ అత్యయితతో నవ్వాడు.

‘ఖాన్ గారూ, ఇది వేరే గత్యంతరం లేనిది. ఇందులో ఎవరుమలుకూ ఏం చేయగలరు?’ ధనసింగ్ చాలా అజకువగా సమాధానం చెప్పాడు.

‘కాని తమ్ముడూ, నీకు బదులుగా పనిచేసేవాళ్ళ కావాలి.....కంపెనీ నాయాళ్ళు మనీషిలేకుండా మోటరువాళ్ళ.....తో నడిపిస్తారా? ఈ నాకొడుకులు, కంపెనీవాళ్ళు స్పెయిర్ గూడా వుంచరు’ మొహసిన్ అన్నాడు.

‘స్పెయిర్ అయితే వున్నాడు’ శమసుల్ మధ్యలో చెప్పాడు.

‘అయితే ఎవరికిబదులుగా పని చేస్తున్నాడు? ఎవడున్నాడు శెరివుమీద?’

‘ఉస్తాద్ తన మీసాలను తిప్పుకుంటూ ‘మాకు బదులుగా’ అన్నాడు.

‘నువ్వు శెరివుమీద పెడుతున్నావా? నీకే పనుంది?’ మొహసిన్ అడిగాడు.

‘ఉస్తాద్, ఒక వసుంది, చాలా ముఖ్యమైన పని’ శమసుల్ కనురెప్పలాడించాడు.

మోహన్ ఖాచేపన టి గ్లాసును బల్లమీరపెట్టి, తంపాగా చివరి అందుతో మీసాలు కుడుచుకుంటూ అడిగాడు, 'ఇంతకీ మేం తెలుసుకోవచ్చా ఏం ముఖ్యమైన పనో?'

'ఉస్తాద్, ఆరోగ్యం కొంచెం చికాకుగా వుంది' శమసుల్ చిరునవ్వు నవ్వాడు. శమసుల్ వెనుక హర్ నామ్ నవ్వి 'ఉస్తాద్, నేను చెప్పనా వీధికేం వుందో?' అన్నాడు.

శమసుల్ ఆపేశాడు, 'నాయలా నోరు మూసుకో, వీకేం తెలుసు? నాకు ప్రేమేటు వుంది. ఉస్తాద్ వీడు అబద్ధం చెప్పశాడు. వీధికి తెలీదు.'

మోహన్ హర్ నామ్ వైపు చూశాడు.

'ఉస్తాద్ వీడు బటారేలోవుండే మీరన్ వేళ్ళదగ్గరకు వెళుతున్నాడు. ఇవ్వాళ మండినుంచి రేపి పాలాపీసా తీసుకొచ్చాడు.' హర్ నామ్ రహస్యాన్ని బయటపెట్టాడు.

శమసుల్ ఆశ్చర్యాచారాన్ని తిరస్కరిస్తున్నట్లుగా దిగ్గరగా కేకేశాడు—'ఒట్టా ఉస్తాద్, వీడు అబద్ధం చెప్పతున్నాడు. వీధికేం తెలీదు.'

మోహన్ ఒక్క ఈపులో నాలుగైదుతిట్లు గట్టిగా తిట్టాడు. 'వీ అమ్మ.... జీతందబ్బు చాలా పోగైంది. దుర్మార్గుడు, వేళ్ళదగ్గర కెదతాడు. అరే హర్ నామ్, నాయల సీసాని లాక్కుని తీసుకురా! వేళ్ళకి తాగిస్తావా! దానమ్మ.... వాళ్లేమో నాయళ్ళు నిన్నే తాగేస్తారు. ఒక స్నేహితునికి సహాయం చేయవు. వీ సంపాదన వేళ్ళకి ఇస్తావా! సుఖరోగం అంటుకుంటుంది. తర్వాత ఆ అక్క....చేతాకి మల్లే చేతోపట్టుకుని తిరగాలి.'

శమసుల్ చేతులు నడుపుకుంటూ వుండిపోయాడు. మోహన్ ఖాన్ నైగ చేసినమీదట హర్ నామ్, జవాహర్ లు సీసాని బయటకు తీశారు.

మోహన్ ధనసింగ్ ని ఓదార్చాడు—'అబ్బాయి, బాధపడకు. ఆ నా కొడుకు మేనేజరుతో చెప్పు. మోహన్ ఖాన్ పనిచేస్తాడని. ఈ నాయల శమసుల్ చేస్తాడు. ఒకటిన్నె మేం వేస్తాం. ఎల్లుండి బ్లాకి రెస్టు. అందుచేత ఎల్లుండి వీపని అతను చేస్తాడు. మంచివాడివిగాని ఎవరిసహాయంలేని ఈ రోజుల్లో నువుమాత్రం ఎక్కడా

వారాలతరబడి చేయట్లు, అలా చేశావంటే మియా, కుందనపింగతో చెప్పి వీరెవి కోయిస్తాను తెలిపిందా !'

ధనపింగ రాత్రంతా బాగా ఆలోచించి తన పథకం తయారుచేసుకున్నాడు - పోస్టాఫీసులో అతనికి దెబ్బై రూపాయలున్నాయి. కాని రాత్రిపూట అవి తీసుకోవడం కుదరదు. అతను ఒక్కడగ్గర రెండు, ఇంకొక్కడగ్గర అయిదు చొప్పున ఇరవై రూపాయలు ద్వైవర్లనుంచి అప్పు తీసుకున్నాడు. అంతాకలిపి నలభై రూపాయలు చేశాడు. మర్నాడు ఉదయమే వైజ్ నాథ్ వెళ్ళే ఇంకొక కంపెనీవాళ్ళ బస్సులో ప్రయాణం అయ్యాడు. ఈ బండి తర్వాత అతను పనిచేసే కంపెనీవాళ్ళ బండి పలాన్ కోటనుంచి కల్లా నరాసరి వెళ్ళేబండి వెడుతుంది. అతను ఆలోచిస్తూ వెడుతున్నాడు. బస్సులువెళ్ళే వేళప్పుడు సోమా రోడ్డుమీదకువస్తుంది. అతను కొంచెం ముందుగానే చేరుతాడు. ఆమెను కడనుకుంటాడు. ఒకవేళ ఆమె తనతో రావడానికి ఒప్పుకోకపోతే - 'నువ్వే నాప్రాణం. ఇప్పుడు చావడం దిత కడం వీతోకలిసే' అని ఒడ్డేసుకుని చెబుతాడు.

ధనపింగ ఎక్కిన బస్సు ఇంజను సరిగలేదు. అంచేత బండి వైజ్ నాథ్ ఆరగంట అలస్యంగా చేరింది. అతను వెంటనే కాలినడకని పార్టావైపు బయల్దేరాడు. చాలా తొందరగా నడుస్తున్నాడు. ఆ ప్రాంతంలో రోడ్డు ఇరుకుగా వుండటంవలన బస్సులు ఒకసమయంలో ఒకవేపే వెడతాయి. మొదట మండీ నుంచి వైజ్ నాథ్ వైపు. తరువాత వైజ్ నాథ్ నుంచి మండీవైపువెళ్ళే బస్సులు వస్తున్నాయి. దారి పర్వతాలపక్కనవున్న ప్రాంతాలవక్కనుంచి తిరుగుతూ వెడుతుంది. అందుచేత ఆ ప్రాంతంలోనైనా సరే కళ్ళు చారిమీద కేవలం కొన్ని అడుగులవరకే చూడగలుగుతాయి. మరికొన్ని చోట్లనుంచిచూస్తే దారి కొన్ని మైళ్ళవరకూ నిర్లక్ష్యంగా పడేసిన తాడులా కనిపిస్తుంది.

ఎదుటినుంచి బస్సు వస్తోంది. ధనపింగ దుమ్మునుంచి, ఎరుగున్నవాళ్ళ కళ్ళ నుంచి తప్పించుకోవడానికి పొలాల్లోకి దిగిపోయాడు. బస్సు దాటిపోయిన తర్వాత మళ్ళీ రోడ్డుమీదకు వచ్చాడు. రోడ్డు ఎక్కడంచేత అతనికి చెమట పడుతోంది. గంటన్నరనుంచి నడుస్తున్నాడు. ఇప్పుడు వైజ్ నాథ్ నుంచి వైవైపువెళ్ళే బస్సుల వేళ అవుతోంది. ఒకవేళ అతను ఎక్కిన బస్సు అలస్యంగా వచ్చివుండకపోయి

నట్లయితే ఈపాటికి మఱియే చేరివుండేవాడు. మాటిమాటికి కళ్ళదగ్గర చేయి పెట్టుకుని ఎత్తుమీద ఆ దిబ్బని గుర్తుపట్టడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు. దిబ్బ కనిపించసాగింది. కాని ఆ ప్రాంతం ఇంకా రెండుమైళ్ళకన్నా తక్కువదూరంలో లేదు. రోడ్డు స్పష్టంగా కనిపిస్తోంది. సున్నంపూయబడివున్న రాళ్ళు ఎండలో మెరుస్తున్నాయి. వెనుకనుంచి వచ్చే బస్సుఇంజనీల్ మోత వినిపించసాగింది. అతను ఇంకా తొందరగా నడవటం మొదలుపెట్టాడు. ఆయాసం వస్తోంది. నుదుటి నుంచి చమటకారి కాళ్ళు. చెప్పులు తడిసిపోవటం మొదలుపెట్టాయి.

వెనుకనుంచి వరుగెత్తుకు వచ్చేబస్సులు దగ్గరకు చేరుతున్నాయి. ఎదురుగా రోడ్డుమీద దిబ్బక్రింద అతనికి ఒకప్రీగూడా కనిపించింది. ఆ ప్రీ కళ్ళను ఎండ నుంచి కాపాడుకోవటానికి చేతివీడను చేసుకుని ఆ వైపు బస్సులను చూస్తోంది. ఒకవేళ ఆమెకు అతనుగూడా కనిపిస్తూ వుండివుండచ్చు. అతను రావటం తెలుసు కుంటేమాత్రం గుర్తిస్తుంది కూడా. కేకేపీ పిలుద్దామని ధనసింగ్ అనుకున్నాడు. కేక అంతదూరం వినపడదు. సమంజసం కాదుకూడా. ధనసింగ్ రొప్పుతున్నాడు. అతను ఇంకా తొందరగా నడవటం మొదలుపెట్టాడు. ఒక బస్సు దుమ్ము లేపుతూ వచ్చి నుంచి దాటిపోయింది. బస్సు బస్సుగావుంది. మనిషి మనిషిగా. బస్సు ఇనుముతో చేసిన క్లాస్కోలతో గాన్ పిలుస్తుంది. ఏ క్లాస్కోలతో గాన్ పిలుస్తుంది. క్లాస్కోలతో గాలిపిల్లేమిట్టి దానితో పోటీ ఎలాచేయగలడు? కొంచెం తేడాగా మిగతా బస్సులు వచ్చాయి. ధనసింగ్ బలహీనతమీద దుమ్ముకొడుతూ అతన్ని వెనకాల వదిలేసి వెళ్ళిపోయాడు. అతను ఎప్పుడూ బస్సుగాని, లాగిగాని నడుపుతూ వెడుతూ - వస్తూ వుండేవాడు. కానినడకన వెళ్ళేవాళ్ళమీద ఇలాగే దుమ్ములేపుతూ వుండేవాడు. దారి తన అనలైన సామర్థ్యాన్ని మరచిపోయి లోపలివైపుకు తిరిగింది. ఇప్పుడు ధనసింగ్ కు దిబ్బ కనిపించటంలేదు. అతని హృదయం అనుమానంతో దక్ - థక్ మందోంది. బస్సులు దాటి వెళ్ళిపోగానే సోమా వెనక్కితిరిగి వెళ్ళిపోదు కదా! ఇంటికి వెళ్ళిపోతే అక్కడికి ఎలా వెళ్ళగలడు?

ధనసింగ్ వక్కదారినుంచి పైరోడ్డుమీదకు వచ్చేసరికి బస్సులు దిబ్బదాటి చాలాదూరం ముందుకు వెళ్ళిపోయాయి. రోడ్డుమీదలేచిన దుమ్ముతెరకూడా గాలి ఊపులవలన చెల్లాచెదలై పోయి పీఠంగావుంది. సోమా ఇప్పుడు అక్కడలేదు.

కొండచాటున వుండటం చేత సోమా ఏవైపు వెళ్ళిందీకూడా ధనసింగ్ తెలుసుకోలేకపోయాడు. ఇప్పుడు ఇక తొందరగా నడవటం అనవసరం. ధనసింగ్ నడక వేగం తగ్గిపోయింది. తొందరగా నడవటంచేత అతనికి దాహంకూడా వేస్తోంది. అడుగులో అడుగుసుకుంటూ నడుస్తూ ఆలోచించడం మొదలెట్టాడు. సోమా మళ్ళీ రోడ్డుమీదకు వచ్చేంతవరకూగావి, నీళ్ళకోసరం బావిదగ్గరకు వచ్చేంతవరకూగావి ఎక్కడ విరీక్షించగలడు? బావిదగ్గరకు వెళ్ళి నీళ్ళుతాగటం, రోడ్డుమీద చెట్టక్రింద విలబడి ఎదురుచూడటం - ఇదే చేయగలడు.

ధనసింగ్ బావిదగ్గరకు చేరేసరికి 'ఠవ - ఠవ, - ఠవ - ఠవ' మన్న చప్పుడు బావిగట్టుమీద నుంచి వినపడింది. ఎవరో ప్రి బండతో బాదుతూ బట్టలు వుతుకుతోందని అనుకున్నాడు. తనరాకవి తెలియవరచడంకోసం మెల్లిగా దగ్గరు, తర్వాత తలఎత్తి చూశాడు. వయసులోవున్న ఒకప్రి తన శరీరాన్ని మురికి అనే బట్టతో కప్పుకుని ఒక భుజంమీద తలపెట్టుకుని, విచారంగా నెమ్మదిగా తడిసిన మురికిబట్టలను బాదుతోంది. రెండవచేతి రోపిలితో నీళ్ళు చల్లుతోంది. ఆమె జత్తు చిక్కులాపడి చింపిరిగావుంది. వంగివున్న ముఖం కన్పించటంలేదు.

ఆమెకు ధనసింగ్ దగ్గు, చెప్పుల చప్పుడు వినపడలేదు. ఆమెను ఈ ప్రితిలో చూసి ధనసింగ్ సిగ్గుపడ్డాడు. మళ్ళీ గట్టిగా దగ్గి వంటిమీద బట్ట నరికేసుకో మన్నట్లు ఆమెకు సూచన ఇచ్చాడు. బండతో బట్టలు బాదేశబ్దించిన ఆమెకు ఈ హెచ్చరికగూడా వినిపించలేదు. మళ్ళీ దగ్గబోయాడు కాని సోమా కాదుగదా అని అతనికి అనిపించింది. భుజాలు, ఆకారం, చూస్తే సోమా అనే అనిపిస్తోంది. ధనసింగ్ ఎంతో ఉత్సాహాన్ని పొందాడు. అతని అడుగులు భూమిమీద వేగంగా శబ్దం చేశాయి.

సోమా వెంటనే త్రుళ్ళిపడింది. ఆమె కళ్లు వస్తున్న వ్యక్తివైపు తిరిగాయి. ఒక్కక్షణం భయపడింది. తర్వాత అతన్ని గుర్తించగానే ముఖం గులాబీపువ్వులా వికసించింది. కళ్ళు తడి అయ్యాయి. తనపైబట్టలో పూర్తిగా ముడుచుకుపోయింది. సిగ్గువలన తలను మోకాళ్ళమధ్య దాచేసుకుంది.

ధనసింగ్ ఒక్కపురుకులో బావిగట్టునుంచి నీళ్ళతోపై దగ్గరకిచేరాడు. సోమా చింపిరి జత్తుమీద చేయివేసి నిండుగా 'సోమా' అని పిలిచాడు.

'ఏమండీ, బట్టలుకట్టుకునిలేను, ఆయ్యో, ఇంకెవరన్నా వస్తారు' అన్నది.

ధనసింగ్ బట్టలవైపుచూసి తెలుసు కున్నాడు - కుప్పగా తడిసివున్న మురికి బట్టలు ఒక కడవలో పడేసివున్నాయి. రెండుమూడు బట్టలు సోమాచేతిలో వున్న బండదెబ్బలు తింటున్నాయి. ఎండలో ఆరేద్దామని ఆమె మొదట తన కట్టుకోవలసిన బట్టలు వుతుకుతోంది. మిగతా బట్టలు వుతికేసరికి ఎండేసిన బట్టలు ఎండిపోతాయి.

'అయితే కట్టుకో తొందరగా' ధనసింగ్ అన్నాడు.

'ఇవయితే వుతికేళాను. ఎండలో ఆరేస్తాను. కొద్దిగా ఎండగానే కట్టు కంటాను.' ఆమె తనలోనే ముడుచుకుపోయింది. తాజేదలాగా మెడ కొంచం వైకెత్తి 'ఏమండీ నేను మీకోసం చాలా రోజులనుంచి ఎదురుచూస్తున్నాను' అన్నది.

'నే నొచ్చేళామగా'

'ఏమండీ మీరు చాలామంచివారండీ! మీరు కొంచం చాటుకి వెరితే నేను ఈ బట్టలు ఎండటానికి ఆరేస్తాను.' ధనసింగ్ గట్టిగా గాలిపీల్చి మజామా చెల్ల వైపు వెళ్ళాడు. సోమా తడిసిన తన బట్టలని ఎండపడుతున్న బావిగట్టుమీద పరిచింది. మిగిలిన బట్టలని వుతకడం మానేసి బావిగట్టువాటున ముడుచుకుని కూర్చుంది.

ధనసింగ్ బావిదగ్గరికి తిరిగివచ్చి సోమాకి కొంచం దూరంగావున్న నీటి తొట్టెదగ్గర కూర్చుని దోసిలితో నీళ్ళు తాగాడు. 'విన్ను తీసుకువెళ్ళడానికి వచ్చాను' అన్నాడు నెమ్మదిగా.

సోమా తలవంచుకుని తొట్టెలోని నీళ్ళవైపు చూస్తూ చెప్పింది - 'ఏమండీ, మా మామగారు నన్ను అమ్మడానికి మండీ తీసుకు వెడదామనుకుంటున్నారు. మన్నూసాహెబ్ అడిగి ఆయన సలహాతీసుకున్నారు.' ఆమె కళ్ళలో నీళ్లు పొంగి వచ్చాయి. 'అందుకనే మీకోసం ఎదురుచూస్తూ రోజులు గడుపుతున్నాను' అంది.

ధనసింగ్ ఆశ్చర్యంగా సోమావైపు చూస్తూ వుండిపోయాడు. క్షణం

అలాచించి అన్నాడు. 'ఈ వచ్చినబట్టలని ఒదిలిపెట్టేయ్యె. నీ బట్టలు కొంచెం అరగానే తొందరగా కట్టకుని బయలుదేరు, వెడదాం. పొలాల్లోని దిగుడు దారి గుండా నడచి వెడదాం. రోడ్డుమీద వాళ్లు నిన్ను ఎరుగుండి మదవచ్చు. పాల్టా దాటినతర్వాత బస్సు ఎక్కుదాం.'

సోమా పైబట్టకొంగుతో కన్నీళ్లు తుడుచుకుంది. చిక్కుపడిన జాత్రతో చెరిగిపోయిన ఆమె తలవెక్కిళ్ళవలన కదులుతోంది.

'సోమా, నేను నిన్ను తీసుకువెడతాను. ఏకోసం ప్రాణాలిస్తాను గాని నిన్ను ఈ కసాయివాళ్ల చేతులలో ఇక వుండనివ్వను.' అని ధనసింగ్ బాధగా అన్నాడు.

సోమా ఏమీ చెప్పలేకపోయింది. అలానే ఏడుస్తోంది. ధనసింగ్ మళ్ళీ చెప్పాడు 'ఇకలే, అవకాశం పోగొట్టుకోకు. వడ, మూడవరూమున మండీనుంచి తిరిగివచ్చే బస్సుని దేన్నైనా పాల్టాదగ్గర ఆపి ఎక్కుదాము'.

'ఏమండీ నేను మీతోరాకపోతే ఎక్కడికెడతాను?' సోమా అనహయం లాలై చెప్పింది.

'లేకపోతే ఇంకొకడిచేతికి అమ్మురు పోతావా!' నాతోనేరా, గుండె వేగంగాకొట్టుకుంటూ వుండటంచేత ధనసింగ్ గొంతు వణుకుతోంది.

సోమా లేచినిలబడింది. బావిగట్టమీద ఆరేసిన తనబట్టలు తీసుకుని మజానూ చెట్లగురుదులోకి వెళ్ళింది. రెండునిముషాలలో తడిసి బరువుగావున్న బట్టలు కట్టకుని వచ్చేసింది. వాళ్ళిద్దరూ దావిపీళ్ళతో ప్రవహించే కాలువ ఒడ్డునుంచి దిగుడు వైపు దిగి వెళ్ళారు.

ధనసింగ్ కు ఆదారితో పరిచయంలేదు. సోమా కొంగుతో కళ్లు తుడుచు కుంటూ దోవచూపిస్తూ ముందు నడస్తోంది. ఎండ, గాలివలన ఆమె బట్టలు ఎండిపోయాయి. పాల్టానించి అరఫల్లాంగు ముందుకువెళ్ళి వాళ్లు రోడ్డుమీదకు వచ్చారు. రోడ్డుమీదనుంచికాకుండా ఎత్తు - పల్లారిమీదకు తొందరగా ఎక్కడం చేత ఇద్దరూ అలసిపోయారు. అదేసమయంలో మండీవైపునుంచి వెళ్ళేబస్సుల మోత వినిపించింది. ఆ స్థలంలో రోడ్డు ఒక దిబ్బచుట్టూ తిరిగింది. అంచేత వెనుక

నుంచివచ్చే బస్సులు కనిపించడంలేదు. రోడ్డుమీద దిబ్బిపీడ పడుతోంది. ఆక్కడే వాళ్లు ఆయాసం తీర్చుకోవడానికి ఆగారు. ధనసింగ్ సోమాముఖంమీద పట్టిన చమటను, ఆమె ఆయాసాన్ని చూసి 'బస్సు ఎక్కుదాము' అన్నాడు. అతను ఆలోచించిందికూడా ఏమిటంటే బస్సు ఎక్కడంటా నడిచి వెళ్ళేటట్లయితే చీకటి వడకముందు ఏవిధంగానూ వైజ్ నాథ్ చేరలేదు.

మొదటి బస్సుదగ్గరకురాగానే ధనసింగ్ దారిన నడిచే బాటసారిలా చేయి తీసి బస్సు ఆపేందుకు సాంజ్జుచేశాడు. ఆ బస్సు అతను పనిచేసే కంపెనీదే. ధనసింగ్ భయపడ్డాడు. కానీ అతను చేయి ఎత్తేశాడు. బస్సు ఆగిపోయింది. అతను ముందున్న అద్దంలోంచి ద్వైవదను గుర్తు పట్టడానికి ప్రయత్నం చేశాడు. కానీ రోడ్డుకు ఎడమవైపున వుండటంచేత, ప్రయాణీకుల చాటునవున్న ద్వైవర్ని చూడలేక పోయాడు. బస్సు కొద్దిదూరం వెళ్ళింది. అతను బస్సువైపుకు కదలగానే మియా కుందన్ సింగ్ బస్సునుంచి దిగి తనవైపు రావటం చూశాడు.

ధనసింగ్ భయపడి 'మియాగారూ, మా ఇద్దరికీ చోటుకావాలి' అన్నాడు.

మియా ధనసింగ్ వైపు కోపంగాచూసి తిరుతూ, 'ఈ అమ్మాయి ఎవరు?' అని అడిగాడు.

ధనసింగ్ సమాధానంగా 'మియాగారూ నాకు వచినపుడుంది. ఈమెను వెంట బెట్టుకుని ఇంటి కెరుతున్నాను' అన్నాడు.

కుందన్ సింగ్ కొంచెం గట్టిగా అన్నాడు- 'నీ అమ్మది....మమ్మల్ని మోసం చేస్తావా, ఆక్క....దీనికోసం ఇంటిదగ్గర జ్వరంగావుందని వంకపెట్టి శెలవు తీసు కున్నావు. ఇంకాకదేమో నీకు జామీను ఇచ్చిచాలా! నువ్వు ఈ అమ్మాయితో కులుకుతూ తిరుగుతావా, దుర్మార్గపు పురుగు!'

'ఉస్తాద్....' ధనసింగ్ తన నిర్దోషత్వాన్ని తెలియపరుద్దామనుకున్నాడు. కానీ కుందన్ సింగ్ గట్టిగా అరిచాడు. 'నోరుమూసుకో, నీ అమ్మ....నీ బాబుకు నేర్పుతావురా! ఏ బస్సులోనన్నా కాలుపెట్టావా జాగ్రత్త! నాకొడకా, కాళ్ళు విరక్కొడకా. మిగతా ద్వైవర్లని చిక్కుల్లో పడేస్తావా! నడిచివెళ్ళు. ఈ అమ్మని తీసు కెళ్ళి దాని ఇంటిదగ్గర విడిచిపెట్టి రా.'

రెండుదమ్ములు ఒకదానివెనుక ఒకటిగా వస్తున్నాయి. దమ్ములవేగం తగ్గటం చూసి కుండనీపింగ్ వాళ్ళని వెళ్ళిపోమ్మని సొంజ్జ చేశాడు. ధనసింగ్ చెప్పేదేమీ వినకుండా తన దమ్మువైపు వెళ్ళిపోయాడు. ఇంకా చాలాదమ్ములు వచ్చాయి, వెళ్ళి పోయాయి. చేయెత్తి దమ్ములను ఆపడానికి ధనసింగ్ కు దైర్యం చాలలేదు. అతని హృదయం బాధతో నిండిపోయింది. చివరికి సోమాతో అన్నాడు- 'ఇక్కడ దమ్ములలో చోటు దొరకదు. వైజ్ నార్ వెళ్ళి దమ్ములకుదాం.'

సోమా మౌనంగా ధనసింగ్ కు ఒక అడుగు వెనకగా కలిపి నడుస్తోంది.

ధనసింగ్, సోమా రోడ్డుమీద అయిదుమైళ్ళు నడిచి వెళ్ళిపోయారు. సూర్యుడు పడమరవైపున కొండలవెనుకకు జారిపోయాడు. వెంటనే ఏకటి దట్టమైంది. చల్లగాలి వేగంగా వీచటం మొదలైంది. నడవటంచేత ఇద్దరికీ చమట పడుతోంది. చమటతో తడవినబట్టలలోకి గాలి పోవటంచేత వణుకు బయలుదేరుతోంది. ఏకటి పడటంచేత ధనసింగ్ కు అనుమానంగానీ భయంగానీ లేవు. కంకర రాళ్ళతోపేసిన రోడ్డుమీద ఇంతదూరంవంచి చెప్పులేమీ వేసుకోనివాళ్ళతో, మెదలకుండా నడిచివచ్చే సోమానిగురించి అతనిమనసు కరిగిపోతోంది. బాధపడకుండా వుండటానికి, అలనటగురించి ఆలోచించకుండా వుండటానికి మాటిమాటికి ఆమెకు దైర్యం చెప్పుతున్నారు. తన మామగారు, మన్నూసాహెబు పన్నిన పన్నాగంగురించి సోమా ఆచూకంతో రొప్పుతూ నవ్వుస్తరంగా చెప్పింది. కళ్లు తుడుచుకుని ధనసింగ్ తో అన్నది- 'మీరు చాలా మంచివారండి, నాకు మీరే ఆధారం. కావాలంటే చంపండి. కావాలంటే బ్రతికించండి.'

ధనసింగ్ ధర్మశాల, కుల్లా, పలాన్ కోటలలో ఇంగ్లీషువాళ్ళని, పెద్దపెద్ద వాళ్ళని, తమ భార్యలచేతులు పట్టుకుని, చేతిలో చెయ్యేసుకుని కలిసి వెడుతుండగా కూడా చూశాడు. ఇహిచూపి అతనిహృదయంలో చక్కరిగిలి పెట్టినట్లయేది. అతను మిగతా దైవవర్ణతోకలిపి ఆదృశ్యంగురించి అసభ్యకరమైన వేళాకోళంచేస్తూ కేకలు వేసేవాడు. చప్పట్లు చరిచేవాడు. కాని ఇప్పుడు సానుభూతి, కర్తవ్యంల తలంపువలన సోమాకు అదేప్రకారంగా చేతినిఇచ్చి సాయం చేయడానికి ప్రయత్నం చేశాడు. అలా చేయటంవల్ల సోమా సిగ్గుతో ముడుచుకుపోయి 'ఏమండీ ఇలా చేయకండి, మీరు చాలా మంచివారండి' అంది.

ధనసింగ్ ఆమెను బుజ్జగించి 'మంచిదానివే! ఇందులో భయమేముంది? ఎవరు చూస్తారు? నువ్వు అలసిపోయావు. కొంచెం సాయం తీసుకో' అని నవ్వు జెప్పాడు. కాని సోమా అందుకు ఒప్పుకోలేదు. ఆమెకు ఈవిధంగా నడుస్తుంటే అలస్యమవుతోంది. సిగ్గుతోందిన తన కళ్ళని చీకటిలో ధనసింగ్ వైపు తిప్పి, ముడుచుకుపోతూ 'వద్దండి' అన్నది. కొంచెం ఎడంగా జరిగి తొందర తొందరగా అడుగులేస్తూ ధనసింగ్ తో సమానంగా నడవసాగింది.

వైజ్ నార్ 'పున' 'బినియా'ల దిగువు కొండగుట్టలమీదవుంది. అక్కడ ఎత్తగా వ్యాపించిన సారవంతమైనభూమివుంది. 'పున' దిగుడువంతెనలమీదనుంచి పైకి బిస్సుమార్గం వంకరటింకరులుగా తిరుగుతూ వెళుతుంది. కాని కాలినడకన వెళ్లేటాటసారులు రాళ్ళతోకట్టిన మెట్లమీద ఎక్కిపెడతారు. ధనసింగ్, సోమా రొప్పుతూ మెట్లమీద ఎక్కుతున్నారు. చీకటి, నిర్మానుష్యత, చల్లగాలులను చీలుస్తూ వైజ్ నార్ పోలీసుపేషను గడియారం గంటలుకొట్టే శబ్దం వినిపించింది. ఏడుగంటలయింది. దూరంనుంచి తొందరతొందరగా నడిచిరావడంచేత, ఎత్తైన మెట్లు ఎక్కడంచేత సోమా, ధనసింగ్, ఇద్దరూగూడా బాగా అలసిపోయారు. తీవ్రమైన చలిగాలిలోకూడా వాళ్ళనుచుట్టేనుంచి చమటకాది ప్రవహిస్తోంది. ధన సింగ్ తన అలసటకన్నా ఎక్కువగా సోమాగురించి ఆలోచించి 'ఒక్కక్షణంపేపు కూర్చో' అన్నాడు.

దూరంగా క్రింద తెల్లటిరాళ్లతోనిండి, వర్షంలో ప్రవహించడంకోసం వెడల్పైన కొండరాతిమీద సిగ్గుపడి, ముడుచుకుపోయిన 'పున' కలకలమని శబ్దం చేస్తూ ప్రహిస్తుంది. ఎత్తుమీద పక్కపక్కల చీడ్ అడవులతో నిండిన కులాల నుంచి సరసరమంటూ గాలి వీస్తోంది. ఎత్తైన ఆ మెట్లమీద ధనసింగ్, సోమా కూడా సిగ్గుపడి ముడుచుకుపోయి ఒకళ్ళనొకళ్ళు అంటిపెట్టుకుని కూర్చునివున్నారు. ధనసింగ్ పక్కన, అతని స్వర్ణవలన సోమా ఇంకా సిగ్గుపడుతూనేవుంది. ఇప్పుడు అతనిొక్కదే తనకి ఆధారమనికూడా ఆమెకుతెలుసు. కుందనసింగ్ కఠినమైన చివాట్లు ధనసింగ్ మనసుని బాధపెడుతున్నాయి. కాని సోమాని నమీ పంలో పొంది ఒకవిధమైన సాఫల్యాన్ని పొందుతున్నాడు. తన ఈ సాఫల్యం, విందుకనంకోసం అతనేదైనా సరే చేయడానికి సిద్ధంగా వున్నాడు.

‘నేనొకటి చెపుతాను విను,’ ధనసింగ్ సోమాతో అన్నాడు. సోమా వంగి తలతిప్పి వింటున్నానన్నట్లు హామీ ఇచ్చింది. ‘ఈ దగ్గరలోనే ఒక బజారువుంది. తినడానికి ఏమైనా దొరుకుతాయి. నువ్వు బాగా అలిసిపోయావు. రాత్రికి ఇక్కడే వ్రత్రంలో వుండిపోదాం. లేకపోతే ఏదైనా దుకాణంలో నాలుగుఅణాల అద్దె ఇచ్చి మంచాలు తీసుకుందాం. ఇది జాగ్రత్తగా విను—బజారులో మనుషులు మంచి వాళ్ళుకాదు. ఎవరన్నా అడిగితే మనిద్దరం భార్య-భర్తలమని చెబుతాను. తెలిసిందా? మవ్వగూడా అలాగే చెప్పాలి. తెలిసిందికదూ,’

సోమాకి ఈ మాటలవలన రోమాలు ఎక్కువొడుచుకున్నాయి. కాని ఆమె తలాడించి ఒప్పుకుంది. ఇప్పుడు ఈ మాటలు చెడుగా అనిపించటంలేదుకూడా. ఆమె ఇంతకన్నా ఇంకేమి చెప్పగలదు.

‘మన ఇల్లు హమీర్ పూర్ తహసీల్ లో. బిద్ నర్ పోలీసు స్టేషనుకు దగ్గరగా వుందని చెప్పాలి. మనం ఇక్కడ మండికి చట్టాలను చూడటానికి వెళ్ళామని, ఇక్కడనుంచి బస్సులో పారింపూర్ వెళ్ళి ఇంటికి తిరిగి వెళ్ళామని చెప్పాలి.’ ధనసింగ్ వివరించాడు. ఇద్దరూ బజారువైపు వెళ్ళారు.

బజారులో కొన్ని ఇళ్ళలోనుంచి అన్నవ్వుమైన కాంతి బయటకు వస్తోంది. దుకాణాలు సుమారుగా అన్నీ మూసేసివున్నాయి. కొన్ని దుకాణాలలో మటుకూ లాంతరు, కిరననాయిలుదీపం, ప్రమేదలు వెలుగుతున్నాయి. ధనసింగ్, సోమా ఎక్కువమూరం వెళ్ళ లేకపోయారు. ఎందుకంటే రోడ్డుమీద పచ్చార్లుచేసే, పొడవైన కోటు వేసుకున్న ఒకమనిషి ధనసింగ్ ని ఆపి ‘ఎవరునువ్వు? ఎక్కడికెడు తున్నావ్?’ అని అడిగాడు.

అతను పోలీసువిపాయ అని ధనసింగ్ తెలుసుకున్నాడు. ఆ విపాయని ఎప్పుడైనా రోడ్డు దూకేటిమీద చూశాడాలేదా అనే విషయం తెలుసుకోవడానికి అతనిముఖం వైబొకసారి చూశాడు. గుర్తుపట్టలేకపోయేసరికి సంతోషంగా సమాధానమిచ్చాడు - ‘బాటసారులం దొరా.’

‘బాటసారి!’ విపాయ పరిశీలనగా దగ్గరలోవున్న దుకాణంనుంచి వచ్చే లాంతరువెలుగులో ధనసింగ్ ముఖంవైపు చూశాడు. ‘ఎటువంటి బాటసారివి? ఈ వేళప్పుడు ఎక్కడనుంచి వస్తున్నావ్?’

‘మండీనుంచి.’

‘మండీనుంచా : పెద్దప్రయాణంచేశావ్ తమ్ముడూ ! అవిడిని తీసుకెడు - తున్నావ్. ఏదై నా మూట - ముల్లె, పెట్టే - బేడా ?’

‘కానిష్ఠేబులుగారూ ఇలానే వచ్చేశాము. పామాను మాతోబాటువచ్చిన మనిషి చేతికిచ్చాము.’ ధనసింగ్ ఆలోచించి చెప్పాడు. ‘పక్కపూళ్ళో బంధువుల్ని కలుసుకోవటానికి బిస్తుదిగాము.’

‘అలాగా’ ఏపాయి అవసరమృకంగా అడిగాడు ‘ఈమె ఎవరు ?’

సోమా ధనసింగ్ బాటున నిలబడింది. కానిష్ఠేబులు ధనసింగ్ చెయి వట్టుకుని ఒకపక్కకి తోసాడు. సోమామీద లాంతరువెలుగు పడినమీదట ఆమెను పరీక్షగా చూశాడు. కళ్ళమీద వెలుగుపడటంచేత సోమాముఖం పక్కకి తిప్పింది. నుదటిమీదనుంచి కొంగును క్రిందకు లాక్కుంది. ఏపాయి ధనసింగ్ వి మళ్ళీ ఒకసారి తలనుంచి కాళ్ళవరకు పరీక్షగా చూశాడు. అతనికోటు వై జమావైపు చూస్తూ ప్రశ్నరెట్టించాడు - ‘నువ్వు పెద్ద జంటిల్ మాన్ లా వున్నావు, ఏం చేస్తుంటావు ?’

‘ధర్మశాలలో పని చేస్తుంటాను.’

‘పని చేస్తుంటావా : ఏం పని తమ్ముడూ ?’

‘ఇదేనండి బాబూ, ఒక సంజాబీ బాబుదగ్గర పేవ చేస్తుంటాను.’

‘ఈ మెవరు ?’

‘మా ఇంటిదండి.’

‘ఇక్కడ రాత్రి ఎక్కడ గడుపుతావు : ఎవరైనా బంధువులు ఇక్కడ గూడా వున్నారా ?’

‘లేరండి. ఎక్కడైనా దుకాణంలోనో, వశ్రంలోనో పడివుంటామండి అయ్యా.’

‘అలా అయితే రా, మాత్తోబాటే రా. పోలీసుస్టేషనులో విశ్రాంతి తీసుకోవటానికి చోటు దొరుకుతుంది.’

'వద్దండి బాబూ!' ధనసింగ్ చేతులుతోడించి చెప్పాడు. 'అయ్యగారి దయ. ఇక్కడే ఎక్కడైనా పడుంటామండి. బీదవాళ్ళం.'

'బీదవాడివా, పోలీసుస్టేషనులోకి బీదవాళ్ళే వెళతారు. ధనవంతులెందుకు వెడతారు! పదండి ఇద్దరూ' సిపాయి చేత్తోపట్టుకున్న లాఠీతో అజ్ఞాపించాడు.

ధనసింగ్ పోలీసులతోనూ, వాళ్ళ ప్రవర్తనతోనూ బాగా పరిచయం వున్నవాడు. ఆ సంబంధంలోకి అతను ఎక్కువగా రాలేదు. కేవలం పుష్కమాసం నుంచే అతను బంగళాదుంపలు చేరవేయడంలో ఈ రోడ్డుమీద లాఠీ నడుపు తున్నాడు. కాని పలాన్కోట, కాంగడా, కుల్లా, ధర్మశాల, హోషియార్ పురోల రైనులమీద రెండున్నర సంవత్సరాలు ద్రైవరుగా పనిచేసి అతను పోలీసులతో పరిచితుడయ్యాడు. పిల్లి తనవళంలోకి వచ్చిన ఎలకను ఎప్పుడు కావాలనుకుంటే అప్పుడు చంపేస్తుంది. ఎప్పుడు కావాలనుకుంటే అప్పుడు వదిలిపెడుతుంది. అలాగే పోలీసులు ద్రైవరుతో ఆడుతూవుంటారు. చట్టం ఎమిటి? పోలీసుల ఇష్టం. వాళ్ళ అజ్ఞే చట్టం. పైకి చెప్పడానికి రాజ్యం ఇంగ్లీషువాళ్ళది కాని అసలురాజ్యం పోలీసులది.

హోషియార్ పుర్ స్టాండుదగ్గర పోలీసు సిపాయిలకు ప్రతిద్రైవరు ఒక రూపాయి నెలసరి ఇవ్వాల్సివుంది. ఇలాగే పలాన్కోట, కాంగడా, ధర్మశాలలో కూడా ఏర్పాటు వుంది. లేకపోతే ప్రతిదానికి రసీదు కావాలి. కంపెనీవాళ్లు బస్సులకు, లారీలకు రసీదు తీసుకోవడానికి ఇష్టపడరు. కంపెనీవాళ్లుకూడా స్వయంగా పోలీసులకు పూజ చేస్తూవుంటారు. కాని అది బక్టీసుగా గాని, బహుమానంగా గాని పైకి చెపుతుంటారు. ప్రతివనికీ ద్రైవరు నమస్కారం చేయాల్సివుంటుంది. కానిస్టేబులుకు నెలసరిగా డబ్బు ఇవ్వకపోతే దానికి జరిగే ఫలితం, నెలలో నాలుగు రోజులు కోర్టులో నిలబడాల్సి వస్తుంది. ఒక్కొక్కసారి ఎక్కువవేగంగా నడిపిన తప్పుమీద, ఒక్కొక్కసారి కుడివైపున నడిపిన తప్పుమీద, బరువు ఎక్కువగా వేసి తీసుకువెడుతున్నందుకు, కోర్టులో నిలబడాల్సి వస్తుంది. బరువు ఎక్కువగా లేకపోయినాగూడా ఒకవేళ సిపాయి పరీక్షచేయడానికి నిలబడితే రోజంతా గడచి పోతుంది. పోలీసులనుంచి తప్పించుకుని మనిషి ఎక్కడి కెళ్లగలడు? ఇక్కడ బలం, సాహసం అన్న ప్రశ్న లేదు. చేయి వదిలించుకుని, తోపుతోపి, దెబ్బలు

కొట్టి పారిపోయినా ఎంతదూరం పారిపోగలుగుతాడు : పదిమైళ్ళు, ఇరవై మైళ్ళు, ముప్పై మైళ్ళు. పోలీసులు అంతకుముందుకూడా వున్నారు. పోలీసులు లేనిదెక్కడా పోలీసులకోసంనుంచి తప్పించుకోవడానికి ఒకటే ఉపాయం. దైన్యంగా వుండటం. తన సంపాదనతో వాళ్ళని పూజచేయటం. పోలీసులకు ఏ ద్రోహరూ డబ్బులు ఇవ్వద్దని యూనియన్ వాళ్ళు చాలాసార్లు చెప్పారు. కాని ఇవ్వకుండా కాలం ఎలా వెళ్లుచున్నది : వాళ్ళ మండినూంచి వచ్చేటప్పుడుగాని మండి వెళ్ళేటప్పుడుగాని పొరా వెతకటంకోసం ప్రతికారీ లాఠీలు, బిస్సులు ఆపేస్తుండేవారు.

ధనసింగ్ విదిలేక సిపాయితోకూడా వెళుతున్నాడు. సోమా తలవంచుకుని అతనివెనకనే వుంది. సోమాకి పోలీసులతో ఎప్పుడూ పరిచయం కలగలేదు. కాని పోలీసు సిపాయి, పోలీసు అవీసరు ఏది కావాలనుకుంటే అది చేయగలరని ఆమెకు తెలుసు. వాళ్లకన్నా పెద్దకత్తి ఏదీ లేదు. భగవంతుడున్నాడు కాని ఆయన్ని ఎప్పుడూ చూడలేదు అని ఆమె అనుకునేది. అవు మెడలో తాడుకట్టి తీసుకువెళుతుంటే దూడ ఎలా దానంతట ఆరే అవువెనక వెళుతుంటే అలా సోమా ధనసింగ్ వెనక వెళుతోంది.

ధనసింగ్ హృదయం వేగంగా కొట్టుకుంటోంది. కాని పైకిమటుకు దైర్య వంతుడిలా వున్నాడు. దారిపొరుగునా సిపాయిని బ్రతిమలాడుతూ, పొగడుతూ నడుస్తున్నాడు. 'కానిస్తేబుడగానూ, మా అత్తగారికి చాలా జ్వరంగా వుంది. అందు చేత నేను నా తర్యాని తీసుకువెళ్ళడానికి మండి వెళ్లాను. నేనక్కడికి వెళ్లటం చాలా అవసరం. మీరు మండికో, హమీర్ పూర్ లో విచారణ చేసుకోవచ్చు, మమ్మల్ని వెళ్లనివ్వండి' అన్నాడు.

'ఏం లేదు. భయపడాల్సినవిషయం ఏముంది : మేము కూలీ-నానీ చేసుకునే వాళ్ళమని పోలీసుస్టేషన్లో అవీసరుగారికి చెప్పు. మా చేతుల్లో ఏముంది :' అని సిపాయిగూడా దైర్యం చెప్పాడు.

వేరే ఉపాయంతోచక ధనసింగ్ అన్నాడు—'కానిస్తేబుడగానూ : మీరు ప్రభువులు, నేను చాలా మీదవాడిని. అయ్యా మీదవాడి గౌరవం మట్టిలో కలిసి పోతుంది' అని జేబులోనుంచి పదిరూపాయలనోటు తీసి సిపాయిచేతిలో పెట్టాడు.

కానిస్తేబలు నవ్వారు-‘తరేవాడివి, మవ్వ చాలా అమాయకుడివి. వది రూపాయలు ఇచ్చి ఆడవాన్ని తీసుకుని పారిపోతావా!’ అని అతను నోటు తీసు కోవడానికి నిరాకరించాడు. ధనసింగ్ జేబులో మొత్త మెంతవుందో అంతా కాని స్తేబలుకు బహుమతిగా చేశాడు. కానిస్తేబలు అతన్ని రెండుతిట్లుతిట్టి కోప్పడ్తాడు. అ రేయ్.....ఎవడిని మూర్ఖుణ్ణి చేస్తావు!’

ధనసింగ్ మనసులో సిపాయిమెడ నలిపేద్దామని, దగ్గరలోవున్న పెద్ద రాతితో సిపాయికల పగలగొడదామని అనిపించింది కాని ఇంతచేసినాకూడా తప్పించుకోలేదు. సిపాయి కేవలం మూడున్నరమూరల ఒక మనిషిమాత్రమే కాదు. అతనే ప్రభుత్వం. ధనసింగ్ తన బోపీతీసి సిపాయి కాళ్ళమీద పెట్టాడు. శక్తి-అధికారం ఎదుట ఆత్మనమర్పణ చేశాడు. కానీ సిపాయి కరగలేదు.

ధనసింగ్ ఒక్కరే అయితే ఆ చీకటిలో కలిసిపోయి నుంచునేవాడు. కాని సోమానివదిలి ఎలా వెడతాడు! సిపాయితోబాటుగా వాళ్ళుగూడా పోలీసుస్టేషను ఆవరణలో ప్రవేశించారు. అతనూ, సోమా బయటవడటానికి ఏవిధమైన ఉపాయమూలేని మనుషులకోసం తయారుచేసిన ‘ఎయికలబోనులో’ చిక్కుకున్నట్లుగా ధనసింగ్ కు అనిపించింది. ఆ పంజరంలో కాళ్ళు పెట్టదని అకనిమనసు ఒకసారి హెచ్చరించింది కాని సోమాతో కలిసివెళ్ళటం అవసరం. అనమానం, రెబ్బలు, జైలుగురించి తలచుకుని అకనిహృదయం వణకుతోంది.

పోలీస్ స్టేషను బాగా వెడల్పుగావుంది. వాకిట్లో ఎదురుగా వసారావుంది. వసారాలో ఒకమంచంమీద లావుగావున్న ఇనప్పెక్టరుగారు వంటిమీద కంబళి కప్పుకుని వరుకుని ఒక పెద్దగొట్టంతో హుక్కాపీచుస్తున్నారు. మంచానికి దగ్గరగా ఒక కుంపటిలో దొంగలు మండుతున్నాయి. మంచానికి రెండువైపులా రెండుకుర్రీపీటలమీద హరికేన్ లాంతర్లు కాంతిని వ్యాపింపజేస్తున్నాయి. డ్యూటీ సిపాయి ఇనప్పెక్టరు కాళ్ళు పిసుకుతున్నాడు.

నిశ్రాంతి తీసుకునే ఈ సమయంలో ఒక స్త్రీని, ఒక పురుషుణ్ణి వెంట బెట్టుకుని పోలీసుస్టేషనులోకి వస్తూన్న సిపాయిని చూడగానే ఇనప్పెక్టరు నుదటి మీద కోపంతో ముడతలు వడ్తాయి. గొంతులో విండివున్న కొవ్వతో గుర . గుర

మనే స్వరంలో తిడుతూ — 'నీ అమ్మ.....హరిరామ్. ఈ వేళప్పుడు ఏంకోగం వట్టుకు తీసుకొచ్చావ్ ?' అని అడిగారు.

హరిరామ్ ధనసింగ్ని, సోమాని వాకిట్లోనే నిలబెట్టి, వసారాకి క్రిందనే విలబడి ఇనప్పెక్టరుగారికి అభివందనం చేశాడు. తర్వాత మంచందగ్గరకు వెళ్ళి 'అయ్యా ఈ రాజపుత్రుడు ఆ అమ్మాయిని లేవదీసుకు పోతున్నాడు' అని నెమ్మదిగా చెప్పాడు.

ఇనప్పెక్టరుగారు పడుకునేవున్నారు. క్రిందవున్న హక్కామంచి నెమ్మదిగా దమ్ములాగి బరిహీనమైన స్వరంతో 'ఈ అమ్మాయికేమీ పని-పాట లేదా ?' అని అడిగారు.

'అయ్యా, అచ్చంగా కన్నెప్పల్లే. ఇంకా పెళ్ళి కానిది కాని ఆమె నా పెళ్ళామని అత నంటున్నాడు. ఆమె ముక్కుకి బులాకీలేదు, సీలలేదు. ఒకవేళ పెళ్ళయి వున్నా ఇప్పటికీ ధ్యనే విధవయిందనిపిస్తోంది. మొగడు యుద్ధంలో చచ్చిపోయి వుంటాడు. మొగుడి చావువార్త విన్నది, అంకే నీయమ్మ పారిపోయి వచ్చేసింది.'

సిపాయి చూటబినిని ధనసింగ్ గుండె వేగంగా కొట్టుకోవటం మొదలెట్టింది.

ఇనప్పెక్టరుగారి కాళ్ళుపిసుకుతున్న సిపాయి అగంతకులవైపు తిరిగి 'ఇక్కడికిరా, వసారాలోకి' అని దిగ్గరగా కేకేసాడు.

సోమా ధనసింగ్చాటున నిలబడింది. ధనసింగ్ వసారావైపు నడవగానే సోమాగూడా అతని వెనుక వెనుకగా వెళ్ళి అతని చాటున తలవంచుకుని నిలబడింది.

ఇనప్పెక్టరు ధనసింగ్ని సంబోధనచేశారు — 'ఈ అమ్మాయి ఎవరు ?'

'నా ఇంటావిడ అయ్యా.'

'సరే, ఎవరు మీరు ?'

'అయ్యా రాజపుత్రులం.'

'ఈమె ముక్కుబులాకీ ఎక్కడ పడిపోయింది ?'

'అయ్యా' ధనసింగ్ ఆగి చెప్పాడు. 'అయ్యా, పాపాకారిదగ్గర నగలు తాకట్టుపెట్టానండి, మీదవాళ్ళం బాబూ!'

'అరేయ్, దీన్నిగూడా తాకట్టు పెడతావా! చూద్దాం.' ఇనస్పెక్టరుగారు ధనసింగ్ వైపు తిరిగి అన్నాడు.

సిపాయి నవీన్ కుర్చీపీటమీదనుంచి లాంతరు పైకెత్తాడు. అతను ధనసింగ్ ని చెయిపట్టుకుని ఒకవక్కకు తోసి లాంతరును సోమా ముఖానికి దగ్గరకు పెట్టాడు.

సోమా సిగ్గుచేత తలతిప్పుకుని నుదటిపై నుంచి కొంగును ముఖంమీదకు లాక్కుంది.

'అరే, ఇలా సిగ్గుపడితే ఎలా జరుగుతుంది?' ఇనస్పెక్టరుగారు రన్నారు 'చూద్దాం, అయితే నరయింది ఎవరో!'

నవీన్ సోమా వీపువెనుకనుంచి వైన కొంగులాగేసాడు. సోమాముఖం బయట వడబంచేత సిగ్గువలన ముఖం చేతులలో దాచుకుని కూర్చుండిపోయింది. తల మోకాళ్ళమధ్య దాచుకుంది. ధనసింగ్ వుండబట్టలేకపోయాడు. అతను బలంగా నవీన్ మెడమీద గుద్దాడు. లాంతరు నవీన్ చేతుల్లోనుంచి దూరంగా వెళ్ళిపడింది. విరిగిపోయింది.

హరీరామ్, నవీన్, జనాహర్, ముగ్గురు సిపాయిలూ ధనసింగ్ మీద విరుచుకు పడ్డారు. అతన్ని కర్రలతోనూ, చెప్పుదెబ్బలతోనూ కొట్టి వాకిల్లోపడేశారు. సోమా దిగ్గరగా కేకేసి ధనసింగ్ ని కాపాడటంకోసం ముందుకు వెళ్ళింది. నవీన్ ఆమెనుతట్టి మణికట్టుపట్టుకుని వెనక్కి లాగాడు.

ఇనస్పెక్టరు ఆజ్ఞవల్ల ధనసింగ్ ని మరమ్మత్తుచేసి ఖైదులో వుంచటం జరిగింది. వపారాలో కూర్చునివున్న సోమా కొంగుతో ముఖం కప్పుకుని ఏడుస్తోంది. ఈ పంపుటనవలన ఇనస్పెక్టరు మనసు బాధపడింది. పంజాబునుంచి ఆయనకు కొద్దిరోజులక్రితమే ఈ ప్రాంతానికి బదిలీ అయింది. ఆయనకుటుంబం ఇప్పుడుకూడా పంజాబులోనే వుంది. ఆయనమనసు సరిగా వుండదు. మనసుకు చికాకు కలిగినప్పుడు ఆయన ఈ ప్రాంతాన్ని తిట్టడం మొదలుపెడతాడు. బాగా

తాగుతారు. ఈ సంఘటనవలన ఆయనమనసుకు చికాకు కలిగింది. బాధగా అన్నారు-
 'వీ అమ్మ.....ది మనసు చెడగొట్టింది. ఈ జిల్లాఅంతా నాయం...ఇట్లాగే వుంది.
 వట్టి దురలవాట్లు. ఏమీ వినోదం లేదు, ఏమీ సొపైటీ లేదు.'

జవాహర్ విషయ ముఖస్తుతికోసం నమర్దించాడు—'అయ్యా, పంజాబును
 గురించి వేరే చెప్పాలా. ఇది చాలా బీద జిల్లా.'

'సాయంత్రం ఆరుగంటలనుంచే నీ అక్క.....అక్కడ రాత్రయిపోతుంది.
 ఏ మనిషయినా ఏం చేస్తాడు? వగయి విద్రపోతే రాత్రి గడవదు. నాయం, జవా
 హర్, నువ్వు ఈ బుద్ధికూడా ఏది తెచ్చావ్? నీ అక్క.....పట్టి నీళ్ళు. నాయం
 ఆ కాంట్రాక్టరుని పట్టుకుని రేపు తీసుకురా, నీళ్ళుకలిపి అమ్ముతాడా?'

జవాహర్ తన విద్వోషిత్వాన్ని చెప్పాడు—'అయ్యగారిఎదటే నీయతీసి
 బిరదా తెరిచాను. అయ్యా ఫాజిన్సరుకులో ఆమా బెక్కాదా? ఫాజిన్సరుకు నా
 కొడుకుని నీళ్ళకి దబ్బులు తీసుకుంటారు. అయ్యా రేసీనరుకు తాగితే వుంటుంది,
 అబ్బి.....గుటక కిందకి దిగిందా అంతే మనిషి బెలూనమూడన్నమాటే.'

'అరేయ్ జవాహర్, అయ్యగారికి ఇంకొంచం వేయరాదా!.' అవి కరీమ్
 ఇనస్పెక్టరుగారి బాదనుగురించి సానుభూతిగా చెప్పాడు. ఇనస్పెక్టరుగారు అర్థ
 గింపలేదు. జవాహర్ గుమాస్తా గదిలోనుంచి బుద్ధి తీసుకొచ్చాడు.

ఇనస్పెక్టరుగారు సోమావైపుచూపి 'అరే, ఇక ఆవు. ఏడుస్తూనేవుంటావా!
 అయిపోయిందా ఏడుపు. మంచిది, నీ మనిషిదగ్గరకు తీసుకెళ్తాము, నీయమ్మ ....
 ఏడుపు ఆవు' అని ఆయన ఆవలించి ఒళ్ళు విరుచుకుని హరిరామ్కు కళ్ళతో సొంజ్జ
 చేశారు. 'హరిరామ్, నువ్వు నచ్చకెప్పు ఆ అమ్మాయికి. నీళ్ళివ్వు. ముఖం కడు
 క్కోచాను, తినడానికి ఏమన్నా పెట్టు. అక్కడికి తీసుకెళ్ళి కొంచం నచ్చకెప్పు.
 ఓదార్పు, ఎంతవరకు ఏడుస్తూవుంటుంది?'

హరిరామ్ సోమా చెయిపట్టుకుని బుజ్జగిస్తూ వసారానుంచి ఆవతలికి తీసు
 కెళ్ళాడు.

జవాహర్ లాంతరువెలుగులో ఇనస్పెక్టరుగారికి చూపించి గ్లాసులోపోపి,
 ఆయన ఇష్టానుసారం నీళ్ళుకలిపి గ్లాసు ఆయనచేతికి ఇచ్చాడు. ఇనస్పెక్టరుగారు

గుట్టకపేసుకుని, 'ఈ హక్కుగూడా బుద్ధిలేదు. విద్రపోయింది. దీనక్క—
దీన్నిగూడా కొంచెం లేపు' అని ఆయన మళ్ళీ ఆ జిల్లాని తిట్టడం మొదలుపెట్టారు.

కరీం ఇనస్పెక్టరుగారి జిల్లాకు సంబంధించిన వాదవటంచేత ఒప్పుకున్నాడు. ముఖస్తుతిలో అన్నాడు—'అయ్యా మొత్తం జిల్లాఅంతా వికంతువులతో నిండి పోయింది. ఈ నెల్లో ఇది మూడవతేసు. పంజాబులో ప్రీలకేం కరువుంది చెప్పండి! జాబ్బులు ఎటువంటిప్రీలను లేవదీసుకెడకుంటారు; వాళ్ళనిచూస్తే ఎంత మంచి వాడైనా తల తిప్పాల్సిందే. కాని ఇక్కడ ఒక్కటి చూస్తేనే అర్థమైంది.... అయ్యా ఇక్కడ మనుషులు కొంచెం ఆశ్చర్యాన్ని కలిగిస్తారు. యుద్ధమంటే దడవదు, గొర్రెలమందలాగా యుద్ధంలో చేరతారు. కాని ప్రభుత్వం చూసే ఒక్క చూపుతో వీళ్ళపని మోసం అయిపోతుంది.'

ఇనస్పెక్టరుగారు గొంతుకుని వింపుకుని మింగి చెప్పాడు—'ఏకు తెలీదు, ఇక్కడ మనిషి పిరికివాడుకాదు. గాని తెలివితక్కువవాడు. నీ ఆక్క....కుపాకి గుండు అంటే దడవడుగాని చట్టానికి దనుస్తాడు. ఎందుకంటే చట్టమంటే ఏమిటో వాడికి తెలీదు.'

'అయ్యా పలానుని చూడండి. ఎవరికీ దడవదు.'

'అది వేరేవిషయం. ఆక్కడ మనుషులు దొంగతనంచేసి పొట్టి పోసుకునే రకం. వాళ్ళజీవితాలు నేరాలతో నిండివుంటాయి. ఆ ప్రాంతంగూడా బాగా ఎండి పోయిన పనికిరాని భూమి. దోపిడీచేసి బ్రిటికేవాళ్ళు దొంగతనం చేయకపోతే ఏం చేస్తారు; ఇక్కడిమనిషి శాంతి కోరుతాడు. ఇందుకే నీయక్క....దడస్తాడు. పాపి ఎప్పుడూ దడవడు, పెద్దమనిషి ఎప్పుడూ దడుస్తాడు.'

నవీసు హక్కుని కొత్తగా తయారుచేసి తీసుకొచ్చారు. దమ్ములాగి ఇనస్పెక్టరుగారు అన్నారు—'ఇప్పుడు కొంచెం బాగుంది. నవీసు, నువ్వెళ్ళి కాసేపు విశ్రాంతి తీసుకో. ఇవ్వాలి గి స్తీరిగే డ్యూటీ ఎవరిది?'

హరిరామ్ ఇనస్పెక్టరుగారి దృష్టిని తనవైపు ఆకర్షించుకోవటానికి పెర్యాట్ చేసి 'అయ్యా' అన్నాడు.

ఇనస్పెక్టరుగారు ఆతనివంకచూసి 'నరే అలాగే' అన్నాడు.

సిపాయి జవాహర్‌సింగ్, గుమాస్తా డ్యూటీమీద వున్నాడు. అతనుకూడా గోడకు వీపు అనించి కూర్చుని కునుకు తీస్తున్నాడు. ఇనప్పెక్టరుగారు అతనివైపు చూసి “ఏం చునునులో ఈ జిల్లావాళ్ళు. సూర్యుడు అస్తమించనేలేదు. అదవి జంతువుల్లాగా గుహల్లోకి దూరటానికి వ్రయత్నం చేస్తుంటారు. వెళ్ళు గుమాస్తా. మవ్వగూడా వెళ్ళు” అన్నాడు.

‘అయ్యా కాస్త విశ్రాంతి తీసుకోరా!’ జవాహర్ అడిగాడు.

‘విశ్రాంతెక్కడుంది!’ ఇనప్పెక్టరుగారు రన్నారు—‘ఇక్కడ పడున్నాడు. ఇంటికెళ్ళిగూడా పడుండాల్సి.’

హరిరామ్ సోమాచేత ముఖం కడిగించి వసారాలో ఒకమూల కూర్చో బెట్టాడు. ఆమె మోకాళ్ళమీద తల అనించి నావరాళ్ళపంకంవైపుచూస్తూ మౌనంగా కూర్చుంది. వెక్కిళ్ళవంస ఆమెశరీరం కదులుతోంది. ఆమెవైపు సౌంజుచేసి జవాహర్ అన్నాడు—‘అయ్యా ఈమె ఇక్కడే వుంటుందా, లేకపోతే కొద్దో పెట్టి రానా? వీళ్ళనిగురించి వ్రాసేది రేపే గదండీ!’

‘అవుతుంది.’ ఇనప్పెక్టరుగారు సమాధానం ఇచ్చారు—‘కరీం కూర్చుని వున్నాడుగదా, చేస్తాడు. లేకపోతే రేపవుతుంది.’ జవాహర్‌సింగ్ వైదు లాళం చెవులు కుప్పిసీటమీద లాంతరుదగ్గర పెట్టి పంగి సమస్కారంచేసి వెళ్ళిపోయాడు.

మన్నాడు మధ్యాహ్నం రెండుగంటలంతర్వాత ఇనప్పెక్టరుగారు పోలీసు స్టేషనులో తిష్టవేశారు. రిపోర్టు వ్రాయించడంకోసం ఆయిదారుగురు కూర్చుని వున్నారు. గుమాస్తా వాళ్ళదగ్గరకువచ్చి చెప్పాడు—‘అయ్యా, ఆ అమ్మాయి మామ గారు, కేహర్ అనే రాజపుత్రుడు మయేరా గ్రామంనుంచి పహరాజవానుని వెంట బెట్టుకుని రిపోర్టు వ్రాయించడానికి వచ్చాడు. నిన్నమధ్యాహ్నం రెండుగంటలనుంచి వితంతువై స అతనికోడలు జాడలేకుండా పోయిందని చెపుతున్నాడు.’

‘ఏమంటున్నాడు!’ ఇనప్పెక్టరుగారడిగారు.

‘అయ్యా, సిపాయిలకోసం కొంచెం ఖర్చుచేస్తే వెతికించడంకోసం పంపిస్తానని నేనన్నాను. ఎవరిమీద అనుమానముందని అడిగితే నగయతీసుకుని పారి

పోయిందని చెప్పుతున్నాడు. నేను బీదవాణ్ణి. నా కొడుకులు ప్రభుత్వపు పుర్యోగులని పూర్తిగా రెండురూపాయలు చూపిస్తున్నారు.'

ఇనస్పెక్టరుగారు అది వినిడానికి అంగీరించక బిగ్గరగా అరిచి ఇంకొక పనిలో విమగ్నమయారు.

రోజంతా విరీక్షించి సూర్యుడు అస్తమించేవేళప్పుడు కేహర్ అయిదు రూపాయలిచ్చి రిపోర్టు వ్రాయించాడు. అతని కేసుగురించిన వివరాలన్నీ వ్రాసుకో బడ్డాయి. అమెకోసం వెతుకుతామనీ, కొంపం జాడ తెలిసినతర్వాత అతనికి నమను (హాజరునోటీసు) పంపిస్తామని పోలీసులు చెప్పారు. మూడవరోజు పురయం ధనసింగ్, సోమాలను పట్టుకున్నట్లు రిపోర్టు డైరీలో ఎక్కించబడింది.

* * *

కేహర్ సింగ్ అయిదురోజులకర్వాత పోలీస్ స్టేషనునుంచి వచ్చిన నమను తీసుకుని వైజ్ నార్ తాలూకాలో హాజరయ్యాడు. ధనసింగ్ ని, సోమాని తహసీల్దారు గారి కచేరీలో ప్రవేశపెట్టారు. ధనసింగ్ చేతులకు బిడియన్నాయి. ధనసింగ్ విచారి సోమా ఏడ్చింది. సోమాని చూడగానే ధనసింగ్ కళ్ళల్లో నీళ్ళు విందాయి. వారం రోజులు గడ్డం చేసుకోకపోవటంచేత అతని గడ్డం బాగా పెరిగివుంది. అతని రంగు నల్లబడిపోయింది. జ్వరపడిన అతని ఎలికలాగా తయారయ్యాడు. జ్వరపడి చాలా లంఘనాలు చేసినవాళ్ళకిమల్లే సోమా బాగా సన్నబడి పారిపోయివుంది. వాడి కేహర్ సింగ్ అమెను గుర్తించాడు. కేహర్ సింగ్ సజ్జెన్ని బలపరచటంకోసం ఒక అలికర్త పెద్ద తలపాగాచుట్టుకుని, కళ్ళకు కాటుకపెట్టుకుని, కోటుపేసుకుని హాజరయ్యాడు.

కేహర్ సింగ్ వాఙ్మూలం ఇచ్చాడు—'అతని కోడలు ఇంట్లో నగలు తీసుకుని పారిపోయింది. కోడలిని అతను ఆరువందలరూపాయలు ఇచ్చి కొనుక్కున్నాడు. సాక్ష్యం చెప్పటంకోసం మన్నూపాహ్ సిద్ధమయ్యాడు. ఒకరూపాయి ప్రయాణానికి, భోజనఖర్చు ఇచ్చి అతన్ని పిలిచాడు.

'నేరస్థుడు అతనికోడల్ని తీసుకుపోయి అతనిగౌరవాన్ని నాశనం చేశాడు. అమెను చుట్టూ బంధువులలో కలసాలంటే అయిదువందలు ఖర్చుపెట్టి యజ్ఞం

చేయాలి వస్తుంది. న్యాయస్థానం ఆ మొత్తాన్ని నేరస్థునిచేత వస్తవరిహారంగా ఇప్పించవలసింది. సోమాని ఇంటికి తీసుకువెళ్లడానికి అతను సిద్ధంగా లేడు, ఎందుకంటే అతనిగౌరవం ఆమెవలన చెడిపోయింది' అని కేహర్ చెప్పాడు.

పోలీసులకి సోమామీద దయ కలిగింది. ధనసింగ్ని కాపాడాలని అనుకుంటూవుంటే ఈవిధంగా వాఙ్మూలమివ్వడమని వాళ్ళు సోమాతో చెప్పారు— అత్తవారింట్లో ఆమెకు రోజూ డెబ్బయి తగ్గులుతూవుండేవి. తినడానికి ఏమీ పెట్టేవాళ్ళు కాదు. క్రితంరాత్రి అత్త-మామ ఆమెను మండి తీసుకువెళ్ళి అమ్మేయాలని విశ్వయించారు. ఈ భయంచేత తెల్లారగానే బాచినుంచి నీళ్ళు తీసుకురావడానికి వెళ్ళి అటునుంచి అటు పారిపోయి వచ్చేసింది. ధనసింగ్ ఆమెకు రోడ్డుమీద కలిశాడు. ఆమె ధనసింగ్ని మండిచెళ్ళి దోవగురించి అడిగింది. అతనితోకూడా కలిసి మండి వచ్చేసింది. దోవలో ధనసింగ్తో తన ఆత్మరింట్లో తను పడినకష్టాలను గురించి చెప్పేసరికి, నా ఇంటికి వచ్చేసెయ్, అక్కడ ఎంతోమంది ముసలమ్మలు ఉన్నారు. నువ్వు వాళ్ళతో కలిసివుండచ్చు అని ధనసింగ్ సానుభూతితో చెప్పాడు. ఒకరాత్రి వాళ్ళిద్దరూ మండిలో సత్రంలో వున్నారు, తర్వాత అక్కడనుంచి వైజ్ నార్ వచ్చారు. పోలీసు సిపాయి ఇద్దరినీచూసి పోలీసుస్టేషనుకు తీసుకెళ్ళాడు. కావాలంటే నరికి ఆమెను ముక్కలు చేసినానరే, ఆమెమాత్రం మామగారితోబాటు వెళ్ళుడు.'

ధనసింగ్, సోమాలను పట్టుకున్న పోలీసుసిపాయి హరిరామ్ వాఙ్మూలంగా— 'మయేరా గ్రామంనుంచి ఒక రాజపుత్రుని విధవకోడలు ఇంటోనుంచి పారిపోయిందని పోలీసుసేషనులో వ్రాసివుంది. అందుచేత నేను గస్తీద్యూటీమీద చాలా జాగ్రత్తగా వున్నాను. చీకటిపడినతర్వాత నేను ఈ దోషిని ఒకప్రీతో కలిపి వస్తుండగా చూశాను. ప్రీ ముక్కుకి బులాకి లేకపోవడంచేత ఆమె విధవని నాకు అనుమానం కలిగింది. దోషిని నేను ప్రీగురించి ప్రశ్నించాను. ఎప్పుడైతే అతను విధవని తన బార్యగా చెప్పాడో, నా అనుమానం మరింత ఎక్కువైంది. నేను ఇద్దరినీ పోలీస్ స్టేషనుకు తీసుకెళ్ళాను. తర్వాత కేహర్ సింగ్కు తెలియబడినాము. అతను తనకోడల్ని గుర్తుపట్టాడు. పట్టుకున్న సమయంలో దోషిదగ్గరగాని, ప్రీ దగ్గరగాని డబ్బూ, నగలూ ఏమీ దొరకలేదు. దోషిజేబులో చిల్లరలంతా కలిపి

రెండురూపాయల తొమ్మిదిన్నర అణాలున్నాయి. అవి పోలీస్ స్టేషనులో జమ కట్టబడినాయి. అని చెప్పాడు. న్యాయస్థానం ఎదుట సోమా వాఙ్మూలంలో మండి వెళ్ళేవిషయం విని, ఇది పోలీసులు నేర్పిన మాటేనని ధనసింగ్ తెలుసుకున్నాడు. ఏపాయి హరిరామ్ ఫైదులో ధనసింగ్ తోగూడా ఇటువంటి వాఙ్మూలమే ఇవ్వమని చెప్పాడు. ఇటువంటి వాఙ్మూలం ఇస్తేనే వదిలిపెడుతారని, లేకపోతే ఏడు సంవత్సరాల శిక్ష పడుతుందనికూడా చెప్పాడు.

సోమా ఇచ్చిన వాఙ్మూలంలో ధనసింగ్ విధవని ఆమె ఇంటినుంచి ప్రేరేపించి తీసుకువచ్చాడన్న ఋజువు లేకపోయినప్పటికీకూడా దోషలో వెళ్లే స్త్రీని ప్రమింపజేశాడనటానికి కావలసినంత ఋజువు ఉంది. పారిపోయే స్త్రీనిగురించి పోలీస్ స్టేషనులో చెప్పకపోగా ఆమెను దొంగతనంగా మండి తీసుకువెళ్లాడనటానికి కూడా స్పష్టమైన ఋజువు దొరికింది. ముఖ్యంగా పోలీస్ స్టేషనులో తనవిగురించి తప్పుడుసమాచారం ఇవ్వటంచేత అతని చెడునడకను ఋజువుచేస్తూ న్యాయస్థానం దయతలచి అతనికి కేవలం ఆరుమాసాల శిక్ష విధించింది.

వయసులోవున్న వికంతువుని ఎవరి అధీనం చేయాలి అనేది న్యాయస్థానానికి సమస్య అయింది. తనని అమ్మేసిన తండ్రిదగ్గరకు వెళ్ళటానికి ఆమె ఒప్పుకోలేదు. కావాలంటే కొడవలితో నరికినా నరే పుట్టింటికిమాత్రం వెళ్ళనని సోమా చెప్పింది. అత్తారింటికి వెళ్ళటానికిగూడా అంగీకరించలేదు. సోమా ధనసింగ్ తో కలిసి వెళ్ళటానికే ఒప్పుకుంది. ధనసింగ్ తోబాటే తననుగూడా జైలుకు పంపించమని ఏడుస్తూ చెప్పింది. మూర్ఖురాలైన ఆ స్త్రీకి చట్టంగురించి తెలియదు, శిక్షని పొందకుండా ఎవరూ జైలుకు పంపబడరు. జైలులో స్త్రీలవి-పురుషులవి ఒకచోట కలిపివుండనివ్వరు. ఆమె న్యాయస్థానం గోడలకి తల బాదుకుని ఏడిచింది.

ఆర్యసమాజం మంత్రి నిర్మయరామ్ చౌధరిగారికి జిల్లాలో మంచి పేరుంది. ఆయన పందలకొంది పారిపోయినస్త్రీలని రక్షించారు. అనేకమందిని తిరిగి వాళ్ళ వాళ్ళ ఇళ్ళకి చేర్పించారు. అనేకమందిని దుర్మార్గుల పంజానుంచి కాపాడి వికంతు ఆశ్రమంలో చేర్పించారు. కొంతమంది వికంతువులవివాహాలు వేదోక్తంగా జరిపించారు. న్యాయస్థానం నిర్మయరామ్ చౌధరిని పిలిపించి సోమా కేరె నా ఏర్పాటు చేయవలసిందిగా చెప్పింది.

న్యాయస్థానం న్యాయమేమిటో సోమా కొంచెంగాడా అర్థం చేసుకోలేక పోయింది. ఏమనిషితో కలిసి వెళ్ళటానికి, ఏమనిషితో కలిసివుండటానికి ఆమె కోరుతోందో, న్యాయస్థానంమనుషులు అతనితో కలిసి వెళ్ళనివ్వరు. ఎవరినైతే ఆమె ఇంతకుముందు ఎరగదో, ఆమెకు ఇంతకుముందు పరివయంలేదో, వాళ్ళతో కలిసివెళ్ళడానికి ఆమెను నిర్బంధిస్తున్నారు. సోమా తలమీద చేయిపెట్టుకుని గట్టిగా నిట్టూర్చింది. ఆమె ఏదైతే కోరుతుందో అది జరగదు. ఇంతకుముందు కూడా ఆమె కావాలనుకున్నది జరగలేదు. ఇక ఆమెకు ఇది కావాలని ఆనుకునే దైర్యంగాడా లేదు. కాని పరిస్థితులు ఆమె కోరికను తీర్చడానికి సహాయం చేస్తే ఆమె మనసుకు ఏది సచ్చితే అది చేసేది. ఏదైనా కానీ, ఆమెకు న్యాయస్థానం, పోలీసులు, నిర్బయరామ్ చౌదరి కలిసి తనని అమ్మేశారని ఆమెకి అందరిమీదా వందేహంగా వుంది. ధనసింగ్ ను వదిలిపెట్టి చౌదరిగారితో కలిసివెళ్ళడానికి ఆమె ఇష్టపడలేదు. కాని పోలీసులు ధనసింగ్ ని తాళ్ళతోకట్టి జీపులో కూర్చోబెట్టి ధర్మశాల తీసుకువెడుతుంటే, ఏడుస్తూ, తల బాదుకుంటూ రోడ్డుమీద నిలబడిపోయిన ఆమెకు చౌదరిగారితో వెళ్లటం తప్ప వేరే వుపాయం కనిపించలేదు.

చౌదరి నిర్బయరామ్ సోమా తలమీద చేయివేసి బుజ్జగించారు 'కూతురా' అని సంబోధించి వెంట తీసుకువెళ్లారు. ఆయన వెక్కిరించి ఏడుస్తున్న సోమాని చూసి ఓదార్చేవారు. అమ్మాయి, ఇలా ఎందుకు బాధపడతావు, ఆరు నెలలే గదా, ఆరు నెలలు ఆరురోజుల్లా గడిచిపోతాయి. ధనసింగ్ ఇక్కడ కొద్దిమారమేగా వెళ్లడు. ఇక్కడే ధర్మశాలలో వుంటాడు. ఆరు నెలలంతర్వాత వస్తాడు. ఆయన ఎప్పుడైనా సోమా కొంచెం శాంతంగా వుండగచూసి 'అమ్మాయి, ఇలా జీవితం పాడుచేసుకోవటంచేత లాభమేమిటి? పురుషులవెనక పరుగెత్తటం మంచి కుటుంబం లోని స్త్రీలకి తగదు. ఎవరైనా మంచి డబ్బూ-దస్కంపున్న పెద్దమనిషితో మేము వీ పెళ్ళి చేయించగలం' అని తెలియజెప్పేవారు. మొదటిభార్య ఇద్దరు పిల్లలను వదిలిపెట్టి చనిపోయిన ఒక వంశాబీ స్కూలుమాస్టరు గుణగణాలని ఆయన వర్ణించి చెప్పారు. సోమా ఈ ప్రసంగం విని ఏడవటం మొదలుపెట్టేసరికి ఆయన రెండో దం-రెండోదంబలపై సంపాదించే మంచి అప్రతుడైన ఒక స్టేషనుమాస్టరు గురించి చెప్పారు. 'వంశాబు ప్రజలు కొండప్రాంతపు మనుషులకుమల్లే వీరమైన

వాళ్ళు కాదు. ఇక్కడ గొప్పఇంటివాళ్ళ వితంతువులకి, ధనవంతులైన వితంతువులకి కూడా పెళ్ళిళ్ళు అవుతుంటాయి' అని సోమాకి నవ్వుతెచ్చారు. సోమా ఏడవటం మొదలుపెట్టింది. 'వితంతువివాహం నేను ఎప్పుడూ విననైనా లేదు' అని సోమా చెప్పింది. ఏవిషయం అయితే ఆమెజాతిలో ఎప్పుడూ జరగలేదో అది ఎలా చేస్తుంది :

కాంగడేలోవుండే ఇంకొక ఆర్యసమాజంవాడూ, సత్పురుషుడూ అయిన లాలా గోపీచంద్ షాబు ఇంట్లో సోమా వుండేందుకు నిర్భయరామ్ చౌధరిగారు ఏర్పాటుచేశారు. లాలాగారుకూడా సోమాకి మొదట చాలారకాయగా చెప్పి వితంతు వివాహం చేసుకోమని నలహా ఇచ్చారు. అమ్మాయి కొద్దిసోజాలలో దోవలోకి వస్తుందని ఆశపడ్డారు కాని ఆయన ఇంటి ఆడవాళ్ళు సోమా ఆ ఇంట్లో వుండటానికి చాలా కట్టడి చేశారు. ఇటువంటి పాపంచేసిన స్త్రీని నీటికుండవిగావి, ఇంకొకవస్తువునిగావి ముట్టకోచిచ్చేవాళ్ళు కాదు వాళ్లు.

'ఏమైనా ఈపిల్ల హిందువు. ఈమెను ఇంట్లో వుంచుకోకపోతే ఏ మహమ్మదీయుడి చేతుల్లోనయినా పడిపోతుంది ధర్మంమంచి దిగజారిపోతుంది, జాతినుంచి గూడా' అని లాలాగారు ఇంట్లోవాళ్ళకు నవ్వుతెచ్చారు. కాని ఆయన ఇంట్లో ముసలమ్మలకు మిగిలిన హిందూస్త్రీల జాతి-ధర్మం గురించిన ఆలోచనకంటే తమ వ్యక్తిగతమైన పుణ్యం - స్వర్గం గురించిన ఆలోచనే ఎక్కువగా వుండేది. వాళ్లు సోమాని తమవద్ద వుండనివ్వలేదు

నిర్భయరామ్ చౌధరి ఆలోచించారు. ధర్మశాలజిలాకి ముఖ్యస్థానం అవటం చేత, అక్కడ చదువుకున్న పంజాబీలగ్రామం వుండటంచేత కాంగడాకంటే ధర్మశాల ఎక్కువ చదువుకున్నవాళ్ళకి, ఉపాధ్యక్షులవంగలవాళ్ళకి చోటువుంటుంది. సోమాకి ధర్మశాలలో ఎవరైనా మంచి గృహస్థునివద్ద కొంతకాలంపాటు ఏర్పాటు జరుగవచ్చు. తర్వాత ఆమె వివాహం జరిపించేయవచ్చు. లేకపోతే పంజాబులో ఏదైనా వితంతు ఆశ్రమానికి పంపించవచ్చు. సోమా మహమ్మదీయుల చేతుల్లోగావి, క్రైస్తవులచేతుల్లోగావి పడుతుందేమోననే అనుమానంతో చౌధరిగారు, లాలా గోపీచంద్, మిగతా హిందూసమాజ పేవకులు బాధపడసాగారు. కాని ఏమంచి హిందూగృహస్థుడూ కూడా లేచిపోయిన స్త్రీకి ఇంట్లో స్థానం ఇవ్వడానికి

ముందుకు రాలేదు. చివరికి అంటూ - మైలా లేని ఒక దయగల స్త్రీదరుగారి ఇంట్లో సోమాని వుండడం జరిగింది.

ఇరుగుపొరుగు స్త్రీలు సోమాని చూడటానికి కుకూహరింగా గుమికూడటం మొదలుపెట్టారు. వరస్వరం భయంగా చేతులు తిప్పుకుంటూ చెప్పుకునేవారు. 'అయ్యో, చచ్చాను, ఎంత దైర్యంగల ఆడది! తన ఇష్టంవచ్చిన మొగిడితో బాటు వెడతానంటోంది'. ఇంకొకావిడ పిగ్గుతో ముక్కుమీద వేలేసుకుని 'చావారి ఇటువంటి పిగ్గుచూలినది. ఇదికూడా ఒక ఆడదేనా!' అనేది. కొంతమంది జైలుకు వెళ్ళిన పురుషుని భార్యని చూడటానికి వచ్చేవాళ్ళు. స్త్రీదరుగారు ఒక్కనెంరో ఈ తమాషాచూసి గుంపువలన భయపడటం మొదలుపెట్టారు. ఇంటిలో వయసు వచ్చిన ఆడపిల్లలున్నారు. వాళ్ళకి లేచిపోయివచ్చిన స్త్రీ సాంగత్యం మంచిది కాదని ఆయన చెప్పేవారు.

ధనసింగ్ జైలునుంచి విడుదల కావటానికి ఇంకా నాలుగునెలలుండి. సోమా రెండునెలలు వలహాలు పొందికూడా ధనసింగ్ చివరికి వికంతువివాహం చేసుకుని మంచిస్త్రీ అవటానికి ఒప్పుకోలేదు. నమాజం మేలు, నవాబారంగురించి ఆలోచించే నత్తురుపులు ఆలోచించారు - దుర్మార్గుడయిన ద్రైవరు విడుదల కాగానే ఈ స్త్రీ మళ్ళీ ఆకలిదగ్గరకు వెళ్ళిపోతుంది. అనవసరంగా పనికిమాలిన ఉవుతుంది. అంతకుముందే ఈమెను పంజాబులోవున్న వికంతు ఆశ్రమానికి దేనికైనా పంపించడమే మంచిది. కాని సోమాని సురక్షితంగా ఆశ్రమంలో చేర్చడానికి పంజాబు తీసుకువెళ్ళే విశ్వాసపాత్రుడైన వాడైవరున్నారన్నదే ప్రశ్న.

చౌధరిగారు ధర్మశాలలో పోలీసు అధికారుల బజారులోవున్న మోటారు స్టాండుస్గగనుంచి వెరుతున్నాడు. ఆయనదృష్టి కామ్రేడ్ భూషణ్ మీద పడింది. అతన్ని సంబోధించి 'నువ్వు క్రిందకు (పంజాబు) ఏమైనా వెరుతున్నావా?' అని అడిగాడు.

తండ్రిగారి ప్నేహితుడు, గౌరవనీయుడైన చౌధరిగారివిమూష కామ్రేడ్ తన చేతిలోని పిగరెట్టునైనా పారేయలేదు. కాంగడాలోవున్న అచారాన్ని అనుసరించి గురువుగారిపాదాలు తాకటానికి వంగే కష్టమూ పడలేదు. 'చెప్పండి బాబాయి గారూ, ఏదైనా పనుందా?' అనడిగాడు.

భూషణ్ డి మొరటుప్రవర్తన అయినప్పటికీ అతను విశ్వాసపాత్రుడైన వాడని చౌధరిగారు అనుకునేవారు. పంజాబునుంచి వచ్చిపెళ్ళివాళ్ళతో భూషణ్ కు బాగా పరిచయం వుంటుందని ఆయనకు తెలుసు. ఆయన భూషణ్ కు సోమా కథ నంతా వినిపించారు. ఆమెను ఏదో ఒకవిధంగా లాహోర్ గాని, ఫిరోజ్ పూర్ గాని చేర్చటానికి ఏర్పాటుచేయమని బలవంతపెట్టారు.

‘అమె ఎక్కడికి వెళ్ళటానికి ఇష్టపడుతోంది?’ భూషణ్ అడిగాడు.

‘అమె ఎక్కడికి వెళ్ళటానికి ఇష్టపడుతుంది?’ చౌధరిగారు విసుగుతో అన్నారు—‘అమె ఆ దుర్మార్గుడిదగ్గరకే వెడతానంటోంది. అతను నాగునెంట్లో తైలునుంచి విడుదలవుతాడు. అంతకుముందే అమె ఇక్కడనుంచి వెళ్ళిపోవటం మంచిది. ఇక్కడ ఆమెను వుంచడానికికూడా ఎక్కడ కుదురుతుంది?’

‘అయితే అతనిదగ్గరకే వెళ్ళనీయరాదా?’ కామ్రేడ్ కు ఇంత అమర్కాద కరమైనమాట చెప్పటానికి సంకోచంకూడా లేదు. చౌధరిగారు బాధపడి చెప్పారు. మీనమయంవస్తే అదే జరిపిస్తారు. కాని మేముమాత్రం ఇటువంటి దురాచారం చూడలేము. ఇక్కడ ఆమెను నాగునెంట్ లు వుంచుకునే దెవడు? ఎవరైనా మంచి మనిషి ఇటువంటి పొగరుబోతుప్రీని తన కుటుంబప్రీంతో ఎలా అడ్డే పెట్టుకో గలడు?’

చౌధరిగారి బాధను లెక్కచెయ్యకుండా భూషణ్ వత్తిడిచేశాడు. బాబాయి గారూ, ఎవరైనా ప్రీపురుషులు ఒకచోట కలిసివుండాంనుకుంటుంటే వాళ్ళని బలవంతంగా వేరుచేసి దూరంగా వుంచితే అలా కలుసుకోవాలన్నకోరికలో వాళ్ళ దుర్మార్గులవుతారుగూడా. వాళ్ళని ఒకచోట వుండనిస్తే దుర్మార్గం అడుగంటి పోతుంది. చివరికి ఆమెను ఎవరికళం చేసినా సరే, ఆమె ఎవరినైతే కోరుకోందో, ...అలా కోరటమేం చెడ్డదా?’

‘అరే బాబూ, పెళ్ళికూడా అయిపోయిందంటే ఇంకేమన్నా వుందా?’ చౌధరిగారు తన చేతికర్రని అసలాగా తీసుకుని తెలియజెప్పారు. ‘చివరికి మన ఋషులు అలోచించి - విచారించే శాస్త్రాలు వ్రాశారు.’

‘అతన్నే పెళ్ళి చేసుకుంటుందా ?’ క్రామేడ్ మాట మాచ్చేసి అడిగాడు.
‘అప్పటివరకూ ఆమె వుండటానికి ఏర్పాటుచేయనా ?’

క్రామేడ్ చౌధరిగారి ముఖంమీద సందేహం. ఆశ్చర్యాలతో కూడిన భావం చూసి, ఆయన ఇంకా ఏమీ అనలేక ముందే ‘లాలా జ్వాలానహాయ్ గారి భవనంలో ఏర్పాటు చేయనా ? ఆయన గౌరవనీయులైన వృద్ధులు. ఆయనపేదైతే నమ్మక ముంచుతారు గదా !’ అనడిగాడు.

* * *

పెద్ద మనుష్యులు

లాలా జ్యోలానహాయ్ సరోలా ధర్మశాలలో నివసించే వంజాబీలలో ప్రముఖుడు. ఆయన కాంట్రాక్టువ్యాపారం జిల్లా ఆంకటిలో వ్యాపించింది. అడవిలోని కర్రల కాంట్రాక్టులు, వంతెనలు, రోడ్లు నిర్మించే కాంట్రాక్టులు, యద్దపునమయంలో ఇతర దేశాలనుంచి వచ్చే యద్దపై దీరి కాంక్షలు నిర్మించే కాంట్రాక్టులు, అన్నివనులూ చేస్తుండేవారు. మధ్యతరగతి వంజాబీ వ్యాపారస్తుని పద్ధతిలోనే వుండటానికి ఇష్టపడేవారు. కాని సంకానంమటుకు వళ్ళిమ వాతావరణాన్ని, అదువిక భావాన్ని, జీవితపద్ధతిని ఆనందించారు. నలుగురు కొడుకులతర్వాత ఒకే కూతురు వారి ఇంట కలిగింది, చాలా గరాబంగా పెరిగింది. మనోరమ లాహోర్ కాలేజీలో బి. ఏ. చదువుతోంది. విదేశాలకు వెళ్లటానికి ఉవ్విళ్ళూరుతోంది.

మనోరమ వంజాబీ ధరించి, తలమీద ముసుగులాంటిదేమీ లేకుండా, పెద్దకక్కని తోటబెట్టుతో వట్టుకుని, కర్ర ఊపుకుంటూ నిర్మాణవ్యవస్థనై రోడ్లమీద పికాపుచేస్తూ తిరుగుతూవుండేది. ధర్మశాలలో నివసించే కొండజాతిప్రజలు ఆమెనుగురించి విమర్శ చేసేవాళ్లు కాదు. తమ జిల్లాలోగాని, బిందునమూహంలో గాని ఎవరైనా ఆ అమ్మాయిని ఇటువంటివేషంలో చూపినట్లయితే బహుశా ఆ అమ్మాయి తల సరికేందుకే పిద్దవడేవాళ్లు. కాని మనోరమని వాళ్లు 'ఈ అమ్మాయి ఎంత సాహసం గలది! ఎవరికీ దడవదు' అని పొగడేవాళ్లు. ఇది ఎలావుందంటే ఇంగ్లీషు పరిపాలనలో పరాయవ్యక్తి కొడుకు దేశభక్తికోసం జైలుకు వెళుతుండగానో, పరికంబం ఎక్కుతుండగానో చూపి జయజయధ్వనాలు చేస్తుండేవాళ్ళు - అలా వుంది. స్వయంగా తమ సంకానం ఇలా చేస్తుండగా చూస్తే దుఃఖంతో కుమిలిపోతూ తల బాదుకునేవారు.

మనోరమ, మనోరమ తల్లి, మనోరమ పదినగరు ఒకపారికలిపి బజారు బయలుదేరితే మార్పుచెందుతున్న సమాజంలోని మూడుతరాలు ఒకచోట కలిసినట్లనిపించేది. తల్లిగారు బరువైన వల్ల పిల్చుపావడా ధరించి, తలమీద రెండు మల్లగుద్ద దుప్పట్లకలిపి కప్పుకుని అరణానెడు ముసుగులాక్కుని, కాళ్ళకు చెప్పులు

తొడుక్కుని పెళ్ళీవారు. జ్వాలానహాయగారి బారిష్టరు కొడుకుభార్య ఏడుచీర కొంగు తలమీద వేసుకునేది. తలమీదనుంచి ముసుగు లాక్కునేదికాదు. కాళ్ళకి చెప్పులు తొడుక్కునేది. మనోరమ తలమీద ఏమీ కప్పుకోకుండా, మెడమీద బరు వైన జాట్లు ముడిపేసుకుని, వదులుగావున్న పంట్లాము ధరించి, భుజాలకు పర్చు వేళ్ళదేసుకుని నడిచేది.

భూషణ్, మనోరమలకు లాహోర్ నుంచే పరిచయం వుంది. భూషణ్ కాంగ్రెస్ పార్టీలో నివసించేవాడు. కాలేజీ చదువుకోసరం లాహోర్ లో వుంటూ వుండేవాడు. నాలుగునలంకర్పరాత్రితం మనోరమ సోదరుడైన జగదీశ్ నహాయ్, భూషణ్ లు బి. ఏ. లో చదువుతుండేటప్పుడు మనోరమకూడా కాలేజీలో చేరింది. భూషణ్, జగదీశ్ లలో ఒకే భావాలు. స్నేహం ఏర్పడ్డాయి. ఇద్దరూ కమ్యూనిస్టు భావాన్ని ప్రచారం చేసేవాళ్ళు. అక్కడనుంచీ, ఇక్కడనుంచీ పుస్తకాలతెప్పి విద్యార్థులచేత చదివించేవాళ్ళు. ఎప్పుడైనా మార్క్స్ వాదం వర్తనకోసరం క్లాసులు గూడా నడిపించేవాళ్ళు. సోదరుని ప్రోద్బలించడం మనోరమకూడా ఈ క్లాసుల్లో కలిపేది.

జగదీశ్ బి. ఏ. పాపై విదేశాలకు వెళ్ళిపోయాడు. భూషణ్ లాహోర్ లోనే ఎమ్. ఏ. లో చేరాడు. అతను మనోరమని కదనుకుంటూనే వుండేవాడు. మనోరమ విద్యార్థి-సంఘం (స్టూడెంట్స్. పెడరేషన్)లో పాల్గొనేది. లాలా జ్వాలా నహాయ్ కూతురి చురుకుదనంగురించి హెచ్చరికగూడా చేస్తుండేవారు ఆమె పాపాసం, పాచుర్థ్యం చూపి లోలోపల సంతోషపడేవారు కూడా.

భూషణ్ తత్వశాస్త్రంలో డిప్లొమాక్షన్ తో (ఫునకతో) ఎమ్. ఏ. పాసయాడు. బాంకులో గుమాస్తా వుద్యోగంలో చేరాడు. బాంకువుద్యోగం. కమ్యూనిస్టుపార్టీ పని కలిపి చేస్తుండేవాడు. రెండుపనులూ సరిగా తుదర లేకపోతుండేవి.

1889 వ సం॥ లో యూరప్ లో యుద్ధం ప్రారంభమయింది. భారత దేశంలోవున్న ఇంగ్లీషు అధికారులు భారతదేశాన్నిగూడా యుద్ధంలోకి ఈడ్చారు. రాజనైతికంగా జాగ్రత్తగల భారతీయులు ఇంగ్లీషుప్రభుత్వం చేసిన ఈ విధ్యయాన్ని తిరస్కరిస్తుండేవారు. భూషణ్ కు బాంకిపనికన్నా భారతదేశాన్ని యుద్ధంలోకి లాగ

టాన్ని తిరస్కరించటం ఎక్కువ అవసరం అనిపించింది. అతను వుద్యోగం వదిలిపెట్టి రాజనైతికకార్యంలో నిమగ్నుడైపోయాడు.

కాంగ్రెస్ గ్రామంలో నివసించే భూషణ్ తల్లి - తండ్రి కుమారుని సాధ్యమైనంతవరకూ లాహోర్ లోపెట్టి చదివించాలని, చదువు పూర్తిచేసినమీదట కొడుకు పెద్ద అపినరవుతాడని ఆశపెట్టుకున్నారు. అతను పదహారేళ్లు చదివి బాంకిలో దెబ్బెత్తి అయిదురూపాయల వుద్యోగంలో చేరగానే వాళ్ళహృదయాలు కృంగిపోయాయి. అతను ఆ వుద్యోగంకూడా వదిలిపెట్టేసరికి తల్లి - తండ్రి అతన్ని పూర్తిగా నిష్ప్రయోజకుడిగానూ, దేశద్రుష్టిగానూ భావించారు. ప్రభుత్వ వుద్యోగం, ప్రభుత్వపేర చేపేత్రము గొప్పవాళ్ళవుతుంటారు. ఆ అవకాశం తిరస్కరిస్తే పరిణామం ఎమవుతుంది ?

మధ్యతరగతి గృహస్థుడయిన పట్టణవాసికి బ్రతుకుతెరువు చూచుకోవటం, కుటుంబినిర్వహణకు మార్గాలు వెతుక్కోవటంలాటి అనేక కార్యభూతాలంటాయి. భూషణ్ కు, అతని స్నేహితులకు, దేశస్వాతంత్ర్యంకోసం, యుద్ధాన్ని తిరస్కరించే ఆందోళన నడవటంకోసం విద్యార్థిసమూహంమాత్రమే సహకరిస్తుండేది. ఆ ఏర్పాట్లలో అతను మనోరమని కలుసుకోవటంకోసం సరోలాగారి బంగళాకు వెడతూవుండేవాడు. మనోరమ యుద్ధాన్ని తిరస్కరించేపోట్లాటలో ఎక్కువగా పాల్గొనలేకపోయినాగూడా భూషణ్ ని చాలా గౌరవించేది, నమ్మేది కూడా.

జగదీష్ సహాయ సరోలా ఇంగ్లండునుంచి బారిస్టరై తిరిగివచ్చాడు. అతడు తిరిగివచ్చినమీదట ఒక నేర్పుగల స్నేహితునిసాయం దొరుకుతుందని భూషణ్ కు ఆశ కలిగింది. కాని ఇప్పుడు బారిస్టర్ కి అనారోగ్యకరమైన లాహోర్ రోడ్ల దుమ్ము పీల్చడం, అనాగరికులగుంపుతో భుజాలు రాసుకుంటూ తిరగటం నచ్చలేదు. ఇంగ్లండులో వుండేటప్పుడు జగదీష్ సరోలా ఏకొత్తజీవితపు ఆశయాలని, మానసికానందపు పరివరాలని పొందాడో, వాటిప్రభావం అతనిమీద బాగా పడింది. అతనిభావాలు సమాజవాదానికి సంబంధించిన సిద్ధాంతాల్లోకి, తత్వశాస్త్రపు ధాతుల్లోకి రోతుగా పాతుకుపోయాయి. ప్రజలకు సంబంధించినపని చేయటంలో కన్నా బ్రాట్ స్కీ, రెవిన్ల భావాల్ని పోల్చిచూడటంలోనే అతను ఎక్కువ

అనందం పొందేవాడు. ట్రాట్ స్కీ, లెనిన్ ల కార్యక్రమాలను, వాళ్ళ వారాలను పోల్చి చూసేవాడు. ఈ తర్కమే అతనికి సరిపోయేది.

కమ్యూనిస్టుల కార్యక్రమంలో భావస్వాతంత్ర్యం ఆక్రమించినస్థానాన్ని శబ్ద ప్రమాణం (Dogmatism) తీసుకుందని జగదీష్ తెలుసుకొనాడు. వాళ్ళ ప్రవర్తనలో విమర్శకు సంబంధించిన లోటు అతనికి చాలా అసంతృప్తిని కలిగించేది. ఈ దేశంలోని కమ్యూనిస్టులు వాళ్ళ ఆధ్యయనాన్ని గౌరవించటంలేదని అతనికి చాలా బాధగా వుంటువుండేది. ఈ ఆందోళనగురించి సానుభూతి తెలియపరచటంలోగాని, అందులో పాల్గొనటంగురించిగాని జగదీష్ మనోరమని ప్రత్యక్షంగా విరోధించేవాడు కాదు. 'ఏముంది ఇవంతా మూర్ఖత్వం, అనవసరంగా శక్తిని ధారపోయటం....' అని సలహా ఇచ్చేవాడు.

జగదీష్ ప్రవర్తనలో మార్పు రావటంచూసి భూషణ్ అతనివద్దకు రావటం చాలా తగ్గించేశాడు. ఏదైనా కొంచెం స్నేహం, కలయిక మిగిలివుంటే అది భావాల సమన్వయంవలన కాదు, సాత స్నేహంవలన మాత్రమే. ఆ స్నేహంకూడా బారిష్టర్ సరోలాకు అతికువ. భూషణ్ పట్ల దయ వున్నప్పటికీ క్రమంగా తగ్గిపో సాగింది. భూషణ్ దృష్టిలో ఆ మాటలకు చెప్పుకోదగిన వియవలేదు. అతనికి వాటి అనందం చవిచూసేందుకు స్వేచ్ఛలేదు. భూషణ్ ఎదురుబడగానే మనోరమ తమ ఇంటికి రానందుకు అతన్ని వింటుండేది. భూషణ్ వాళ్ల ఇంటికి వెళ్ళినాకూడా జగదీష్ తో కలిసి చర్చించటంలో వుత్సాహం చూపించేవాడు కాదు. తరచిప్పు ఘోషాఘోషా అంటూ మౌనంగా వుండిపోయేవాడు. పిగరెట్టుపొగ పీల్చుకుందానే యాష్ ట్రేలో దులుపుతూ వుండేవాడు. ఆ చర్చలలో మనోరమ సోదరునిపట్ల కాకుండా భూషణ్ పట్ల సానుభూతిచూపుతూ వుండేది. మనోరమ ఆ సానుభూతి తెల్పుటానికి కారణం చర్చలోని అంశంకాదు. భూషణ్ మీదవున్న గౌరవమేనని బారిష్టర్ నమ్మకం.

ఇరవై యేళ్లు నిండిన కూతురు ఇంట్లోవుండగా ఆమె వివాహంగురించిన ఆలోచన చేయకుండా వుండటమనేది సంభవం కాదు. కాని మనోరమను ఎమ్. ఏ. వరకూ చదివించి, ఇంతవయసువరకూ న్యతంత్రంగా వుండనిచ్చి, ఇప్పుడు ఆమె వివాహం తమ నిర్ణయాన్నిబట్టి చేసేటటువంటి అధికారాన్ని తల్లి-తండ్రి పోగొట్టుకున్నారు. ప్రస్తుతం ఆవిషయం ఆలోచిస్తూవుండటమే వారు చేయగలిగింది.

జగదీశ్ విదేశాలకు వెళ్ళిపోయాడు. భూషణ్ ఎమ్. ఏ. లో చేరాడు. మనోరమ అప్పుడు ఎస్. ఏ. లో వుంది. భూషణ్ మంచిమార్కులతో బి. ఏ. పాసయ్యాడు. అదే పాఠశాలలో ఎమ్. ఏ. కూడా పాసై ఏదైనా కాలేజీలో ఉపాధ్యాయుడి వుద్యోగం పొందాలని ఆతనికి ఆశగా వుండేది. ప్రొఫెసరు జీవితంలో డబ్బు ఎక్కువగా వస్తుందన్నమాట విజంకాదు. కానీ గౌరవం, విశ్రాంతిమటుకు ఎక్కువగా వుంటాయి. మవిషి సరైన మెట్టుమీద కాలుపెట్టినతర్వాత దారిద్ర్యపు వరద నుంచి సురక్షితమైనస్థానంలోకి చేరగలడనిటంలో నందేహంలేదు. అటువంటి ఆశలపొంగులో భూషణ్ నంకోచిస్తూ నంకోచిస్తూనే, చూపుతోనూ, మాటలతోనూ తన అనురాగాన్ని మనోరమకు నృప్తపరిచాడు. చిన్నప్పటినుంచీ ఇంగ్లీషు స్కూళ్లలో చదివిన మనోరమ ఆ స్నేహపు కలంపువలన భయపడలేదు, తటాకున అందులోపడి కొట్టుకుపోనూ లేదు.

భూషణ్ ఎమ్. ఏ. పాసై బాంకిలో రెట్రైఅయిడరూపాయల వుద్యోగం చేయాల్సి వచ్చేటప్పటికి ఆతని బావాల్లోనూ, ప్రవర్తనలోనూ తీవ్రమైన మార్పు వచ్చింది. ఆతను హీనతకు గురి అవుతూవుండేవాడు. ఆతని ఈ హీనతకు, పోట్లాట, సమాజవాదం, హృదయపూర్వకమైన రయ, బుద్ధివికాసం, ఎదురీదలేవు. ఆతని జీవితాన్ని విషులం చేసేటటువంటి చట్టాన్ని ఎదిరించటం, చట్టంతో పోట్లాడటంతప్ప ఆతనికి మిగతావిషయాలన్నీ ఆనవనరం. భూషణ్ 'అత్యగౌరవం' గురించిన కలంపువలన 'ఈర్ష్య'ని అనహ్యించుకునేవాడు. కానీ జగదీశ్ తనని పోల్చుకోకుండా వుండలేకపోయేవాడు. ఆ అన్యాయానికంతటికీ కారణం ఏమిటి? సమాజంలో ఆవకాళాలు అందరికీ సమానంగా అందకపోవటమే! ఆతను జీవితంలో తియ్యటికోరికలని ఎన్నో వదిలిపెట్టేశాడు. మనోరమ స్నేహం పొందాలనే ఆశగూడా.

భూషణ్ చాలారోజులు రాకపోయేసరికి మనోరమకు కష్టమనిపించింది. భూషణ్ వంటి మవిషిగూడా మోసంచేసి వెళతాడా, అన్న అనుమానం కలిగింది. విర్యం, సత్య ఆరోజుల్లో పెడరేషన్ లో ఎక్కువగా పాల్గొంటూవుండేవాళ్ళు. భూషణ్ విగూడా ఇలా అమమానించాలా అని మనోరమ ఆలోచించసాగింది. ఇందులో ఆమెకు తనే అవమానం పొందుతున్నట్లుగా అనిపించింది.

కొద్దిరోజులు మనోరమ భూషణ్ కోసరం ఎదురుచూసి, ఆ తర్వాత విషయం ఆటో ఇటో తేల్చుకోవటమే మంచిదని విశ్వయించుకుంది. ఆ తర్వాత కొన్నాళ్ళకి భూషణ్ రోడ్డుమీద కలిగారు. మనోరమ వెంటనే కారు ఆపించి 'మీరు ఎక్కడ వుంటున్నారు?' అని అడిగింది. మాట్లాడినమాటలైతే అవే కాని ఆమెచూపులు ఇంకా ఎన్నో విషయాల్ని అడిగాయి.

మనోరమ కారులో భూషణ్ ను తన బంగళాకు తీసుకువెళ్ళింది. అతను మనోరమతో స్పష్టంగా ఏమీ చెప్పలేదు. కాని ఆత్మగౌరవంచేత, తనలోవున్న అనురాగపు తలంపుతో, తిరస్కారంగూడా చేయలేకపోయాడు. తనతో మాట్లాడటంలేదనే నేరాన్ని మనోరమ అతనిపై మోపింది. దానికి తన విద్వేషత్వాన్ని ఋజువు చేసుకోవటం అవసరమనుకున్నారు. భూషణ్ ఎటువంటి అస్పష్టమైన మారనంతో అనురాగాన్ని తెలియవరచాడో అలాగే విద్వేషత్వాన్నిగూడా ఎరుక పరిచాడు.

'.....పిద్దాంతంకన్నా వ్యక్తిగతమైన అనుభవం శక్తివంతమైనదిగా వుంటుంది. నాకేం భగ్గుమైపోయాయి. చేసినపొరపాటుని విజమని విరూపింపటాకోసం ఇంకొక పెద్దతప్పు చేపేకంటే ఆ తప్పును తప్పుగా ఒప్పుకుని మళ్ళీ ఆ పొరపాటు చేయకుండావుండటం ఎంతో మంచిది. నావంటి మీదవాళ్ళు రోజులు గడపటానికి భయపడతారు. ఇప్పుడున్న నమాజుపు ఏర్పాటులో నాకోసం, వావంటి వాళ్ళకోసం, ఒక స్థానాన్ని పొందలేను. అణచివేయబడినకూడా బ్రతికి వుండటంలో ఏ అనందాన్ని పొందలేను. నాకు జీవించడానికి అవకాశం ఇవ్వనటువంటి చట్టానికి వ్యతిరేకంగా నేను ప్రాణాలకి తెగించి పోట్లాడతాను. నీకు తెలుసు, నా విలువ రెట్టై అయిదురూపాయల నెలజీతం!' అతను ఇంగ్లీషులో చెప్పుతున్నారు. ఆమెకళ్లు తడిసిన గులాబీలలా ప్రకాశిస్తున్నాయి. 'రెట్టై అయిదు రూపాయల నెలజీతంతో జీవితం ఏం గడుస్తుంది? నన్ను నేను మోసం చేసుకోలేను. ఇంకొకళ్ళు నేను మోసం చేయలేను.'

వాళ్ళిద్దరూ మాట్లాడుకుంటూవుండగానే సూర్యాస్తమయం అయిపోయింది. వాళ్ళు బంగళాకు ముందున్నతోటలో కూర్చునివున్నారు. చారిస్తరు సరోలా భూషణ్ నిచూపి అక్కడికి వచ్చారు. అతను వాళ్ళకి వెనకవైపు వుండటంచేత భూషణ్, మనోరమ అతన్ని చూడలేకపోయారు.

'క్షమించాలి. నేను రావచ్చా.' మాటలు విని వాళ్ళు వెనక్కి తిరిగిచూశారు. పెదవుల్లో చుట్ట పెట్టుకుని నిలబడివున్న బారిష్టర్ కనిపించాడు.

'అ, అ! తప్పకుండా' అన్నాడు భూషణ్. బారిష్టరు రాకవలన సంకోచించకుండా అతను చెప్పుకుపోతూనే వున్నాడు. 'ఏడాదికి ఈ పోట్లాట అంతస్తులకు సంబంధించినది. నేను డబ్బులేని బీదవాళ్ళవర్గంలో చెందినవాడిని. ఈవిధంగా చూసినట్లయితే నేను మీ అంతస్తుకు శత్రువుని.'

బారిష్టరు నవ్వి వాళ్ళకు దగ్గరగావచ్చి కూర్చున్నాడు. చుట్ట నోటో పెట్టుకుని ఒక పెద్ద దమ్ములాగి వదిలిపెట్టాడు. శ్రేష్ఠమయిన పుగాకు వాసనతోనిండిన పొగలో తియ్యని - పదునైన మత్తుమందు వాసనగూడా వుంది. నరోలా ఇంగ్లీషులో అన్నాడు—'భూషణ్, ఏ మాటల్లోవున్న విజాన్ని నేను సామాజికదృష్ట్యా ఒప్పుకుంటాను. కానీ నువ్వు. మేము మంచి మనుషులం. దర్మంకోసం జరిపే పోట్లాటలోవున్న నీతిబద్ధమైన వియమాలిని మనం అవలంబింపగలం. మనం శతృత్వపు కందకాలలో వున్నామనేది కేవలం ప్రకృతిబద్ధమైన కలయిక. దీని జవాబువారీ వీపైనగాని, నాపైనగాని లేదు. సమాజంపైన వుంది. మనం మన పద్ధతులతో సమాజంలోని చట్టంతో పోట్లాడగలం. మనలో మనం ఎందుకు పోట్లాడుకోవాలి? ఏం మన్నో!'

మనోరమ సోదరుని రాకవలన తనని తాను సంభాళించుకుంది. మెడమీద పూగే జడని కదలిస్తూ. నవ్వుతూ 'యుద్ధంగురించి నేను ఈయనతో పందెం వేయటం లేదు' అంది.

బారిష్టరు ఇంకొక పెద్దదమ్ములాగి తనమాటని నమర్పించాడు—'పూర్తిగా యధార్థం, ఇదే మంచితనం.'

మంచితనం అనేమాట వినగానే భూషణ్ నుదుటిపైన ముడుతలు పడ్డాయి —'ఈ బంగళా నాకావరణంలో' అతను గట్టిగావున్న బంగళా గోడలవైపు వేయి పెట్టి చూపుతూ చెప్పాడు. 'మంచితనం ప్రకాశించగలుగుతుంది' అతను బంగళాకు ఒకవైపున పనిచేసేవాళ్ళకోసం కట్టించబడిన చిన్నచిన్న గదులవైపు చేత్తో చూపించి, 'ఒకవేళ అక్కడ ప్రకాశించలేకపోవచ్చు' అన్నాడు. అక్కడ కేవలం

భయం వ్యాపించివుంది. ఈ మంచితనానికి వియవ ఏముంది? అనలు నమాజంలో మంచి అనేదేముంది? అదంతా లాక్కని మీ పెద్దమనుషులనమాజం విర్మించబడింది. ఇది ఎలా వుందంటే, కాస్మీర్ లోనో, కుల్లాలోనో వుండే ఓ ఆవిర్ తోటలోవున్న చెట్లన్నీటిమంచీ పట్లకోసి, వాటికండ, రసము, సువాసనల సారాన్ని లాగేసి, పది-పదిహేను కుండీలలో కొత్త మొక్కలకోసం పాతిపెట్టబడినట్లుగా వుంది. మిగిలిన బాగమంతా సారం లేనిదై, కుళ్ళిపోయి, ఎండిపోయి, వికృత రూపంతో, శక్తి - కాంతి అనేవి లేవిదిగా అయిపోతుంది. పెద్దరికం అంతస్తులో ఖరీదైన పూకుండీలలో పాతిపెట్టబడి, మంచితనంతో పరిమళించే మీ నమాజం తనలో తాను ఎంతైనా నంతోపించని, కాని అది మా నమాజానికి భరించలేని అన్యాయం.

బానిస్తరు చేళ్ళమధ్యవున్న పిగార్ మంచి ఇంకొక దమ్ములాగి చెప్పారు— 'మిత్రుడా, నీ తీక్షణమైన ఉపమానం అతకలేదు. నువ్వు ఒకమాట మరచిపోతున్నావు. ఈ పెద్దమనుష్యులు క్రమంగా వికసించే నమాజానికి ఒక అవసరమైన గొడుసు. వీళ్ళ నమాజపు పెద్దరికాన్ని కాపాడుతారు. తోట కాలిపోతే మిగిలివున్న పది-పదిహేను కుండీలే కొత్తనమాజంకోసరం అంటుమొక్కలనీ, విత్తనాలనీ ఇస్తాయి. తెలిసిందా!'

'కాదు, కాదు, మాకు నమాజమంతటికీ అవకాశం ఇవ్వాలి.' భూషణ్ కోపంతో అన్నాడు— 'పది-పదిహేను కుండీలపొగ రుత్తో తోటంతటికీ కలిగిన దురవస్థ నహింపరానిదవుతుంది. మా నాగరికత, మీ నమాజపు పెద్దరికానికన్నా ఎక్కువ వికాసం పొందుతుందని లెనిన్ అన్నాడు.'

బానిస్తర్ పట్టదలతో అన్నాడు. 'నేటి ధనికవర్గంలో చాలా అందమూ, శ్రేష్ఠత వున్నాయనీకూడా లెనిన్ చెప్పారు. అదంతా కార్మికుల సంస్కృతిలో కలిసి వుంటుంది. ఈ పరిస్థితిలో మేము ప్రపంచంలోవున్న పెద్దరికాన్ని తాకట్టుగా పెట్టుకుని కాపాడుతున్నాం.'

భూషణ్ మధ్యలో అపాడు, 'మీరు చేస్తున్నది తాకట్టుసొమ్మును కాపాడటం కాదు, అవహరించటం.'

బాటిస్తారు. భూషణ్ చర్య చాలామటుకూ రాజనీతికి సంబంధించినదై పోయింది—నువ్వు భారతదేశంనుంచి బయటకు వెళ్ళి చూస్తే తెలుసుకుంటావు. భారతదేశంలో ఆయితే ఇంకా పరిశ్రమలు నెలకొల్పలేదు. ఇక్కడ ఇంకా కార్మిక సమాజ విప్లవానికి నరైన వికాసమే జరగలేదు. ఈ విప్లవం కేవలం రాష్ట్రాంతర పరిస్థితుల ఆధారం మీదనే జరగవచ్చు. ఇంగ్లండులో సమాజవాదానికి సంబంధించిన విప్లవానికి ఫలితంగా భారతదేశంలో విప్లవం జరగవచ్చు. ఇప్పుడు నాజీవాదంతో పోట్లాడే ఇంగ్లండులోని ప్రజాతంత్రపు శక్తిని మీరు వ్యతిరేకిస్తున్నారు. ఇది చాలా పెద్ద పొరపాటు' అని బాటిస్తారు ఒత్తి పలికారు.

భూషణ్ మళ్ళీ తిరస్కరించాడు—'ఇంగ్లండు ప్రజాతంత్రంకోసం పోట్లాడటంలేదు. నాజీవాదానికి వున్న సామ్రాజ్యకాంక్షకు వ్యతిరేకంగా, తన రాజ్యాన్ని కాపాడటంకోసం పోట్లాడుతోంది. దానికి సామ్రాజ్యమేముంది, మన బలహీనత. మనం మన విముక్తికోసం పోట్లాడుతున్నాం.'

మనోరమకి తనమాట చెప్పటానికి అవకాశం దొరకటం లేదు. మెదలకుండా వుండటంకన్నా ఇంకొకవుపాయం దొరకలేదు. లేచి తన గదిలోకి వెళ్ళి పడుకుంది. కొంచెంపేపటితర్వాత భూషణ్ వెళ్ళిపోయాడు. అతను వెళ్ళిపోవటం మనోరమ తనగది కిటికీలోంచి చూసింది. ఆమె విస్మయభరితరైంది. భోజనం చేయటం కోసం లేవటానికి వుత్సాహంలేదు. ఒకవేళ ఆమె భోజనంచేయటానికి తిరస్కరిస్తే అనవసరంగా పెద్ద కారణాలను అందరివిదులా చెప్పాల్సి వస్తుంది.

మనోరమ అర్ధరాత్రివరకూ రెండుచేతులూ తలకింద పెట్టుకుని ఇంటి కన్ను వైపు చూస్తూ తనకున్న సమస్యను గురించి ఆలోచిస్తూ వుండిపోయింది. భూషణ్ 'ఇంకొకళ్ళని' దృష్టిలో పెట్టుకుని తనని మరచిపోలేదని తెలుసుకున్న తర్వాత కొంచెం ఓదార్పు కలిగింది. ఆమెకు ప్రత్యేకం అవమానం జరగలేదు కాని భూషణ్ మ ఆమెనుంచి వేరుచేసే కండకం గురించి ఆమె పెద్దగా ఊహించసాగింది. జీవితపు ప్రవాహం స్వభావసిద్ధంగా ప్రవహించాల్సిన దోవలో భూషణ్ అడ్డువేసి అటంకాన్ని కలిగిస్తున్నాడని నిశ్చయించుకుంది. ఆ అటంకానికి తల ఒగ్గితే విరిగితనం అవహించి జీవితపు మార్గం ఓ మలుపు తిరుగుతుంది. తను తన జీవితాన్ని నాశనం చేసుకోడు.

వపరిం చేసుకుంటుంది. సమయం వచ్చినతర్వాత ఏది ఉచితమనితో న్నే అదే చేస్తుంది.

మనోరమ తన ఆలోచనల్ని దుఃఖాన్ని దిగమ్రొంగుకుంది. బుద్ధిగా చదువుతూ అప్పుడప్పుడూ షికారుకు వెళుతూవుండేది. ప్రజలకు నందించిన పనుల్లో ఆమె సాయం తక్కువైపోయింది బారిష్టరుకు ఆ సేవ మూర్ఖత్వం అనిపించేది. బారిష్టరుతో అభిప్రాయభేదం వచ్చినతర్వాత భూషణ్ అతనిదగ్గరకు రావటం మానేశాడు. 'నాయంటికి రానప్పుడు, నాతో మాట్లాడనప్పుడు, నా హోదా-అంతస్తు కారణంగా నా మీద నమ్మకం లేనప్పుడు, ఎవరివెనకాలై తేమాత్రం నే నేందుకు పరుగెత్తాలి?' అని మనోరమ అనుకుంది.

భూషణ్ తన జిల్లాలో పార్టీని కలపటంకోసం, పార్టీ మీటింగులు నిర్వహించటంకోసం ధర్మశాలలో వుండేవాడు. ఆ రోజు మనోరమని కలుసుకున్న తర్వాత ఒకటి రెండుసార్లు ఆమెదగ్గరకు వెళ్ళాడు. ఎప్పుడైనా రోడ్డుమీద కయసుకోవటం జరిగితే పరస్పరం తప్పించుకుని పోయేవాళ్లు కాదు. అయిపోయిందేదో అయిపోయింది అనుకునేటటువంటిది భూషణ్ తత్వం. నువ్వు ఎలావుంటే నేనూ ఆలాగే వుంటాను అనేటటువంటిది మనోరమ తత్వం.

ఒకరోజు మధ్యాహ్నం రెండుగంటలతర్వాత సమాజం చేస్తున్న ఆత్మాచారానికి ప్రమాణరూపంగా వెక్కిరివెక్కిరి ఏడుస్తున్న సోమాని తీసుకువచ్చి మనోరమ ఎదుట నిలబెట్టాడు భూషణ్. మనోరమ తన సమాజంచేపే ఆత్మాచారానికి ప్రతీకారంగా తన ఉదారత్వాన్ని ప్రదర్శించి పిద్దమయ్యింది. భూషణ్ ప్లేహం పేరిట అనుచితమైన లాభాన్ని పొందకూడదనేభావంతో 'నువ్వు అమ్మగారితో ముందే మాట్లాడు. తర్వాత ఏదైనా తగవైతే లాభమేముంది?' అని నృష్టంగా చెప్పాడు.

'అదిగితే వాళ్లు పదిమాటలు అని అభ్యంతరం పెడతారు. ఈమెను వుండుకుంటే మెదలకుండా వుండిపోతారు' అన్నది మనోరమ. జరిగిందికూడా అదే.

సోమాని బంగళాలోని ఒక గదిలో ప్రవేశపెట్టగానే మనోరమ తల్లిగారు మండిపడ్డారు- 'మన్నో, నీ బుద్ధి ఏమయింది? ఎవరినీ అడగవు, విచారించవు?

ఎవరో పరువు-ప్రతిష్ఠలారేని సిగ్గుమాలినదాన్ని తీసుకొచ్చి ఇంట్లో ఎలా వుంచుకోగలుగుతాము! ఏం జనం ప్రపంచంలో వుండనక్కరలేదా! మీ నాన్నగారితో చెపుతాను.....'

మనోన్ ఈ అత్యాచారానికి వ్యతిరేకంగా విప్లవరీతిని ముఖంతో అన్నది— ఏం చేస్తుంది ప్రపంచం! ఏం సిగ్గులేనిపని చేసిందా అమ్మాయి! ఈ రోజుల్లో అడవిల్లని అడగకుండానే ఏ పెద్దమనిషి వాళ్ళపెళ్ళి చేస్తారు! ప్రపంచం సతీపార్వతిని పూజిస్తుంది. ఏం చేసింది పార్వతి! శివుడినే వివాహం చేసుకుంటానని మొండిపట్టు పట్టింది. ఆ మొండిపట్టుదలతోనే మండిపోయి చచ్చిపోయింది. ఈ అమ్మాయి ఏ అనర్థం చేస్తుంది! ఇంతేగదా. ఈమె పేదరాలు.'

తల్లిగారు మెదలకుండా వుండిపోయారు. లాలాగారికి, అమ్మగారికి, వాళ్ళ సంతానం లోకానుభవంలో మార్పులైనప్పటికీ చడువుకున్నవాళ్ళు. బుద్ధిమంతులు. సమాజంలో గౌరవం వున్నవాళ్ళ అవి గట్టిగా నమ్మకం వుంది. దుఃఖంతో వడిలిపోయి, జ్వరపడినట్లుగావున్న సోమా ముఖాన్ని చూసి అమ్మగారి హృదయంకూడా కరిగిపోయింది.

సోమాకు ఈ ఇల్లా, పరివారం కొత్త ప్రపంచంలా అనిపించింది. మనోన్ సరిగ్గా తన వయసుదే. ఆమెదికూడా తన శరీరంవంటి శరీరమే. కానీ ఇటువంటి ప్రీతి సోమా ఇంతకుముందు దెప్పుడూ చూడలేదు. ఎలాగైతే తల్లి జ్వరపడిన పిల్లల గురించి జాగ్రత్త వహిస్తుందో, అలా మనోన్ సోమావిగురించి ఆలోచిస్తూ వుండేది.

సోమా మధ్యేరానుంచి పారిపోయి వచ్చిన తర్వాత పోలీసులచేతుల్లో పడింది. తర్వాత కాంగడా, ధర్మశాలల సమాజాల్లో ఆమె కుక్కలు తరుముతుంటే భయపడే మేకలాగా అనుభవించింది. కలలోగూడా పూహించలేనివి ఆమె ఆ ఇంట్లో చూసింది. ఆ ఇంట్లో ఆమెకు సానుభూతి, దయ కనిపిస్తున్నాయి. అక్కడకు రావటం తన దురదృష్టమని ఆమె ఎప్పుడూ అనుకోలేదు. అపరాధానికి, అసహ్య వికి సంబంధించిన చీకరింపులు అక్కడ లేవు. ఆ ఇంట్లో ఎవరికీ ఏ వస్త్రపుగురించి గాని, డబ్బుగురించిగాని చింతలేదు. సోమాకు ఆ ఇంట్లో ఒకవేళ ఈర్ష్యతో కూడిన

చాయలు ఎక్కడైనా కనిపిస్తే, నొకర్లు - జగ్గు, మోహనా, పనిమనిషి జీవాలనే కనిపించేవి, సోమా అంతగా వాళ్లనుగురించి వట్టింతుకునేది కాదు.

సోమాకు చిన్నతనంనుంచి కష్టపడి పనిచేయటం, ఊరికే కూర్చోకుండా ఎప్పుడూ ఏదో ఒకపని చేస్తూనేవుండటం అలవాటు. ఇక్కడకూడా ఆమె ఏదో ఒకపనిచేస్తూ నొకర్లకు పనుల్లో సాయంచేస్తూ వుండేది. అందుచేత అమ్మగారికి ఆమెమీద దయ, నమ్మకం ఇంకా ఎక్కువ అయ్యాయి. వాళ్లు ఆమెకు ఇన్ని బట్టలుగూడా ఇచ్చారు. మన్నో ఆమెకు శుభ్రంగానూ, పద్ధతిగానూ బట్టలు కట్టుకోమని ఆప్యాయంగా చెపుతుండేది. ధనవంతులైన ప్రజలు నిజంగా దేవతల్లాంటి వారు. అనుకునేది సోమా. బీదవాళ్ళు ఎంత నీరుతుగా వుంటారు! ఇందుచేతనే దేముడు వాళ్ళకి బాధలు కలిగిస్తుంటాడు.

భూషణ్ సోమా వుండటానికి మనోరమ ఇంట్లో ఏర్పాటు చేశాడు. తన నంరక్షణలోకి తీసుకున్న ఆమె పరిస్థితిగురించి తెలుసుకునేందుకు బంగళాకువెళ్లి విచారిస్తూ వుండేవాడు. మనోరమ సోమా సమస్యగురించి భూషణ్ తో మాట్లాడింది. ఈ సమస్య వాళ్ళ స్వంతవిషయానికి పరదా అయిపోయింది. మాటా మాటా పెరిగి మనోరమ మనసు చాలా బాధపడింది. ఇంట్లోవాళ్ళకి బాధతోనిండిన తన ముఖాన్ని, తడిసిన కళ్ళని చూపటం ఆమెకు ఇష్టంలేదు. 'పద కొంచెం ఆలా బయటకు వెళ్దాం, అక్కడే మాట్లాడుకుందాం' అని భూషణ్ తో చెప్పింది.

మనోరమ, భూషణ్ మకలోట్ గంట్ ఎత్తుమీదకు ఎక్కుతున్నారు. భూషణ్ తటస్థంగా చెప్పుకుపోతున్నాడు. ఒప్పుకోకుండా వుండటానికి వీలులేనటువంటి నిందకి సమాధానం ఇస్తున్నాడు. అతను మనోరమతో ప్రణయమార్గంమీద వెళ్ళేటటువంటి ప్రసంగం చేశాడని ఒప్పుకున్నాడు. జీవితానికి ఎటువంటి రూపాన్నయితే పూహించి అతను ఈ మార్గాన్ని వాంఛించాడో, ఆ పూహంతా భ్రమ అని ముఖవయి పోయింది.

మనోరమ ఈ నిజాన్ని ఒప్పుకోవటానికి ఇష్టపడకపోతే అతనేం చేస్తాడు :

'మంచితనం జీవితానికి కాంతిని ఇస్తుంది. ఈ అమ్మాయి మన సమాజ జీవితపు పరిస్థితులతోనూ, అలవాట్లతోనూ నిండిన స్వతంత్రమైన వస్తువుకాదు.

మీ కుటుంబంలో ఆమెకు ఈ కారణంచేతనే చోటు దొరకగలిగింది, ఎందుకంటే మీరు ఏ లోటుతోనూ బాధపడటంలేదు, ఎవరికీ రెండుమాటలు చెప్పటంచేత మీ స్థితి ఏమీ దిగజారిపోదు' అని భూషణ్ అన్నాడు.

మనోరమ ఒక దీర్ఘమైన నిట్టూర్పువిడిచి మౌనంగా వుండిపోయింది. భూషణ్ రోజురోజుకు కటువుగా తయారవుతున్నాడు. కమ్యూనిజంలోని అంతస్థు పోట్లాటమధ్య జనించే ద్వేషం అతని హృదయాన్ని రాటుదేల్చిందని ఆమెకు అనిపించింది.

భూషణ్ చెప్పుకుపోతున్నారు—'నువ్వు మంచితనాన్ని, న్యాయాన్ని, నమస్కరించటంచేత గౌరవాన్ని పొందగలుగుతావు. జీవించటానికి ఏ మార్గాలు, సాధనాలు లేవివాళ్ళకి ఇది సంపదమేనా? కష్టాలతోనూ, భయాలతోనూ నిండివున్న జీవితంలో జాలి ఎలా మొలకెత్తుతుంది? 'మేము జీవితాన్ని మాత్రం పొందాము.' 'మేము' అని తమని కాము మనోరమనుంచి, మనోరమ సంబంధించిన పెద్దపనుషుల సమాజాన్నుంచి వేరుగా తలచేవారు.

మనోరమ మళ్ళీ నిట్టూర్చి మెదలకుండా వుండిపోయింది. ఆమె ఇంతకన్నా ఎక్కువ అవమానం పొందటానికి సిద్ధంగా లేదు.

భూషణ్ అన్నాడు—'పివంటి నాజాకుతనం, బుద్ధి ఈ అమ్మాయిలో సామాన్యంగా అయినా ఎలా వుంటుంది? నీ నాజాకుతనం, మంచితనం, మీ కుటుంబంలో ఆనేకతరాలనుంచి వస్తున్న పవిత్రమైన సంపద. మంచి గులాబీచెట్టును పెట్టుకుని దానికి అంటుమీద అంటకత్తూ వుండినట్లుగా వుండాలా? కాని మిగతా సమాజమంతా సోమాయే అయివుండాలా? కేవలం మంచితనానికి ముఖం వాటి వుండాలా?'

'చాచి, ఇంతవరకు అయింది చాచి, ఇక వెళదాం పద.' మనోరమ మధ్యలో ఆపేసింది.

భూషణ్ లో కఠినంగా మాట్లాడేతత్వం, కర్కశత్వం వుంది. అందుకే అతని నోటినుంచి మనోరమనిగురించి ఇటువంటిమాటలు వెలువడుతుండేవి. వాటిని దాచుకున్నదబ్బును బయటకుతీసి లెక్కపెట్టకున్నట్టుగా మనోరమ గుర్తు చేసు

కునేది- 'నీ తెలివితేటలు, నీ అందం, నీ నాణాకుతనం, నీ ధైర్యం, నీ మంచితనం ....' ఆ మాటల్లో కాశిన్యత, నిరాశ వున్నప్పటికీ భూషణ్ కువున్న అత్కవిగ్రహపు వేడి ఏదో ఒకరోజున తప్పకుండా చల్లారిపోతుందని మనోరమకు ఒక నమ్మకం వుంది.

ఒకవేళ మనోరమ తల్లి-తండ్రులదగ్గరకు తమ కుమార్తెకోసం వరుని రూపంలో భూషణ్ వస్తే ఎన్నటికీ ఒప్పుకోరు. వారిదృష్టిలో మనోరమని పెళ్ళి చేసుకో తగినవాళ్లు చాలామంది వున్నారు. కాని మనోరమకు ఇతరులవ్యక్తిత్వం కొందరికూడా నచ్చదు. ఎవరిముందయితే ప్రీ వంగిపుండగలుగుతుందో, అతనే వురుపుడు. 'అయ్యో, నేను అతని మొండిపట్టుదలని నెగ్గించగలిగితే!' అప్పుడు తనప్పటిని మనోరమ ఇలా ఊహించుకునేది- పేసవికాలంలో ధర్మశాలలోని కొండ మీద, తుంపరిలతో తడిసిన వాతావరణంలో ఉన్నిదుస్తులు ధరించి, మంచి మంచి పుస్తకాలు చదువుకునేందుకు వెల్వెట్ కార్ట్ స్లాక్ (పంట్లము) వేసుకుని, కుక్కని వెంటబెట్టుకుని కొండవారిమీద తిరగటానికి బదులుగా ఆమె మామూలు చీరలో, చెప్పులు తొడుక్కుని, చంకలో కాగితాంకట్ట పట్టుకుని ఎండలో లాహోర్ రోడ్ల మీద తిరుగుతూ వుంటుంది. ఆమె ముఖంమీద రోడ్డుమీదరేగే సన్ననిపూ? చేరు కుంటుంది. శరీరమంతా చమట కారటంచేత, దుమ్ము పేరుకుపోవటంవల్ల ముఖం పేరిగా తయారవుతుంది. ఇటువంటి పరిస్థితిలోనే చాలామంది కాలేజీలు కూర్చుని గోలచేస్తూవుండే పార్టీ ఆఫీసులోకి అడుగుపెడుతుంది. ఎక్కడా బట్టలు మార్పు కోవటానికి ఏకాంతస్థలంగాడా వుండదు. కాని ఆమెకు ఇటువంటి అవసరమే వుండదు. రోజంతా బట్టలు మార్చుకుంటూనేవుంటే ఎలా? అంతకంటే అవసరమైన మిగతావసరాలుంటాయి.... నిర్మల పార్టీకోసం చందా అడగటానికి ఆమె దగ్గరకు ఎలా వస్తుందో అలాగే తనుకూడా రోజంతా పార్టీపనిలో తిరగాల్సి వుంటుంది. ఆమె ఇంటికి తిరిగి వచ్చేసరికి భూషణ్ కూడా సంచీ పట్టుకుని ఇంటికి వస్తాడు. అత నంటాడు: దా- 'యూ ఆర్ డైర్ట్ మనో' (నువ్వు అరిచిపోయావు మనో.) తను నవ్వుతూ జవాబిస్తుంది, 'ఏమాత్రం కాదు' అని. తన ఈ పూహ చిత్రంతో ఆమెకు కష్టజీవితం, శక్తివలన అహంకారం అనుభవానికి వచ్చేవి కాని భూషణ్ మాత్రం ఎప్పుడూ ఈ షరతుకూడా ఒప్పుకునేవాడు కాదు.

లాలాగారి ఇంట్లో నాలుగునెలలు గడిపి సోమా ఎన్నో కొత్త అనుభవాలు పొందింది. విశ్రాంతితో కూడిన అనుకూలమైన జీవితంవలన సోమా రూపంలోనూ, ప్రవర్తనలోనూ, ఎండ, మంచు, చీకటిలో పెరిగిన ఆదవించెట్టుకునుండే కఠోరత; కర్కశత్వం మారమనసాగాయి. ఆమె ముఖంలో, చూపులో వ్యాకులపాటువలన కలిగే దీనత్వం తొలగిపోయింది. తోటలో నాటిన మొక్కలా నాజాకుగా తయారవసాగింది. ఆమె ప్రవర్తనమటుకు సంకోచం చెందినట్లు, అణకువగా వుంటూ వుండేది. మనోరమ పోషణలో రోజూ స్నానంచేస్తూ, బట్టలు మార్చుకుంటూ సోమా కొత్తవ్యక్తిలా మారిపోయింది. ఆమె ఎప్పుడూ ఏదో ఒకపని చేస్తూ వుండేది. సానుభూతి చూపిస్తూ, ఆమెను పసి-పాటులకోసం అనవసరంగా శ్రమ పడదని మనోరమ చెబుతుండేది, ఓదారుస్తూకూడా వుండేది. సోమా అనుభవించే బాధలోతును తెలుసుకునేందుకు ఆమె ప్రయత్నం చేసేది.

సాహసపూరితమైన ఒక ప్రేమగధకు సోమా నాయకురాలు. 'తన జీవితం లోగూడా ఇదే జరగాల్సివుందా?' అని మనోరమ అలోచించేది. సోమా పదే బాధలో ఆమెకు ప్రేమవలనకలిగే దుఃఖమూ, త్యాగంవలనకలిగే మాధుర్యం తని పిస్తూ వుండేది. దుఃఖపూరితమైన సోమా జీవితమనే నాటకాన్ని తన హిరణ్యగంధంలో మరింత దుఃఖపూరితంగా చిత్రించుకునేది. ఒకవేళ రామైత్రయుడు ఎప్పటికీకూడా జైలునుంచి విడుదల కాకపోతే, లేదా అతను జైలుకు వెళ్ళకముందే ప్రమాదంలో చచ్చిపోయివుంటే? ప్రేమకు ప్రతిఫలంగా సోమా జీవితాంతం వైధవ్యాన్ని, దుఃఖాన్ని పొందుతుంది. కాని ఇది ఎంత పెద్ద త్యాగం? ఆకలి నింపుకోవటానికి రెండు రొట్టెలకోసమే ఈమె వెతుకుతూవున్నట్లయితే ఇంతబాధ పడాల్సిన అవసరం ఈమె కేముంది? చదువురానివాళ్ళయినా, సభ్యత-సంస్కారం లేనివాళ్ళయినప్పటికీ వీరిలో శీలము, పవిత్రత అనేవి వున్నాయి. ఇవే మనిషి న్యాయాన్ని, జాతిత్యాన్ని వెల్లడి చేసేవి.

సోమా సంకోచించినప్పటికీకూడా మనోరమ ఆమెను బలవంతంగా మంచం మీద, సోపామీద కూర్చోబెట్టేది. గడచిపోయిన సోమా జీవితాన్ని గురించి అడుగుతూ వుండేది. ఆ సంభాషణలవల్ల సోమాకు మరింత సంకోచం కలిగేది. తన చరిత్రవిని అందరూ తనని అనహింపించుకున్నారు. కాని మనోరమ ప్రవర్తన అలా

లేదు. మనోరమ ఆమెను తన దగ్గరకు లాక్కుని భుజాలమీద ప్రేమతో విమురుతూ, 'నీకు ఈ మాటలు గుర్తుకురావటంచేత సుఖం, అహంకారం కలగటం లేదా!' అని అడిగేది. సోమా బాధతో కూడిన ఆమె కళ్ళల్లోకి చూస్తూ మౌనంగా వుండిపోయేది.

'ఒకవేళ ధనసింగ్ రాకపోతే నువ్వు ఇంకొకరిని పెళ్ళి చేసుకుంటావా?' అని మనోరమ సోమాని అడిగింది. సోమాతల వాలిపోయింది. ఆమె కళ్ళనుంచి కన్నీటిబొట్లు జారిపడ్డాయి. కొంగుతో కన్నీళ్లు తుడుచుకుని ఆమె తల అడ్డంగా తిప్పింది.

'ఒకవేళ ధనసింగ్ రాకపోయినా, అతను విన్ను మరచిపోయినా కూడా నువ్వు అతన్నే ప్రేమిస్తూ వుండు. ఇది ఎంతో సంతృప్తి సంతోషానిస్తుంది' అని మనోరమ నవ్వుచెప్పింది.

'అయ్యో. నేను ఎక్కడ వుంటాను, ఏం చేస్తాను?' అని సోమా వెక్కిరించి ఏడ్చింది.

మనోరమ సోమాచేతిని తన చేతిలోకి తీసుకుంది. ఇంటి కప్పువైపు చూస్తూ వుండిపోయింది—'ప్రేమలో సుఖంవుందా? బాధవుందా? ప్రేమపాత్రుణ్ణి పొంద లేకపోతే ప్రేమ బాధాకరమే. అబాధలో సుఖం ఏముంది?' మనోరమ అదే విధంగా ఆలోచిస్తూ వుండిపోయింది. సోమా ఎప్పుడు లేచి వెళ్ళిపోయిందో ఆమెకు తెలియలేదు. భక్తుడు తన వియవతెలుసుకోని, తననిగురించి ఆలోచించని ఈశ్వరణ్ణి ఎలా సేవిస్తాడో. అలా మనోరమ సోమా వియవని అంచనావేసి అణిసందించేది.

చాలారోజులతర్వాత భూషణ్ సోమాగురించి తెలుసుకోవడంకోసం వచ్చాడు. సభ్యతా సంస్కారంలేని సోమా మంచితనంగురించి, బుద్ధితోపాటు సౌందర్యాన్నిగురించి మనోరమ వర్ణించిచెప్పి, 'ఒకవేళ జైలునుంచి విడుదలయిన ఆ ద్రౌపదుకాద తెలియకపోతే ఈ అమ్మాయిగతి ఏమవుతుంది?' అని బాధగా అడిగింది.

భూషణ్ పిగరెట్టుపొగను వదులుతూ సమాధానం చెప్పాడు—'ఒకవేళ

అమనిషి దడిసిపోయిగాని, వేరే ఇతర కారణంచేతనైనాగాని తిరిగి రాకపోతే ఆ అమ్మాయికి సమన్య విజంగా భయంకరమైనదిగా పరిణమిస్తుంది. బహుశా కాలం గడచినమీదట, మనసు పడిన అలసట తీరినతర్వాత, ఎక్కడైనా, ఎవరైనా ఇంకొక యోగ్యుడైనమనిషి దొరికితే ఈమె వివాహం చేసుకోవటమే మంచిది. ఎవరైనా పురుషుని వివాహం చేసుకుని కాపురం చేయకపోతే, జీవితం గడుపుకోవటంకోసం ఇంకేం చేయగలదు?

మనోరమకు ఈ భూషణ్ ప్రవృత్తి, వ్యాపారపద్ధతిలో కూడినమాటలు నచ్చలేదు. 'నువ్వు ఇటువంటివిషయాలు ఎలా ఆలోచిస్తావు? ప్రేమ అనేది అనలులేనేదేదా? ఒకవేళ ఏ వ్యక్తి అయినా ఒక ఆదర్శాన్ని ఎందుకుంటే ఆ వ్యక్తిని ఎందుకు పడదోయాలి?' అనడిగింది.

'ఆమె ఆదర్శాన్ని సఫలం చేయటంకోసం ఇంటినుంచి పారిపోయి వచ్చిందా? ఆ ఇంట్లో బ్రతకటం సంభవం కాదు. ఆమె జీవించాలనుకుంటోంది. ఇంట్లోనుంచి బయటకు వచ్చేయటానికి ఆమెకు ప్రేమ ఆధారమయింది. ప్రేమ జీవితంలో సహాయంచేసే వస్తువు. జీవితంలో అదే ఆటంకాన్ని కలిగించేటట్లయితే ప్రేమ ఇక ముందుకు వెళ్ళలేదు' అన్నారు భూషణ్.

మనోరమ ఒప్పుకోలేదు- 'మనుషులు ప్రేమకోసం జీవితాన్ని త్యాగం చేశారని ఋజువుచేసేందుకు చాలా పురాహరణలున్నాయి. సీర్పట్టిలో అదంతా పిచ్చితనం, మూర్ఖత్వం, అస్వస్థావికమూ, ప్రకృతివిరుద్ధమూనూ. 'మనోరమ స్వరంలో కొంచెం కటుత్వం ధ్వనించింది. అవమానానికి ప్రతీకారం తీర్చుకున్నట్లుగా వుంది.

భూషణ్ ఈ కటత్వాన్ని గుర్తించాడు. దాన్ని అవమానించలేదు, తిరస్కారంగా చూడ చెయ్యలేదు. నెమ్మదిగా సమాధానం చెప్పాడు- 'అన్నింటిలాగానే జీవితంలో ప్రేమ పడకగూడా ద్వంద్వత్వం కలగవచ్చు. ప్రేమ జీవితఫలితాన్ని, సహాయతని తీసుకుంది. ప్రేమ గాఢంగా లేకుండా తేలికగా వున్నట్లయితే అది ఇష్టానుసారం సంస్కారమాత్రంగా అయిపోతుంది. జీవితంలో ప్రేమ, ఆకర్షణలనొనరిగ్రహం లేకపోతే అవి జీవితాన్ని నాశనంచేసేవిగాకూడా అవుతాయి. నీళ్ళు చూశావుగదా? నీళ్ళలోనుంచి వేరే పూర్తిగా పోయినట్లయితే అది మంచులా గడ్డ

కట్టుకుపోతుంది. అందులో ఆస్సుడు చలనం వుండదు. నీళ్ళలో వేడి ఒక హద్దు చాటి ఎక్కువ అయితే నీళ్ళు అవిరిగామారి పై కెగిరిపోతాయి.'

'ఎగిరిపోతే ఎగిరిపోవీ. ఎందుకూ పనికిరాని జీవితంవలన లాభమేముంది?' విరుత్తాహంగా మనోరమ సమాధానం ఇచ్చింది.

భూషణ్ పిగరెట్టు అంటించాడు-'ఎగిరిపోయినా అప్పుడుకూడా ఒకవిషయం మరిచిపోకూడదు. ఇప్పుడు ఈ అమ్మాయిజీవితం వున్నట్లే వుంటుంది. ఈమెకు ధనపింగ్ మీద ప్రేమకలగటం కొన్ని సంఘటనలవరిజామం. కొన్ని సంఘటనల కారణంకూడా. ఈమె భర్త బ్రిటిష్ వున్నట్లయితే బహుశా ఈ ప్రేమవృత్తాంతం జరగకనే పోను. ఒకవేళ ఈమెకు అతనిమీద ప్రేమకలిగినా నీకు ఆమెపట్ల సానుభూతి కలగదు. ప్రేమ శరీరంలోకలిగే అనుభూతికి, శరీరావనరానికి సంబంధించి వది. కాకపోతే ఇంకేమిటి ?'

భూషణ్ కొంచెం ఆలోచించి మళ్ళీ అన్నాడు—'తీవ్రమైన విరహవేదనలో ప్రాణాలు బలిచేయటమనేది ఒకవిషయం. కాని ఎప్పుడైతే ప్రేమ నిత్యజీవితంలో ఆనహ్యమైన పరిస్థితిని సృష్టించటం మొదలుపెడుతుందో, అప్పుడు ప్రేమ జీవితాన్ని బాధపెట్టేదై దానంతట అదే అంతరించిపోతుంది. దానిస్థానంలో జాగుప్పు ఏర్పడుతుంది. జరిగిన ఓ సంఘటన చెప్పనా ?'

మనోరమ చెప్పమన్నట్లు తల వూపింది.

భూషణ్ చెప్పటం మొదలుపెట్టాడు—'నాకు తెలిసినవ్యక్తి ఒకడున్నాడు. ఒక అమ్మాయిని ప్రేమించాడు ఆ అమ్మాయి తల్లి-తండ్రి అతనితో వారికుమార్తె వివాహం చేయటానికి ఒప్పుకోలేదు. ఆ అమ్మాయి ఈ అత్యాచారాన్ని భరించలేక విషం తీసుకుంది. చివరికి ఎలాగో ఆమెను రక్షించి ఆమెవివాహం చేశారు. ఆరు సంవత్సరాలు గడిచిపోయాయి. ఆ అమ్మాయిని పెళ్ళి చేసుకున్నవ్యక్తి అంత మంచి వాడు కాదు. ఆ అమ్మాయి ఇప్పుడే పరిస్థితితోవుందంటే భర్తతో కలిసివుండటం కన్నా నూతిలోదూకి చావటం మంచిదనుకుంటోంది. అతనిప్రవర్తన ఎంత దిగజారిపోయిందంటే అతని పేరువంటే ఆ అమ్మాయి పడుగిత్తిపారిపోతోంది. నేను ఎవరినైనా సరే కావాలంటే గాఢంగా ప్రేమిస్తాను. కాని వాళ్ళవలన నా మనసుకు

దాద కలిగితేమాత్రం నాకు వాళ్ళమీద విరక్తి కలుగుతుంది. సోమా అమితమైన కష్టంలో వుండకపోయినట్లయితే, ధనసింగ్ ఓదార్పు నిస్సహాయురాలైన ఆమెకు ఒకే ఒక్క ఆధారం అయివుండకపోయినట్లయితే, అతన్ని ఈమె ప్రేమించేదా? ధనసింగ్ ఈమె జీవితానికి భౌతికఆధారం.'

మనోరమ మౌనంగా వుండిపోయింది. మనం పరస్పరం ఎప్పటికీ ఒకటి అవలేము, సహాయకులం కాలేము, అని భూషణ్ సూచిస్తున్నట్లుగా అనిపించింది ఆమెకు. ఆరోజు రాత్రిగూడా ఆమె చాలానేపటివరకు మేలుకుని ఆలోచించింది- 'నేను అవమానం ఎందుకు పొందాలి?' అని నిశ్చయించుకుంది.

ధర్మశాల జిల్లా జైలులో బంధించబడేటప్పుడు ధనసింగ్ అసహాయుడై ఎంత విరుత్సాహంతో లజ్జితుడై వున్నాడో జైలునుంచి విడుదలయేటప్పుడుకూడా అంతే విరుత్సాహంతోనూ, అవమానంతోనూ వున్నాడు. అతనిచేతుల బేరీయ. అతన్ని బంధించివుంచేగోడలు అయితే దూరమయ్యాయి కాని, అతనికి ప్రపంచంలో ఏమార్గమూ కనిపించలేదు. అతన్ని దుర్మార్గుడిగానూ, శిక్షార్హుడిగానూచేసి, గౌరవాన్నిపొందే అధికారాన్ని అతనినుంచి దూరంచేసి అతన్ని జైలునుంచి పంపించేయటం జరిగింది. అతను ఎక్కడికి ఎవరిదగ్గరకు వెళ్లగలడు? జైలు నుంచి విడుదలై స్వాతంత్ర్యాన్నిపొందటం ఎలావుందంటే రెక్కలన్నీ కత్తిరించి ఒక పక్షిని పంజరంనుంచి బయట పిల్లలముందు పడేసినట్లుగా వుంది. మోసగాడు, దుర్మార్గుడు అనే కళంకాన్ని అంటగట్టుకుని వుద్యోగంకోసం ఇప్పుడు మళ్ళీ కంపెనీకివెళ్ళటం సంభవంకాదు. ఇది ప్రారబ్ధమే. అవమానాన్ని పొందటంకోసం పుట్టిన వాడు గౌరవమర్యాదలని ఎలా పొందగలడు? అతనుగూడా ఇతర సేవజాతి పిల్లల లాగా పెరిగివుంటే అదే కులస్థురాలైన అమ్మాయితో వివాహం జరిగివుండేది. కాని అతను రాజపుత్రుడై రాజపుత్రుని వివాహం చేసుకునేవిషయంగురించి ఆలోచించాడు... బ్లాకీ చాచా చెప్పతూనేవుండేవాడు. అడరానివుచ్చు ప్రమాదకరమైనదిగా వుంటుందని.

ధనసింగ్ మోసం చేయాని ఎప్పుడూ అనుకునేవాడుకాదు. మోసం చేయాలన్న ఆలోచనే అతను చేసేవున్నట్లయితే ఇంత అవమానం పొందేవాడు కాదు.

తర్వాత ఇంకా చాకచక్యంతో మోసం చేసేవిషయం ఆలోచించివుండేవాడు. కాని ప్రజలంతా అతన్ని మోసగాడనే అనుకుంటారు. ఎరుగున్నవాళ్ళకి ఏం ముఖం చూపిస్తాడు! సోమాయే అతన్ని నమ్మగలుగుతుంది. ఆ మనుషులు సోమాని ఎక్కడికి తీసుకువెళ్ళివుంటారో ఏం తెలుస్తుంది? ఆమె మనసుగూడా ఇప్పుడు ఎలా మారిందో? ఎంతైనా ఆడది ఆడదే!

పరాయిశ్రీంతోటి, వేళ్ళంతోటి చెడు సంబంధాలు పెట్టుకున్నవాళ్ళని ధనసింగ్ ఒకళ్ళర్ధరిని కాదు. అనేకమంది ద్రైవర్లని, ఇతర్లని ఎరుగున్నాడు. ఇటువంటివాళ్ళకి సమాజంవలన ఏ భయమూ లేదు. ఎందుకంటే, వాళ్ళ ఆతప్పువల్ల ఎప్పుడూ జైలుకు వెళ్ళలేదు. అతను స్వయంగా జైలులోగడిపి బయటికి వస్తున్నాడు. జైలులో గడిపిన ఆరునెలలు విపరీతమైన మానసికవేదనలతో గడిచాయి. అతనికి పోలీసులపై కోపంగావుంది. పోలీసులు అతన్ని చిన్నప్పటినుంచీ బాధలు పెడుతూనే వచ్చారు. చిన్నతనంలో వాళ్ళిద్దరూ లాక్కొనడంలో మియా, బజర్ సింగ్ కు పోలీసులు సాయంచేశారు. లారీ నడిపేటప్పుడు దొంగతనం బనాయించి లారీని న్యాయస్థానంలో పెడతామని బెదిరించి, రంపం తీసుకునేవాళ్ళు. తాజాలో పోలీసులు అతన్ని కొట్టారు. సోమాని మండి తీసుకుపెడుతున్నట్లుగా ఆమెచేత అబద్ధపు వాటాల్లం ఇప్పించారు. ఆ అబద్ధం చెప్పివుండకపోయినట్లయితే తనకి శిక్ష పడేదికాదు. పోలీసుతాజాలో సోమాని అయిదురోజులు ఏమేమిచేశారో తెలియదు. సోమా ఇప్పుడు ఎక్కడవుందో ఏం తెలుస్తుంది?

అనేకసార్లు కోర్టులు ఎక్కి, జైలులో అనుభవాన్ని గడించినవాళ్ళ కొందరు అతనికి జైల్లో చాలాసార్లు చెప్పారు—'పోలీసులు ఫై నులో శ్రీని చెడగొట్టకుండా వుండటమనేది జరగనే జరగదు. తోటిఫై రీలు ధనసింగ్ తో ఇంకా వివరంగా చెప్పారు—ఆ అమ్మాయి మామగారు రిపోర్టు వ్రాయించడానికి వచ్చినప్పుడు మీరు తాజాలోనే వున్నారు. పోలీసులు అతన్ని ఎందుకు మళ్ళిపెట్టారు? నువ్వు ఆమెను మండి తీసుకుపెడుతున్నావన్న పృత్యాంశాన్ని ఎందుకు కల్పించారు? నువ్వు, ఆ అమ్మాయి పోలీసుతాజాలో మొదటి రెండురోజులు వున్నవిషయాన్ని ఎందుకు దాచేశారు? ఆమె మామగారు రిపోర్టు ఇచ్చినతర్వాత మిమ్మల్ని ఫై దుడేసినట్లుగా ఎందుకు చూపించారు? ఇదికూడా తెలుసుకోలేవా? అబ్బాయ్, ఇప్పుడు నువ్వు

జైలునుంచి బయటపడి ప్రపంచంలోకివెడితే నీ నంబరుకూడా వెంటవస్తుంది. పోలీసులు ఎప్పుడూ మీద కన్నేసి వుండుతారు తెలిపిందా ! ఎంతవరకయినా మొదట్లోనే తప్పించుకుని పారిపోవటం మంచిది. లేకపోతే నాయనా ! నెం తిరిగేలోగానే మళ్ళీ ఇక్కడికి వస్తావు' అనిగూడా హెచ్చరించారు.

సోమాతో పోలీసుల దుర్వ్యవహారంగురించి వూహించుకున్నప్పుడు ధనసింగ్ రక్తం ఉడికిపోయేది. మండి తీసుకు వెళ్ళటంగురించిన అబద్ధంచెప్పి సోమా తనకి జైలుగీత వేయించింది. అతనికి సోమామీదకూడా చాలా కోపంవచ్చింది. కాని న్యాయస్థానంలో సోమా ఏడుపు గుర్తుకురావటంతో ఆకోపం ఎక్కువ సేపుండ లేదు. న్యాయస్థానం సోమాని చౌధరి నిర్భయరామ్ గారికి అప్పగించింది. చౌధరిగారి ఇంటికి వెళ్ళి సోమాజాడ తెలుసుకోవచ్చు అని అనుకున్నాడు. ఒకవేళ పోలీసులు ఆమెను అవమానించినట్లుగా తెలిస్తే తను వెళ్ళి పోలీసు అధికారి ప్రాణాఁ తీస్తాడు. ఈసారి ఎవరూ తన్ని పట్టుకోలేదు. అప్పుడయితే తను సోమామూలంగా తనంతట తను పోలీసుప్రేక్షకుల వెళ్ళాడు. పోలీసులనుంచి తప్పించుకోవటానికి, పారిపోవటానికి జైల్లో అనుభవం ఉన్నవాళ్ళనుంచి అనేకకపాయాలు నేర్చుకున్నాడు. అన్నింటికన్నా అతను తెలుసుకున్న గొప్పవిషయం ఏమిటంటే, తప్పుచేసిన వాళ్ళని ఆసహ్యించుకుంటూ, స్వయంగా తప్పుచేసే సమాజంగురించి ఆలోచించ కూడదు.

ధనసింగ్ జైలునుంచి విడుదలై తన నిర్ణయప్రకారం చౌధరి నిర్భయరామ్ గారిజాడ తెలుసుకునేందుకు వెళుతున్నాడు. పీలై నంతవరకు ఎరుగున్నవాళ్ళెవరూ తనని చూడకుండావుండేందుకు మెళకువగానే వున్నాడు. బజారులో వెంటనే తనని పేరుపెట్టి పిలవటం వినిపించింది. వెనక్కి తిరిగిచూశాడు. క్రామేడ్ భూషణ్ కవి పించాడు. పరిచితుడైనవ్యక్తిని చూడగానే చీదరింపులు, తిట్లు తినిల్పవస్తుండేమోననే అనుమానంతో ధనసింగ్ భయపడ్డాడు. కాని భూషణ్ ముఖంలో ఆ ఛాయలు కన్పించలేదు.

భూషణ్ ధనసింగ్ భుజాలమీద చేతులుపెసి 'నేను నీకోసమే ఎదురుచూస్తున్నాను. ఎప్పుడు వచ్చావు ! మీవాళ్ళని కలుసుకోవటానికి కంపెనీ అపీసుకు వెళుతున్నావా !' అని అడిగాడు.

తన మనసులోనిమాట ఎవరితోనూ చెప్పగూడదని ధనసింగ్ జైలునుంచి విశ్చయించుకుని వచ్చాడు. భూషణ్ అడిగినదానికి సమాధానంగా—‘కాదు ఇలాగే ఇక్కడివరకే వెడుతున్నాను. ఇప్పుడే వచ్చాను’ అన్నాడు.

‘అయితే కాంగడే వెడుతున్నావా?’ భూషణ్ అడిగాడు.

ఆ ప్రశ్నలోవున్న అభిప్రాయాన్ని ధనసింగ్ తెలుసుకున్నాడు. అతను తప్పించుకోవటానికి—‘చూడండి, ఇప్పుడేం చెప్పగలను?’ అన్నాడు.

‘కాంగడాలో చౌధరిగారింటికి వెళ్ళాలనుకుంటున్నావు కమా?’ అని భూషణ్ అడిగి అతని సమాధానంకోసం ఎదురుమాడకుండానే ‘ఆ అమ్మాయి ఇప్పుడక్కడ లేదు’ అన్నాడు.

ధనసింగ్ ముఖంమీద విరాళ తొంగిచూపింది. భూషణ్ అతని భుజాలమీద మట్టి చేతులుపెసి—‘రా, కొంచెం ఏదైనా తింటావా? పోనీ టీ త్రాగు, తర్వాత వెళ్ళాం’ అన్నాడు.

జైల్లోవున్న ఆరునెలల్లో ధనసింగ్ కు మిత్రులు, పళ్ళు తినాలన్న కోరిక చాలాసార్లు కలిగింది. ఇవంటే అతనికి చాలా ఇష్టమనికాదు. కనీసం చూడటానికి కూడా అవి అక్కడ కనిపించవు. జైలునుంచి విడుదలై నతర్వాత అవన్నీ తృప్తిగా తినవచ్చని ఆనుకున్నాడు. కాని క్యామేర్ టీ మాత్రమే త్రాగమనేసరికి ధనసింగ్ కు ఏమీ నచ్చలేదు. సోమా ఎక్కడవుందో తెలుసుకోవాలని అతనికి కుతూహలంగా వుంది. ఆమెవిషయం ఏమయిందో?

దుకాణంనుంచి బయటకువచ్చి భూషణ్ రహస్యంగా చెప్పాడు—‘విను. ఆ అమ్మాయి ఇక్కడే ధర్మశాలలో లాలాజ్వాలా సహాయగారి బంగళాలో వుంది. ఆమె ఎంతో సుఖంగా వుంది. పద, ఆ అమ్మాయిని చూపిస్తాను. ఇప్పుడు నువ్వు జాగ్రత్తగా మసలాలి, తెలిపిందా? జరిగిపోయిందేదో జరిగిపోయింది’ అన్నాడు.

ధనసింగ్ సరోలాగారి బంగళాకువెళ్ళి సోమాని మూడు-నాలుగురోజులు కలిశాడు. అతనూ, సోమా బంగళావసారాలో కలుసుకుంటూ వుండేవారు. ధనసింగ్ కు సోమా, సోమాకు ధనసింగ్ కొంచెం మరీనట్లుగా అవిపించారు. ధన

సింగ్ మొద్దుబారినట్లుగా అనిపించాడు. ముఖంమీద కోపం స్పష్టంగా కనిపిస్తోంది. సోమా అదిచూసి భయపడేసి.

ధనసింగ్ కు సోమాకూడా మారినట్లుగా అనిపించింది. ఆమెలో పట్టవనపు కళలాంటిది వచ్చింది. ముఖంమీద నిరుత్సాహంవున్నా రంగు ఇంతకుముందుకన్నా నిర్మలంగా వుంది, కళ్లు ఇంకా ఎక్కువలోతుకు పోయాయి.

ధనసింగ్ మనసులోరేగిన ప్రశ్నని అణచివేసి అడిగాడు—'ఎలా వున్నావు ? నీకు చాలా ఇబ్బంది కలిగివుంటుంది.'

'ఏమండీ, మీరు వచ్చేకారుగదా, ఇక అంతా బాగానేవుంటుంది. మిమ్మల్ని జైల్లో పోలీసులు ఎక్కువగా కొట్టలేదుకదా.'

సోమా కళ్లు తడి ఆయాయి.

'నిన్ను పోలీసువాళ్ళు బాధలు పెట్టి వుండివుంటారు.' ధనసింగ్ గంభీరంగా అడిగాడు.

సోమా తలవంచుకుని మౌనంగా వుండిపోయింది.

ధనసింగ్ ప్రశ్నని రెట్టించినమీదట ఆమె కళ్ళల్లో నీళ్లు నిలిచాయి—'గడచి పోయినదానినిగురించి ఇప్పుడు ఏదీనా లాభమేముంది? మిమ్మల్నిమటుకూ వాళ్లు ఎంతబాధ పెట్టలేదు. నేనయితే ఎద్ది-ఎద్ది వచ్చిపోయాను. పట్కారుకాల్సి మీ వంటివిందా ఎర్రగా చాతలు పెడతామని వాళ్ళు నన్ను బెదిరించేవాళ్ళు. మిమ్మల్ని బాధపెట్టద్దని, ఏదీ కావాలనుకుంటే నన్నదివేయమని వాళ్ళ కాళ్ళమీదవడి, చేతులు జోడించి బ్రతిమలాడాను. ఇక ఇప్పుడు దాన్నిగురించి ఏదవటం దేనికి? బ్రతికుండగా మిమ్మల్ని చూశాను. నా కింకేమీ అక్కరలేదు' అన్నది.

ఆ ప్రదేశంలో అంతకన్నా ఎక్కువ మాట్లాడటానికి అవకాశంలేదు. ధనసింగ్ రక్తం మరిగిపోతోంది. కాని అతను కొంచెంకూడా ఆర్థం చేసుకోలేక పోతున్నాడు. సోమా మాట్లాడినమాటలకి అనేక ఆర్థాలు తీయటానికి ప్రయత్నం చేశాడు. పోలీసులు ఈమెనుకూడా కొట్టి బాధపెట్టారా? లేకపోతే....? అతను ఆలోచించాడు. దుర్మార్గులయిన ఆ పోలీసులు నన్ను కొడతామని సోమాని ఎందుకు

బెదిరించివుండివుంటారు : ఆమెను భయపెట్టి వశంచేసుకుని వుండివుంటారా : వాళ్లు ఆలా చేసివున్నట్లుంటే ఈ అమ్మాయితో నాకు సంబంధమేముంది ?

ఆకను వైక్ నార్ వెళ్ళి పోలీసులాడా అధికారిని, హరీరామ్ ని, కరీమ్ ని, నసీమ్ ని హత్యచేసి పంజాబ్ పారిపోవాలని రోడ్లమ్మకి తిరుగుతూ అతను ఆలోచిస్తున్నాడు. తన జీవితానికి ఇంకే ప్రయోజనమూ కన్పించలే దతనికి.

సోమా సుమారు నాలుగునెలలు లాలా జ్వాలానహాయ్ సరోలాగారి బంగళాలో వుండిపోయింది. నెమ్మది-నెమ్మదిగా ఆమెకథ లాలాగారివరకూ పాకింది. ఈమె చెద్దదికాదని, దిక్కులేని దొర్బాగ్యురాలని ఆమెనకు నమ్మకం కలిగింది. ధనసింగ్ మంచివాడని, నమ్మదగినవాడని ఆయనకు అనిపించలేదు. ఆమెవంటి మనిషిచేతిలో తన పది-పదిహేనుపేలీ కారును, తన ప్రాణాన్ని అప్పగించటం ఆయనకు తెలివైనవనిగా అనిపించలేదు. కాని మనోన్ అతనికి చూడ ఇచ్చేవానని చెప్పింది.

లాలాగారు ధనసింగ్ ని వూరికే కూర్చోబెట్టి పదిహేనురోజులజీతం అనవసరంగా ఇచ్చారు. తర్వాత పదిహేనురోజులు ఆతనిచేత ఆపనులూ, ఈపనులూ చేయించుతూ వచ్చారు. మనోరమ ఎప్పుడైనా పంటరిగాగాని, జల్లిగారితో కలిసి గాని క్రిందకు బజారుకు వెళ్ళాల్సివస్తే కారు నడచటానికి ధనసింగ్ నే పిలిచేది.

కొద్దిరోజులతర్వాత ధనసింగ్, సోమాల బావత మనోరమమీద ఇంకా ఎక్కువగా వచ్చిపడింది. యుద్ధానికి వ్యతిరేకంగా గొడవలు చేశారన్న సేరంమీద భూషణ్ ని, ఇంకొక ఇద్దరు కామ్రేడ్ లతోబాటు పోలీసులు ఫైదుచేసి లాహోర్ తీసుకెళ్లారు. భూషణ్ ఫైదుచేయబడిన విషయంగురించి మనోరమకు చాలా బాధ కలిగింది. కాని కొంచెంగూడా బైటికి ఏమీ అనలేదు.

సరోలాగారి బంగళా ఎత్తైన ప్రదేశంమీద వుంది. అక్కడ ఒక కారు పెట్టేంతవరకే గారేజివుంది. మిగతాకార్లు, లారీలు పెట్టడానికి క్రింద ఒక ఫర్లాంగు దూరంలో, పోలీసు అధికారులువుండే బజారుకు దగ్గరగా గారేజి యన్నాయి. అక్కడే కొన్నినాటాలు నొకర్లకోసం వున్నాయి. ధనసింగ్ సోమాలకోసంగాను మనోరమ ఒక నాటా ఏర్పాటు చేసింది.

ధర్మశాలలో ఆగస్టు జడివానలు మొదలు అయ్యాయి. ఆ గదిలో వాళ్లు కలిసి వుండే మొదటిరాత్రి వచ్చింది. సోమా వంట చేపేసింది. ఇద్దరూ తిన్నారు. మధ్యాహ్నం రెండుగంటలకు మొదలుపెట్టినవాన ఇంకా కుదుస్తునే వుంది. ధనసింగ్ మళ్ళీ సోమాని వైజ్ నాథ్ రాజాలో పోలీసులవ్రవర్తనగురించి అడిగాడు.- 'అయ్యో, అంతా చెప్పేవానుగదా! ఇప్పుడు మళ్ళీ అదంతా గుర్తుచేసి నన్ను బాధ పెడతా రెండుకు!' అన్నది సోమా.

'నువ్వు మంచి తెలివిగలదానివై పోయావు. మాటలు దాచేస్తావు. జరిగింది చెప్పకుండా దావావంటే నా శవాన్ని చూస్తావు' అని ధనసింగ్ మండిపడ్డాడు.

సోమా వణికిపోయింది. ఆమె ఏడుస్తూ చెప్పింది-'నేను చెప్పానుగదా, ఒప్పుకోకపోతే పట్కారుతో ఎర్రగాకాల్సి మీకు వాతలు పెడతామని ఎప్పుడైతే వాళ్లు నన్ను బెదిరించారో అప్పుడు నేను వాళ్ళ కాళ్ళ మీదపడి కావాలంటే నన్నే దై నా చేసుకోమని, మిమ్మల్నిమాత్రం ఏమీ చేయద్దని బ్రతిమలాడాను. వాళ్లు నన్ను ముట్టకోగానే ఏడవటం మొదలుపెట్టాను. దాహంతో నా గొంతు ఎండిపోయింది. ఒకమనిషి చెంబుతో నీళ్లు తెచ్చిఇచ్చాడు. కొంచెం చేడుగా వున్నాయి. సారావంటి వాసన వచ్చింది. ఇక్కడ బావిలో అకులుపడి కుళ్ళిపోవటంచేత నీళ్లు అలా వున్నాయని వాళ్లు చెప్పారు. ఆ నీళ్లు తాగగానే తల తిరగటం మొదలెట్టింది.... మేళకువ రాగానే జరిగింది తెలుసుకుని ఏడుస్తూ వుండిపోయాను.'

ధనసింగ్ తల తిరిగిపోయింది. అతను లేచి నిలబడి గట్టిగా నిట్టూర్చి. 'ఇందుకేనేనా నువ్వు దాస్తున్నావు? నాకు ఇప్పుడు నీతో ఏ సంబంధమూ లేదు. నేను ఆ పోలీసువాళ్లని ఖాదీచేసి అప్పుడు మంచినిక్కు తాగుతాను. నీ ధర్మం. గౌరవం నువ్వు చూసుకో! అన్నాడు.

ధనసింగ్ వెళ్ల బోతూవుంటే సోమా అకవికాళ్ళను గట్టిగా చుట్టేసుకుంది. ధనసింగ్ ఆమెను తిట్టాడు. కసితిరా కొట్టాడు. సోమా కాళ్లు వదలకపోయేసరికి చావబాదాడు. సోమా తన శక్తిసంతా కూడగట్టుకుని ధనసింగ్ కాళ్లపట్టుకుని అలాగే వుండిపోయింది. 'నాతో సంబంధం లేకపోతే నన్ను చంపేసి వెళ్ళండి. నామెడ నరికేసి వెళ్ళండి!' అన్నది. ధనసింగ్ ఏం చేయాలో తెలియక తల

గోడకేసి బాదుకున్నారు అతనుగూడా చాలాపేవటివరకూ ఏడుస్తూ వుండిపోయాడు.

ధనసింగ్ గోడకు వీపు ఆనించి కూర్చున్నాడు. సోమా అతనికాళ్ళకు బేడీల మాదిరిగా విగుసుకుపోయివుంది. ధనసింగ్ వడిలిండుకోవటంకోసం ఆమెను గుర్తాడు. దెబ్బలవలన సోమా భుజాలూ, నడుమునొప్పి పెట్టసాగాయి. సోమా ఆ నొప్పివిగురించి వట్టిండుకోలేదు. ధనసింగ్ ఈ పోట్లాటలో అంపిపోయాడు. గోడకి తల ఆనించి ఆలోచిస్తున్నాడు. ఈమెను ఇప్పుడేం చేయాలి? ఎవరిదగ్గర వదలి వెళ్ళాలి? ప్రపంచం ఎలా వుందంటే. ఈమెను తప్పకుండా బాధపెడుతుంది.... లాలాగారు ఏమంటారు? భూషణ్ గారు ఏమంటారు?

ధనసింగ్ సోమా చేతుల్ని తన కాళ్ళనుంచి తప్పిస్తూ హామీ ఇచ్చాడు—

‘మంచిది. నేను వెళ్ళను సరేనా!’

కన్నీళ్ళతో అనన్యంగా తయారైన ముఖాన్ని, ఎర్రని కళ్ళని ధనసింగ్ ముఖంవైపు తిప్పి సోమా అడిగింది—‘ఏమండీ నామీద ఒట్టు!’

ధనసింగ్ ఒప్పుకున్నాడు.

సోమా మళ్ళీ కోపగించింది—‘ఏమండీ, ఇక నన్ను వదిలిపెట్టి వెళ్ళే బట్లయితే నన్ను చంపేసి వెళ్ళండి. లేకపోతే నేను ఉరేసుకుని చచ్చిపోతాను.’

* * *

వర్షాలు బాగా ఎక్కువగా కురుస్తున్నాయి. లాలాగారు తరుచుగా బయటకు వెళ్ళటం మానేశారు. ధనసింగ్ డ్యూటీ ఆయనకారు నడవటం. లాలాగారు చాలా అవసరంమీద ఎక్కడికైనా వెళ్ళినాకూడా వానవలన రాత్రిపూట ప్రయాణం చేయటంలేదు. రాత్రి బయటపూళ్ళల్లోనే వుండిపోతున్నారు. ఇటువంటి పరిస్థితిలో సోమా రాత్రిపూట గదిలో ఒంటరిగా అనుమానంతో పచార్లుచేస్తూ వుండేది.

ధనసింగ్ లాలా జ్వాలానహాయ్ గారిదగ్గర తనపనిని చాలా ఉత్సాహంగా చేస్తున్నాడు. ఇటూ-అటూ ఎక్కడికీ వెళ్ళేవాడుకాదు. తన ఇంటిదగ్గర వుండటానికి అతనికి చాలా సమయం దొరికేది. కాని, అతను సోమాతో చాలా తక్కు-

వగా మాట్లాడేవాడు. మాట్లాడినాకూడా ఏదైనా పనినిగూరించి రెండుముక్కలు. అతను ఆమెను ముట్టకునేవాడు కాదు, కష్ట-సుఖాలు మాట్లాడేవాడు కాదు. ఆమెలో ఏదో దోషం వున్నట్లుగా ప్రవర్తించేవాడు. సోమా ఈ ప్రవర్తనగూరించి అతనితో ఏమీ అనలేదు. కాని ఒక్కొక్కప్పుడు ఈయనస్వభావమే ఇటువంటిదై వుండవచ్చు అని అనుకునేది. ఇదివరకు అప్పుడప్పుడూ నవ్వుతూ వుండేవారు. ఇప్పుడు ఆమె గూడా మౌనంగా, నిరుత్సాహంగా వుంటుంది. 'అత్తవారింటిదగ్గరనుంచి వచ్చే శామ. కాని నేను పొందిన లాభమేముంది. ఇంకొకళ్ళకి బరువు నయను. అమాయకుడయిన మంచిమనిషి నహిస్తున్నాడు.' అని అప్పుడప్పుడూ అనుకుంటూ వుండేది. ఇటువంటి ఆలోచనలనుంచి తప్పించుకోవటానికి ఆమె రోజంతా ఏదో ఒకపని చేస్తూవుండేది. బాళిగా కూర్చునే అలవాటు ఆమెకు ఎన్నడూ లేదు.

ఎప్పుడైనా వర్షం లేనప్పుడు మనోరమ తల్లిగారు సోమాని పసి-పాటల కోసం బంగళాకు పిలిపించేది. లేకపోతే తమదగ్గరనుంచి పాతపద్యపులమాదిస్తే. ఈయనో ఆమె ఇంటికి వంపించేది. ఒక రాత్రింగూడా వాళ్ళ ఆమెకు వంపించారు. ధర్మశాలలో వర్షాకాలపు నాటగునెలలు అంతులేనివానలు కురుస్తూవుంటాయి. సోమా తన ఇంట్లో రాత్రినా తల్లిగారికి నూలు వడుకుతూవుండేది. లేకపోతే వంటపనిలో నిమగ్నురాలై వుండేది. ఆమెజీవితం నెమ్మదిగా గడిచే కొయ్య గానుగలా తయారయింది

లాలాగారు కొద్దిరోజులపాటు లాహోర్ వెళ్ళాడు. ధనసింగ్ కు వారు తీసుకుని ఎక్కడికీ వెళ్ళాల్సినపని లేదు. ఆ రోజు వానకూడా జోరుగా కురుస్తోంది. అతను గదిలో మంచంమీదవడుకుని వాన కురిసేవైపుచూస్తూ ఏదో ఆలోచిస్తున్నాడు. సోమా మంచం తలాపు దిక్కువైపుకూర్చుని ఏదో పనిలో నిమగ్నురాలై వుంది. ధనసింగ్ కు తన తలాపుదిక్కున వెక్కి-వెక్కి ఏడుస్తున్నళ్ళబం చినిపించింది. అతను అటు తిరిగిచూశాడు. సోమా ఒకచేతిని మంచంపైపైమీదవుంచి, ముఖాన్ని కొంగులో దాచుకుని ఏడుస్తోంది.

'ఎందుకు ఏడుస్తున్నావు?' అని ధనసింగ్ అడిగాడు.

'ఎమంటి మీరు చాలా దిగులుగా వుంటున్నారు. నాకు అవాల్సించంతా అయిపోయింది. మీరు చక్కగా పెళ్ళిచేసుకుని, మీ ఇల్లాలిని తీసుకురండి. మీ

మనసు కుదుటపడుతుంది. మీరు సుఖంగా వుండండి. నాకన్నా మీరు ఎక్కువ బాధపడుతున్నట్లుగా అందరితోనూ చెపుతుంటారు.' సోమా వెక్కి-వెక్కి ఏడుస్తూ చెప్పింది.

'నేను విన్నేమంటున్నాను.'

'మీరు చాలా మంచివారండి. భగవంతుడు మీకు మేలుచేయాలి. మొదట్లో మీరు ఎంతబాగా మాట్లాడేవారు. అప్పుడుమటుకూ నాదగ్గర వున్నదేముంది. నే నెలాగో విధవని, మీరు నాగురించి బాధపడతారెందుకు?' సోమా వెక్కి-వెక్కి ఏడించింది.

ధనసింగ్ నోటినుంచి మాటలు బయటకు వచ్చాయి. 'అందరూ నీకు చెబే చేరారు, నీ కష్టేముంది?'

ధనసింగ్ మనసులో సిగ్గుపడ్డాడు. సోమా అన్నమాట ఆతనికి ముందుగా ఎందుకు తోచలేదు. ఆతను సోమా చేయవట్టుకుని 'ఏచ్చివానా! ఏడుస్తూ వెంటకు!' అని ఆమెను దగ్గరికి తీసుకుని మంచంమీద కూర్చోబెట్టాడు.

సోమా ఇంకా బిగ్గరగా ఏడవటం మొదలుపెట్టింది.

ధనసింగ్ ఆమెను బుజ్జగించి 'ఏడ్చినట్లయితే నన్ను చంపుకుని తిన్నట్లే. నావాళ్ళకూడా ఈ ప్రపంచంలో ఎవ్వరూ లేరు' అని బాధగా అన్నాడు. ఆమెను ఓదార్చటం మొదలుపెట్టాడు.

సోమా గాదిరాపడి ఆతన్ని అడ్డగించింది—'అరే, చూడండి తలుపులు తెరిచి వున్నాయి' అన్నది.

ఆ రోజు వాళ్ళిద్దరిమధ్య అనేక నెలలనుంచి వుంటూవచ్చిన దూరం మాయమయింది. ధనసింగ్ సోమాని తన మంచంమీద కూర్చోబెట్టి, 'అర్యవివాహం చేసుకుందాము, చౌధరిగారు చేయిస్తారు' అన్నాడు.

సోమా సిగ్గుపడింది—'నే నెలాగో మీదాన్నే. విధవరికి ఎక్కడన్నా పెళ్ళి జరుగుతుందా ఏమిటి?' అన్నది.

ధనసింగ్ బిగ్గరగా అరిచాడు. 'ఏమంటున్నావు, ఏం నేను చచ్చిపోయానా? నేను చచ్చిపోయినట్లయితే నువ్వు విధవవని చెప్పకో!' అన్నాడు.

సోమా దేవుణ్ణి తలచుకుంది.

పెద్దెంబరునెల వచ్చింది. ధర్మశాల పైవుండే మేమూలు విడిపోయి గాలిలో కలిసిపోయాయి. శరదృతువు చల్లటిగాలి. గట్టిపడేలా చేయటానికి మంచుతో కూడిన కిరారలవైపు వాటిని విసిరేసింది. ధర్మశాలలో ఎండ పకవకా నవ్వింది. మనోరమకి కారేణి తెలవులు ఆయిపోయాయి. ఆమె లాహోర్ వెళ్ళిపోయింది. వెళ్ళేముందు కలుసుకోవటంకోసం వాళ్లు సోమాని పిలిపించారు. ధనసింగ్ మనోరమని కారలో పఠాన్ కోటవరకూ తీసుకెళ్లాడు. ఈ వీడ్కోలు సోమాని చాలా బాధపెట్టింది. తల్లిని వదిలిపెడుతున్నట్లుగా ఆమెకు అనిపించింది.

సోమాకు అప్పుడప్పుడూ ధర్మశాల వూళ్ళోకి వెళ్ళినప్పుడుగాని, సాయం కాలంపాట వక్కాక్కల్లోనుంచిగాని పాటలు వినిపిస్తూ వుండేవి. ఎప్పుడైనా పాట వినగానే ఆమెకు ఆశ్చర్యం కలిగేది. ఆ పాటలు గ్రామఫోన్ నుంచి వినిపిస్తున్నాయని తర్వాత ఆమెకు తెలిసింది. సోమాకి ఆ పాటలు నచ్చేవి కాని, పాటల ఆర్థం మాత్రం తెలిసేది కాదు. చేతులు పనిలో మణిగివున్నాకూడా ఆ పాటలను ఆర్థం చేసుకునేందుకు ప్రయత్నించేది. అప్పుడప్పుడూ మనోరమ పాడుతుండగా విన్న పాటలుగాని, గ్రామఫోన్ నుంచి విన్న పాటలుగాని కూనిరాగం తీయటం మొదలు పెట్టేది. ఒకరోజు బంగళానుంచి వచ్చి, ఇలాగే నూలుపడుతుతూ పాడటం మొదలు పెట్టింది. ఏదో చప్పుడువిని ఆమె వెనక్కి తిరిగిచూసింది. ఇద్దరు మొగాళ్ళు ఆ యింటిముందు నిలబడి ఆమె పాట వింటుండటం కన్పించింది. ఆమె పిగ్గుతో చచ్చి పోయింది. పుట్టింట్లోగాని, ఆత్మవారివూళ్ళోగాని ఎవరైనా అడవాళ్ళు అరుచియట పొలాల్లో పాడుతున్నాగూడా ఎవరూ పట్టించుకునేవాళ్లు కాదు. పట్టణాల్లో బీద ఇంటి ప్రీతి దిగ్గరగా పాడరని ఆమె ఆ రోజు తెలుసుకుంది.

సోమా చేతులు ఎప్పుడూ ఖాళీగానే వుంటూవుండేవి. పనిచేస్తూవుండటం ఆమె న్యభావమే. పుట్టింటిలోనూ, ఆత్మవారింటిలోనూ ఆమె ఏడకలు కొడుతూనో, రాన్యం దంచుతూనో, పీళ్లు వింపుతూనో, బట్టలు వుతుకుతూనో, పకువులు మేపుతూనో, లేకపోతే పొలంవసో చేస్తూవుండేది. ఇప్పుడు నీళ్ళు వాళ్ళ ఇంటికుళాయి నుంచి వచ్చేస్తాయి. పండి, ధనసింగ్ బజారునుంచి తీసుకొచ్చి ఇస్తాడు. తోటపేరు మీద రెండు-మూడు మొక్కలు ఇంటిగుమ్మం ఎదురుగా వున్నాయి. ఇద్దరు మనుషు

అది అంటగిన్నెలవని పెద్దగా వుండదు. సోమా ఎండలో కూర్చుని బంగళాలో నేర్చుకున్న అల్లికలుగాని, ఎదో ఒకటి కుట్టటంగాని చేస్తూవుండేది. మొదట్లో ఆమెకు నాలుగురోజులు కట్టుకున్న బట్టలుకూడా మురికిగా అనిపించేవి కాదు. ఇప్పుడు వరోలాగారి ఇంటి ప్రభావంచేత రోజుకు నాలుగయిదుసార్లు వుతకటం మొదలు పెట్టింది. ఇవేకాక ఆమె అలంకరించుకోవటంగానూ నేర్చుకుంది.

మన్నోవిగాని, ఇతర ఆడవాళ్ళువిగాని చూసినప్పుడు, తన జాటునుగూడా వాళ్ళ జాటుకుమల్లే ముడివేసుకోవాలని సోమాకి కోరిక కలుగుతూవుండేది. కాని అంతదైర్యం కలగలేదు. సిగ్గువేసింది. పెద్దమనుషుల్నిచూసి అలా అనుసరిస్తే అది పేదరికి కాంతి నివ్వదు. ధనసింగ్ విదేశీనమ్మ తెచ్చి ఇచ్చాడు. కొండలమీద వీచే తడిలేని చల్లటిగాలివలన బుగ్గలు పగలటం మొదలుపెడితే నునుపుకోసం ముఖానికేదైనా వ్రాసుకోవటం అవసరమవుతుంది. అలాంటిది ఆమె అత్తగారి కళ్ళల్లో పడకుండా నేతికుండలోనుంచి వ్రేలితో నెయ్యి తీసి వ్రాసుకునేది. ధనసింగ్ క్రీము, పొదరు తెచ్చిఇచ్చాడు. తనభార్య అలంకరించుకోవాలన్న కోరిక మిగతా మొగవాళ్ళకిమల్లేనే ధనసింగ్ కు కలిగింది. సోమా మినమినలాడుతూ, నాజాకుగా తయారవసాగింది. ఇరుగు పొరుగుల మొగవాళ్ళు అటుముందునుంచి వెళ్ళేటప్పుడు ఆమెవైపు కన్నార్పకుండా చూస్తే ఆమెకు అనుమానం కలిగేది. ఆమె గదిగుమ్మా విడిదగ్గర ఒక తడిక పెట్టించింది. ఎండలో కూర్చోవలసివస్తే రోడ్డువైపు మంచం అడ్డుగాపెట్టి దోవలో వెళ్ళేవాళ్ళనుంచి చాటు చేసుకునేది. గౌరవనీయులైన శ్రీం అచారం ఇదే.

పర్వతప్రాంతాల్లో వేసవికాలపు ప్రారంభంలో రాకపోకలు చాలా పెరిగి పోతాయి. పంజాబునుంచి ప్రజలు రావటం మొదలుపెడతారు. నిర్మానుష్యమై పాటు పడి కునికిపాట్లు పడుతున్నట్లుగావుండే ధర్మశాల నిద్రలేచి పెద్దగా ధ్వనులు చేస్తూంటుంది. 1942 వ సంవత్సరంలో యుద్ధకారణంగా జిల్లాలో చాలా కేంపులు తెరువబడ్డాయి. తెలపులమీద పచ్చిన సైనికులవలన అన్నివైపులా ఖాకీదుస్తులు ధరించిన మనుష్యులు కనిపిస్తున్నారు. ఈ సైనికులకు జీవితంలో ఆ అనేది లేదు. వీళ్ళకి ఏ బాధ్యత లేదు. ఎవరిభారమూ లేదు. వీళ్ళు మృత్యువును లక్ష్యపెట్టగూడ

దనే ఆలోచనతో ఉచితానుచితాలను త్రోసిపుచ్చసాగాడు. వీళ్ళ నిరంకుశత్వంవలన ధర్మశాలలో గౌరవనీయులైన ప్రీతి దుకాణాలున్న బజారుల్లోకి రావటమనేది సంభవంకాకుండా పోయింది. ఇంగ్లీషుప్రీతింటే ఈ సైనికులు భయపడేవాళ్ళు. వేసవికాలం ప్రారంభంలోనే మనోరమ లాహోర్ నుంచి వచ్చేసింది. ఆమెతోబాటు ఆమె చిన్నవదిన, వదినగారి ఇద్దరు పిల్లలు, బారిష్టర్ జగదీష్ సరోలాగూడా వచ్చేళారు. బంగళాలో పని చాలా ఎక్కువయింది. ధనసింగ్ కు పగలంతా ఉద్యోగ రీత్యా ఇంటిబయటనే వుండల్సివచ్చేది. అప్పుడప్పుడూ రాత్రిపూటగూడా ఇంటికి చేరేవాడు కాదు.

ఒకరోజుసాయంత్రం సోమా ధనసింగ్ తో చెప్పింది—'రకరకాల మనుషులు వస్తున్నారు. రాత్రిపూటవచ్చి తలుపు తడతారు. వెదుమాటలన్నీ అంటున్నారు. నాకు చాలా భయమేస్తోంది. మీరు రాత్రిపూటకి ఇంటికి వచ్చేస్తూవుండండి.'

ధనసింగ్ ఆలోచనల్లో పడ్డాడు. 'వరాయివాళ్ళదగ్గర ఉద్యోగం చేయటం అంటే ఇంతే! నేను ఒకవేళ చీకటికడేలోపున రాకపోతే నువ్వు గదికి తాళంవేసి రాత్రికి బంగళాకు వెదుతూవుండు. పగటిపూటకూడా బయట కూర్చోవద్దు. మన గౌరవం మనకే వుంటుంది. ఈ సైనికులు, బ్రహ్మ ధైర్యవంతుల వలన, అక్షికాక ఎవరితోనని పోట్లాడతాం!' అన్నాడు.

సంవత్సరం పూర్తయి మళ్ళీ ఆగస్టు వర్షకాలపుచోజులు వచ్చేళాయి. ధనసింగ్ పొద్దున్న తొమ్మిదిగంటల వేళప్పుడువచ్చి చెప్పాడు—'నేను లాలాగార్హి తీసుకుని లాహోర్ వెళుతున్నాను. రాత్రికిమాత్రం తిరిగి రాతేను. అంతకని నిన్ను పైన బంగళావగ్గర దిగబెట్టిరానా?' అనడిగాడు.

'ఇప్పుడే వెడితే ఇంట్లో పనంతా అలాగే వుండిపోతుంది. రాత్రికికూడా అక్కడే వుండల్సి వస్తుంది. చాలారోజులతర్వాత ఎండ వచ్చింది. కొంపం బట్టలు వుతుక్కుంటాను. రెండుగంటలతర్వాత నేనే వెడతాను' అన్నది సోమా.

తన ఇంటిపని వదిలిపెట్టి బంగళాపని చేస్తూవుండటం సోమాకు వచ్చదు. ఇప్పుడు బంగళాలో పనిగూడా చాలా ఎక్కువయింది. మన్నోకి. లాలాగార్హితప్ప మిగతావాళ్ళందరికీ ఏదో ఒకపని చేయాల్సివస్తుంది. ఆమెకాళ్ళే ఆమెకు

ఇరువపుకున్నాయి. సిగ్గువలన ఈవిషయం ఆమె ఎవరితోనూ చెప్పలేకపోయేది. నాలుగవనెం వచ్చింది. నొకర్ల చేత వనులు కుట్రంగా చేయిస్తుందని తల్లిగారు ఆమె రాకకోసం ఎదురుచూస్తూ వుంటారు.

మనోరమ చిన్నవదిన. బారిష్టర్ జగదీష్ సరోలాగారి భార్య పూర్తిగా బారిష్టర్ గారికి వ్యతిరేకం. కాగా లావుపాటిమనిషి, నడకలో నెమ్మది. ఆమె ఇద్దరు పిల్లలు - తారాకి, భూపతి సోమాయే ఆలనా పాలనా చేస్తుండేది. ఈ పిల్లలకోసం ఏదో ఒక ఆర్థికవనో, కుటుంబవనో సోమాచేతుల్లోకి పిద్దంగా వుంటుంది. సోమా బంగళాలో వున్నట్లయితే పిల్లలకు అన్నం తినిపించటం, వాళ్ళరిక్తులు మార్పించటం, పదిగూడా ఆమె చేయాలి. మొదట్లో సోమా ఓపికగా, ముద్దుగా ఈ పనులన్నీ తనే చేస్తుండేది. ఇప్పుడు వాళ్ళవనులు చేస్తూవుంటే ఆమె ఇంటికి తిరిగి వెళ్ళటానికి చాలా ఆలస్యమైపోతోంది. ఈ పని కాకపోతే ఇంకొకటి. బారిష్టర్ గారి కోపాన్ని అదుపుకో పెట్టేపనిగూడా సావిత్రి వదినగారు సోమాకే అప్పగించారు. సోమాకి తన ఇంటికి సంబంధించిన ఏ చీకా-చింత లేనట్లుగా :

బారిష్టరుగారు మొదటినుంచీ కొంచెం రోపిష్టమనిషి. కుచి, కుట్రత అనేవి ఆయన విచేళాలనుంచి నేర్చుకొన్నారు. సావిత్రి వదినగారు అవి విద్యహించలేక పోయేవారు. ఆయనవనులు చేసేనొకరు ఊధమ్పింగ్ శైలివుమీద వున్నారు. ఇందు చేతనే ఆయనకు టీ, రిక్తులు, వేళప్రకారం అందటం లేదు. ఆయన కోప్పడుతూ వుండేవారు. మూర్ఖులైన ఆ నొకర్లని తిడుతూవుండేవారు. మొదటివిషయం సోమా వాళ్ళ నొకరుకాదు. రెండవది ఆమె ప్రి. సిగ్గుపడుతూ, ముడుచుకుపోతూ, కళ్ళు క్రిందకు పండుకుని పనిచూసుకునే శాంతమైన ఆమె ఆకారమంటే బారిష్టర్ గారికి చాలా ఇష్టం. ఆమెచేసే కొన్ని అమాయకపు వనులనుగూడా ఆయన నవ్వి నవ్వించే వారు.

సావిత్రి వదినగారికి, తల్లిగారికి బారిష్టర్ ను సంకృప్తిపరచటానికి ఈ మంచి వుపాయం దొరికింది. కళ్ళు నెత్తిమీదకొచ్చిన ఆ దుర్మార్గుడు ఊధమ్పింగ్ ఎప్పటిదాకా శైలివుమీదవుంటాడో అప్పటికా ఇదే మంచిదని వాళ్ళు ఆలోచించారు.

మధ్యాహ్నం రెండుగంటలు దాటినతర్వాత సోమా బంగళాలో వుండే టిల్లయితే బారిష్టర్ గారికి సాయంత్రపు 'టీ' ఇచ్చిరావల్సి వచ్చేది. ఒక వేళ ధనసింగ్

పూళ్ళో లేవప్పుడు సోమా రాత్రిపూట బంగళాలో గడిపేటట్లయితే ఆయనకు ఉదయం మేకువరూము 'టీ' (బెడ్-టీ) తీసుకెళ్లాల్సి వచ్చేది.

ధనసింగ్ లాలాగార్ని తీసుకుని లాహోర్ వెళుతున్నాడు. పతాన్కోట వెళ్ళినతర్వాత. పి.డబ్ల్యు.డి. చీఫ్ ఇంజనీయర్ గారు అక్కడికే వచ్చివున్నారని తెలిసింది. లాలాగారు ఆయన్ని కలిశారు. ఇక లాహోర్ వెళ్లాల్సిన అవసరం లేదు. వర్షం విలిచిపోయింది. ఇంకా పొద్దుకూడా వుంది. లాలాగారు ధర్మశాల తిరిగి వెళ్ళిపోదామని ధనసింగ్ తో చెప్పారు.

ధనసింగ్ కారుతీసుకొచ్చి బంగళాకు చేరేసరికి సాయంకాలం ఎనిమిదిన్నర కొట్టారు. చీకటి పడిపోయింది. బంగళా గారేజ్ లో ఇంకాక కారేవో వుంది. లాలాగారికారుని క్రిందనున్న గారేజ్ లో పెట్టాల్సివచ్చింది. ఆతను నౌకరు బదల్యాతో చెప్పి సోమాకి వార్త పంపించాడు. సోమా ఎప్పుడు లోపం ఎక్కడో పనిలో వుంది.

ధనసింగ్ కు ఆకలి వేస్తూంది. సోమా ఎప్పుడు ఇల్లు చేరుతుంది. ఎప్పుడు వంట చేస్తుంది. బజారుకు వెళ్లి హోటల్లో ఏదన్నా తినేసి, ఆ తర్వాత ఇంటికి వెళ్లి వడుకోవటం మంచిదనుకున్నాడు. 'అలన్యమైపోయింది, బంగళాలోనే వుండమని. వుదయంవచ్చి తీసుకువెళతానని ఆతను బంగళా కాపలాదారుతో సోమాకు కబురు పంపాడు. కారు తీసుకుని బజారువైపు వెళ్లాడు. బజార్లో ధైర్యవర్లంథా భోజనం చేసే రామ్ జీ హోటల్లో భోజనం చేశాడు. బండిని గారేజ్ లో పెట్టేసి గదికి వెళ్లి మంచంమీద పడుకున్నాడు.

ధనసింగ్ కు అలసటవలన కువికిపాట్లు వస్తున్నాయి. ఉన్నట్లుండి తలుపు మీద ఎవరో చప్పుడు చేస్తున్నట్లనిపించింది. మొరటయితే బయట గాలి ఆయి వుంటుందని ఆశ్రద్ధ చేశాడు. కాని నోటితో ఈలవేసిన శబ్దం, కొన్ని మాటలూ గూడా వినిపించాయి. రాత్రిపూట ఎవరో దుర్మార్గులు తలుపులు తడుకున్నారని సోమా చెప్పినమాట ధనసింగ్ కు వెంటనే గుర్తుకొచ్చింది. ఇవ్వాళ నా కొడుకులు ....కి బుద్ధివచ్చేలా చేస్తాను అనుకున్నాడు.

ఈర, చప్పుడు మళ్ళీ వినిపించాయి.

ధనసింగ్ చప్పుడుచేయకుండా మంచంమీదనుంచిలేచి తలుపునందుదగ్గర చెవిపెట్టి విన్నాడు. బయటనుంచి 'ఏయ్ నా ప్రేయసీ, తలుపులు తెరు. ఈ మీద వాళ్ళతోగూడా రెండుమాటలు మాట్లాడు. పెద్ద పెద్ద వాళ్ళదగ్గరికి చేరుతువుంటే ఏమయింది? మేముగూడా విన్ను ప్రేమించేవాళ్ళమే. మా రూపాయలేం చిరిగి పోయినవా? ఇది తీసుకో పదిరూపాయలు' అన్నమాటలు వినిపించాయి.

తలుపునందులోనుంచి ఒక కాగితం జారుతూ కనిపించింది.

తను బయటకు వెళ్లాడని అనుకుని వాళ్ళు తన సోమాని జాధపెట్టడానికి వచ్చారు. ఆ కంఠాలు అతనికి ఎరుగున్నవిగా అనిపించాయి. అతను గుర్తుపట్టాడు. 'దో-దో' కంపెనీలో పనిచేసే డ్రైవర్లు శమసుల్, జగ్గీ. అతనిరక్తం ఉడికి పోయింది. 'మంచిచేళ్ళప్పుడు వచ్చారు. ఇవ్వాలి అక్క... ల అంతు చూస్తాను' అని మనసులో అనుకున్నాడు.

బయటవాళ్లు ఈలలుపేస్తూ చెడువనులతో కూడిన సాంజ్లు చేస్తున్నారు. దానితోపాటు వాంఠించేలాచేసే సారావాసన తలుపునందుల్లోనుంచి లోపలకు వస్తూంది. ధనసింగ్ మూలగావున్న ఇనవకడ్డితీసి ఒకచేత్తేపట్టుకుని, రెండోచేత్తో తలుపుగడియ తెరిచాడు. వాళ్లు నిలగదొక్కుకునేలోపునే రెండుచేతులతోనూ ఇనవ కడ్డివిపట్టుకుని ఇద్దరిమీద విరుచుకుపడ్డాడు.

'అయ్యో' అని మూలగుతూ ఒకమనిషి కళ్ళుతిరిగి కిందపడ్డాడు. రెండో వాడు పరుగెత్తాడు కాని తూలుతూ కిందపడిపోయాడు. ధనసింగ్ అతని తలమీద కూడా రెండుదెబ్బలు బరింకొట్టి గట్టిగా కొట్టాడు. మొదట కిందపడ్డమనిషి దగ్గరకు వచ్చి అతన్ని మళ్ళీ మూడు-నాలుగు దెబ్బలు కొట్టాడు.

ధనసింగ్ రొప్పుతూ తన మంచంమీద కూర్చున్నాడు. క్షణంతర్వాత అతనికి తట్టింది. ఎక్కడా వాళ్ళకి గట్టిదెబ్బలు తగలేదుగదా! అక్క.....గుమ్మందగ్గరే పడ్డారు. ఇది మంచిదికాదు అనుకున్నారు.

రాత్రి విశ్లేషణలో చల్లటి తీవ్రమైనగాలి రయ్యమని మోకచేస్తూ వీస్తోంది. చుట్టవక్కరి తుక్కలు మొరుగుతున్న శబ్దాలు వినిపిస్తున్నాయి. ఆకాశంలో అక్కడక్కడా మేఘాలు వ్యాపించివున్నాయి. చంద్రుడు కనిపించటం లేదు.

బజారు రోడ్లమీద విద్యుద్దీపాలు వెలుగుతున్నాయి. చీటి దట్టంగా వున్నట్లుని పించబలేదు. ధనసింగ్ ఇంటిముందు వదినమనిషి దగ్గరకు వెళ్ళి చూశాడు. తల నుంచి చాలా రక్తంకారి చుట్టువక్కల నేలంతా చీకట్లో ఎర్రగా కనిపిస్తోంది. ఒంగి చూశాడు. ఆ వదినవాడు జిగ్గి. శ్వాస ఆడుతున్నట్లుగా అనిపించలేదు. ధన సింగ్ భయపడ్డాడు. రెండవమనిషి వదినచోట తలదగ్గరనేలగూడా రక్తంవలన ఎర్రబడుతోంది.

ధనసింగ్ లోచికోపం మాయమైపోయింది. కోపంస్థానంలో భయంకలిగి గుండె దిడదడలాడింది. అతని ఉద్దేశం వాళ్ళని చంపాలనిశాదు. కాని చచ్చి పోయాడు. ఒకడు చచ్చే ఏళిక్ పడుతుందో ఇద్దరు చచ్చినా అంతే. ఖైదు, జైలు ఉరి! అతను ఒణికిపోయాడు. మనసుని అదుపులోవుంచి ఆలోచించ ప్రయత్నించాడు. శవాలని ఎత్తుకెళ్ళి దూరంగావున్న గోతుల్లో పారేపిరావచ్చు. కాని రెండు వైపులా దోవల్లో గ్రామాలున్నాయి. రక్తంతో తడిసిననేలని ఏం చేయాలి? తప్పేస్తే! ఇంతలో వచ్చే-పోయేవాళ్ళు చూస్తారేమో! ఏళ్ళ శవాలు దొరుకుతాయి. విచారణ-తనినీ జరుగుతుంది.

పారిపోవటంతప్ప వేరే వుపాయం అతనికి కనిపించలేదు. ధనసింగ్ శరీరం భయంతో నణకసాగింది. లాఠీలంటే, కత్తులంటే అతనికి భయం లేదు. పోలీసులు, ప్రభుత్వం అంటేమటుకు భయం. వాళ్ళనుంచి తప్పించుకోవటం చాలా కష్టం. సోమాకి ఈ వార్త చెప్పివస్తే!....భయపడుతుంది. బంగళాలో గోల మొదలవుతుంది....బ్రతికివుంటే మళ్ళీవచ్చి కలుసుకోవచ్చు. ఈనమయంలో ఏదో ఒక విధంగా పోలీసులనుంచి ప్రాణాలు కాపాడుకోవాలి అని ఆలోచించి అతను గది లోపలకు వెళ్ళి దబ్బు తీసుకున్నాడు. ఆత్మరక్షణకోసం ఇనుపకడ్తిని చేతిలోకి తీసుకున్నాడు.

ధనసింగ్ దోచునుంచి తప్పకుంటూ, కాలిబాటలనుంచి దిగుతూ కాంగడే వైపు వెళ్ళిపోయాడు.

సోమా బదలూతో వంటపాత్రలు ఎత్తిస్తుండగా లాలాగారు తిరిగివచ్చా రన్నవార్త తెలిసింది. ధనసింగ్ తనకోసం బయట ఎదురుచూస్తున్నాడేమోనని

అనుకుని తొందరగా వెళ్ళటానికి ప్రయత్నం చేసింది. కాని ఇంతలో వదినగారు పిలిచి—‘చాలా మంచిదానిదిగానీ సోమా, లాలాగారు వచ్చారు. కూరలు వుండనే వున్నాయి. రెండు రొట్టెలు ఆయనకోసం ఏ చేత్తో నువ్వు చేయమ్మా. ఇంతలో బదలూ లాలాగారికి పేడినీళ్ళు పెడతాడు’ అన్నది.

సోమా లాలాగారికోసం రొట్టెలుకాల్సి బయటపడేసరికి, రేపు వుదయం వచ్చి తీసుకువెళతానని ధనసింగ్ సంపినవార్త అంది. సోమాకు చాలా బాధ అనిపించింది. పొద్దున ఆకలితోనే వెళ్ళారు. ఇప్పుడు వచ్చినాగాని బజారులో తింటారు. నిజంగా డబ్బున్నవాళ్ళు ఇతిర్లబావర్ని కొంచెంగా అర్థంచేసుకోలేరు. ముసలివాడైన తోటమాలిని వెంటబెట్టుకుని వెళ్ళిపోతామా అనుకుంది కాని అనుమానపడి వుండిపోయింది. తల్లిగారు, వదినగారు చెడుగా భావించవచ్చు. ఇంటిపెద్దలనుంచి ఏవిధమైన ఆదరం లభిస్తుందో, ఆవిధమైన ఆదరం ఆమెకు లభిస్తావుందేమీ కాని వాళ్ళుంటే ఆమె ధయనరుహగానూ వుండేది.

సోమాని రాత్రి బంగళాలో వుండటంతో వాళ్ళవుద్దేశ్యం ఏమిటంటే ఉదయం బానిస్టర్ గారికి, మనోహరికి ‘వెడ్ టీ’ వాళ్ళగమల్లోకి తీసుకెళ్ళి సోమా ఇచ్చి రావాలి. వాళ్ళిద్దరూ ఉదయం తొందరగా ఆరుగంటలకే లేచేవాళ్ళు. ధనసింగ్ ఉదయం ఆరు-ఆరున్నరకు ముందుగా వాడు. అందుకని సోమా రాత్రి అక్కడ వుండటంతో ఏ ప్రమాదమూ లేదు. ఆమె చాలా తొందరగా లేస్తూవుండేది.

మనోరమ, బానిస్టరూ, ఇద్దరూకూడా టీ వాళ్ళ మంచాలదగ్గరపెట్టి, వాళ్ళని నిద్రలేపాలనికొరుతూ వుండేవాళ్ళు. మనోరమనయితే సోమా పిలవకుండా, చేతులు కదిల్చి నిద్రలేపేది. బానిస్టర్ గారి గదిలోకి వెళ్ళగానే ఆమెకు భయం వేసేది. ఎలా పిలుస్తుంది ?

ఆమె కప్పులో చెమ్మతో చప్పుడుచేసి ఆయన్ని లేపేది. ఆయన కళ్ళు తెరవగానే పారిపోయేది. కళ్ళు తెరిచేసరికి ఎదురుగా కన్పించే ఆ ఆమాయకత్వం, భయంతోనిండిన ఒయ్యారం ఆయన్ని సంతోషపెట్టేది. ఆయన వెంటనే ‘లవ్ లీ’ అనేవారు. ఆ రోజు అలా పారిపోతున్న సోమానిచూసి ఆయన ‘మిసెస్ సింగ్, ఒక కప్పు టీ కలిపి వెళ్ళరాదా!’ అన్నారు. ఆయన పిగరెట్టు అంటించుకోవటం మొదలుపెట్టారు.

ఆయన మిసెస్ పింగ్ అని పిలవబడేత సోమా పిగ్గవడింది. మనోరమ కూడా అప్పుడప్పుడు మిసెస్ పింగ్ అని పిలుస్తూవుండేది కాని అది వేరే విషయం. సోమా కళ్లు కిందికివాల్చి టీ తయారుచేయటం మొదలుపెట్టింది. ఆ ఇంట్లో వాళ్ళందరూ బారిష్టర్ గారిని తప్ప ప్రవరచటం చాలా గొప్పవిషయంగా అనుకునేవారు. సోమా ఈ సార్థకతవలన గర్వపడుతూకూడా వుండేది. సోమా వూపిరి దిగబట్టి కప్పులో టీ తయారుచేసింది. తర్వాత బయటకు వెళ్ళి వసారాలో నుంచుని గాలి పీల్చుకుంది.

ధనపింగ్ తనని తీసుకువెళ్ళటానికి వస్తున్నారేమోనని క్రింద బజారునుంచి బంగళావైపువచ్చే కాలిబాటవైపు, రోడ్డువైపు ఆమె చూస్తూ నిలబడింది. వదిన గారూ, పిల్లలు ఏద్ర లేవకముందే వెళ్ళిపోవటం మంచిది. లేకపోతే మళ్ళీ ఏదో ఒకపనిలో ఇరుక్కుపోవాల్సి వస్తుంది అనుకుంది. ధనపింగ్ వస్తున్న జాడలేమీ కనిపించలేదు. పొద్దు ఇంకా చాలా వుంది. సూర్యుడు అప్పుడే తూర్పుదిక్కున వుదయించాడు.

సోమా అలోచిస్తోంది. ఆయన తొందరగావచ్చేస్తే బాగుంటుంది. ఎంత పేపని ఏనని చేయకుండా కూర్చుంటుంది. ఆమె మనోరమ గదిలోకి వెళ్ళి మంచాన్ని నర్తకం మొడిలెట్టింది. సూర్యుడు పైకెక్కాడు కాని ధనపింగ్ రాలేదు. వసారాలో నిలబడి రోడ్డువైపు చూస్తూవుండటం మంచిదికాదు. ఎవరన్నాచూస్తే ఏమనుకుంటారు? సోమా క్షణం సేపు లోపలికెళుకుంది. క్షణం వసారాలోకి వస్తూంది.

ఎండ తీక్షణత హెచ్చింది. ఆకాశం రాత్రంతా నిర్మలంగా వుంది. వన నృతిచెల్లమీద బాగా మంచు కురిసింది. బంగళా కప్పునుంచి మంచుబిందువులు బొట్లు-బొట్లుగా పడుతున్నాయి. వానవలన తడిసినవైరు ఎండలో మెరుస్తోంది. మబ్బుకునకలు వర్షించటం మానేసి ఎత్తుగా ఎగిరిపోయి కొండలమీద ఆడుకుంటున్నాయి. తక్కువజాతిప్రేయ కుండలు తీసుకుని ఇళ్ళదగ్గరవున్న పంపులవైపో, నూతులవైపో వస్తూ-పోతూ కవిపిస్తున్నారు. గొప్పఇంటి ప్రేయ ఇంతకాలం వర్షం కారణంగా కవిపించని ఎండనుచూసి తడిసిన సామాన్లని ఎండలో దాబామీద వేయడానికి ఏర్పాట్లు చేస్తున్నారు. బంగళాల్లోవుండే ప్రేయ మంచాలమీద ఒళ్లు విరుచు.

కుంటూ కూర్చుని నొకర్లని విలుస్తున్నారు. సోమా మనసు విరివిలా తన్నుకుంటోంది. తనగూడావెళ్ళి ఇల్లు పద్దుకునేది కాని ధనసింగ్ ఇంతవరకూ రాలేదు.

ఏల్లలు విద్రలేచారు. భూపీ కాదుబొమ్మని చేతిలోపెట్టుకుని వడుకుని విద్రపోయాడు. ఆ కాదుబొమ్మ తీసుకొచ్చి ఆకుగ్రాసు సోమా మోకాళ్ళమీద కూర్చున్నారు. 'ఏన్నీ ఈన్ని వరిపించు' అన్నారు.

అమె ఆకుగ్రాణ్ణి వడిలోకి తీసుకుంది. కాలిబాటవైపు చూస్తూవుండిపోయింది. అమె మనసు వ్యాకులపడుతోంది. ద్యాసని అటునుంచి మళ్ళించటానికి భూపీ కాళ్ళు-చేతులూ కదగటానికి వెళ్ళిపోయింది.

ఎనిమిది గంటలయింది. ధనసింగ్ రాలేదు. వడినగారు విలిచారు. 'సోమా, కొంచెం భూపీకి పాలు త్రాగిండు. వారు ఇంతెవరిమాటా వినడు.'

సోమా ఆలోచిస్తోంది. 'ఏమిటి, ఈయన పొద్దున్నే ఎక్కడికైనా డ్యూటీ మీద వెళ్ళిపోయారా?' ఈ అన్యాయం అమెకు కొంచెం తెప్పించింది. భూపీకి పాలు త్రాగించటం అంత తేలికైన పనికాదు. ఒకగుక్క పాలుత్రాగి బంగళాఅంతా తిరుగుతాడు. రెండవగుక్కత్రాగి కాదుబొమ్మని తాళంచెవిపెట్టి తిప్పి నడిపించి చూస్తాడు. తొమ్మిదికూడా అయిపోయింది.

సోమాకి ఏడుపొచ్చినంతపనయింది. ఉదయమే డ్యూటీకి వెళ్తానని రాత్రి చెప్పివెళ్ళారేమోనని బదలంచేత మారీని అడిగించింది. ఇక ఒక్కతేవెళ్ళి ఇల్లు ఊర్చి - కడుక్కుందామని అనుకుంది. మనసులో బాధగా వుండటంచేత తల్లి గారిని, వడినగారిని ఏమీ అడగలేకపోయింది. వెళ్ళేముందు దీపాకి గొనుమార్చి, తలదువ్వి రిబ్బను పెడుతోంది. ఇంతలో బదలూవచ్చి— 'ధనసింగ్ బార్యా! బయట పోలీసుతాజా ఏపాయిలు వచ్చారు. పోలీసు ఇన్స్పెక్టరుగూడా వచ్చారు. విన్ను విలుస్తున్నారు' అని కంగారుగా చెప్పాడు.

సోమా విశ్లేష్టరాలై కళ్ళు పెద్దవిచేసి అతనివైపు చూసింది. నోటినుంచి 'ఏమిటి' అన్నమాటగూడా బయటకు రాలేదు. దీపా తలకుకట్టే రిబ్బను చేతిలో నుంచి జారికింద పడిపోయింది.

పోలీసులు బంగళాదగ్గరకువచ్చి సోమాని విలుస్తున్నారు. బంగళాలో

గల్గెంతు వ్యాపించింది. పడినగారు కంగారుపడి 'ఏమయింది? ధనసింగ్ ఎక్కడున్నాడు? అతను పొద్దున్న రాలేదా? ఎక్కడయినా కారుకి ప్రమాదం జరిగిందా? ఎవరికన్నా దెబ్బలు తగిలినదా?...అయ్యో. ఏం జరిగింది? పోలీసులు ఏమంటున్నారు?' అని సోమాని అడిగాడు.

తల్లిగారు పెరుగుచిలికి వెళ్ళు తీస్తున్నారు. ఈ వార్త వినిగానే ఆశ్చర్యంతో లేచివచ్చారు. 'అమ్మాయి, అతనుమటుకూ చాలా ప్రమాదకరమైన మవిష. నేను మొదటనుంచి అతనంటే భయపడేదాన్ని. జైలు-గైలు గురించినమాటేమి కాదు గదా! వెళ్ళి లాలాగారితోగాని, జగదీశ్ తోగాని చెప్పు' అన్నారు.

మనోరమ సోమా భుజాలమీద చేతులేసి 'సరిగా ఏం దాచకుండా చెప్పు. ఏం జరిగింది?' అని అడిగింది.

సోమా ఏడవటం మొదలెట్టింది—'నేను సిన్నసాయంత్రంనుంచి ఇక్కడే వున్నానని మీకు తెలుసు. ఆయన రాత్రి ఎప్పుడొచ్చారో, ఏం చెప్పి వెళ్లారో నాకేమీ తెలీదు. పొద్దున్నుంచి ఎదురుచూస్తున్నాను' అని చెప్పింది.

'నువ్విక్కడే కూర్చో. నేను వెళ్ళి అన్నయ్యతో చెప్పివస్తాను' మనోరమ బాధగా అని లోపలకు వెళ్ళింది.

బాండ్లదగారువచ్చి 'మివెస్ సింగ్, మొదట మేము పోలీసులతో మాట్లాడుతాము. ఆ తర్వాతనే నువ్వు వాఙ్మూలం ఇవ్వాలి. నువ్వు పోలీసులతోపాటు వెళ్ళు. ఒకసారి పోలీసులచేతుల్లోపడితే మళ్ళీ బయటకురావడం కష్టమవుతుంది' అని సలహా ఇచ్చారు.

సోమా మోకాళ్ళమధ్య తలపెట్టుకుని కూర్చుని ఏడుస్తోంది. పోలీసుల చేతుల్లో పడటంకన్నా ప్రాణాలిచ్చేయడం మంచిదని అనుకుంది.

బారిస్టర్ సరోలా పోలీసులతో మాట్లాడారు. పోలీసు అధికారిద్వారా తెలిసిం దేమిటంటే ధనసింగ్ గడిఎదురుగా ఒక శవం దొరికింది. రెండవమనిషిగూడా ప్రమాదకరమైనస్థితిలో వున్నాడు. ఇద్దరితలలా పగిలివున్నాయి. ధనసింగ్ గది తలుపు తెరిచివుంది. అతను అయిపురేకుండా పోయాడు. పోలీసుఅధికారి విచారణ కోసం సోమాని పోలీసుతాజాకు తీసుకువెళ్లించి కోరుతున్నారు.

బారిష్టర్ సరోలా అధికారితో చెప్పారు- 'మిసెస్ సింగ్ విన్న సాయంత్రం మంచి ఈ బంగళాలోనే వున్నారు. రాత్రి ధనసింగ్ లాలాగార్ని తీసుకువచ్చి నప్పుడు తొందరలో ఇక్కడనుంచి వెళ్ళిపోయాడు. అకనిభార్యని అతను కయసు కోలేడు. ధనసింగ్ ఈ హత్య చేశాడో లేకపోకతే ఆ దురాక్రమణ చేసినవాళ్ళల్లోనే ఇద్దరు దెబ్బలుతిచి పడిపోయి, మిగతావాళ్ళ ధనసింగ్ విచంపి శవాన్ని ఎత్తుకెళ్ళి పోయాడేమో, మనం ఏం చెప్పగలం? మిసెస్ సింగ్ మాత్రం ఈ విషయంలో ఏం చెప్పగలరు? నేనుగూడా బారిష్టర్ నే. మీరు చట్టాన్ని అనుసరించి న్యాయవిచారణ చేయండి. చట్టానికి న్యాయంచేయటం మా కర్తవ్యం కాన మిసెస్ ధనసింగ్ ని మీరు ఖైదుచేయటానికి తీసుకువెళ్ళలేరు. ఆమెని న్యాయవిచారణ చేయవచ్చు. ఆమె మర్యాదస్థురాలైన స్త్రీ. మిస్టర్ ధనసింగ్ మా గారేజి మానేజరు. ఒకచేళ మిసెస్ ధనసింగ్ పారిపోతుందని మీకు అనుమానంగావుంటే మేము ఆమెని కారులో కూర్చోబెట్టి మీకోబాటు డిప్యూటీ కమిషనర్ గారి బంగళాకు తీసుకురావటానికి సిద్ధంగా వున్నాం. వారుచేపితే మేము జామీను ఇవ్వటానికి కూడా సిద్ధంగా వున్నాం. మీరు ఏవిధమైన జామీను కావాలంటారు? మీరు మిసెస్ ధనసింగ్ ని అడగలను కున్న ప్రశ్నల మా ఎదుట అడగవచ్చు. ఆమె హాజరవటం ఆవసరమైతే మేము ఏ న్యాయస్థానంలో కావాలంటే అక్కడయినా, షేజిస్ట్రేట్ ఎదుటకుగాని, న్యాయస్థానంవారి ఆజ్ఞానుసారం ఆమెను ప్రవేశపెడతాము.'

బారిష్టర్ సరోలాగారి సంహృదకారం మనోరమ లోపలికివెళ్ళి సోమా ముఖం-చేతులూ కడిగించింది. తలదువ్వి, కట్టకోవటానికి తనబట్టలు ఇచ్చింది. ఆమెను పోలీసు అధికారి కూర్చున్నచోటికి తీసుకువచ్చింది. ఆమె వచ్చినమీదట బారిష్టరు, ఒక స్త్రీకి గౌరవం ఇవ్వటంకోసం కుర్చీలోమంచి లేచివిరిబడ్డాడు. పోలీసు అధికారికూడా ఆయనతోబాటు లేవాల్సివచ్చింది. వాఙ్మూలం ఇవ్వటంకోసం సోమా కుర్చీలో కూర్చుంది. ఆమెకు ఒకవైపున మనోరమ, రెండోవైపున బారిష్టరుగారు కూర్చున్నారు.

పోలీసు అధికారి చాలావినయంగా మిసెస్ సింగ్ అని సంబోధన చేశాడు. బాధను కలిగించే ఏమాటా అడగలేదు. సోమా బాధతోపాటు ఆయనగూడా బాధ పడుతూ ఆమె భర్తను వెదకటానికి పూర్తిగా సహాయం చేస్తానని మాటిచ్చారు.

‘ధనసింగ్ రాత్రిపూట ఉద్యోగరీత్యా ఇంటికి రాకపోతే ఇంట్లో తనొక్కటి వుండటంచేత ఆమెకు భయమేస్తుందేది. అటువంటి పరిస్థితుల్లో ఆమె ఎప్పుడూ బంగళాకు వచ్చేస్తూవుందేది. ఇలా ఒక్కసారికాదు, ఎప్పుడూ జరుగుతూనేవుంది. అందుకు ఇక్కడున్న వీళ్ళంతా సాక్షులే. ఆమె క్రితం సాయంకాలం సూర్యుడు అస్తమించకముందే బంగళాకు వచ్చేసింది. తర్వాత ఆమెకు ధనసింగ్ గురించి పోలీసులద్వారానే సమాచారం తెలిసింది’ అనిమాత్రమే సోమా చెప్పగలిగింది.

బారిష్టరు, మనోరమల సహాయంచేత సోమా ఎలాగో-అలాగా పోలీసుల ముందు వాళ్ళారం ఇచ్చింది కాని ఆమె శరీరం, మనసు నరిగా లేవు. ఆమె కడు పురో తీవ్రంగా నొప్పి ప్రారంభమయింది. అది ఎటువంటిసోపానాలతో ఆమెకు అర్థమయిందో కాని ఎవరితో చెప్పుతుంది. ఆమె తల్లిగారు, వడినగారు అంటే భయపడుతుండేది. మనోరమ పెళ్ళికానిది. క్రితం సంవత్సరం మనోరమ సోమా వుండటానికి ఏ గడినయితే ఏర్పాటు చేసిందో, ఆ గదిలో ఇద్దరుపిల్లలూ నిద్రపోతున్నారు. సోమాకి నొప్పి బాగా ఎక్కువయింది. నొప్పివలన దిగ్గరగా అరచాలని అనిపించింది. ఆమె కొలువలించు నోటిలో కుక్కుకుని వీపు గోడకుఅనించి కూర్చుంది. మనోరమ సోమాని చూడగానే ఆమె భుజాలపట్టుకుని తనగదిలోకి తీసుకెళ్ళింది. మనోరమ కేమీ అర్థం కాలేదు. ఆమె తల్లిగారిని, వడినగారిని పిలిచింది.

తల్లిగారు, వడినగారు తమలో తాము నెమ్మదిగా మాట్లాడుకుని, ‘మన్నో నువ్వు వేరేగదిలోకి వెళ్ళిపో. లేకపోతే ఈమెని వేరేగదిలోకి చేర్చించు’ అని మనోరమతో చెప్పారు.

‘ఈమెని ఇక్కడే వుండనివ్వండి’ అని మనోరమ తనే బయటకు వెళ్ళిపోయింది.

బారిష్టర్ జగదీష్ విషయం పసిగట్టి లాలాగారి గుమాస్తానిపిల్చి ‘మనకాదు తీసుకెళ్ళి వెంటనే లేదీదాక్టరును తీసుకురా.’ అని ఆజ్ఞాపించారు.

సాయంకాలం అవుతూవుండగా సోమా నాలుగునెలలగర్భము పోయింది. ఆమె ముఖంబాదుకుని శారీరికబాధవలన, మానసిక అవేదనవలన ఏడుస్తూ వుండిపోయింది. మనోరమ మాటిమాటికివచ్చి ఆమె తలమీద చేయివేసి ఓదార్చుస్తోంది.

మనోరమ మాటిమాటికి సోమాంగరకు వెళ్ళటంచూపి వదివగారు నెమ్మదిగా తిట్టారు—‘ఏం పిల్లవి నువ్వు. ఆ జోలికి వెళ్ళద్దవి నేను నీతో చెప్పానుగదా. ఇది నువ్వు అర్థం చేసుకోగలిగిన విషయంకాదు’ అన్నాడు.

మనోరమ ఐంగళా రెండవవైపుకు వెళ్ళిపోయింది. వసారాలో నేలమీద వరచివున్న తివాచీమీద కూర్చుంది. రెండుచేతులా దిండులా తలవెనుకపెట్టుకుని ఆనుకుంది. ఆకాళం నిర్మలంగావుంది. నిశ్చలమైన మనోరమదృష్టి మంచుతో కప్పబడిన ‘త్రియూడ్’ పర్వతశిఖరావలమీద వుంది. తెల్లటి పర్వతశిఖరాలు సూర్యాస్తమయం అయేటప్పుడు వ్యాపించిన కిరణాలవల్ల గులాబీరంగు పులుముకున్నాయి. ఆశిఖరాలు ఏప్రిల్లో మంచుతో కప్పబడినగోడల్లా కనిపిస్తువుంటాయి. వర్షాల వలన కొంచెంమీద చాలావరకు మంచు కరిగిపోయింది. అయినాకూడా సూర్యుని కిరణాలను ప్రతిబింబింపజేయటానికి కావలసినంత మంచువుంది, మంచుతోనిండిన శిఖరాలు, వాటిపై తిరిగే మేఘాలతునకలు, గులాబీవర్షాన్ని ధరిస్తున్నాయి. సూర్యాస్తమయపు ఆశోభను చూడటానికి మనోరమ చాలాసార్లు ఆ ప్రదేశంలో కూర్చునేది.

క్రితం సంవత్సరం భూషణ్ బైదు అవటానికిముందు మనోరమ ఆ ప్రదేశంలో కూర్చుని తన భవిష్యత్తుగురించి ఆలోచించింది. రచయితఅయి తన జీవితంలో ఆత్మ-తృప్తిపొందాలని ఆమె ఇక్కడే కూర్చుని నిశ్చయించుకుంది. సూర్యునికి, సూర్యకిరణానికి మధ్య వియోగంకూడా ఎంత అందమైనసృష్టి! ప్రేమ మీదవున్న విశ్వాసంలో విరహంవల్ల కలిగేదుఃఖం అమూల్యమైన ధనరూపంలో హృదయానికి ఊరట కలిగిస్తుంది. దిక్కులేని సోమామఃఖం ఆమె లోలోపల దాగివున్నసుఖాన్ని గుర్తింపజేయటం లేదు. ప్రతి సంద్యాశాలమూ కొత్త సూర్యోదయం వస్తుందనే దైర్ఘ్యాన్ని ఇస్తుంది. ఇదే జీవితం! అని మనోరమ ఆలోచిస్తూ వుండేది.

మనోరమ ఆ సాయంకాలం ఆలోచిస్తూంది—ప్రీతి ప్రేమవల్లకలిగే ఫలం త్యాగమే. అది ఆత్మత్యాగం కావచ్చు లేదా శారీరకత్యాగం కావచ్చు. పురుషుడు కేవలం మోసగించి వెళ్ళిపోతాడు. భూషణ్ అంతే. ధనవింగ్ అంతే! ఉదాసీనుడై పడమటిదిశలోవెళ్ళి దాక్కునే సూర్యుడు అంతే! కాని సూర్యాస్తమయం సమ

యంలో భూమిపీడవ్యాపించే సూర్యుని కాంతినిదలు ప్రకృతిని కొత్తకోణతో వింపుతాయి. ప్రీతీవికమూ ఆ భూదేవి జీవితంలాంటిదే. అలా మిగిలిపోయిన కోణతోనే ఆమెజీవితం ధన్యమవుతుంది. ఆమెకు గౌరవం చేకూరుతుంది.

ఆ సంఘటనతర్వాత మనోరమ, బారిష్టరూకూడా సోమాని బంగళానుంచి వెళ్ళినీయలేదు. సోమా తనంతటతాను వెళ్ళటానికి కూడా ఇష్టపడలేదు. పోలీసుల రెండురూపాల్నికూడా ఆమె చూసింది. వైట్ నార్ పోలీసులరాజాలో మంచంమీద పడు కునివున్న పోలీసు అధికారి ఎదురుగా నుంచుని ఆమె వణుకుతూవున్నప్పుడు, కుతూహలంతో ఆమె తలమీద ముసుగులాగి, ముఖంమీద లాంకరువెలుగు పేయటం, ఆమె ఏడుపుకూ, తిరస్కారానికి ఏమీ అర్థం లేకపోవటం ఆ పోలీసురాజాగడల్లో గడిపిన అయిదురాత్రులూ ఆమెజీవితంలో అన్నింటికన్నా భయంకరమైన స్మృతులు. సోమా వాటిని ఒక భయంకరమైన పీడకలగాతలచి మరచిపోవటానికి ప్రయత్నం చేస్తూవుండేది.

ఆమె చూసిన పోలీసుల రెండవరూపం సోమా కుర్చీలో కూర్చునివుండగా పోలీసు అధికారి ఆమె ఎదురుగానిలబడి నౌకరులాగా క్షమార్పణ అడుగుతూ వంగి వంగి మాట్లాడటం. అది తేవలం మనోరమ, బారిష్టర్ వరోలాం దయ, లేకపోతే తనదేముంది; మిఠాయి తిన్నతర్వాత ఆ కాగితాన్ని మడిచివేసి చుట్టిపారేసినట్లుగా వుంది ఆమె పరిస్థితి. ఒకచేత ఆ లాక్షి ఆమెగదిలోనే వుండివున్నట్లయితే, పోలీసులు ఆమెను పట్టుకుని జైలుకు తీసుకువెడితే ఏం జరిగేది; ధనసింగ్ లేకుండా జీవించటం అసంభవం కాని ధనసింగ్ లేకుండా వైదురజీవితం అనుభవించటం లోనూ, బారిష్టరు, మనోరమల నీడవున్న జీవితంలోనూ తేడా వుంది. సోమా ఈవిషయం గ్రహించింది.

తనవలన లాలాగారు, తల్లిగారు బాధపడుతున్నారనిగూడా సోమా తెలుసు కుంది. 'అనవసరంగా అపీనర్లతో తగవు తెచ్చుకోవటం మంచిదికాదు. సోమాయోవనంలోవున్న ప్రీ, ప్రజలు రకరకాలమాటలూ అల్లుతాదు' అని వాళ్ళన్నారు గూడా. కాని మనోరమ, బారిష్టరు, ముఖ్యంగా తనస్థితికన్నా తక్కువస్థితిలో వున్నవాళ్ళ మాటల్నిగురించి ఏం పట్టించుకుంటారు; తక్కువజాతివాళ్ళగాని, మధ్య తరగతివాళ్ళగాని వీళ్ళనిగురించి ఏం విచరిస్తారు; తక్కువజాతిప్రజలు తమస్థితిలో

పున్నవాళ్ళ విరంతుకత్తాన్ని, దూచారాన్ని నహించలేదు. గొప్పవాళ్ళకోసం వేరే వియమాల, ఆదర్శాలు వున్నాయని అనుకుంటారు. దోపిలో వెళ్ళేటప్పుడు ఎవరైనా గుప్పెడుదుమ్ము విసిరితే నహించలేము కాని గలిచుమారంవలన పేర్లకుపేర్ల దుమ్మువచ్చి తలమీద, కళ్ళల్లోనూపడితే అప్పట్లాన్ని తిట్టుకుని మెదలకుండా వుండి పోతాం. గలిచుమారాన్ని వ్యతిరేకించలేం.

సోమా చాలా విరుత్తాహుపడి ఆలోచిస్తువుందేది. ఏవిధమైన అధికారమూ లేకుండా ఆమె ఆ ఇంట్లోవాళ్ళదయమీద ఆధారపడి బతుకుతోంది. ఆదయకి అర్హురాలనటంకోసం, తనదుఃఖాన్ని మర్చిపోవటంకోసం. ప్రతిక్షణమూ ఏదో ఒక పనిలో విమగ్నురాలై వుందేది. వదినగారుకూడా ఆమె గుజాల్చిగురించి పొగడకుండా వుండలేకపోయేవారు. వదినగారికయితే సోమా భగవంతుని ప్రసాదమే అనుకోవచ్చు. మనోరమకు ఈ మాటమీద కోపమొస్తువుందేది. అనేకసార్లు సోమాని అంట్లు తోముతుండగా వారింట్లో ఆమె భుజంనట్టుకుని లేపేది. చేతితో బొక్కెన, మురికి బట్టలు లాగేసి పారేపేది. సోమాచేత బలవంతంగా మురికిబట్టలు పూడదీయించి కట్టకోవడానికి తనబట్టలుఇచ్చి 'నువ్వు నౌకరువికాదు, మా అతిథివి' అని చెప్పతూ వుందేది.

సోమా కళ్ళల్లో నీళ్ళు తిరిగేవి. అతిథి ఎవరైనా ఎన్నిరోజులవరకూ వుంటాడు; బంధుత్వమనేది సమవుజ్జీగల ప్రజల్లోనే వుంటుంది.

మనోరమ సోమా మనసును సంకోషంగా వుంచటంకోసం తరుచుగా ఆమెను వంటరిగా కూర్చోనిచ్చేది కాదు. తనసక్కనే కూర్చోబెట్టుకునేది. సోమా ఏదన్నా చదువుతుంటే వారింట్లోకి మనోరమ జీవితంలో నిండిన సమస్యలకు కారణాల్ని, వాటిసంబంధాల్ని అర్థం చేసుకోగలగటం సోమాకు సంభవం కాదు. సోమా అర్థం చేసుకోవటానికి వీలుండేవిషయాలనే మనోరమ మాట్లాడటానికి ప్రయత్నించేది. అప్పుడప్పుడూ మనోరమ బయటకు ఏకాదుగా తిరగటానికి సోమాని వెంట రమ్మనేది. సోమాకి తన స్వంతఅభిప్రాయాలు, కోరికలూ అంటూ ఏమీ లేవు. ఆమె భయపడుతూ మనోరమపైవుచూసి, మీరు ఎలా చెబితే అలా చేస్తాను అనేది. ప్రతిమాటకి సోమా అంగీకరించటంవలన, ఏ విషయానికి అభ్యంతరం చెప్పక పోవటంవలన మనోరమ బాధపడేది.

సోమా మొదట్నుంచీ మనోరమని గౌరవించేది కాని అప్పుడప్పుడూ మనోరమ ఆమెను షికారుకు రమ్మన్ను పుడుమాత్రం సోమా జంకేది. నవ్వు వచ్చేది. పేదవాళ్ళు బీదలు ఎప్పుడన్నా షికారుకు వెళ్తారు : ఆమె ఇంతకుముందెప్పుడూ షికారుకి వెళ్ళలేదు. షికారు చేస్తుండగా ఎవరనీ చూడలేదు. మనసుకు విశ్రాంతి కల్గించటం, ఉల్లాసం సమకూర్చటంకూడా ఒక పనా : ఇది ఆమెకు తెలియదు. పెళ్ళిళ్ళల్లో స్త్రీలు పాటలు పాడుతుండగా ఆమె చూసింది. తనుకూడా పాటలు పాడింది కాని అరయితే చాలా అవసరమైనది. ముఖ్యమైన సమయాల్లో ఇతర పనుల్ని వదిలేసికూడా పాటలు పాడాల్సివస్తుంది.

మనోరమకి సోమా రూపం, అంశం చాలా నచ్చేవి. ఒకరోజు ఆమె నాజూకైన, అందమైన సోమా శరీరాన్ని చూసి వాస్తవ్యురంగురి సరిహద్దుకారం తనదీరమ సోమాకిచ్చి కట్టుకోమని అడిగింది. సోమా సిగ్గుతో క్రింగిపోయింది. ఆమెముఖం సిగ్గుచేత ఎర్రబడింది. 'ఇదికూడా ఏమైనా కట్టుకునేదేనా : పదచగా, శరీరమంతా కనబడితుంది.... చచ్చిపోయేటప్పుడుకూడా కట్టుకోలేను' అన్నది.

మనోరమకు ఖిషియం తక్కువని సోమా అనుకునేవికాదు. కబ్బున్నవాళ్ళ మాట వేరు. కాని ధనసింగ్ పొరిపోయినరోజున 'పోలీసుల ఎదుటికి వెళ్ళటానికి మనోరమ తనకు దీరకకతే ఆమె ఏమి అవ్యంతరం చెప్పలేదు. అప్పు డామెకు సిగ్గుగురించిగానీ, ఆనందానం గురించిగానీ, తన మనసులోని మంచి-చెడూ, ఉచితానుచితానం గురించిగానీ చెప్పడానికి అవకాశం లేదు. కబ్బు డామెని ఎలా చెయ్యమని చెప్పితే అలా చేస్తుంది. ఇదే విషయం మనోరమని దాదాపెట్టేది. ఆమె సోమా మీద నుండినదే. సోమా కృత్రిమతతో తక్కు తుడుచుకునేది.

దారిస్టర్ సర్వోలాగూడా సోమాని ఒకదారుస్తావుండేవారు—'మినెన్ సింగ్ గారిరావడద్దు. ఏదో పోట్లాట అయివుండవచ్చని తెలుస్తోంది. ధనసింగ్ ముందే విశ్వయందుకుని హత్యచేసి వుండకపోవచ్చు. కార్డిరోజుల్లో పోట్లాట అణిగి పోతుంది. ధనసింగ్ తిరిగివస్తాడు. అప్పటివరకూ నువ్వు ఇది నీ ఇల్లే అనుకుని వుండు' అనేవారు.

అక్టోబరుమాసపు చక్క-విరోజులు మళ్ళీ వచ్చాయి. వీలి ఆకాశం. ధర్మశాలలో ప్రతిచోటా వికసించినపూలు, తీవంతో ఊగినలాడుతున్న గాలి ఎంతో

అనందాన్ని కలిగిస్తాయి. న్యాయాలయాల, తెలపులతర్వాత తెరుచుకున్నాయి. వాళ్ళు లాహోర్ వెళ్ళిపోయేమాట అప్పుడప్పుడూ తలపెత్తుతూ వుండేది. కానీ కొండప్రాంతంలో ఈ ఋతువే ఆరోగ్యానికి ఎక్కువ లాభదాయకంగా భావించబడుతోంది. అందుచేత కొండప్రాంతంనుంచి తిరిగి వెళ్ళేవిషయం ఎల్లాండి— ఆతరువాత, అవి వాయిదా పడుతోంది. వాళ్ళు వెళ్ళిపోయినతర్వాత తల్లిగారు, లాలాగారు, సోమావిషయం ఏం చేస్తారనేది చెప్పటం కష్టం. ఆమెను అట్టే పెట్టుకోవచ్చు లేదా బాధ్యతగా ఎంచి తన ఏర్పాటు తను చూసుకోమని చెప్పవచ్చు అని బాధిస్తున్నారు మనోరమతో చెప్పారు. 'అలావద్దు, మనం ఆమెను మనతోబాటు లాహోర్ తీసుకువెళ్ళాం' అన్నది మనోరమ.

మనోరమ వచ్చినగారు లావుపాటిమనిషి కావటంవలన, సోమరిగా వుండటం చేత, కష్టపడి పనిచేసే సోమా స్వభావంమీద, ఆమె పేదరికంవల్ల ఆనత్వం లయారు. ఇద్దరు ఎల్లల్ని, జంజాటంతోబిండిన కుటుంబాన్ని సర్దటం ఆమెకు వీలు కావడంలేదు. సోమాని ఆమె అర్థం చేసుకున్నారు. ఆమె వెదల్చాటిముఠాన్ని తిప్పతూ, 'అయ్యో, ఆమె లేకుండా పిల్లలు ఎలా వుంటారు? ఎప్పుడూ ఆమెనే తయ్యకంబూ వుంటారు. ఇక్కడ ఆమె చేయూల్సిన సనేముంది' అన్నారు.

పరాయిశ్రీ బరువుని తమ తలలమీదకు తీసుకుని భరించటం తల్లిగారికి, లాలాగారికి అంత తెలివైనపనిగా అనిపించలేదు. కానీ ఎప్పుడయితే పరివారమంతా సోమాని లాహోర్ తీసుకువెళ్ళాలానికి ఆతురతగావుందో, అప్పుడు వాళ్ళుగూడా, 'మేము చెప్పేదేముంది. మీరందరూ బుద్ధిమంతులు. ఆలోచించి ఏది మంచిదని తోస్తే అలా చేయండి' అన్నారు.

సోమాని ఎవరూ ఆమె అభిప్రాయంగురించి ఆడగలేదు. మనో, వదిన గారు, పిల్లలతోబాటు తనూ లాహోర్ వెళుతుంది అని నెమ్మదిగా అనుకుంటూ వుండగా సోమా చాలాసార్లు విన్నది.

కొండప్రాంతంలో సోమాకి ఇప్పుడు 'తనది' అనుకునేది ఏదీ లేకుండా పోయింది. కొండలనుంచి ఆమె కేవలం దుఃఖపూరితమైన స్వల్పభుజను వెంట తీసుకుని వెళ్తుంది. తనప్రాంతం వదిలివెళ్ళబప్పుడు ఎలా కారుకొండలనుంచి

క్రిందకు దిగుతూ వెళుతున్నదో అలా సోమా మనసుకూడా బాధలో మునిగి తేలుతుంది. ఆమె ఎవరూ చూడకుండా కుళ్ళి కుళ్ళి ఏర్పింది.

సోమా తనప్రాంతంవదిలి వెళ్ళిపోతోంది. ఆమె ప్రపంచం మారిపోతోంది. భూమిమీదనుంచి కాళ్ళ ఒకపారి కదిలిపోయినతర్వాత ఎక్కిడికివెళ్ళి విలబడగలుగుతామో, ఏం తెలుస్తుంది! కాని ఆమె అంతకన్నా ఏం చేయగలదు? ప్రపంచమంటే భయంచేతనూ, ఆ వేడినుంచి తనని తాను కాపాడుకోవటానికి, మన్నో, తొరిస్తరుగర్ల పీడలో రక్షణ పొందుతోంది. కాలం మార్పువలన ఆ పీడప్రదేశం మారిపోతే, దానితోపాటు సోమాప్రదేశంకూడా మారటం తప్పవినరకదా.

జైలు తప్పించుకుని మళ్ళీ జైలు

సముద్రమట్టంనుంచి ఏడువేల అడుగుల ఎత్తున. మేఘాలలో దాక్కుని పున్న ధర్మశాల గ్రామంనుంచి ధనసింగ్ ఆరాత్రిసమయంలో కాలిబాటనుంచి వేగంగా దిగి వెళుతున్నాడు. పైనుంచి క్రిందపడినరాయి ఎలా వేగంగా క్రిందకు దొర్లిపోతుందో, అలా కొండపైనుంచి వేగంగా దిగుతూ వెళ్ళిపోతున్నాడు. అంతరికప్రేరణవలన తను ముందే విర్ణయించుకున్న మార్గంవైపు అతను వెళ్ళిపోతున్నాడు. దోపిలో రెండు మూడుసార్లు నిలబడి వెనక్కి తిరిగిచూశాడు. వెనుకనుంచి ఎవరూ రావటంలేదు. కాని అతని నడకలో మార్పు రాలేదు. ఏ శత్రువునుంచి తప్పించుకోవటానికి అతను పారిపోతున్నాడో అతని అందుబాటుకి, శక్తికి హద్దులేదు. ప్రభుత్వం, పోలీసులు, అయిదుమైళ్ళు ఏమిటి, ఏటై మైళ్ళవరకు తను చేతుల్నిచాచి తన మెదడు పట్టుకోగలడు. ప్రభుత్వము, పోలీసుల శక్తి, వాళ్ళ అగోచరమైన చేతులు తన మెదడు బాతుతున్నట్లు అతనికి అనిపిస్తోంది. అతను ఇంకా వేగంగా పరుగెత్తటం మొదలుపెట్టాడు.

ధనసింగ్ తన గౌరవానికి, తన భార్య గౌరవానికి దెబ్బ తగలటంచేత విచ్చివారయాడు. తన గౌరవాన్ని రక్షించుకోవడంకోసం, తనకు జరిగిన అసమానానికి ప్రతీకారం తీర్చుకోవడంకోసం దేన్నీ లక్ష్యపెట్టలేదు. తను గదిలోవుండగా వచ్చినవాళ్ళు ఇద్దరు. తను ఒంటరిగావున్నాడు. వాళ్లదగ్గర కత్తులు వుండవు. కాని తను భయపడలేదు. ఇప్పుడు వాళ్లు వచ్చిపోయినతర్వాత తను భయపడుతున్నాడు. ఇప్పుడు ప్రభుత్వం వాళ్ల వైపు వుంది. రోడ్డుమీదనుంచి వెళ్లడం తేలికగా వుంటుందికాని కాలినడకకన్నా రోడ్డు ఒకటిన్నర-రెండురెట్లదూరం అవుతుంది.

ధనసింగ్ కాంగడాగ్రామంనుంచి తప్పించుకుని బయటపడ్డాడు. ప్రతిబోధ అతని కాలినప్పుడు పసిగట్టి కుక్కులు మొరగటం మొదలుపెట్టాయి. అతను గ్రామాలనుంచి కాకుండా వాటిపక్కనుంచి నడవసాగాడు. ధనసింగ్ తన ఆనమయంలో అదని ఎలుగుబింబువలన, పులులవలన, తోడేళ్ళవలన భయంలేదు. అతనికి

భయంగావున్నది మనుష్యులవలన. కాని అడవులలోనూ, గుహలలోనూ దాక్కుని వుండి అతను రోజులు ఎలా గడపగలడు? అతను మనిషి. అతనికి అడుగడుగునా మనుష్యుల అవసరం వుంది.

అగస్త్యుని. కాని ధనసింగ్ అదృష్టవంతులన ఆరాత్రి వర్షంలేదు. అకాళంలో నక్షత్రాలు మెరుస్తున్నాయి. అప్పుడప్పుడూ వరుదనిమేఘాలు నక్షత్రాలని క్షణం పాటు కప్పేసి వెళ్ళిపోతున్నాయి. గాలిలో చెమ్మ. చల్లదనం వున్నాయి. ధనసింగ్ వేగంగా నడుస్తున్నాడు. అతని శరీరంనుంచి చమట కారుతోంది. దాహంపేసి గలగల ప్రవహించే కొండ వెలపరుల ఒడ్డున ఆగి రెండుచూట్లు నీళ్లు త్రాగు. మళ్ళి నడవటం మొదలుపెట్టాడు. ఎత్తైన కొండలు, చిన్నచిన్న గుట్టలూ ఎక్కుతూ దిగుతూ వెళ్ళిపోతున్నాడు. గాలిలో చల్లదనం తగ్గిపోతుంది.

కొండలలో దాక్కుని ప్రాణాలు కాపాడుకోవటానికి ఏయిదే ఏ ఉపాయమూ ధనసింగ్ కు తోచటంలేదు. ప్రతిచోటా రకరకాల మనుష్యులు ఎదురయ్యారు. ఈ ప్రజలు పది పన్నెండు కోసులయారంలోవున్న వక్కప్రాంతంలోగూడా ప్రతిమనిషిని, అతని కుటుంబాన్ని, వాళ్లచేసే పనినిగురించి ఎరుగుదురు. ఎవరైనా కొత్త వ్యక్తిని చూడగానే ఇతను ఎవరు? ఇక్కడకు ఎందుకు వచ్చాడు? అని పులిక్కి పడతారు. ధనసింగ్ కు ఈ ప్రశ్నలవలన భయం కలుగుతోంది. ద్రౌపదు లై నెమ్మ రూపంలో ధనసింగ్ వూరుపేరు, అతని రూపం, అతనిపోవోసహితంగా అతని జేబులో వున్నాయి. ఒకచోట పిగరెట్టు అంటించుకునేసమయంలో అతను తన గురుతును కాలేక్షాడు. తనని ఎవరైనా గుర్తించే అవకాశం యాపుమావటం అవసరం.

సూర్యోదయం అయేసమయంలో ధనసింగ్ వానలమూలంగా బాగా విండి మధురమైన వీళ్ళతో ప్రవహిస్తున్న 'వ్యాస' నదిదగ్గరకు చేరుకున్నాడు. అవతలి ఒడ్డున ఎదురుగా దేహరా-గోపిపుర్ గ్రామమూ, పోలీసులాటా వున్నాయి. ధనసింగ్ పోలీసులాటావైపు వెళ్ళకుండా హోషియార్ పూర్ వెళ్ళివైపు నడిచాడు. వర్షకాలపు ఋతువులో ఈ మార్గాలమీద బస్సుల రాకపోకలు నిలిచిపోతాయి. రోడ్డు దాదాపు అంతా ఇసుకతో నిండిపోయింది. నదులమీద, కాలువలమీద వంతెనలు లేవు. ధనసింగ్ వెళుతూనేవున్నాడు. అతనికాళ్లు అలిసిపోయి చైతన్యంలేని జడపడ్డా

యగా అయ్యాయి, కాపి అతను వెళుతూనేవున్నారు. రోడ్డుమీద ప్రతిచోటా కంపర గాడిదిలమీద బయలుదేరి తీసుకెళ్ళేవాళ్లు. చిన్నచిన్నమూటలు ఎత్తుకునివెళ్ళే ప్రయాణీకులు కలుస్తున్నారు. కొందరు ప్రయాణీకులు కోర్టులో తమ దావాను ప్రదేశ పెట్టటంకోసం తాలూకాలకు వెళుతున్నారు. దావాకు సంబంధించిన కాగితాలు రేకుదర్శాలో భద్రంగా మూతపెట్టి చేర్చేస్తామనో, చంకలో పెట్టుకునో పెట్టు తున్నారు. ఆ కాగితాలని వాళ్ళు చివరలేని, అర్థం చేసుకోనూలేదు. ఈ కాగితాలలో వాళ్ళ అదృష్టానికి సంబంధించిన సమస్యలు వున్నాయి. కాపి వాటిని వాళ్ళ చివర లేదు వారి చేతియ్యాది, న్యాయస్థానంగాది, పోలీసులుగాని చదివగలరు. వారు మటుకు ఆ నిర్ణయం ముందు తోచబొమ్మలలాటివారు.

కొంతమంది ప్రయాణీకులు ఎడ్మం-పాదపూగం యువకులు. వాళ్లు బాగా మొనదేరివున్న తలసాగాలు పెట్టుకున్నారు ఇంగ్లీషుప్రభుత్వానికి సంబంధించిన సైన్యంలోని దొంగరే సైనికులు. కొద్దిరోజుల తెలివుమీద ఇంటికి వస్తున్నారు. కొంతమంది తెలివుపూర్తయి తిరిగి వెళ్ళిపోతున్నారు. తెలివులమీద వచ్చేవాళ్ళ ముఖాలు సంకోచంగానూ, ఆనంద వెళ్ళేవాళ్ళముఖాలు నిరుత్సాహంగానూ కనిపిస్తున్నాయి. యుద్ధం జరుగుతోంది. ఇంకా నుంచి వెళ్ళబస్తున్న సైనికులమనసుల్లో తిరిగి రాగలుగుతానా లేదా అనే అనుమానం పండివుంటుంది. రోడ్డువక్కస ఎత్తుగా పెరిగిన మొక్కుకొన్నదేలని ముషికారిమూ, దుఃఖమూ పీడితమైన చూపులతోచూస్తూ వెళుతున్నారు తమ పొలాలలో ఇటువంటి చేలనే వదిలిపెట్టి వెళుతున్నారు. తెలివులసమయంలో వాళ్లు ఆ పొలాలని స్వయంగా దున్ని దాశ్యాన్ని నాటారు. తాము వెళ్ళిపోయినదావంత ఇతరులు ఆ పంటని కోస్తారు. గింజలు నాలేటప్పుడు పుట్టి, బురద, ఎరువు వాళ్లశరీరాలకి అంటుకునేవి.

సైనికులు తమ భిరాలకు వెళ్ళి బూట్లు, దుస్తులు దిరిస్తారు. కార్లలో ప్రయాణమైవెళ్ళి తుపాకులు, వెషిన్ గన్లు కాలుస్తారు. కాపి చుట్టిపీద, పంటలమీద వున్న వ్యామోహం, భార్యా పిల్లలమీదవుండే మమకారం వాళ్ల ఆరుగురి కదం పీయకుండా చేస్తాయి. వాళ్ళగ్రామంతో దైన్యంతోకూడిన జీవితం వుంది. సైన్యంలో ప్రపంచమైన మృత్యుభయం వుంది. ఆ భయం పెంకబుండేత వాళ్లు భిరంలోకి విధి అంటూ వస్తారు. తమ కుటుంబాన్ని రక్షించుకునే అంశం మృత్యు

వుతో పోరాడే ఈ వూడిగం చేయక తప్పదు. వాళ్ళకి డబ్బు కావాలి. ఆ డబ్బుని వాళ్ళ పొలాలు, భూములు ఇవ్వలేవు. కానీ ఈ వుద్యోగం ఇస్తుంది. ఇంటికి తిరిగి వచ్చి కూడా ప్రభుత్వ ఆధికారానికి తలబగ్గి తిరిగి వెళ్తున్నారు. ప్రభుత్వ ప్రభావం ఎంతో చేదుగానూ, కఠోరంగానూ వుంది. ధనసింగ్ కూడా ఇదే కారణంగా వరు గెత్తుతూ పారిపోతున్నాడు.

ధనసింగ్ సుమారు ఇరవై గంటలలో ఆరవై అడుమైళ్ళు నడిచి దూరంగా వున్న హోషియార్ పూర్ చేశాడు. అలనటవలన అతని శరీరంలోని అణువు-అణువు ఇటునటు విరిగి పడిపోతున్నట్లుంది. ఎక్కడైనా పడుకుందామని అతనికి అనిపించింది. ఆ పట్టణంతో అతనికి ఎరిచయం వుంది. ఆ రయిమమీద కొన్ని నెలలు బస్సు నడిపివున్నాడు. బస్సు స్టాండు వద్దగల ఎర్రైనా పరివయం వున్నవాళ్ళ కనుపించవచ్చు. అందువల్ల అటు వెళ్ళలేదు. మనస్సును దిటవుచేసుకుని కొంచెం ఆహారం తీసుకున్నాడు. పడుకోవటానికి ధర్మనాథం లోకి చేశాడు. నాలుగవాయి ఇచ్చి మంచం అద్దెకు తీసుకుని పడుకున్నాడు. కొండ ప్రాంతం నుంచి కిందకు రావటంతో ధనసింగ్ శరీరం వేడెక్కి చెమటతో నిండిపోతోంది. కష్టపడిన త్యాగ చతురతల్ని శరీరం తేలికవుతుంది కాని అతని శరీరం మీద చతుర సూనెలా అంము కుంది. చుట్టుపక్కల పడుకున్న ప్రయాణికులు సుమారు వంటిమీద బట్ట లేనట్లుగానే మంచాల మీద పడుకున్నారు. చివనకరతోనో, కుండుగుడ్డతోనో విసురుకుంటూ వేడినుంచి, దోమలనుంచి తప్పించుకోవటానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. ప్రియ ఈ వేడిలో కూడా చుట్టుకుని, ఒంటినిండా కిప్పుకుని పడుకునివున్నారు.

ధనసింగ్ కు వేడివలన ఊపిరి పిలిచిపోయినట్లుగా అనిపించింది. అతని తల తిరుగుతోంది. అలనటవలన అతనికి నిద్ర రావటంలేదు. నిన్న ఇదే సమయంలో తను ఆ ఇద్దరు దుర్మార్గులను చంపి పడగొట్టాడు. పోలీసులు తనకోసం ధర్మశాల, కాంగడా, పాన్ కోట, హమీర్ పూర్ లో బహుళః వెళుతుంటూ వుండివుంటారు. తను తప్పించుకుని బయటపడ్డాడు. ఒక వేళ పట్టబడిపోయినట్లయితే ఈ వేళటికి ఖైదులో బంధించబడివుండేవాడు. వైట్ నార్ లో సుమారు ఇదే వేళప్పుడు పట్టబడి పోలీసులారాలో బంధించబడిన విషయం అతనికి గుర్తుకు వచ్చింది. అక్కడ తను దెబ్బలు తిన్న విషయంకాక సోమాకు జరిగిన అన్యాయం, ఆ దుర్వ్యవహారమే ఎక్కు-

వగా గుర్తుకు వచ్చింది. అతను ఆలోచిస్తున్నాడు. 'ఒకవేళ ఇప్పుడు ఆ లాజా అధికారి కనిపిస్తే ఒకపారి ఆ దుర్మార్గానికి ప్రతీకారం అంతకన్నా బాగా తీసుకుంటాను. ఆ అక్క.....నమ్మ మనిషిగా అనుకోలేదు.'

ధనసింగ్ కు సోమా గుర్తుకు వచ్చింది. ఒకవేళ ఆమె పొలీసులచేతుల్లో పడిపోతే ఏమవుతుంది? తను పారిపోయి తన ప్రాణాన్ని కాపాడుకుంటే మాత్రం లాభమేముంది? సోమాని తన నీడలోకి తీసుకుని పోలీసులతో పోట్లాడుతూ వచ్చి పోతే ఇంతకన్నా బాగుండేదేమో! వైజ్ నాథ్ లోని పోలీసు అధికారి. అతని ఖయంకరమైన ఆకారం ధనసింగ్ కు మాటిమాటికీ గుర్తుకు వస్తున్నాయి. ఆ పోలీసు లాజా అధికారి వర్తక ప్రాంతపు గ్రామాని తిట్టాడు. ఇది ఆ లాజా అధికారి ప్రాంతం ఊపిరిగూడా ఆడటంలేదు. ఎగిరి మళ్ళీ ధర్మశాల చల్లదనాన్ని చేరువానువి ధనసింగ్ కు అనిపించింది, అక్కడ మనిషి శాసన పీఠాన్ని గడుగుతాడు.

ఒకమనిషి కంఠం కొంత సేపటిగా అతనిచెవులకు వినిపిస్తోంది. ఆ మనిషి ఇప్పుడు ఇంకా గట్టిగా మాట్లాడుతున్నాడు. ధనసింగ్ వక్కకు తిగి పడుకుని అతనిమాటలు వినడం మొదలుపెట్టాడు. ఆ వ్యక్తి వైన్యంగురించి, యద్ధంగురించినమాటలు మాట్లాడుతున్నాడు—వైన్యంలో నులంగురించినమాటలు చెప్పుతున్నాడు. దుస్తులు, బాట్లు పూరికేనే దొరుకుతాయి. తినడానికి మాంసం, పాలు, వల్ల దొరుకుతాయి. జీతం అంతా జేబులోకే. అక్కడ అందమైన అమ్మాయిలు వున్నారు. చక్కగా మాట్లాడుతూవుంటారు అని ఆ వ్యక్తి చెప్పుతున్నాడు.

ఒక నడివయస్సుగల వ్యక్తి అతన్ని తిట్టడం మొదలెట్టాడు—'నువ్వు యద్ధం చూశావా ఎప్పుడన్నా? నువ్వు పల్లెవాసుల్ని కిక్షణిబ్బండిలో చేర్చించి కమీషన్ తింటావు. మేము 'ప్రాంసు' 'మెనఫుటోమియా'ల యద్ధాల్ని చూశాము. మూడు నాలుగురోజులు మాకు నీళ్ళు దొరకలేదు. కండరగాడిదలు మమ్మల్ని చంపుకు తిన్నాయి.....'

చుట్టవక్కల కూర్చున్నవాళ్ళు వీళ్ళ ఇద్దరి పోట్లాటచూసి నవ్వటం మొదలు పెట్టారు. సత్రవతలపు తెడుకుని నలుగురు మనుష్యులు లోపలికొచ్చారు. ఇద్దరి చేతుల్లో లాంతర్లు వున్నాయి. ఒకతను బాటరీలైటు వట్టుకున్నాడు. ఒకతనిచేతిలో

రిజిస్టరు వుంది వాళ్లు అక్కడున్నవాళ్ళందరినీ పరీక్షా చూస్తున్నారు. వాళ్ళపేర్లు అడిగి రిజిస్టరులో ఎక్కించుకుంటూ వెళుతున్నారు.

సైన్యంలోవున్న సుఖానిగుంటి వివిధించేవ్యక్తి ఈ మనుష్యులదగ్గరికి వెళ్ళి—‘హవల్దారుగారూ! ఇతన్ని చూడండి, ఇతను విప్లవం లేవదీసేనునిషి. ప్రజలను సైన్యంలో చేర్చిస్తానని తప్పకతోవలో పెరుకున్నాడు’ అని ఫిర్యాదు చేశాడు.

వీళ్ళు మామూలుబట్టలు కట్టుకున్న పోలీసులని ధనసింగ్ గ్రహించాడు. తననే వెతుకుతూవచ్చారేమోనని అతనిహృదయం భక్-భక్ మని పేగంగా కొట్టుకోవడం మొదలెట్టింది.

ఆ పోలీసులు ధనసింగ్ వైపు పరిశీలనగా చూడలేదు. వాళ్లు సైన్యంలో విసదంసులంది ప్రజలను మోసపుచ్చేవ్యక్తిని వస్తుపెట్టారు. నడిమిమార్గమైన ఆవ్యక్తి తన నిర్దోషిత్వాన్ని తెలియజెపుతున్నాడు. ఆదేమిటే అతను శిరీష నంబరుగల దోగరా రైఫిల్ సైనికుడు. తన కాగితాలను చూపించాడు. పోలీసులు అతన్ని విప్లవం లేవదీసే నేరంక్రింద అరెస్టుచేసి వాళ్ళతోరమ్మని ఆచేరించాడు.

ధనసింగ్ నిర్లక్ష్యంగా పడుకుని పోలీసులచూడలని తొగ్గత్తగా వింటున్నాడు. వాళ్ళు పారిపోయిన సైనికులను, వాళ్ళానికి సంబంధించిన (రాజనైతిక) దుర్మార్గులను వెతుకుతున్నారు. మన్నాడు ఉదయం ధనసింగ్ నిద్రనుంచి లేచేసరికి శరీరంలోని కీళ్ళుఅన్ని నొప్పి పుడుతున్నట్లుగా అనిపించింది. అతను బజారులో కాస్త అలా తిరగడానికి వెళ్ళిపోయాడు. పోలీసులను చూసినప్పుడు అతనిమనసు కంగారుపడేది. పోలీసుల దుస్తులపద్ధతి ధర్మశాల. కాంగడాలో ఎలావుంటో అలానే వుంది.

ధనసింగ్ ఆలోచిస్తున్నారు. అతను ఏదో ఒకపని చేయాలివుంటుంది. అతనికి ఒకపని వచ్చు. అది బియ్య నడపడం. హోషియార్ పుర్ లో అతన్ని గుర్తించేవాళ్ళు వుండచ్చు. అతనిజిల్లా ఇక్కడనుంచి ఎంతోమూలంలో లేదు. బియ్యమీద కొన్నిగంటల ప్రయాణం. ఎక్కడికైనా మూలంగా వెళ్ళినప్పుడే ఏచాదా లేకుండా విప్పింతగా వుండచ్చు అని అతను విశ్వయించుకున్నాడు. అతను ఆలో

చిస్తూ ప్లేషనువైపు వెళ్ళాడు. ఎక్కడికి వెళ్లాలో? లాహోర్ వెళ్ళటమా. అమృత సర్ వెళ్ళటమా? అమృతసర్, లాహోర్ లవరకు అతను జ్వాలా సహాయగారికాదు తీసుకువెడుతూ వుండేవారు. ఇంతవరకూ అతను ఎప్పుడూ వెళ్ళివుండనిచోటే అతనికి అన్నిటికన్నా సుపక్షితమైన స్థలం.

ఇరవై గంటలు ఎడతెరిపిలేకుండా కాలినడకన నడిచివచ్చినతర్వాత రైల్వే కూర్చుని ప్రయాణంచేయడం ధనసింగ్ కు ఎంతో సుఖమనిపించింది. తను ప్రమాదం నుంచి దూరంగా వెళ్ళిపోతున్నాడు అని సంకోషించాడు. సోమానిగురించి అతనికి బాధగావుంది. ఆమెకు ఏమి జరుగుతుంది? లాలాగారు, ముఖ్యంగా మనోరమబీబీ ఉప్పుకుండా సహాయం చేస్తారని అతనికి నమ్మకంగా వుంది. మనోబీబీ మొదటే ఆమెకు సహాయం చేసింది. అతను ఏం చేయగలడు? ఆ పైర్మెట్ లో ఒక శ్రీ ఆమె భర్తవక్కన కూర్చునివుంది. జనం ఎదురుగా కూర్చోవడంవలన సిగ్గుపడి ఇద్దరూ తమలో తాము మాట్లాడుకోవడం లేదు. ఒకవేళ మాట్లాడుకున్నాకూడా చాలా నెమ్మదిగా మాట్లాడుకుంటున్నారు. ధనసింగ్ ఆలోచిస్తున్నాడు. ఒకవేళ తమ సోమాని తీసుకువచ్చినట్లైతే ఇలానే వెంటబెట్టుకుని తీసుకువెళ్ళేవాడు. కాని ఆమెను ఎక్కడికి తీసుకువెళ్తాడు? తనయితే సత్రింలో గడుపుకోగలడు. కాని సోమానిచూసి పోలీసువాళ్ళ అడుగడుగునా ఆపుతాడు.

బండిలో కూర్చున్నవాళ్ళలో ఇద్దరు వ్యక్తులు ఖద్దరుకస్తులు ధరించారు. వాళ్లు వార్తాపత్రిక చదువుతున్నారు. కాసేపటికర్వాత తమలో తాము మాట్లాడుకోవడం మొదలెట్టారు. ఇంగ్లీషువాళ్ళు యుద్ధంలో ఓడిపోతున్నారు. జపానువాళ్లు ముందుకు ఆక్రమించుకుంటూ వస్తున్నారు. ఇండుచేత ఇంగ్లీషుప్రభుత్వం భయపడి కాంగ్రెసు నాయకులను పట్టుకుని జైలులో పేసింది. కాని ఇంగ్లీషువాళ్ళని వెళ్ళగొట్టే ఆందోళన ఆవదం జరగదు.

ధనసింగ్ ధర్మశాలలోగూడా ఇంగ్లీషువాళ్లు ఓడిపోతారనేవార్తలు వింటూ వుండేవాడు. ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఓడిపోవాలని అందరూ కోరుతుండేవారు. లాలాగారు ప్రభుత్వం నుంచి లక్షలరూపాయలు సంపాదించేవారు. కాని వారింటిలోకూడా ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఓడిపోతున్నారని తెలియగానే అందరూ సంకోషించేవాళ్లు. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం, పోలీసుల అత్యాచారాలవలన అందరూ బాధపడుతున్నారు. వ్యయంగా

ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఎదుర్కునే సామర్థ్యం లేకపోవడంవల్ల అందరూకూడా, జర్మనీ వాళ్ళు, జపానువాళ్ళు ఇంగ్లీషువాళ్ళని చంపి, హిందూదేశాన్ని స్వతంత్రం చేయాలని కోరుతుండేవాళ్లు. ఇంకొకవైపున అనేకమందిప్రజలు ఇంగ్లీషువాళ్ళ ఉద్యోగం చేసి, వాళ్ళకి సహాయంకూడా చేస్తుండేవాళ్లు. ఈ ప్రజలు ఇలా చేయకపోతే ఇంకేమి చేయగలుగుతారు :

కామ్రేడ్ భూషణ్ రైల్వేవర్లకు నెమ్మదిగా తెలియచెప్పకుండేవాడు-దుర్మార్గులైన ఇంగ్లీషువాళ్ళకొలుపులో ఉద్యోగం చేయటం తమ కాళ్లమీద గొడ్డలితో కొట్టకోవటమే అవుతుంది. చెట్టుకర్ర కట్టెలు కొట్టేవాని గొడ్డలిపిడి అయినవ్వయంగా ఎలా చెట్లను నరికిస్తుందో ఇంగ్లీషుప్రభుత్వంతో చేరితే అలానే వుంటుంది—ధనసింగ్ కేవలం ఒకమాట తెలుసుకున్నాడు. ఇంగ్లీషుప్రభుత్వం, పోలీసులు దుర్మార్గులు. అందరికన్నా దుర్మార్గులు పోలీసులు. పోలీసులే ఇక్కడ ప్రభుత్వం.

జలంధర్ వెళ్ళి ధనసింగ్ కు లాహోర్ నుంచి ఢిల్లీ వెళ్ళేబండిలో కూర్చోవలసి వచ్చింది. రైలుబండిలో గుంపులుగా మనుష్యులు చాలామంది వున్నారు. బండిలో ఎక్కువగా ఖాళీదుస్తులు ధరించిన సైనికులు కూర్చునివున్నారు. ఆ బండ్లలో ప్రవేశించటానికి ఇతరులు సాహసం చేయడంలేదు. సైనికులు ఎక్కడ కానాలనుకుంటే అక్కడ దూరిపోతున్నారు. సామాన్యప్రయాణీకులతో క్రిక్కిరిసి విందిన బండ్లలో చోటులేదు. అయినాకూడా ప్రజలు అక్కడే ప్రవేశించటానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. ముందేవచ్చి కూర్చున్నప్రజలకు, కొత్తగావచ్చినప్రజలకు మర్యాద పోట్లాట జరుగుతోంది. కానీ ఒకవేళ సైనికులు ఆ పెట్టెలలోకి కూర్చోవడానికి వచ్చారా, వాళ్లని ఎవరూ ఆపటం లేదు. ధనసింగ్ అతి కష్టంమీద ఒకపెట్టెలో దూరగలిగాడు. అతను మనసులో బాధపడుతున్నాడు. జనం సైనికులంటే ఇంతగా దడుస్తారెందుకు? ఎందుకు దడవరు? వాళ్ళు పరిపాలకుల దూతలు.

బండి కదిలినపిమ్మట అందరూ ఎలువంటిచోటు దొరికితే, దానితో తృప్తి పడి పరస్పరతగవులని మరచిపోయి మాట్లాడుకోవటం మొదలుపెట్టారు. మాటలు యుద్ధానికి సంబంధించినవే. ఆ జనం పత్రికలలో చదివిన వార్తలమీద ఆహానానా చేస్తూ మాటలు అల్లుకుపోతున్నారు ... బర్మాలో ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఓడిపోయారు ...

కలకత్తాలో జపానువాళ్లు బాంబులు వేళాదు....కాంగ్రెసు నాయకులని ఖైదుచేసిన దానికి నిరసనగా ప్రతిచోటా తిరుగుబాట్లు జరిగేటటువంటివారై వస్తున్నాయి. ధనసింగ్ మౌనంగా కూర్చున్నాడు. ఈ మాటలవలన అతనికి అశాశ్వతమైన భావాలూ సూపుతున్నాయి. ప్రభుత్వం ఓడిపోవాలి. పరిపాలన మారిపోవాలి. ఆప్పుడు పోలీసులశయం వుండదు. తను మళ్ళీ ధర్మశాలకు తిరిగివెళ్లి సోమాకో కలిసి వుండ గలుగుతాడు.

ధనసింగ్ సోమాదగ్గరకు ధర్మశాల చేరేవిషయం ఆలోచిస్తూ ఢిల్లీ చేరి పోయాడు. ప్లేషనులోనూ, బయట అన్నివేపులా పోలీసులే కనిపిస్తున్నారు. ధనసింగ్ ఎవరినీ దారి అడగలేదు. ఇతర ప్రయాణీకులతో కలిసివెళ్లి అతను దగ్గర లోనేవున్న ఒక బజారులోకి చేరాడు. అది పెద్దబజారు. దుకాణాలు సుమారు అన్ని మూసివున్నాయి. ప్రజలు చిన్నచిన్న గుంపులుగా చేరి మాట్లాడుకుంటున్నారు. అన్ని వైపులా ఆయుధాలు ధరించిన పోలీసులు తాగ్రతగా నిలబడివున్నారు. కొంతమంది గస్తీ తిరుగుతున్నారు. అంతకుక్రితంలోజానే ఇరవై గంటలు నడిచివుండటంచేత, తర్వాత రైలులో ముడుచుకుని కూర్చునివుండటంచేత, అలసటవల్ల ధనసింగ్ కు చాలా వీరసంగా వుంది. ఎక్కడైనా కొంచెంసేపు పడుకుందామని, శరీరానికి విశ్రాంతి ఇద్దామని అనుకున్నాడు.

ధనసింగ్ ఒక దుకాణందగ్గర కూర్చునివున్నప్పుడు ధర్మనాత్రం విలాసం అడిగాడు. ధర్మనాత్రం దగ్గరలోనే వుంది. ఈ ధర్మనాత్రం అతని కొండప్రాంతపు ధర్మనాత్రంమాదిరిగాలేదు. అక్కడయితే వచ్చినవాళ్లు ఒకవైపు కొంతస్థలాన్ని కుభ్రంచేసుకుని పడుకోవటానికి వీలుగా వుండేది. అక్కడ ఒకవైపు కంబరగాడి దలు, గాడిదలు, ఎద్దులు కట్టిపేయబడివుండేవి. జనంకూడా విశ్రాంతి తీసుకుంటూ వుండేవాళ్లు. ఈ ధర్మనాత్రం ఎర్రరాళ్ళతో కట్టబడిన విశాలమైన పెద్దభవనం. ముఖద్వారం కప్పుమీదకు దృష్టిని మరలిస్తే తలనుంచి బోపిజారి క్రింద పడిందన్న మాటే. ముఖద్వారందగ్గర ఒక గట్టుమీద జంపజానా పరుచుకుని రిజిస్టరు, కలం-పిరాబుర్లి పక్కనపెట్టుకుని, ఒక గుమాస్తా కూర్చునివున్నాడు.

'ఏయ్, ఎక్కడికి దూసుకుపోతున్నావ్ ?' అని గుమాస్తా ధనసింగ్ ని అడ్డగించాడు.

'పక్కవూరువాడిని, కాసేపు పడుకుంటాను.'

'ఎక్కడనుంచి వస్తున్నావు?'

'హోషియార్‌పుర్, పంజాబునుంచి.'

గుమాస్తా ధనసింగ్‌ను తలనుంచి కాళ్ళవరకు పరీక్షగా చూశాడు. వ్యాకుల తతో నిండిన ఆతని ముఖాన్ని చూసి పసిగట్టాడు—'పంటరిగా వున్నావా?' అనడి గాడు.

'అవును.'

'సామానుగాని, ఏవైనా మాటలు—పక్కబట్టలుగాని, పెట్టెలుగాని వున్నాయా?'

'ఏమీ లేవు.'

గుమాస్తా ఆలోచించి—'లేదు, చోటు ఖాళీగాలేదు, బయటకు వెళ్ళు' అన్నాడు.

ధనసింగ్ వికారిమైన ఆ రక్తస్పత్రం ముంగిలిని, వసారాలో ఖాళీచోటును, చూస్తూ నిలబడ్డాడు. ఒకవైపు కుణాయించి నీటివారిపడుతుంది. అక్కడ ఒక వ్యక్తి 'హరి' నామం జపిస్తూ స్నానం చేస్తున్నాడు. కాని గుమాస్తా తిరస్కరించదలవలసిన ధనసింగ్‌కు తిరిగి వెళ్ళిపోక తప్పలేదు.

ధనసింగ్ బజారువైపు బయలుదేరాడు. ఒక రొద్దెల (తందూరు) దుకాణం నుంచి వచ్చే రొద్దెల దుచికరమైన వానన ఆతన్ని ఆకర్షించింది. తినడానికి రోపరికి వెళ్ళి కూర్చున్నాడు. చాలాసేపటివరకూ కొట్టులోనే గడిపాడు. తర్వాత లేచి బజారులోని గుంపులతో కలిసి తిరగటం మొదలెట్టాడు. భోజనం చేసిన తర్వాత శరీరం ఎక్కువ బరువెక్కినట్లు అనిపించింది. 'ఘంటాఘర్' దగ్గరకు చేరాడు. అక్కడ దుకాణాలు మూసివున్నాయి. ఒక దుకాణం దగ్గర నిలబడి కొంతమంది మాట్లాడుకుంటున్నారు. వాళ్ళకి పక్కగావున్న ఇంకొక దుకాణం అరుగుకి ఆనుకుని కూర్చున్నాడు. వాళ్ళ మాటలు వినడం మొదలెట్టాడు.

వాళ్లు ఆతని భాషలో మాట్లాడుకోవటంలేదు. వాళ్లు మాట్లాడుతున్న భాష వేరుగావుంది. కాని కాంగడా, వలాన్‌కోట, ధర్మశాలిలో ప్రతివోట అనేక ప్రదేశాలనుంచి వచ్చిన ప్రయాణికులతో వ్యవహరించివుండటంవల్ల ఆతను వారి మాట

లను చాలామటుకు అర్థం చేసుకుంటున్నారు. రైలుబండిలో విన్నమాటలే ఇక్కడ కూడా వినిపిస్తున్నాయి—నాయకులందరినీ పట్టుకోవడం, జపాన్ గెలుపు, నాయకులను ఖైదుచేయడానికి వ్యతిరేకంగా పట్టుంలో జరుగుతున్న సమ్మె, ఇలాంటి విషయాలు నాయకులను ఎక్కడకు తీసుకెళ్ళాలో ఏమీ తెలియటంలేదు. గాంధీ గారిని విరేళాకు తీసుకెళ్ళారని ఒకరంటారు. మరొకరు నెహ్రూగారిని అప్రెహెన్డ్ తీసుకెళ్ళారని అంటున్నారు. కాంగ్రెసు యుద్ధం చేయడానికి ఆదేశించిందని. ఆయుధాల లేకుండా ఎలా పోట్లాడతాము అని ఇంకొకరింటున్నారు. జపానువాళ్ళే ఈ నా కొడుకుల అంతు తేలుస్తారు. నువ్వు మాస్తావుండు, నీం జరుగుతుందో! అని ఇంకొకళ్లు వ్యతిరేకించారు.

అర్ధశతాబ్దంగా వుంది. పోలీసులు, సైన్యమూ ఊరేగింపును ఆపుతుంది. కాంగ్రెసు ఊరేగింపు తప్పక జరుపుతామంటుంది. ఢిల్లీ నాయకులెవరూ ఖైదు చేశాంన్నవారైతే దచ్చాయి. ధనసింగ్ ఇదంతా వింటున్నాడు. రాత్రికి ఎక్కడ గడపాలి అని ఆలోచిస్తున్నాడు.

‘విప్లవం వర్తిల్లాలి’ అన్న కేకలు వినిపించాయి. ఈ పిలుపు పర్యటన మొదలు సాగించడంకు భారతదేశంలోవున్న అన్ని భాషలలోనూ ముక్తకంఠంతో వినిపింది. అక్కడ వున్న వాళ్ళంతా తుళ్ళిపడి ఆ కేకలు వినిపిస్తూనే వున్న వరుగుతారు.

‘విప్లవం వర్తిల్లాలి! ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం నశించాలి! మహాత్మాగాంధీకి జయ:’ మళ్ళీ కేకలు వినిపించాయి. మూడురంగుల జండాను పుచ్చుకుని ఒక గుంపు ఘంటామర్చివైపు నడకవిస్తోంది. పోలీసులు వెంటనే ఊరేగింపును చుట్టుముట్టారు. పోలీస్ హాపీసులు అడ్డు ఇచ్చారు. గుంపులోని లాఠీదెబ్బలు విడకం మొదలుపెట్టాయి. చాలామంది ప్రజలు పారిపోయారు. కాని కొంతమంది లాఠీదెబ్బలను లక్ష్యపెట్టక కేకలు వేస్తూనేవున్నారు—‘విప్లవం వర్తిల్లాలి! నాయకులను వదిలిపెట్టాలి! ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం నశించాలి!’

ప్రజలు కేకలు అవకండా లాఠీదెబ్బలను సహిస్తున్నారు. కాని చుట్టూపక్కల వున్న ప్రజలు, చేతిలో ఆయుధాలలేని ప్రజలు, వాళ్లు దెబ్బలు తినడంచూసి మెదలకుండా వుండలేకపోయారు. పోలీసులమీద రాళ్ళు విసిరడం మొదలుపెట్టారు. ధనసింగ్ కు కూడా ఉత్సాహం వుట్టింది. పోలీసులు అనేకమాట్లు అత్యాచారాలు చేస్తుం

దగా అతను చూశాడు. పోలీసులు మీదవాళ్ళకు శత్రువులు అనుకునేవారు. ముందుకు వచ్చి ఏది దొరికితే అదితీసి, దెబ్బలు తినేవాళ్ళపట్ల సానుభూతిగా పోలీసులమీద వినరసాగాడు.

అప్పటివరకూ పోలీసుల చెండుదగాలు ఒకివైపు పూరికే విలబడివున్నాయి. ఆ దళాంవాళ్ళకూడా ఒక్కమ్మడిన గుంపుమీద విరుచుకుపడ్డారు. అదేసమయంలో తుపాకులు పేల్చేద్యమలు వినిపించాయి. గుంపు లాఠీదెబ్బకు సమాధానం రాళ్ళతో ఇవ్వడానికి సిద్ధంగా వుంది. లాఠీ కేవలం గాయపరుస్తుంది. కానీ తుపాకీగుండు ప్రాణాలే తీసుకుంటుంది.

గుంపు పారిపోయింది. ధనసింగ్ కూడా పారిపోయాడు. భయపడికాదు. యద్దంలో ముందుకు వెళ్ళడం, పారిపోయి అత్యురక్షణ చేసుకోవటం వేరువేరు విషయాలు. తుపాకులు తీసుకున్నవాళ్ళని రాళ్ళతో ఎదుర్కొనేటప్పుడు పారిపోవటం, దాక్కుని రాళ్లు వినరటం అతను పరికరనంగా భావించలేదు. ధనసింగ్ వాళ్ళని మళ్ళీ ఎదుర్కొనేందుకు ముందుకువచ్చాడు. కానీ భుజంమీద లాఠీదెబ్బ వడటంతో క్రింద పడిపోయాడు.

ధనసింగ్ ను ఖైదుచేయటం జరిగింది. చాలామందిజనం ఖైదు అయ్యారు. ధనసింగ్ నుకూడా వాళ్ళతోదాటు నుంచోబెట్టారు. ఖైదుచేయబడినవాళ్లు - 'విప్లవం వర్తిల్లాలి! ఇంగ్లీషుప్రభుత్వం నశించాలి! మా నాయకులని వదిలిపెట్టు!' అని కేకలు వేస్తున్నారు. ధనసింగ్ కూడా కేకలువేయడం మొదలుపెట్టాడు.

నల్లరంగు వాసులు వచ్చాయి. వాటికి కటకటాలున్నాయి. ఖైదు అయిన జనాన్ని బస్సులలో ఎక్కించి జైలుకు చేర్చారు. ధనసింగ్ ఖైదులో బంధించ బడ్డాడు. కానీ అతను భయపడటంలేదు. అతనితోపాటు ముస్లింఇద్దరు వ్యక్తులు ఇంకా వున్నారు. వాళ్ళు పోలీసులని తిట్టడం మొదలుపెట్టారు. చువం ఏం చును పులం కాదా! ఇక్కడ చాలా వేరిగావుంది. గాలిలేదు. మేము బయట గాలివీచే చోట వుంటాము, అన్నారు.

సాయంకాలానికి అనేకచోట్లనుంచి ఖైదు చేయబడినవాళ్ళు ఇంకా అనేక మంది జనంవచ్చి చేరారు. వాళ్ళసంఖ్య దెబ్బైఅయిదుకన్నా ఎక్కువ వుంటుంది.

ఫైదుఅయినవారి రూపురేఖలు, చిరునామాలు వ్రాసుకోబడ్డాయి. వాళ్ళలో చాలా మంది తండ్రిపేరు, ఇంటి అడ్రసు అడిగితే అన్నిటికీ-'విప్లవం వర్ధిల్లాలి' అని ఒకే సమాధానం ఇచ్చారు.

ఈ సమాధానం ధనసింగ్ కు ఎక్కువ వీలుని కలుగజేసింది. అతనుగూడా ప్రతిప్రశ్నకు 'విప్లవం-వర్ధిల్లాలి' అనే సమాధానం ఇచ్చారు. సాయంకాలం అతన్ని, అతని తోటివాళ్ళని ఢిల్లీ జైలుకు చేర్చారు.

ధనసింగ్ పోలీసులచేతుల్లోపడి జైలుకు వెళ్లొన్నభయంతో సోమాను వదిలిపెట్టి ప్రాణాలెక్కుతెగించి పారిపోయినట్లుగా అతనికి ఎక్కడా ఆశ్రయం దొరకలేదు. చివరకు ఫైదుఅయి, జైలుకు వెళ్లెడు. కాని ఇప్పుడు ఫైదు, జైలు అంటే అతనిహృదయం భయంతో కంపించటంలేదు. అతను స్త్రీని రేపుకుపోయినటువంటిగాని హత్యచేసినటువంటిగాని ఆపరాధి కాదు. కాని వీరత్వము, త్యాగముల ఆవేశంతో రామ్ము విడుచుకుని, బాస్కాన్ని, ఆత్యాచారాన్ని ఎదిరించి పోట్లాడే సై నికుడు.

. . .

ధనసింగ్ ను ఎప్పుడయితే వైజ్ నార్ జైలులో బంధించడం జరిగిందో, ప్రభుత్వం కాళ్ళూ-చేతులూ కట్టివేసి బీకటినూతిలో వదలేసినట్లుగా అతనికి అనిపించింది. ఢిల్లీ జైలులో అతను గర్వంతో తిరిపైకిపత్తి, ప్రభుత్వపు అధికార్లని అనాదరకరమైనదృష్టితో చూసేవాడు. ఈమాట జైలులో బంధింపబడటం అతనికి విజయం లభించినట్లు, ప్రభుత్వానికి సరాజయం లభించినట్లు అనిపించింది. ధర్మశాం జైలులో అతను గొయనుతో కట్టివేయబడి దెబ్బలుతిన్న కుక్కలాగా జైలు వార్తర్ల బెదిరింపులకు, దెబ్బలకు, తిట్లకూ భయపడుతూవుండేవాడు. ఢిల్లీ జైలులో అతనితోటివారు జైలు ఆపీసర్లని లక్ష్యపెట్టడంలేదు, పైగా వాళ్ళని తిడుతూవుండేవారు. జైలు ఆపీసర్లు ఈ వ్యక్తులని తిట్టడం, చీదరిగియ్యడం చేయక, గౌరవంగా మాట్లాడుతూ వుండేవారు.

ధనసింగ్ కు, అతని తోటివాళ్ళకు ఫైదీరి దుస్తులు—నగం చేతులున్న పొడుగటి చొక్కాలు, పొట్టి పైజామాయి, తొడుక్కొనబానికి ఇచ్చారు. అబద్ధం

మీద ఎర్రవిదారంతో కుట్టారు. దుస్తులు ఒకటిగానే వున్నప్పటికీ, నీతివంతునిచే తప్పిన అసరాదులను (విప్లవ ఫైదీలుగానూ) రాజకీయవ్యవహారములకు సంబంధించిన అసరాదులను (రాజకీయ ఫైదీలుగానూ) విభజించి వాళ్ళలోని భేదం వాళ్ళు ధరించిన దుస్తులవలన స్పష్టంగా తెలిసిపోయేలా చేశారు. రాజకీయఫైదీల ముఖాలు, మాట్లాడే తీరు, ప్రవర్తనలో నిర్భయం వుంది. నైతిక ఫైదీల ప్రతి కదలికలోనూ సిగ్గు, దైన్యత వున్నాయి.

ఎవ్వక్తులైతే ఒకసారి జైలుకుపోయి రెండవసారి తప్పించేసి జైలుకు వస్తారో వాళ్ళని 'అలవాటుపడిన' వాళ్ళు (హేబిటుయల్) అని పిలుస్తారు. ఈ వ్యక్తులు బాగా ఆరితేరిన దుర్మార్గులుగా భావించబడుతారు. వీళ్ళని ఇతర 'మామూలు' (కేజిఆల్) ఫైదీలనుంచి, ఎవరినైతే బాగుచేయగలమన్న ఆశ వుంటుందో, వారిని విడిగా వుంచడం జరుగుతుంది. 'అలవాటుపడిన' ఫైదీల బట్టలమీద నల్లనివి గాని, నీలపురంగువి గాని గీతలుంటాయి. ఆ వ్యక్తులను మాసి ధనసింగ్ అనుకునే వాడు— ఒకచో తను ముందొకసారి జైలుకు పోయినవిషయం ఇక్కడివాళ్ళకు తెలిసిపోతే తనుగూడా 'అలవాటుపడిన' ఫైదీగా ఎన్నబడుతాడు. ధనసింగ్ తన ఆరహస్యాన్ని ఎవరికీ తెలియపరచలేదు.

ధనసింగ్ జైలులో రెండవవర్గంవారైన రాజకీయఫైదీలలానే వుండేవాడు. పుట్టుక, ప్రాంతము, భాష, వేరైనా అభిప్రాయాలు కిలవటంతో అతను ఇతర రాజకీయఫైదీలతో కలిసిపోయాడు. కొద్దిరోజులలోనే అతను వారి ఆర్మీయతను పొందటం మొదలుపెట్టాడు. జైలు అధికారులను ఎదురుకునేందుకు ముందుకు వచ్చేవాడు. అతనితోటివాళ్ళు అతన్ని నమ్మి గౌరవించటం మొదలుపెట్టారు. థిర్లీ జైలులో ఆతనికి పిండి విసురుతూ, శావు పేనుతూ, కొండప్రాంతపు జీవితంలా రోజులు గడవటం దుర్భరంగా వుండేది. రాజకీయఫైదీలు జైలు ఆపివెళ్ల ప్రయత్నాన్ని, బెదిరింపుల్ని, వివిధానా జైలుపనులలో కష్టపడటానికి నిరాకరించేవాళ్లు. అలావున్నప్పటికీకూడా వాళ్ళకు కాలం గడవటం భారంగా వుండేది.

రాజకీయఫైదీల బుద్ధి, ప్రయత్నం, జైలు అధికారులకళ్లు కప్పించి బయట నుంచి వార్తాపత్రికలు, బీడీలు, పొగాకు, పంచదార, ఇతరవస్తువులు తెప్పించుకోవడంలో విమగ్నమై వుండేవి. కొందరు దొంగతనంగా పేక తెప్పించుకుని అదు

కుంటూ వుండేవాళ్లు. కొందరు కట్టుకథలు చెప్పుకుని హాస్సు కొట్టడంలోనూ, బట్టలు వుతున్నట్టుగా వుండేవాళ్లు. కొందరు వ్యక్తులు పుస్తకాలు చదువుతూ వుండేవాళ్లు. జైలు అధికారి సుమారు - నూటముప్పాతిక మంది రాజకీయశైలిలు ఒకే ఆదర్శంతో మనలదంతో కొంచెం భయపడుతూ వుండేవాడు. చిక్కుల్లో పడకుండా వుండటంకోసం సామాన్యంగా వాళ్ళుమాటలు అంగీకరించేవాడు, జైలుచట్టాన్ని వాళ్లు దిక్కురిస్తున్నప్పటికీ నిర్లక్ష్యం చేసేవాడు. ఆ పరిస్థితిమీసే ధనసింగ్ కు సంతోషం, విజయం, పొందిన అనుభూతి కలిగింది. దీన్ని ఆతను దర్మశాస్త్రజ్ఞులతో అనుభవించిన దుర్గతికి ప్రతీకారంగా భావించే వాడు. జైలు అవసరం, రాజకీయశైలిలో ఏ కొంచెం అభిప్రాయభేదం పొడ సూపినా తను మంచితనాన్ని మరచిపోయి వారిని అదమాయించి కఠినంగా ప్రవర్తించడానికి సిద్ధమయేవాడు. ఒక్కోసారి బేరీలువేసి, ఇంకొకళ్ళకి ఏకాంతవాసశిక్ష, విధించడం మొదలుపెట్టేవాడు. రాజకీయశైలిలో పరస్పర మతభేదాలకు, పోట్లాటలకు ఏమీ తక్కువలేదు. సామూహికంగా వాళ్లు అసీనర్లతో పోట్లాడుతూ వుండే వాళ్లు. పరస్పరం వాళ్లుగూడా రాజనీతినిగురించి, కాంగ్రెసు పనులనుగురించి చర్చించుకుంటూ వుండేవాళ్లు. ఈ చర్చలు అప్పుడప్పుడూ కొట్టుకోవడం, దెబ్బ లాడుకోవడంవరకూ వెళ్తూవుండేవి. ధనసింగ్ ఈ చర్చలలోతును తెలుసుకోలేక పోయేవాడు. అందుచేత మౌనంగా వుండిపోయేవాడు.

ధనసింగ్ జైలులో తన దాదలనుంచి విముక్తి పొందాడు. రాజకీయ శైలిలో సాంగత్యమువలన ఆతను విరక్తికి దూరమయ్యాడు. ఎంతో నేర్చుకునేందుకు నమయించున్నాడు. ఎప్పుడైనా ఏకాంతం దొరికితేనరి, - ఆరునెలలతర్వాత జైలునుంచి విడుదలయి తను ఏంచేస్తాడు : సోమాగతి ఏమయ్యేటట్టుంది : ఆమెను అలా అనుహయిస్తేతలో వదిలిపెట్టవచ్చి తను జరిగినవి మరచిపోగలడా : అనే విషయాలు ఆలోచించడం మొదలుపెట్టేవాడు.

జైలు నాలుగుగోడలగుండా వార్తలు తోపలికి వస్తువున్నాయి. ధనసింగ్ ప్రశ్నలకు సమాధానాలు వాటంతట అవే లభిస్తువుండేవి. ఇంగ్లీషువాళ్ళు బక్కాలో ఓడిపోయారని, నేతాజీ సుభాష్ చంద్రబోస్ అజాద్-హింద్-సేనను తీసుకుని భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం చేకూర్చేందుకు వస్తున్నారని తెలుస్తువుండేది. నెల-

రెండునెలలమాట. యూ. పి.లో. బీహార్‌లో. దక్షిణ భారతదేశంలో ఇంగ్లీషు వాళ్ళకి వ్యతిరేకంగా తిరుగుబాట్లు జరుగుతున్నాయి. రైళ్లు పడగొడుతున్నారు. పోలీసురాజాలు తగలబెడుతున్నారు. అన్నివైపులా హింసాదేశం తమ ప్రభుత్వాన్ని ప్రిరపరచుకుంటోంది అని వార్తలు వస్తూవున్నాయి.

ధనసింగ్ మనసు విలవిలా తన్నుకునేది. ఇటువంటిసమయంలో ఆతను కాంగదాజిల్లాలో వున్నట్లయితే వైక్‌నార్‌లోని పోలీసురాజాని కాల్చి నాశనంచేసి ఆ దుర్మార్గుడైన పోలీసురాజా అధికారిమీద ప్రతీకారం తీర్చుకునేవాడు. ఆతని హృదయంతోబాటు చాలామంది ఇతరమిత్రులహృదయాలు ఉత్సాహంతో ఎగిరి గంతులు వేస్తున్నాయి. ఎందుకంటే వాళ్ళకి జైలుగోడ పూర్తిగా అనుభవించాల్సిన అవసరం వుండదు. ఏదో ఒకరోజున ఢిల్లీ ప్రజానీకంవచ్చి జైలు ముఖద్వారాన్ని విరగగొట్టి వాళ్ళని స్వతంత్రులుగా చేస్తారు. తను తిన్నగా కాంగదావైపు వెళ్ళి పోతాననే సుఖమయమైన ఊహగానంలో ధనసింగ్ మైచురచిపోయేవాడు.

ఇంగ్లీషుభాష వచ్చినవాళ్ళకి ఎక్కువగా గౌరవం జరుగుతూవుండేది. అప్పుడప్పుడూ ఢిల్లీకి చుట్టుపక్కల గ్రామాల్లోవున్న జాట్ జాతివాళ్లు ఇంగ్లీషు అర్థం చేసుకోలేక, తమతోటివాళ్ళను, కార్యకర్తలను, ఇంగ్లీషుతో మాట్లాడుతున్నారని తిరస్కరించడం మొదలుపెట్టేవాళ్ళు. రోడ్‌కేకు చెంపను భూరేసింగ్ పాత నాయకుడు. గ్రామీణప్రజలలో ఆతనికి మంచి పలుకుబడి వుంది. ఆతను ఖంజీరా మ్రోగించి హరియానాభాషలో ఇంగ్లీషువాళ్ళని నిరసిస్తూ విద్రోహకరమైన పాటలు పాడేవాడు. ప్రజలు ఆనందంతో వూగినలాడిపోయేవారు. పెద్ద నాయకునిసభకన్నా. ఎక్కువగా ప్రజలగుంపు ప్రోగయేది. ఎప్పుడైనా ఇంగ్లీషులో సర్పలు జరిగితే, బాధపడి... ఇదేమిటి, గజి-బజి చేస్తున్నారు? సూటిగా మీ భాషలో మాట్లాడుకోండి. మాకుగూడా అర్థమవుతుంది. మన మాతృభాష మీకు ఏ విషయంలో అడ్డు అనిపించింది? మనవాళ్ళే మనభాషని కొత్తభాషగానూ, పరాయిభాషగానూ అనుకుంటూ వుంటే ఇక ఇంగ్లీషు నాకొడుకులు ఏమనుకుంటారు? అని తట్టేసేడు భూరేసింగ్.

ధనసింగ్‌కూడా ఇంగ్లీషు అర్థం చేసుకోలేడు. ఆతనికి భూరేసింగ్ బోధనలు నచ్చేవి. అతనుగూడా హిందూస్థానీలో మాట్లాడడానికి ఇష్టపడేవాడు, కాని

హిందూస్థానీలో వాదించడం జరిగినాకూడా ఎక్కువగా అర్థం చేసుకోలేకపోయే వారు. అందరికన్నా ఎక్కువగా వాదానికి దిగేవాళ్లు కమ్యూనిస్టు మిత్రులు.

అఖిలాషాపరులై ఉన్నప్పుడే తోటివాళ్ళకన్నా ధనసింగ్ కు స్వరాజ్యం అవసరం కొంచెం ఎక్కువగా కనిపించేది. అతను ఆ ఆశ మీద జీవిస్తున్నాడు. ఇంగ్లీషురాజ్యం అంటే అతని అభిప్రాయం - తనని జీవితాంతం జైలరాగిగా ఇంటినుంచి పారిపోయేలా బయటకు తోయడం. సోమానుంచి విడిపోవడం. వట్టకోబడటం అంటే అతని అభిప్రాయం జీవితాంతంవరకు జైల్లో పడుండటం. ఇంగ్లీషువాళ్ళ పరాజయ గురించి వినటంకోసం అతని ఆతురత వెట్టిగా తయారయింది. అతను వార్తలకోసం గిరిగిల్లాడిపోయేవాడు. రాజనైతిక ఫైదీల ఆసరణ దాటి బయటకు వెళ్ళి వచ్చేయవంటి ఫైదీలను వార్తలు అడిగేవాడు. ఉర్దూ వార్తాపత్రిక తెప్పించుకోవడానికి ఎంతకయినా తెగించేవాడు.

జైలు నియమం ప్రకారం 'పి' క్లాసు ఫైదీలకు వార్తాపత్రిక ఇచ్చేవారు కాదు. కాని రాజకీయఫైదీల ఆవరణలోకి వార్తాపత్రికలు చేరుతూనే వుండేవి. రాధే చౌధరికి వార్తాపత్రిక చదవాననే అఖిలాష ఎక్కువ. ప్రభుత్వం నియమనా చేయనీ, పత్రికలను మూపివేయలేదు అనే విషయం జైలు అధికారులకు తోటి ఫైదీలకు విచూపించ ప్రయత్నించేవాడు రామన. ఆయన ఇల్లు ఢిల్లీలోనే వుంది. జైలు వార్తల్లో చాటుమాటువ్యవహారం చేసేవాడు. వార్తల్లకు ఒక చూపాయమీద నాలుగజాబు కమీషను ఇచ్చి జైలులోకి దొంగతనంగా దబ్బు తెప్పించుకునేవాడు. దబ్బు, అధికారంవల్ల ఏదీ కావాలనుకుంటే అది జైలులోకి తెప్పించుకునేవాడు. ఇరవై, పాతికరూపాయల నెలజీతంపొందే జైలువార్తల్లకు నెలకు ముప్పై-నలభై రూపాయలు లంబుబచ్చే ఫైదీ, వాళ్ళకు యజమానితో సమానం. వార్తాపత్రికలలో జైలులో జరిగే అత్యాచారాల వార్తలు ప్రచురింపబడుతున్నాయి. ఇందుచేత ఆపీసర్లు జైలులోకి వార్తాపత్రికలు రాకుండా కట్టడిట్టం చేశారు. ఎంతోకాలం రాధే చౌధరికి, అజా వార్తాపత్రికను జైలులోకి తెప్పించుకోవటానికి రెండురూపాయలు ఇవ్వాలని వచ్చింది. కాని ఆయన తన ముక్కాదాని కాపాడుకోవటంకోసం అందుకుంటానని కోరించలేదు.

కొందరు కమ్యూనిస్టులు జైలులో కొద్దినెలలక్రితమే ఫైదీలు అయ్యారు. ఈ

వ్యక్తులు తమ పరస్పరవ్యవహారాలు రహస్యంగా వుంచారు. కమ్యూనిస్టులు వారై పత్రికలు, పుస్తకాలు లేకుండా వుండలేదు. రాధే చౌధరిగారి పత్రికలు రాజకీయాలకు కూడా కమ్యూనిస్టుల వారై పత్రికలు వస్తుండేవి. ఏదోవిధంగా ఈ వార్త జైలు కార్యాలయ అధికారులవద్దకు చేరింది. రాజకీయమైన దీక్షకు సంబంధించిన ఆవరణలో పనిచేసే పోలీసు అధికారిని దిద్దీచేయటం జరిగింది. జైల్లో అందరికన్నా విద్వంయుడూ, నిజాయితీపరుడూ అయిన హెడ్ కానిస్టేబులు నిహల్ సింగ్ ను ఆస్థానంలో డ్యూటీమీద వేయడం జరిగింది.

స్థాయితాం అవుతోంది. జైలు కార్యాలయంలో పని ముగియటానికి గంట మోగింది. ఆ సమయంలో జైలు కార్యాలయంలో, తమ సక్రమ ప్రవర్తనపై తక్కువ శాతం పొందిన ఫైదీలు, పనిలోకి జైలునుంచి బయటకు వెళ్ళే ఫైదీలు, వాళ్ళు వాళ్ళ ఆవరణలోకి తిరిగి వస్తున్నారు. వీరిద్వారా బయటి వార్తలు కొడుకుకూ వుండేవి. రాధే చౌధరిగారి వార్తాపత్రిక రెండురోజులుగా రావటంలేదు. ధనసింగ్ విసుగుచెంది ఈ ఫైదీలకోసం విరీక్షిస్తూ గుమ్మానికి ఎదురుగా పచార్లు చేస్తున్నారు. గుమ్మంలో నుంచి రోడ్డువైపు తదేకంగా చూస్తున్నారు.

కమ్యూనిస్టు రాజకీయమైనది అయిన దివాన్ చంద్ ధనసింగ్ దగ్గరకువచ్చి 'మహాశయా, ఇవ్వాలనుంచి తమాషా జరుగుతుంది' అన్నాడు.

'ఏమిటి?' ధనసింగ్ అడిగాడు.

'రెండురోజులనుంచి చౌధరిగారి వార్తాపత్రిక రావటం లేదుకదా. ఇవ్వాల మా పత్రికవిగూడా తప్పకుండా పట్టుకుంటారు. ఒకవేళ మా పత్రిక పట్టుబడితే తర్వాత జైలులోకి పత్రిక రానేరదు. జైలు వార్తలు బయటకు వెళ్ళడం, బయట వార్తలు లోపలికి రావడం అగిపోతుంది' దివాన్ విచారంగా అన్నాడు.

'ఎట్లా?' అనుమానంగా ధనసింగ్ అడిగాడు.

దివాన్ చంద్ ధనసింగ్ ని చాటుగా తీసుకువెళ్ళి తెలియచెప్పాడు—'నేను విన్నదేమంటే, ఈ హెడ్ కానిస్టేబులు, నిహల్ సింగ్ రోడ్డు పూర్వే పాకీవాళ్ళ రద్దాలివిగూడా వెతుకుతారట. ఇతను మూడవనంబరుకాబోలో రోడ్డు పూర్వే పాకీ వాడి రద్దాలో నుంచి బీకీకట్టని పైకి లాగాడు. ఇందుకే ఇతన్ని ఇక్కడికి పంపడం

జరిగింది. ఎవరితోనూ చెప్పవద్దు. మన వార్తాపత్రిక కుందన్ మేహతర్ తెస్తాడు. ఒకవేళ అతన్ని పట్టుకుంటే తర్వాత ఎనభై ఏడుగురి ఫైదీలగురించి ఒక్క కాగితం ముక్కకూడా రాబేదు. మనమనిషి పట్టబడకుండా వుండాలి.'

'అయితే ఏం చేద్దాం?' ధనసింగ్ అడిగాడు.

దీవాన్‌చండ్ చేతితో సొంజ్జచేస్తూ ధనసింగ్‌కు ఏదో తెలియబరిచాడు. ఒక వైపు నందిరుధరించి నిలబడినతనివైపుగూడా సొంజ్జతో చూపించాడు.

కాథానాలలోనూ, ఇతరచోట్లా పనిచేసే ఫైదీలగుంపులు (దళాలు) శాఖల లోకి తిరిగివస్తున్నాయి. హెడ్ కానిస్టేబులు విహార్‌సింగ్ ఇద్దరు నందిరు ధరించిన సిపాయిల నహాయంతో ఒక్కొక్కఫైదీ పక్కాభాగాలు, నడుంబెద్దు నాడుగువైపులా తడిమి చూస్తున్నాడు. కొందరిచేత పైజామాయి, లంగోటీలు పూడదీయించి వెతుకుతున్నాడు. రోజూ వెతకాలనే వియమం వున్నప్పటికీ ఫైదీలదగ్గర ఏదో ఒక ఆపద కల్పించేవస్తువు బయటపడుతూ వుంటుంది. ఒక ఫైదీదగ్గర పదును చేయబడిన ఆకులాంటి ఆయుధమో, జేబులు కత్తిరించేందుకు బ్లేడ్, ఇంకొకవి దగ్గర పొగాకు వుంటాయి. ఈవస్తువులనన్నింటిని హెడ్ కానిస్టేబులు ఒక నందిరుధరించిన సిపాయికి అప్పగిస్తూ పోతున్నాడు.

రోడ్లు వూర్చేవాళ్ళదళం వెతకబంకోసం విరిగిపోయి నుంచునివున్నారు. ఈ దళంలో నుంచునివున్న మొరటిమనిషి కుందన్ మేహతర్ ముందుకు వచ్చాడు ఇంతలో ఆ ఆపరేషన్ చాలా భయంకరమైన కేక వినిపించింది—'చంపేస్తున్నాడు! చంపేస్తున్నాడు!' అతర్వాత సన్నగా నీరసంగావుండే దీవాన్‌చండ్ భయంతో కాళ్ళకి బుద్ధి చెప్పినట్లుగా పారిపోవటం కనిపించింది. ఒక పోలీసునుంచి చిన్నకర్ర లాక్కుని ధనసింగ్ తిట్లు తిడుతూ అతన్ని వెంటకీస్తున్నాడు. ధనసింగ్ వెనక ఒక పోలీసు పరుగెత్తాడు. రెండోవైపునుంచి దీవాన్‌చండ్‌ను కాపాడటానికి వాజిద్ బిగ్గరగా అరుస్తూ మధ్యలోకి వచ్చాడు. బిగ్గరగా అరుస్తూ, అతన్ని కేకలేస్తూ బెదిరించసాగాడు.

'ఏమిటి? ఏమిటి?' అంటూ ఇతర రాజకీయఫైదీలుగూడా వచ్చారు.

హెడ్ కానిస్టేబులు విహార్‌సింగ్ ద్వారందగ్గర కనిపించేపని వదిలిపెట్టి

ఈల ఊదుతూ, అక్కడికి పరుగెత్తుకువచ్చాడు. రాజకీయమైదీలపట్ల కఠినంగా వుండమనీ, వాళ్ళతప్పు ఎత్తిచూపేందుకోసం ప్రయత్నించమనీ జైలరు ఆతన్ని హెచ్చరించాడు. రౌడీమూకగానూ, దుర్మార్గులుగానూ, ఋజువుపరచాలి. హెడ్ కానిస్టేబులుగారి ఈలవిని అన్నివైపుల ఈలలు వినిపించాయి. జైలుద్వారందగ్గర వేలాడదీసివున్న గంట టంగ్ : టంగ్ : మనిమ్రోగింది.

‘పిచ్చి : పిచ్చి : పిచ్చెక్కిపోయింది :’ అన్నగోల వ్యాపించింది.

మైదీలు తమ కొట్లల్లోకివెళ్ళి దాక్కోవటానికి పరుగెత్తడం మొదలు పెట్టారు. రోడ్లు వూద్యేవాళ్ళ దళంకూడా తమతమ తట్లలు, డబ్బాలు తీసుకుని రోవడికి వచ్చేసింది. అయిదారు విముషాలలో జైలులోవున్న రెండున్నరవేలమంది మైదీలు తాళాలువేసి బంధించబడ్డారు.

రాజకీయమైదీల కొట్లో కల్లోలం వ్యాపించింది. ‘ఒకవేళ నా కొడుకులు, కమ్యూనిస్టువాళ్ళు ధనసింగ్ కి ఖేత పడేలాచేస్తే వాళ్ళ అంతు చూస్తాం’ అని రాడే చొధరి, ఆయనతోటివాళ్లు అన్నారు.

‘ఆ వెధవలకి బుద్ధివచ్చేట్లుగా చేయాలి’ అన్నారు అనేకమంది.

‘ఏళ్ళని మనతో కలవనివ్వకుండా విడిగా వుంచాలి :’

సూపరింటెండెంటు, జైలరు, మిగతా ఆఫీసర్లు, కాంటిని నెలకొల్పటం కోసం, తుపాకులు తీసుకుని, పోలీసులతోపాటు రాజకీయమైదీల కొట్టడగ్గరకు వచ్చారు. ధనసింగ్, దీవాన్చంద్, వాజిద్ అను విచారణ చేయడంకోసం అధికారి ఎదుటకు పిలిపించారు. ధనసింగ్, వాజిద్, దీవాన్చంద్ లకు బేడీలు తగిలించారు. ఆ గొడవలో ధనసింగ్ కు రెండు మూడుచోట్ల దెబ్బలుకూడా తగిలాయి.

ఇది కమ్యూనిస్టు-కాంగ్రెసు మైదీల కొట్లాట అని జైలరు అధికారికి తెలియ జెప్పాడు. అధికారి ఓదార్పు స్వరంలో ధనసింగ్ వైపు చేతితోచూపించి ‘ఈ దుర్మార్గుడు నిన్ను కొట్టాడా :’ అని దీవాన్చంద్ ని అడిగాడు. దీవాన్చంద్ సమాధానంగా ‘లేదు, నన్నెవరూ కొట్టలేదు’ అన్నారు.

అధికారి పెదిమలు బిగించి దీవాన్చంద్ వైపు కోపంగా చూశాడు. ‘నిన్ను ఇతను కొట్టాడా :’ అని ధనసింగ్ ని అడిగాడు.

అపిస్తెంటు తైలరు ముందుకువచ్చి, ధనసింగ్ దీవాన్‌చంద్‌ను కొడుతుంటే చూశానని అన్నాడు. పోలీసు చెప్పటం ఆపినమీదట, ధనసింగ్ పోలీసుదగ్గరనుంచి కర్ర లాక్కున్నాడు. పోలీసును కొట్టాడు. దీవాన్‌చంద్‌ని తరుముకుంటూ వెళ్లాడు. వాజిద్‌నుకూడా కొట్టాడు. పోలీసు కిరపాలీను వారించినమీదట అతన్నిగూడా కొట్టాడు. ఎంతోమంది ఇతర కాంగ్రెసు ఖైదీలుగూడా పోలీసులను కొట్టడానికి పరుగెత్తుకువచ్చారు. పోట్లాటలో ఎవరెవరో గుర్తించటం కష్టమయింది.

అధికారి ఈ గొడవంతా విన్నాడు. కాని దీవాన్‌చంద్‌నుగాని ధనసింగ్‌ను గాని ఏమీ ప్రశ్నించలేదు. 'ఏళ్ళు చాలా అరికేరినవాళ్ళు. వాళ్ళలో వాళ్లు ఒడంబడిక చేసుకున్నారు' అని అధికారి తైలరుతో ఇంగ్లీషులో చెప్పాడు.

'అయ్యో, ఇప్పుడయితే ఏళ్ళు ఒడంబడిక చేసుకుంటున్నారు కానీ గడు లన్నీ మూపినతర్వాత రాత్రిపూట కొట్టాడుకోవచ్చు. అయ్యగారి అనుమతిఇ ప్రే వీళ్ళముగ్గురిని విడివిడిగా గదులలోకి పంపవచ్చు' అని అపిస్తెంటుతైలరు తన అభిప్రాయాన్ని చెప్పాడు.

దీవాన్‌చంద్ కిరస్కరించాడు. 'అయ్యగారూ, మీరు రాజీయఖైదీలకు చెడుపేరు ఆపాదించడానికి ఆనవీనరంగా అల్లరులు చేస్తామన్న కళంకం ఆపాపిస్తున్నారు. మేము కనరత్తు చేయడంకోసం కబడ్డీ ఆడుతున్నాం. పోలీసులు మమ్మల్ని కర్రలతో కొట్టడం మొదలుపెట్టాడు. ఇవంతా ఈ హెడ్ కానిస్టేబులు చేసిన దుర్మార్గమే. తైలరు ఇతన్ని మమ్మల్ని చాద పెట్టడంకోసం ఇక్కడికి పంపించాడు. ఈ కానిస్టేబులు ఈ ఆవరణలోకి వచ్చినప్పుడల్లా ఏవో ఒక ఉపద్రవం తలపెత్తుకూనే వుంటే. తప్పుడు నేరాకోపణచేసి మాకు అమర్యాదచేయటం జరుగుతోంది, యోగ్యులైన మీరే ఏవో ఒకటి విశ్వయం చేయాలి. లేకపోతే మేము పట్టణంలోవున్న అధికారులతో ఫిర్యాదు చేస్తాం.'

అధికారి కోపాన్ని ప్రకటించడంకోసం ఏ సమాధానమూ ఇవ్వకుండా తిరిగి వెళ్ళిపోయాడు. కొన్ని అడుగులువేసి ఆగి, 'ఏళ్ళని కలిపివుండవిచ్చి వాళ్ళల్లో వాళ్ళని కొట్టకొనీ, పోట్లాడుకొనీ, ఏదన్నా ప్రమాదం జరిగితే బైట న్యాయస్థానానికి ఈ కొట్లాటవిషయం ఫిర్యాదుచేసి వీళ్ళకి శిక్ష వేయించటమే సరైనపని' అని తైలరుతో చెప్పాడు.

జైలు అవరణలో అలా గోలచేసికూడా రాజకీయమైన దీని ఏమాత్రమూ శిక్ష పొందకుండావుంటే జైలుప్రతిష్ఠ పూర్తిగా అంతరించిపోతుంది. అందుచేత అది కారి దీవాన్‌చంద్, ధనసింగ్, వాటిల్లను ఓ రెండురోజులు ఒంటరిగదులలో బంధించే శిక్ష వేశాడు.

రాజకీయమైన దీనికొట్టులో మరోవిధమైన అందోళన బయలుదేరింది. 'వాళ్ళలో' ఏవిధమైన కొట్లాట జరుగలేదని దీవాన్‌చంద్, ధనసింగ్ నృష్టంగా చెబుతూవుంటే వాళ్ళకి ఎలాటిశిక్ష వేయబడుతోంది? జైలువాళ్ళ ఈవిధంగా మనల్ని అవమానం చేస్తే మనం అందరం నిరాహారదీక్ష చేద్దాం' అని కమ్యూనిస్టు అయిన జైరామ్, సోషలిస్టు అయిన ఆర్జునలాల్ అన్నారు.

ఈ విషయమై రాజకీయమైన దీనినభివ్యూహించింది. రాజకీయమైన దీనిలో అందరికన్నా ఎక్కువమయ్యార సోమనాథ్‌గారికి జరిగేది. ట్టెజంలో గూడా వారికి గౌరవం వుంది. ఆయన పూర్వం కాంగ్రెసులో పనిచేసిన నాయకుడు; వారి కార్యకర్త. ఆయనకి చాలినంత సంపద వుంది; కాని భక్తిమార్గమైన జీవితాన్ని అనలంబించాడు.

ప్రభుత్వపు ఆజ్ఞాప్రకారం సోమనాథుడు 'ఎ' క్లాసు ఇచ్చారు. కాని అది ఆయన పిద్దాంతానికి వ్యతిరేకం. తాను 'ఎ' క్లాసులోనే వుండటానికి నిశ్చయించుకున్నారు. జైలులో భోజనం చేసేవారుకాదు. సొంతఖర్చుమీద రెండుశేర్ల పాలు, కొన్ని పళ్ల తెప్పించుకునేవారు. మిల్లునూలుతో తయారుచేసిన జైలుబట్టలుగూడా ధరించేవారుకాదు. శ్రేష్ఠమైన ఒక ఖద్దరు అంగోస్థాన్ని నడుముకు చుట్టుకుని, ఉన్నికాయా కప్పుకునేవారు. రోజంతా నూలు విసుకుతూనో, ఏదైనా చదువు తూనో వుండేవారు. దొంగతనంగా వార్తాపత్రిక తెప్పించుకుని చదవటం ఆయన అవివేచితంగా తలచేవారు. వార్తలుమాత్రం వినేవారు.

జనం ఎంతో ప్రారేయపడి బలవంతపెట్టార సోమనాథుకూడా సభలోకి వచ్చారు. యువకమిశ్రులైన ఆర్జునలాల్, జైరామ్‌ల నిరాహారదీక్షకు సంబంధించిన ప్రసంగంలో పాల్గొన్నారు. ఆయన జైలు అధికారుల అవమానాన్ని నిరసిస్తూ బోట్లాడాలని కోరేవారు. కాని రాధేచౌధరి అందుకు వ్యతిరేకులు. ఆయన చెప్పే

దేమిటంటే, ఈ అవమానానికి ప్రతికారం తీర్చుకోవడంకోసం జైలును నాలుగు దులిపివొట్టాలి. మనం ఆకలితో ఎందుకు చావాలి? 'అడవాళ్ళకిమల్లే అలగడంచేత ఏమవుతుందంటే మనం తిండి తినడం మానేస్తాం. ఇలా అయితే అనుకున్నది తలకిందులై ప్రభుత్వం గింజలు మిగులుతాయి' అని ఉద్ఘాటించారు. కోసంగా తిడుతూ 'ఎవరై నా.....మాకు శిక్షవేస్తే మేము ఆ దుర్మార్గులకల సగులగొట్టేస్తాం. మేముమాత్రం నేతాజీ మాదిల్ని అనుసరిస్తాం. పోట్లాడి మా హక్కుల్ని కాపాడుకుంటాం' అన్నారు.

రాధేచౌధరితోబాటు ఇంకా నలుగురయిదుగురు కలసి చర్చిటిపానీయాలు త్రాగేవాళ్ళు. శరీరానికి మర్దనచేసుకుని కనరత్తు చేసేవాళ్ళు. మహాత్మాగాండీకి, నేతాజీకి జయ్ అని అరిచేవారు. బయటనుంచి వితాయ, పొగాకు తెప్పించుకుని పేవించేవారు. వాళ్ళంతాకూడా ఆయన్ని సమర్థించారు.

'అధికారినిగాని, జైలునుగాని తిట్లు తిట్టి కొట్టటంచేత పరిస్థితి చక్కబడదు, పై పెచ్చు చెడుతుంది. జైలువాళ్ళకి మనమీద లాఠీ-ఛార్జి చేయటానికి వంక దొరుకుతుంది. ప్రజలుగూడా మనల్ని ఆవేశపరులుగా తలపోస్తారు. నిరాహారదీక్ష విరిగితనం కాదు. ఇది మహాత్మాగాండీగారు మనకు ఇచ్చిన సత్యాగ్రహమనే ఆయుధము' అని అర్జునలాల్, జైరామ్ తెలియజెప్పాలనుకున్నారు.

రాధేచౌధరిగారి తోటివాళ్ళు చన్నట్లు పరిచి హే! హే! అని అరిచి గోల చేయటం మొదలుపెట్టారు. 'అనమర్దత! అనమర్దత!' అన్నారు. ఇలా జరిగినా కూడా అనేకమంది యువకులు జైలులో అవమానాన్ని భరింపలేక నిరాహారదీక్షని కోరుతున్నారు. వాళ్ళ నాయకుడు సోమబాబు వాళ్ళకరవున అధికారికి నిరాహారదీక్ష నోటీసు ఇవ్వాలని వాళ్లు ఆయన్ని ప్రార్థించారు. సోమబాబు ఇది అంగీకరించక పోయేసరికి అర్జునలాల్, జైరామ్ నోటీసు ఇవ్వడానికి సిద్ధమయ్యారు. కాని సోమబాబుకూడా సమ్మెలో వాళ్ళకి చేయూతవిస్తే దాగుంటుందని వాళ్ళు కోరారు.

సోమబాబు కమ్యూనిస్టుల తెలివితేటలు, సోషలిస్టుల నేర్పరితనం తెలుసుకున్నారు. వాళ్ళు తమమీదే కేంద్రీకృతమయే ప్రభావాన్ని తప్పించేందుకు తెలివితేటలుగా మాట్లాడుతారని ఆయనకు తెలుసు. 'ఒకచేళ జైలువాళ్ళు వాళ్ళ నియ

మాన్ని అనుసరించి ఏదైనా శిక్ష విధిస్తే మనం ఆశిక్షను శాంతంగా అనుభవించాల్సి వుంది. ఇదే మన ఆత్మబలం. దురాచారాన్ని పెరగనిస్తూ ఉండనివ్వటం వల్లనే ఆది నాశవం అవుతుంది. ఎప్పుడైతే ధర్మానికి అంతులేనివార కలుగుతుందో అప్పుడే భగవంతుని శక్తి అవతారమైతే న్యాయాన్ని స్థాపిస్తుందని 'గీత'లో వ్రాసివుంది. ఒకవేళ మనం ఉపవాసం చేయాల్సివుంటే జైలువాళ్ళని విరసిస్తూ చేయగూడదు. ఆత్మశుద్ధికోసం చేయాలి. గాంధీగారు ఎప్పుడూ నిరసన ఉపవాసం చేయరు. ప్రాయశ్చిత్తంకోసమే ఉపవాసాలు చేస్తారు. మీ ప్రవర్తన హింసకు సంబంధించినది. మీరు జైలువాళ్ళని భయపెడదామని అనుకుంటున్నారు. గాంధీ గారి ఆదేశానుసారం మనం జైలులోకివెళ్ళి తపస్సు చేయాలి. జైలువియమాలని పాటించాలి. కాని మీరు దొంగతనంగా వార్తాపత్రికలు తెప్పించుకుంటున్నారు' అని ఆయన బోధన చేశారు.

'బాబుగారు : ఒకవేళ జైలులో అత్యవారముతో కూడినవియమాల్సి పాటించాల్సివుంటే, జైలుబయట చట్టాన్ని ఎందుకు వ్యతిరేకించాలి? ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం పెట్టిన వియము ఎటుంటి హిందూదేశప్రజలంతా విశ్వాసపాత్రులైన బావినలుగా వుండాలి. మీరు ఇదేవియమాల్సి పాటించండి. స్వరాజ్యం ఎందుకు కోరుతున్నారు? స్వరాజ్యాన్ని కోరడం ప్రభుత్వాన్ని వ్యతిరేకించడమే అవుతుంది. మాకు వార్తాపత్రికలు రావాలని మేము ప్రభుత్వాన్ని కోరుతాము. రాష్ట్రోకే నిరసన ప్రకటిస్తూ నిరాహారదీక్ష చేస్తాము. మేము పశువులం కాదు, మనుష్యులం' అని అరుసలాల్ అడుపలికాడు.

సోమబాబు నెమ్మదిగా సమాధానం ఇచ్చారు—'ఒకవేళ మీరు గాంధీగారి ఆదేశాన్ని తిరస్కరించి అందుకు వ్యతిరేకంగా ప్రవర్తిస్తే నేను ఉత్తరం వ్రాసి మహాత్మాగాంధీగారికి, నాయకులందరికీ ఈ విషయంగురించి తెలియజేస్తాను. మీరు అందరూ కాంగ్రెసుసభ్యులు అవటానికి తగినవారు కాదు. అవసరమైతే నేను జైలువాళ్ళకు మీవలన జరిగిన ఈ అన్యాయానికి పశ్చాత్తాపంగా ఆమరజనిరాహార దీక్ష చేస్తాను. ఎన్నడైనా హిందూదేశస్థులు ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వంపట్ల హింస, అన్యాయకరమైనదోరణి ఆపలంబిస్తే మహాత్మాగాంధీ ఎప్పుడూ ఉపవాసంవ్వారా దానికి ప్రాయశ్చిత్తం చేస్తుంటారు. నేనుకూడా అలానే చేయాల్సివుంటుంది.'

జైరామ్, అర్జునలార్, వాజీద్లు సోమబాయికు సమాధానం ఇదామనుకున్నారుగాని ఇంతలో 'మహాత్మాగాంధీకి జై : ' అని రాధేచౌధరిగారి మనుష్యులు కేకలు వేశారు. వాళ్ళు ఎవ్వరినీ మాట్లాడనివ్వలేదు. ఎవరైనా కొందరి మాట్లాడుదామని నోరు కదిపితే మహాత్మాగాంధీకి జై అని బిగ్గరగా కేకలువేయడం మొదలు పెట్టారు. వాళ్ళు స్పష్టంగా ముఖంమీద ఇలా అని. 'ఏ వెడవ, స్టాలిన్ పుత్రులు చెప్పారని ఉపవాసం చేస్తాడో వాజీమ్మీద కంఠశిక్షి మూసేయడం జరుగుతుంది.' అని బెదిరించారు.

'కంఠశిక్షి వేయడం' అన్నది జైలులో దెబ్బలు కొట్టడానికి విశేషార్థం. ఇందులో దెబ్బలు కొట్టేవాడికి ఊపిరి తీసుకోవడంకూడా కష్టమవుతుంది. దెబ్బలు తినేవాడు తనని ఎవరు కొడుకున్నారోకూడా తెలుసుకోలేకపోతాడు. సమ్మె జరగలేదు. ధనసింగ్ కు ధిర్బీజైలులో ఈ సంఘటనలవలన ఎంతో బాధకలిగింది. రాధేచౌధరిని చితకబాచి అంతు చూద్దామనుకున్నాడు కాని దీవాన్ చండ్. అర్జునలార్, వాజీద్లు అతన్ని అడ్డగించారు. జైలువాళ్ళు ఎదుట రాజకీయమై దీర్ఘస్థి హీనపరచటం మంచిదికాదని బోధించారు. ధనసింగ్ సోమబాయి త్యాగంమూలన ఆయన పట్ల శ్రద్ధగలిగి వుండేవాడు. వాళ్ళముఖంమీద ఉమ్మేర్దామని ఆతనికి అనిపించింది.

రాజకీయమై దీరి ఆవరణలో పోట్లాట బయర్దేసింది. జైలువాళ్లు వాళ్ళపట్ల కఠినంగా ప్రవర్తించటం మొదలుపెట్టారు. ఇదివరకు ఏ మామూలు వియమాలకు భంగం వాటిల్లినాకూడా జైలువాళ్ళు నిర్లక్ష్యం చేసేవాళ్ళు. ఇప్పుడు ఆ విషయాలకే రాజకీయమై దీరికు శిక్షలుపడటం మొదలయ్యాయి. రాజకీయమై దీరి పిండి వినరటం, త్రాళ్లు పేసటం మొదలయినవనులు చేయూర్చినప్పటికి.

తన వార్తాపత్రిక రావటంగురించి, ఆరోజు పోట్లాట రహస్యంగురించి ఎవరికీ తెలియచెప్పద్దని దీవాన్ చండ్ ధనసింగ్ కు చెప్పాడు. రాజకీయమై దీరిలో కూడా చాలామంది గుప్తచారులు వున్నారు.

ఆవరణలో పోట్లాటలు, అపేనర్ల కారిత్యం పెరిగిపోవటంచేత దీవాన్ చండ్ వార్తాపత్రిక రావటంకూడా ఆగిపోయింది. ధనసింగ్ ను ఈ లోటు చాలా బాధ పెట్టేది. బయటదేశంలో విద్రోహం వ్యాపించడం, ఇంగ్లీషువాళ్ళు జపానువాళ్ళ చేతుల్లో ఓడిపోయి పారిపోవటం - వీటికి సంబంధించినవార్తలు రావటం ఆగి

పోయాయి. తత్ఫలితంగా స్వరాజ్యమనేద్వారము వెంటనే మూసుకుపోయిందేమో అన్నట్లుగా అనిపించింది. భావిజీవితంగురించి స్వప్నం, సోమాని మళ్ళీ కలుసుకునే ఆ ఆకలితో క్రమంగా నకిందడం మొదలుపెట్టాయి.

వార్తాపత్రికకు సంబంధించిన సంఘటన ఫలితంగా ధనసింగ్, దీవాన్ చంద్, వాజిద్ మొదలైనవారికి స్నేహితుడుగా అయ్యాడు. జైలులోకి వస్తూనే వాళ్ళు కమ్యూనిస్టు కామ్రేడులని తెలుసుకుని, సానుభూతిపరుడైన భూషణ్ ప్రవర్తన గుర్తుకు రావడంతో ధనసింగ్ కి వాళ్ళవల్ల కొంత ఆకర్షణ కలిగింది. కామ్రేడ్ వ్యక్తులు కూలివాళ్ళకు సహాయకులు అని అతనికి తెలుసు. కాని జైలు లోకివచ్చి అతను విన్నదేమంటే కమ్యూనిస్టులు, మన శత్రువులైన ఇంగ్లీషు వాళ్ళతో పోట్లాడుతున్న జపానువాళ్ళకు వ్యతిరేకులు. కమ్యూనిస్టు రష్యానుంచి అనుమతివచ్చిన కారణంగా ఇంగ్లీషువాళ్ళ సహాయకులు అయ్యారు. ధనసింగ్ కు ఆ భేదమంతా అర్థమవాలి చెప్పాడు.

అర్జునలాల్ అంటే ధనసింగ్ కు విశేషమైన శ్రద్ధవుంది. అతను అర్జున లాల్ ని చాంచీ చౌక్ లో చిక్కుకుని లాఠీదెబ్బలు తింటుండగా చూశాడు. అర్జున లాల్ బాగా వదువుకున్నవాడు. అర్జునలాల్ అతనికి తనగురించి అంతా చెప్పారు. అతను మొదట కాన్పురులో కూలివాళ్ళలో పనిచేసేవాడు. ఢిల్లీ మిల్లులలో కార్మికుల నాయకుడు. కమ్యూనిస్టులతో అతనికి ఇదే విషయంమీద పోట్లాటవచ్చింది. వాళ్ళు ఇంగ్లీషువాళ్ళతో కలిసిపోయారు. కమ్యూనిస్టులు కాంగ్రెసువాళ్ళను ఖైదు చేయించసాగారు. అతను ధనసింగ్ ను కమ్యూనిస్టుల దాంబికపుమాటలు, ఉపాయాలు వివరించుకుని వారించాడు. ఒకవేళ అరునెలల్లో స్వరాజ్యం రాకపోతే అతను ధనసింగ్ ని తనవెంట తీసుకునివెళ్ళి విప్లవ ఉద్యమాలలో పాల్గొనేటందుకు అవకాశం కల్పిస్తానని హామీఇచ్చాడు.

రాధేచౌధరిగారికి కడుపులో నొప్పిరావడం మొదలుపెట్టింది. ఆయన కొద్దిరోజులు జైలు ఆస్పత్రిలో ఉన్నాడు. తర్వాత విడుదలయ్యాడు. అసరణలో మళ్ళీ ఐకమత్యము చేశారంది. వార్తాపత్రికలు మళ్ళీ రహస్యంగా రావడం మొదలు పెట్టాయి. ఇప్పుడు ఇంకా ప్రచండమైనవార్తలు వస్తున్నాయి. జపాను, రష్యా నంతటివి జయించి అస్సాందగ్గరకు చేరింది. బెంగాలులో అనేకచోట్ల, కలకత్తాలో

బాంబులు పడుతున్నాయి. ఖైదీలు చాలా ఉత్సాహం పుంజుకున్నారు. ఇంగ్లీషువాళ్ళు జపానుపై న్యాయం, ఆజాద్-హింద్-సేన దెబ్బలవల్ల తప్పక పారి పోతారు. వాళ్ళకు జైలునుంచి విముక్తులయి వెళ్ళిపోయే ఆశ కలిగింది.

అర్జునలాల్, ధనసింగ్లు ఎడదలయేసమయం అసన్నమయింది. గాంధీ గారు ఉపవాసం ప్రారంభించారు, అని వార్త అందింది. ఉపవాసం చేయటానికి కారణం ప్రజలు తెలుసుకోలేకపోయారు. దీవాన్ చంద్, వాజిద్ మొదలైన కమ్యూనిస్టులు విడుదలై వెళ్ళిపోయారు కాని వాళ్ళు ప్యూరు కొంతమంది వెనుక వుండిపోయారు. ఇంగ్లీషుప్రభుత్వం కాంగ్రెసుమీద హింసాకాండచేసిన నేరా రోషాను విరసిస్తూ గాంధీగారు ఉపవాసం చేస్తున్నారని వాళ్ళు చెప్పారు.... మేము మొదట్నుంచి చెప్పటానేవున్నాము. కాంగ్రెసునాయకులు, శత్రువులు పైనుంచి ఎదుర్కుంటూవుండగా వాళ్ళతో తలపడేందుకు తమకత్తిని నష్టం చేసుకునే తెలివి తక్కువవాళ్ళుకారు. ఇది ఇంగ్లీషు శాసనపద్ధతి చేసిన మోసం. నాయకులైనప్పుడు ప్రజలను అధికారంచూపి భయపెట్టారు. ఇష్టంపచ్చినట్లు ప్రవర్తించటానికి నెపం వెలికారు. సోషలిస్టులు ఈ మాయలో ఇరుక్కుని మూర్ఖులయిపోయారు.

యువకులు ఈ మాటలు విని విశ్వేష్టులవసాగారు. తాము ఆందోళనలో పాల్గొని జైలుకి రావడం మూర్ఖత్వమే అయింది అనిపించింది. గాంధీగారు దీనిని హర్షించారు. ధనసింగ్ గూడా బాధపడసాగాడు. అందుకు అన్నిటికన్నా ముఖ్య కారణం తను జైలునుంచి విముక్తుడయి మళ్ళీ బానిసదేశం, ఇంగ్లీషువారి అధికారంలోకి అడుగుపెట్టాలి, తన కొండప్రాంతానికి వెళ్ళి సోమాని కడసుకోవటానికి ఇక ఏవిధమైన ఆశ లేదు.

* * *

అర్జునలాల్, ధనసింగ్ జైలునుంచి విడుదలయేసరికి అన్నివైపులా భయం, విరుత్సాహం వ్యాపించాయి. ప్రజలు మహాత్మాగాంధీగారి ఉపవాసాన్ని గూర్చి సరిగా అర్థం చేసుకోలేదు. తాము జైలునుంచి విడుదలయి మళ్ళీ ఆందోళన నడిపించ వచ్చునని మహాత్మాగాంధీగారు ఉపవాసం చేశారని వాళ్ళ ఊహ. ప్రభుత్వం విరంకుళపరిపాలన ప్రజలను భయభ్రాంతులుగా చేసేసింది. స్వాతంత్ర్యంకోసం ఆందోళనగాని, ప్రభుత్వాన్ని తిరస్కరించే ఏవిధమైన ప్రదర్శనలుగాని ఎక్కడా కను

పింఛకుండాపోయాయి. సామూహిక సర్వప్రజాపీక సంబంధమైన ఆందోళనలు, ప్రదర్శనలు ఆణిగిపోయాయి. కాని ఇంగ్లీషుప్రభుత్వంపట్ల అసహ్యం ప్రజల హృదయాలలో లోతుగా నాటుకుపోయింది. ప్రభుత్వంచేసే ప్రతిపనిలోనూ ప్రజలకు అనుమానం కలిగేది. ఆ ప్రజాపీకానికి అన్నివైపులా ప్రభుత్వపు బంహీనత కానవస్తూవుండేది. ధాన్యంలేనిలోటు, దోపిడీలు - దొంగతనాలు జరుగుతున్నాయన్న అనుమానం తొలగించేందుకు ప్రభుత్వం రేషనింగ్ పద్ధతిని ఏర్పాటుచేసింది. ప్రభుత్వం యుద్ధంకోసం ధాన్యాన్ని సమకూర్చుకోవాలని తమకు తక్కువ ధోజన పదార్థాలని ఇస్తోందని ప్రజల నమ్మకం.

జనవరినెలలో, జపానువాళ్ళ విమానం కలకత్తాలో రాత్రి మూడుసార్లు బాంబులు పేసింది. ఢిల్లీలో ప్రభుత్వపు బంగళాలను ఇసుకబస్తాలతో కట్టడిట్టం చేశారు. ప్రతిచోటా బాంబుల ప్రమాదంనుంచి కాపాడేందుకు రక్షణకేంద్రాలు కట్టించారు. ఆకాశంనుంచి పడే బాంబులకు గురికాకుండా వుండటంకోసం ప్రభుత్వం పెద్దపెద్ద పట్టణాలలో రాత్రులందు దీపపుకాంతిని తగ్గించాలని ఆజ్ఞాపించింది. శత్రువులవిమానాలు సమీపిస్తూనే నగరాలలో తక్షణం పూర్తిపీకటి (బ్లాక్ అవుట్) పద్ధతినికూడా ఏర్పరచింది. అప్పుడప్పుడూ 'బ్లాక్ అవుట్' ఆధ్యాసము, వాటి పరీక్షలు చేస్తూవుండేవారు. ప్రజలకు ఇందులో ప్రభుత్వం పీరికితనం కనిపించేది. ప్రజలు, ప్రజలరక్షణనిమిత్తమై ప్రవేశపెట్టిన ఈ ప్రభుత్వపు ఆజ్ఞలను వాళ్లు అనాదరం చేసేవాళ్లు. అందువల్ల వారికి నంకోషం కలిగేది. ప్రజలహృదయాల ప్రభుత్వంమీద అసహ్యంతో రగిలిపోతూవుండేవి. కాని ఆ అసహ్యం పైకి కనబరచేవాళ్ళు కారు.

అర్జునలాల్ ధనసింగ్ ని వెంటబెట్టుకుని తనమిత్రుల్ని, పరిచితవ్యక్తుల్ని కలుసుకునేందుకు వెళ్ళాడు. యువకులు క్రిందటి అగస్త్య-ఆందోళనను మళ్ళీ నడిపించాలని కోరుతుండేవారు. అర్జునలాల్ ఒక సమాజవాద నాయకుని దగ్గరకు వెళ్ళాడు. ఆయన తన సమస్యల్నిగురించి తెలియచెప్పి ఆసమర్థతను వెల్లడించాడు. 'ఇంకా కొన్నాళ్ళు పీక్షించు! గాంధీగార్ని నమ్ము! గాంధీగారు ఉపవాసం తర్వాత ప్రభుత్వంతో ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరుపుతారు. అప్పుడే మనం ఒక విశ్వయూనికి రాగలం. అని గాంధీవాదులు సలహా ఇచ్చారు.

ధిల్లిలో రైల్వేకూలీలలో అర్జునలాల్ కు విశేషమైన ప్రభావం వుంది. జైలు నుంచి విడుదలై సత్యాగ్రహ వారిపరిస్థితి తెలుసుకునేటందుకు అతను కూలివాళ్ళ వివాసప్రాంతానికి వెళ్ళాడు. అక్కడ కమ్యూనిస్టులు ప్రభుత్వం నెలకొల్పారు. అర్జునలాల్ జైలుకు వెళ్ళటానికి పూర్వం కమ్యూనిస్టు పార్టీకి విశిగా చట్టం అనేది లేదు. కమ్యూనిస్టులు కూలీలసభలు. ఇతర అనేక సమావేశాలచాటుననే పని చేసే వాళ్ళు. ఇప్పుడు వాళ్లు బాహుబంగా ప్రచారం చేస్తున్నారు. ఒక కొత్త 'రేడికల్ డెమోక్రెటిక్ పార్టీ' కూడా తయారయింది. ఈ పార్టీ ఎర్రజండా తీసుకుని ఇంగ్లీషు వాళ్ళనైన్యంలో చేరటం గురించి ప్రచారం చేస్తోంది. ఈ పార్టీ ఇంగ్లీషువాళ్ళని ప్రజాతంత్రానికి రక్షకులుగా రూపొందించి యుద్ధంలో సంపూర్ణ సహాయక విషయమని సలహా ఇస్తోంది.

జపాన్ ఆక్రమణసమయంలో శత్రువులపోటీ, పట్టుత్వం లేకుండా చేయటం కోసం ఏవిధమైనటువంటి సమ్మెలు జరుగకుండా వుండాలని కూలివాళ్ళకు సలహా లిస్తున్నారు కమ్యూనిస్టులు. దేశరక్షణకోసం యుద్ధంలో సాయం చేయటానికి అవకాశం ఇవ్వమని ప్రభుత్వాన్ని కోరుతున్నారు. ఆకేవిధమైన జండాలు తీసుకుని నడిచేటటువంటి ఈ రెండు పార్టీలలో భేదం ఏమిటో ప్రజలు తెలుసుకోలేకపోతున్నారు. ఇంగ్లీషువాళ్ళకి సహాయం చేయాలని అరిచేవాళ్ళను అసహ్యం చూపించడం మొదలుపెట్టారు.

కాంగ్రెసు సమాజవాదీలయకుండా చాలాపు అంతా సహా ఆయారు. వాళ్ళని వెతకటానికి అర్జునలాల్ కు రెండురోజులు వట్టింది. అర్జునలాల్ డబ్బు ఖర్చు. ఇబ్బందికూడా పడుతున్నారు. యుద్ధానికి పూర్వం పన్నెండు అబాలు, రూపాయతో రోజు గడిపేవారు. ఇప్పుడు వస్తువులు ప్రియం అవటంవల్ల రూపాయన్నర, రెండురూపాయలతోకూడా ఏమీ జరుగుటాటు అవటంలేదు. రూపాయకు పద్దెనిమిది శేర్లు అమ్మేవాళ్ళం రూపాయకు నాలుగుసేర్ల ధరమీద అమ్ముడవుతోంది.

ఒకరాత్రి అర్జునలాల్, ధనసింగ్ లు అజార్-హింద్ రేడియోవార్తలు తగ్గు స్థాయిలో విన్నారు. 'ఎలాగయినా సరే అగస్టు 42 విప్లవాన్ని జరిపించాల్సిందే. జపాన్ వస్తోంది. అది ఇంగ్లీషువాళ్ళని తలక్రిందులు చేస్తుంది. అదేసమయంలో

భారతదేశం స్వతంత్ర్యం అవుతుంది. దెబ్బలు తింటున్న ఇంగ్లీషువాళ్ళకి ఇంకా వత్తిడి కలిగించి మనం మనరాజ్యాన్ని లాక్కోవాల్సివుంది. ప్రభుత్వానికి సహాయం చేయవద్దని ప్రజలకు తెలియజెప్పండి. ప్రభుత్వానికి సైన్యంకోసం, రేషన్ కోసం ధాన్యం ఇవ్వద్దని రైతులకు చెప్పండి. దీనివల్ల ప్రభుత్వానికి విరుద్ధంగా అలజడి జరుగుతుంది. ప్రజల తిరుగుబాటు, జపాను దాడి, వీటిమధ్యన ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం అంతమైపోతుంది. గ్రామాలలో ఆందోళన చేయండి. ఒకచేత గ్రామాలనుంచి మిల్లాలకు ముడిసరుక్కు, సైన్యానికి ధాన్యం అందకపోతే ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం వారం రోజులుకూడా నిలువలేదు' అని రేడియోలో సమాజవాదీనాయకులు సలహా ఇచ్చారు.

'సైగాన్' రేడియోనుంచి సుభాష్ బాబు చెప్పిన సందేశం వినిపించింది— 'భారతదేశంలోని కోటానుకోట్ల గ్రామీణప్రజలు ఈ సమయంలో విప్లవపూర్ణాన్ని చూపించే యువనాయకులకోసం నిరీక్షిస్తున్నారు. భారతదేశవాసులైన పోలీసులలోనూ, సైన్యంలోనూ ఈ సమయంలో ఇంగ్లీషువాళ్ళను వ్యతిరేకంగా ద్వేషము, విరోధము అనే అగ్నిపర్వతాలు జ్వలించుతున్నాయి. వాళ్లు ప్రజలు తిరుగుబాటు ప్రారంభించటంకోసమే నిరీక్షిస్తున్నారు....'

దారుజమైన పరిస్థితులలో భయంకరమైన ఘర్షణ జరుగుతోంది. దేశం అడ్చిష్టం ఎలావుందో నిర్ణయం జరిగేసమయం ఇది. కాని ఢిల్లీనగరవాసులు మటుకా నివాళితో తలొంచుకుని వున్నారు. అంతా మరచిపోయి ఏదో ఒకవిధంగా కాలక్షేపం చేస్తున్నారు. బజారులలో డబ్బులు ఎక్కడనుంచి వర్షిస్తున్నాయో ఎవరికీ తెలియదు. రూపాయలు విలువ పడిపోయింది. రూపాయలు ఉత్తినే దొరుకుతున్నాయా అన్నట్లుగా ప్రజలు డబ్బు ఖర్చుపెడుతున్నారు. కుంభోత్సవసందర్భంలో పుణ్యస్థలాల్లో గుంపులు గుంపులుగా చేరినటు వినిమాహాతులదగ్గర ప్రజలు గుమికూడుతున్నారు.

ఆరునలాల్, ధనసింగ్ లకు ప్రభుత్వం దండనముందు తలవంచుకుని నిలబడే ప్రజలమీద ఆసహ్యంగావుంది. 'అజాద్ హింద్' రేడియో వినిపించిన సందేశంవిని వాళ్ళహృదయాలు ఆనందంతో పరవళించిపోయాయి. గ్రామాలలోకి

వెళ్ళి విప్లవానికి సంబంధించిన కార్యక్రమం నడిపించడానికి వాళ్లు నిశ్చయించుకున్నారు.

‘గ్రామంలో పనిచేయడం ఎక్కువ తేలికగావుంటుంది. అక్కడే పని చేయాల్సిన అవసరంకూడా వుంది. భారతదేశపు గ్రామాలలో ఇంకా మానవత్వం, మన ప్రాచీనసంస్కృతి మిగిలివున్నాయి. రైతులలో ఆతిథి-సత్కారం చేయాలన్న మర్యాదకూడా వుంది. అందరూ తమ తమ పొట్టలు నింపుకునేటటువంటి పట్టువానపు పరిస్థితి అక్కడలేదు. ఎక్కడికివెళ్ళినా రెండురూపాయలు, గ్లాసుడు మజ్జిగా తప్పక దొరుకుతాయి’ అని అర్జునలాల్ చెప్పాడు. అతను ఢిల్లీ మట్టుపట్ల అందోళనల ఉద్యమాల్లో పనిచేశాడు. ధనసింగ్ కు తమ గ్రామజీవిత అనుభవాల్ని వినిపిస్తున్నాడు. మారువేషాల్లో పోలీసులు వాళ్లని వెంటదించలేకపోయారు. అందుచేత వాళ్ళు రాత్రిపూట మధురవెళ్ళేబండ్లలో ఢిల్లీనుంచి వెళ్ళిపోయారు. హఠాదస్ జిల్లాలోవున్న గ్రామానికి వెళ్ళాలని వాళ్ళ ఆలోచన. ఆ గ్రామంలో అర్జునలాల్ కు కొద్దిగా పరిచయం వుంది.

అర్జునలాల్ కొద్దిరోజులు హఠాదస్ బజారులో షాహుకారునద్ద గుమాస్తాగా పనిచేసి వున్నాడు. అతనికి వ్యవసాయంలో అభిలాష వుంది. ధనసింగ్ ను తీసుకుని ఆ బజారుకు వెళ్ళాడు. దాన్యంవచ్చే ఋతువు కాకపోయినా కాని సంతబజారు చాలా హడావుడిగా వుంది. ప్రభుత్వ ఏజంట్లు దాన్యం కొంటున్నారు. నగరంలోని బోకు వ్యాపారస్తులు వాళ్ళకన్నా ఎక్కువధరఇచ్చి కొంటున్నారు. పట్టణాలలో రేషన్ నింగ్ కోసం, సైన్యం కోసం ఏ ధరమీద దాన్యం దొరికితే ఆ ధరమీద ప్రభుత్వం కొనేస్తుంది. ఇప్పిగ్రహించి గాడెలలో నిలవవుంచుకునే జనం సరుకులు ఎగబడి కొంటున్నారు. వైశాఖ, జ్యేష్ఠమాసాలబేరం ఇంకా ఎక్కువయేట్లుగా వుంది. కాంగ్రెసు ప్రభావంచేత ప్రజలు ప్రభుత్వానికి సరుకులు ఇవ్వటంలేదు అన్న వదంతి వుట్టింది. అందుచేత ప్రభుత్వం గ్రామాలలో ప్రభుత్వాధికారి వే దాన్యం కొని పిస్తోంది. ‘ఇప్పుడు గ్రామంలోకివెళ్ళి ప్రభుత్వానికి దాన్యం ఇవ్వడానికి వ్యతిరేకంగా ప్రచారం చేయాలి. ప్రభుత్వానికివచ్చే డబ్బురాబడి తగ్గిపోవాలి’ అని అర్జునలాల్ అన్నాడు. అర్జునలాల్, ధనసింగ్ లు సిరేరా గ్రామంవైపు వెళ్ళారు. వాళ్ళిద్దరూ తెల్లవారుయూముననే కాలినడకన బయలుదేరారు. పొలాలలో పైరు మోకాళ్ళవరకు

పెరిగివుంది. విస్ఫారమైన రోడ్లదుమ్ము పైకి లేస్తూంది. చలికాలపు ఎండ దుర్బరంగా లేదు. కాని దాహంవేసి గొంతు ఎండిపోతోంది. వాళ్ళిద్దరూ చెడకుపోలాల్లో నుంచి కాలిబాటమీదుగా సిధేరావైపు వెళ్తున్నారు. ఎదురుగా తలపాగా చుట్టుకున్న ఒకరైతు వస్తూ, కనిపించాడు.

రైతు కొత్తవాళ్ళనిచూసి. 'ఏయ్ బస్తీవాళ్ళల్లారా, ఎక్కడికి వెళుతున్నారు?' అని అడిగాడు.

'గ్రామానికి వెళుతున్నాం' అర్జునలాల్ సమాధానం ఇచ్చాడు.

'అలాగే కనిపిస్తావుంది, ఎవరికాడకి ఎల్లావుంచాడు? ఎవరు మీరు?' రైతు కోపంగా అడిగాడు.

'తాతా కోప్పడతావెందుకు! నీ గుమ్మందగ్గరకే వచ్చి కూర్చుంటామని అనుకో. మావాళ్లెవరూ, పరాయివాళ్లెవరూ! కాంగ్రెసు చునుస్కుం. దేశం పరిస్థితిగురించి చెప్పటానికి వచ్చాం' అన్నాడు అర్జునలాల్.

రైతు చేతికర్ర పైకెత్తి వెళ్ళిపోమ్మని సొంజుచేస్తూ, 'తిరిగివెళ్ళిపో, ఏడ నుంచి వత్తుందావో, ఆడకే ఎళ్లు. లేకపోతే నీ తల ఖాసీలకు ఇత్తువ్, చాలా మందిని సూళాం. నీలాగా దోపీలెట్టకుని కాంగ్రెసులమని చెప్పుకునేవాళ్ళని. గ్రామాలన్నిటినీ దోచుకుని తినేశారు. ఇయ్యాళ రైతుగాళ్ళకు ఎక్కువ వెలమీద నాలుగుపైస లొస్తున్నాయని దాన్ని అందకుండా ఎత్తుకుపోవటానికి వచ్చావ్. తిరిగి ఎళ్ళిపో! తలపగలగొడతాం. ఊళ్ళో అడుగుపెట్టావంటే' అని బెదిరించాడు.

అర్జునలాల్ కి ఆశ్చర్యం, భయం కలిగాయి. అయినాకూడా రైర్యం తెచ్చుకుని 'తాతా కోప్పడతావెందుకు! ఎనిమిదిమైళ్లు కాలినడకన నడిచివచ్చాం. ఎక్కడైనా ఒక చెంబునిండా నీళ్ళన్నా తాగనివ్వు. ఆకలికూడా వేస్తూంది. రెండురోడ్లెడల తిని వెళ్ళిపోతాం. కోపం వస్తోందికదా, అందుకని ఉపన్యాసాలేమీ ఇవ్వము' అని ప్రాధేయపడ్డాడు.

ముసలాడు ఏమాత్రం ఒప్పుకోలేదు. 'గ్రామంవైపు కదిలావంటే కాళ్ళిరక్కొచ్చేస్తా మంటే!' అని మళ్ళీ బెదిరించాడు. కర్ర పూగిస్తూ, 'వెళ్ళిపో తూర్పున

వున్న 'మనుషియా'లోకి. అక్కడ నీలాంటి కాంగ్రెసాళ్ళు చాలామంది వున్నారు' అని అగ్రహం ప్రకటించాడు.

అర్జునలాల్ ఎంత బ్రతిమలాడి ప్రార్థించినాకూడా ముసలాడు వాళ్ళని గ్రామంవైపు వెళ్ల నీయకపోయేసరికి తిరిగిపోవలసి వచ్చింది. కాలిడాఃమీరుగా మైళ్ళకొద్దీనడిచి రోడ్డుమీదకు వచ్చారు. గుర్రపుబండి ఎక్కి జలేసర్ చేరారు. గ్రామంలో ఏదో కొంచెం వారికింది తిన్నారు. రాత్రి ధర్మశాలలో గడిపారు. రెండోరోజు మళ్ళీ మధ్యాహ్నం కొంచెంతిని గ్రామానికి వెళ్ళటానికి బయల్దేరారు. సాయంకాలం అవుతువుండగా జగ్గవాదకు చేరారు. అక్కడకూడా ఒక లాఠీ పట్టుకున్నవ్యక్తి వాళ్ళకి గ్రామం పొలిమేరలలోనే స్టాగ్గతం ఇచ్చాడు. అతను ఇరవై రెండేళ్ల యువకుడు. 'మేము ఇల్లా, వాకిలీ వదిలిపెట్టి మీకోసమే కష్టాలు పడుతున్నాం. గ్రామంప్రజలు స్వతంత్రులు కావాలి. రైతులకు ఏవిధమైన భూమి కిస్తు ఇవ్వాలి అవసరం వుండకూడదు. జమీందారుల దుండగాలు అరికట్టాలి. నువ్వు మాతలరే పగలకొట్టడానికి తిరుగుతున్నావు.' అని అర్జునలాల్ ఆ యువ కుడికి నచ్చజెప్పాడు.

ఆ యువకుడు కొంచెం మెత్తపడ్డాడు—'రోడ్డు దాటినతర్వాత పొలాలలో గుడిసె వుంది. అందులోకివెళ్ళి చాక్కోండి. చీకటి పడినతర్వాత వస్తాను. ఆప్పుడు మాట్లాడుకుందాం. ఈ సమయంలో గ్రామంలోకి వెళ్ళావంటే గొడవ జరుగు తుంది. అగ్రా దగ్గరగా కొన్ని లయిస్తు గియిస్తు వెళ్ళగించివున్నాయి. గొడవ జరిగింది. అప్పటినుంచి తహశీల్దారుగారు గ్రామంవాళ్ళతరపునే కాపలా స్పాటు చేశారు. ఇతరప్రాంతంమనిషి ఎవరైనావస్తే గ్రామంలో ప్రవేశించనీయరు. గ్రామంలో ఎవరైనా పరాయివ్యక్తినిచూస్తే పోలీసులు తిప్పేసుకు కూర్చుంటారు. గ్రామంమీద జరిమానా పడుతుంది. ప్రజలంతా భయపడుతున్నారు' అన్నాడతను.

యువకుడు రాత్రయినతర్వాత ఒక చెంబు పట్టుకునివచ్చాడు. కాలువలో నుంచి రెండురొద్దైతూడా బయటకుతీసి వాళ్ళిద్దరికీ ఇచ్చారు. చెంబులో పా యన్నాయి. 'రాత్రిపూట అరుబయటకు వెళ్లాలన్న వంకపెట్టి చెంబు చేతిలో పట్టు కుని వచ్చాను. లయినుమీద రాత్రిపూట టూండలానుంచి నైనికులు గస్తీ తిరుగు తారు. తూర్పువైపున ఎక్కడెక్కడయితే లయిను పెళ్లగించారో, ఏ ప్రాంతంలో

ప్రజలు పోలీసులని బాధపెట్టారో, అక్కడ ప్రభుత్వం గ్రామాన్ని తుడిచివేసింది. ప్రజలు భయంతో వణుకుతున్నారు. రైతుసభకు సంబంధించిన ఎర్ర జండావాళ్ళు ఇద్దరుమనుషులుకూడా వచ్చారు. వాళ్ళని ప్రజలు చుట్టుముట్టి పోలీసుల వశం చేశారు.' అని ఆ యువకుడు చెప్పాడు.

అర్జునరాల్ ఆ యువకునికి నచ్చజెప్పతూ ఇలా అన్నాడు:—'ఇప్పుడు భయ పడాలివన అవసరంలేదు. దేశం స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందేసమయం వచ్చేసింది. జపాను నేతాజీగారికి సహాయం చేస్తోంది. నేతాజీ హిందూదేశం సరిహద్దుదగ్గరకి ఆకాద్ హింద్ పేనను తీసుకునివచ్చి చేరారు. మీరు ప్రభుత్వానికి దాన్యం ఇవ్వడం పూర్తిగా అపుచేయండి.'

యువకుడు మధ్యలో అందుకున్నాడు. 'అయ్యా, ఎర్రజండాలు పట్టుకునే రైతు-సభ ప్రజలు పాతరలు నింపుకునేకోమట్లకు దాన్యం అమ్ముద్దని చెప్పతున్నారు. ఈ బీదవాళ్ళ పొట్టలు కొడుతున్నారు. పిళ్ళు బెంగాలుని ఆకలితోమాడ్చి చంపారు. సైనికులు తమ దేశాన్ని రక్షించుకునేందుకు జపానువాళ్లతో పోట్లాడుతున్నారు. వాళ్ళకోసం ప్రభుత్వానికి దాన్యం అమ్ము అని అంటారు. దాన్యం ఇవ్వకపోతే వట్టిజంలో కూలివాళ్ళు ఆకలితో చచ్చిపోతారు. బట్టలు, ఇతరవస్తువులు తయారు చేసేవెవరు?'

'ఎర్రజండావాళ్లు కమ్యూనిస్టు రష్యాకు సంబంధించిన లంచగొండులు. రష్యా ఇంగ్లీషువాళ్ళతో కలిసిపోగానే ఎర్రజండావాళ్ళుకూడా ప్రభుత్వంతో కలిసి పోయారు. జపానువాళ్ళు మన మిత్రులు. హిందూదేశం స్వాతంత్ర్యంపొందాలని ఆ దేశం నేతాజీకి సహాయం చేస్తోంది. ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఇప్పుడు వెళ్ళటానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. అందుచేతనే వాళ్ళు దేశంనుంచి వెండి, బంగారాలంతా పోగు చేసి తీసుకుని, వట్టి పనికిరాని నోట్లని వాడకంలోకి తెచ్చారు. ఆ నోట్లు తీసుకుని ప్రభుత్వానికి దాన్యం ఇచ్చావంటే చిల్లిగవ్వకూడా చేతికి దొరకదు. ఇంగ్లీషువాళ్ళు వెళ్ళిపోతే వాళ్ళనోట్లు చింపిరికాగితాదుగా తయారై పోతాయి. మనదేశానికి సంబంధించిన సైనికులు కాంగ్రెసుతో కలిసిపోయారు. నేతాజీతో కలిసి అయిదులక్షల మంది హిందూదేశపు సైనికులు ఇంగ్లీషువాళ్ళకి వ్యతిరేకంగా పోట్లాడుతున్నారు.

గ్రామప్రజలు ఎదుర్కోవటం ప్రారంభిస్తే వాళ్లు ఆ ఆయుధాన్ని తీసుకుని అటు వైపు కలిసిపోతారు' అని అర్జునలాల్ అన్నాడు.

అది హేమంతబుతువు. ఆ గుడిసె కప్పుకింద సరియైన దుస్తులు లేకుండా, చలిరాత్రి గడపడం చాలాకష్టం. 'రాత్రికి నాలుగవరూమున హఠాత సేనుంచి బండి టూండలా వెళ్తుంది. రోడ్డుచోవనవెళ్లే మీల్ వాలా స్టేషను చూడ మైళ్ళువుంటుంది. రోడ్డు రైలులై ను పక్కగా వెళుతుంది. అనేకమంది ప్రయాణీకులు ఆ బండినిక్కి టూండలా వెళుతారు. చీకటిరాత్రులేకాని అర్ధరాత్రి చాటితే చంద్రుడు బయటకు వస్తాడు. ఇక్కడనుంచి ప్రయాణీకులు బయల్దేరుతారు. మీరుకూడా వాళ్ళతో కలిసి వెళ్ళండి' అని యువకుడు సలహా ఇచ్చాడు.

ఆ యువకుడు వెళ్ళిపోయినతర్వాత అర్జునలాల్ కొంత నిరాశ చెందాడు. అలసటచే ఆతనికీరం తూలుతూలుపడినట్లు భావించాడు. 'ఇక ఇప్పుడు మనం కాన్పూరు వెడదాం. అక్కడవాళ్ళని కలిసినతర్వాతే ఏదో ఒకటి విశ్చయం చేద్దాం' అని ఆతను ధనసింగ్ తో చెప్పాడు.

చీకటి బాగా దట్టంగా అలుముకుంది. చలి బాగా తీవ్రంగా వుంది. అర్జున లాల్, ధనసింగ్ నెమ్మదిగా మాట్లాడుకుంటూ స్టేషనువైపు వెళ్ళే ప్రయాణీకుల కోసం నిరీక్షిస్తున్నారు. అర్ధరాత్రి చాటినతర్వాత రోడ్డుమీద ప్రయాణీకుల అడుగుల చప్పుడు వినిపించింది.

ధనసింగ్ వెళ్లటానికి హడావిడిగా లేచి నిలిచాడు — 'అగు' అర్జునలాల్ ఆరిచాడు. 'మనల్ని ఇలా గుడిసెలోనుంచి బయటకువస్తూండగా చూసి చొంగలు అనుకుని అరవచ్చు, కర్రతెచ్చి కొట్టినా కొట్టచ్చు. వీళ్ళని ముందు వెళ్ళిపోనీ, మనం వీళ్ళవెనకాల వెళ్దాం.'

రోడ్డుమీద నడుగులు ప్రయాణీకులు వస్తున్నారు. ముగ్గురు మగవాళ్ళు. వాళ్ళతోపాటు ఒక స్త్రీ వుంది. ఇద్దరు మొగవాళ్ళు చలినుంచి కాపాడుకోవటానికి బూడిదరంగు రజాయలు కప్పుకున్నారు. ఒకళ్లు తెల్లరంగు దుప్పటి. స్త్రీగూడా ఏదో రంగుబట్టి కప్పుకుంది. వాళ్ళకు ఇరవై-పాతిక అడుగులవెనుకగా, చప్పుడు చేయకుండా అర్జునలాల్, ధనసింగ్ లు రోడ్డుమీదకు వచ్చారు. ఇద్దరూ ఢిల్లీనుంచి

బూడిదరంగులోవున్న మెత్తనికాయలు వెంట తెచ్చుకున్నారు. అవే కప్పుకున్నారు.

హేమంతఋతువు పొగమంచుతో నిండిన ఆకాశంలో నక్షత్రాలు అక్కడక్కడా మిణుకుమిణుకుమంటున్నాయి. రోడ్డుమీద దట్టమైన చీకటి వ్యాపించింది. ఆ చీకట్లో చెట్లు ఇంకా నల్లగా అగుపిస్తున్నాయి. వైన సన్నని పొగమంచు వ్యాపించడంవల్ల కింద రోడ్డుమీద ధూళి కొంచెం బూడిదరంగులో వున్నట్లుంది. రోడ్డుపక్కనవున్న చిన్నచిన్న పొదలుకూడా స్పష్టంగా కన్పించటంలేదు. ఆర్జునలారో, ధనసింగ్ లకన్నా ముందుగానడిచే ప్రయాణీకులుగూడా అస్పష్టంగా నీడలులా కదలుతున్నారు. తెల్లని ముతకడప్పటి కప్పుకున్నమనిషీ, ఓ ఎత్తైన స్తంభం ముందుకు కదిలి వెళుతున్నట్లుగా అనిపించాడు. ఆ స్తంభం సరిహద్దు సూచిస్తున్నట్లుగా -వుంది.

చలికాలపు తీవ్రతనుంచి తమదృష్టిని మరల్చుకోవటంకోసం ఆర్జునలారో, ధనసింగ్ ల తమలో తాము మాట్లాడుకుంటూ వెళ్తున్నారు. ఇంతలో ఆర్జునలారో 'వాళ్ళెవరూ?' అని అడిగాడు. రోడ్డుకు ఎడమవైపున నేలకన్నా ఎత్తుగావున్న ఓ ఓర్వీమీద రైలులైన వుంది. ఆ రైలుమీదనుంచి కొన్నినీడలు రోడ్డువైపు దిగుతూ కనిపించాయి.

ధనసింగ్ ఆర్జునలారో చేతులు పట్టుకుని—'వైవికలులా కనిపిస్తున్నారు' అన్నాడు. వాళ్ళెవరూ రోడ్డుపక్కనవున్న ఒక చెట్టుక్రింద నీడలోనుంచి నడుస్తున్నారు. 'రైలుమీదకు పద' అన్న వైవికల తిట్లు, బెదిరింపులు వినిపించాయి.

ఆర్జునలారో, ధనసింగ్ లు చెట్టునీడలోనే నిల్చునిపోయారు. తర్వాత ఒక పెద్ద పొదచాటుకు వెళ్లారు. రైలులైన రోడ్డునుంచి నలభై అడుగులకన్నా ఎక్కువ దూరంలేదు. ముందు ప్రయాణీకులు, వాళ్ళవెనుక వైవికులు రైలువైపు వెళ్ళిపోయారు. వాళ్ళు రైలుమీదకు వెళ్లారో, లేదో అతివేగంగా తుపాకులు ప్రేలిన శబ్దాలు వినిపించాయి. మూడు తుపాకీగుళ్లు పేలాయి. కేకలు విసపడ్డాయి. ఆ తర్వాత రెండుగుళ్ళు మళ్ళీ పేలాయి.

ఆర్జునలారో, ధనసింగ్ లు ఊపిరి బిగబట్టి, పొదవెనుక దాక్కుని, ఒకళ్ళ భుజాలు ఒకళ్ళ పట్టుకుని, దిడదడలాడే హృదయాలతో, కళ్ళు పెద్దవిచేసుకుని

చూస్తున్నారు. ఏడుస్తున్నకల్లం వినిపించింది. అది ఆ త్రీగొంతు. సైనికుల నవ్వులు వినిపించాయి.

ఒక సైనికుడు బిగ్గరగా పరిహాసంచేసి 'దుర్మార్గులా! ఎందుకు ఏడుస్తున్నావ్? సీకోసం అంటోతుల్లాంటి అయిదుగురం మొగళ్ళం సిద్ధంగా వున్నాం. మెదలకుండా వుండు, గొడవచేశావంటే ప్రభుత్వం తుపాకీగుండు ఇంకొకటి పేలుతుంది' అని తూర్పు పంజాబీదాషలో అన్నాడు.

రెండవసైనికుడు ఇంకా బిగ్గరగా నవ్వాడు.

అర్జునలాల్ సైనికులమాటలను అర్థం చేసుకోలేకపోయాడు. ధనసింగ్ అటుదైపు చెవులుపెట్టి అర్థం చేసుకోవటానికి ప్రయత్నం చేశాడు—'అరేయ్, అనవసరంగానే ప్రయానపడ్డాం. ముగ్గురివగ్గికాకలిపి పదిహేనురూపాయలు దియటవద్దాయి' అని మాట్లాడుకుంటూ సైనికులు నవ్వుతున్నారు.

ఒకడు బిగ్గరగా మాట్లాడటం వినిపించింది—'దీను తమ్ముడూ, ఈ డబ్బు కొల్లగొట్టి సంపాదించినది, బుచ్చేచీదగ్గర దాచివుంచు. రేపు బుడ్డానుంచి అయిదు సీసాలు వస్తాయి.'

ఇంకొకడు తిట్టి—'ఈ అమ్మాయిని ఇక్కడి లయనుమీద వడేయ్, దీనితో కొంత నమయం గడుస్తుంది' అని చెప్పాడు.

'అరేయ్ నా కొడుకుల నడుములు వెతుకు. వీళ్ళ నడుములో డబ్బులు కలుకుంటాడు.'

సైనికులు ఆ త్రీనిగురించి అల్లరిమైన పరిహాసం చేయసాగారు. ఒక సైనికుడు అగ్గిపుల్ల వెలిగించి పైకి ఎత్తాడు. వెజీమలమధ్య సిగరెట్లు వట్టుకునివున్న అతనిముఖం ధనసింగ్ కు ఆత్యంతభయంకరంగా కనిపించింది. అతను తర్వాత మిగిలిన సైనికులకుగూడా సిగరెట్లు ఇచ్చాడు. సైనికులు సిగరెట్లుదమ్ములు పీల్చడం మొదలుపెట్టారు. చచ్చిపోయిన మనుష్యుల చితులమీద విప్పురన్నలు పడి అంటుకుని కాలుతున్నట్లుగా వుంది.

చెల్లకొమ్మలు కాంతివంతం కాసాగాయి. రైలులైను ఎత్తుగావుంది. దానిమీద నిలబడ్డ సైనికులముఖాలు ఆ వెలుగులో కనిపించసాగాయి. ఒక సైనికుడు

తన రైఫిల్ ను నేలమీదపడేసి, పోట్లాడుకుంటున్న ఇతర సైనికులకన్నా గొంతెత్తి 'పోట్లాట ఎందుకు? లాటరీ వెయ్యి, ఎవడినంబరు వస్తుందో!' అన్నాడు.

వెన్నెల సైనికులమీద పడుకోంది. వాళ్ళదుస్తులు స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. ఒక సైనికుడు తన రైఫిల్ ను లై నుకు ఆనించిపెట్టాడు. దెబ్బతివిపడివున్న ఇద్దరు గ్రామస్థుల శరీరాలమీదనుంచి రజాయిలుతీసి అతను లై నునుంచి దిగి ధనసింగ్, అడ్డునలాల్ దాగివున్న పొదవైపునడిచి రాసాగాడు. వాళ్ళిద్దరూ శ్వాస విగబట్టి తలలు వంచుకుని కూర్చున్నారు.

పొదలమధ్యన భోచోటలో సైనికుడు ఒకదానిపైన ఒకటి రజాయిలు పరిచాడు. తిరిగిపెళ్ళి లై నుదగ్గర చేతులలో ముఖం దాచుకుని కూర్చునివున్న శ్రీ చేతులు పట్టుకుని ఆక్కడికి లాక్కురావటం మొదలుపెట్టాడు.

శ్రీ చేతులుజోడించి ఏడవసాగింది. సైనికుడు దిగ్గరగానవ్వుచూ తిట్టాడు. 'ఇప్పుడే కాల్చిపారేస్తాను....' అని బెదిరించాడు. రెండవసైనికుడు ఆ కొత్త తిట్టుతోబాటు నవ్వు కలిపాడు.

సైనికుడు ఆ శ్రీని చేతులతో పట్టుకొని రజాయిలు పరిచివున్నచోటికి తీసుకువచ్చాడు. వెన్నెలతో ఆ శ్రీ చెక్కిళ్ళమీదకు కారివస్తున్న కప్పిళ్ళు కనిపిస్తున్నాయి. సైనికుడు ఏదే ఆ శ్రీని చేతులమీదవేసుకుని ఎత్తుకొచ్చి పొదలమాటున పరిచివున్న రజాయిలమీద పడేశాడు. అస్థలం అడ్డునలాల్, ధనసింగ్ లకు మూడు అడుగులదూరంలోమాత్రమే వుండి. శ్రీ వెక్కిరిచెక్కిరి పడవటం. సైనికుడు వాగే వాగుడు వాళ్ళిద్దరిచేవులకు వినిపిస్తునే వున్నాయి.

మంచుతోగూడి నర్ నర్ మని పీచే గాలిలోకూడా ధనసింగ్ శరీరం చమ ఒతో తడిసిపోయింది. వాళ్ళకు వినిపిస్తుందన్నభయంతో అతను అడ్డునలాల్ తో ఏమీ చెప్పలేకపోతున్నాడు. శరీరంలో భరించరాని వ్యాకులత, కోపం, దుఃఖం కలుగుతున్నాయి. ఊపిరి ఆడటం లేదు. అతను అడ్డునలాల్ భుజం నొక్కాడు. అడ్డునలాల్ చూసినమీదట అతను సైనికులవైపు సొంజుచేసి తన గొంతు రెండు చేతులతోనూ పట్టుకుని నిపాయని చంపటానికి, ఆ శ్రీని విడిపించడానికి ప్రయత్నిద్దామని సొంజుచేసి చెప్పాడు.

లయనుమీద నుంచునివున్న సైనికులు బిగ్గరగా ఆరుస్తూ ఆస్థీలకరమైన పరిహాసం చేస్తున్నారు.-'అరేయ్ పెళ్ళికొడకా, మా వంతుకూడా వస్తుందవి గుర్తు పెట్టకో, జాగ్రత్త! మొదట అండరం ఒక్కొక్కసారి వెళ్ళాం! తొందరగా కావయ్యి, లేకుంటే వచ్చి నీ నడుంమీద ఒక్కడెట్టే వేస్తాం!'

అద్దనలూర్ వారివైపు చూపించి తుపాకులు కాలుస్తూన్న సౌంజుచేసి-'వాళ్లు గుళ్లు పేయస్తారు' అని చెప్పాడు.

శ్రీని వట్టకుని తీసుకొచ్చిన సైనికుడు తిట్లు తిడుతూ లేచినిలబడి పంట్లా మును నడుంమీదకు లాక్కుంటూ లయనువైపు వెళ్ళిపోయాడు. అటునుంచి రెండవసైనికుడు 'నావంతు' అని అరుస్తూ ఈ వైపు పరుగెత్తుకువచ్చాడు. ఇదే విధంగా ఒకరితర్వాత ఒకరుగా అయిదుగురు సైనికులు వచ్చారు. శ్రీ కేకలు, ఆయ్యో-ఆయ్యో అన్న ఆరుపులు హీనస్వరంలో వినపడుతున్నాయి.

అయిదవవ్యక్తి ఇంకా తిరిగివెళ్ళలేదు. ఇంతలో రైనుమీద నుంచునివున్న సైనికులు బిగ్గరగా అరిచారు-'అరేయ్ కాసిమ్, గస్తీ వస్తోంది, తొందరగా రా!'

రైనుమీద తూర్పువైపు నక్షత్రంలా ఓ పెద్దకాంతి వెలిగింది. అతివేగంగా టార్పిలైటు కోడాలు వ్యాపిస్తూ ముందుకు వస్తున్నాయి.

కాసిమ్ పంట్లాము నద్దుకుంటూ రైనువైపు పరుగెత్తుకువెళ్ళాడు. సైనికులు తమతమ బ్రాంకెట్లు, సంచులు తగిలించుకోవటం మొదలుపెట్టారు. కొద్దినిముషాల తర్వాత రైనుమీదకు ఒక ట్రాలీవచ్చి ఆగింది. అయిదుగురు సైనికులూ ఉత్సాహంగా రైనులో నిలబడి ట్రాలీపై నకూర్చున్న ఆపీనర్లకు సెల్వాట్ చేశారు.

ట్రాలీనుంచి ఇద్దరు ఆపీనర్లు దిగారు. ఒకతను ఆంగ్లేయుడు, రెండో ఆతను భారతీయుడు. ఇద్దరు ఆపీనర్ల చేతుల్లోనూ పెద్దపెద్ద టార్పిలైట్లు వున్నాయి. టార్పివెలిగించి ఆపీనర్లు తమలోతాము మాట్లాడుకున్నారు.

భారతీయ ఆపీనరు సైనికులని 'ఏం పోట్లాట జరిగింది?' అని అడిగాడు.

ఒక పిపాయి అడుగు ముందుకువేసి 'అయ్యో, ఈ దుర్మార్గులు రైను ఆకు కలు ఈడతీస్తున్నారు. మేము అక్కడికి రెండుమీద వెళ్లాం. ఒక స్తంభం చాటు నుంచి తుపాకీగుండు కాల్చాం' అని చెప్పాడు. ఇంగ్లీషు ఆపీనరు టార్పివెలుగును

లయనుకు చుట్టుపట్ల వేసిచూస్తున్నాడు. టార్పి వెలుగు ధనసింగ్, అర్జునలాల్ లు దాక్కునివున్న పొదలవైపు పడింది. ఆ టార్పిలైటు కిరణాలు వాళ్ళకళ్ళల్లో ముళ్లులా గుచ్చుకుంటున్నాయి. పళ్లు ఆ పొదల్లో ఇంకా క్రిందగా దాక్కున్నారు. ఇద్దరు అపీసర్లు ఆ పొదలవైపు దిగివచ్చారు.

ధనసింగ్, అర్జునలాల్ లు గుండెలు దడదడలాడుతున్నాయి. అంగ్లేయ అపీసరు పొదలచుట్టూ, ఇసుకదిబ్బలచుట్టూ తిరుగుతూ అటవైపునడుస్తూ ముందుకు వస్తున్నాడు. ధనసింగ్, అర్జునలాల్ లు శరీరాలు చమటతో తడిసిపోయాయి. వాళ్ళనిగూడా లయనుమీదకు తీసుకెళ్ళి తుపాకిగుళ్ళతో హతమారుస్తారని వాళ్ళ కనిపించింది. ధనసింగ్ చేతివేళ్ళతో పిడికిలిబిగించి, అపీసరు వాళ్ళపొదలవైపు అడుగువేస్తూనే అతనిముక్కుమీద బలమంతా వుపయోగించి గుద్ది, శక్తివంతా కూడదీసుకుని పారిపోవాలని నిశ్చయించుకున్నాడు. వెనుకనుంచి తుపాకులు కాల్చినీ, అతను ఏమైనా ప్రాణాలు ఒడ్డదలచుకోలేదు.

అంగ్లేయ అపీసరు, అతనివెనుకే భారతీయ అపీసరు పొదలవైపు వస్తున్నారు. వాళ్ళ టార్పివెలుగు పొదలనుంచి దాటిపోయి నేలమీద పరచివున్న రజాయిలమీద పడింది. పొదలలో దాగివున్న ధనసింగ్ కు కనిపిస్తోంది. రజాయిమీద శ్రీ వెల్లకిలగా పడివుంది. మొద్దుద్రలో వుందో, స్వహారేనిపరిస్థితిలో వుందో, లేకపోతే చచ్చిపోయిందోకూడా తెలియటంలేదు. శ్రీ చేతులు పక్కలకు చాపి వున్నాయి. పాపదా నడుమునుంచి వైకి తోయబడి తిరగేసివుంది.

అంగ్లేయ అపీసరు శ్రీ శరీరంమీద దృష్టిపడగానే కళ్లు తిప్పుకున్నారు. టార్పివెలుగును మరోవైపుకు తిప్పారు. భారతీయ అపీసరు టార్పి అర్రేకాడు. ఇద్దరు అపీసర్లు చర్చించటం మొదలుపెట్టారు. అంగ్లేయ అపీసరు విగ్గరగానూ, కోపంగానూ మాట్లాడుతున్నాడు. భారతీయ అపీసరు అతనికి తెలియవరుస్తున్నాడు.

ఇద్దరు అపీసర్లు తిరిగి వెళ్ళిపోయారు. అంగ్లేయ అపీసరు కోపంతో పళ్లు కొరుకుతూ చీదరించుకుంటూ వెళ్ళాడు. వెళ్ళి ఏమీ మాట్లాడకుండా బ్రాహ్మీలో కూర్చున్నాడు. భారతీయ అపీసరు నైనికులనుపిల్చి—“మీరంతా ఇప్పుడే ఒక్కసారి ఇక్కడనుంచి మార్చి చేపి స్టేషనుకు వెళ్లండి, లయన్సు కాపలా కాయండి.

ఉదయంవెళ్ళే బండికిక్కి టూండలాచేరి స్టేషన్ ఆఫీసులో రిపోర్టు చేయండి' అని ఆజ్ఞాపించాడు.

ఆఫీసరు జేబులోంచి ఒక నోట్ బుక్ తీసి ఏదో వ్రాసి, చీటీ చింపి, ఆ సైనికుని నాయకుడికి ఇచ్చాడు. 'ఈ కాగితం ఆఫీసులో ఇవ్వండి' అని చెప్పాడు. సైనికులు అతినేర్చుగా ఒక వరుసలో నిలబడ్డారు. రై ఫిళ్ళు భుజాలమీదకు ఎత్తుకున్నారు. భుజాలు, అడుగులూ కలిపినటుస్తూ తూర్పువైపు వెళ్ళిపోయారు. భారతీయ ఆఫీసరు గూడా ట్రానీలో కూర్చున్నాడు. ట్రానీ ఇంజను గుర్తుమని శబ్దం చేసింది. వేగంగా ముందుకు వెళ్ళిపోయింది.

ఆర్జునలాల్, ధనసింగ్ లు పొదలవెనుకనుంచి లేచి నిలబడ్డారు. ముఠాకు కుని కూర్చునివుండటంచేత వాళ్ళకీరంలోని కీళ్ళు కొంతసేపూ కదలలేనిస్థితిలో వున్నాయి. కాళ్ళూ, చేతులూ సాపుచేసుకుని, ఒళ్ళు విరుచుకున్నారు. ఎదురుగా రజాయిమీద స్వహాచేక పడివున్న శ్రీ కనిపించింది. వాళ్ళతలలు సిగ్గుతో ఒంగి పోయాయి. ఒళ్లు విరుపు ఒక్కసారి ఆగిపోయింది. సంకోచంలో పరస్పరం చూసుకోలేకపోతున్నారు. ఈ దిక్కులేనిదాన్ని ఏం చేయాలి అని వాళ్లు ఆలోచనలో పడ్డారు. ఇలాగే ఎలా వదిలివెళ్తారు? కాని ఆమెవైపు చూడటానికి, ఆమెను తాకటానికి రై ర్యం కలగలేదు.

బొంగురుపోయిన ఆ శ్రీ కంఠంనుంచి విట్టూర్పు వినిపించింది. కొద్దిగా మూలిగినధ్వని వచ్చింది. ఆమె పక్కకి వత్తిగిలింది. పావడా సర్దుకుని సిగ్గుతో ముడుచుకుపోయింది. మోచేతి ఆచారంతో మెక పైకెత్తి నాలుగువైపుల చూసింది.

ఆర్జునలాల్ రై ర్యంచేసి బాధగా—'చెల్లెమ్మా, పద నిన్ను ఇంటిదగ్గర దిగబెట్టి వస్తాం' అన్నాడు.

ఆమె బిగ్గరగా ఏడవటం మొదలుపెట్టింది.

ఆర్జునలాల్ ఆమెను ఓదార్చి, ఇంటిదగ్గర దిగబెట్టటంగురించినమాట మళ్ళీ ఎత్తాడు. కానీ ఆమె తలమీద చేత్తో కొట్టుకుంటూ, 'అయ్యో, నేను చచ్చిపోయాను. ఎక్కడికి వెళ్తాను? నేనుకూడా ఇక్కడే చచ్చిపోతాను. ఆ చచ్చిపోయిన శవాలతో బాటు కలిసిపోతాను' అని వెక్కిరిచెక్కి ఏడవసాగింది.

అర్జునలార్, ధనసింగ్ లకు ఏమీ గత్యంతరం లేకపోయింది. ఆ త్రీని అలాగే వదిలి వెళ్ళటానికి కాళ్లు కదలబంలేదు. అక్కడే వుంటారా అంటే దేని కోసం? రైలుమీద రైలు వచ్చేవేళ అవుతోంది. విచిత్రం, బాధపడుతూనే కళ్ళలోకి వుబికివచ్చే కన్నీళ్ళని అపుకుంటూ, రోడ్డుమీదకువచ్చి, వేగంగా స్టేషనువైపు నడవ సాగారు. రైలుబండి ముందుభాగంవెలుగు దూరంనుంచే కనిపించింది. వాళ్లు స్టేషనువైపు పరుగెత్తారు. అతి కష్టమీద రైలుబండిలోకి ఎక్కి కూర్చోగలిగారు.

టూండలా స్టేషనునుంచి వైసికలను తూర్పు పడమరలకు తీసుకువెళ్ళి రెండు పైపర్ ట్రైయిన్లు నిర్దంగా వున్నాయి. ఛాకిడుస్తున్న ధరించినవాళ్ళతో స్టేషను నిండిపోయింది. ధనసింగ్ కు వీళ్ళలో ప్రతిఒక్కరూ దేశాన్ని నాశనంచేసే క్రూరమైన మాతుకుదాగా కనిపిస్తున్నారు. అకనిమనసు కోపంతో వుబికిపోతోంది.

టూండలాలో రైలుబండి గుంపుతో క్రిక్కిరిసిపోయింది. అర్జునలార్, ధనసింగ్ లు గుంపులో కలిసిపోయి ఇరుకుగా కూర్చునివున్నారు. ప్రయాణీకులు రోపలికి దూరటానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. కిటికీలోనుంచి ఒకతను రెండు మూడుసార్లు పిలిచాడు — 'గురూ, ఓ గురూ! అర్జున్ తమ్ముడూ, అరే గుర్తుపట్టాలనికూడా అనుకోవబంలేదా? అరే, నేను మహాపూజ్ని, మాకోసం చోటువుంద.''

అర్జునలార్ చేతినివాపి మహాపూజ్ని కిటికీలోనుంచి రోపలికి లాగాడు. మొదటినుంచే కష్టంగా కూర్చునివున్న జనం దానికి అభ్యంతరం తెలపటం మొదలు పెట్టారు. అర్జునలార్ వాళ్ళని వూరుకోపెట్టేందుకు, 'అరేయ్ తమ్ముడూ ఇక నెవరో తెలుసా, ప్రభుత్వపుమనిషి. కావాలనుకుంటే మనల్నిందర్బీ దింపించివేయ గలడు.'

'సి. ఐ. డి. అయివుండచ్చు.'

'ఇప్పుడు ఏం చెప్పాలతో కొడతారా మిత్రులారా!' మహాపూజ్ తన ముఖం మీదపడిన జుట్టును చేత్తో సరిచేసుకుంటూ అన్నాడు.

'ఏమిటి అంటున్నావ్!' అర్జునలార్ నవ్వాడు. 'ఎప్పుడు వచ్చావ్ దేవలి నుంచి? ఎలా గడిచింది?'

'అంతా చీకటిగావుంది మిత్రుడా, నాదేముంది, బయట వున్నట్లయితే ప్రభు

త్వంతో పోట్లాడుతూవుండేవాళ్లం. జైల్లోవున్నా పోట్లాడుతూనేవున్నాం. ఇప్పుడు కూడా సి. ఐ. డీ వాళ్లు తరుముకువస్తున్నారు.' చుట్టూవక్కలజనం, ధనసింగ్ అతని మాటలు ద్యాసగా వింటున్నాడు.

అర్జునలాల్ మళ్ళీ నవ్వుటం మొదలుపెట్టాడు. 'పోలీసులు అనవసరంగా నీ వెనుక పడ్డారా? నువ్వేమో యుద్ధంలో ఇంగ్లీషువాళ్ళకు సహాయం చేస్తున్నావు. దీన్ని 'పిపుల్స్ వార్' అంటావు. మహాపూజ్ బిగ్గరగా అన్నాడు 'అలాగనే చెపుతున్నాను. ఇంగ్లీషువాళ్ళకి సహాయం నీ గాంధీభండార్ చేస్తోంది. వాళ్ళు కంజీలు నల్లయి చేస్తున్నారు. మేము మాత్రం జపానువాళ్లచేత నీ దేశాన్ని రక్షించుకోమని చెబుతున్నాము. యుద్ధం మాది, మా నాయకుల్ని జైలునుంచి వదిలిపెట్టు. మేము స్వయంగా జపానుతో పోట్లాడతాము అని మేముంటున్నాము. ఇంగ్లీషువాళ్ళు మాత్రం దేశాన్ని అనవసరంగా నాశనం చేస్తున్నారు. వాళ్ళు సరిగా యుద్ధమే చేయలేదు.'

రాజనీతికి సంబంధించిన చర్చ ప్రారంభమయింది. అర్జునలాల్ ఉత్తేజితరై 'యుద్ధంలో ఇంగ్లీషువాళ్ళకు సహాయం చేయమని నువ్వు చెబుతున్నావ్. ఇదుగో విను' అని అతను క్రితంరాత్రి చూసినసంఘటన వినిపించాడు.

ధనసింగ్ మెదలకుండా వింటున్నాడు. హిందూదేశపు సేనలు ఇంగ్లీషు వాళ్లతో తిరుగువాటుచేసి దేశంతరపున పోట్లాడడానికి సిద్ధంగా వున్నాయి అన్న రేడియోలో నేతాజీమాటలు అతనికి గుర్తుకు వస్తున్నాయి. అర్జునలాల్ గూడా గ్రామంలో ఇదే బోధించి వస్తున్నాడు. ఇదే హిందూదేశపు సేనల దేశభక్తి. అతనిమనసు ఆ చర్చనుంచి కొంతప్రాంతంలో వదిలిపెట్టివచ్చిన సోమాక్షిదకు మళ్ళింది. ఆ రాత్రి నేను ఆ డుర్గాధ్వలను చంపివుండకపోతే....సోమా గదిలోనే వుండేది. పొరపాటున తలుపు తెరిచివుంటే సోమాకి ఏం జరిగేది ?

అంతకుక్రితం రాత్రి జరిగినసంఘటన సమయంలో అంగ్లేయ ఆఫీసరుకు, భారతీయ ఆఫీసరుకుమధ్య చర్చ ఇంగ్లీషులో జరిగివుండటంచేత ధనసింగ్ అర్థం చేసుకోలేకపోయాడు, అర్జునలాల్ వల్ల ఆ సంభాషణవివరాలు తెలిశాయి. అంగ్లేయ ఆఫీసరు హిందూదేశపు సైనికుల దుష్పునరైనకు అగ్రహంపొంది వాళ్ళకి

అక్కడే ఓడ వేయాలని అన్నాడు. భారతీయ ఆఫీసరు 'నెలనుంచి పీళ్ళు ఈ లైను మీదనే పని చేస్తున్నారు. ఒకవేళ పీళ్ళు గ్రామీణులతో సోదరభావం పెంచుకుంటే పరిస్థితి చెయ్యడాటిపోతుంది. పీళ్ళగూడా తిరుగువాలు చేసేవాళ్ళతో కలసిపోతారు' అని వాళ్ళని నమర్తించాడు.

మహాపూజ్ అడిగాడుకదా- 'ఇదేనా నీ విప్లవపు కార్యక్రమం! ఇప్పుడు చెప్పు!'

ఒక ముసలాయన తల అడించి, 'తమ్ముడూ నువ్వు ఏమైనా చెప్పు. ఇంగ్లీషుప్రభుత్వంమాత్రం న్యాయమే చేస్తుంది' అన్నాడు.

మహాపూజ్ అభ్యంతరం పలికాడు. 'ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమే ఒకవేళ న్యాయం చేసేదయితే ఇతరుల రాజ్యంమీద ఎందుకు అధికారం చెలాయిస్తుంది? మీలాంటి వాళ్ళబుద్ధి తప్పువారిని పట్టించటంకోసం మీ ప్రజలమనసుల్లో గొరవాన్ని, నమ్మకాన్ని ఏర్పరచటంకోసం, అది ఇటువంటిన్యాయం చూపిస్తుంది. మీరు ఇంగ్లీషు వాళ్ళ బానిసకుక్కలై వాళ్ళుచేసే ఉపకారానికి బదులుగా స్వదేశస్థుల నడవడికను అంచనావేసి చూస్తారు. నిజంగా ఏంబుద్ధి మీది! తమని మనుష్యులుగా కాకుండా, ప్రజలమీద దుండగంచేసే ఉద్యోగులుగా భావించేందుకు ఈ సైన్యం ఇటువంటి దుండగాలు కావాలని చేస్తుంది.'

మహాపూజ్ అడ్డునలాల్ దుజంమీద చెయ్యివేసి- 'ఈ సైన్యంమీద నమ్మకం వుండబట్టేకదా మీరు 40 రో ఇంగ్లీషువాళ్ళమీద తిరుగువాలు చేయటానికి వెళ్లారు?' అని అడిగాడు.

అడ్డునలాల్ ఇంకొకవిషయాన్నిగురించి మాట్లాడటం మొదలుపెట్టాడు. ఢిల్లీజైలు వృత్తాంతం వినిపించాడు. మహాపూజ్ దేవరీకాంపు వృత్తాంతం విని పించాడు. ధనసింగ్ మౌనంగా కూర్చున్నాడు.

కాన్పూరులో అడ్డునలాల్ మూడురోజులు ధనసింగ్ని వెంటేసుకుని తిరిగాడు. కాన్పూరులో అతను తన రాజనైతిక జీవితపు తొలిరోజులు గడిపాడు. కాంగ్రెసుతరపున మ్యూనిసిపాలిటీ ఎన్నికలలో పాల్గొన్నాడు. అక్కడ అతన్ని ఎరుగున్నవాళ్ళు చాలామంది వున్నారు. చాలా నమ్మకంతో అతను కాన్పూరు వచ్చాడు కాని ఆ నమ్మకం నిరాశగా మారిపోయింది.

కాన్పూరులో పోలీసులు వన్నే వరి ధిల్లీకన్నా ఏమీ తక్కువ కాదు. కాంగ్రెసుకు కొద్దిగా అనుకూలమైన కొందరు వ్యక్తులు తైలు చేయబడ్డారు. మరికొందరు వరారి అయ్యారు. కమ్యూనిస్టులు కాంగ్రెసువాళ్ళను పట్టిస్తున్నారన్న వదంతిమాత్రం బాగా వ్యాపించిపోయింది. అద్దనలూర్ మోతీదగ్గరకు వెళ్ళాడు. 38 వ సంవత్సరంలో జరిగిన మ్యూనిసిపల్ ఎన్నికలలో అతను మోతీకి చాలా సహాయం చేశాడు. మోతీకూడా అప్పుడప్పుడూ కమిషన్ మీద అద్దనలూర్ పేరుతో ఒకటి-రెండు బేరాలు చేసి, అతనికి కొంత సహాయం చేసేవాడు. అదే ఆచారంతో అద్దనలూర్ విచ్చింతగావుండి, రాజనీతికి సంబంధించిన పనులుచేస్తూ వుండేవాడు. ధిల్లీలో రామూదగ్గర మోతీ అన్ని కుదిర్చాడు.

మోతీ అప్పటిదేశపు పరిస్థితిని దృష్టిలోవుంచుకుని, అద్దనలూర్ కు, అతని మిత్రునకు చోటివ్వటానికి తీరస్కరించాడు—'ఎవర్నియూసినా తెలుస్తుంది మమ్మల్ని ఎలా తినేస్తున్నారు! బజారంతా పూర్తిగా నాశనమైపోయింది. ప్రభుత్వం అన్నీ నాశనం చేసేసింది. మీరు చేయదలచుకుంటే, గ్రామంలోకి వెళ్ళి రైతులను ప్రభుత్వానికి సహాయంచేయకుండా వారించండి. ఇలా సరుకు అపటం కాంగ్రెసుకు తగ్గవని కాదు. ఇంచుచేతనే గాంధీగారు ఉపవాసం చేస్తున్నార' అన్నాడు.

అద్దనలూర్, ధనసింగ్ లు వివాళి చెంది మోతీదగ్గర నుంచి లాతీ-మోహాల్ వెళ్ళేదారిలో ఉడుస్తున్నారు. తోటలో ఒకరిద్దరు కమిషన్ వ్యాపారస్తులు కలిశారు. వాళ్ళు పట్టణపోలీసులకా సమాచారానికి వెళ్ళావుంటారు. కాంగ్రెసుమీద చాటు చాటు సానుభూతిగూడా ప్రకటిస్తారు.

అద్దనలూర్ వాళ్ళని 'నమస్కారమండీ' అని పిలికరించాడు. వాళ్ళు కొంచెం తటపటాయించి, తర్వాత అద్దనలూర్ ను ధనసింగ్ నుంచి కొంచెం పక్కకి తీసుకు వెళ్ళి, 'మంచివాడివే. నువ్వు ఇలా తిరుగుతున్నావ్. పోలీసులు నిన్ను వెతుకు తున్నారు' అని చెప్పారు.

'నేను ఇక్కడికి మొన్ననే వచ్చాను. ఏం జరగలేదుకదా! ఏమన్నా వారంటు వుందా?' అని అడిగాడు అద్దనలూర్.

'వారంటు లేకపోవచ్చు కానీ, పోలీసులకాలో అపీనుదగ్గర నిన్ను గురిం

చిన వర్ష జరుగుతోంది. నువ్వు పక్షిణంలో వున్నావు. కాంగ్రెసుతరపున నమ్మేలు చేయిస్తావుంటావు. ఎంతైనా కాన్పూరు ఏకు క్షేమంకాదు.

‘ఎక్కడికి వెళ్ళిపోనూ....? ఇప్పుడే ఢిల్లీ జైలునుంచి వస్తున్నాము.’

‘అరే ఎక్కడికైనా వెళ్ళిపో, బొంబాయి వెళ్ళు. మంచిరోజులు వచ్చేంత వరకూ ఏదో రోజుకూడైనా చేసుకో. భగవంతుడున్నాడు. బొంబాయిలో మనకి మా స్వంతమనుష్యులు వున్నారు. వాళ్ళ కమీషన్ వ్యాపారంలో చేరు.’

‘మిమ్మల్ని మళ్ళీ కలుసుకుంటాను’ అన్నాడు ఆర్డునలాల్ అటూ ఇటూ చూసి.

‘ఇంటిదగ్గరకుమాత్రం రావద్దు. బొంబాయిలో శేఫ్ మేనన్ స్ట్రీట్ లో 69 వ సంఖ్య ఇల్లు వుంది. ఆయనపేరు జగ్ జీవన్. నువ్వు కాన్పూరునుంచి వెళ్ళిపో. ఇక్కడి వాతావరణం సరిగలేదు. తెలిపిందా!’ అనిచెప్పి వాళ్ళ ముందూ వెనుకా బెరుగ్గా చూసుకుంటూ వెళ్ళిపోయారు.

ఆర్డునలాల్ తిరికహల్ దగ్గర ఆగిపోయాడు. ఆస్థలానికి తిరిగిరాకూడదు. కానీ ఎక్కడికి వెళ్ళటం? అని ఆలోచించాడు. సందులోనుంచి తిరుగుతూ కార్పేర్ గంజ్ లోవున్న పాతప్పేహితుడిదగ్గరకు వెళ్తామనుకున్నాడు. సందు మలుపుదగ్గర గజేష్ కలిశాడు. అతను సైకిలు నెట్టుకుంటూ నడిచివస్తున్నాడు. ఇటువంటిసమయంలో కమ్యూనిస్టుతో కలవటం ఆర్డునలాల్ కు మంచిదిగా అని పించలేదు, కానీ ఎదురయ్యాడు. ‘చెప్పు నేస్తం! ఏమిటి విశేషం’ అంటూ గజేష్ ఆర్డునలాల్ ని ఆప్యాయంగా దగ్గరకు తీసుకున్నాడు.

గజేష్, ఆర్డునలాల్ ని పాతప్పేహం. ఇద్దరూ 1935 లో జరిగిన నమ్మెల్లో కలిసి పనిచేశారు. మళ్ళీ ఎన్నికలలో ఒకళ్ళకొకళ్ళు ఎదురుగా పోటీకి నిలిచారు.

‘చెప్పు సోదరుడా, స్టాలిన్ ఏరైనా ఉత్తరం వ్రాశాడా? ఇప్పుడు ఏ ప్రంటుకు మారాలని ఉత్తరువు వచ్చింది?’ అనడిగాడు ఆర్డునలాల్.

‘తోడోగారి ఉత్తరం వచ్చింది. ఇంగ్లీషువాళ్ళని వెళ్ళగొట్టి జపానువాళ్ళ శాసనాన్ని నెలకొల్పటంలో ఎందరు సోషలిస్టులు, కాంగ్రెసువాళ్ళు సహాయం

చేస్తారో, వాళ్లందరికీ పోలీసులూ అధికారులూగానీ, రేషన్ షాపు పర్మిట్ గాని ఇస్తామని ఆయన వ్రాశారు' అని గజేష్ సమాచారం చెప్పాడు.

'కాంగ్రెసువాళ్ళని ఖైదు చేయించిన కమ్యూనిస్టులకు ఇంగ్లీషువాళ్ళు తహశీల్దార్ గిరి ఇస్తారు. అంతేగా !'

'ఏ వెధవ ఏవణ్ణి ఖైదు చేయించాడు !' గజేష్ అర్జున్ చేతిని తన చేతిలోకి తీసుకుని నొక్కిపట్టకుని, చెవిలో రహస్యంగా అన్నాడు—'ఏన్నంతా సబ్ ఇన్ స్పెక్టర్ చౌదే పీగురించి అడుగుతూనేవున్నాడు. మాకు ఆతనితో సంబంధ మేముంది. అని మేమున్నాం. అరే ఆయ్యగారు ఊళ్ళోకి వచ్చేకారు, మీతో కలవరా ! అని ఆయన అన్నారు. ఆ రోజుల్లో ఆయనే వాళ్ళ మిమ్మల్ని తిట్లు తిడుతూ వుండేవారు. ఎంతమందిని దేశం పంపించారో లెక్కలేదు. పైకి మాత్రం మాకు అందరూ సమానమే అంటూ తప్పించుకుంటారు.'

'ఆ వెధవని ఉట్టాం, మేము నిన్ను బాగా ఎరుగుదుము. కమ్యూనిస్టులు కాంగ్రెసువాళ్ళని పట్టిస్తారని నువ్వు అంటావు. కాంగ్రెసువాళ్ళు కమ్యూనిస్టులను పట్టిస్తారని మాతో చెప్తావు. మీ ముఖ్యనాయకుడు ఎక్కడ చాక్కునివున్నాడో చెప్తాను. కలుసుకునే ఏర్పాటు చేస్తాను....కలుసుకుంటావా !' అనడిగారు.

'అ, కలుసుకుంటాం' అన్నాడు అర్జున్ లాల్. కాస్త ఆలోచించాడు. ఆయన్ని కలుసుకుని మాట్లాడితే ఒకవేళ మంచిమార్గమేదైనా లభించవచ్చు' అని అనుకున్నాడు.

గజేష్ అర్జున్ లాల్ ని రెండు అడుగులు పక్కకి తీసుకెళ్ళాడు. చిరునామా ఇచ్చి, 'అక్కడవాళ్ళపేరుపెట్టి పిలు. 'తాతగార్ని' కలుసుకోవాలి అని. ఆయనతో పనివుందని చెప్పు' అన్నాడు. అర్జున్ లాల్ గజేష్ పైకి అనుకున్నాడు. ధన పింగిని గజేష్ తో కూడా వెళ్ళమని చెప్పి ఆతను రెండోవైపు వెళ్ళిపోయాడు.

ధనపింగ్ గజేష్ తో కలిసి మెదలకుండా సందులు-గొందులు తిరుగుతూ వెళ్తున్నాడు. గజేష్ జేబులోంచి రెండు బీడీలు తీసి 'కామ్రేడ్, బీడీ తాగు !' అన్నాడు. ధనపింగ్ కు బీడీ ఇచ్చి 'నువ్వు పిక్లతో చే వున్నావా ! కిల్లి నుంచే వచ్చావా ! థిల్లిలో పరిస్థితి ఎలావుంది !' అని అడిగాడు.

'అక్కడ పరిస్థితిగూడా ఇలాగే వుంది. ఇప్పుడు ఇంగ్లీషువాళ్ళతో ఎవరూ పోట్లాడటం లేదు. వాళ్ళలో వాళ్ళు పోట్లాడుకుంటున్నారు. బీదర్లు ఎక్కడా కన్పించటంలేదు. మీ మిత్రుడు డీవాన్‌చంద్ మాతోబాటే జైలులో వుండేవాడు' ధనసింగ్ విరుత్సాహంతో సమాధానమిచ్చాడు.

'అలాగా, డీవాన్‌చంద్‌ను ఎరుగున్నావా? ఆతను ఇక్కడే వున్నాడు. అలహాబాదు వెళ్ళాడు. పది పదిహేనురోజుల్లో వస్తాడు. ఇప్పుడు నువ్వు ఏం చేయాలనుకుంటున్నావు? కానీ ఏదీ, ఇప్పుడేగదా జైలునుంచి వస్తున్నావు. కొద్ది రోజులుమాసి, పరిస్థితి అర్థం చేసుకో' అని గజేష్ అన్నాడు.

ధనసింగ్ బీదీ పూర్తిచేసి 'అవును, అర్జున్ అన్న ఎలాచేపితే అలా చేస్తాను' అన్నాడు.

అర్జునచార్ తిరిగివచ్చేసరికి అతని నిరాశ అలాగేవుంది.

'అలా వున్నావేం? ఏం జరిగింది?' అడిగాడు గజేష్.

'ఇప్పుడే గాంధీగారి ఉపవాసం పూర్తయింది. గాంధీగారు ప్రభుత్వంతో ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు జరిపేవరకూ నిరీక్షించడం మంచిది. ఆయన అన్నారు. అప్పటివరకు గ్రామాల్లోకి వెళ్ళి ప్రభుత్వానికి దాన్లు అమ్మకం నిలవమని ప్రచారం చేయమని చెబుతున్నారు' అర్జున్ విరుత్సాహంతో సమాధానమిచ్చాడు.

'నిజమే, కాన్పూరులో పరిస్థితి చూస్తూనేవున్నావా? కదా. దాన్లకోసం ఏరోజైనా దోపిడీ జరగవచ్చు. నువ్వు పట్నంలోకి ఇక దాన్లం రానీయకు. దోపిడీలు ఎక్కువవుతాయి. అస్సాములోకి నరుకు చేరదు. జపానువాళ్ళు ముందుకు పాగుతూ వస్తారు. కలకత్తాలో మూడుసార్లు బాంబులు పడ్డాయి. తూర్పునుంచి నలభై లక్షలమంది ప్రజలు పారిపోయివచ్చారు. రేపు ఇక్కడ బాంబుపడితే ఎక్కడికి వెడతాం? ఇంగ్లీషువాడు ఒకడు వస్తాడు, హిందూదేశస్థులు పరివేషించి వస్తారు. బర్మా జపానువాళ్ళకి స్వాగతం పలికింది. జపానువాళ్ళు వచ్చినప్పటినుంచి అక్కడ మార్షల్ లా అమలులోకి వచ్చింది. ప్రజలు పారిపోయి అడవుల్లోకి వెళ్ళి దాక్కున్నారు. తమ ప్రాణాలు కాపాడుకోవటంకోసం పోట్లాడుతున్నారు. కానీ అక్కడి ధనవంతులు ఇప్పుడు జపాన్‌ని ముఖస్తుతి చేస్తున్నారు. మీ సింహానియా.

గుప్తా. దిల్లాయికూడా తోకోకి అందరికన్నా ముందు నమస్కారం చేద్దామని వేచి వున్నారు' గజేష్ చెప్పుకుపోయాడు.

అర్జునలాల్ చాలా బాధపడ్డాడు. ఒకచాప పరుచుకుని మెదలకుండా పడు కున్నాడు. నిద్రపోయాడో. ఆలోచిస్తున్నాడో తెలియబడలేదు. గజేష్ అతని వక్కన పడుకుని గురకపెట్టడం మొదలుపెట్టాడు. ధనసింగ్ ఇంకొకచాపమీద పడుకున్నాడు. అతనికి తనకీవితం నిరాధారంగానూ, విస్వారంగానూ అనిపించింది. ఏదన్నా చేయవూనుకోవడానికి ద్వారాలన్నీ బందించివున్నాయి. దూరావాన్ని తిరస్కరిస్తే ప్రభుత్వము, పోలీసులు దండిస్తారు. ప్రభుత్వంతోనూ, పోలీసుల తోనూ పోట్లాడేందుకు ఏ ఉపాయమూలేదు. ప్రజలు ప్రభుత్వంతో పోట్లాడటం లేదు. సరికదా తేలిగ్గా అదిలా ప్రవర్తిస్తారు. తనకిమాత్రం ఇది జీవన్మరణనమస్య. తను సోమాని వదిలివచ్చాడు. తనలేకుండా సోమాపరిస్థితి ఏమయిందో! లైను మీద రాత్రిపూట చూసిననంబుదన అతని న్యృతిపథంలో సజీవరూపంతో ఎదు రయింది. సోమాకికూడా బహుశః ఇలాగే జరిగివుండచ్చునేమో! ఆమె సమీపంలో వున్నట్లుయితే రక్షించేందుకు తన ప్రాణాలయినా ఇవ్వగలడు.

క్రిందటిరాత్రి తను ఏం చేయగలిగాడు? అతనిహృదయం సిగ్గుతోనూ, బాధతోనూ నిండిపోయింది. తనయితే ఆమెను కాపాడటానికి సిద్ధమయ్యాడు. కాని అర్జునలాల్ ఆపేశాడు. అర్జునలాల్ పట్ల అతనికి ఏవగింపు కలిగింది. ఇతను పిరికి మనిషి. నాయకుడు అయినా చిన్ననాయకుడు. పెద్దపెద్ద నాయకులున్నారు. వైదు చేయబడకుండా వుండటానికి చాక్కున్నారు. వీళ్ళు పోట్లాడుతారా? అందరికీ తమ తమ ప్రాణాలమీద తీసిపుంది. తాపీగా చూస్తున్నారు. దరిద్రులు!

ధనసింగ్ కు మళ్ళీ సోమా గుర్తుకువచ్చింది. సరోలాగారిదగ్గర వున్నది. ఒకవేళ లాలాగారు పోట్లాటల్లో ఇరుక్కుంటామన్న భయంచేత ఆమెను ఇంటి నుంచి సంపించేశారేమో! రోజులు ఎలా గడుపుతోందో! అదుర్దార్లు ఆమె వెనుక పడివుండవచ్చు. నేను ఇక్కడ చాక్కుచి ఏం సాదిస్తున్నాను! ఉదయం అర్జునలాల్ తోకలపి మూలగంజ్ నుంచి బయల్దేరాను. అక్కడ ఇంటిగోడలపైన. చూడాలమీద కూర్చున్నవైతూ ముఖాలు గుర్తుకురాసాగాయి. చాక్కు అందనికారంగా.

పేలవంగా వున్నారు. వాళ్ళల్లో ఎంతమందిని వాళ్ళపురుషులు వదిలివెట్టేశారో, ఏం చేస్తారు ఈ దిక్కులేనివాళ్ళు.

ఉదయం ధనసింగ్ నిద్రలేచేసరికి గణేష్ కనిపించలేదు. అర్జునలాల్ మౌనంగా కూర్చుని ఆలోచిస్తున్నాడు. ధనసింగ్ లేచటంచూపి, 'ధనసింగ్ తమ్ముడా, ఇప్పుడు ఉన్నవళాన వెళ్ళలేము. రెండుమూడు రోజులకోసం మేము గ్రామంలోవున్న మా ఇంటికి వెళుతున్నాం. తర్వాత ఏదోఒకటి ఆలోచించి తొంటాని వెళ్ళిపోతాను. ఇక్కడ మళ్ళీ జైలులో వెళ్ళకూర్చుంటే లాభమేముంది? మనం ఒకళ్ళమూ ఏం చేయగలం? ఇప్పుడు నువ్వైతే గూడా ఉద్యోగమో-వనో చూసుకో. కాన్పురులో పనికేమీ తక్కువలేదు. విన్ను ఇక్కడ గుర్తుపట్టేవాళ్ళు గూడా ఎవరూ లేరు' అన్నాడు అర్జునలాల్.

'మా పల్లెకిపోయే బస్సు ఉదయమే బయలుదేరుతుంది. నీకు అవసరం అయితే లాఠీమెహర్ లో మోతీబాబుని కలసుకో. మేము నీ విషయం ఆయనతో చెప్పివుంటాం' అంటూ లేచి ఆతను చొక్కాతీసి రోహిజేబులోనుంచి రెండు అయిదురూపాయలనోట్లు బయటకుతీసి ధనసింగ్ వైపు చాచాడు. 'తీసుకో, అప్పటి వరకు ఇవి పనికివస్తాయి. రెండుమూడురోజుల్లో ఏదో పని దొరుకుతుంది' అని అర్జునలాల్ ఎక్కువ మాట్లాడకుండా ఇరుకుమెట్లు దిగి కిందికి వెళ్ళిపోయాడు.

ధనసింగ్ కి కళ్ళల్లో నీళ్ళు తిరుగుతున్నాయి. వాటిని అతికష్టంమీద ఆపు తున్నాడు. అర్జునలాల్ ఇచ్చిన డబ్బు తీసుకోవటం ఆతనికి అవమానంగా తోచింది. కాని తీసుకోకపోతే వేరేగతిలేదు. ఆ దూరచేళంలో అర్జునలాల్ తనకి ఆదారం. కఠినమైనమార్గంలో అరిసిపోయినతర్వాత, పనికిరాని బరువును ఎలా నిసిరివేస్తారో, అలా అర్జునలాల్ తన్ని వదిలివెళ్ళిపోయాడు. ధనసింగ్ చేతులలో శక్తివుంది. హృదయంలో దైర్యం వుంది కాని చేతుల్లో సామర్థ్యం, గుండెదైర్యం వున్నా అవకాశం లేకపోతే ఏం చేయగలడు? ఈ సమయంలో ఈ డబ్బే భోజనము, ఆశ్రయము. ఎక్కడికైనా వెళ్లటానికి ఈ డబ్బే తనకి సహాయం.

ధనసింగ్ గదిలోనుంచి లేచి వరండాలో గచ్చుమీద కూర్చున్నాడు. పొల్లణ్ణి మానపుఎండ కాంతివిహీనమై పచ్చగా అవుపడుతోంది. గాలి సంయమని వీస్తుంది.

కాంగడాలో వైశాఖ-శ్రేష్ఠమాసాలలో వాతావరణం అలాగే వుంటుంది. చుట్ట పక్కం పెద్దపెద్ద ఎత్తయిన ఇళ్ళు వున్నాయి. చక్కచక్కమనే చప్పుడువిని, ధనసింగ్ తలతిప్పి కుడివైపుకు చూశాడు. పక్కఇంటిలో దాదామీద ఒక స్త్రీ తడిసిన చీరని కిందకుదులిపి నీళ్ళు పిండి. ఎండటానికి ఆరేస్తోంది. ఆ స్త్రీ వంటిమీద నిర్లక్ష్యంగా పడివున్న ఆ చీర అంచుతప్ప ఇంకా ఏమీలేవు.

ధనసింగ్ తన కొండప్రాంతం స్త్రీని ఇలా వంటిపై ఏమీ ఆచారనం లేకుండా ఎన్నడూ చూడలేదు. ఆ స్త్రీ గోడమీద మోచెయ్యి అనించి, పంగి క్రింద వాళ్ల వాకిట్లోకి చూస్తోంది. పైకి చూడటంవల్ల ధనసింగ్ కు ఆ స్త్రీ ఎత్తయిన స్థనాలు కనిపించాయి అతనికిళ్ళు కిందికి వారిపోయాయి. ఆమె ఎవరితోనో మాట్లాడు తోంది. మాటలను ధనసింగ్ అర్థం చేసుకోలేకపోయాడు. రెండవగొంతుకూడా ఎవరో స్త్రీదిలాగానే వుంది. పైకి అలా చూడటం ఉచితంకాదు అనుకున్నాడు తను. దగ్గరలోనే ఉపటపమని నీళ్లు పడుతున్నట్లుగా శబ్దం వినిపించింది. అతను అటువైపు చూశాడు. పైనుంచి తమరిపాకుల ఉమ్మి అక్కడ పడింది. అతను మరోవైపుకు తప్పుకున్నాడు.

ధనసింగ్ తనగురించి పరిహాసపుమాటలు, కిరికిరినవ్యులు వినగానే కోపంకో కళ్లు వాటంతటవే పైకి చూశాయి. చీర ఆరేపిన స్త్రీకోపాలు మరో యువతిగూడా వుంది. ఇద్దరూ గోడమీద మోచేతులు అనించి, తమరిపాకులు నములుతూ, అతని మీద చటోక్తులు విని నవ్వుతున్నారు. ధనసింగ్ కు వాళ్లని చివాట్లు పెడదామా అని పించింది. కాని పైన ఏ అడ్డూ లేకుండా స్పష్టంగా కనిపించేవారి శరీరపువంపులు చూపి అతనిదృష్టి కిందకు దించుకున్నారు. అసహ్యంతో పళ్ళునూరుతూ, మౌనంగా వుండిపోయాడు.

‘ఏమో ఎక్కడినుంచివచ్చారో దొర్నాగ్గులు! పెడవలు పోగయారు పేటలో! దుర్మార్గులు. ఎక్కడినుంచి వస్తున్నారో ఏమో! రోజూ కొత్తకొత్తవాళ్ళు వస్తున్నారు!’ ఒక స్త్రీ అతనికి వినిపించేలా అంది.

‘మంచివాళ్ళే అయితే పెళ్ళాడు వుండరా ఏళ్ళతోపాటు, తప్పక దుర్మార్గులే’ అంది రెండో స్త్రీ.

ప్రీతితోనుంచి తిట్లు, రెచ్చగొట్టడం, ధనసింగ్ కు ద్రైవదు అభ్యాసం గుర్తుచేశాయి. దెబ్బలాడుదామనుకున్నాడు. కానీ పరాయదేశంలో చిక్కుకుని వుండటం గుర్తుకొచ్చింది. పెదవులవరకు వచ్చినమాటలు అక్కడే ఆగిపోయాయి. వ్యాకులతతో కృంగిపోయాడు. అక్కడ కూర్చుని అవమానాన్ని నహించటం అతనికి భరించరావడిగా తోచింది. లేచి నిలబడ్డాడు. మెట్లమీదనుంచి కిందకు దిగి వెళ్ళిపోయాడు.

బజారులోకి వచ్చాక ధనసింగ్ కు తినుబండారాలు దొరికేవోటు చూద్దామని అనిపించింది. రాత్రికి అక్కడ గడపాలి అనే ఆలోచన కలిగింది. అంత పెద్ద నగరంలో ఎవరి ఆశ్రయంలో వుండటం? అర్జునలాల్ నమ్మకం కల్గించి, వెంట తీసుకువచ్చాడు. కానీ తన్ని వదిలిపెట్టి వెళ్ళిపోయాడు. ధనసింగ్ కు అయితే ఇల్లూ వాకిలి లేనేలేవు; వున్నా వాటికి ఎప్పుడో దూరమయ్యాడు. కమ్యూనిస్టులతోనే కలిసి పోరాడమ అని అనుకున్నాడు కానీ వాళ్ళ ఇంగ్లీషువాళ్ళ ఏజంట్లు అయిపోయారని, వాళ్ళని తప్పించుకునివుండమని అర్జునలాల్ చెప్పాడు.

అర్జునలాల్ ధనసింగ్ నే న్తంవదిలి వెళ్ళిపోయాడు. అతనిమాటలమీద ధనసింగ్ కు శ్రద్ధకూడా పోయింది కానీ కమ్యూనిస్టులనుంచి తను ఏమి ఆశ్రితుడు? అర్జునలాల్ పురానా షనుష్యులతో తన స్నేహాన్ని, వాళ్ళమీద తనకుగల ప్రణావాన్ని ఎంతో చెప్పాడు. కాంగ్రెసు వారింటిరుగా సైన్యంలో చేరుస్తానని హామీ ఇచ్చాడు. ధనసింగ్ కి తెలిసినదేమిటంటే కమ్యూనిస్టులదగ్గర పడుకోవటానికి మంచివాడూడా లేవు. వాళ్లు తనకి ఏమి ఒరిగిస్తారు!

ధనసింగ్ మనసును గట్టిచేసుకుని మోతీదగ్గరకు వెళ్ళాని. లాతీ మెహర్ చేరుకున్నాడు. అవసరమైతే పాపాకారుగాయ తప్పక సహాయం చేస్తారు అని అర్జునలాల్ చెప్పినమాటలు చెప్పి ప్రారేయవడ్డాడు. తమ ఆందోళనసమయంలో ఆరునెలలు కాంగ్రెసుతరపున జైలులో గడిపినట్టాడని, తనకి ఏదైనా ఉద్యోగం దొరకవచ్చునని చెప్పాడు.

‘ఏదైనా గుమాస్తాగా చేద్దామంటే ఏమాత్రం చదువుకున్నవాడివి కాదు. ఏదైనా కాపలాదారుగానో, పహరాజవానుగానో ఇప్పిద్దామంటే, ఏవిధమైన జామీను

గాని, ఏ పరిధయంగానీ నాకు లేదు. ఉద్యోగం చేయాలనివుంటే ఏదైనా సర్కారు ఉద్యోగం చెయ్యి. భగవంతుడు నీకు మంచి ఆరోగ్యకరమైన శరీరం ఇచ్చాడు. దిజారులో పనికి ఏం తక్కువలేదు. కొద్దిరోజులు రాన్యపుమూటలు మోసేపని చేసుకో! కాంగ్రెసులో పనిచేసేవాళ్ళందరూ నాయకులైతే పని ఎలా జరుగుతుంది? అని షాహుకారుగారు సలహా ఇచ్చారు.

ధనసింగ్ మోతీరామదగ్గరనుంచి మౌనంగా తిరిగివచ్చాడు. ఆ అవమానంతో అతనికి వైత్ నార్ పోలీసులాడా అధికారిమీద ఎంతకోపం వచ్చిందో మోతీరామమీద అంతకోపం వచ్చింది. తను స్వాతంత్ర్యంకోసం పోట్లాడే పైనికుడుగా అవాలని కోరుకున్నాడు. దిరువులుమోసే కూలీ అవమని, లేకపోతే సర్కారు ఉద్యోగం చేయమని అతనికి సలహా లభించింది.

ధనసింగ్ రోజంతా కాన్పూరు దిజారులో తిరుగుతూనే వున్నాడు. జనం రద్దీవల్ల భుజానికి భుజాలు రాసుకుంటూ తిరగవలసి వచ్చింది. పినిమాప్రదర్శన శాలరివిడచి కుంభోత్సవంలా జనసమూహం వుంది. ప్రజలందరూ ఆనందంతో తమపనుల్లో నిమగ్నులై వున్నారు. ఇంగ్లీషువాళ్ళని తిరస్కరిస్తూ స్వాతంత్ర్యం కోసం చేసే తిరుగుబాటు కవ్వించే ఏ చిత్రమయితే ఢిల్లీజైలులో అతని ఊహలో మెదిలిందో అదంతా అసత్యమని ఋజువవుతోంది. అతను రాత్రి పన్నెండుగంటల వరకూ అలా తిరుగుతూనే వున్నాడు. రాత్రి గడపడం ఎలాగా అన్నప్రశ్న ఎదురయింది. ఒకే ఒక్కచోటువుంది. కమ్యూనిస్టుల దినదగ్గరకు వెళ్లటం, చాపమీద పడుకోవటం అని నిశ్చయించుకున్నాడు.

ధనసింగ్ కు నిద్ర రావటంలేదు. అరిసిపోయి బడలికగా పడుకునివున్నాడు. ఒకవైపు గజేష్, ఆతనిముందు కాసిం పడుకునివున్నారు. కాసిం అర్డినెన్స్ ప్యాక్ రీలో ప్రవేశించాడు. ఏ వెదవకాదా విజం తెలుసుకోవటానికి విచారణ చేయలేదు. ప్రభుత్వానికి మనుష్యుల అవసరం వుంది. లక్షమందిఅయినా సరే ప్రవేశించగలుగుతారు అంటున్నా దితను.

'కామేద్' అని పలిచాడు గజేష్.

'ఏం చేయాలని ఆలోచిస్తున్నావు?'

కొంచం ఆలోచించి ధనసింగ్ సమాధానమిచ్చాడు. 'ఎక్కడైనా ఉద్యోగం దొరికితే చేద్దామని అనుకుంటున్నాను. నేను ద్వైవధుగా పని చేయగలను.'

'లై సెన్సు వుందా?'

'లేదు, లై సెన్సుమటుకు లేదు.'

పంజాబు అల్లరులలో అన్నీ విరక్కొట్టి పాడుచేశారా? వక్రీలలో ఆ వార్త కొంచంగూడా రాలేదే?'

'తెలియదు. నేను అర్జునలారితో కలిసి అప్పుడు ఢిల్లీజైలులో వున్నాను.'

'నువ్వు ఢిల్లీలోనే వున్నావా? అక్కడి పంజాబు-పార్టీ క్యాప్టేన్లను ఎదుగున్నావా? పంజాబులో మా రైతుల ప్రాంట్ బాగుందా?'

'నేను ఎవరినీ ఎరగను.'

'ఉద్యోగం చేయాలంటే లై సెన్సు తీసుకోవాల్సి వుంటుంది. కొంగకనం జరిగిపోయిందని చెప్పు.'

'పోలీసులదగ్గరకు వెళ్లటం మంచిదికాదు.'

'ఎం ఏదన్నా పోలాట జరిగిందా? గజేష్ పక్కమీద ధనసింగ్ వైపు తిరిగి 'అయితేమాత్రం వీ పోలో సట్టుకుని ఎవరు కూర్చునివున్నారు? మరోపేరు చెప్పటమే. లేకపోతే ఇప్పుడు మరేదన్నా పని చేసుకో. ఏ పని చేయాలనుకుంటున్నావో' అనడిగాడు.

'నేను ఏమీ చదువుకున్నవాడిని కాదు' ధనసింగ్ అన్నాడు.

ధనసింగ్ గొంతులో దుఃఖం విందివుంటుండేత గజేష్ ఇతరవిషయాల గురించి మాట్లాడటం మొదలుపెట్టాడు. గజేష్ కొద్దిసేమపాలలో నిద్రిపోయాడు. ఎవరిమాటలూ వినకుండా తనమనసెలా చెప్పితే అలా నడుచుకోవాలని ధనసింగ్ నిశ్చయించుకున్నాడు.

. . .

ధనసింగ్ మర్నాడు ఉదయమేరేచి దారి అడుగుతూ చావనీ చేరాడు. యద్ధంలో చేర్పించే ఓ వ్యక్తి కలిశాడు.

'పైన్యంలో చేరే కార్యాలయం ఎక్కడ వుంది?' అని ధనసింగ్ అడిగాడు.

‘చేరుతావా!’

‘తైవరు ఉద్యోగంలో చేరుతాను.’

‘లై సెన్సు వుందా?’

‘సామానుతోబాటు దొంగలు ఎత్తుకపోయారు.’

‘ఆవ్యక్తి ధనసింగ్ వైపు ఒక సిగరెట్టు చాపాడు. తనుకూడా ఒక సిగరెట్టు అంటించుకుని ‘మేము అంతా చేయిస్తాము. చెప్ప, ‘మిస్టావు?’ అని అడిగాడు.

ధనసింగ్ నవ్వాడు—‘అయ్యో, ఇందులో ప్రవేశిస్తే బహుమతి లభిస్తుందని విన్నాను. నువ్వు మమ్మల్నే అడుగుతున్నావ్. మేమే స్వయంగా చేరిపోతాం’ అన్నాడు.

ఆవ్యక్తి ధనసింగ్ ను పైనుంచి కిందివరకు చూశాడు—‘పంజాబీవి కదూ! అందుకే. నువ్వే స్వయంగా చేరిపోతావా! గురూ లై సెన్సు లేదు. రకరకాల పోట్లాటలు అవుతాయి. విజం తెలుసుకోవటానికి విచారణ జరుగుతుంది. పోలీసులు ఇంటివరకు వస్తారు. తెలిసిందా గురూ! నీ జేబులోనుంచి కొద్దిగానే అడుగు తున్నా, బహుమతిలోనుంచి పదిరూపాయలు ఇవ్వాలి.’

ధనసింగ్ సరేనని అంగీకరించాడు.

‘అపినరు లై సెన్సుకోసం అడిగితే ఏం చెప్పతావు?’

‘విజం చెప్పేస్తాను. రైలులో సామానుతోపాటు దొంగతనం జరిగిందని.’

‘బాబూ, ఇంత సూటిగా పోయేమనిషిని కాబట్టే ఇక్కడ చేరటానికి పంజాబునుంచి కాన్పురు వచ్చావు. ఇక్కడ ప్రతిరోజూ ఇదేపని. వరారి అయి వచ్చినవాళ్ళని ఎంతమందిని చేర్చించామో లెక్కలేదు.’

ధనసింగ్ కు అనుమానం కలిగింది కాని పైకి నవ్వేశాడు—‘తమ్ముడూ. మేము నిన్ను మోసం చేయటం లేదు. నువ్వు పది కాదు. పదిహేను తీసుకో. లై సెన్సు పోగొట్టుకున్నాను. అయితే ఏం చేయను!’

‘కలకత్తాలో ఉద్యోగంచేస్తూ వుండేవాణ్ణి, టాక్సీ నడిపేవాణ్ణి చెప్పాలి తెలిసిందా ! సంపాదించినదాన్ని ఇంట్లోవాళ్లకు ఇచ్చి పైన్యంలో చేరుదామని గ్రామం వెడుతుంటే, దోవలో సంపాదన అంతా లైసెన్సుతోబాటు దొంగతనం జరిగిపోయింది అవి చెప్పు.’

ధనసింగ్ అంగీకారంతో తల పంకించాడు.

‘ఏ జిల్లా నీది ?’

‘హౌషియాల్పుర్.’

‘వంశం ?’

‘రాజపుత్రులం.’

‘మంచిది, ఆయితే అర్థం చేసుకున్నావా ?’

‘అ.’

పరువుగల మనుష్యులు

సోమా, బారిస్టర్ సరోలాగారు. ఆయన భార్య, మనోరమ, భూపేదీపా, అంతాకలిసి లాహోర్ వచ్చేళారు. సోమా ధనసింగ్ పరాకాష్ఠా ఐనతర్వాత రెండున్నర నెలలు లాలాగారి బంగళాలో వుండి. ఆ క్రితం సంవత్సరంకూడా ఆమె నాలుగు నెలలు వుండి. గౌరవప్రదమైన కొత్తజీవిత పద్ధతులతో పరిచయం కలిగించుకుంది. లాహోర్ బంగళాకివచ్చి ఆమె ఇంకా ఎంతో చూసింది. దర్మశాలలోని బంగళాలో కొత్త పాత పద్ధతులు మేళవించివున్నాయి. పరివారం జీవనరీతి, నడవడికలమీద కొంతమేర లాలాగారి కట్టుబాటు, తల్లిగారి కట్టుబాటు వుండేది. లాహోర్ బంగళాలో యజమాని లాలాగారు కాదు. బారిస్టరుగారు. ఇక్కడ అంతా కొత్తపద్ధతిగా వుండి. పాతపద్ధతి కొంతమేర, వదిలగూర్చి చుట్టపక్కలమాత్రమే వుండేది. ప్రవర్తనలోనూ, వాతావరణంలోనూ ఒకపద్ధతైన స్వేచ్ఛ వుండేది.

బారిస్టరుగారు, మనోరమా, సోమాని తమతోబాటు అతిథిగా లాహోర్ తీసుకువచ్చారు. ఆమెను గౌరవంగాచూస్తూ వుండేవాళ్ళు. దురదృష్టంవల్ల సిగ్గు. బారిస్టరుగారు, మనోరమవల్ల కృతజ్ఞతలతో సోమా మనసు విండివుండేది. బారిస్టరుగారు ఆమె విశ్రాంతిగురించి, గౌరవంగురించి శ్రద్ధవహించేవారు. సోమా వాళ్ల ఇంట్లోనూ, పరివారంతోనూ తన కర్తవ్యాన్ని చక్కగా నిర్వహించేది. తనస్థితికి అనుగుణంగా ఆకుటుంబంలో ఒక నౌకరుగానే వుండాలని అనుకునేది. ఆమె దృష్టిలో అదే తన విజయైన స్థానం. సరోలాగారు, మనోరమ ఆమెకు ఆశ్రయ మిచ్చి అతిథిగాచేసి, ఇంట్లో ఒక మనిషిగా మనలాచని కోరుకునేవారు. ఈ సంఘర్షణలో సోమాకు అంత బాధలోగూడా మనసు ఎంతో తేలికగా వున్నట్లుగా అనిపించేది.

కార్తీకమాసం వచ్చింది. వాతావరణం బాగా చల్లబడిందని అనేవారు లాహోర్ ప్రజలు. కానీ సోమాకు చాలా వేడిగా వుంది. అమె రోజంతా చమటతో తడిసిపోయేది. కొంగుతో ముఖం తుడుచుకుంటూవుండేది. ఒకరోజు సాయం సమయంలో బారిస్టరుగారు, మనోరమ బీ కోసం పసారాలో తూర్చొనివున్నారు.

సోమా ప్రే తీసుకువచ్చి కప్పులలో టీ కలుపుతోంది. మనోరమ ఆమెవైపు చూసి నవ్వి 'అరే, చూడు ఈ వేడిలో ఈమె ఎలా కుభ్రంగా తుడుచుకుంటోందో!' అంది.

'అవును, ఎన్నిసార్లు కొంగుతో ముఖం తుడుచుకుంటే రంగు అంత న్నవ్వమవుతుంది' అని బారిష్టరుగారు సమర్థించేశారు.

సోమా ముఖం సిగ్గుతో ఎర్రబడింది. ఆమె కెబీల్ ప్రేలో వుంచేసింది. టీ కలపడం మానేసి తలవంచుకుని వెళ్ళిపోయింది. కాని సిగ్గువలన ఆమెకు కోపం, అవమానం కలగలేదు. హృదయంలో ఒక గగుర్పాటుకలిగి చక్కిలిగిలి పెట్టినట్లయింది. చిరునవ్వుకూడా వచ్చింది. బారిష్టరుగారున్నచోటికి వెళ్ళటానికి సంకోచం కలగటం మొదలయింది. బారిష్టరుగారు ఏదో ఒకటి అంటూనే వుండేవారు. ఆయన సమర్థించటంలో మనోరమ నవ్వేసేది. సోమాకూడా నవ్వకుండా ఎలా వుంటుంది! ఆయన చెప్పినమాటని తృప్తికొనడం ఎలా కుదురుతుంది! కొద్దిరోజులకర్వాత మళ్ళీ సాయంసమయంలో బారిష్టరు, మనోరమ సినిమాకు వెళ్ళడంకోసం ఏర్పడతాయి. టీ త్రాగుతున్నారు, సోమా టీ కలుపుతోంది. ఈవిధంగా బట్టలు కట్టుకుంటే ఎంక బాగుంది!' అన్నది మనోరమ.

'ఈమెనుగూడా సినిమాకు తీసుకువెళ్ళు' బారిష్టరుగారు ఇంగ్లీషులో అన్నారు. 'ఎలా త్రుళ్ళిపడుతుందో చూడాలి, అనందం కలుగుతుంది.'

మనోరమకు మనసులోని మాటల్ని దాచేఅలవాటు లేదు. ఆమె లేచినిల బడింది. 'సోమా, సోమా' అంటూ సోమాను చేతితోపట్టుకుని వంటంటినుంచి తన గదిలోకి లాక్కెళ్ళింది. సోమా ఏమీ తెలుసుకోలేకపోయింది. మనోరమ తన అల్మారాతెరిచి ఒకచీర, బ్లౌజ్, బయటకుతీసి వదేసి 'తొందరగా బట్టలు మార్చుకో' అని చెప్పేసరికి గాభరా చెందింది.

సోమా చేతులుతోడించి 'అయ్యో ఒడ్డు అక్కయ్యగారూ, ఇది తొడుక్కోవటం నాకు రాదు. మీ కాళ్ళు పట్టుకుంటాను' అంది.

'వాట్ నాన్నెన్ (ఏం ఏచ్చితనం)!' మనోరమ ప్రేమగా కోప్పడింది. తనే ఆమెబట్టలు మార్చసాగింది. సోమా సిగ్గుతో ముడుచుకుపోయి మోకాళ్ళలో

తల దాచుకుని కూర్చుండిపోయింది. మనోరమ కోపంతో ఎగిరిపడింది. ఆమె కోపంతో గదిలోనుంచి వెళ్ళిపోతూవుంటే సోమా భయపడి తీవ్రమైన కోరుకుంది.

‘నువ్వు పిచ్చిదానివి. ప్రపంచం అంతా ఏం బట్టలు కట్టుకోవటంలేదా?’ మనోరమ ప్రేమగా అంది.

‘నేను వంజాబీదస్తులు కట్టుకుంటాను’ అన్నది సోమా వినయంగా.

చీర ఆమె ఒకేసారి, ధర్మశాలలో పోలీసులదగ్గరకు తీసుకువెళ్ళబోయే సమయంలో, సగం స్పృహలేనిస్థితిలో కట్టుకుంది. కాని ఆడుస్తుల్లో నడవడం ఆమెకు ఏలకాలేదు. ధర్మశాలలో వంజాబుప్రాంతపు ప్రీతను చీరకట్టుకునివుండగా చూసి కొండప్రాంతపుప్రీతి ఆశ్చర్యంతో చూస్తూ, ‘అయ్యో, ఇదికూడా ఏమైనా కట్టుకోతగిందేనా! కాళ్ళకు గట్టిగా చుట్టుకునివుండదు!’ అని చట్టించటం మొదలు పెట్టేవారు. అందుచేత సోమా తను చీరకట్టుకోవటం అనంభవమనే తలచేది.

మనోరమ సోమామాట అంగీకరించింది. సోమా బట్టలు మార్చుకుంది. కాని మొదటిసారిగా కట్టుకుందన్నవిషయం కొట్టవచ్చినట్లు తెలుస్తోంది. మనోరమ కొద్దిగా పొడరు, కాటక పెట్టుకోమని సాంజ్జి చేసింది. సోమాకు ఇది మరీ కష్టమయింది. ఆమె ధర్మశాలలో ఈ వస్తువులను కొద్దో-గొప్పో వారుతూనేవుండేది. ధనపింగ్ కోసం అలంకరించుకోవటం ఆమెకు సంతోషం కలిగించేది. ఇప్పుడు ఎవరికోసం అలంకరించుకుంటుంది! మనోరమ ఆమెను తలమీద కొంగు వేసుకోకుండా, తల ఎత్తుకుని, జంకులేకుండా నడవమని చెప్పేసరికి ఇంకా ఇబ్బందయి పోయింది ఏడుపుముఖం పెట్టింది. సరోలాగారి ఎదుటికిరాగానే ఆమె సిగ్గుతో కుంచించుకుపోయింది.

బారిష్టరుగారు నవ్వి ‘ఇదేం తమాషా!’ అన్నారు.

మనోరమ తన ప్రయత్నాలలో విఫలమై ‘బాగానేవుంది, వుండనీ....’ అంది.

వడినగారుకూడా వసారాలోకి వచ్చారు. ‘అరే బాగానేవుంది. ఈమెనుకూడా తీసుకువెళ్ళరాదా!’ అన్నారు తృప్తిపడి సంతోషంతో.

మనోరమ వద్దని తల ఆడించి అన్నగారితో కలిసి వెళ్ళిపోయింది.

మనోరమ, బానిష్టరుగార్లు వెళ్ళిపోయినతర్వాత సోమా పెక్కిపెక్కి ఏడ్చింది. తనమీద ఎటువంటి దురాచారం జరుగుతోంది! కాని ఇది ప్రేమ, ఆదరమే. తను కృతజ్ఞతతో వాళ్ళకోసం ప్రాణాలు ఇచ్చేయాలని అనుకునేది.

బంగళాలో ఎవరైనా నౌకరు మురికిదుస్తులతో కనపడితే బానిష్టరుగారికి అవమానంగా అనిపించేది. బహారే ఊధమ్పింగ్ దృష్టి అయ్యగారి పాతబట్టలమీద వుండేది. దైన్యవరు బరకత్ పోకుచేసుకుని వచ్చేవాడు. సోమా ఎప్పుడూ మురికి లేకుండా శుభ్రంగా వుండేది. కాని ఎప్పుడైనా నిరుత్సాహంచేతనో, పని వత్తిడి చేతనో బట్టలు మురికిగా నలిగిపోయి కనిపిస్తే బానిష్టరుగారు మిసెస్ సరోలాతో పోట్లాడుకు దిగేవారు—‘ఈమె కట్టుకోవటానికి ఇంట్లో ఇంతకన్నా మంచిబట్టలు లేవా? ఈమె పిల్లలతోటి గడపాలిసివుంటుంది. వాళ్ళు ఏం నేర్చుకుంటారు!’

మిసెస్ సరోలా తన మృదుస్వభావంతో ‘మార్చుకుంటుంది’ అని సమాధానం ఇచ్చేది. తనకారణంగా వదినగారు మాటలు పడాల్సివచ్చిందని సోమా పిగ్గు పడిపోయేది. కానీ రోజంతా ఇంటి పని-పాటలు చేయక, బట్టలకు గంటి పెట్టుకుని, ఇత్రీ చేసుకుంటూ ఎలా కూర్చోగలుగుతుంది! ఈమె ఇంట్లో పనంతా చూస్తూ వుండేది. ఎంతపని ఇతరులు భారంవహించి చేసేస్తే అంతమంది అనుకునేటటువంటిది వదినగారి స్వభావం. కొద్దిరోజులుగా ఆమె ఆరోగ్యంకూడా చెడిపోయింది. మళ్ళీ పూర్తిగా బాగుపడలేదు. భూమి, దీపాల ఆరోగ్యంకూడా ఇలానే అయింది. మరుసటి నెలనుంచి వాళ్ళు నీళ్ళనుకూడా జీర్ణిండుకోలేకపోయారు.

తల్లిగారు ఇంటిదగ్గర లేరు. బాధ్యత అంతా సోమామీదే పడింది. మనోరమకు ఈ విషయాలతో ఏమీ సంబంధంలేదు. మొదట ఆమెకు కాలేజీవల్ల తీరు బడి చిక్కేడికాదు. ఇప్పుడు కొద్దో-గొప్పో ‘సోషల్ లైఫ్’ (సాంఘికజీవనం) ‘పబ్లిక్ వర్క్స్’ వుంది. ఉప్పు-చింతండుల లెక్కలు, చాకలిపద్దులు రాయటానికేనా ఆమె ఎమ్. ఏ. ప్యాసయింది!

బానిష్టరుగారి పనులన్నీ, ‘బెడ్ టీ’ దగ్గరనుంచి రాత్రి పడుకునేముందు పిళ్ల త్రాగేవరకు—అయిన బట్టలను జాగ్రత్తపరచటం, గది శుభ్రంచేయటం మొద

లై నవసుంపి సోమామీదే పడ్డాడు. ఒకచో ఆయన అతిథులతో కలిసి, అపీసు గదిలో టీ తీసుకునేటట్లు యతే. అధిమంపింగుకు డ్యూటీ వదేది. ఇంట్లో మనోరమతో కలిసి కాని, వంటరిగాని తీసుకునేటట్లు యతే సోమా ప్రతి తీసుకువెళ్ళేది. ఇటువంటిపనుయల్లో బానిసరుగాడు, 'రా, మనగూడా తాగు' అనేవారు. అమె కోసం ఒక కుర్చీ తెప్పించేవారు. మనోరమ దానిని వచ్చుచేసి, కాని సోమాకు అయినతోనూ, మనోరమతోనూ సమావంగా కుర్చీమీద కూర్చోవడం ఇబ్బందిగా వుండేది.

వదివగారికి బానిసరుగారితో కలిసి కూర్చుని టీ త్రాగటం ఇష్టముండేది కాదు. వీలకలిగేది కాదు. వగరుగావుండే టీ రుచి అమెకు నచ్చేదికాదు. అమె జలుబు చేసినప్పుడయితే మందు తాగినట్లుగా పొంట్లో టీ పోసుకుని త్రాగేసేది. రోజురోజుకీ లావపుతున్న తన అనారోగ్యకంఠమైన శరీరాన్ని, బంహిసకని కాపాడుకోవటంకోసం టీ కన్నా పాలు, పుట్టిగ త్రాగటానికే అమె ఎక్కువ ఇష్ట వదేది. విత్యం కుర్చీమీద ముడుచుకుని కూర్చోవటం అమెకు ఇబ్బందిగాకూడా వుండేది.

బానిసరుగాడు అప్పుడప్పుడూ మనోరమ లేనప్పుడుకూడా సోమాను తనతో పాటు కలసి టీ త్రాగమని పట్టుపట్టేవారు. 'టీ, మద్యం, ఒంటరిగా తాగడంలో అనందం వుండదు' అనేవారు. సోమా సిగ్గుతో కుంచించుకుపోయేది. అమె శరీరం శత్రురపాటుతో వెణికిపోయేది. ఏమీ జవాబు ఇవ్వకుండా, తల వంచుకుని నిలబడి, అయినతోసం కప్పులో టీ తిలిపేది. కాని నవ్వాల్సినచేసి. కన్నులో టీ తొందర పాటువల్ల కొంచెం ఎక్కువో తక్కువో అయేది. పొంట్లో ఒకటి రెండు బిల్లుమీద వదేది. వంచదార పలుకులు కొన్ని అటూ ఇటూ చిందివదేవి.

ఆయనకు ఇటువంటి అనవర్తక గిట్టదని సోమాకు తెలుసు. కాని అమె చేతిమీదుగా పొరపాటు జరిగినా ఆయన నవ్వేసేవారు. ఇటువంటి అయనప్రవర్తన సోమాకు సరిగా బోధవదేది కాదు. అప్పుడప్పుడూ అయినస్వరం గంభీరంగా వున్నట్లుకూడా అనిపించేది. అమెకు చెమట వట్టేది. చేతులూ కాళ్ళూ దిగుసుకు పోయేవి. ముఖమీద గులాబీరంగు పురాముకునేది. ఎక్కడికైనా పారిపోయి దాక్కోవాని అనిపించేది. అక్కడినుంచి వెళ్ళిపోయి మరోపనిలో విమగ్నురూ

అయ్యేది. భూపినిగాని, దీపానిగాని పిలిచి వాళ్ళచేత బట్టలు మార్పించటం మొదలు పెట్టేది. కాని మనసు దేనిమీదా అగ్నుమయేదికాదు.

సోమాకు తెలుసు, తను రూపవతి. బానిస్తరుగారికి తను నచ్చుతుంది. మనోబీబి పెద్దమనిషి. ఎంతో చమత్కరమనిషి. రంగు పసిమికానీ అందంగా వుండదు. పెరిమలు కొంచెం లావుగా వుంటాయి. కళ్ళు ఎంతో బాగుంటాయి. మధుర కొంచెం ఎత్తుగా వుంటుంది. వచివగారిముఖంలో అమాయకత్వం వుంది. బాగుంటుంది కాని బాగా ఊరిపోయింది. బట్టలు వేసుకుంటే ఇంకా లావుగా కనిపిస్తుంది. అదీకాక ఎప్పుడూ జబ్బుతో ముక్కుతూ మూలుగుతూ వుంటుంది.

.....రూపవతి అవటంలో ఎంత భయం ఇమిడివుంది! అది గర్వకారణం కూడాను. ధర్మశాలలో ఆమె గతి చుట్టుపక్కలనుంచి వచ్చే పోయేవాళ్ళకి, రాత్రి పూట ఆమె గతదపు దగ్గరకువచ్చి గోలచేసేవాళ్ళకికూడా ఆమె ఎంతో బాగుంది వుంటివుంటుంది. కానీ దానికి ఎటువంటిఫలితం జరిగింది? ....మధ్యలోని కుర్రాడికికూడా ఆమె బాగుండేది. ఆమె ఆకురాట్టే లాగి చెంపదెబ్బ కొట్టింది. ఇప్పుడు ఎవరిని చెంపదెబ్బ కొట్టలేదు. వైజ్ నర్ పోలీసుతాతాలో ఆమె ముఖందగ్గరకు లాంతరుపత్తి చూడటం జరిగింది. ఆ పోలీసుతాతా అధికారికి, పోలీసువాళ్ళకి ఆమె అందగత్రై అనిపించివుంటుంది. అలాటిహిమాతో రక్తం గర్భకట్టుకుపోవటం ప్రారంభించేది. బానిస్తరుగారికి తను నచ్చకం అనే ఆలోచనవలన ఏ మధురానుభూతి, భీతి కలగేవో, అవి భయము, అనుమానంగా మారిపోయేవి. మళ్ళీ ఆలోచించి అయ్యగారు అయితే మంచిమనిషి, పెద్దమనిషి, దయగలవారు అనుకునేది.

ధనపింగ్ జ్ఞానకంఠాగానే సోమాకు బాధ కలగేది. విరుత్సాహం పొందేది. తనబాధ ఎవరితోనూ చెప్పుకోనుకూడా లేదు. ఆమె దిగులుగా వుండటంచూపి మనోరమ పసిగడ్డేది. సోమా చేతిలోవిపనివి విడిపించి, తన గడలోకి లాక్కుపోయేది. మూడు నాలుగుసార్లు మనోరమ ఆమెను పినిమాకుకూడా తీసుకువెళ్ళింది. మొదటిసారి మనోరమ, బానిస్తరుగార్లతో కలిసి బయటకువెళ్ళటం ప్రస్తావన వచ్చాక చిన్నబోట్లాట జరిగింది కాని అలా మరెన్నడూ జరగలేదు. బానిస్తరుగారుకూడా వుండకపోవడంవల్ల సోమాకు సంకోచంకూడా కలగేదికాదు.

మనోరమ సోమాను తన గదిలోకి తీసుకువెళ్ళి తన సోపానుదగలిచి మంచం మీదగలిచి కూర్చోబెట్టి మాట్లాడటం ప్రారంభించేది. ధనపింగ్ ధర్మశాలనుంచి పాఠపోయి వచ్చివుండవచ్చు అని ఓదారుస్తూ వుండేది. ఆరునెలలు గడిచిపోయాయి. ఈ ప్రదేశం అతను ఎరుగును. ఏవో ఒకరోజున ఇక్కడకు రావచ్చు.... అని నవ్వు తెప్పేది.

మనోరమ ఇంట్లో ఇంకెవరితో మాట్లాడగలదు, వదిలినవారు ఆమె నమనయస్కులారే కానీ స్వభావరీత్యా మిత్రులు. అంతేకాదు తాను వివాహిత, ఇద్దరు పిల్లలలిల్లి అని దానించేవారు. మన్నాని కన్యగా ఎంచేవారు. ఎప్పుడైనా మనసు పుడితే సోమానే దగ్గర కూర్చోబెట్టుకుని మాట్లాడేవారు. మనోరమ ఇటువంటి మానసిస్టిలో ఓమాటు అన్నగారిమీద సానిటూరిని, వదిలినగారిమీద విరక్తిని వెల్లడించింది సోమాతో—అన్నయ్య ఇంకో అమ్మాయిని ఇష్టపడేవాడు. ఆమె కూడా ఈయన్ని ఇష్టపడేది కానీ అమ్మ ఈ సంబంధం వెతికి తీసుకువచ్చింది. వదిలిన తల్లితండ్రులు చాంద్రులు. ఒక్కసారిమటుకు తమ పిల్లని చూపించడానికి ఒప్పుకున్నారు. అన్నయ్య ఆ సమయంలో ఆమె రూపంచూసి సంతృప్తిచెందాడు. అన్నట్లో ఒకన నన్నగ—నాజాకుగా చూడటానికి ఎంతో అందంగా వుండేది. కానీ రూపమే అంతా కాదుకదా. అన్నయ్యతో కడినం రెండుమాత్రై నా మాట్లాడలేదు. ఎనిమిదవతరగతివరకు చదివింది. ఇంటికిగ్గర ఇంగ్లీషు చదివిస్తున్నామని ఆమె పట్టింటివాళ్ళు చెప్పారు. శరీరం చూచు ఇద్దరు పిల్లలు కలిగారు కాని అన్నయ్య, ఒకనా పెరస్పరం మాట్లాడుకుంటూవుండగా చూడలేదు.

బానిస్తరుగారు కోర్టుకుమలుకు నిక్కం వెదతారు. కాని ఆయన ప్రాక్టీసు అంత చెప్పుకోతగ్గది కాదు. ఏకేసులు కలిగితే వాటిని ఆరక్తితో సాదించేవారు కానీ కక్షిదారులు చాలా తక్కువమంది వచ్చేవారు. కక్షిదారులను ఆకర్షించేవర్ధతి ఆయనకు అవమానకరంగా తోచేది. న్యాయాధిపతులమట వంగి సలాములు చేయటం ఆయనకు పెచ్చేదికాదు. ఆయనదగ్గం అలానే జరుగుతూపోయేది. ప్రాక్టీసు నడవజాలోయినాగూ ఆర్థికంగా ఇబ్బంది పడుచువున్నందున లేక పోవటంవల్ల ఆయనకి జరుగుబాటు అయేది.

జగదీష్ పహాయ్ గూడా తన ఇరువురి అన్నలలానే వ్యాపారం చేయాలని

లాలాగారు కోడలుండేవారు. వ్యాపారంలో వున్నలాభం బాణ్ణరువృత్తిలో వుండటమనేది కల్ల పెద్ద పెద్ద బాణ్ణరులగుడా వ్యాపారస్థులదే తింటారు. కానీ జగదీశ్ నహాయ్కు వ్యాపారరంగంలో జరిగేకుట్ర నచ్చేదికాదు. గౌరవంగా వరుకుబడితోవుండాలని ఆయన కోడేవారు. కానీ యద్దం వత్తిడివల్ల ఇంటి వ్యాపారం బాగా పెరిగిపోయింది. తండ్రిగారు దాదాపు ధర్మశాలలోనే కాలం గడిపే వారు. పెద్దన్నగారు కృష్ణనహాయ్ కలకత్తాలో. రెండవఅన్నగారు విష్ణునహాయ్ కరాచీలో వుండేవారు. అందుచేత లాహోర్లో వ్యాపారం జగదీశ్ చూద్దాల్సి వచ్చేది. ఆయనప్పటికీ, లాలా జ్వాలానహాయ్గారి విశ్వాసపాత్రరైన మేజర్ వండిత్ లజ్జారామ్, అన్నిచనుచూ తనే విశ్వహించేవాడు. బాణ్ణరుగారి పనల్లా పై తనిఖీచేయటం. కానీ గత మూడుమాసాలుగా ఆయన స్వయంగా ఒక కాంట్రాక్టు పుచ్చుకున్నారు.

క్లబ్బులో విస్కీ తాగుతూ జగదీశ్ మిత్రుడు, మేజర్ బానూ తనబాని తెలియపరిచాడు. మిసెస్ బానూ గుర్రపుపందలలో నాడుగుపేయ ఓడిపోయి వచ్చింది. మేజర్ జీతం నెలకు రెండువేయి. నెలనడిచిర్న అంతకన్నా తక్కువ వుండేదికాదు. బాణ్ణరుని నాడుగుపేయ అప్పిమ్మని మేజర్ అడిగాడు. అప్పు తీర్చే బాధ్యత మిసెస్ బానూమీద వుంది. అందుచేత జగదీశ్ తన మంచితనం విరూపించాలని ఎంతో తపతప లాడుతుండేవారు. విస్కీ తాగుతూ ఆశను ఆలోచిస్తున్నాడు. తనదగ్గిర రొట్టెం చాలినంతవుంది... మిసెస్ బానూవైపు దృష్టి మరలగానే నవ్వి 'ఎదో ఒకటి చేయాలిపిందే' అన్నాడు.

మిసెస్ బానూ తన తప్పిదానికి అవమానంతో కించపడింది. 'మీకు ఎంతో కృతజ్ఞురాలిని' అన్నది ఇంగ్లీషులో.

మేజర్ బానూ రైల్వేస్టేషన్లో తన గ్లాసు టేబులుమీద వుంచాడు. 'నువ్వు ఇంతపెద్ద వ్యాపారస్థుని కొడుకువి. నువ్వే ఎందుకు కొలరం నహాయ్ చేయవు? ఇటువంటిసమయం ఎప్పుడూ రాదుకదా.' అన్నాడు.

మేజర్ బానూ లాహోర్లోని సైనికుల దివారలో డాక్టరులకు ఉపయోగ కరమైన సామగ్రిని పంపిణీచేసే ప్రధాన అధికారి. వందలమంది ఆయనవెనుక

తిరుగుతూ వుండేవారు. కాని వరస్పరస్నేహం వున్నప్పటికీ, జగదీశ్ ఆయనతో ఎప్పుడూ ఇటువంటివిషయాలు మాట్లాడలేదు.

‘నావల్ల ఏమవుతుంది?’ జగదీశ్ అయిష్టాన్ని తెలియపరిచాడు.

షేజర్ బాసూ జగదీశ్ వైపుతిరిగి ‘నువ్వు పిల్లిపేగులు సరఫరా చెయ్యి.... రెండు-రెండున్నరలక్షల రూపాయలకు లద్దరు రేపే ఇవ్వగలను’ అన్నాడు.

‘రెండు-రెండున్నరలక్షల రూపాయల పిల్లిపేగులా?’ జగదీశ్ నవ్వాడు. ‘పిల్లలను చంపడం నాకు చేతకాదు. అప్పిపిల్లలు ఒకవేళ దేశం మొత్తంలోకూడా దొరకివు. ఇన్ని పిల్లిపేగులతో ఏం చేస్తారు?’

షేజర్ నెమ్మదిగా బోధపరిచాడు—‘గాయాలను కుట్టడంకోసం పిల్లిపేగులు పనికివస్తాయి. ఇప్పుడు పాశ్చాత్యదేశాలనుంచి రావటంలేదు. బ్రిటన్ మనల్ని అడ్డుకుతోంది.’

‘కాని ఇన్నిపేగులు ఎక్కడనుంచి వస్తాయి?’

‘వాటి యివ్వు తక్కువ, ధర ఎక్కువగా వుంది. తర్వాత ఏదైనాకాని, ఏదీ పేగవిపిస్తే అది సరఫరా చేసేయ్.’

‘కాని గాయాలలో ఇటువంటి ప్రమాదకరమైన పదార్థం చేరటంవల్ల ఎంత మంది మనుష్యులు చచ్చిపోతారు?’ జగదీశ్ భయాన్ని వ్యక్తపరిచాడు.

‘నువ్వు వుత్తి అమాయకుడివి. నాకు భగవంతుడంటే భయం లేదనుకుంటున్నావా? ఇటువంటిపాపాన్ని నేనుమాత్రం ఎలా చేయగలను? పేగులు గిద్దంగుంలోకి వచ్చేస్తాయి. పిల్లలు పదిహేనురోజులలోపున చెల్లిస్తాము. ఆ పేగులు గిద్దంగుండునుంచి అప్పగిరికి వెళ్ళవు. లద్దం అవలా? గిద్దంగుంలో పేగులకట్టలు వూర అయిపోతాయి. వాటిమీర జిడ్డుపదార్థం చేరుతుంది. నేను వాటిని తృణీకరించి నీ ఎదుటనే తగలబెత్తిస్తాను. నువ్వు కావాలనుకుంటే కుళ్ళిపోయివున్న పేగుల పోగులను జిగురుపదార్థంలో ముంచి సరఫరా చెయ్యి. కానీ మా ఏర్పాటు ప్రకారం ఇందులో పరిశోధన స్టాఫ్ కు చెందుతుంది. ఇలా మామూలుగా రోజూ జరుగుతుంది.’

జగదీశ్ 'అలోచిస్తాను' అనిచెప్పి క్షబ్ధునంచి తిరిగివచ్చేవాడు. రాత్రి అలోచించాడు. ఎక్కువదబ్బు సంపాదించలేకపోవటంతో ఇద్దరు సోదరులదృష్టిలో తనకి గౌరవం ఏమీలేదు. అందుకు ఇది తేలికయిన ఉపాయం కావచ్చు. ఒకసారి శృతకృత్యంతో ప్రారంభిస్తే పని జరిగిపోతుంది. జగదీశ్ మర్నాడు పోనులో పేజర్ బాసుకు తన అంగీకారం తెలిపాడు. పేగులు ప్రోగుచేసిరి. పండిత్ శ్రావణం చేతికి అప్పగించటం జరిగింది. తర్వాత జగదీశ్ ఇంకా ఎన్నో కాంట్రాక్టులు - కొయ్యపరికలు, ఇతరసామగ్రి సరఫరాచేయటం ప్రారంభించాడు. పని చాలా తేలికయినది. జామీను జమచేసి పెద్ద కాంట్రాక్టు మంచి ధరమీద తీసుకోవడం, చిన్నచిన్న గుత్తదార్లకు అమ్మేయటం, అయదలక్షల కాంట్రాక్టులో నూటికి అయదురు పాయలు మిగిలితే పోయిందేముంది. తనమాత్రం బాధపడల్సింది ఏమీలేదు. సాహచర్యం అతన్ని వ్యాపారస్థునిగా చేసింది.

బాన్జర్ జగదీశ్ కు సాయంకాలం డిన్నర్ కోసం క్షబ్ధుకు వెళ్లల్సివుంది. సోమా నల్లటి సూటు, సూటుతోబాటు గంజిపెట్టి ఇచ్చిచేపున్న చొక్కా, చెప్పులు, అబ్బి అమనగతిలో మంచందగ్గర పెట్టింది. జగదీశ్ సాయంకాలం ఆనన్యంగా ఇంటికి వచ్చాడు. తొందర తొందరగా బట్టలు మార్చుకోవడం మొదలుపెట్టాడు. చొక్కాచేసుకుని చూశాడు. చొక్కాచేతికి గుండీకలేవు. గంజిపెట్టిన చొక్కాకి ఒకచేత్తో గుండీయ పెట్టుకోవటం తేలికకాదు.

'బట్టలు - ఇక్కడ ఎవరుపెట్టారు? గుండీయ పెట్టలేదే!' అని జగదీశ్ మండిపడ్డాడు. ఈకోపం వడనగాడిమీద లేకపోతే ఉదయమింకామీద ప్రకటించారు. విజానికి అంకా సోమాయే చేపేడి. సోమా పక్కనేవున్న గదిలో ఏదోఒది చేస్తోంది. ఆయన ఏదైనా అవసరంవచ్చి పిలిస్తే ఇబ్బంది కలగకుండావుండేందుకు ఆమె అలా పక్కగదిలో తాళిల్లాడేది.

సోమా కేకలు వివగనే ఎగ్గుపరిపొయింది. ఆయన చొక్కా తొడుక్కొని వున్నాడు. ఒకచేతితో గుండీ పెట్టుకోవడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు. సాయం చేయాలని ఆ పక్కనేవున్న మరోగుండీపి. ఆయన చొక్కాచేతికి పెట్టడం మొదలు పెట్టింది. ఆయనకి ఎంతో దగ్గరగా మంచోవడంవల్ల అమెచేతులు నడకసాగాయి.

జగదీశ్ కోపాగ్ని కర్పూరంలా హరించిపోయింది. ఆయన తన కోపానికి కించపడ్డడు. సోమాచనను తేలికపలచేయకు యడనవ్వ వచ్చారు. తన రెండవ చేతిని ఆమె నడుముమీద వేశాడు. సోమా చేతినుంచి చొక్కా క్రిందపడిపోయింది. ఆమె తొటుపాలు పడింది. జగదీశ్ ఆమె భుజం పట్టకున్నాడు. సోమా తం ఆయన వక్షస్థలంమీద వారిపోయింది.

జగదీశ్ ఆమె గడ్డాన్ని వేలితో పైకెత్తి 'ఏమయింది?' అని అడిగాడు.

సోమాకళ్లు మూసుకుపోయాయి. నడుమీద చెమటించువులు నిలిచాయి.

'ఏచ్చిరావివి. గాభరా పడవలసిన ఎనేముంది?' జగదీశ్ నెమ్మదిగా అడిగాడు.

జగదీశ్ దీర్ఘంగా చిట్టారాడు. గొంతు బరువెక్కింది. సోమా ఇది గమనించింది ఆమె వెనుక దానంతట అదే జగ్గిపోయింది. కళ్లు తెరిచింది. జగదీశ్ ఆమెకు కొత్తవస్త్రీలా నిలిపించాడు. ఆమె ఇంతనవ్వడంగా ఆయన్ని ఎన్నడూ చూడలేదు. ఆయన మైమరచి, ఆమె పిదిమనికి తన పెదమల్ని కలిపాడు.

సోమా కళ్లు మళ్ళీ మూసుకుపోయాయి. ఆమె జగదీశ్ మెడమీద చేతులు వేసింది. తలను ఆయన వక్షస్థలంమీద వుంచి, దీర్ఘంగా చిట్టార్చింది.

ఆ సంచలన జరిగాక సోమా రెండ్రోజులు దిగులుగా ఆలోచనలో గడిపింది. 'అరె, నువ్వ ఎం చేశావు?' అని మనసులోనే తననుకాను తిట్లకోపాగింది. ఆమెకు ధనసింగ్ జ్ఞప్తికి వచ్చేవాడు. ధనసింగ్ వైజ్ నార్ పొలిసు తాణాలో జరిగిన మాటల విషయం అరికారిని హత్యచేయడానికి సిద్ధమయ్యాడన్న విషయం ముఖ్యంగా గుర్తొచ్చేది. సోమా అతనికాళ్ళకు బంధమయింది. అప్పుడు ధనసింగ్ తన తలను గోడకేసి బాదుకున్నాడు. సోమాని చావగొట్టాడు. ధనసింగ్ చేతుల్లో తన్ను ఆ యెల్లూ జ్ఞప్తివస్తే ఆమెకు గర్వం కలిగేది. ఆ స్మృతి ఎంత మధురమైనది! జగదీశ్ గారి ఒక్క అలింగనం స్వీకరించి ఆమె ఆజ్ఞాపకాలమీద వల్లడిమిపి పూసేసింది. కాని ఆయనకుమారుకు ఎలా ఆగ్రహం కలిగిస్తుంది? ఆయన ఆమెకోసం ఎంత చేయలేదు! వాటికి ప్రతిఫలంగా తమ ఏమి ఇవ్వగలదు? తమ వారి ఇంటిపని చేస్తోంది కాని ఆపవయితే నొక్కరందరూ చేస్తారు.

సోమా తన మనసుకు పూరణ కలిగించింది. ఆయన చూపించేదయకు ప్రతిఫలంగా, తిరస్కరించకుండా వుండటం, కోపంరాకుండా చేయటంకన్నా తా వింకేమీ చేయలేదు. పోగొట్టకున్నదానికోసం ఎంతవరకని దుఃఖించటం, ఏడుస్తూవుండటంవల్ల వచ్చే ప్రయోజనమేమిటి?

కొండప్రాంతానికి వెళ్ళటంగురించిన ప్రస్తావన మాటిమాటికి వస్తూవుండేది. కానీ బాటిస్టకుగానీ వ్యాపారంవల్ల, వర్షంలా కురుస్తున్నదబ్బు తెచ్చే అనందంవల్ల ప్రయాణం కట్టడానికి వీలు కావడంలేదు. పిల్లలైనా పంపించమని ధృఢానిమంచి తల్లిగారు తరుచు వ్రాస్తున్నారు. జగదీశ్ కొత్తగా ప్రారంభించిన వ్యాపారాన్ని ఎలా వదిలివేళ్ళగడకు. సోమాని పెండ్లిమీకుని వెళ్తారా అంటే, తల్లిగారి చూపులనుంచి, బాలాగారి చూపులనుంచి తప్పించుకోలేక ప్రాణాదు ఇరకున పడుతున్నాయి. మనోరమకుకూడా ఆ సంవత్సరం కొండప్రాంతం వెళ్ళడానికి అంత ఉత్సాహం లేదు.

మినెన్ నరోలాకు ఎండలు చాలా దుర్భరంగావున్నాయి. కానీ ఆమె ఒంటరిగా ఏం చేస్తుంది? అయిదోనెల వచ్చింది. అవిడపరిస్థితి ఎలా అయిందంటే మంచమీదనుంచి లేవడమే కష్టమనిపిస్తోంది. ఇంటిభోజనమంతా సోమామీసనే వుంది. ఇంటిపనయితే సోమా చాలారోజులనుంచి చూసుకుంటోంది. కానీ ఇప్పుడు ఆమె ప్రవర్తనవల్ల నొకర్ల మీదవుండే జాలి క్రిమంగా తగ్గిపోవడం మొదలుపెట్టింది.

సోమా మొరట పనిచేసేది, ఇప్పుడు తరుచు ఇతర్లచేత చేయించడం మొదలుపెట్టింది. ఇతర నోకర్లను పనిచేయమని బ్రతిమలాడకుండా అజ్ఞాపించడం మొదలుపెట్టింది. వాళ్ళకూడా, అమ్మగారిమాట అయితే ఒకసారయినా విర్ల క్షణం చేయవచ్చు కానీ సోమా అమ్మగారిమాటనుమాత్రం దిక్కురించలేమని తెలుసుకున్నారు.

మనోరమ ధర్మశాలలో సోమాని చదవటం-వ్రాయటం నేర్చుకోమని ప్రోత్సహించింది. దగ్గరకూర్చుని కొద్దిగా నేర్పించికూడా. సోమాకు అలా నేర్చుకోవటం ఎక్కు అనిపించేది. ఇప్పుడయితే సోమాకు ఇంటిపనులలో ఊడమింగిమనిషిని చాకలివద్దు, ఇతరపద్ధతుల వ్రాయమని కోరటం అవమానకరంగా వుంది.

జగదీశ్వరుల ఆమెను ఎలా తీర్చిదిద్దానో కోరుకుందేవారో అలా అవలంకోసం కూడా చదవటం, వ్రాయడం నేర్చుకోవడం ఎంతో అవసరం.

సోమ ౬ ఉపాయంగూడా వెతికి తెలుసుకుంది. దీపా, భూపీ ఇంగ్లీషు కాన్వెంజన్సులో చదువుతూ వుండేవారు. సోమ పిల్లలకోసం ఇంటివద్దగూడా ఒక మాస్టరుని పెట్టించింది. మాస్టరు సరిగా చదివిస్తానో లేవోనని ఆమె దగ్గర కూర్చుని చూస్తుండేది. ఒకనెల అనగానే ఎలాగో - అలా చాలి వద్దయి, ఇతర లెక్కలు స్వయంగా వ్రాయటం ఆమె మొదలుపెట్టింది.

రోజులు గడుస్తున్నాయి.

జగదీశ్ అలవాటుకారం సోమాని మినెన్ పింగ్ అని సంబోధించారు. సోమా నాలుగువైపులా చూసింది. ఎవరూ తనని చూడలేదు. ఆమె నవ్వి తన ముద్దవైన ఎర్రటిపెంపులమీద వేయిపెట్టుకుని 'నో డియర్, సోమా!' అంది ఆమె నవ్వి దిగ్గు దుకా. సోమా పరితే ఇటువంటిమాటలతోనే జగదీశ్ తనని కాను పూర్తిగా మరచిపోయేవాడు. మినెన్ సరోలా బంగళాలో వుండటమే జగదీశ్ చికాకుకు కారణం అవుతోంది. సోమాకు ఆయన పట్టించువాని జాలి కట్టగేసి. సోమాకు ఎలాగో ఏదీగా ఒక గదివుంది. కాని జగదీశ్ ఆమెను తన గదినుంచి రాత్రి ఎంతో పొద్దుపోయేవరకు వెళ్ళుచేయవలసి కాదు.

జగదీశ్వరుల నోటంబి తన శరీరపుకాంతినిగురించి తన సౌందర్యాన్నిగురించి ఏదీ పొగడ వింటే సోమా ఎంతో ఎదురానుభూతి పొందేది. యజమాని నోటి నుంచి అటువంటి పొగడ వినిపించన్నా మరో అనందం ఇంకేముంది! ఆ మత్తు మద్యంవల్లకలిగే అనందంలా కొన్నిగంటలే కాదు. ఎనిమిదియేమిటా అలానే వుండేది. సోమా ఇప్పుడు ఎలాగో అలా తన శరీరాన్ని దాచుకోవడంకోసం తొందరగా బట్టలు చుట్టుకోవడం లేదు. ఆమె శరీరసౌందర్యాన్ని ఆ బట్టలు స్పష్టం చేస్తున్నాయి వాడా. తన శరీరపుబంపుల్ని బహిర్గతంచేసేందుకు చీంకొంగుని. 'దువ్వులా వి తెలివగా మీర వేసుకునేది. తన అందంగురించి ఆమె ఎంతో గర్వపడ పోగింది. కార్లలో తరుగుతూ ఓరిచె నదిబట్ట చరించి సోమరిపోతులుగా తయారైన దమ్ముగలవ్రం రూపాంతో తనయాపాన్ని పోల్చుచూసుకునేది. జగదీశ్వరులమాట

గుర్తుకొచ్చేది—'అవి పరిమళంతో విండి, తళతళలాడే బట్టల్లోనుట్టిన పెండుకుప్పలు, అదృష్టంచేసిన పొరపాటువల్ల రినసంకులకళ్ళలో వాళ్ళు పట్టారు. మనోధనవంతులదగ్గర వాళ్ళకు అత్తవారిని చూసింది. జగదీశ్ పొగడ్తతో సోమా మాట్లాడేతరులోనూ, ప్రవర్తనలోనూ అధికారం వచ్చేసింది. ఆమె మనోరమతో కలిసి పినిమాకో, ఐశ్వర్యకో పెళ్ళితే నొకరుగా కాకుండా సోకరిగానో, వడినగానో ప్రవర్తించేది.

సోమాను వడినగారుమాత్రమే పేరుపెట్టి పిలిచేవారు. జగదీశ్ ఆమెను అనలు పిలవనే పిలిచేవారుకాదు. నొకర్లు ఆమెను 'సోమా అమ్మగారు' అని పిలిచేవారు. మనోరమ సోమాని 'అక్కా' అని పిలిచేది. పిల్లలు 'పిన్ని' అని పిలిచే వాళ్ళు. నొకర్లుగూడా 'సోమా అమ్మగారు' అనిగాని, 'పిన్నిగారు' అనిగాని పిలవ పాగారు.

సోమా ఇంటిపనిని భయపడి, శ్రమించి చేసేదికాదు. మనుకారంతోనూ, అధికారంతోనూ చేస్తోంది. ఇప్పుడు నొకర్లను తిడుతోందికూడా. ఇంటినొకర్లు సుమారు అందరూ పాతవాళ్ళే. తల్లిగారు వియ్యించినవాళ్లు. వాళ్ళు సోమావికూడా నొకరుగానే భావించేవాళ్లు. ఆమె జీతం తీసుకోకపోతేమాత్రం ఏం! నొకర్లు ఆమెను అయ్యగారి ఉంపుడుకత్తెగా భావించేవాళ్ళు. యజమాని మేలు కోరడంవల్ల వాళ్ళకి సోమా తిట్లు చీకరిపులు నహించడానిగా వుండేవికాని వాళ్లకేమీ గత్యంతరం లేదు. వడినగారికి ఏమ్యారుచేస్తే ఆమె నొకర్లనే దుర్మార్గులుగా తలుస్తారు. పూర్వం ఇంట్లో జరిగిన మ.చీ - మర్యాద వాళ్ళకళ్ళముందు మెదులుతూంది.

ఇంట్లో కావలసినసామాను నొకర్లు తెచ్చేవాళ్లు. అందులో సోమాకు అనేక పొరపాట్లు కనిపించేవి. నమ్మకద్రోహం చేస్తున్నారన్న అనుమానంకూడా కలిగేది. సోమా మొదట రెండుమూడుసార్లు మనోరమను కారులో వెంటతీసుకుని ఇంట్లోకి కావలసినసామాను తీసుకురావటానికి వెళ్ళింది. మనోరమకు ఈ జంజాబనం ఇష్టం లేదు. సోమా ఒంటరిగానే వచ్చుతీసుకుని కారులో ఐశ్వర్యకివెళ్ళటం మొదలు పెట్టింది. ఆమె వచ్చు ఇంటికి సంబంధించిన వచ్చు ఒకటే. చాలా ఐదుపుగా వుండేది. మొదట్లో వడినగారు విగిరిన తాళంచెపులు అన్నీ సోమాకు అప్పచెప్పి, డబ్బు, డస్కం, తాళంచెపులు తనవేతిలో వుంచుకునేవారు. కాని ఈ ఏర్పాటు

గూడా ఇప్పుడు ఆమెకు ఆనవసరమనిపించింది. ఇంటిదబ్బుకూడా సోమా చేతిలోకి వెళ్ళటం ప్రారంభమయింది.

సోమా ద్వైవరు బరకత్ ఎదుటపడింది. బరకత్ చురుకైనవాడు. అందగాడు. రసజ్ఞుడు, యువకుడు. పినిమూరినా, శృంగారవృత్తానినా అభిరుచి ఎక్కువ. ఎంత రసకుడంటే, ఎప్పుడయినా అయ్యగారింగారు. ఇంటిలోని ప్రీతిను గాని, పినిమాకు తీసుకువెడిదే వాళ్ళ ప్రదర్శనలలోకి వెళ్ళిపోయాక, కారుకి తాళంవేసి, తనుకూడా ఎనిమిదజారి టెక్నెట్టుతీసుకుని లోపలికివెళ్ళి కూర్చునే వాడు. అది ఆయిపోగానే వాళ్ళకన్నా ముందుగా కారుకగ్గరకువచ్చి నిలబడేవాడు. తమ్మెడిరెక్కెల్లా వుండే పీసాచి, సినిమానటించవంటి శిరోశాంతకరణ, కణతం వరకు వత్తుగా వెరిగిన జాత్రు. ద్వైవరుతుస్తులు ధరించడం అతనికి నచ్చేవికాదు. కారుకూడా తనే యజమాని అయినట్లు దాందికంగా నడిపేవాడు. పిగరెట్టు త్రాగడంలో, నడకలో, ప్రతి చేష్టలోనూ, ఆతనిలో ఒక తీవి కనిపిస్తూ వుండేది.

సోమా రూపంలోనూ, రంగులోనూ, ప్రవర్తనలోనూ, స్థితిలోనూ వచ్చిన మార్పు బరకత్ గమనించాడు. ఆ కారణంగానే బజారునుంచి వస్తువులు తెచ్చి లాభదాయకమైన పని బరకత్ చేతులనుంచి జారిపోయింది. అయ్యగారి ఉంపుడు తత్తై ఆయినంతమాత్రాన ఎమయింది? ఆమెకూడా పనిచేసే మనిషే అని మనసులో అనుకునేవాడు. ఆమెతో నవ్వుతూ మాట్లాడేందుకు ప్రయత్నం చేసేవాడు. ఆమెను కారులో తీసుకువెళ్ళేటప్పుడు ఆయితే ఓన్నుకోవంగా తనమనసు తెలిపేందుకు ఏదోపాట అన్యష్టంగా గొణుగుతూ వుండేవాడు. సోమాకు ఇది సబబుగా తోచలేదు కాని ఉపేక్షించడంతప్ప వేరే ఉపాయంలేదు. అవమానాన్ని గుర్తించడం ఆ అవమానాన్ని స్వీకరించడమే అవుతుంది.

ఇంట్లో సోమామాటకి వున్నవిలువగురించి బరకత్కు తెలుసు. చంచల వ్యభావంగం ప్రీతి ఆమెను దావించేవాడు. బహుశః ఆమె తినవైపు ఆకర్షితమవచ్చు....ప్రపంచం (పినిమా)లో ఏం ఇలా జరగటంలేదా? అంతిమవిజయం తన సామర్థ్యంమీదే ఆధారపడివుంది. అయ్యగారి ఉంపుడుకత్తెనే వుంటోంది కదా! ఏదో ఒకవిధంగా ఆమెను లొంగదీసుకోవచ్చు. ఒకసారి నవ్వి ఆమె ముఖంలోకి సూటిగా చూసినట్లయితే తర్వాత దానంతట అదే దారి ఏర్పడుతుంది.

ఒకరోజు సోమా బజారులో ఒక దుకాణందగ్గర వని పూర్తిచేసుకుని కాదు దగ్గరకు తిరిగిరాగానే బరకత్ కారతలుపుతెంచి పెకిలిగనవ్వి, వంగి నమస్కారం చేసి—'అమ్మగారూ, కొంచెం వీధవాళ్ళవిగూడా దృష్టిలో పెట్టకొండి' అన్నాడు.

బరకత్ రెండు మూడు రూపాయలు బక్టీసు ఆడిగినట్లయితే సోమా ఇవ్వ గలదు. నొకర్లకు కానుకలు ఇస్తువుంటేనే గౌరవం అని తెలుసుకుంది. అమె పూర్వం ఆ గౌరవంవల్ల కలిగే అనందాన్ని పొందింది. కాని బరకత్ ప్రవర్తనలో గౌరవరాయలు లేవు. దుర్మార్గం కనిపిస్తోంది. సోమా నడచిపోతూ కోపపురాయణ వ్యాపించాయి—'ఏమిటి వాగుతున్నావ్! ఏదన్నా చెప్పాలనుకుంటే అయ్యేగాక తో చెప్పికో,' అని కోప్పడింది.

బరకత్ భయపడ్డాడు. పళ్ళునూరుతూ 'నీ పని పడతాను' అనుకున్నాడు.

. . .

క్రితం సంవత్సరం శీతాకాలంలో మనోరమ పరివారంతోనూ దర్శకాల నుంచి లాహోర్ వచ్చిన కొద్దిరోజులకే భూషణ్, తోటి ఖైదీతోకలిసి జైలు నుంచి పిడుకలయ్యాడు. రెండున్నర సంవత్సరాలక్రితం కమ్యూనిస్టుయద్ధంలో తలవదలికి తిరిగివచ్చినకారణంగా ఇంగ్లీషు పరిశ్రమ అగ్రహానికి పాత్ర పోయింది. జూన్ 1841 లో జర్మనీ రష్యామీద దాడి జరిపింది. జపాను భారత దేశంవైపు ముందుకు సాగింది. కమ్యూనిస్టులు ఇంగ్లీషు సామ్రాజ్యవాదానికి వ్యతిరేకులు కాని జర్మనీ జపానుల పిద్ధాంతాలను అంతఃకూడా శత్రుత్వావేశంతో చూసేవారు. జర్మనీకి పరాజయం, రష్యాకి విజయం కలగటంవల్ల వాళ్ళకు అంతర్రాష్ట్రీయరంగంలో సమాజవాదాన్ని బలపరిచే ప్రజాతంత్రశక్తి ఇంకా పటిష్ఠం కాగలదన్న ఆశ కలిగింది.

పరిశ్రామంతో శక్తిహీనమైన ఇంగ్లీషుసామ్రాజ్యం స్థానంలో ముందుకు పోగుతున్న జపాను ఎక్కువ ప్రమాదకారిగా కమ్యూనిస్టుల తలచేవాళ్లు. జపాను బాంబులకు భారతదేశప్రజలు ఎరకావటానికి వాళ్ళు ఏమాత్రం ఇష్టపడేవాళ్లు కాదు. అంతర్రాష్ట్రీయరంగంలో మాక్స్ రావటంచేత తమ ఆదర్శాలనికూడా మలుచు తున్నారు. తమదేలాన్ని, సమాజాన్ని రక్షించటాకోసం ఆయుధాన్ని ప్రజా

యుద్ధఃకాలం అత్యంతకఠినం యుద్ధంలో పాల్గొనాలని నలహా ఇవ్వసాగాడు. ప్రభుత్వం అనేకమంది కమ్యూనిస్టులను జైలునుంచి విడుదల చేసింది. అందు చేత ఇంగ్లీషువాళ్ళని ద్వేషించేవాళ్ళు ఇంగ్లీషువాళ్ళకి హావిజరిగితే తృప్తిపడేవాళ్ళు కమ్యూనిస్టులను ద్వేషించడం మొదలుపెట్టారు.

భూషణ్ మనోరమావాళ్ళ బంగళాకు రాలేదు. మనోరమ మనసులో మధన పడింది. జైలునుంచి విడుదలయినవ్యక్తికి సానుభూతి తెల్పుటకోసం తనే స్వయంగా భూషణ్ కు కలవటం ఎక్కువ సమంజసంగా వుంటుంది అనుకుంది. ఈ విషయంలో ఆమె అతన్ని తొందరపెడుతోంది అతను అపార్థం చేసుకోలేదు. ఆమె పార్టీ అతనుకు చేరగానే భూషణ్ తన మిత్రులకు పార్టీకి సంబంధించిన కొత్తమాత్రాణి, అంశాలని, విధ్ధయింది చెబుతున్నాడు. అతనికి మనోరమతో మాట్లాడేందుకు తీరుంది దొరకలేదు. నవ్వుతూ పలకరించాడు. 'మీరెలావున్నాడు? జగదీష్ ఎలా వున్నాడు? సోమాపరిస్థితి ఏమయింది?' అని అడిగి 'నేనెవరో బొంబాయి వెళ్తున్నాను, తిరిగివచ్చాక మీ ఇంటికి వస్తాను' అన్నారు.

భూషణ్ తనమాట వద్దాయగునెంతర్వాత నిశ్చయించుకున్నాడు. వస్తూనే అతను అడివందనలు తెలిపాడు—'నేను వ్యతికలలో నువ్వు వ్రాసిన రెండు మూడు వ్యాసాలు చూశాను. వీకలంలో వేగంవుంది కాని వీ అలోచనల్లో వేగం లేదు. చిక్కుమళ్లున్నాయి. భావాలు స్పష్టంగా లేవు. నువ్వు పార్టీపేపరు రోజూ వేళ ప్రకారం చదువుతావుకదా! రాయ్ గారి డెమోక్రటిక్ రియన్ లోనూ, మా రియన్ లోనూ వున్నదేదం వీ వ్యాసాలలో స్పష్టంగా కనిపించటంలేదు. చర్చిల్ గుట్ నమాజవాదం అవటంలో మాకు నమ్మకంలేదు. పరిస్థితులే స్వయంగా విప్లవాన్ని లేపుతాయి అనేది కమ్యూనిస్టులు నమ్మరు. అలా ఎన్నడూ జరగదు. మనుష్యుల ప్రయత్నాలకయితే ఒక ఆవశ్యకమైన పరిస్థితిని కలుగజేస్తుంది. మేము ఇప్పుడు పాపిజమును ఎదుర్కొనాల్సివుంది. రాష్ట్రీయ అత్య-విర్ధయానికి సంబంధించిన అధికారంకూడా మేము తీసుకోవాల్సివుంది. మా పని చాలా ఇక్కట్లతో కూడుకుని వుంది.'

రెండున్నర సంవత్సరాలకర్వాత భూషణ్ కలిసిన ఆనమయంలో పార్టీ ఆశయాలుగురించిన ఉపదేశం వినాలని మనోరమ అభివదించేదు. ఆమె ఒక

రచయిత అన్న విషయం మీద కూడా భూషణ్ దెబ్బకొట్టాడు. ఒకవిధంగా ఇది కృతఃపుత్రకూడా. ఎప్పుడయితే ఆమె భూషణ్ ను కలసుకోవటానికి పార్టీ అపీసుకు వెళ్ళిందో అప్పుడు భూషణ్ మిత్రులకు 'కొత్త థీమ్ (వాదం) తెలియచెబుతున్నాడు. మనోరమ కొద్దో గొప్పో వినగలిగింది. దాని ఆశయం మీదే కమ్యూనిస్టులను నిందించుచి, తిట్లనుంచి తప్పించేందుకు ఆమె ఈ వ్యాసాలు వ్రాసింది. ఈ వ్యాసాలు ఎరిగలేవని ఇప్పుడే భూషణ్ అంటున్నాడు.

మనోరమ తన రుమాలు వేళ్ళకు చుట్టుకుంటూ, పెరిమలు దిగించి 'నేను వీ పార్టీ ఆదేశానుసారం వ్రాయలేదు. నాకు నరైనదని తోచింది, వ్రాశాను. ఇంతకిన్నా ఎక్కువగానే కాంగ్రెసువాళ్ళు కోపగిస్తున్నారు. వీ పార్టీవాళ్ళుగూడా కోపగించవచ్చు. వుండు టీ తెప్పిస్తాను' అంది.

'అవును, సోమా ఎలా వుంది. ధనసింగ్ గురించి ఏమైనా తెలిసిందా?' భూషణ్ మనోరమ సమాధానం విననట్లుగానే అడిగాడు.

మనోరమ ఆలోచించి 'వుండు, పిలుస్తాను' అని లోపలికి వెళ్ళి కాద్దిపేపర్లతో తిరిగివచ్చింది.

'ఈ నవతర్కరం మీరు కొండప్రాంతం వెళ్ళలేదా? బొంబాయిలో ఈ కాలం చాలా ఇబ్బందిగా వుంటుంది. ధర్మకాల ఎంతగానో గుర్తుకు వచ్చేది' అన్నారు భూషణ్.

రెండు మూడు విమర్శాత్మక అందంగా అరింకరించుకుని, నాగరికురాలలా ఉన్న ఒక స్త్రీ సూదులతో ఈయ అల్లుతూ గదిలోకి ప్రవేశించింది. ఆమె గంజిపెట్టి ఇస్త్రీ చేసిన చీర కట్టుకుంది. ముఖాకృతి అధికారయుతంగానూ, అత్యుచితానుభూతిగా నిండివుంది. ఆమెకు నమస్కరించి భూషణ్ తన చేతిలోవున్న వార్తాపత్రిక చూడసాగాడు. 'గుర్తువట్టలా. ఈయన కామ్రేడ్ భూషణ్' అంది మనోరమ.

భూషణ్ దృష్టిని అటువైపు తిప్పాడు. ఆమె మనసు ఎంతో సంకోచం తోనూ, వ్యాకులతతోనూ నిండిపోయింది. ఆమె తత్తరపాటుతో భూషణ్ కు నమస్కారం చేసింది.

ప్రతివమస్కారం చేసి భూషణ్ మనోరమవైపు చూశాడు. మనోరమ నవ్వి 'మీరుకూడా గుర్తుపట్టలేదా?' అన్నది.

'పోమా యేనా?' భూషణ్ ఆశ్చర్యంగా అడిగాడు.

సోమా ముఖం వారిపోయింది. ఆమె లేచి వెళ్ళిపోయింది. భూషణ్ కొద్ది నిమిషాలు మౌనంగా ఆశ్చర్యంతో చూస్తూవుండిపోయాడు. 'ధనసింగ్ ఎక్కడున్నాడు?' అని అతను అడిగాడు.

మనోరమ క్లుప్తంగా ధనసింగ్ పరాకీర్తి నంబిందించిన కథ వినిపించింది.

భూషణ్ కొద్దినిమిషాలు మౌనంగావుండి—'ఒకప్పుడు ఈమె జీవితం అతను లేకపోతే ఆనందం అన్నట్లుగా వుండేది. ఇప్పుడు ఈమె మరో ప్రపంచంలో వుంది. బహుశా నీకు గుర్తుందేవుంటుంది. ప్రేమ కేవలం జీవితానికి తృప్తి కలగజేసేది అని నేను ఓమాలు చెప్పాను' అన్నాడు.

మనోరమకు గుర్తుంది—ఆకాశంలో మేఘాలు ఆవరించి వున్నాయి. వేగంగా వీచే చల్లటిగాలి ఈపువ్వుల బట్టల పై కెగిరిపోతున్నాయి. చెల్లి ఆకుం రావీటివల్ల వచ్చే నర్ నర్ మనేమోత వినిపించి వుంది. అయినప్పటికీ ఆ మాటలవల్ల హృదయం తూట్లు పడిపోయింది. ఆమె తూటవేసినట్లు అలసబడే రాతిబండమీద ఒరిగిపోయింది. అందువల్లే భూషణ్ కు ఇంత అహంకారం. మనోరమ ఏం మాట్లాడలేదు.

భూషణ్ తనమనసు తెలియపరిచాడు—'ధనసింగ్ ఎప్పటికీ రాకపోవచ్చు. ప్రాణవయం చాలా పెద్దది. లేకపోతే ఒకజీవితంలో తోర్పుడే మరోశ్రీ తలస్త పడి వుండవచ్చు.'

మనోరమ ఒక పెద్దదెబ్బ తగిలినట్లుగా అనుభూతివేసి మౌనంగా వుండిపోయింది.

భూషణ్ చెప్పటానేవున్నాడు—'ఒకవేళ ధనసింగ్ ఈరోజు తిరిగివచ్చినా, ఈమె అతన్ని స్వీకరించనుకూడా లేకపోవచ్చు. ఈమెకు ఆతఃమీద విరక్తి కలగడం మొదలయింది. పాపం ఏంచేస్తుంది?' భూషణ్ ఏ ఫలితాన్ని పొందటం కోసం ఈ చర్చ సాగిస్తున్నాడో, ఆ చర్చ మనోరమకు రుచించలేదు.

'మంచిది, తన కాళ్ళమీద తాను విలబడింది' మనోరమ ఆ ప్రసంగం ఆవటానికి ప్రయత్నించింది.

భూషణ్ ఆమె విరక్తిని లక్ష్యపెట్టకుండా—'ఒకడళలోకి వచ్చినతర్వాత స్త్రీ ఎవరో ఒకరిని వివాహంచేసుకుని జీవితం గడవటం సాధ్యంకాదు. పెళ్ళి చేసుకోకుండా వుండేటట్లయితే తనజీవితం ఇరుగుబాటయ్యేందుకుకూడా ఏదో ఒక పని చేయాల్సివస్తుంది. ప్రస్తుతం మన సమాజంలో స్త్రీలు చేయదగినవి రెండే పనులున్నాయి, అధ్యాపకురాలు అవటం, లేకపోతే దాక్టరగా కావటం. ఈమెకు వర్షానికి సంబంధించిన శ్రేణి ఇప్పించు. తన కాళ్ళమీద తాను విలబడగలగు తుంది. తర్వాత కావాలనుకుంటే వివాహంకూడా చేసుకుంటుంది.'

ధర్మశాలలో భూషణ్ 'సాంగత్యంతో కూడిన ప్రేమ'ను గురించి ఉపదేశం ఇవ్వటం మొదలుపెట్టాడు. ఆతనిప్రసంగం ప్రారంభమయినతర్వాత సోమా ఒంటిన ఈ ఉపదేశమంతా తనకే ఇస్తున్నాడని తెలుసుకుంది. ఆమె భూషణ్ వైపు చూడకుండానే, 'ఎందుకు బాధపడతావు. స్వామిభవం ఏదో దారి చూపిస్తుంది' అని సమాధానం చెప్పింది.

భూషణ్ పిగరెట్టు అంటించాడు—'నేనుమాత్రం ఒక ముఖ్యవిషయాన్ని గురించి మాట్లాడుతున్నాను' అన్నాడు.

మనోరమకు అది మరింత ఆనుచితంగా కనిపించింది, 'అయితే నీ గొంతు మీద ఎవరూ కూర్చోకంటేదు కదా!' అనేసింది మనోరమ.

భూషణ్ మౌనంగా వుండిపోయాడు. అజీమానం దాడుకోవటాకోసం నవ్వు టానికి ప్రయత్నించి, పిగరెట్టునుంచి రెండుదమ్ములు లాగి లేచి నిలబడ్డాడు— 'ఇంకా మూడువారాలు ఇక్కడే వుంటాను. మళ్ళీ కలస్తాను' అన్నాడు. భూషణ్ వెళ్ళిపోతూ చేసిన నమస్కారానికి ప్రతిగా మనోరమ చిరునవ్వుకూడా నవ్వులేక పోయింది. కేవలం చేతులు జోడించింది అంతే!

మనోరమ మనస్సు అంతులేని నిరక్షాహంతో విండిపోయింది. పుస్తకం వెతికి చదవటానికి కూర్చోలేదు. సోమానుకూడా మాట్లాడటానికి విలవలేదు. సోమాతో ఏం మాట్లాడుతుంది? సోమానిగురించి విన్నమాటలనుగురించి ఆలో

చిస్తోంది. ఏమిటి, సోమా విజంగానే అన్నయ్యను ప్రేమిస్తోందా? అన్నయ్య సోమాను ప్రేమిస్తున్నాడా? వదినతో అన్నగారివివాహం ఒక సామాజిక దురన్యాయమనే ఆమెకు తోచింది కాని నాలుగుసెలలనుంచి మిసెస్ బాసువైపు జగదీశ్ అనురక్తిగా వుండటంచూసి, మనోరమ మనస్సు బాధతో నిండిపోయింది. అన్నయ్య ప్రేమని ఒక అడిగి బావిస్తున్నాడు అనుకుంది. అన్నగారి ఈ బలహీనతకు బాధ్యత. అతనిపట్ల పక్షపాతం చూపిస్తున్న తమ తల్లి-దండ్రులమీదనే వుంచింది. వాళ్లు జగదీశ్ వివాహం గాయత్రితో చేయలేదు. ఈ విషయంలో అతనికి తీరని అన్యాయం చేశారు.

కానీ సోమా :....సోమా ధనసింగ్ని ప్రేమిస్తూవుందేది. ఇప్పుడు అన్నయ్యతోగూడా అదేవిధంగా వ్యవహరించటం మొదలుపెట్టిందా?....లేకపోతే సోమాకు ఆశ్రయం ఇచ్చినందుకు, దయ చూపించినందుకు ప్రతిఫలం ఇచ్చుకోవలసి వస్తోందా? సోమా తనని తాను నమ్మించుకుని ఆశ్రయం ఇచ్చినందుకు ఋణాన్ని తీరుస్తోందా. లేకుంటే ప్రేమకి ధర కడుతోందా?

మనోరమకు ఒక ఆలోచన తలక్కున మెరిసింది. త్రీలందరూ ఆశ్రయం విలువను, ప్రేమవిలువను తమని అర్పించుకుని తీరుస్తారు. ప్రేమవిలువలో జీవితాంతం ఆశ్రయం పొందింది దబ్బు; ఆశ్రయం కోరనివాళ్ళకే ప్రేమించే అధికారముంది. తమ కాళ్ళమీద నిలబడివుండగలిగినవాళ్ళకే ప్రేమించే హక్కుంది. భూషణ్ 'తమకాళ్ళమీదనిలబడి వుండగలిగే' మాట సరిగానే చెప్పాడు. మనోరమ తనవిషయంలో ఆలోచించసాగింది. ఇరివై రెండేళ్ళవయసులో ఎమ్. ఏ. ప్యాపై కూడా తనకాళ్ళమీద తాను నిలబడలేకపోయింది. వాస్తవానికి ఏమాటఅయితే సోమాకు వర్తిస్తుందో అదేమాట తనకుకూడా వర్తిస్తుంది.

కేవలం ఆశ్రయంకోసం వివాహం చేసుకోకూడదని మనోరమ నిశ్చయం చేసుకుంది. సోమా ఉపాహరణ తన ఎదుట వుంది. తెలిసో, తెలియకో సోమా ఏం చేస్తోంది? కానీ దాన్ని ఆత్మాచారంకిందమాత్రం సోమా భావించడంలేదు. చట్టసమ్మతంగానూ, సామాజిక అధికారరూపంగానూ, ఆమె కోరుకునేది పొందలేదు. కానీ వదినకన్నా అన్నయ్యకు సోమా ఎక్కువ సంతోషాన్ని ఇస్తూంది. మనోరమ మనసులో సోమామీదవున్న గౌరవంపోయి, కేవలం దయకలిగింది. ఆమె ఆ వర్స

తనలో తాను దర్పించసాగింది. సమాజం ఏమనాలనుకుంటే అది అంటుంది కానీ సోమా స్థితికి సమాజం ఏ సమాధానం ఇవ్వగలదు? ఏం సోమాకు ఎవరూ మిత్రుడు వుండకూడదా? అన్నయ్యతో ఆమెకు వున్నసంబంధం ఇంకేమిటి? కానీ అన్నయ్య పెద్ద రొట్టెముక్కమీద సోమా ఆధారపడివుంది. అలా కాకపోయినట్లయితే సోమా ఈ సమాజాన్ని ఎదిరించి సమాధానం చెప్పగలిగివుండేది.

మనోరమ సాయ. సమయంలో సోమాని తన గదిలోకి పిలిచింది. భూషణ్ వి ఆకస్మాత్తుగా కలుసుకున్నాక సోమా పాతస్మృతులకు తీవ్రమైన మానసికగాయం తగిలింది. ఇద్దరూకూడా బాధలో వున్నారు. సోమా ఇప్పుడు సంకోచంవల్ల కొంచెం వెనక్కుజరిగి కూర్చోవటమూలేదు, మౌనంగా వుండిపోయి వినటమూలేదు. తనకు నచ్చినవిధంగా మనోరమ అడిగినదానికి సమాధానమిస్తుంది.

'ధనసింగ్ విగురించి ఏమీ తెలియలేదు. అతను రావచ్చు, రాకపోవచ్చు. జీవితం ఎవర్ని ఎక్కడికి తీసుకెళ్తుకుందో ఏం తెలుస్తుంది.' అన్నది మనోరమ.

సోమా దీర్ఘంగా నిట్టూర్చింది. మనోరమ చెప్పకూనేవుంది - 'కానీ జీవి తాన్ని గడుపుకోవటంకోసం మనిషిదగ్గర ఏదో ఒక సాధనం వుండటం అవసరం.'

మనోరమ నవ్వుకొట్టింది. తను స్వతంత్రంగా జీవించటంకోసం తనను తాను కాపాడుకోవాలని కోరుతోంది. తండ్రిగారు ఆమెను బాధల్లో ముంచాలనుకుంటున్నారు కానీ తన కాళ్ళమీద తాను నిలబడాలని నిశ్చయించుకుంది. ఆమె సోమాకు నలవో ఇచ్చి 'నువ్వు నర్సుపని ఎందుకు నేర్చుకోకూడదు? నీకు తెలుసా, విద్యా కౌల్ అనే ఒకమ్మాయి నర్సుగా పనిచేస్తోంది. నేలకు మూడువందలు సంపాదిస్తోంది' అని చెప్పింది.

'సరే అక్కగారూ, కానీ శ్రీ ఉద్యోగంచేసి పొట్ట పోషించుకునేటట్లయితే ఆమెజీవితం ఏముంది? శ్రీ ఇల్లు చక్కబెట్టటంలోనే కోరివుంది' అన్నది సోమా.

మనోరమ మౌనంగా వుండిపోయింది. ఈ ఇంటిని చక్కబెట్టేహక్కు నీకులేదని ఆమె ఎలా చెప్పగలదు? ఇదేమట సోమా మనోరమ ఉద్యోగం చేయటంగురించి విరపిస్తూ చెప్పింది. ఇప్పుడు మనోరమకోసం, తనకోసం ఒకేనీతి.

ఒకేనియమం వున్నాయని సోమా తెలుసుకోసాగింది. ఆత్మజ్ఞోభక్తో కృపించిపోయే భావం సోమా మనసునుంచి దూరం చేసుకుంది. ఇక మనోరమ ఏమనగలదు?

మనోరమకు రచనలమీద అభిరుచి వుండేది. ఆమె కొన్నికథలు, వ్యాసాలు వ్రాసిందికూడా. ఆమె ఊహలో రచయిత్రి అవాలన్న అభిలాష వుండేది. రచయిత్రిగా అయితే కీర్తి, ఆత్మసంతృప్తి కలుగుతాయని ఆమె నమ్మకం. రచయిత్రి అవాలనే మనోరమకోరిక వినుగానే జగదీశ్ నవ్వుతూ 'ఒకవేళ నువ్వు ఈదేశంలో రచనలుచేసి బ్రతుకుతెలుపు సంపాదించుకోగలిగితే రవి లాక్షర్వి అయిపోతావు' అని అన్నాడు. మనోరమ ఈ ఎగతాళితో నిరుత్సాహపడలేదు.

భూషణ్ మాట ఆమె హృదయాన్ని బాగా గాయపరిచింది—ఏం తను అంత అర్థం చేసుకోలేనిదా? ప్రజలుచేసే తిరస్కారాన్ని లక్ష్యపెట్టకుండా సమర్థిస్తూ వ్రాసినమాటకే అపకీర్తి కలిగిస్తుందా? దీనికన్నా వ్రాయకుండావుండటం మంచిది. అంతే చేయవలసింది. తను వాళ్ళతరపున ఎందుకు వ్రాయాలి? ఇలాంటి అన్యాయం జరగటంతో మనోరమ మనసు తూట్లపడింది. రచయిత్రి అవాలన్న ఇలమైన కోర్కెను వదలిపెట్టి తన మనుగడకోసం అధ్యాపకురాలివృత్తి స్వీకరించాలను కుంది. ఎవరి ఆభిప్రాయం తీసుకోకుండానే ఆమె రెండు స్థానిక ప్రీతకళాశాలలకు ఉద్యోగంకోసం దరఖాస్తులు పెట్టింది.

చందాలమీద నడిచే ఏ కాలేజీకైనా చాలా జ్వాలాసహాయగారి కుమార్తెతో వ్యవహారం ఏర్పరచుకోవటం ఉపయోగకరం. మనోరమకు చూ. 150 నెల జీతం మీద చదువు చెప్పడానికి పిలుపు వచ్చింది.

జగదీశ్ ఆర్థు తగిలాడు. 'నీకు చదువుచెప్పాలన్న ఆశించివుండేనూ, ఇంట్లో ఏమీ తోచకపోతేనూ, జీతం తీసుకోకుండా పనిచెయ్యి. ఇలా ఉద్యోగం చెయ్యటం చాలాగారు ఎన్నడూ సహించరు' అన్నాడు.

మనోరమ సమాధానంగా—'ఇది ధనవంతులమన్న మీ అహంకారం మాత్రమే. చదువుచెప్పి బ్రతుకుతెలుపు ఎర్పరచుకోవటం ఏమీ సిగ్గుపడాల్సిన పని కాదు' అని చెప్పింది.

బారిష్టరుగారు అంగీకరించారు. 'ధనవంతులమన్న వర్గమూలక అహంకారం

వుంటే దానికి కొన్ని ప్రభావాలుకూడా వున్నాయి. ఈ స్త్రీలకళాశాలలనుంచి నువ్వు నెలకు 150 చొప్పున ఏడాదికి రూ. 1500 జీతం సంపాదిస్తావు. లాలాగారు ఆ సంస్థకి రూ. 5000 సాంఘికతనక చందాక్రింద ఇస్తారు. ఇది హాస్యాస్పదం కాక పోతే ఏమిటి? నువ్వు వీతండ్రిగారి ఆత్మగౌరవాన్ని గాయపరచి వీ ఆత్మగౌరవాన్ని కాపాడుకోవాలని కోరుకుంటున్నావా ?

జగదీశ్ మనోరమ ఉద్యోగవిషయంగురించి లాలాగారికి తెలియపరిచాడు. లాలాగారు, తల్లిగారు నిరసిస్తూ ఉత్తరం వ్రాశారు. మనోరమ కోపంతో పళ్ళు కొరికింది. కళ్ళల్లో నీళ్ళు నిండాయి. కానీ ఆమె కన్నీళ్ళు కింద రాలినయలేదు.

మేజర్ బానూ, మిసెస్ బానూ మసూరీ వెళ్లారు. ఇక మిలటరీ కాంట్రాక్టుకు సంబంధించినవనిలో మేజర్ బానూని కలవడం జగదీశ్ కు తప్పనిసరి అయింది—‘దసరా శలవుల్లో ఈ సంవత్సరం మనం కొండప్రాంతానికి వెళ్ళలేదు. ఒక వారంపాటు మసూరీ వెడదాంవద’ అని జగదీశ్ మనోరమతో అన్నారు.

మనోరమకు లాహోర్ లో విరక్తికప్పు అసక్తిని కలిగించేది ఏమీ లేదు. సోమాతోమటుకూ ఆమె నిత్యం ఏం మాట్లాడుతుంది? అదీకాకుండా ఇప్పుడు సోమా ఇంటినంతటిని నిర్వహించే అధికారాన్ని, ఆనందాన్నిపొంది తృప్తి చెందు తుంది. మాట్లాడటానికి కానీ, మాట్లాడే అవసరంకానీ ఆమెకు అనలే తక్కువ. వదినకు నలువైపులా నర్సులు, లేడీడాక్టర్ల హడావిడి ఎక్కువయింది. ఒక కొత్త ప్రాజెక్టు జన్మించడానికి జరిగే ఏర్పాట్లలో ఉత్సాహంకన్నా కష్టమూ, బాధే ఎక్కువ వున్నట్లుగా అనిపించాయి.

మనోరమకు తోటి స్నేహితురాలైనద్రవల్లి అంత అసక్తిలేదు. ఇప్పుడామెకు వాళ్ళను కలుసుకోవటానికే సంకోచం కలుగుతోంది. ఆమె సమవయస్కులందరికీ వివాహాలు అయిపోయాయి. వాళ్ళు వయసుమళ్ళిన వాళ్ళకిమల్లే మనోరమతో మాట్లాడుతూవుంటారు. మనోరమ ఇంకా వివాహం చేసుకోనందుకు సానుభూతి చూపిస్తుండేవాళ్ళు. మనోరమ ఏదో పరీక్ష పోగొట్టుకున్నట్లు ప్రవర్తించేవాళ్ళు. లాహోర్ నుంచి కొద్దిరోజులపాటు ప్రయాణం అవటం గురించిన ప్రసంగం ఆమెకు చాలా ఆనందాన్ని కలిగించేది.

విదేశాలనుంచి తిరిగివచ్చేటప్పుడు బొంబాయిలో హైదర్ అలీ సుతలీవాలాకి బారిష్టర్ జగదీష్ గారితో పరిచయం జరిగింది. ఇది జరిగిన కొద్దిరోజులకే సుతలీ వాలా షేర్లవ్యాపారానికి సంబంధించినవిషయంలో ఒక వారంలోజాబు గడవటానికి లాహోర్ వచ్చాడు. బారిష్టరుగారి ఆతిథిగా ఆయన. బొంబాయి తిరిగి వెళ్ళినతర్వాత బారిష్టరుగారికి మనోరమకు ధన్యవాదాలు తెచ్చుతూ ఆయన సహృదయకాపూర్వకంగా ఉత్తరాలు వ్రాశారు. జగదీష్ కు సుతలీవాలాతో బాగా ఆత్మీయత పెరిగింది. మనోరమకూడా సుతలీవాలాను సజ్జనుడుగానూ, సహృదయుడుగానూ తలచేసి, ఆతర్వాత కొంతకాలం ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరగలేదు. కాని మసూరీలో అనుకోకుండా ఒకళ్ళచొక్కల్లు ఒకే హోటల్లో కలుసుకోవడం జరిగింది. ముగ్గురూ ఎంతో ఆనందించారు.

మేజర్, మిసెస్ బాసూ నవాయ్ హోటల్లో వుండేవాళ్లు. జగదీష్ మనోరమకుకూడా అక్కడే వుండటానికి నిశ్చయించారు. హైదర్ అలీ సుతలీవాలాకూడా అక్కడే ఉిగాడు. మేజర్ బాసూ సమయం దాదాపు ఇంగ్లీషు ఆఫీసర్ల సాంగత్యంలోనే గడిచిపోయేది. జగదీష్ సమయం మిసెస్ బాసూ సాంగత్యంలోనూ, మనోరమకు సుతలీవాలా సాన్నిహిత్యంలోనూ గడిచిపోతూవుండేది. కేవలం వినోదమూ, విశ్రాంతికోసం మసూరీవచ్చే సామాన్యప్రజలమాదిరి కాకుండా సుతలీవాలా నిత్యం అక్కడికివచ్చిన ధనవంతులతో తన షేర్ల విక్రయం, (షేర్లు ఆమ్మేదలారి) వ్యాపారం చేయటానికి వచ్చారు.

అవి కొవగలక క్రిపున్న ధనవంతులకు విందుకు ఆహ్వానం పంపడం, వాళ్ళ ఆహ్వానాన్ని స్వీకరించడం, సుతలీవాలా చేసేవ్యాపారంలో ఒక అంశం. సుతలీవాలా ఈవిధంగా పనితో నిమగ్నుడై వుండటం, కష్టపడి పనిచేయటం మాసి మనోరమకు అతనిపట్ల గౌరవభావం కలిగింది. సుతలీవాలా మనోరమతో కలిసి తిరగడం, ఆమెతో కలిసి భోజనం చేయడంవంటి అసకాశాలుగూడా పొందుతుండేవాడు.

జగదీష్ సుతలీవాలాతో ఆత్మీయతతో మాట్లాడేవాడు. అతనివిందు మనోరమతోకలిసి సమాజవాదంగురించో, కమ్యూనిజంగురించో మాట్లాడక తప్పేది కాదు. సుతలీవాలా ఎరిగిన కమ్యూనిజం చిక్కులతో నిండినది కాదు. ఆయన

పోషలిజంపట్లమాత్రం సానుభూతి తెల్పేవారు. తనకు సంబంధించినదే ఒక ఉదాహరణ ఇచ్చి చెప్పారు—‘నేను పెట్టుబడి షీజతకు సంబంధించిన ఆత్మాచారాన్ని ఎలా విరసించగలుగుతాను! పెట్టుబడి ప్రోగుచేసి ధనవంతులకు ఇస్తున్నాను. ధనవంతులకు వచ్చే ఈ లాభంలో నా కష్టానికి ప్రతిఫలంగా నా బాగం ఎంత వస్తుంది! పెట్టుబడివాదానికి అన్నిటికన్నా మించిన పెద్దకత్తువు పెట్టుబడివాదమే. దబ్బు ప్రోగుచేసిన వాళ్ళదగ్గరకు అధికారంకూడా ప్రోగమేపద్ధతిమే పెట్టుబడి దార్లను. వాళ్ళసంఖ్యను తగ్గిస్తూపోతోంది. పెద్ద పెట్టుబడిదార్లపోటీపల్ల చిన్న పెట్టుబడిదార్లు తగ్గిపోతున్నారు. పెట్టుబడివాదాన్ని నిరసించే వాళ్ళసంఖ్య పెరుగుతూ పోతోంది.’

సుతలీవాలా మనోరమకు తేలికగా ఆర్థమయేవిషయాలపీద, ఆమెకు ఇష్టమైనవిషయాలపీద ధ్యాన వుంచేవారు. ఆమె ఎదురుగా వున్నప్పుడు అలవాటు ప్రకారం ఎప్పుడైనా సిగరెట్టు నోద్లో పెట్టుకున్నట్లయితే దాన్ని అంటించేవారు కాదు. ‘పొగాకు పొగపీల్చడం నాకు చాలా అలవాటు. దానివల్ల నాకేమీ ఇబ్బంది కలగదు. మీరు సిగరెట్టు అంటించుకోండి’ అని మనోరమ చాలాసార్లు చెప్పింది.

‘ఎక్కువగా కాకపోయినా, నేను చెయ్యాలిందేమిటంటే, ఏవస్తువు అవసరం లేదో, దాన్ని మీ అంగీకారం తీసుకున్నాక వాడతాను’ అనేవాడు సుతలీవాలా.

ఒకసారి సుతలీవాలా పొరపాటున సిగరెట్టు పెడిచురిమధ్య పెట్టుకుని మళ్ళీ దాన్ని కేసులో తిరిగి పెట్టేయబోతుండగా మనోరమ స్వయంగా అగ్గిపుల్ల వెలిగించి అంటించింది. ‘నేను చెప్తున్నాను, మీరు సిగరెట్టు కాల్చండి, నేను చెప్పానుగా మరి!’ అంది.

జగదీష్ సుతలీవాలా మంచితనం, సత్ప్రవర్తన, చాకచక్యంగురించి పొగుడుతూవుండేవారు. మనోరమ జగదీష్ మనోభావాన్నిగ్రహించి అనుమానించేది. మసూరీనుంచి వెళ్ళటానికి ఒకరోజు ముందుగా జగదీష్ స్పష్టంగానే ఆమెను అడిగాడు. ‘సుతలీవాలాగురించి నీ అభిప్రాయమేమిటి! అతను నాతో స్పష్టంగా మాత్రం చెప్పలేదు. కానీ తనభావాల్ని వ్యక్తంచేశాడు. నాకు అలా జరిగితే బాగుండుందని తోస్తోంది. నాన్నగారు, అమ్మగారు కులం, గోత్రం నెపంమీద తిరస్క-

రిస్తారని నాకు తెలుసు కానీ నీ భవిష్యత్తుతో చెలగాటమాడటం భావ్యంకాదు. బాగా ఆలోచించుకో' అన్నారు.

మనోరమ ఆ సమయంలోమటుకూ తన అసంగీకారం తెలుపుతూ తల ఆడ్డంగా తిప్పింది. ఆ విషయం ఆలోచించిందీకూడా. భూషణ్, సుతలీవాలా ఇద్దరూ రెండు భిన్నమైన ప్రపంచానికి చెందిన మనుష్యులు. సుతలీవాలా నజ్జనుడు, నాగరికుడు, చక్కని రూపురేఖలు కలవాడు కానీ భూషణ్ లో సామాన్యమనుష్యునికి సంబంధించిన గుణాలు కాకుండా మరికొన్ని గుణాలుకూడా వున్నాయి. ఈ ఆలోచన కన్ననే ఆమె నిస్పృహ చెందేసి, జగదీశ్, మనోరమ లాహోర్ తిరిగి వెళ్ళిపోయాడు. సుతలీవాలాకు మసూరిలో ఇంకా వారంరోజులు వుండాలివని వుంది. మనోరమ సుతలీవాలాని పీడ్కోలు ఏ ఆర్పాటం లేకుండానే జరిగి పోయింది.

* * *

మనోరమ ఉదయమే మసూరినుంచి తిరిగివచ్చింది. పొయంసమయం బయటగదిలో కూర్చుని తన స్వైటర్ ను సరిచేసుకుంటోంది. వసారాలో అలికిడి విని తల పైకెత్తి చూసింది. భూషణ్ తోపాటు ఒకశ్రీ అతనివెంట వుంది. ఆమె మహిళాకళాశాల అధ్యాపకురాలు, సుఖదా. ఖద్దరుపీర కట్టుకుంది. మనోరమ క్రితం సారి కలిపినప్పుడు భూషణ్ తో ఆమె వ్యవహరించినరీతిని మరచిపోయేందుకు వాళ్ళని ప్రత్యేకంగా స్వాగతంపలికి కూర్చోబెట్టింది. భూషణ్ గంభీరంగా వున్నాడు.

'నువ్వు నా ఆశయాన్ని వేరేవిధంగా తలంచవని నాకు నమ్మకం వుంది' భూషణ్ కూర్చుంటూ అన్నాడు. సుఖదా ఎదుట ఈవిధంగా సంభాషణ ప్రారంభం కావటంతో మనోరమ త్రుళ్ళివడింది. 'నువ్వు కాలేజీలో ఊరికేనేనని చెప్తున్నావా?' భూషణ్ అడిగాడు.

మనోరమ అవునని తల వూపింది. 'నువ్వు కాలేజీలో జీతం తీసుకోకుండా పనిచేయడం మొదలుపెట్టావు. దానికి ఫలితం ఏం జరిగిందంటే దసరా తెలవులు ప్రారంభమయేరోజున కాలేజీ కమిటీ సుఖదాను ఉద్యోగంలోంచి పొమ్మని ఒకనెల

నోటీసు ఇచ్చింది. వాళ్ళవని వుచితంగా జరిగిపోతుంటే ఎవరికైనా అనవసరంగా జీతమెందుకు ఇస్తారు ?

మనోరమ అసంతోషాన్ని ప్రకటిద్దామనుకుండి కానీ భూషణ్ చెబుతూనే వున్నాడు—‘నీ కోరికమాత్రం పూర్తి అవుతోంది, ఈ అమాయకురాలి బ్రతుకు తెరువు పాడవుతోంది. ఈమె ‘వైకాయీ’లో కూడా ఉద్యోగం చేయలేదు. ఎందుకంటే ఈమె ఇద్దరు సోదరులూ పార్టీ మెంబర్లు. వాళ్ళకామంతా పార్టీ పనికోసమే వినియోగిస్తారని పోలీసులకు తెలుసు.’

‘మీరు బాధపడకండి. ఇటువంటి అన్యాయం జరగనివ్వను. నేను ఈ రోజే కాలేజీ సెక్రటరీకి నా అంతట నేను ఉద్యోగానికి రాజీనామా ఇస్తున్నట్లుగా ఉత్తరం పంపిస్తాను. మీకు జరిగిన అన్యాయానికి నిరసనగా ఈ పని వదిలిపెడుతున్నానని కూడా వ్రాస్తాను’ అని మనోరమ సుఖదాతో అన్నది.

‘సరే ఇప్పుడిక నువ్వు వెళ్ళు’ అని భూషణ్ సుఖదాతో చెప్పాడు.

‘అరే ఇంతకొందరేముంది ? కూర్చోండి ! లీ తెప్పిస్తాను’ అని మనోరమ అపింది.

‘వెళ్ళనీ, ఈమెకు ఒక అవసరమైన పనుంది’ అని భూషణ్ సుఖదా తరపున వమాధానం ఇచ్చాడు. సుఖదా వెళ్ళిపోయింది.

భూషణ్ వంతోషంతోనూ, ఉత్సాహంగానూ అన్నాడు—‘నువ్వు జీతం లేకుండా పూరికెనే పని చేయాలనుకుంటే ఇంతకన్నా ఎక్కువ వుపయోగకరమైన పని చెయ్యి. విద్యార్థినులకు చదువు ఎవరైనా బి. ఏ. ప్యాసైన అమ్మాయిగానీ, మరెవరైనాగానీ చెప్పగలరు. నువ్వు ఎంతో చదువుకున్నావు. నీకు యోగ్యత వుంది.’

‘చెప్పండి ఏం చేయమంటారు ?’ మనోరమ తన బలహీనతను స్పష్టం చేసింది.

‘నా దృష్టిలో నువ్వు రచనావ్యాసంగం చేయటంకన్నా మరో మంచిపని లేదు.

‘ఏం రాయనా ? రోజూ ఏం రాయను ?’

‘ప్రాంతీయ పార్టీవాళ్లు ఒక పక్షపత్రికను ప్రారంభిస్తున్నారు. దానికి నీ నమయం కొంత వ్యయం చెయ్యి.’ భూషణ్ ఆత్మీయతతో నిండిన అధికారంతో చెప్పాడు.

‘నాకు పార్టీవిధానాన్నిగురించి సరిగా తెలియదు’ మనోరమ గత్యంతరం లేక చెప్పేసింది.

‘ముఖ్యమైనవిషయాలు నీకు తెలుసు. కానీ రోజూవుండే సమస్యలతో నువ్వు సంపర్కం వుంచుకోకపోతే నీ దృష్టినుంచి అనేకవిషయాలు దాటిపోవచ్చు గూడా లేకుంటే విషయస్వరూపాలే మారిపోవచ్చుగూడా. ఇటుకరాయి, పిమెంటు వల్ల పెద్దస్తంభం తయారవుతుంది. వాటితో నుయ్యిగూడా తయారవుతుంది. మమ్మల్ని కలుసుకుంటావుండు. సమస్యలనుగురించి పూర్తి అవగాహనవుంటే ఆలా జరగదు. పేపరుకోసం పనిచేసేవాళ్ళల్లో కామ్రేడ్ జావేద్ హదా వున్నారు’ అన్నాడు భూషణ్.

‘సరే, ఎప్పటినుంచి రాను!’ మనోరమ తహతహలాడుతూ అడిగింది.

‘రేపు ఉదయం తొమ్మిదిగంటలకు రా. ఈ వారపు అంకంలోనిభాగం తయారవుతోంది. కొంత అయింకికూడా.’ భూషణ్ సమాధానం ఇచ్చాడు.

మనోరమ కాలేజీ వదిలిపెట్టి పార్టీ ఆఫీసుకు వెళ్ళటం మొదలుపెట్టింది. ఆమె ఇంటిదగ్గరనుంచి మైక్రో రోడ్ చాలామారం వుండేది. అందుచేత ఇంటి నుంచి అన్నగారితోపాటు కారులో వెళ్ళేది. బారిష్టరుగారు తమ న్యాయస్థానం డిగ్గర్, వ్యాపారానికి సంబంధించిన ఆఫీసుదగ్గర్ డిగేవారు. ద్రైవడు జరకక మనోరమను మైక్రో రోడ్ కు తీసుకువెళ్ళేవాడు. మనోరమ తరుచుగా కారునుంచి నాలుగుమార్గములు కలిసేపోటునే డిగేది. మిగిలిన నలభై-పిభై ఆడుగులూ నడిచి వెళ్ళేది. తిరిగి వచ్చేటప్పుడు గుర్రపుబండిలో వచ్చేది. కారును ఆమె పార్టీ ఆఫీసు వరకు తీసుకువెళ్ళేదికాదు. మావిప్రీయన చిరిగినదుస్తులతోవున్న నవయువకుం మధ్యకి తళతళలాడే పెద్దకారు తీసుకువెళ్ళడానికి ఆమె సంకోచించేది.

ఒక్కొక్కవ్యాసం వ్రాయడానికి పేపరు-కమిటీలో పెద్దపెద్దచర్చలు జరుగుతూవుండేవి. కామ్రేడ్ జావేద్ పార్టీనిర్ణయాలను అనుసరించి వ్రాసేవాడు.

మనోరమనికూడా అలానే వ్రాయమని చెప్పేవాడు. మనోరమ అతనితో చర్చించటం మొదలుపెట్టింది. జావేద్ సమాధానం చెప్పకూనేవుండేవాడు. 'కామ్రేడ్' నువ్వు ఇప్పటివరకూ 1939-1940 ల లైసెన్సుదే ఆలోచిస్తున్నావు. ఇది 1944' అనేవాడు. ఈవిధంగా వ్రాయటం మనోరమకు నచ్చేదికాదు. దీనివలన మనం ఇష్టం వచ్చినట్లు ఈపిరి పీల్చుకోవడానికి వీలుండదు. వాళ్ళు అజ్ఞానం పాలించడమే అనుకునేది.

అయితవఅంకం ప్రచురితమయ్యేసమయంలో పత్రికలో పేజీలు పెంచాలన్న ప్రసంగం వచ్చింది. డబ్బుసమస్య ఎదురయింది. పార్టీ ఎక్కొంటెంటు విపత్తును ఊహించారు. క్రిందటి నెల పత్రిక మూడువేలప్రతులు ప్రచురించడానికి అయిదువందల పైతై రూపాయలకన్నా ఎక్కువ ఖర్చు అయింది. అతను లెక్కచూపించాడు. 190 రూ. ప్రచురణ ఖర్చు. 120 రూ. బ్లాకులు తయారుచేయించినందుకు, 250 రూ. కాగితాలు, 80 రూ. తపాలా ఖర్చు. 45 రూ. కామ్రేడ్ జావేద్. జగ్ గరామ్, నరసింగ్ ల కూలి. కామ్రేడ్ మనోరమ డబ్బులు తీసుకోరు. రెండు వందలకాపీలు వ్రచడానికి వుచితంగా ఇవ్వబడ్డాయి. పిర్మాబుప్రకారం 40 రూ.లు మిగలాల్సివుంది. కాని జిల్లాలోకి వెళ్ళిన కాపీలడబ్బు ఇంకా రాలేదు. అమ్ముడు పోయినవి అంతాకలిపి 200 రూ. వచ్చింది. మీరు ఖర్చు ఇంకా పెంచాలనుకుంటున్నారు. డబ్బు ఎక్కడనుంచి ఇవ్వను? నాకు పత్రిక ఫండ్ గా 1000 రూ. ఇవ్వబడింది. ఈ లెక్కప్రకారం ఇంకొక నెలమాత్రమే పత్రిక వెలువడుతుంది. వెల పెంచకుండా చందా ప్రోగుచేయాలని జిల్లాలోనుంచి డబ్బు వెంటనే సంపదంకోసం సర్క్యులర్లు పంపించాలని నిశ్చయించారు.

జగ్ గరామ్ లెక్కలో 45 రూ.ల ఖర్చుగురించి అక్షేపణ చేశాడు. జావేద్, నరసింగ్ ల ఖర్చు పత్రికపేరున ఎందుకు వెయ్యబడింది? వాళ్ళు ఇంకొక ఫ్రంట్ దగ్గరకూడా పని చేస్తుండేవారు. మనోరమకు అన్నింటికన్నా బాధను కలిగించిన మాట సంపాదకుని తీతం, మేనేజరు నెలసరితీతం పదిహేనేసి రూపాయలు. వాళ్ళు నెలంతా పనిచేసినందుకు కూలి పదిహేనురూపాయలు. సమాజంలోని చట్టాన్ని, దేశంలోని చట్టాన్ని మార్చుటకోసం చేస్తున్న పని కూలి పదిహేనురూపాయలు. ఆ పత్రికకు ప్రతిపక్షరై నవారి పత్రికలో అటునుంచి పనికోసం నూటయ్యై

మంచి పనుహేనువందల రూపాయలవరకూ సంపాదిస్తున్నారు. వాళ్ళు సమయ మంతా వ్యయంచేసి, అంతశ్రమపడి పని చేయలేదు. గం్వంతో ఆమె ఉబ్బొంగి పోయింది.

మనోరమకు వండుగలప్పుడు సోపరులనుంచి చాలా డబ్బు అందుతుంది. అవసరమైనప్పుడు ఇంకా ఎక్కువగా అందుతుంది. ఆమె ఆ డబ్బుంతా ఖర్చు పెట్టే పేది. క్రిందటి సంవత్సరంనుంచి మనస్థితి గంభీరంగా వుండటంచేత ఆమె కొత్త బట్టలుగాని, వస్తువులుగాని కొనుక్కోలేదు. ఇవివరకటివే చాలావున్నాయి. 'అక్కా, నీకు చాలా కష్టం, నువ్వే కట్టకో, నాకు ఇప్పుడివి నచ్చటలేదు' అనిచెప్పి చాలా చీరలు ఆమె సోమా కిచ్చింది. ఆమెదగ్గర రెండొందల రూపాయలున్నాయి. ఈ డబ్బును ఆమె ప్రతికవిడికి ఇచ్చేసింది.

మనోరమ తన బల్లమీద ఒక ఉత్తరం తెరిచి పడివుండగా చూసింది. ఉత్తరం అన్నయ్యపేరుమీద వుంది. కానీ ఆ ఉత్తరం తన బల్లమీద పెట్టివుండటంలో అభిప్రాయం తనవిగాదా చకచమని. ఉత్తరం సుతరీవాలాదగ్గరనుంచి వచ్చింది. చాలా శ్రమబద్ధమైనభాషలో మిత్రుని సోదరితో వివాహప్రసంగం. ఉత్తరం చదివినకర్తాత మనోరమహృదయం వేగంగా కొట్టుకోవటం మొదలు పెట్టింది. ఆమె కళ్ళుమూసుకుని మంచంమీద పడుకుంది. ఊహగానంలో సుతరీ వాలా, అన్నగారిద్వారా విన్న బొంబాయివర్తన, పినిమాలోచూసిన బొంబాయి చిత్రాలు, మనసులో కదల నారంభించాయి. అన్నగారితో ఆమె ఏమీ చెప్పలేదు. కాని ఆ మాట ప్రతిక్షణం మనసులోనూ, ఊహలోనూ, మెదలుతూనే వుంది. మనోరమ పార్టీవ తికలో పనిచేయడానికి వెళ్ళింది. ఈ పనికి, జీవితానికి సంబంధం ఏమిటి? అని ఆలోచిస్తూవుండేది. కానీ పార్టీవ ప్రతిక పనయితే జీవితాంతంవుండే స్థిరమైన పనికాదు. బారిష్టరు సోదరుడుమాత్రం పరంపర, కుల గౌరవంను ఏమాత్రం పట్టించుకోరు. కాని తండ్రిగారు, తల్లిగారు, మిగతా ఇద్దరు సోదరులు దీనికి ఒప్పుకుంటారా? ఆమెకు జీవితంలో ఏ మార్గం కనిపిస్తుందో, దానికే అవరోధ మేర్పడుతోంది.

బారిష్టరు జగదీశ్ సహాయగారికి మూడవసంతానం కలిగినప్పుడు తల్లిగారు

ధర్మశాలమంచి రాలేకపోయారు. కలకత్తా, కరాచీలనుంచి ఇద్దరు వదినలుగూడా రాలేకపోయారు. యుద్ధంవల్ల వ్యాపారపరిస్థితి ఎలావుందంటే ఎవరైనా కూడా వ్యాపారాన్నివదిలి ఒక్కరోజు కదిలినాగూడా వేలకు - లక్షలకు సీళ్లు వదులు కున్నట్లే, కానీ పిల్లవాని నామకరణ సందర్భంలోమాత్రం అందరూ వచ్చారు. అందరికన్నాముందు తల్లిగారే వచ్చారు.

తల్లిగారు ఇంటికిరాగానే సోమాకూడా ఆమె కాళ్లుతాకి నమస్కరించింది. తల్లిగారు ఆశీర్వాదించారుగాని 'ఈమె ఎవరే మమ్మా! ధనసింగ్ భార్య సోమా ఎక్కడుంది?' అని నెమ్మదిగా అడిగారు. లాహోర్ నుంచి కోడలూ, మమ్మా వ్రాసిన ఉత్తరాలలో మాటిమాటికీ సోమా ప్రళంస వదిలి, లాహోర్ వెళ్ళినప్పుడు ఆమెకు బహుమతి ఇవ్వాలని మనసులోనే నిశ్చయించుకున్నారు.

మనోరమ నవ్వేసింది—'భలే, అమ్మా గుర్తుపెట్టలేదా! ఈమె సోమాయే!' ఇంటిలో సోమా అధికారం చలాయించడం, శాసించడంమానీ తల్లిగారిమరసు వ్యాకులతతో నిండిపోయింది. కానీ ఆమె మౌనంగా వుండిపోయారు, మూడవ రోజున మిగతావాళ్ళకూడా వచ్చిచేరారు. బంగళాఅంతా కిక్కిరిచాడుతోంది. సోమావిచూసి అందరూ ఈమెవరు! అని అడిగేవాళ్ళు. చెప్పింది విని 'ఇంటి నౌకరా లేకపోతే యజమానా!' అని ఆశ్చర్యాన్ని ప్రకటించేవాళ్ళు.

సోమాకికూడా ఇది ఇబ్బందిగానే వుండేది. ఈమె ఇదివరకటిలానే నిదానంగా వుండేది కానీ మళ్ళీ పాడిసోమాలా ఎలా మారకడగుతుంది! జగదీశ్ తో మాట్లాడేందుకు సమయమే దొరకటలేదు. ఒకసారి ఆయనను కలుసుకోగలిగినప్పుడుమాత్రం 'వీళ్ళు నన్ను సహించలేకుండా వున్నారు, కొద్దిరోజులపాటు నన్నెక్కడికైనా వంపించేయండి' అని అడిగింది.

జగదీశ్ పెదవులు విగించి 'అబ్బా, దామిట్' అన్నారు.

జగదీశ్ కొడుకు పుట్టాడన్న అనందంలో వదినగర్లకు, భార్యకు, చెల్లెలికి, అందరికీ కానుకగా ఇవ్వడంకోసం చీరలు కొనాలని నిశ్చయించుకొన్నాడు. ఈపని మనోరమకే అప్పగించాడు. ముఖ్యంగా పెద్దవదినగరిస్తూఉండే మనోరమకు వచ్చదు. పక్షపాతమనీ, స్వార్థమనీ తనపై ఏ ఆరోపణా రాకుండా వుండటంకోసం

అందరికీ ఒకేరంగు, ఒకేవిధమైన అంచు, ఒకే ఖరీదుగలచీరలు కొన్నది. 'అందరూ ఒకేవిధమైనచీరలు కట్టుకుంటే బాగుంటుందికూడా, అందరూ ఒకటిలా అనిపిస్తారు' అని మనసులో అనుకుంది.

చీరలు అందరికన్నాముందు పెద్దవదిన (మిసెస్ కృష్ణసహాయ్)కి చూపించారు. మనోరమ, మిసెస్ జగదీశ్ కూడా అక్కడే వున్నారు. అన్నిచీరలూ ఒక టేలా వుండటం పెద్దవదినకు నచ్చలేదు. 'మీరు మీ కోరిక తీర్చుకోండి, మేము చాలాచీరలు కట్టుకున్నాం. ఇప్పుడేముంది, ఈ వయసులో!' అన్నారు. తర్వాత చీరలరంగు, అంచు చూస్తూ చీరలను లెక్కపెట్టింది. 'ఇవి అయిదుచీరలున్నాయి, ఎవరెవరికి?' అని అడిగారు.

'సోమాకోసంగూడా ఒకటి వుంటుందికదా!' మిసెస్ జగదీశ్ నెమ్మదిగా చెప్పారు.

పెద్దకోడలి నుదుటిమీద ముడుతలు పడ్డాయి. కోసంతో శ్వాస వేగంగా రాసాగింది. దగ్గరగా విరిబడివున్న తన చిన్నకూతుర్ని పిల్చి 'జగదీశ్ ను పిలు!' అని ఆజ్ఞాపించింది.

బాటస్తరువచ్చి 'ఏమిటి వదినా!' అని అడిగారు.

మిసెస్ కృష్ణసహాయ్ అయిదుచీరలు ఎత్తి ఆయనమీద కొట్టింది. 'నేనేం నీ నొక్కర్ననుకున్నావా? నాకోసం, నీ పనిమనిషికోసం ఒకేరకమైనచీరలు తెచ్చావు, నీ కింతదైర్యం ఎక్కడనుంచి వచ్చింది?' అని మండిపడింది.

పెద్దకోడలు కోసంలో ఉచితానుచితాలు మరచిపోయి పడరుతూనేవుంది— 'సొంత సంపాదనంటూ ఒక్క పైసాగూడా సంపాదించటం చేతకాదు. ఇతరుల సంపాదనమీద అన్నిరకాలభోగాలు అనుభవించడం, వాళ్ళనే అగౌరవం చేయడం!'

జగదీశ్ రక్తంగా వేడెక్కిపోయింది. పెద్దవదిన ఇటువంటి అమర్యాద కరమైనవనులు ఇంతకుముందుగూడా అనేకసార్లు చేసివుంది. అప్పుడు జగదీశ్ మౌనంగా వుండాలివచ్చింది. కానీ ఇప్పుడు పరిస్థితి అటువంటిది కాదు. అతను వదినగారివైపు కోసంతోవిండిన దృష్టిసారించి 'వళ్ళ దగ్గరపెట్టుకుని మాట్లాడండి!

ఎవడూ నాకు పెట్టడంలేదు. నా ఇంట్లో ఎట్లా కావాలనుకుంటే అట్లా ఇస్తాను. తీసుకుంటాను. నే నెవరికీ నొకర్ని కాదు !' నవ్వాడు చేకాడు.

బంగళాలో అలజడి వ్యాపించింది. తల్లిగారు, రెండవకోడలూ పరుగెత్తుకు వచ్చారు. నాగరికత్వీలు చేతులుతిప్పుతూ, అరుస్తూ చెప్పసాగారు. నొకర్లు తలుపుల చాటునవిలబడి వినసాగారు. సోమామాత్రం రాలేదు. ఆమె పోట్లాట మొదలవం గానే వెళ్ళి తనగదిలో దాక్కుండిపోయింది.

అవకాశంచూపి నొకర్ల నోళ్లుగూడా తెరుచుకోసాగాయి. వాళ్ళనుంచిగూడా వాఙ్మూలం తీసుకోబడింది. ఆ సమయంలో నోరెత్తనివాళ్ళే మంచివాళ్ళు. మేలు చేసేమనుషులు. పెద్దకోడలిగొంతు మాటిమాటికి కఠోరంగా వినిపిస్తోంది—'ఈ ఆగౌరవం చేయడంకోసమేనా మమ్మల్ని పిలిచింది! చాలా చదువు. సంస్కారం వున్నవాళ్ళు!'

తల్లిగారి కంఠంగాడా వినిపించింది—'అయ్యో నేను ఆక్కడ దూరంగా వున్నాను, నాకేం తెలుసు ఇదంతా జరుగుతోందని!' అని ఆమె ఆశ్చర్యాన్ని ప్రకటించారు.

'అయ్యో నాకేం తెలుసు, నా వేళ్ళమీదే గొడ్డలిదెబ్బలు పడుతున్నాయని!' చిన్నకోడలి గొంతునుంచి బయటకువచ్చే నన్నని ద్వనిగూడా వినిపించింది.

మనోరమ ఒకటి రెండుసార్లు అందరికీ నచ్చజెప్పటానికి ప్రయత్నించింది. చీరలుకొనే జవాబుదారీ తనమీద వేసుకుంది. పెద్దకోడలు ఆమెను చివాట్లు పెట్టింది— 'అవటానికి నడివయస్సువరకు కన్యగానేవుంది కానీ ప్రపంచంలోవున్న ఏషయా లన్నింటిలోనూ జోక్యం కలిగించుకుంటుంది. సిగ్గులేమా. అన్నయ్యదగ్గర రాయ బారిగా కూర్చున్నావ్! ఒకళ్ళిద్దరి అదృష్టాలమీద ముసుగు వేసెయ్....నీ ఇష్టం వచ్చినట్లు చెయ్, మా ఇంటిని ఎందుకు నాశనం చేస్తావ్!'

మనోరమ పక్కబంగళాలో ఒక స్నేహితురాలిదగ్గరకెళ్ళి కూర్చుంది. రెండుగంటల తర్వాతకూడా యద్దం శాంతించలేదని చూపి తనగదిలోకివెళ్ళి తలుపుమూసుకుని పుస్తకం చదవటం మొదలుపెట్టింది. పోట్లాట చాలా పెద్ద దయింది. కృష్ణసహాయ్ లాలాగారిదగ్గరకు వెళ్లారు. జగదీశ్ సహాయ్ని పిలిపించారు.

ఈథమ్సింగ్ ఆయన్ని పిలవడానికి వెళ్ళాడు. బానిస్తరుగారు కారులో బంగళానుంచి బయటకు వెళ్ళిపోవటం చూశాడు.

జగదీష్ బంగళానుంచి బయట రోడ్డుమీదకువచ్చి ఆలోచించాడు—'ఎక్కడికి వెళ్ళటం, క్లబ్బు! ఇటువంటి మనస్థితిలో సరిగా మాట్లాడగలగడం సంభవం కాదు. ఆయన మార్ రోడ్ కు వెళ్ళారు. ఒక విర్యానుష్యమైన బార్ లో కూర్చున్నారు. ఎదురుగా బిల్లిమీద గ్లాసులో సోడాకలిపిన విస్కీ బునబున పొంగుతోంది. అటువంటి బుడగలే అతని మనసులోగూడా లేస్తున్నాయి—'ఎటువంటిమూర్ఖులతో కల్పించుకోవాల్సివచ్చింది. మంచిచీరులు వీళ్ళచృష్టిలో ఎందుకు పడ్డాయంటే పని చేసే మనిషిగూడా వాటితోపాటే చీరకొనడం జరిగింది. అరే, అహంకారం!'

జగదీష్ డబల్ పెగ్ కు ఆర్డరిచ్చాడు. కోపంవల్ల గొంతు ఎండిపోయినట్లనిపించింది. గాసుని షోడాతో పూర్తిగా నింపాడు. మూడునాలుగు గుక్కల్లోనే గ్లాసులోని విస్కీ సగమైపోయింది. తరి కొంచెం తిరుగుతున్నట్లయింది. జగదీష్ కు పెద్దపదిన ఎదురుగా నుంచునివున్నట్లనిపించింది. బంగళాలో ఆకను ఏమీ చెప్పలేకపోయాడు. ఇప్పుడు పరిణామం ఏం జరుగుతుందో అన్నభయం లేకపోవడంవల్ల, తనలో తాను చెప్పుకోసాగాడు—'పనిచేసే అమ్మాయా! ఏం నీ ఇంట్లో పనిచేసే అమ్మాయా?....ఆ అమ్మాయిముందు నిలబడి నీ తెలివి ఎంతుందో చూసుకో! అద్దం తీసుకుని ఆ అమ్మాయితో సాటిగా నీ ఆకారం వుండేమో చూసుకో! నీ దగ్గర చెప్పుకోతగిన మంచిగుణం ఏముంది? నీ అమ్మా-నాన్నా నీకోసం ఒక మగజ్జి చిక్కుల్లో ఇరికించారు, లేకపోతే నిన్ను అంట్లు తోమేందుకుగూడా ఎవరూ పెట్టుకోరు, డబ్బు వుందన్న అహంవల్ల దుర్మార్గం కదా! ఇలా ఇంకెవరూ డబ్బు సంపాదించటం ఎరగరు! ఎప్పటిదాకా నేను లెక్కచెయ్యలేదో, చెయ్యలేదు. ఇప్పుడు చూస్తాను. ఇది నా ఇల్లు. ఇక్కడ నిర్ణయించడానికి, అజ్ఞాపించడానికి నువ్వెవరు! నెత్తి కెక్కించుకోవాలనుకుంటే నీ మనిషిని నెత్తి కెక్కించుకో! నిన్ను అదరించాల్సింది వాళ్ళు. సోమాతో పోయ్యుకోవడం మొదలు పెట్టింది. పిడక ఎక్కడ, ఏనుగుదంతపు బొమ్మెక్కడ! పెద్ద పత్రికత తయారయింది....అరే, నిన్ను అడిగేవా రెవడున్నాడు!....ధనవంతులన్న అహంకారం.

మనోరమ ఉద్యోగం చేసేవిషయంమీద ఇంట్లో ఎంత పోట్లాటయిందో గుర్తుకొచ్చింది. ఆ సమయంలో అతను వర్గమూలకమైనభావాల్ని సమర్థించాడు. ఎంత అన్యాయం చేస్తున్నారో వీళ్ళు నన్ను! నేను నా భావాలకి విరుద్ధంగా ఆదరించాల్సి వస్తోంది. సమాజంనుంచి దొంగతనంచేసి ప్రోగుచేసిన డబ్బువల్ల వీళ్ళ దుర్మార్గం హెచ్చయింది. బీదవాళ్ళు వీళ్ళకి అణిగిమణిగివుంటారు కానీ నేనెందుకు అణిగివుంటాను! వీళ్ళకి ఎంత నేర్పరికనంవుందో అంత నాకూ వుంది. వీళ్ళకన్నా ఎక్కువే చేసి చూపించగలను. వీళ్ళకు బుద్ధి లేనేలేదు.'

జగదీశ్ మిగిలిన వగండ్లాను పూర్తిచేసి గడియారంవైపు చూశాడు. ఏడు గంటలే అయింది. ఆ ప్రదేశంలో ఒంటరిగా ఇంకా కూర్చునివుండటం నచ్చలేదు. అతను కాలవపేవునుంచి మోడర్టాన్ వైపు తిరుగుతూ చర్లగాలిలో వడిమైళ్ళు తిరిగి రెండవసారి వలేరియా రెస్టారెంటులోకివెళ్ళి కూర్చున్నాడు. విస్కీ పెగ్గుకు అర్ధరిచ్చాడు. ఇంటికి వెళ్లాలన్నకోరిక అతనికి లేదు వెళ్ళటానికి దైర్యంకూడా లేదు. అక్కడే భోజనం చేశాడు. భోజనం చేసినతర్వాత వలేరియాలో నాట్యం మొదలయింది. ఆరాత్రి 'లేట్ నైట్ డాన్సు' (అర్ధరాత్రినుంచి తర్వాత) వుంది.

జగదీశ్ విదేశాలలో నాట్యం నేర్చుకున్నాడు. నాట్యంలో ఆసక్తికూడా వుండేది కాని ఆ సమయంలో అతను ఒకవైపు కూర్చుని వుండిపోయాడు. అతని చూపులు నాట్యంమీద వున్నాయి కాని మనస్సు సమన్యంలో ముణిగివుంది. ఆరెస్టాస్ మ్రోగుతోంది. నాట్యం చేసేటప్పుడు హాల్ లో ఎర్రనిదీపాలు వెలుగుతాయి. ఒకనాట్యం పూర్తయిపోయినమీదట, రెండవనాట్యం ప్రారంభించడానికి ముందు రెండునిమిషాలు తెల్లలైటు వుంటుంది. దాదాపు అంతా నాట్యపుదుస్తులలో వున్నారు. పురుషులు నల్లటికోట్లు ధరించారు. స్త్రీలు రంగురంగులదుస్తులలో మెరుస్తున్నారు. ఇంగ్లీషు దొరసానులు మోకాళ్ళపైకి గొనులు ధరించారు. భారతదేశ స్త్రీలు చీరలు, పొట్టిచేతుల బ్లౌజులు ధరించారు. వాళ్ళవీపులు, నన్నవి నడుములూ స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. శరీరపు ఒంపులు, సొంపులు స్పష్టమవుతున్నాయి.

భారతదేశపుస్త్రీలు అలర్రజీయంగా కనబడుతున్నారు. యూరపియన్ స్త్రీల వేషధారణ, శరీరం కళ్ళకి మిరమిట్లు గొలుపుతున్నాయి. దాదాపు అందరూ అతిగా అలంకరించుకున్నారు. ముఖానికి ఎత్తుగా పొడర్లు పూసుకున్నారు. పెదిమలకి రంగు

నేనుకున్నాడు. అన్నీ నశించి. విదేశాలనుంచి వచ్చిన పీసాలు, పదార్థాలతో బిల్లులు అలంకరించబడివున్నాయి. ఇటువంటిదృశ్యం తరుచుగా జగడీశ్ వి నాట్యానికి ప్రేరేపిస్తుంది. కానీ ఆ సమయంలో ఆకస్మిక మనసు కలగలేదు. వాళ్లవైపునూ ఆలోచిస్తున్నాడు—సోమా వీళ్ళందరికన్నా ఎంతమంచిది. అవకాశంవుంటే ఆమెను ఇక్కడకు తీసుకువచ్చి పీళ్ళని చూపించేవాణ్ణి.

జగడీశ్ ఒంటరిగా కూర్చోవడంచూపి, 'ఏం జరిగింది' అని మిసెస్ గర్డూ అడిగింది. మిసెస్ వాయలీగూడా ఆయన్ని నాట్యం చేయడానికి ఆహ్వానించింది. కానీ జగడీశ్ తనదున్నెరు దాగాలేవని, ఆరోగ్యం సరిగా లేదని క్షమార్పణ కోరాడు. జగడీశ్ చుట్ట అంటించాడు. ఒక పెగ్గు విప్పి తెప్పించుకుని ఎదురుగా పెట్టుకున్నాడు. తన మనోహార, చిక్కులనుంచి విడుదల పొందలేకపోతున్నాడు. ఎటువంటివ్యక్తితో తన సవాహం జరిగింది? ఇటువంటిప్రేమ వెంటబెట్టుకుని మంచి సొసైటీలోకి వెళ్లలేక కూడా. ఆడవా లేక నేనా? సోమా అయినట్లయితే అందరికన్నా అందంగా దర్బారులో రాజీలా వుంటుంది....పీళ్ళు ఎన్నిరోజులుంటారో, ఆమెను ఎంతదూరం వెడతారో ఏం తెలుసు? నేను వీళ్ళని లక్ష్యపెకతానా? అనుకున్నాడు కానీ జగడీశ్ ఇంటికి వెళ్ళేందుకు దైర్యం కలగటంలేదు. ఇప్పుడు ఇంకా పదే ఆయింది.

జగడీశ్ కు విషాదం పరువువాని కోరిక కలిగింది. నిజానికి లోబడిపోయిన సోమా అకస్మాత్తుగా ఆస్థానానికి వస్తున్నాడని ఇచ్చేదో, ఆనుఖం లేనిదో బయటపెడితోంది. కానీ దుంగళాకు తిరిగి వెళ్ళటానికి మాత్రం దైర్యం కలగటం లేదు. ఆయనకి తనమీద తనకే ఏవగించుకలగటం మొదలుపెట్టింది—నేను మూర్ఖుల వలన, ఇహలోకబద్ధమైన అహంకారం పొందేవాళ్ళవలన దడస్తాను....సోమా పీళ్ళ అత్యాచారంవలన నలిగిపోతోంది. నమాజం అంతా నలిగిపోతోంది... బాహ్యంగా వ్యతంత్రుడనై వుండికూడా నేను నలిగిపోతున్నాను. ఈ వ్యవస్థ ఆచరించే అనుచితవ్యక్తి. ఆ క్రత నాకు తెలుసు. దీనికి వ్యతిరేకంగా....కానీ అసమర్థుణ్ణి, బలహీనుణ్ణి. నేను అర్థం చేసుకోగలిగినా లాభమేముంది? 'అచరణ లేకుండా సిద్ధాంతాలు ఆసక్తాయి' అని లెనిన్ సరిగా చెప్పాడు. నేను విచారణ చేసేవాణ్ణి మాత్రమే. అచరించేవాణ్ణి కాదు. లేకపోతే సమాజాన్ని మార్చేస్తాను....నేను

ఎంత బలహీనజ్ఞి! నిష్ప్రయోజకజ్ఞికూడా. బాధ ఏమిటంటే ఇదంతా నాకు తెలుసు.

జగదీశ్ రాత్రి రెండుగంటలకు నాట్యం పూర్తయినతర్వాత ఇంటికి తిరిగి వచ్చాడు. ముఖద్వారం దగ్గర కూర్చునివున్న పహరా జవానుకిప్పు అందరూ ఆవేశానికి విలసిల్లారు. నలవైపులా విశ్లేషించి వ్యాపించివుంది. సోమా గుండెలకు పెళ్ళేండుకు ఆయనకు దైర్యం కలగలేదు. నోరుమూసుకుని పక్కమీద పడుకుంటే పోయాడు. ఉదయం సోమా కప్పు. చమ్పాతో ఆయన్ని లేపలేదు. ఉభయపింగ్ తన డ్యూటీ మళ్ళీ వచ్చిందని తెలుసుకుని టీ తయారుచేసి తీసుకొచ్చాడు. జగదీశ్ గర్భం చేసుకోవడానికి వేడినీళ్ళు తెచ్చుని అతనికి చెప్పాడు. ఇంకొకమాట ఏం మాట్లాడలేదు. ఆయన ఉదయమే బద్దల మార్పుకుని ఇంట్లోనుంచి బయటకు వెళ్ళిపోయాడు.

సోమా రాత్రంతా తనగదిలో ముడుచుకు కూర్చునుంది. బంగళాలో వ్యాపించిన ఆలజిడి వింటూ ఏడుస్తూవుంటేపోయింది. ఆమె ఏమిచేయగలుగుతుంది? జగదీశ్ తప్ప ఆమె కింకెరదున్నాడు? ఆయన్ని ఆకగుండా, ఆయనతో మాట్లాడకుండా ఆమె ఏమీ చేయలేదు. కానీ ఆయన్ని కదసుకోవాండ్నా. మాట్లాడండ్నా ఎలా? ఆలోచిస్తోంది. ఆయన ఎక్కడవుంటానో తెలీదు. లేచి కొంచెం జాడ తెలుసుకోవచ్చు కానీ గదినుంచి ఎలా బయటపడుతుంది?

ఆర్థరాత్రవపుడు పోల్తాట తగ్గగానే సోమాకి ద్రామంగురూములోవున్న గోడ గడిచిపోయింది. బంగ్ బంగ్ మని పన్నెండుగుండలు కొట్టినశబ్దం వినిపించింది. ఒంటిగంటకూడా వినిపించింది. కానీ ఇంట్లోవాళ్ళు నెమ్మది నెమ్మదిగా మాట్లాడుకోవడంకూడా వినిపించింది. 'ఆయన బయటకు వెళ్ళినా తిరిగి వచ్చివుంటాడు. ఆయన నన్ను పిలిపించలేదు. నన్నుగురించి ఏమీ అడగలేదు. ఆయన దగ్గరకు వెళ్ళేసాహసం ఎలా చేయగలను? ఎవరన్నా చూడచ్చు!' అని ఆశ్చర్యమంది.

సోమాకి రాత్రి కళ్ళమీద కొంగుపేసుకుని గడపాల్పివచ్చింది. తెల్లవారి పొడైకింది. ఎంత బాగా వచ్చింది కానీ సోమాకు తన గదినుంచి బయటకు రావడానికి దైర్యం కలగలేదు. అంతా అదేప్రదేశం, అదే బంగళా, అదే మనుష్యులు.

కాని కొద్దిగంటలలో అంతా ఎంతమానిపోయింది; జగదీశుకు అపీనుకుకానీ న్యాయ స్థానానికిగని వెళ్ళేవేళ అయింది. అమె అతిన్ని కయసుకోలేకపోయింది.

నొకరు దనంతా సోమా గదిలోకివచ్చి—‘ఏ బట్టలు వర్తకుని కాదులో వెళ్ళి పొమ్మని అమ్మగారు చెప్పమన్నారు. కారు బయట అగివుంది’ అని కఠినంగా చెప్పారు.

సోమా ఏర్పి ఏర్పి కప్పిళ్లతో నిండినమాపులు దనంతావైపుతిప్పి ‘ఎక్కడకు వెళ్ళిపోనూ’ అని అడిగింది.

‘నాకేం తెలుసు!’ అని దనంతా వెళ్ళిపోయాడు.

సోమా వెళ్ళి వెళ్ళి ఏర్పింది. ‘అయ్యో! ఎక్కడికి వెళ్ళిపోనూ! ఏమిటి ఇందుకే నన్ను కొంద్రప్రాంతంనుంచి తీసుకువచ్చారా! ఎక్కడకు వెళ్ళనూ! నాని ఏ బట్టలు తీసుకోనూ! నాకు నాది అన్నది ఏముంది తీసుకోవడానికి!’ వర్తకునిద దృష్టిపడింది. దాంట్లో ఇంటికి వంబిందించినవి సుమారు 300 రూ. వున్నాయి. అవికూడా అమెని కాదు. ....‘అయన్ని ఏలిపిస్తే, కాని ఎలా! ఆయన న్యాయ స్థానానికి వెళ్ళివుంటారు. ఆయన ఒకసారిగూడా నా క్షేమం తెలుసుకోలేదు.

దనంతా మళ్ళీ వచ్చాడు. ‘తొందరగా కానివ్వమని అంటున్నారు.’

సోమా నెమ్మదిగా పినయంగా ‘తమ్ముడూ, కొంచెం అయ్యగర్పి పిలు’ అని చెప్పింది.

‘అయ్యగారు ఎప్పుడో వెళ్ళిపోయారు.’ దనంతా అగలేదు.

బయటనుంచి హఠన్వేగంతో మాటిమాటికీ వినిపిస్తూంది. అమెను తొందర చేస్తూ, ‘ఏం ఇంకా వెళ్ళరా!’ అని పెద్దకోడలు అరవటం వినిపించింది.

దాది జీవా వచ్చి ‘తొందరగా కానియ్యి. పెద్దక్కగారు కోప్పడుతున్నారు’ అని చెప్పింది.

సోమా భయపడింది. పెద్దకోడలు చెయ్యిపట్టకుని బయటకు ఈడిస్తే ఏం జరుగుతుంది! నాగురోజుల్లో అమెను చాలా అర్థం చేసుకుంది, ఏడుపు పేగాన్ని పెరపులు పళ్ళతో నొక్కిపెట్టి అవుకుంటూ ఎలా కూర్చుందో అలాగే లేచింది బయట కారువైపు వెళ్ళిపోయింది.

సోమ ఇంటి ముఖ్యారంభించి వస్తుండగా చూసి బరకత్ తన స్థానంలో కూర్చున్నాడని వెనకటి తలుపు తెరిచాడు. అలాంటి ప్రకారం కారునుంచి దిగలేదు.

సోమ కూర్చోగానే అతను అలాగే నిర్లక్ష్యంగా తలుపువేసాడు. కారు వెళ్ళిపోయింది.

కారు బంగళానుంచి కొద్ది అడుగులు ముందుకు వెళ్ళింది. సోమ ఏడుపు గొంతుతో 'అన్నా' అని పిలిచింది.

బరకత్ తిరిగిచూశాడు. అతని నడుటిమీద మురుకలుపడ్డాయి. 'ఏమిటి?' అన్నాడు.

సోమ కళ్ళనుంచి కన్నీళ్ళబొట్లు జారిపడ్డాయి. 'ఎక్కడికి తీసుకెళ్ళుతున్నావ్?' అని అడిగింది.

'స్తేషనుకు.'

'ఎక్కడకు వెళ్ళడానికి?'

'ఎక్కడికీ చెప్పు' అని కారువేగం తగ్గించి చెప్పారు. 'అమ్మగారు యాభై రూపాయలు ఇచ్చారు. ఎక్కడికీ చెప్పు. టిక్కెట్లు తీసుకుని ఇస్తాను. మిగతా డబ్బులు నీవి. నీ ఇష్టంవచ్చినట్లు వాడుకో.' బరకత్ కారువేగం పెంచుతున్నాడు.

'విను అన్నా.' సోమ వెక్కుతూ చెప్పింది.

'ఏమిటి?' బరకత్ వెనక్కితిరిగి చూశాడు.

'కొంచెం అయ్యగారి అపీసుకు తీసుకెళ్ళు.'

బరకత్ నవ్వడంనుంచి కఠినంగా దూరమైపోయింది. 'అమ్మగారు విన్ను స్టేషను వద్ద పెట్టిన టిక్కెట్లు చెప్పారు. నవ్వు బాగా ఇబ్బంది పెడుతున్నావ్' అన్నాడు కొంచెం పరాధీనంగా.

'చేతులు జోడిస్తున్నాను.'

'విన్ను అపీసుకు తీసుకు వెడతాను. అయ్యగారేమో నామీదే మండిపడతారు.'

'నాకోసం ఒక్కసారి' సోమ బ్రతిమలాడింది. 'నీ కాళ్ళ పట్టుకుంటాను.'

దొరకత్ మూడుమరుపునుంచి తిప్పి ఒక ఇంటిదగ్గర కారు ఆపి, 'నేను వెళ్ళి అయ్యగారికి సమాచారం అందిస్తాను' అని చెప్పాడు.

దొరకత్ తిరిగివచ్చి 'అయ్యగారు అపిసులో లేరు. కచ్చేరికి వెళ్ళారు' అన్నారు.

'అయ్యో. రెండునిముషాలు ఆగు.'

'ఎవరో దుస్తులు కూర్చున్నాడు. అయ్యగారు లేచి చెప్పమన్నారు.' దొరకత్ మండిపడ్డాడు.

సోమా వెళ్ళివెళ్ళి ఏడ్చింది. కారు వేగంగా ప్లేషనువైపు వెళ్ళిపోయింది. ప్లేషనుదగ్గరకువెళ్ళి దొరకత్ మళ్ళీ అడిగాడు. 'నరే, ఎక్కడికి టిక్కెట్టు తీసుకోనూ!'

సోమా ఏడుస్తూ వుండిపోయింది. ఏం చెప్పలేదు. దొరకత్ కారు ఆపి, 'చెప్పు కావా ఏమన్నా, ఏడుస్తూనే వుంటావా?' అని అడిగాడు.

'ఎక్కడకూ లేదు.' సోమా ముఖం కప్పకుని వెళ్ళివెళ్ళి ఏడుస్తూ చెప్పింది.

'అయితే కాదులోనే వుంటావా? ఎక్కడ దింపను? ఎక్కడి కెల్లెంనుకుంటున్నావు?'

'ఎక్కడికి లేదు.'

'చివరకు నేను కారుని బంగారాకు చేర్చాలి.'

'నన్ను ఏ నడిదగ్గరకన్నా. ఆరవిదగ్గరకన్నా తీసుకెళ్ళు.'

'అక్కడ ఏం చేస్తావు?'

'రస్తాను.'

దొరకత్ ఒక్కక్షణం ఆలోచించి కారుని కదిలించి ఒకవైపు తిప్పాడు. ఒక విర్జనమైన ప్రదేశంలో ఆపి, 'ఎను' అని సోమాని పిలిచాడు.

'ఏమిటి?' సోమా వెళ్ళివెళ్ళి ఏడుస్తూ అడిగింది.

'నతో వస్తావా?'

సోమా క్షణం ఆలోచించి, తల ఆడించి అంగీకరించింది.

'ఎక్కడికైనా వస్తావా' అనడిగాడు బరకత్.

సోమా మెదకిపుతూ అంగీకారం తెలిపింది.

'అయితే చచ్చిపోవాల్సిన అవసరమేముంది? ప్రపంచంలో చాలా చోటంది, చాలా అవకాశాలున్నాయి, సరే, ఏమన్నా డబ్బు తెచ్చావా?'

'లేదు.'

'ఎందుకని? ఏ దగ్గరేగా డబ్బుందే?'

సోమా చీరకొంగుతో ముఖం కప్పకునే 'డబ్బు నాది కాదుగా, వాళ్ళ డబ్బు తీసుకోను' అని చెప్పింది.

'ఏన్ను ఒకచోట కొంచసేపు వుంచుకాను' అని చెప్పి బరకత్ కాదులో అమెను ఢిల్లీ గేజువైపు పట్టణం లోపలికి తీసుకువెళ్ళాడు. ఒక చిన్న ఇంటి ఎదురుగా ఆపాడు. 'నువ్వు ఇక్కడ వుండు. నేను రెండుగంటలలో తిరిగివస్తాను. బిండిని బంగళాకుదేర్చి డబ్బు తీసుకుని వస్తాను. ఆనమ్మకద్రోహులు కాకు దొంగ తనంచేసి తీసుకెళ్ళానని నా పేరుమీద వారంటు పెట్టించినా పెట్టించవచ్చు' అని చెప్పారు.

'వస్తావుగదా?.....ఎంతసేపట్లో?' సోమా భయపడుతున్నట్లుగా అడిగింది.

బరకత్ రొమ్ము చదుచుకుంటూ, 'ఇది బీరవాడిమాట, ధనసంతుడిమాట కాదు. ప్రమాదం, నష్టం, వుంటుందేమోనని ఆలోచించక్కర్లేదు. వస్తావునికేవల తప్పకుండా వస్తాం. ఏపటిస్థితిలోనైనా 'ఇదే షరతుమీద జీవించడం, అల్లామీదే నమ్మకం' అన్నాడు.

వైవాహికజీవితంలో ఎండమావులు

దారిస్టర్ జగదీశ్, మనోరమ వడినగర్లని అవమానపరచడంకోసం కుట్ర వన్ని వాళ్ళకీ వనిమఃషిగా వుంటున్న సోమాకి ఒకేరకమైన చీరలుకొని తెచ్చారు. ఆ సంఘటనకు పరిణామంగా చెలరేగిన అలలకి కేవలం సోమాని ఇంట్లోనుంచి బయటకు వెళ్ళగొట్టి ఆగిపోలేదు.

ధార్యంలో అభిప్రాయభేదాలు రావటంవల్ల అన్నగర్లహృదయాల వ్యాకుల పడ్డాయి. తండ్రిగారు పైనవుండగాగూడా వాళ్ళు ఆప్తి పంపకాలగురించి అడగ పోగారు. ఈ ప్రసంగంగురించి పోల్లాటలు చెలరేగాయి. మనోరమ నోరు తెరిస్తే రాయి పెద్దపడినా, చిన్నపడినా ఇద్దరూకూడా విరుదుకుపడేవాళ్ళు. ఇంటి అడపడులు అన్న గౌరవం, ఆ ఆలోచనగూడా వాళ్ళ వాగ్దోషిని అరికట్టలేకపోయాయి. అమె వయసు ఇంతగా పెరగటం ఒకతప్పు. అమె ఒంటరిగా తిరుగుతుండన్నది ఒక కళంకం. ఎదో ఎక్కడెక్కడో వ్యాసాలు వ్రాయడం అన్నది ఒక అపరాధం. పెద్ద పడినా, చిన్నపడినా, తలలు అడిస్తూ, చేతులు తిప్పుతూ ఏ గౌరవమర్యాదన్న ఇంట్లోనూ ఇంత వయసుపచ్చిన అడిపిల్లని కిన్నగా చూడలేదని చెప్పతూ వుండే వాళ్ళు.

మనోరమకు కటువంటి వాతావరణంలో ఇంట్లో వుండటం అనంభవంగా వుండేది. పత్రిక పనికోసం పార్టీ అటసుకి వెడితేవరి, అమె తిరుగుబోతు. శిలం లేవిది అనడానికి అవకాశం చక్కేది. మనోరమ రెండుసార్లు జవాబివ్వాలని పొర పాటు చేసింది. కాని వాక్యయ్యంలో ఓడిపోయి ఆ విషయమై గంటలకరది పడిస్తూ వుండిపోయింది. తన గతినుంచి బయటకువచ్చే దైర్యంకూడా అమెకు లేకపోయింది. అమె పత్రిక పనికోసం పార్టీ అటసుకుకూడా వెళ్ళలేకపోయేది. మనోరమకు ఆలోచించగా - ఆలోచించగా ఒక ఉపాయం తట్టింది. 'మీరు చెప్పిన మాట నచ్చింది. పివాహం రెండువారాలలోపల జరగాలి' అని అమె సుకరీవాదాకు నైచ్చింది.

మనోరమ ఈ ప్రసంగంగురించి వివరాన్ని ఒక పుక్తరంలోవ్రాసి

అన్నగారికి ఇచ్చింది. ఆ ఇంట్లో వుండటం ఇక అసంభవమని విశ్వయించి. ఆ ఇంట్లోనుంచి విముక్తి పొందేందుకు, పివిల్ మేరేజ్ ఏర్పాటు మొదటినుంచే చేయవలసింది. ఎందుకంటే సుకలీలాలా తనను వెంటనే బొందాయి తీసుకువెళ్లటానికి వీలుగా వుంటుందని అన్నగారికి వ్రాసింది.

జగదీష్ ఇంటిపరిస్థితిచూపి బాధపడుతున్నాడు. ఆయన మనోరమతో మాట్లాడాడు. 'నువ్వ ఇంతవరకున్నాంది ఇప్పుడు చాలా తొందరపడుతున్నావు. మొదట నాన్నగారి అభిప్రాయం, మిగతావాళ్ళ అభిప్రాయం తెలుసుకోవలసింది' అని అన్నారు.

మనోరమ బాధించిన గొంతుతో తలవంచుకుని, 'మీరు వాళ్ళతో చెప్పండి. నాకు ఈ ఇంట్లో స్థానంలేదని. అభిప్రాయం తీసుకునే ప్రశ్నేముంది; న్యాయస్థానానికి వారంరోజులు ముందుగా సూచన ఇవ్వడం అవసరం. ఆ సూచన మీరు ఇవ్వండి. మీవల్ల కాకపోతే నేనే స్వయంగా ఆపని చేస్తాను' అంది.

ఇంట్లో ఒకసారి మళ్ళీ అలజడి ప్రారంభమయింది. మేమూరుని దెబ్బపర్తి లక్ష్మణనిస్థితి ఏవిధంగా అయిందో అదేవిధంగా అయింది లాలాగారి పరిస్థితి. తల్లిగారు వేడుగా దుఃఖిస్తున్నారు. ఆమెను ఓదార్చేవా రెవ్వరూ లేరు.

తల్లిగారిమనసులో ముగ్గురు సోదరుల ఏకైకసోదరి వివాహంగురించి అనేక కోరికలున్నాయి. ఆమె అనేకవంశవత్సరాలనుంచి ఎన్నో నగర్ని. ఇతర వస్తువుల్ని దాచివుంచుతూ వచ్చారు. మన్నో వివాహానికి కట్నంగా పనికివస్తాయనికదా అని. మన్నో పెళ్ళి చేసుకోవడానికి అంగీకరించేది కాదు. ఇప్పుడేమో ఈ వుపద్రవం తెచ్చిపెట్టింది. ఆమె కడుపు చించుకుని పిరిపించసాగారు. ఆమె తనవితానే నిందించుకోవటం ప్రారంభించారు.

రెండవవడిన ఇంతకుముందు దెన్నడూ జరగని దురాచారంవల్ల బాధపడుతూ రెండుచేతులూ బుగ్గలపీడవేసుకుని, 'అయ్యో నేను చచ్చాను, ఈ దుండగం చూడు! వాకిప్పుటికి ముగ్గురుపిల్లలు పుట్టారు. అయినా ఇప్పుడు చాలా మిగతావారితో మాట్లాడాలంటే శరీరం పటికిపోతుంది. మా పెళ్ళి అయిందంటే పల్లకిలో ఎక్కేవరకూ ఎక్కడికి వెళుతున్నామో తెలీదు. ఈ కాంపు అడవిల్లొచ్చాడు. వైరిచ్చి పెళ్ళి చేసుకుంటున్నాడు' అంది.

లాలా క్యాలనహాదు విడిలేనివారై పోయారు. ఈ అవకాశాన్ని పిల్ల పెళ్ళికి సంబంధించిన కుట్రనమయం అనుకుంటారా. పిల్ల లేచిపోతేందన్నకళంకం అపాదించేనమయం అనుకుంటారా. ఇటువంటిపరిస్థితిలో ఎవరిని ఆహ్వానిస్తారు? ఎవరికి ముఖం చూపిస్తారు? కూతురు ఇతరమకస్థుడైన ఒక పాపికునితో పెళ్ళి పోతోంది.

ఆలాత్రి పెద్దకోడలు, రెండవకోడలు నరహా ఇచ్చారు.

'మాటను పెంచుకని ఇంకా ఎక్కువ దుర్దశ కల్గించటంవల్ల లాభం లేదు. అడగకుండా మన అభిప్రాయం చెప్పటంలో అడ్డమేముంది? అడపిల్ల పెళ్ళి ఏవిధంగా అవుతుందో మనోరమ పెళ్ళి కూడా అలాగే జరిగితే లాలాగారు పిల్లై అరవై వేల ఎలాగో ఇస్తారు. ఇరవై పాతికవేల పైబయ్య అవుతుంది. అన్నయ్యలుగూడా అయిదారువేల ఇవ్వబ్బి వస్తుంది. అమ్మ ప్రేయర్ రోడ్ లో వున్న బంగళా మన్నోకు కట్టంలో ఇవ్వడానికి విశ్రయం చేసుకునివున్నారు. అబంగళా అద్దె విడిగానే అట్టే బెట్టేవారు. అదంతా ఈ ఇంటి సంపదనుంచేకదా పోయేది. ఇప్పుడు అమ్మాయి తన ఇష్టప్రకారం తనకు నచ్చినవాణ్ణి చేసుకుంటోంది. ఏమీ చిన్నపిల్లకాదు, వయసువచ్చిన పిల్ల. ఇలాగే నూటకేస్ తీసుకుని వెళ్ళిపోతుంది. దానికన్నా ఇదే మంచిది. గౌరవం ఎంతైనా కాపాడుకోవటం మంచిది' అని మిగతా ఇద్దరు అన్నయ్యా అనుకున్నారు.

'ఇప్పుడు పెళ్ళి జరిగేదేముంది? పెళ్ళి ఆయేపోయింది. మనందరికీ చెప్పటమే మిగిలింది. ఆ మొగాడు ఈ ఇంటికివచ్చి దీనితో కలిసివున్నాడు. మసూరీలో బీర్బర్దూకలిపి షికార్లు చేస్తుండేవాళ్ళు. ఇప్పుడు జరగబోయేదేమిటంటే వాటి జల్లెపైన కప్పటం, జల్లెడ చాటపైన ముసుగు వేయటం. మనమేమో దూర దేశాల్లోవుండి సంపాదించి పంపించడానికే వున్నది. అన్నగారేమో ఇంట్లో తెచ్చి పెట్టారు, ఈ చెల్లెలేమో అట్టై పెట్టకుంది. మనంగాని రాకపోకే ఈ వ్యవహారం జరుగుతూనే వుండేది. పెళ్ళి అయితే అయిపోయింది' అని మర్నాడు రెండవ కోడలు చాటింపువేయడం మొదలుపెట్టింది.

ఇటువంటి బంధువులని, పరిచితులని ఆహ్వానించినా లాభమేముంది? వచ్చి మనవిగురించే విచార్య మొదలుపెడతారు. మనోరమ ఇచ్చిన రెలిగ్రాంకు సమా

రానంగా సుకలీవాలా శాఖి విర్జయించి పంపారు. రెండువారలే మధ్యలో వుండి, అన్నయ, వసనయ, ఆనమయం రాకముందే వెళ్ళిపోవటం మంచిదినుకన్నారు. అమ్మాయికి ఏమిచ్చారని అందరూ అడుగుతారు. కాని సంపత్తిని, వ్యాపారాన్ని విడిచించాల్సిన ప్రశ్న వుంది. దాన్ని తృణీకారం చేయగలగడం వాళ్ళకి సంభవం కాదు.

సుకలీవాలా విశ్వయించినతేదీకి తన ఇద్దరు మిత్రులతోనూ బొంబాయి నుంచి వచ్చారు. వేడిప్రేరేపి బంగళాకు పిలిపించారు. పదిహేనునిమిషాలలో పదిహేనురూపాయల ఖర్చుతో లక్షాధికారి కూతురి వివాహం అయిపోయింది. గౌరవప్రతిష్ఠలన్న హిందూమతంవాళ్ళకి ఇంతకన్నా అవమానం ఇంకేముంటుంది.

మనోరమని అప్పగించేసమయంలో వదినగర్లకి, అన్నగర్లకి కూడా కన్నీళ్లు కచ్చాయి. కట్నం ఏమీ ఇవ్వలేదు. కేవలం మనోరమ వస్తువులన్న ఎనిమిది పెట్టెలున్నాయి. ఆ పెట్టెలని ప్రేషనకు పంపించి టుక్ చేయించడం జరిగింది. అయిదు పెట్టెలలో మనోరమ బట్టలు, మిగిలిన మూడు పెట్టెలలో పుస్తకాలు వున్నాయి.

వెళ్ళేటప్పుడు ఆమె తండ్రిగారు పదకొండువేల చెక్కు, అన్నలందరూ కలిపి పదకొండువేలవంద చెక్కు ఆమెకు ఇచ్చారు. ఇకే కల్పం. మనోరమ చెక్కులవలె చూడకుండానే వాటిని తీసుకుని పప్పులో పెట్టుకుంది. ఆమె గంటి రంగనూ, నిరుత్సాహంగనూ వుంది. అమెకళ్ళు పిరసంగా వున్నాయి. రోవలకు వెళ్ళి జల్లని కడుసుకుంది. దూపి, దీపాను, కొత్తరూపను ముద్దు పెట్టుకుంది. కన్నీళ్లు విడిచిన అన్నల కళ్ళవంక, వదినల కళ్ళవంక ఆమె చూడలేదు.

సుకలీవాలా బొంబాయిమెయిల్ కడిలేవరకు తన కొత్తబంధువులతోపాటు ప్లాట్ ఫారం మీదనే నిలబడివున్నాడు. ఆయన వినయం, అడకువలకు ప్రతిరూపం. ఇంతపెద్ద గౌరవప్రతిష్ఠలుగల పరివారంతో తనకు సంబంధం కలవబంపల్ల ఆయన మాటిమాటికి కృతిజ్ఞత తెలియచెప్పారు. వాళ్ళ అమ్మాయికి గౌరవం, విశ్రాంతి కస్తానని పదేపదే చెప్పారు. ప్రతిఒక్క బంధువుని పేరు పేరున బొంబాయి రమ్మని అహ్వానించారు. ఆయన పచ్చని శరీరచ్చాయ, రూపం, వినయం చూపినకర్వాత, అమ్మాయికి వరుడు మంచివాడే దొరికాడని అందరికీ నమ్మకం ఏర్పడింది.

మనోరమ బండిలో మానంగా కూర్చుండిపోయింది. బండి కఠినమీదట చేతులు జోడించి అందరికీ నమస్కారం చేసింది.

సుకలీలాలాతో వచ్చిన ఇద్దరు మిత్రులు వధూవరులు ఒంటరిగా వుండడాన్ని ఆలోచనతో తమకోసం మరొక వస్తుకాను కలపార్థమొంటను రిజర్వు చేయించు కున్నారు. కాని ఇంత నభ్యంత చూపించగలగడం ఇతర ప్రమాణీకులకు సంభవం కాదు.

రాత్రి పడిగంటలయింది. బండి లాహోర్ పోలిషేరలుదాటగానే పై బద్దరు ఇద్దరు ప్రయాణీకులు నిద్రపోవడానికి ఏర్పాట్లు చేసుకోసాగారు. సుకలీలాలా మనోరమకు దగ్గరగాకూర్చుని ప్రేమగా ఆమె వీపుపైన చేయిపేసి నవ్వి, ఆమె విశ్రాంతి తీసుకోవడం గురించి అడిగారు.

నిస్సంకోచం, అధికారంతో నిండిన పురుషుని స్వర్ణవల్ల మనోరమ కళ్ళు మత్తుతో వలిపోయాయి. ఆమె నవ్వి ధ్యేయవా రర్పించింది ప్రణయానికి ఆకుర పడే సుకలీలాలా ఆమెవైపుకి చేతులు చాచారు. మనోరమ చక్క నర్థంబిలోనూ, పెద్దైతెరచి రాత్రి పేమకనేడుస్తులు తీయడంలోనూ నహాయం చేశారు. సుకలీలాలా చేతులు మాడిమాటికి ఆమెను తాకుతుండటంచేత మనోరమ మధురమైన అనుభూతిని పొందుతోంది. ఆమెన తిచ్చానస్వర్ణ భుజాలమీద, మెడమీద తగలబంచేత మనోరమకు శరీరంలో విద్యుత్తు ప్రవాహిస్తన్నట్లుగా వుంది. సుకలీలాలా ముందుకువెళ్ళి ఆమెకోసం స్నానాలగది తయారు తెచ్చారు.

మనోరమదగ్గర రాత్రిపూట కట్టకని పడుకునేందుకు గొను, పైజామా వున్నాయి కానీ ఆమె వాటిని ఎన్నడూ ధరించేకాదు. ఎప్పుడో మొదట్లో సరదా కొద్దీ కొనుక్కుంది. సుకలీలాలాతోకలిసి మొదటిసారి ప్రయాణించేస్తూ ఆ దుస్తులను కట్టుకోగానే ఈ బట్టలలో ఎలా వుంటాను? అని ఆమెకు అనిపించింది. స్నానాలగదిలోవున్న ఆద్దంలో, ఆ దుస్తులలో తన శరీరం ఆమెకు చాలా అందంగా కనిపించింది. దువ్వెనతో జాట్లగూడా సరిచేసుకుంది, ముఖంమీద చేత్తో పొడరు గూడా అద్దకుంది. ఇప్పుడు తిప్పకుండా అందంగా కనిపిస్తాను అనుకుంది. ఆమె అక్కడనుంచి బయటకు రాగానే సంకోచవల్ల మెడ వలిపోయింది.

సుతరీవాలా తన పక్కమీద కూర్చుని ఓరికిస్తున్నారు. మనోరమ పక్కమీద పడుకుంది. సుతరీవాలా నవ్వి 'లైటు ఆర్మేయనా, వుంచనా' అని అడిగారు.

మనోరమ తల ఆడ్డంగా తిప్పింది. లైటు ఆరిపోయింది.

మనోరమకు తన నుడుటిమీద సుతరీవాలా చేతులస్పర్శ. పెడిమలమీద ఆయన పెడిమలు తాకిన అనుభూతి కలిగింది. తర్వాత 'గుడ్ నయట్' అని ఆయన చెవులదగ్గర చెప్పటం విడిపించింది.

నిద్రయంగా, అధికారంతో విండిన ఆయన స్పర్శ అనుభవంలేని మనోరమకు ఏదో కొత్తగా వుంది. ఆహా ఎంత పరుగుమైన అనుభూతి! మనోరమ చేతులు కదిలించటానికి ప్రయత్నించి విఫలమయింది. వీపు బలంగా నొక్కబడటంచేత కదలేక అలానే వుండిపోయింది.

లైటు ఇంజిన్ లో చీకటి వ్యాపించింది. స్నానానికి వెళ్తున్న తండ్రిమీద మాత్రం తోవలివెగువల్ల ప్రకాశించే ఉత్సవమైన వీరిపురంగు ఆకారం కనిపిస్తోంది. ప్రయాణించేసే ఆరిన్న ప్రపంచానికి రాత్రికోసం చంద్రుని అటబొమ్మ కియారు చేసినట్లుగా వుంది ఆ వీలాకారం. మనోరమ కళ్ళు మూసుకుని తన పక్కమీద పడు కునివుంది. పట్టుకాసు బిరుస్కింగు వేగమైన బిడినదకెంతో కలిసి పూయాలావుతూ ఆమెను 'నిదుంపో, నిదుంపో, రాకుమారి నిదురపో' అని పాడుతున్నట్లుంది.

మనోరమ నిద్రపోవటంలేదు. నిద్రపోవాని అనుకోవడంకూడా లేదు కాని ఎప్పుడు నిద్రపోయిందో ఆమెకే తెలీదు.

లైటు వేగంగా వెడతోంది. మనోరమ నిద్రలేచింది. వేగంగా వెళ్ళే లైటులో పక్కమీద నిద్ర వెళుతున్నట్టే అనుభవం. వైవాహిక జీవితంలో మొదటి ప్రభావం. ఆమె సుతరీవాలా బిరువైపు ఓగ్గిపడతూ చూసింది. ఆయన గార నిద్రలో వున్నారు. పర్చని నుడుటిమీద ముంగిరులు కోమరింగా నాటించేస్తూ కనిపించాయి. ఎంత ఆందంగా కనిపిస్తున్నారు. తమ ఆయన స్వంతం అనుకుంది. పైన ప్రయాణీకులు గారనిద్ర పోతున్నారు. మిగతావాళ్ళు లేవకముందే బట్టలు మార్చుకుండావని మనోరమ అనుకుంది. ఆమె తొందరగాలేని పక్కమీదనుంచి కిందికి దిగింది. అసనంమైన వస్తువులు, బట్టలతీసుకుని స్నానానికి వెళ్ళి

టోయింది. ఏ బట్టలు కట్టకోవాలో నిర్ణయించుకోవడంలో చాలాసేపు పట్టింది. జాబ్బుని అతిప్రయత్నంతో నర్దుకోవడంలో కూడా చాలాసేపు పట్టింది.

మనోరమ ముస్తాబై వచ్చి తనసీట్లో కూర్చుంది. ఆయన 'గుడ్ మాట్నింగ్' చెప్పి నవ్వి ననవ్వు ఎంతో మమరంగా అనిపించింది. తర్తకు అనసర మైవస్తువులు బయటకు తీయడంలో సహాయం చేద్దామనుకుంది కానీ తర్త పైకైలో ఏమేమి ఎక్కడన్నాయో ఆమెకు తెలీదు. ఆమె ఇటువంటిపని ఎప్పుడూ చేయలేదు. ఎవరైనా జబ్బుందితే తప్ప ఎవరికీ సేవ చేయలేదు.

రైలుబండిలో రెండవ ప్రపంచయుద్ధంకాలాకు గుంపువుంది. పస్తుల్లాసులో గూడ షూనుష్యక, ఏకాంతం దొరకింది అనంభరంగా వుంది వాళ్ళిద్దరూ తప్ప బండిలో ఇంకెవరూ లేకపోతే.....అనుకుంది మనోరమ. ఈ పెర్తప్రయాణం ఎప్పుడు పూర్తవుతుందో, ఎప్పుడు బొంబాయి చేరాలమో, అని ఆలోచిస్తుంది.

సుకలీవాలా ఆమెకు దగ్గరగాకూర్చుని మాట్లాడసాగాడు. 'ఓన్ను మొదటి సారి కలసకున్నప్పుడే, నా ఎవవాం నీతో అవుతుందని నామనసు చెప్పింది' అన్నాడు.

లాహోర్లో తాము మొదటిసారి కలుసుకున్నవిషయం సుకలీవాలా మనోరమకు గుర్తుచేయడం మొదలుపెట్టాడు. 'మీ పరివారంవాళ్ళకి ప్రాచీనవరంవరం. ప్రాచీనసంస్కృతిమీద షమ్మకం వుండటంచేత మన పెళ్ళినల్ల వాళ్ళకి ఎక్కువ సంతోషం కలగలేదు. కాని కాలక్రమాన వాళ్ళప్రవర్తన మారిపోతుంది. తర్వాత వాళ్ళు మనకి సహాయం చేయగలుగుతారు అన్నారు గానీరంగా.

వాళ్ళు ఇంగ్లీషులో మాట్లాడుకుంటున్నారు. 'అవిషయం వారిపైతేయింది' అని మనోరమ పరుగుతీసి పెన్ను, నామెక్కులు బయటకు తీసింది. 'హైదర్ అలీ సుకలీవాలాకు చెల్లించాల్సింది' అని చెక్కులపెనుక వ్రాసింది. 'మనోరమ' అని సంకకం చేసింది.

మనోరమ నామెక్కులూ సుకలీవాలాచేతుల్లో పెట్టింది. సుకలీవాలా నవ్వి 'దీనికి తొందరేముంది?' అన్నాడు.

'అంతా మీదేగా' అన్నది మనోరమ.

సుకలీలాల పరివారమంతా టడోల్ లో వున్నారు. బొంబాయిలో వ్యాపారం చూసుకునేందుకు ఆయన ఒంటరిగా వుంటున్నారు. ఇంట్లోపనులు చేయడంకోసం నొకడున్నాడు. బొంబాయి పారిశ్రామిక పట్టణం. అక్కడ సుమారుగా ప్రజలంతా ఇరుకుప్రదేశాలలో కాలం వెళ్ళుచున్నట్లు వుంటారు. లాహోర్ లో మనోరమ వుండే బంగళాల బొంబాయిలో ఎఝిసి-పడిగతులు తీసుకునివుండటం సంతోషం కాదు. ఆయన పల్లెటూరుహిల్ మీద ఒక పన్నుబంగళాలోని పై అంతస్తులో వుంటున్నారు. ఆయన అద్దెకు తీసుకున్నది కేవలం మూడుగదులు. దీనికే అద్దె వంద రూపాయలు ఇస్తున్నారు. ఇదంతా మనోరమకు తెలియజెప్పారు.

మనోరమకు మూడుగదులు ఏమీ తక్కువ అనిపించలేదు. చిన్నచోటుని సర్ది, అలంకరించి వుంచకలుగుతుంది. పరివారంవార్యేవరూ లేకపోకేమాత్రమేం. వాళ్ళిద్దరూ తమ ప్రేమగూటిలో నిర్విఘ్నంగా, విస్వంకోపంగా వుంటారు అని అనుకుంది.

సుకలీలాల మనోరమని ఇంటిదగ్గరించి కొంచెంపేదల్లో వస్తానని బయటకు వెళ్ళాడు. వరండాకు ఎదురుగా అనంతమైన సముద్రం పెద్దపెద్ద కెరటాలతో హోయన ప్రహేళిస్తోంది. పేఘాంతో అచ్చాపించబడి, ఎర్రరంగువార్చిన మబ్బు తునకలవెనక అణిగివున్న ఎర్రవిసూర్యుడు సముద్రంలో సమాధిలోకి వెళ్ళిపోతున్నాడు. ఇంటిగదులు గులాబీరంగులో వున్నాయి. ఆ ఇంట్లో, భర్తతో కలిసివుండే మొదటిరాత్రి వస్తోంది. వంటఇంట్లో వంటవాడు ఆమె సరిహద్దకారం వంట చేస్తున్నాడు. ఆమె మూడుగదుల్నినర్థి అలంకరించింది. ప్రతిగదిలోకి చాలాసాల్లు వెళ్ళి తిరిగిచూసి వచ్చింది. పడకగదిని అలంకరించేటప్పుడు ఆమె శరీరం పిగ్గుతో పులికించిపోయింది. గదిలో రెండు పెద్దపెద్ద మంచాలున్నాయి....

ఉదయం విర్రలేచేటప్పటికి మనోరమకు రాత్రి విర్ర లేకపోవటంచేత అలసటగానూ, శరీరం బయలుగానూ వుంది. తనమీద తనకే జాలి కలుగుతున్నట్లుగా అనిపించింది. పవిత్రమైన తన శరీరానికి అనవసరంగా మచ్చ ఏర్పడిందేమో అనుకుంది. సుకలీలాల పిగ్గుపడుతూ 'కొట్టిరోజులమంచి నా ఆరోగ్యం బాగుండుటందేదు. మందు తీసుకుంటాను' అన్నాడు.

మనోరమకు సుతరీవాలా అన్నమాట అనుచితంగా తోచింది. ఆ ఆలోచనకు దూరమయేందుకు, అరింకరించుకునేందుకు మనసు కలగలేదు.

సుతరీవాలా చాలా అడకువగా ప్రవర్తించేవాడు. మనోరమ అలా ప్రవర్తించలేకపోవటంవల్ల సోమరితనాన్ని, దిశియాన్ని అనుభవిస్తూ వుండేది. ఏం చేయలేక ఆలోచిస్తూ కూర్చునేది. ఇదేమిమాట, మాటిమాటికి అమాలు ఆలోచిస్తూ కూర్చోవలసివేసిన అవసరమేముంది? ఇంట్లోనివనిలో మరసు లగ్నం చేద్దామనుకుంది కానీ చేయటానికిమటుకా ఏముంది? నొకప్పుడు పనంతా చేస్తాను, చేస్తూనే వున్నాను. అమె ఏదో వత్రితో, పుస్తకమో తీసుకుని చదవడానికి కూర్చునేది.

సుతరీవాలా ఉదయం టివెన్ చేసి వెళ్ళిపోయేవారు. ఒంటిగంటన్నరకు తోటనానికి వచ్చేవారు. ఒక్కొక్కప్పుడు వచ్చేవారుకూడా కాదు. మనోరమ మరసు పుస్తకాలు చదవటంలోకూడా లగ్నమయేదికాదు. పగలు నిద్రపోయే అలవాటు వుంది. సుతరీవాలా సాయంకాలం తిరిగివచ్చి టీ త్రాగినతర్వాత మనోరమను కారులో బయటకు తీసుకువెళ్ళేవారు. క్రికెట్ క్లబ్బుకో, సినిమాకో తీసుకెళ్ళేవారు. అప్పుడప్పుడూ రాష్ట్రకుకూడా తీసుకువెళ్ళేవారు. అప్పుడు తోటనంగూడా బయట హోటల్లో చేసేవాళ్ళు. అర్ధరాత్రి సమయానికి ఇంటికి తిరిగివచ్చేవాళ్ళు.

మనోరమకు చదవటానికి చాలా సమయంవుంది కానీ మరసు కేంద్రీకృతమయేది కాదు. కొత్తప్రదేశంలో ఎవరూ పరిచయం లేకపోవటంవల్ల అమె ఎక్కడికీ వెళ్ళలేదు. బజారువనుతు చూస్తూవుండు అని సుతరీవాలా సంహా ఇచ్చాడు. బజారువెళ్ళి ఏ వస్తువులు కొనాలి అని ఆలోచించేది. అమెకు సమయం గడవటం కష్టమవుతూ వచ్చింది. పెళ్ళికాకముందు ఏం లోటువుంది కనుక ఇప్పుడు తీరు తోందనుకోవడానికి. సుతరీవాలా పెళ్ళిప్రస్తావన ఎందుకు చేశాడు? మిగతా ఆడ పిల్లలు పెళ్ళయినతర్వాత ఎంతో ఆనందంగా, ఉల్లాసంగా వున్నట్లుగా కనిపిస్తారు...! ఏదో రహస్యం వాళ్ళ పెరిమలవరకూవచ్చి చెప్పటానికి ప్రయత్నిస్తున్నట్లుగా చంచలంగా వుంటారు. కానీ తను కేవలం మోసపోయినట్లుగా అనుకోవాలి. తన్యగా వుండటంచేత తన స్థితి రుచివీయమైనదిగా వుందని ఎందుకు అనుకుంది. ఎందుకు....ఎలా....? భర్త చేసేపనుల్లో భాగం పంచుకుంటే కొంతసమయం గడుస్తుంది అనుకుంది.

సుకలీవాలా నవ్వుతూ అన్నారు—‘నాపది నేనే చేయగలను. నువ్వు ఫలానాపదిలో పెట్టబడి పెట్టు అని పెట్టబడివాణ్ణి బ్రతిమలాల్పి వస్తుంది. ఇంకొక్కళ్ళప్రమేయం వుండదు. మనిషిలోతు తెలుసుకోవాల్సివుంటుంది. వాళ్ళస్వభావం కనిపెట్టాల్సి వుంటుంది. దిన్న క్లబ్బుకి వెంటజీసుకెళ్ళినతరువాత ఒకపియ్యలో రెండులక్షల పెట్టబడి లాగటానికి చూస్తున్నాను. ఇప్పటివరకూ ఇతరులపియ్యలు అమ్ముతున్నాను. ఇప్పుడు నేనే స్వయంగా పియ్య తయారుచేసి అమ్మాలనుకుంటున్నాను. పెట్టబడి వాళ్ళకి, బద్ది మనది.’

సుకలీవాలా అనుకున్నారు. రైలులో ప్రయాణం చేసేటప్పుడు మనోరమ అతనికి దగ్గరగావచ్చే తన స్వర్ణపొందుతూ కూర్చోవడానికి ఆకృతపడింది. కానీ ఇప్పుడు ఆమెకు ఆ ఆలోచన లేదు. కారణం తెలుసుకున్నారు. పంజాబులోని చల్లటిగాలిలో, దిన్నమైన వాతావరణంలో పెరిగిన ఆ ఆహ్లాద తనకన్నా చాలా ఆరోగ్యంగా వుంది. ఆమె వైవాహికజీవితంలోకి అడుగుపెట్టేనాటికి విండు అవ్వని. సుకలీవాలా వైవాహికజీవితం గడపకుండా, వైవాహికజీవితం అనుభవించాలన్న ప్రయత్నంలో కాటకంగా వీరనంగా వుండి, కేవలం కోరికను, అదిలాషను తిరిగి వున్నాడు. మనరితనమనే పెరుగుతూవచ్చే సంర్యాకాలంలో వివాహాన్ని ఆవారంగా విర్మించుకున్నారు.

మనోరమని సుకలీవాలా అనేకకాలాల్లో తీసుకువెళ్ళేవాడు. అనేకమంది యువకులని, యువతులని పరిచయం చేసేవాడు. అతను మనోరమ మనసుకు అనందాన్ని కలిగించాలని తపాతపాలాడేవాడు. కానీ మనోరమకు అలావలైన వాతావరణం లభించేదికాదు. సార్టీలలోనూ, క్లబ్బులలోనూ, షికార్లగురించి, గుర్రపుసందాగురించి సందాషణలు జరుగుతూవుండేవి. శ్రీర సమావేశాలలో తనకు పరిచయంలేని శ్రీలగురించిన చర్చ జరుగుతూవుండేది.

సుకలీవాలా మొదటిలాత్రి తన పరిస్థితికారణంగా మనోరమకుడట పిగ్గుకో కూడిన నిరుత్సాహాన్ని పొందేవాడు. మనోరమని సంకృప్తిపరచాలని చేసిన ప్రయత్నాలు ఏవిధమైన సంతోషకరమైన ఫలితం కలగలేదు. వివాహంజరిగి మూడు వారాలయింది. సాయంకాలం అతను మనోరమను వినిమాకు తీసుకువెళ్ళాడు, ఆ తర్వాత దామ్మకు తీసుకువెళ్ళాడు. ఆ సాయంత్రం సుకలీవాలా నవ్వుతూ కనిపి

స్తున్నాడు. ఇంటికి తిరిగివచ్చి మనోరమ బట్టలు మార్చుకుని విద్రపోయేద్రయ తనలో వుంది.

మనోరమ తన మంచంమీద వడుకునేందుకు ఏర్పాటు చేస్తుండగాచూసి నుకలీవాలా ఆమెదగ్గరకు వచ్చాడు. 'ఆ రోజు నా ఆరోగ్యం బాగాలేదు, ఆ విషయాన్ని చుర్చిపో' అన్నాడు సంకోచపడతూ. ఆతను ఆమె మంచంమీద కూర్చున్నాడు. మనోరమకు ఆ అవమానం దెబ్బలా తగిలింది. ఆమె బయట వసారాలోకి వెళ్ళి కూర్చుంది.

నుకలీవాలా అవమానం పొందాడు. కానీ దైర్యంచేసి మనోరమకు నవ్వు తెప్పరించుకున్నాడు. మనోరమ ఏడవసాగింది. విషయంపై నుకలీవాలా మెదంకుండా పడుకున్నాడు. మనోరమ ప్రవర్తన ఆతనికి నహింపరాని అవమానంగా అనిపించింది. ఆతను కొంచెం కఠినంగా మాట్లాడాడు. మనసులో భార్యవల్ల పొందిన అవమానపు మంట, శరీరంలో మండలవల్ల కలిగిన ప్రేరణ ఆతన్ని వ్యాకులపెట్టసాగాయి. ఆతను ఆతి కష్టంమీద చాలాసేపటికర్వాత విద్రపోగలిగాడు. ఉదయంలేచి మనోరమతో ఏమీ మాట్లాడలేదు. ఏడుగంటకే తయారైపోయి నొకరుని మెట్లకెక్కికుప్పిల్చి 'మాకు అవసరమైన పనివుంది. తోజనం అట్టుతోనే చేస్తాము. సాయంత్రానికి వస్తామని అమ్మగారితో చెప్పు' అని చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

మనోరమ నిరుత్సాహంగానూ, వీరసంగానూ వుంది. వివాహం చేసుకుని పొందిందేముంది? ఎంతపెద్ద పొరపాటు....ఎంతమోసం....! ఆమె టీ మాత్రం త్రాగింది. ఏమీ తినలేదు. స్నానంచేసి బట్టలు మార్చుకోవడానికికూడా ఉత్సాహం లేదు. ఇంట్లో ఏపని లేకుండా కూర్చోవడంకూడా బాధగా వుంది. ఇల్లు ఆమెని బంధించివేసే పంజరంలా అనిపించేది. ఆలాగే లేచి బట్టలు మార్చుకుంది. రోడ్డు మీదకువెళ్ళి సముద్రంవైపు బయలుదేరింది. మల్ బార్ హిల్ మీద ధనవంతులబంగళా ఉన్నాయి. పిల్లలు ఇళ్ళనుంచి స్కూలుకు వెళ్ళడానికి బయటకు వస్తున్నారు. ఎంతో ఆరోగ్యంగానూ, ఆనందంగానూ వున్నారు. ఇది గృహస్థుజీవితం కానీ నేను అడుగుపెట్టిన వైవాహికజీవితం మోసం అని అనుకుంది వాళ్ళను చూసి.

మనోరమ తైదీ వీరదగ్గరకు చేరింది. కొందరు పయనుచున్నవాళ్ళు

సముద్రపు ఒడ్డున తిన్నేమీద కూర్చునివున్నారు. శిశికాలపు ఎండలో వడమటివైపు నుంచి వచ్చే ఆరోగ్యకరమైన గాలిని సేవిస్తున్నారు. ఆమెకూడా సముద్రపు ఒడ్డున తిన్నేమీద కూర్చుంది. 'ఏమిటి చేయటం : వైవాహికజీవితంవల్ల కలిగేమారుర్యం తనకు లేనేలేదు. అనవసరంగా వంచనలో చిక్కుకుపోయింది. కాలేజీలో టీచరు పని చేయటం మంచిది. లాహోర్లో కొద్దిరోజులు ప్రతికల్ పనిచేసింది. అప్పుడు ఎంత బాగుండేది! పదిహేనురూపాయల నెలసరిజీతంమీద పనిచేస్తుండేవాళ్ళు. భూషణ్ కఠినంగా మార్చడంవారు. కానీ ఆయన హృదయంలో మనిషిమీద నమ్మకం, గౌరవం వున్నాయి. ఆయనకోకని దూలోనూ, ఎండలోనూ కాలి వడకన తిరిగినా, పోట్లాడుకున్నా. అవమానంగానూ, హీనంగానూ వున్నట్లు అనిపించదు. భూషణ్ నన్ను మోసంచేయాలని అనుకునేవారు కాదు. అందుకే దగ్గర దగ్గరకు వస్తూకూడా 'మేము దూరమైపోయాము' అని ఆలోచించసాగింది.

మనోరమ ఎండలో తక్కుమనే సీలినముద్రంవైపు రెప్ప వార్చకుండా చూస్తూ ఆలోచిస్తోంది—భూషణ్ కు తను కష్టపడేవాడని, అన్నిటిని ఓర్పుతో భరించేవాడనే గర్వం వుంది. ఒక లక్ష్యంకోసం ఆయన పోరాడుతున్నారు. నేను కేవలం డబ్బు, బంగళా, బట్టలు, కార్లు కోరుతానని ఆయన అనుకున్నారు. ఒకవేళ ఆయనదగ్గర ఈ వస్తువులుంటే ఇందులోనే చిక్కుకుంటారా! నన్ను ఎన్నిసార్లు రెప్పకొట్టారు! ఎన్నిసార్లు అవమానించారు! ఆ రోజు ధర్మశాలలో సోమావిషయం తీసుకుని ...కానీ ఆయన కఠినమైనా, రెప్ప కొట్టడంలోనూకూడా విశ్వాసం తొణికిసలాడేది. కఠినంగా కనపడే భూషణ్ ముఖం, సన్ననిదైన శరీరం దారుణ్యమైనవి. ఎచ్చని సున్నితమైన సుతలీవాలా ముఖం మృదువుగా వుంటుంది. తన శరీరంలో కలిగిన బాపి, అనహ్యంవల్ల అతన్ని తిరస్కరించేద్దామని ఆమెకి అనిపించింది. భూషణ్ కు నామీద నమ్మకమేలేదు. నేను ఈ వస్తువులని కాలితో తన్ని పారవేయగలనని ఎప్పుడో భూషణ్ కు విరూపిస్తాను అనుకుంది.

భూషణ్ బొంబాయిలోనే వున్నాడని మనోరమకు జ్ఞప్తి వచ్చింది. 'పీపుల్స్ వార్', 'లోకయూద్' ఇక్కడే ప్రచురించబడతాయి. ఖేత్ నాదీ మెయిన్ రోడ్ ఆమెకు జ్ఞాపకమొచ్చింది. ఇద్దరూ ప్రతికచండా ఇదే చిరునామాకు వంపేవాళ్ళు. లాహోర్ ప్రతికల్ పనిచేసేదప్పుడు ఈ ఆఫీసుతో ఉత్తరప్రత్యుత్తరాలు జరుగుతూ

వుండేది. సుకలీవాలా సాయంకాలానికి వస్తావని చెప్పివెళ్లారు. ఎప్పుడైనా తిరిగి రావీ. ఇక్కడ కూర్చుని తన గత జీవితాన్ని గురించి ఆలోచించి ఏడుస్తూ కూర్చుంటే లాభమేమింది? అని ఆనుకుని ఆమె సముద్రపు తిన్నె మీదనుంచి లేచింది. కమ్యూనిస్టు కార్యాలయందగ్గరకు వెళ్ళడానికి దోవ ఆమెకు తెలియదు. టాక్సీవాళ్ళయితే అన్నిదోవలూ తెలుసుకునివుంటారు. మెయిన్ రోడ్డుమీదకు రాగానే ఒక ఖాళీ టాక్సీ కనిపించింది. సైగమాడగానే టాక్సీ దగ్గరకు వచ్చింది. టాక్సీలో కూర్చుని 'ఫేత్ వాడీ మెయిన్ రోడ్' అని చెప్పింది.

ఒకవేళ భూషణ్ ఈవేళ్ళు కార్యాలయంలో లేకపోతే! ఆమె కార్యాలయంలో వనిచేసే అనేకమంది పేర్లు ఎరుగుండివుంది. ఆ పేర్లు తరుమగా పత్రికలో ప్రచురితమవుతూ వుంటాయి. కనీసం ఆ ప్రదేశమైనా చూసిరావచ్చు. అని ఆలోచించింది.

టాక్సీడ్రైవరు మలబార్ హిల్ కు పూర్తిగా బిన్నంగావున్న ప్రదేశంలో ఒక బజారులోకి వచ్చి 'ఇదే ఫేత్ వాడీ, ఎక్కడికి వెడతారు?' అని అడిగాడు. మనోరమ చుట్టపక్కల అంతా అసరిచితంగా వుండటంచూసి 'రామభవన్, కమ్యూనిస్టు పార్టీ' అని చెప్పింది.

'లాల్ బావలా వెళ్లాలా?' టాక్సీడ్రైవరు అడిగాడు. కొంచెం ముందుకు తీసుకువెళ్ళి ఒక పెద్ద తెల్లని ఇంటిఎదుట టాక్సీ ఆపాడు. ఇంటిముఖద్వారంవక్కవంకరలుగాతిరిగిన మెట్లున్నాయి. మెట్లకుదగ్గరగా ఒక యువకుడు బెంచీమీద కూర్చునివున్నాడు. కొందరు మెల్లెక్కి పైకి వెళుతున్నారు. కొందరు కిందికి దిగుతున్నారు. మౌనంగా ఎవరిపనిలో వాళ్లు విమర్శిస్తూ వున్నట్లున్నాడు. మనోరమ ఆ యువకుని దగ్గరకెళ్ళి - 'అఫీసు పైనవుందా?' అని అడిగింది.

'మీరు ఎవర్ని కలుసుకోవాలి?' యువకుడు అడిగాడు.

'కామ్రేడ్ భూషణ్ ను.'

'ఏపని చేస్తుంటారు?'

'పత్రికలో....'

'ఏ పత్రికలో, ఏ డిపార్ట్ మెంట్ లో....?' యువకుడు దారానికి వేళ్ళాడదీసివున్న కాగితాలనుంచి ఒక కాగితం చించి మనోరమకు ఇచ్చాడు.

‘వ్రాసి ఇవ్వండి.’

అంతపెద్ద కార్యాలయంచూసి మనోరమకు ఆశ్చర్యం కలిగింది. భూషణ్ వి అందరూ ఎరుగుండివుంటారా? భూషణ్ ఏపనిచేస్తాడో అమెకు తెలీదు. కొంచెం ఆలోచించి ‘లాహోర్ లో’ పనిచేసే క్రామేడ్ భూషణ్ వి కలుసుకో కోరుతాను, మనోరమ’ అని కాగితంమీద ఇంగ్లీషులో వ్రాసింది.

బెంబీమీద కూర్చునివున్న యువకుడు పక్కనే కాగితాలుకలిపికట్టే ఇంకొక యువకుణ్ణిపిల్చి మూతీలో ఏకోచెప్పి ఆ కాగితం ఇచ్చారు. అతను పక్కనేవున్న మెట్లెక్కి పైకి వెళ్ళాడు. మనోరమ తనపర్పు చేతులతో నొక్కివట్టుకుని విరీషిస్తూ విలబడింది.

యువకుడు బెంబీమీదనుంచిలేచి కొంచెం సంతోషించి ‘మీరు ఇక్కడ కూర్చోండి, పైకి మనిషిని వంపాను’ అన్నాడు.

‘పరవాలేదు, మీరే కూర్చోండి. నాకేమి ఇబ్బందిగా లేదు’ అంది మనోరమ. పైనుంచి చాలామంది కిందికి వచ్చారు. ఎంతో పైకి వెళ్లారు. ఆ యువకుడు ఇద్దరినిమాత్రమే ఆపాడు. వచ్చేపోయేవాళ్ళు యువకులు, క్రామేడ్ లు కాని లాహోర్ క్రామేడ్ లకన్నా ఎక్కువమంది వున్నారు. ఆరోగ్యంగా, అందంగా వున్నారు. మనోరమ రోడ్డువైపుచూస్తూ విరీషిస్తోంది. ఇంతలో ‘హలో క్రామేడ్!’ అన్న పరిచితమైనగొంతు వినిపించింది. అది భూషణ్ గొంతు. భూషణ్ నవ్వుతూ మెల్లనుంచి దిగుతున్నాడు. ఇప్పుడుకూడా కలం ఆతనివేళ్ళమధ్య వుంది. ‘ఎప్పుడు వచ్చావు?’ అని ఆతను ఆశ్చర్యంగా అడిగాడు.

మనోరమ నవ్వుతూ ప్రయత్నించింది.

‘మవ్వు పోను చేయాల్సింది. ఎప్పుడు వచ్చావు? ఎలా వచ్చావు? మిగతా వాళ్ళగూడా వచ్చారా? జగదీష్ వచ్చాడా?’ అని భూషణ్ అడర్తగా అడిగాడు.

‘మీరెలా వున్నారు?’ మనోరమ నవ్వుతూ అడిగింది.

భూషణ్ కొంచెం అలసివున్నట్లు, నీరసంగానూ కనిపిస్తున్నాడు. మనోరమకు ఈర్ష్య కలిగింది. ‘ఇంతపని చేయాల్సిన అవసరమేముంది ఇతనికి?’ అనుకుంది.

'రా పైకి రా.' భూషణ్ మనోరమని తనతోపాటు పైకి తీసుకెళ్ళాడు. మొదటి అంతస్తు, రెండవ అంతస్తు, మూడవ అంతస్తులలో అన్ని గదులలోనూ బల్లలమందు కూర్చుని అందరూ పనిచేస్తున్నారు. చైపురైటరు టకటకమని శబ్దం చేస్తోంది.

'రా, మా గదిలోకి వెళ్ళి' అని భూషణ్ అన్నాడు కానీ మళ్ళీ ఆలోచించి 'అతిథులు కూర్చునే గదికి వెళ్ళింద' అన్నాడు.

ఆ గది బాగుంది. బాగా పెద్దది. ఎర్రటి దారంతో కొడవళ్ళు చిహ్నాలు. సమ్మె టలచిహ్నాలు అల్లిన తెల్లపిత్తెర గోడకి వేళ్ళాడుతోంది. మార్కులు, రెసిన్ ల వటాలున్నాయి. ఒక మూల పెద్ద రేడియో నెమ్మదిగా మోగుతోంది. ఆ రేడియో డగ్గర కూర్చుని ఒక వ్యక్తి పెన్ను, కాగితాలు తీసుకుని ఏదో రాసుకుంటున్నాడు. ఇంకొక వైపున ఓ యువకుడు వార్తాపత్రిక చదువుతున్నాడు. భూషణ్, మనోరమల వైపు ఎవరూ పరిశ్రా చూడలేదు. భూషణ్ మనోరమని ఓ కుర్చీలో కూర్చోమని చెబుతూ 'ఎప్పుడు వచ్చావు?' అని తన ప్రశ్న రెట్టించాడు.

'నెంపుకోంది.'

'అయితే ఇంతవరకూ కలవలేదేం?'

'కడుసుకోవటానికి వచ్చాను.'

'ఒక నెంతర్వాతా. ఫోనుగూడా చేయలేదు. చాలాపనిలో వున్నావా? ఎక్కడ వుంటున్నావు?'

'మర్ బార్ హిల్.'

'అడ్రసు చెప్పు. నేను వస్తాను.'

'నేపియర్ రోడ్ లో, ఓక్ మాన్ జీ స్ట్రీట్, 17 వ నం. ప్లాటు.'

'ఇక్కడికి ఎలా వచ్చావా? చెప్పలేదు.'

'ఇక్కడ ఏం చాలా ఆసీసులున్నాయా? మనోరమ మాట మార్చేసింది. 'ఓ అడ్రసు కనుక్కోవడం కష్టమైపోయింది.'

'రా వీకు చూపిస్తాను' అని అంటూ భూషణ్ ఉత్సాహంగా రేచిదిరిదిగ్గాడు. అదే సమయంలో ఒక అమ్మాయి పైలు చేతులో వట్టుకుని వచ్చింది. ఆ పైలుతో

భూషణ్ వీపుమీదవరుస్తూ 'ఇది తీసుకో' అని ఇంగ్లీషులో చెప్పటం మొదలు పెట్టింది. 'విన్నగురించి నువ్వు గొప్పగా చెప్పుకుంటావు. విన్నరాత్రి ఎనిమిది గంటలకు మిషనుమీద కూర్చున్నాను తెలుసా! ఇప్పుడు లేచాను, ఒక్కసారిలో 178 పేజీలు. రెండురోజులు ముందే ఇస్తే నీ పొమ్మే పోయింది!'

'నువ్వు విజంగా ఆడదెయ్యావివి! నాకు ఇది వ్రాయడానికి నాలుగుపగళ్ళు. నాలుగురాత్రులు వట్టింది తెలుసా! ఇప్పుడు ఒంటిగంటకు ఈ రిపోర్టు పి. బి. కి ఇవ్వాలి' అన్నారు భూషణ్ ఆమెతో.

మనోరమ ఆ యువతివైపు చూస్తోంది. నల్లవిరంగు. ముఖంమీద అలసట వలన నీరసం. పెద్దపెద్ద కళ్ళల్లో విద్రలేమివలన ఎర్రటిచారలూ స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. ఉంగరాలతిరిగిన వత్తైన జాటు చిక్కువడి చింపిరిగా వుంది. చీరకొంగు ఎక్కడ క్రింద పడిపోతుందోనన్న ఆలోచనే లేదు ఆమెకు. ఆ అమ్మాయి మనోరమవైపు పరిశీలనగా దూడలేదు.

'ఈమె మన లాహోర్ కాఫ్రేడ్. మనోరమ. ఈమె మద్రాసు నముద్రపు ఒడ్డున వుండే చేప, పారో' అని భూషణ్ పరిచయం చేశాడు.

పారో చేతులు జోడించి మనోరమవైపు స్నేహపూర్వకంగా చూసి వచ్చింది. మనోరమ ప్రతివనుస్కారం చేసింది.

'పారో, చూశావా, మా పంజాబు అమ్మాయిలు ఎంత అందంగావుంటారో!' అన్నారు భూషణ్.

'సరే' పారో మనోరమవైపుచూసి 'పదిహేనుగంటలు ఎడతెరిపి లేకుండా రైపు చేయగలదా!' అని భూషణ్ అడిగింది.

'పదిహేను గంటలేనా! ఆమె ముప్పైగంటలవరకు చేస్తుంది' భూషణ్ నమాదానం చెప్పాడు.

'నేను రెబైర్ రెండుగంటలు చేస్తాను. నేను 'స్టాక్స్ వయల్ వి తెలుసా! మంచి కామ్రేడ్వి' పారో వచ్చి 'మీరు దూరంనుంచి వచ్చారు. మీ ప్రాంతం వాళ్ళతో మాట్లాడండి' అని వెళ్ళిపోయింది.

భూషణ్ మనోరమని వరండాలోకి తీసుకువచ్చారు—“ఇది ‘పిపుర్స్ వార్’ గది. అది మరాఠీ ‘లోకయద్’, అది ‘కొమిజింగ్’. గుజరాతీ ‘లోకయద్’ గది క్రిందవుంది. ఆర్గనైజేషను అపీసు పై నవుంది. మారీపర్సబ్యూరో కూడా పైనే వుంది. ఆ ఫోటో డిపార్టుమెంటు. ఈ గది పెక్రెటిరీ. అక్కడ ఇతర కామ్రేడ్ల గదులున్నాయి. వాళ్ళు దగ్గరగావుండటం అవసరం. వివాహమై, భార్యలుకూడా పనిచేస్తున్నవాళ్ళకి ఒక్కొక్క గది ఇవ్వటం జరిగింది. మిగతావాళ్ళంతా ఒకచోట కలసివుంటారు. చాలామంది దగ్గరలోనే ‘రెడ్ ప్లాగ్’ హాలులో వుంటారు. కొందరు ప్లే హాలు అండ్ రీలో వుంటారు. కొందరు తమ మిత్రులదగ్గర ఏర్పాటుచేసుకుని వుంటున్నారు” అంటూ నడువైపులా చూపించాడు.

‘కామ్రేడ్ భూషణ్, విన్న కామ్రేడ్ బి.టి. పిలుస్తున్నారు.’ అన్న కేక వినిపించింది.

భూషణ్ మనోరమని క్షమార్పణ కోరాడు—‘కొందంపేపు కూర్చో, నే విప్పుడే వస్తాను. ఇవ్వాళ పి. బి. మీటింగులో ఈ రిపోర్టు ఇవ్వాలి. ఒకవేళ అందుకే పిలిచివుంటారు. నేను ఇది ఇచ్చివస్తాను. నువ్వు ఈవ్రతికీ చూస్తూవుండు. ఇప్పుడే సస్తాను.’

రేడియోదగ్గర కూర్చున్నవ్యక్తి తన కాగితాలు ముడిచి భద్రపరుచుకని రేచి విరిచివేశాడు. ‘ముఖ్యమైన వార్తలేమైనా వున్నాయా?’ అని అతన్ని అడిగాడు భూషణ్.

‘అలానే నడుస్తోంది. ముఖ్యమైన వార్తలేమీ లేవు.’

మనోరమ వార్తాప్రతిక ఇటూ అటూ తిప్పసాగింది. పార్టీ కార్యాలయం వాతావరణం ఆమెకు నజీవంగానూ, నిండుగానూ వున్నట్లు అనిపిస్తోంది. బిల్లుల ముందు కూర్చుని పనిచేసేవాళ్ళ తమ ఇష్టంప్రకారం, ఉత్సాహంగా పనిచేస్తున్నట్లుగా కనిపించారు. భూషణ్ వెళ్ళి పదివిమూసాలయింది. మళ్ళీ గదియారం చూపింది. పదిహేను విమూసాలయింది. మనోరమ తన అంతరాంతరాల్లోంచి వెలువడే దీర్ఘ శ్వాసని బిగపట్టి ఆలోచిస్తోంది—‘ఒకవేళ రాహోర్ వ్రతిలో పనిచేస్తూ పని చేస్తూ ఇక్కడకు వచ్చివుంటే ఎంత బాగుండేది! ఇక్కడవాళ్ళ ఎంతో సంతో

షంగా వున్నారు. పారో విబ్బరంగానూ, సంతోషంగానూ వుంది. ఇతరగడుంలో నవించేస్తూ మిగతా అమ్మాయిలు కవిపిస్తున్నారు.... ఒకవేళ భూషణ్ తనకు వహాయం చేస్తే.... కాని ఈమాట తన నోటితో ఎలా చెప్పుతుంది?'

మనోరమ మళ్ళీ గడియారం చూసింది. ఇరవై ఏముషాలు గడిచిపోయాయి. 'ఏళ్ళకి తీరుబడి ఎక్కడిది నేను వెళతాను.... వస్తే చెప్పివెళతాను.... ఇక్కడికివచ్చి ఏదైనా వనిచేయడం మొదలుపెడతాను.... సాయంకాలం వేటికి తిరిగి వెడుతూ వుంటాను.... అతను ఎమంటాడు, 'మేము విడివిడిగా వున్నట్లు అనిపిస్తాం' అనుకుంది.

సాయంకాలం సుకరీవారాతో కలిపి వెళ్ళే క్లబ్బు, పార్టీ, హోటలు, మద్య పానం చేసేచోటు, రేననుగురించిన పంజాషణ, తళతళమెరిసే చీరలు, ఒత్తుగా మేకప్ గుర్తుకొచ్చాయి. ఇక్కడ పగలు గడిపినతర్వాత అటువంటి సాయంకాలం ఎలా అనిపిస్తుంది, ఎలా సాటి అవుతుంది? సుకరీవారా అత్యంతరపెడతాడు. అయినా అకవివల్ల నాకు జరిగే లాభంగావి, అతనికి నాకూ సమానత్వంగావి ఎక్కడుంది.... 'సమానత్వం' మాట ఆలోచించగానే ఆమెమనసు అనహ్యంతో విడిచిపోయింది.

భూషణ్ నలభై ఏమిషాలతర్వాత వచ్చాడు. అనేకవిధాలుగా ఉమార్పణ కోరసాగాడు— 'హిందూదేశం మొత్తంలోవున్న యూనిట్స్ లి రిపోర్ట్....'

భూషణ్ తన గడియారంవంక చూశాడు— 'పన్నెండు నలభై అయిదు అయింది. నువ్వు టోజనం చేశావా? రా, మాతోపాటు టోజనం చేద్దామని. మా కమ్యూన్ లో ఎంత తక్కువ అర్జుమీద ఎంతమంచి టోజనం దొరుకుతుందో చూడు. అలా బొంబాయిలో ఇంకెక్కడా దొరకదు. నువ్వు తినిచూడు, పంజాబీవంటకన్నా కొంచెం తేడాగా వుంటుంది— కానీ ఏమీ నచ్చుతుంది. ఉండు. నేను మాయాకి చెప్పి వస్తాను. లేకపోతే నన్ను తిడుతుంది. ఒకవిముషం.'

భూషణ్ మళ్ళీ వెళ్ళిపోయాడు. మనోరమ మార్క్కు గడ్డంవైపుచూస్తూ మళ్ళీ ఆలోచించసాగింది. భూషణ్ తిరిగివచ్చాడు— 'పదివిముషాలలో గంట మోగుతుంది' అతను ఉత్సాహంగా అన్నాడు— 'ఒకవేళ క్రామేడ్ జోషి టోజనం చేయ

టూనికవస్త్రే నీకు ఆయన్ని పరిచయం చేస్తాను. కానీ ఆయన గదిమంచి అప్పు తప్పదూ బయటకు వస్తారు. ఆయనకు భోజనం అక్కడికే సంపిస్తాము. మిగతా వాళ్ళందరూ భోజనానికి వస్తారు.'

గంట మ్రోగింది. భూషణ్ మనోరమని అక్కడికి తీసుకువెళ్ళాడు. పెద్ద గది. ఎర్రనేలమీద గోనెపట్టాలు పరిచివున్నాయి. ఒకవైపు అల్యూమినియం ప్లంబు. గిన్నెలు. మగ్గులు. గ్లాసులు దుకాణంలోలాగా అమర్చివున్నాయి. అందరూ ఒక్కొక్కవళ్ళం. గిన్నె. గ్లాసు. మగ్గు తీసుకునివెళ్ళి కూర్చుంటున్నారు. వాళ్ళలో వాళ్ళ మాట్లాడుకోవడం. నవ్వు - పరిహాసాలవల్ల వచ్చేవ్వని కాలేజీలో మధ్య వచ్చే కలవులలో విద్యార్థులు స్వేచ్ఛగా తిరుగుతున్నట్లుగా వుంది. అన్నిస్థానాలు నిండి పోయాయి. ఇంకా చాలామంది మిగిలివున్నారు. 'మాయా' తనిఖీ చేసేవనిలా నిలిచివుంది. 'ఇప్పుడు ఇంకా మిగిలివున్నవాళ్ళు రెండవసారి' అని చెప్పింది మాయా. ముస్తై నరిలై మంది యువకులలో ఆరుగురు-ఏడుగురు యువకులుగూడావున్నారు. కానీ ఎవరూ సంకోచంగానూ, బాధపడుతున్నట్లుగానూ లేరు.

భూషణ్, మనోరమా జోషికోసం నిశ్చిస్తూ చోటు దొరికినాగూడా వేచివున్నారు. పారో తొందరతొందరగా వచ్చింది. భూషణ్ నుచూసి, 'నాకు చాలా ఆకలిగా వుంది' అంది. 'యూ మిన్ డ్ ది బస్ (ఇప్పుడు బస్సు వెళ్ళిపోయింది) ఇప్పుడు రోపరి తెళ్ళావంటే మాయా చంపుతుంది' అన్నాడు భూషణ్.

పారో గదిలోకి తొంగిచూసింది. ముఖంతిప్పి 'ఏకుమటుకూ ఏం చోటు దొరికింది' అంది.

'అందుకే అందరం కలిసే వెళదాం.'

'ఏతోపాటు ఎప్పుడూ రాను, వదిసార్లు వెనకవడినా సరే.'

'నాకూ ఏం తొందర లేదు, చూద్దాం' భూషణ్ నవ్వి అన్నాడు.

'చూడు' పారో బొటనపేలు చూపించింది. ఆ సంభాషణతో విచారగ్రస్తులాలైన మనోరమహృదయం సంకోషంతో పులకరించింది.

పారో మనోరమని సంబోధించి భూషణ్ వైపు చూపించి సొంజ్జచేసింది— 'కామ్రేడ్, ఈ మనిషి చాలా విసుగుపట్టిస్తాడు. ఒకటేమిటంటే ఇతనివ్రాత ఎలా

వుంటుందని అడగకు. మళ్ళీ కాంగ్రెస్, కాన్ఫరెన్స్, కమిటీ, కంపెనీ అన్నచోట 'క' అనిమాత్రం వ్రాస్తాడు. దీన్ని అర్థంచేసుకుని బైపు చేయాలి. రిపోర్టు మహా భారతం వ్రాసినట్లుగా వ్రాస్తాడు. ఒక్కతప్పు దొర్లితే అంతా మళ్ళీ బైపు చేయిస్తాడు. జోషి మాట్లాడడం, ఇతను వ్రాయడం ఒకేలావుంటాయి. ఏళ్ళు సంతకాలు చేస్తారు. అరే! జోషి వస్తున్నారు!

భూషణ్, మనోరమా తిరిగిచూశారు. పొట్టిగా, వడలుగావున్న ఖాకి విక్కరు, చొక్కా తొడుక్కునివున్నారు ఆవ్యక్తి. మందంగావున్న కళ్ళజోడులో రెవరెవలాడుతున్న కళ్ళు. రెండురోజులనుంచి పెరిగిన గద్దం. అంత విరుక్తా హంబువున్న మనోరమకుగూడా దేశంలోవున్న పార్టీ అంతటికి నాయకుడైన ఆవ్యక్తిని చూడాలన్న కుతూహలం కలిగింది.

భూషణ్ నుచూపి జోషి ఏదో అన్నారు. మనోరమ అర్థం చేసుకోలేక పోయింది.

'నేనంతా పూర్తిచేసి ఇచ్చేశాను' అని భూషణ్ సమాధానమిచ్చాడు.

భూషణ్ మనోరమని పరిచయం చేశాడు. 'ఈమె కామ్రేడ్ మనోరమ. లాహోర్లోని మన వ్యతికలో చాలాకాలం పనిచేసింది.

'ఇప్పు డెండుకు చేయబందేమి?' జోషి నవ్వి అడిగాడు.

మనోరమ సమాధానం చెప్పలేకపోయింది.

'బొంబాయి ఎప్పుడు వచ్చారు?' జోషి ఆమెని సంబోధించారు.

'దాదాపు నెల అయింది' అన్నది మనోరమ.

'ఇక్కడ మీరేం చేస్తున్నారు?' జోషి మళ్ళీ ప్రశ్నించారు.

'నా ఖర్చుతో కలిసి వచ్చాను.' మనోరమ పెదిమలు కొరుక్కుంటూ నవ్వుటానికి ప్రయత్నించింది.

'ఏమిటి?' భూషణ్ కళ్ళు ఆశ్చర్యంతో ప్రకాశించాయి. 'ఎప్పుడు?'

'నెలరోజులయింది' మనోరమ జోషికి సమాధానం ఇచ్చింది.

'నువ్వు కొత్త పెళ్ళిచూతురిలా అనిపించబందేమి'. జోషి మనోరమ వీపు మీద వృద్ధునిలా చేయివేసి నవ్వారు.

‘మవ్వ ఆ విషయమే చెప్పలేదు’ భూషణ్ వినిందించారు.

మనోరమ నవ్వేండకు చేసిన ప్రయత్నం విషమయింది.

జోషి మళ్ళీ నవ్వి. ‘మీరు ఎరగరు. పార్టీ మెంబర్ల వివాహంలో కూడా మా అధికారం వుంటుంది’ అని చెప్పారు.

‘ఈమె మెంబరు కాదు. కాని మెంబరుతో సమానమే’ భూషణ్ ఆమె నిర్దోషిత్యాన్ని గురించి చెప్పారు.

‘అలాగా’ జోషి క్షమార్పణ కోరుకున్నారు. ‘అయితే మీరు బొంబాయిలో మాతో కలిసి పనిచేస్తారా? నమయం వచ్చినప్పుడు మెంబరుగా కూడా ఆవుతారు. మీ వివాహం ఎవరితో జరిగింది?’ అని అడిగారు.

‘హెచ్. బి. సుతరీవాలా.’

‘పొరటిదేశపు వ్యక్తా! ఎవరు ఈ సుతరీవాలా!’ జోషి భూషణ్ వైపు చూడారు.

‘నాకు తెలియదు.’

భోజనం చేపేటప్పుడు జోషి మనోరమని తన పక్కన కూర్చోమని అడిగారు. లాహోర్ గురించి, లాహోర్ లోని ఇతర వ్యక్తుల గురించి ఆమె వ్యక్తిగతమైన అభిప్రాయాన్ని అడిగారు. మనోరమ పరివారం గురించి కూడా ప్రశ్నించారు. తన ఇంటి విషయం వదిలిపెట్టి మిగతా ఏ విషయాలు మాట్లాడినా మనోరమకు ఏమీ అభ్యంతరం లేదు. జోషి ఆమెని గురించి, ఆమె పరివారం గురించి అడగటం మొదలుపెట్టేసరికి మనోరమ చేతులు భోజనం దగ్గర ఆగిపోయాయి.

‘ఈ భోజనం మీకు నచ్చకపోవచ్చు. పంజాబీవి కదా!’ అని జోషి మాయావి ఏలించారు. ‘మాయా అతిథి కోసం కొద్దిగా పెరుగు లేదా!’

మనోరమ వారి స్త్రావున్నప్పటికీ కూడా ఆమె ముందున్న గిన్నెలో పెరుగు తీసుకువచ్చారు. భోజనం బాగున్నా కూడా ఆమె తినలేకపోతోంది. వదిలిపెట్టడం వుచితం కాదు. ఎలాగో అలా తినేసింది.

‘మా వళ్ళాంచి మేమే కరుకుంటాం.’ జోషి తన పళ్ళెం ఎత్తుతూ

చెప్పారు. 'కానీ అతిథులకు ఈ వియమం లేదు. ఇలాకే, నీ వళ్ళెం నేను కడుగు తాను.'

మనోరమ పిగ్గుపడింది. 'ఒద్దు, ఒద్దు' అంటూ వారిచింది.

భూషణ్ ఆమెచేతనుంచి వళ్ళెం లాక్కునేందుకు ప్రయత్నించాడు. ఇద్దరినీ దిగా సంకోచంతో ఆమె వళ్ళాన్ని వెనక దాచసాగింది. ఆమె వెనుకనుంచి పారో వళ్ళెం లాక్కుంది. ఎంతో ప్రార్థించినప్పటికీ పారో వళ్ళెం ఇవ్వలేదు. 'ఒకరోజు మీ ఇంటికి భోజనానికి వస్తాను, అప్పుడు నీవంతు వస్తుంది' అంది.

భోజనం చేసినతర్వాత భూషణ్ మనోరమని మళ్ళీ అతిథులగదికి తీసుకు వెళ్ళాడు. మిగతావాళ్ళవనికి అటంకం కలగకుండా ఆమెను కూర్చోబెట్టతగినది అదొక్కటే గనీ. మనోరమ ఇక వెళ్ళిపోదామని అనుకుంది.

'ఏ. బి. ఎదుట నేను రిపోర్టు ప్రవేశపెట్టాల్సివుంది. రెండుగంటలు వదులుతుంది' అన్నారు భూషణ్.

'ఇక నేను వెళతాను' అంది మనోరమ.

'అవసరమైనపని వుందా?'

'ఏం లేదు.' మనోరమ నిరుత్సాహంగా అంది.

'ఒకవేళ నువ్వు ఆగితే నేను విన్నూ మీ ఇంటికా దిగబెట్టివస్తాను. ఈ రోజు నాకు మూడు-నాలుగు గంటల ఖాళీ వుంది. పెళ్లిమితాయి తినిపించనా?' భూషణ్ మొహమాటపెట్టాడు.

తన పెళ్లిమితాయి కాదు, చావుమితాయి! మనోరమ మనసులో అనుకుంది. కానీ భూషణ్ ఉత్సాహంలో చెపుతూనేవున్నాడు—'నువ్వు మార్చెట్రిబి చూడలేదు. రెండుగంటలు అక్కడ గడిపినట్లుగాకూడా అనిపించదు నీకు. అక్కడ కూర్చో, తర్వాత కలిపివెడదాం.'

భూషణ్ రైబ్రీ అధ్యక్షురాలైన మిసెస్ ఆఫ్ థేకు మనోరమని పరిచయం చేశాడు.

'మీరు పుస్తకాల జాబితాలు చూస్తారా లేకపోతే ఏదైనా పుస్తకం తీసివ్వనా? ఏదైనా విషయం మీద కావాలంటే చదవటానికి తీసి ఇస్తాను' అన్నారు మిసెస్ ఆఫ్ థే.

మనోరమ జాబితా రిజిస్టరు తీసుకుని ఇటూ అటూ తిప్పుసాగింది కానీ తన విషయంగురించి ఆలోచిస్తోంది. 'పెళ్ళిమితాయి, తన చావుకి సంబంధించిన మితాయి! చచ్చిపోయిగూడా జీవించివుండటం అంతకన్నా ఇంకేమవుతుంది; ఇక్కడ కూర్చునివున్నాను కానీ సుకలీలాలా భార్యనన్న వైజ్ఞానికమైనా, సామాజికమైన వంజరం ఇక్కడకూడా వన్ను బంధించేసింది. మనష్యుడు ఒక్కరైన విషయం ఏముంది? నేను ఆయన భార్యనే, కానీ ఏ విషయంకోసం?' ఆమె మనస్సు అనవ్వుతో విండిపోయింది.

'భూషణ్ ఈరోజు ఏ ఆత్మీయకవర్ణ కలిగారు; అన్నదప్పుడూ కాలేజీలో మాత్రం మాట్లాడేవారు....ఎలా విరిగిపోయింది....నా ఆదృష్టం. లేకపోతే ఈ రోజు నేను అక్కడ వుండేదాన్నికదా! పాలో అతని స్నేహితురాలు. అతనికి పాలోమీద నమ్మకముంది, నామీద లేదు. అనవసరంగా వాగుతాడు - మా వంజాబీ అమ్మాయిలు చూశావా ఎంత అందంగా వుంటారో....నీకు ఆ పాలోయే అందంగా వుంది. ఈమె చేస్తున్నపని నేను చేయలేనా? నా మనసుకేరో సంతోషం కలిగించడంకోసం నేను ముప్పైగంటలు పని చేయగలనని చెప్పాడు. ఎప్పుడన్నా నవ్వు నాకు ఆ అవకాశం ఇచ్చావా? నేను దనువంతులకుటుంబంలో పట్టాను. అందుకే నవ్వు వన్ను నీ శత్రువుగా భావించావు. నా దగ్గర పదిహేనువేలే వుంది. అయినా కూడా నువ్వు వాటితో పదిహేనుసంవత్సరాలు గడపగలవు. అక్కడ, ఆయనదగ్గరైతే ఏపీక, క్లబ్బు, రేస్ ట్రాక్, పెట్రోలిలో ఒక సంవత్సరంకూడా గడవదు ఆ డబ్బు అనవసరంగా ఖర్చయిపోతుంది. ఆవనీ! నూతిలో పడిపోయాను, అంతకన్నా మార్గంలేదు. పెళ్ళిమితాయి, ఈ పెళ్ళి అర్థం తెలిసివుంటే!' అని తనలో తాను అనుకుంది.

మూడుగంటలు గడిచిపోయాయి. భూషణ్ కు ఒకవేళ ఇంకా తీరుబడి అయివుండదు, వెడదాం అనుకుంది. అంసటగావున్నట్లు అనిపించసాగింది. చెక్కబెంచీమీద, వెనక ఏమీ అనుకోవటానికి ఆధారంలేకుండా కూర్చుని కూర్చుని ఆమె అలసిపోయింది. ఏ వ్యాసాలమీదా, వత్రికలమీదా ఆమె మనస్సు లగ్నం కావటం లేదు. మిసెస్ ఆఫ్ డేవిడ్ పెళ్ళిపోదాం అనుకుంది కానీ మిసెస్ ఆఫ్ డేవిడ్ కళ్ళు రిజిస్టరులమీదనుంచి సైకిల్ లేవటమే లేదు. మళ్ళీ గంట మ్రోగింది. అక్కడున్న

వాళ్ళంతా నవ్వుతూ మాట్లాడుతునేమోనని నెమ్మది నెమ్మదిగా విచించసాగాయి. మివెన్ ఆప్టే ఏమీ మాట్లాడకుండానే వెళ్ళిపోయింది.

‘మీరేనా కామ్రేడ్ మనోరమ?’ ఎవరో వినిపిస్తోంది.

మనోరమ వెనక్కి తిరిగిచూసింది. ‘అవునుండీ’ అంది.

నదీవయస్సులోవున్న ఒక లావుపాటివ్యక్తి పంజాబీలో ‘మీకోసం టీ తీసుకోవ్వాను’ అన్నాడు. అతను అల్యూమినియం మగ్గును మనోరమముందు పెట్టాడు. ‘భూషణ్ కు ఇంకొంచెంసేపు ఆలస్యమవుతుంది. అంతే. ఒక ఆరగంట. లాహోర్ లో మీ ఇల్లు ఎక్కడ వుంది? నేను లాహోర్ చాలాసార్లు వెళ్లాను. మీరు అక్కడ మా పత్రికలో పనిచేసేవారా? బొంబాయిలో ఎవరైనా పంజాబీవాళ్ళని చూస్తే చాలా సంతోషం కలుగుతుంది. ఇక్కడ వీళ్ళు మంచివికాదు. తినడానికి మాత్రం ఏం దొరుకుతుంది! పాద శేరు వన్నెందు అజాబం. అవికూడా వీళ్ళు. వట్టి పిళ్ల. మనవై పయితే వీళ్ళకూడా పాతే, ఇక్కడ పాదకూడా వీళ్లు. భూషణ్ కూడా ఎప్పుడూ అనారోగ్యంగానే వుంటాడు. చూస్తున్నారా! ఇక్కడ అంతా పొట్టివాళ్లు. కానీ చాలా తెలివైనవాళ్లు.’

పంజాబీవ్యక్తి ఆనందంతో మెరిసేళ్ళతో ఎన్నోమాటలు ఒక్క గుక్కలో సొంతభాషలో చెప్పేశాడు—‘మంచిది. ఇక నేను వెళతాను. మళ్ళీ కలుసుకుంటాం కదా. నేను ఇక్కడ ఉర్దూ ఎడిషన్ లో పని చేస్తున్నాను’ అనిచెప్పి వెళ్లిపోయాడు.

భూషణ్ ఆరగంటలో వచ్చేశాడు. ‘ఎం చెప్పను, చాలా ఆలస్యమయింది. రిపోర్టులో చాలావిషయాలు వుండిపోయాయి. కానీ బి.టి.వి ఎరుగుదువుకదా, ఆయన కార్మిక ఆందోళన జాతకం తీసుకుని కూర్చున్నాడు. ఇక వెళదాంవద, మవ్వు కాలినడకన బాగా నడవగలవు. ధర్మశాలలో నడుస్తూ వుండేదానివి’ అని భూషణ్ నవ్వాడు. మనోరమ సరేపని మౌనంగా వుండిపోయింది.

జనంతో కిక్కిరింపుతున్న బస్సులో ఆమె భూషణ్ తోకలిసి కూర్చుంది. దోప గుర్తుపట్టింది. చాలాసార్లు సుతరీవాలాతోకలిసి కారులో అటునుంచి వెళ్ళింది. భూషణ్ మాటిమాటికీ అడుగుతున్నాడు—‘సరే చెప్పు, పెళ్లి ఎలా జరిగింది? బారిస్టరు ఎలా వున్నాడు? అవును, ఆ సోమా ఎలా వుంది? ధనసింగ్ తిరిగి వచ్చాడా?’

మనోరమ కేవలం చివరిమాటకు సమాధానం ఇచ్చింది—‘ధనసింగ్ తిరిగి రాలేడు.’ బిస్సు రజగిణధ్వనిలో ఏమీ వినిపించటం లేదని చెప్పింది.

‘ఏమి బిస్సులో కూర్చునే అరిలాటు లేదా, ఇక్కడ అరివాటవుతుంది’ అన్నాడు భూషణ్.

కాలినడకన నడిచేటప్పుడు మనోరమ సోమామగురించి జరిగిన సంఘటన క్లుప్తంగా వినిపించింది. భూషణ్ సానుభూతితో నవ్వి, ‘ఆమె జీవితంకూడా నమస్కారంతో విండినదే’ అని మళ్ళీ గంభీరంగా చెప్పాడు. ‘మన సామాజికనమస్కారం ఇది ఒక ఉదాహరణ. ఒకవేళ బిరకత్ ఆమెను తీసుకెళ్ళివుంటాడు కానీ బిరకత్ ఆమెను ఏం చేస్తాడు? బిరకత్ ఆమె చాలా భారంగా అనిపిస్తుంది. ఒకసారి నై ఆంతస్తుకు చేరుకున్నతిర్వాక మళ్ళీ క్రిందకు ఎలా దిగగలుగుతుంది? ఆమె మరో నైపు పరీక్షోయే అవకాశం వుంది. కానీ మొదటిదోవలోకిమాత్రం తిరిగి రాలేదు. ఇక్కడే బొంబాయిలోనే ఎక్కడో వుండచ్చు. పారిపోయేవాళ్ళకి రెండేవ్రదేశాలున్నాయి. బొంబాయి, లేకపోతే కలకత్తా.’

‘ఇంట్లో పరిస్థితి నువ్వు వుండటానికి తగినదిగా లేదు’ భూషణ్ సమర్థించాడు.

‘అవును.’

‘ఇటువంటిపరిస్థితిలో నువ్వు పెళ్ళి చేసుకున్నావా?’

మనోరమ మౌనంగా వుండిపోయింది.

‘సుతలీనాలాతో ఎక్కడ పరిచయమయింది? ... లాహోర్ లో వుంటూ వుండేవారా?’

మనోరమ తల తిప్పింది.

‘మంచివారేనా. మువ్వ సుఖంగా వుంటున్నావా?’

మనోరమ తలవంచుకుని మౌనంగా వుండిపోయింది.

‘అనవసరంగా సంకోచపడుతున్నావు. ఇందులో సిగ్గుపడాల్సిన విషయం మేముంది?’

మనోరమ ఏం సమాధానం చెప్పలేదు. భూషణ్ లాహోర్ లోని ఇతర

స్నేహితుల్ని గురించి కుళలప్రశ్నలు అడగసాగాడు. మనోరమ సమాధానం ఇస్తూ పోతోంది.

'అలసిపోయివుంటే బస్సులో వెళదాం' అన్నాడు.

'వద్దు' మనోరమ తలతిప్పి వారిందింది.

ఇద్దరూ కాలినడకన వెళుతూ 'తీన్ బత్తీ' చేరారు. మనోరమ పైన తోట లోకి వెళదామని కోరింది. 'హంగింగ్ గార్డన్' లోకి వెళ్ళి ఇద్దరూ ఒక బెంచీ మీద కూర్చున్నారు. సూర్యాస్తమయం అయిపోయింది. నల్లరంగు ధరించిన నముద్రం మీద పడమటివైపు సూర్యాస్తమయవేళపు ఎర్రటిబీడ వ్యాపించింది. వెనుకవైపు కొండక్రింద బొంబాయి నగరం పెద్ద బొమ్మరిల్లులా కనపడుతోంది. 'హంగింగ్ గార్డన్' అంతా దాదాపు ఖాళీ అయిపోయింది.

'మవ్వు ఏ వివాహంగురించి, ఏ భర్తను గురించి ఏమీ చెప్పలేదు....' అడి గాడు భూషణ్.

మనోరమకు కప్పిళ్లు పొంగివచ్చాయి. చీరకొంగుతో నోరు నొక్కుకుంది.

భూషణ్ విశ్లేషణపెట్టాడు. 'నాకు చాలా బాధగావుంది మన్నా! ' అన్నాడు ఇంగ్లీషులో - 'పోపిలే నేనేమీ అడగను.'

మనోరమకు ఇంకా ఏడుపు వచ్చింది. భూషణ్ మూడుసంవత్సరాల తర్వాత ఆమెను 'మన్నో' అని పిలిచాడు. ఆతను ఆమెను మిస్ సరోలా అనిగాని, మనో రమగానూ అనిగానీ పిలిచేవాడు. మనోరమకు అలాపిలవడం తిట్టినట్లుగా అని పించేది.

'గార్డెన్ మూసేసే సమయమవుతున్నట్లుంది. పద వెళదాం.' భూషణ్ ఆమె ద్వారా మరల్చటానికి అన్నాడు.

మనోరమ కప్పిళ్ళు తుడుచుకుంది. కప్పిళ్లతో తడిసిన రుమాలను దాచేసింది. తిరిగి వెళుతూ ఆమె సంకోచంగా అడిగింది. 'ఏకు బాధ అనిపించలేదుగదా?'

'ఎందుకు?'

'వాకు ఏడుపొచ్చింది' మనోరమ వస్యదానికి ప్రయత్నించింది.

'అది నా తప్పు. వద. మీ ఇంటిదగ్గర దింపివస్తాను. నేనుగూడా తిరిగి వెళ్ళాలి.'

'పాలో పీకోనం ఎదురుచూస్తూ వుండివుండచ్చు' మనోరమ అకన్న రెప్ప గొట్టడానికి అంది.

'ఆ పిళాచి తన ప్రియుడు వెంకటాకు ఉత్తరంవ్రాస్తూ వుండివుంటుంది. రెండుసార్లు ఆమె వివాహంకేరీ విర్ణయించబడింది. కానీ వెంకటాకు శంకే దొర కడు. అతను తిరువాన్కూరులో చిక్కుపడిపోయాడు.'

'ఏమిటి?' మనోరమ అశ్చర్యాన్ని ప్రకటించింది. 'కమ్యూనిస్టులుకూడా పెళ్ళి చేసుకుంటారా?'

'ఎందుకు చేసుకోయా? ఆలాగే భూషణ్ గూడా నమోదానమిచ్చాడు. 'కమ్యూనిస్టులమాత్రం మనుష్యులు కారా?'

'సరే, ఇదేమైనా కొత్తపార్టీలైనా?'

భూషణ్ నవ్వాడు. 'నువ్వు పరిహాసం చేస్తున్నావా ఎమిటి? కాంగ్రెసు వాళ్లు స్వరాజ్యంకోసం చేసేన-పుర్వజలాగా, స్వరాజ్యం సచ్చినకర్తాకూని వివాహం చేసుకోమని ప్రతిజ్ఞ చేయడానికి, స్వరాజ్యం వచ్చేంతవరకు ఉప్పు తినము అనిగానీ చెప్పులు వేసుకోము అనిగానీ ఆనవానికి మారేం ఒకటి రెండు సంవత్సరాల కార్యక్రమం కాదు. న-పుర్వజని, విప్లవాన్ని, జీవితాంతం నిర్వహించడానికి ఎ. తవరకూ సంకల్పమవుతుందో, జీవితాన్ని ఏలయినంతవరకు ఆరోగ్యకరంగానూ, ప్రాకృతి కంగానూ చేసుకోవడం ఆననరం.'

'ఇదెప్పుడు తెలిసింది?' మనోరమ గొంతు కఠినంగా వుంది.

'అంతా తెలుసుకుని ఎవడూ పుట్టదు. పరిశ్రాంతమైన జ్ఞానవంతుడు భగవంతుడు ఒక్కడే, ఆయనతో కమ్యూనిస్టులకు పరిచయం లేదు.' భూషణ్ ఎగతాళిగా అదేదోరణిలో నమోదానమిచ్చాడు

వాళ్లు తీవ్ర దీక్షగ్గర తిరిగి నేపియర్ రోడ్డునుంచి రహీమ్ కుల్లా స్త్రీలువైపు వెళ్ళారు. సులీమాలా వచ్చేసివుంటారు. ఒకచేళ భోజనంకోసం విడిచిస్తూ విస్కీ-

తాగుతూవుండివుంటారు. ఏమవికెప్పి వరివయం చేయగలను? అనుకుంది మనోరమ.

నౌకరు వసారాలో కుప్పిలు వేశాడు. 'అయ్యగారు రాలేదా?' అవిషమనోరమ అడిగింది. రాలేదని వివి అమెమనసు కుడుబవడింది.

భూషణ్ వరండాలో కుప్పిలో కూర్చుని, 'చాలా అందమైన ప్రదేశం. ఎంతమంచి దృశ్యం! వీడు చాలా వకవాల్చివచ్చింది. అరిసిపోయివుంటావు' అన్నాడు.

'లేదు. భోజనం తెప్పిస్తాను. భోజనం చెయ్య.'

'ఇక్కడే తిననా? కాని కమ్యూన్ లో మాయా! చెప్పరాలేదు. అమె తిడుతుంది. సరేలే వెళ్ళి తిట్లే తింటాను. అమె తిడుతూనే వుంటుంది' భూషణ్ నవ్వాడు.

మనోరమ నౌకర్ని విలిచి, 'భోజనం వద్దీను. అయ్యగారుకూడా తింటారు' అంది.

నౌకరు నెమ్మదిగా 'ద్రీంకా' అనడిగాడు.

మనోరమ భూషణ్ వైపు ప్రశ్నార్థకంగా చూసింది.

వద్దు వద్దు, నాకు వద్దు. నువ్వు తీసుకోవాలనుకుంటే తీసుకో' అన్నాడు భూషణ్.

'వీకేమయినా మతిపోయిందా' మనోరమ నవ్వింది. 'అయిన తీసుకొంటారు' అని చెప్పింది.

భోజనాలు పూర్తయినతర్వాత 'మిమ్మల్ని దిగజెట్టిరానా?' అనడిగింది మనోరమ.

'ఏమిటి?' భూషణ్ ఆశ్చర్యంతో అడిగాడు. 'అంతమారం?'

'ఇక్కడ వుండిమాత్రం ఏం చేస్తాను? నౌకర్, ఒక లాస్సీ పిలు'.

మనోరమ భూషణ్ వి పైండ్ హార్స్ రోడ్డుదగ్గర దింపి లాస్సీలో తిరిగి వచ్చింది. గడియారం పదిగంటలు కొడుతోంది. సుకలీవాలా అప్పటికీ తిరిగి

చాలేదు. ఆమె చిట్టచు మార్పుకుని పక్కమీద పడుకుంది. బాగాతిరిగి రావటంచేత, మాట్లాడటంచేత మనసు కొంచెం తేలికపడింది. వెంటనే కుమకుసట్టింది. అడుగుల దప్పుడువల్ల నిద్ర మెళుకువ వచ్చింది.

సుతరీవాలా నోటితో ఈలచేసి ఏదో పాడుకున్నాడు. మనోరమ కళ్లు మూసుకునే పడుకుంది. భర్త చిట్టచు మార్పుకుంటున్న అలికిడి వినిపించింది. అతను తర్వాత మంచంమీద పడుకున్నాడు. దియట వరండాలోవున్న గడియారం రెండుగంటలు కొట్టినట్లుంది అయింది.

మర్నాడు ఉదయం మనోరమ స్నానం పూర్తిచేసింది. సుతరీవాలా అప్పు టికి గడమైన ఏద్రలోనే వున్నాడు. ఒక కప్పు టీ త్రాగుదామనుకుంది. ఒకచోట వుంటున్నప్పుడు ఒకళ్ళనొకళ్ళు తప్పించుకుని తిరుగుతూ, పాటిపోతూవుంటే ఎలా జరుగుతుంది! వందలకొలది ప్రజలలో ఎక్కువభాగం, వారిజీవితాలు ఇలాగే పోట్లాడుకుంటూనే గడచిపోతాయి. మా జీవితంగూడా గడచిపోతుంది అనుకుంది. ఆమె టీ త్రాగటానికి భర్తకోసం ఏర్పాదించసాగింది. సుతరీవాలా స్నానాలగదిలో మంచి దియటకురాగానే 'టిఫిన్ తీసుకుని దియటకు వెళతారుకదా?' అనడిగింది మనోరమ.

'అలాచేస్తే చాలామందిది.'

టిఫిన్ తీసుకుంటూ సుతరీవాలా మనోరమా ఇంగ్లీషులోనే మాట్లాడుకుంటున్నారు. 'నకు బాధగావుంది. నకు పూర్తిగా నీగురించిన ర్యాపే లేదు. నీ బిచ్చు కోసం దబ్బు అవసరం వుంటుందని ఆలోచించనేలేదు. ఎక్కడికైనా వెళ్లాలన్నా రావానన్నా టాక్సీ బాడగ అవుతుంది. కావాలంటే కారు సువ్వు వుంచుకుంటూ వుండు. నేనైతే కారు స్వయంగా నడుపుతాను. నీకు కావాలంటే డ్రైవర్ని పెట్టుకో' అన్నారు.

'నకు అవసరమేముంది! నే నెక్కడికి వెళతాను! వెళ్ళాలన్నా టాక్సీ ఎప్పుడూ దొరుకుతూనే వుంటుంది' అన్నది మనోరమ.

'ఇవి వుంచుకో' అని సుతరీవాలా పర్చుకీసి నూటయ్యైరూపాయలు మనోరమవైపు చాచాడు.

‘ఇప్పుడు నాదగ్గర వున్నాయెదరా’ అంటూ మనోరమ ఆ డబ్బుని విరాళం రిచ్చింది.

‘అయినాకూడా చేతులో కొంచెం వుండటం మంచిది’ అని ఆకమ ఆండులో నగం డబ్బుతీసి మనోరమ ముందుంచాడు. ‘నేను భయంకరమైన పోట్లాటను ఎదుర్కొంటున్నాను. పెట్టబడివార్ల పోట్లాట, బాగా స్థిరపడిపోయిన ఫియ్య కాంట్రాక్టుదారులు కొత్తగా పైకి వచ్చేవాళ్ళని తమ చెప్పవేతంలో క్రిందకు ఆణిచి పేద్దామనుకుంటున్నారు. నేను ఇంతకుక్రితం విడిచిపెట్టిన ఫియ్య ‘రైన్ బసేరా’ మార్కెట్టును చెడగొట్టడానికి కళవిధాలా ప్రయత్నం చేశారు. నేను వీళ్ళ ఫియ్య లకే ఏజంట్లుగా వుండాలని వీళ్ళు అనుకుంటున్నారు. వీళ్ళకి పెద్దపెద్దలాభాలు సంపాదించిపెట్టాలి కానీ నాదగ్గర డబ్బు పెట్టబడిపెట్టే పెట్టబడివార్లున్నారు. కొనుక్కునేవాళ్ళున్నారు. కళాకారులున్నారు. నేను రూపాయలోనుంచి ఒక ఆణి వాటా తీసుకోవటం దేనికి? కష్టపడి పని చేస్తాను. ఎంత తక్కువైనా నాలుగణాలు తీసుకుంటాను.

‘రైన్ బసేరా ఫియ్య నేను చూడనేలేదు. ఎలావుంది?’ అని మనోరమ అడిగింది.

సుతరీవాలా ఉత్సాహంగా చెప్పాడు—‘చాలా కష్టపడి విడిచిపెట్టిన ఫియ్య. బాక్సుపిక్చరు. నువ్వు తప్పకుండా చూడు. తొందరపడకుండా వెళ్ళిపోయింది. ఇక్కడ మూడునెలలు నడిచింది. అందులో మధ్య చేసిన సాధ్యమైన మార్గతగినిది. నవకలీ, కేరళంగ్, నూర్ ఆహమద్ వదిలేశారు. మూడు నెలలు, తొమ్మిది పాటలు వున్నాయి. నాట్ బాద్!’

‘కానీ మన ఫియ్యలలో కళ తక్కువగానూ, చెడు అభిరుచి ఎక్కువగానూ వుంటుంది’ ఇంకతూ మనోరమ చెప్పింది. ఆమెమాటని మధ్యలో ఆపి, ‘పుస్తకం లోని అర్థం దృష్టిలో పెట్టుకుంటే బిజినెస్ జరగదు. ఇది బెజినెస్ అర్థం అన్నాడు గంభీరంగా సుతరీవాలా.

‘అనలైన్ అర్థం ప్రజలు మెచ్చుకోరా?’ మనోరమ అడిగింది.

‘మెచ్చుకోవచ్చు. మెచ్చుకోకపోవచ్చు. ఇంకొకళ్ళ నాలుగున్నరరూపాయ

లని నేను వందెంలో ఎలా పెట్టగలను, నేనయితే నాజెం ఎగురవేసి చూస్తాను. తెలియనివానిగురించి కాంప్రాక్టు ఎవరు తీసుకుంటారు? ఇద్దరు, ముగ్గురు తెలిసి వున్న ఏకర్లు, రెండుమూడు మంచిపాటలు, అందరూ మెచ్చుకునేవాటినే కొత్త రూపంలో చూపెట్టాలి, అంతే.'

'నేనేమైనా నహాయం చేయగలనా?' మనోరమ అయిష్టంగానే అడిగింది.

'తప్పకుండా. నమయం వచ్చినప్పుడు చెపుతాను. వీ న్యభావం, ప్రవర్తన, వేరుగా వున్నాయి. అయినా తర్వాత ఎంతో నహాయం చేయగలుగుతావు. అవ కాగిన్నిబట్టి చెపుతాను. నేను సమానత్వంమీద, స్వాతంత్ర్యంమీద, సరస్వర నహాయంమీద నమ్మకం కలవాణ్ణివి ఓకు తెలుసు. ఎవిధమైన గత్యంతరంలేక కాదు. ఇవ్వాళ పాయంత్రం క్లబ్బుకు వెళతావా? వెళ్లంనుకుంటే నాకు పోను చెయ్.'

సుతరీవాలా తన వనిమీద వెళ్లిపోయాడు. మనోరమ చుట్టూ నిరుత్సాహం చెందింది. ఆమెకు కమ్యూన్ గుర్తుకు వచ్చింది. అక్కడ వనిచేసే అవకాశంవస్తే రాగా కష్టపడి వనిచేయవచ్చు అనుకుంది. భూషణ్ కు పోను చేద్దామని అనేకసార్లు అనిపించింది. కమ్యూన్ లో ఏదైనాపని దొరకవచ్చు కాని సంకోచంతో చెయ్య లేదు.

మనోరమ మనసు చంపుకుని మూడురోజులు ఆరాగే వుండిపోయింది. నాలుగవరోజు మ్యాహ్నం రెండుగంటలతర్వాత పార్టీ ఆపినుకు భూషణ్ కోసం పోను చేసింది. 'నేను రావాలనుకుంటున్నాను. మీకు సాయంకాలం తీరుబడి అవు కుందా?'

'అరుగంటలతర్వాత తీరుబడి అవుతుంది' చెప్పారు భూషణ్.

తను అరుగంటలకు పోను చేసేట్లుగా, ఒకవేళ భూషణ్ కు తీరుబడి అయితే టాక్సీనుకుని భూషణ్ ను పార్టీ ఆపినుకుంటే తీసుకువచ్చేట్లుగా ఆతనికి చెప్పింది.

మనోరమ పార్టీ ఆపినుకగ్గరకు చేరేసరికి భూషణ్ తలుపుదగ్గర విరీక్షిస్తు న్నాడు. 'ఎటువైపు' టాక్సీవైపునరు అడిగాడు.

భూషణ్ సమాధానంకోసం మనోరమవైపు చూశాడు.

'నేను ఒక ముఖ్యమైన సలహా అడగాంతుకుంటున్నాను. కూర్చుని మాట్లాడుకోవటానికి వీడగావు. దే ఏదైనా ప్రశ్నకానికి వెళదాం' అన్నది మనోరమ.

'బారతేశ్వర్' అన్నాడు భూషణ్ దైవబుజ్జో.

బారతేశ్వర్ రోడ్డుమీద ఒక ముస్లింల రెస్టారెంటుకు దగ్గరగా చలుపులో భూషణ్ టాక్సీ ఆపిందాడు. మర్బార్ హిల్ పైకి వెళ్ళి కొండవైపు చేరుకుంటుంది. 'ఇటు వద' అన్నాడు. కొంచెం దూరం నడిచి దట్టమైన చెట్లనీడల్లోకి వెళ్ళి ఇద్దరూ మల్లెతీగల లీదలక్రిందవున్న బెంబీమీద కూర్చున్నారు.

'నేనేదన్నా ఉద్యోగం చేద్దామనుకుంటున్నాను. ఎత్తికతో పని దొరికినా సరే. లేకపోతే ఇంకేదైనా పనిగాని' మనోరమ అన్నది.

'నీ అభిప్రాయం, పార్టీ పని?' భూషణ్ అడిగాడు.

'అవును.'

'చాలా కష్టం. పార్టీ మెంబరు, అడికూడా కమప్రాకంనుంచిగానీ జిల్లా నుంచిగానీ పెద్ద పిఫార్మమీద పంపిన మెంబర్లకుకన్న కమ్యూన్ లో చోటు దొరకదు.

'నేను అక్కడ వుంటానని చెప్పడంలేదు.'

'నేను అర్థం చేసుకున్నాను. పని చేయడానికి కూడా అదేమూట చెప్ప తున్నాను.'

'నాకోసం మీరు ఏదో ఒకటి చేయాలిసివుంటుంది' తనవేళ్ళచుట్టూ రుహం చుట్టుకుంటూ మనోరమ పట్టుదగా అంది. 'నా వెళ్ళివిషయం అడిగారుకదూ. నేను గోతిలో పడతానేమోనని భయంకొద్దీ పాసిపోయి వచ్చాను. నూతిలో పడి పోయాను.'

'ఏం, ఏం జరిగింది?'

'ఏం చెప్పను! నాకు ఈ మనిషిగురించి తెలిసిందిమాత్రం ఎంత! మా అన్నయ్యకు స్నేహితుడు. ఒకసారి మా ఇంట్లో వున్నాడు. తర్వాత మహారీలో

మేమందరం ఒకే హోటల్లో వున్నాం. ప్రవర్తన మంచిది. మాటలుగూడా బాగా మార్చాడతడు. ఆస్పత్రుకు ఉత్తరం రాసి వివాహంగురించి ప్రస్తావించాడు. అదే సమయంలో ఇంట్లో పట్టితికి చాలా విసుగుచెంది వున్నాను. ఎక్కడీకైనా వెళ్ళి పోదామని చాలా తొందరపడ్డాను. నా అదృష్టం దెబ్బకొట్టింది. నేను వెళ్ళి ఒప్పు కుప్పట్లగా ఇకవికి వైరు ఇప్పించాను. నేనే పదిహేనురోజులలోపున సివిల్ మేరేజీకి ఏర్పాటుచేశాను. కానీ ఇప్పుడు మాస్తే మా ఇద్దరిలో ఎటు పొత్తు కుదరటంలేదు. ఆ ఇంట్లో వుండటం నాకు అసహ్యం. ఒకచో సగంకా గడిపేందుకు ఏదైనా సంతోషాన్ని కలిగించే వినియోగితే లాత్రిహృద హోటల్లో గడిపుకున్నానని అనుకుంటాను' అన్నది.

'నా మాటను అన్యవాదావి చివ్వాదా.'

'ఇటువంటి ఆస్తి మానమొందుకు!'

‘సహించింది ఎక్కువలనుంచి దూరంగా పోతుంటోనం, మనసుకు తీరద
కలిగిందోపడుతోనం పోలీసు చేమూలనుకుంటున్నావా?’

‘‘ఓ లాహోర్లో పట్టేపని చేసేదొక్కడూ, మీరు నా పనుసుని కా
పరుగుడరు.’’

'శానీ జన్మ పార్తి మొందరువి కాలేదు.'

‘మీరు కావివరేదు....మీకు నామీద నష్టకం లేదు.’

‘ఏమిటి నువ్వనే?’ భూషణ్ కంఠం తగ్గించాడు.

‘సరిగానే చెప్పతున్నాను. ఇప్పుడు పాతవిషయాల ఎత్తన, లేకపోతే ఇరంతా ఎందుకు జరుగుతుంది?’ మనోరమ భూషణ్ వైషమంచి దృష్టి మరల్చుకుని చెప్పటాపోతోంది. ‘నాకు జీవితంలో మర్చిపోతూ ఇంకేమీ లేదని అప్పుడు అనేవాడు. ఆ రోజున అన్నాడక్కడా, కమ్యూనిస్టు ఆరోగ్యకరమైన పాదరణజీవితం పొందికూడా జీవితాంతం సంపూర్ణ నిర్వహించగలుగుతాడు, అని అర్థమయింది. గదా!’

‘నేను వేరే ఇంకొకవిషయంగురించి చెప్పాను.’

‘ఏమిటి ?’

'సిమిటంటే, ఏ మనిషికూడా అన్నివిషయాలు తెలుసుకునే బుద్ధింపడు.'

మనోరమ కన్నీళ్ళు పెట్టుకుంది.

'ఇమ్మా ఏం చేస్తున్నావ్?' భూషణ్ ఆమెచేతిని వట్టుకున్నాడు.

'నాకు పార్టీ ఆఫీసులో పనిచేయగలిగే ఏర్పాటుచెయ్యి, అంటే.'

'వెంటనే ఎలా కుదురుతుంది? నేను కావాంతుకున్నాకూడా తొందరగా అవదు.'

'ఎందుకవదు? నువ్వు జోషీతో చెప్పు. నేనుకూడా చెప్పతాను. నేను లాహోర్లో పార్టీపని చేసేదాన్నివి అందరకూ తెలుసు. అక్కడనుంచి అడుగు తాడు.'

'జోషీ నియమానికి విరుద్ధంగా ఏం చేయలేడు.'

'అయితే నేను చచ్చిపోతాను. అవసరమైనవి ఏవీ పొందకుండా కృంగి కృశించిపోతాను. బాధలన్నీ సహిస్తాను.'

'మొదట బొంబాయి సిటీపార్టీలో మూడు నాలుగునెలలు పనిచెయ్యి. అందరూ విన్నుగురించి తెలుసుకుంటారు.'

'నేను నాళ్ళను ఎరగను కదా!'

'అక్కడ నేను నీ విషయం చెప్పతాను, కానీ ఒకవేళ మకలీనాలా ఏమైనా అభ్యంతర పెడితే!'

'నేనేం చేయను, నేను అకచ్చించి రహస్యంగా ఎందుకు దాస్తాను? అంత కన్నా నన్ను నేను చంపుకోవడం మంచిది. నేను ఈ కొండపైనుంచి దూకి పడ తాను. నమ్మడంలో కలిసిపోతాను. నన్ను నేనే అసహ్యించుకుంటూ జీవించలేను. ఎవరితో నా బావాలు కలస్తాయో. నాళ్ళషుద్ధ్యలో వుండాలనుకుంటున్నాను.'

'అలానే జరుగుతుంది. ఇదే ఆలోచనతో మంగళమ్, పార్వతి తమ వంస్థానం ఉత్తరాదికారిమీద దెబ్బకొట్టి పార్టీపని చేస్తున్నారు. ఇదేసమస్యనల్ల వకీనా రైత్రమంచి విడాకులు తీసుకుంది. న్యాయబద్ధమైన మనిషిబుద్ధి ఈ అడ్డంకులన్నిటికన్నా పెద్దది కానీ నువ్వు నాకు అన్యాయం చేస్తున్నావు.'

'నేను అన్యాయం చేస్తున్నానా?'

'నాకు నీమీద విశ్వాసం లేదని నువ్వు అన్నావు.'

'1898-98 సం॥లో నీ ప్రవర్తన ఎలా వుండేది? 98-40 లో ఎలా వుంది? నువ్వు నన్ను శత్రుత్వంలోకివాల్సిగా భావించావు' అన్నది మనోరమ పగ తీర్పు కున్నట్లుగా. భూషణ్ వైపు చూడకుండా తన చెప్పుక్రిందిపడిన రాతిని నొక్కి— 'మనిషి తనవర్గంనుంచి విడిపడలేదా? ఏం సోమా.....?' అంది.

సోమా బానిస్తరు అటబొమ్మలా తయారయింది. అంతకన్నా ఇంకేముంది? నే నటుంటి మూర్ఖత్వపుపని చేయలేను. ఆపరిస్థితిలో నీవర్గం విన్ను తోసిపారే పేది, లేకపోతే విన్ను కొనేయటానికి ప్రయత్నం చేసేది, లేకపోతే మన ఇద్దరి వ్యవస్థలకు విరుద్ధంగా వ్యక్తిగతరూపంలో పోట్లాడుకుని ప్రాణాంధ్రింపడానికి తయారయేవాళ్ళు.'

'మీరు మళ్ళీ అవేషయాడ మాట్లాడుతున్నారు. నేను ఆవర్గాన్ని అసహ్యించుకుంటున్నానని మీకు తెలుసు. దాన్నించి రక్షణ కోరుతున్నాను. నేనేమి బాధపడటం లేదంటారా?' మనోరమ నుండినడిచింది.

భూషణ్ నవ్వాడు—'అది చిన్నతనం. ఉత్తరావలం. ఏదైనా అందమైన బొమ్మనిచూసి దానికోసం మారాం చేయడం.'

'వాల్ రూ యూ ఓన్. మీరు నన్ను అటబొమ్మగానే అనుకున్నారా?' మనోరమ దెబ్బతిని అడిగింది.

'లేదు బాబూ. ఆ సమయంలో నేను గాలిమేడలలోనూ, ఊహలోకాలలోనూ వున్నాను జీవితానుభవంవ్వారా వాస్తవికతని అర్థం చేసుకున్నాను. మనం రెండు విడివిడివర్గాలకు చెందిన మనుష్యులం. చాలామందికి ధనవంతుల పిల్లని ప్రేమించాలన్న కాంక్ష తమకు కలుగుతుంది. దీన్ని వాళ్లు తమ అభివృద్ధికి తరుణోపాయంగా భావిస్తున్నారు.

ఇప్పుడుకూడా ఆ ద్వేషం పోలేదా?' మనోరమ విరాళగా అడిగి 'ఇప్పుడు నేను ధనవంతురాలని కాదు' అంది.

‘దేవ్యంకరిగిన కారణాన్ని నిర్మూలించారంటే దానికోసం వుపేక్షించ కూడదు. ఆ కారణాన్ని దూరం చేసేయ్యాలి.’ భూషణ్ చాలా ఓదార్పుస్వరంలో అన్నాడు.

‘ఏదైనా సార్వజనిక కార్యక్రమంలో పాల్గొనాలనివుంది. లాహోర్ లో గూడా ఏదో ఒకటి చేస్తూనే వుండేదాన్ని.’ ఉపయం పంహారం తీసుకునే సమయంలో సుతిలీవాలాతో అన్నది మనోరమ.

సుతిలీవాలా ఆమెని సమర్థించాడు— ‘నేనే ఈ విషయమై ఆలోచించి నీకు చెప్పాలనుకుంటున్నాను బొంబాయి సమాజంలో నీకు పరిచయం అవాలని ఆలోచిస్తున్నాను. సామాజికపరిస్థితికి ఇది చాలా అవసరం. వ్యక్తి, పరివారపు సామాజికస్థితి, సార్వజనికస్థితుల ప్రభావం వ్యాపారంలోనూ, వృత్తిలోనూ కూడా చాలా పడుతుంది. రకరకాల పరివరాలున్న వ్యక్తిమటుకు చాలా విలువ వుంటుంది. పరిచయంకోసం ఎప్పుడైనా క్లబ్బుకు వెళుతూవుండు. ఏదైనా నళలు, నమావేళలు జరిగితే వాటికి వెళ్ళడానికి నీకు ఆహ్వానం పంపించే ఏర్పాటు చేస్తాను.’

మనోరమ ఆచారంలో రెండుసార్లు క్లబ్బుకు వెళ్ళింది. సుతిలీవాలా ఆమెను మీరపిల్లలకు పాలు ఏర్పాటుచేసే ఒక గౌంపవీయమైన స్త్రీ కమిటీలో నడుకూర్చి చేశాడు. ఆ కమిటీకికూడా వెళుతూవుండేది. కాని వియమం తప్పకుండా భూషణ్ పరివరయాన్ని ఆచారంచేసుకుని చర్నారోడ్ కు దగ్గరగావున్న గిరగాండ్ లో వృత్తిక సమూహంలో పనిచేయటానికి ఎఫ్. ఎఫ్. యూ. (సోవియట్ మిత్రసంఘం) కార్యాలయానికి వెళుతూవుండేది.

సంఘ పక్షవృత్తి ప్రయరణరమయం దగ్గరకు రావటంచేత పని ఎక్కువగా వుంది. ఆ రోజు మధ్యాహ్నం మనోరమ భోజనానికి ఇంటికి వెళ్ళలేదు. సాయం కాలం అధ్యక్షురాలు క్రామేడ్ గిజాను ఒక గంబజుమాత్రం తెలివు అదిగి ఇంటికి తిరిగి వచ్చింది. భూషణ్ వస్తానని చెప్పాడు. మనోరమ పనివర్గ, అకలివర్గ పీరిపించివుంది. ఆమె ఇంటికి చేరినవెంటనే భూషణ్ వచ్చాడు. ‘అయ్యగారు చాలాసార్లు పోను చేశారు. అయ్యగారువస్తే ఆపీసుకు పోను చెయ్యమని చెప్ప మన్నాడు’ అని వొకరు చెప్పారు.

మనోరమ పోషకాన్ని సుతరీవాలాతో మాట్లాడింది. 'భగవంతుని దయవలన నువ్వు ఇంటికి తొందరగా వచ్చావు. ఈరోజు నేను అయిదుగంటకి తారమధుని. నేర్ వదానియూవీ టీ కోసం 'తాజ్'కు ఆహ్వానించాను. వాళ్లకు విన్నుపరివయం చేద్దామకుండాన్నాను. ఇంకా నలభై అయిదు నిమిషాలు వుంది. నువ్వు టాక్సీమీద ఇక్కడకు వెచ్చేయ్' అన్నాడు సుతరీవాలా.

పోసు చెప్పడగ్గర పెట్టకునివున్న మనోరమ ముఖమీద అడర్తా తొంగి చూసింది. అది భూషణ్ గమనించాడు. 'నేను తప్పక వెచ్చేవాన్నే కానీ ఒక అసలు మైనవికోసం కొంతమందికి మాట ఇచ్చివచ్చాను. నేను అక్కడకు వెళ్లక పోతే ఏది చాలా పొడవుతుంది. నేను వాళ్లకు ఏ సమాధానం ఇవ్వగలను? నాకు చాలా బాధగా వుంది' అమె తం గొక్కుంబూ పోసుతో చెప్పింది.

సుతరీవాలా వట్టులంగా అన్నాడు. 'నాకు నీ ఆపాయింట్ మెంట్ గురించి ఏమీ తెలియదు. నువ్వు ఎస్తావని వాళ్లతో చెప్పేశాను. ఆలోచించు. నాస్తిక ఏమవుతుంది? దీనిద్రావం విగతకావడంవలనమీద పడుతుంది.' మనోరమ ఏం సమాధానం చెప్పలేక పోసు పెట్టేసింది. భూషణ్ టీ కప్పును పెట్టమడగ్గర పెట్టకుని అమెవంక కుతూహలంగా చూస్తున్నాడు.

'ఏం చెయ్యను చెప్పు? ఏవిధంగానూ ఒప్పుకోవటం లేదు. ఆ పార్టీలో నా అవసరం ఏముంది? ఆధిశ్రేణి మధుని. నేర్ వదానియూవీ నేను ఎరుగనే ఎరుగను. ఇది ఏమాత్రం ఓరించలేనిది. క్రామేడ్ సీతా ఏమంటారు?' మనోరమ ఎదుపు గొంతుతో అడిగింది.

'సీతా సంభరపతి నిన్ను పొగడవు. కానీ నువ్వేం చేయగలవు? ఆ భర్త తన ఆధికారాన్ని ఉపయోగిస్తున్నాడు.'

మనోరమ బాధపడింది. అమె బట్టలు మార్చుకోవడానికి మరో గదిలోకి వెళ్ళబోతూ భూషణ్ మాటలువిని తిరస్కారంతో మళ్ళీ కురిమీద కూర్చుండి పోయింది. 'ఎందుకు నన్ను బాధపెడతావు? అవమానం చేస్తావెందుకు?' అమె వీరకొంగుతో ముఖం కప్పుకుంది.

'ఇందులో అవమానమేముంది?' భూషణ్ కనుబొమ్మలు ఎత్తి అన్నాడు.

మనోరమ సమాధానం ఇవ్వకుండా లేచి కళ్ళు తుడుచుకుంటూ రోపరికి వెళ్ళిపోయింది.

భూషణ్ చల్లారిపోయిన టీ వి ఒక్కగుక్కలో తాగేశాడు.

మనోరమ గదిలోనుంచి బయటకు వచ్చింది. చాలా సాదాగావున్న ఖరీదైన చీర, ముదురు ఎర్రరంగు బ్లౌజ్-బట్టలు వేసుకోవడంలో ఉత్సాహంలేమి, అయిష్టం, నిర్లక్ష్యం స్పష్టమవుతున్నాయి. జాత్తుకూడా అక్కడక్కడా రేగివుంది. ముఖంమీద కప్పిటిచారలు కవిపించకుండా వుండేందుకు ముఖం కడుక్కుని పొడరు వ్రాసు కువి కళ్ళకు కాటుక పెట్టుకుంది. అదిచూసి భూషణ్ నవ్వాడు.

'ఎందుకు నవ్వుతున్నావ్?' మనోరమ అడిగింది.

'మా దగ్గరకు వచ్చేటప్పుడయితే ఒక యోగివిలా వచ్చేదానివి.'

'అయితే?'

'ఇప్పుడు అవ్వరసలా తయారై వెడుతున్నావ్. దబ్బుకు ఇచ్చే గౌరవం కదా!'

'మీదగ్గరకు ఇలావస్తే కళ్ళు ఎత్తుకు తిరగడానికే కష్టమవుతుంది ...ఏం అతిగా అలంకరించుకున్నానా?'

'అదేంమాట! ఎంతో ఆకర్షణీయంగా వున్నావు.'

'ఏకు మతిపోతోంది....టాక్సీవరకూ నాతోపాటు రా.'

టాక్సీలో కూర్చుని, 'పోర్టువరకూ నాతోపాటు రా. అక్కడినుంచి ఇదే టాక్సీలో నువ్వు కమ్యూన్కు వెళ్ళిపోతున్నావి. ఇది తీసుకో' అన్నది మనోరమ. పదిరూపాయలనోటు భూషణ్ చొక్కాజేబులో నొక్కిపెట్టింది. మళ్ళీ అనుమానంగా అడిగింది, 'ఏజం చెప్పు. నేను విసుగులో వున్నాను. అనన్యాయం కవి పించటంలేదు కదా ఈ బిచ్చాల్లో!'

'నేను ఇంకకన్నా మంచిదుస్తులను ఊహించలేను. చాలా జాగ్రత్తగా వుండు ఈ షాహుకారులనుంచి!'

'ఛీ! ఏకు తెలియదు, పకువువి బరి ఇవ్వడానికి బాగా అలంకరించే తీసుకు వెళతాడు.'

‘వరువుని బలి ఇవ్వడానికి తీసుకువెళుతుండగా తనపదితే దాన్ని కాపాడాలి.’

‘ఎవరైనా ఆలా చేశారా నమాజంలోవున్న ధర్మం. వీతి, ఆచారం, సంస్కారం, చట్టం విరుచుకుపడతాయి.’

తాజ్ హోటల్లో టీ త్రాగుతూ మాట్లాడుతుండగా ఆరున్నర అయింది. టీ త్రాగేటప్పుడు సుతరీవాలా మదుకు, వదానియాకు తన కొత్త పియ్యకంపెనీ కార్యక్రమాన్నిగురించి చెప్పతున్నాడు. కంపెనీలో అభినేత్ర ముకు, నాయకుడు శేర్ జింగ్ కు, సూరర్ కు భాగం ఇద్దామనుకుంటున్నాడు. వదానియా రెండులక్షలు పెట్టే టిట్లు, మధు ఏటై వేల, శేర్ జింగ్ సూరర్ లు పాతిక-పాతికవేల భాగంగా పెట్టే టిట్లు సుతరీవాలా పథకం వేశాడు. మొదటిపియ్యలో డబ్బు తీసుకోకుండా పనిచేసి కాంట్రాక్టునుంచి రొక్కం తగ్గించుకోవాలి. శేర్ జింగ్, సూరర్ లుకూడా ఇలాగే చేయాలి. ఈవిధంగా కంపెనీ పెట్టుబడి దానంతటదీ నాడుగులక్షలు అవుతుంది. సుతరీవాలా షేనేజింగ్ రై రెక్కరుగా పని చేస్తాడు. తనపని వాటా ఏటై వేల తీసుకుంటాడు. టీ త్రాగినతర్వాత సేర్ వదానియా, సుతరీవాలా దీర్ఘంగా మాట్లాడుకున్నారు. ఆ అలనది దూరమయేందుకు విక్కి తీసుకున్నారు. మనోరమకు, మధుకు షేంషేను తెప్పించారు. సేర్ గారు, సుతరీవాలా, మధు లాగా దివంత పెట్టినప్పటికీ మనోరమ రెండుగుక్కలు త్రాగింది. రుచి పరవాలేమనిపించినా ఎక్కువగా తీసుకోలేదు

‘డిన్నర్ కూడా కలిపి తిందాం’ అన్నారు సేర్ జీ.

‘అవి ఎలా? నాకు ఎనిమిదిగంటలనుంచి పూటెంగు వుంది’ అని గాభరా పడుతూ మధు లేచి విలబడింది.

‘షేము మిమ్మల్ని స్టూడియోదగ్గర దిగబెట్టివస్తాము’ అన్నాడు సుతరీవాలా.

‘అయితే షేము ఒక్కళ్ళం వుండిపోవాలా?’ సేర్ జీ ఖయాన్ని వ్యక్తపరిచాడు.

‘సేర్ జీ, ఆలా ఎలా జరుగుతుంది’ అని సుతరీవాలా మనోరమవైపు చూసి, ‘నువ్వు సేర్ జీతో కూర్చో, షేము మధుని వదిలిపెట్టి వస్తాం’ అని చెప్పి సుతరీవాలా మనోరమ నమాధానంకోసం ఎదురుచూడకుండానే జేబులోంచి కారు తాళంచెవులుతీసి వేలికి చుట్టుకుంటూ లేచి విలబడ్డాడు.

'అయితే దిన్నర్ ఎక్కడ?' సేల్ జీ సుకలీవాలాని అడిగాడు. మెరీన్ డ్రైవ్ లో మా ఇంటి దగ్గర ఎలా వుంటుంది? అని అయన మనోరమపైపు చూశాడు. 'మీరు మా ఇల్లుగూడా చూడచ్చు' అని సేల్ జీ సుకలీవాలాపైపు చూసి. 'మీరు ఆక్కడికే తిరిగివచ్చండి' అన్నాడు.

'చాలా బాగా చెప్పారు సేల్ జీ!' సుకలీవాలా నవ్వింది.

మనోరమ సేల్ జీతో అని ఆయనకారులో మె'న్ డ్రైవ్ చేరింది. మూడవ అంతస్తుకు వెళ్ళడానికి దిస్తుంది. సేల్ జీ ఇంటి దగ్గర నొక్కడైతూ యజమాని కోసం సిరీక్షించటంలేదని అనిపించింది. సేల్ జీ రాగానే వాళ్ళకి హెచ్చరికలుచేసి అడ్డంపించారు. మనోరమ ద్రామింగురూములో సోఫామీద కూర్చుంటూ, 'సేల్ గారితోను మాకు పరిచయం చేయరా?' అని అడిగింది.

'వాళ్ళు, పిల్లలయితే కాల్చరేవిలో వుంటారు.' అని చెప్పి సేల్ జీ మనోరమకు దగ్గరగా సోఫామీద కూర్చుండబోయారు.

మనోరమ సేల్ జీకి చోటివ్వడానికి ఇంకొకవైపు జరిగింది. ఆమెకు ఈ చొరవ నచ్చలేదు. 'మీరు ఇక్కడ ఒంటరిగా వుంటున్నారా?' అని అడిగింది.

'ఒంటరిగా ఏమిటి? మీరున్నారేగా. మీతోపాటు ఇక్కడికి ఆగుంపుని వెంట తీసుకువస్తే లాభమేముంది?' సేల్ జీ నవ్వారు.

మనోరమ మానంగా వుండిపోయింది. గదినుంచి బయటకువచ్చి, లిఫ్టును చేరి, బస్ నొక్కి, క్రిందకుదిగి వెళ్ళిపోయింది.

సేల్ జీ అలా చూస్తూ వుండిపోయారు.

•

•

•

మనోరమ ఇంటికి తిరిగివచ్చిచేరి రెండుగంటలవరకు వసూలాలో కూర్చుని సుకలీవాలాకోసం ఎదురుచూసింది. సుకలీవాలా వచ్చినతర్వాతకూడా ఎవరు ముందు పలకరించాడన్నట్లు ఒక కమ్యూనికేషన్ గదిపాటు. మనోరమ ఇక వుండలేక పోయింది—'ఎవరైనా డబ్బుకోసం ఇంత దిగజాలిపోతారని నాకు ఇంతవరకూ తెలియదు.'

'అంటే నీ అభిప్రాయం ఏమిటి?' సుకలీవాలా కఠినంగా అడిగాడు.

మనోరమ అతనివైపు తిరిగిచూసి, 'అ అభిప్రాయం తెలీదా! నన్ను ఒంటరిగా ఆయన ఇంటికి పంపటంలో మీ అభిప్రాయం ఏమైవుంటుంది? అక్కడ ఆయన భార్యకూడాలేదు. మీరు టీ కోసం నన్ను వెంటతీసుకువెళ్ళారు. ఆయన తన భార్యను ఎందుకు వెంట తీసుకులాలేదు?'

'ఒంటరిగా ఆనటంలో ఆర్థం ఏమిటి? మీకు తెలీదా నేను అయిదు-పది విముషాలో తిరిగివస్తానని, దోవలో చక్రంలో గాలి పోతుందని నాకేంతెదను?' సుతిలీవాలా దిగ్గరగా అన్నాడు—'నువ్వు ఇప్పటివరకూ ముసుగువేసుకుని వుంటూ వచ్చావా? నువ్వు ఇకరైలతోకిలిసి ఎప్పుడూ తిరగలేదా? విన్ను కడుసుకోవటానికి ఇక్కడకు ఎవరూ మొగళ్ళు రావటంలేదా? లోజంతా నువ్వు ఏ మిత్రులతోకలిసి వుంటున్నావు. ఇవ్వాళ నేను ఒక మిత్రుణ్ణి అహ్వనిస్తే అతనిమీద తుపాను లేపు తున్నావ్. ఎం చేశాడు ఆయన, చెప్పు! నేను అక్కడినుంచే వస్తున్నాను. నువ్వు అలా తిరుగుతుండేనూ, వాళ్ళని కడుసుకుంటూవుండేనూ నేను ఎప్పుడూ ఆప లేదు. నువ్వు నా వ్యవహారాలని సహించలేకపోతే కలసివుండటంవల్ల ప్రయోజన వేముంది!' అతనివ్యవరం దాగా కఠినంగా వుంది. 'లేకపోతే, నీ మిత్రులను కడుసుకోవడంకోసం, బొంబాయి రావడానికి, నన్ను పెళ్ళి చేసుకోవటం ఒక పన్నాగమా?'

మనోరమ చాలా అడగాలని ఆలోచించి వుండకుండా కానీ భర్త అన్న చివరిమాటలు విన్నతర్వాత నోటినుంచి ఏమాటలూ బయటకు రాలేదు. ఆమె వరండా కటకటాడుకు తిరిగి అనించి కళ్ళు వంచేసింది. సుతిలీవాలా కోసంలో మెట్లు దిగి క్రిందకు వెళ్ళిపోయాడు. క్రింద కాదు కడిలివచప్పుడు వినిపించింది. కాదు బంగళానుంచి బయటకు వెళ్ళిపోయింది

మనోరమ వసారాలో కూర్చుండిపోయింది. రాత్రి రెండుగంటలయింది. ఆమె లేచింది, ఒట్టి మార్చుకోకుండా, ఏమీ కప్పకోకుండానే కళ్ళు మూసుకుని పడు కుంది. సుతిలీవాలా ఎప్పుడు వచ్చాడో ఆమెకు తెలియలేదు. ఉదయం ఆమెకు విద మెరుకువ వచ్చేసరికి సుతిలీవాలా గాఢమైననిద్రలో అతని మంచంమీద విద్ర పోతున్నాడు.

మనోరమ స్నానంచేసి బయటవరండాలోకూర్చుని తన అదృష్టంగురించి.

రక్షణగురించి ఆలోచిస్తోంది. మకలీనాలా లేచి ఆమెనుగురించి వట్టింతుకోకుండా, టిఫిన్ చేయకుండానే కిందకుదిగి వెళ్ళిపోయారు. నాకరు మనోరమకు టిఫిన్ పిద్దం చేశాడు. రాత్రి ఆమె ఏమీ తినలేదు. శరీరం బలహీనంగా వున్నట్లుపించింది. ఆమె కొంచెంబిది బీ త్రాగింది. 'నేను ఇక్కడ ఎందుకు తినడం? నేను మిత్రులను కలుసుకోవడానికి వెళ్ళి అనే వలసన్నీ బొంబాయి వచ్చానని అతను అంటున్నాడు.'

మనోరమ ఆలోచిస్తోంది. 'నన్నుగారూ అన్నలు వింటే ఏమంటారు? నేను నా ఇష్టప్రకారం వెళ్ళిచేసుకుని వచ్చాను. వైరిచ్చి వెళ్ళిచేసుకుని వచ్చాను. వాళ్ళు నన్ను ఇంట్లోనుంచి వెళ్ళగొట్టి, నా అంతకు నేనే వెళ్ళి చేసుకున్నానన్న అవరాలాన్ని నా నెత్తిమీద వేశారు. ఇప్పుడు ఈ మనిషికూడా తన ప్రయోజనానికి వసికిరావడాన్నిగా తలచి ఇంటినుంచి వెళ్ళగొట్టి కురిచిఅన్న కళంకాన్ని అంకగట్టడానికి ఉపాయం ఆలోచిస్తున్నాడు. అహో! ఎటువంటిది ఈ నమాజువు దుర్మార్గమైన చక్రం!...నావల్ల ఏదైనా పొరపాటయినాకూడా ఇక్కడనుంచి బయటపడటం నాకు ముక్తి దొరికినట్లే....కానీ ఎక్కడికని వెళతాను? కమ్యూన్ లోకూడా నాకు చోటులేదు. మూర్ఖత్వంవల్ల డెబ్బలు తినేవాళ్ళని వాళ్లు ఎలా వుండకుంటారు? ఆర్థం చేసుకోగలిగిన తెలివైనవాళ్ళకే ఇక్కడ చోటువుంది.'

ఆ క్రికంరోజుసాయంత్రం ఆమె ఎఫ్. ఎస్. యూ. ఆఫీసుకు తిరిగి వెళ్ళి లేచిపోవటంచేత సవి చాలా పెరుకునివుంటుంది కామ్రేడ్ పీతా ఏమంటుందో? పీతా కట్టుకున్న ముదిరు పీలరంగునీర. ఎగురుతూవుండే ఒత్తైన జుత్తు, భుజాలకు వేలాడే సంచి, నెల్లటికోలముఖంలో తనవైపు తిరిగేళ్లు మనోరమ ఈహించుకుంది. పర్కన్ లో ఏనుగులను నాట్యంచేయించే హంబర్ మాస్టర్ ప్రవర్తనలా వుండే పీతాప్రవర్తన. సరిగానూ పద్ధతిప్రకారం చేసినా గురివిందగించిత తప్పు చేస్తే మ్రోగే హంబర్ లా వుంటుంది!... పీతా ఏమంటుంది?

ఇంట్లోకూర్చుంటే దుఃఖించటంకన్నా ఇంకేమి చేయగలుగుతుంది? చాలా రోజులనుంచి ఆమె ఇంటిదిగ్గరనుంచి జాపేరావరకు నడిచే వెళుతూవుంది. బ్రాములమీద, ఒప్పులమీదగానీ, వడిచిగానీ వెళ్ళే తోటి మేహతులదిగ్గరకు లాక్సీమీద వెళ్ళటంలో ఆమెకు సంకోచం కలిగేది కానీ చాలా బలహీనంగావున్నట్లు

అవిపిస్తోంది. ఆమె బాక్సీలో వెళ్ళి ఆపీసుకు పిలవబడుతుంది. ఇవతలే దిగిపోయింది. ఆపీసులో ప్రవేశించగానే పీతా కనిపించింది. విర్తయతో కూడిన ఆమెకంటం విని పించింది. 'ఇప్పుడు కనిపించింది ఈద కర్మాక చంద్రునిలా: ఈమెకోసం హెడ్డాపీసునుంచి బాలా పెద్దవాళ్ళ పిపారులు, పొగర్తలు విన్నాం. మీ రయవల్ల పత్రిక ఇరవైనాడుగుంటలు అంనయం అయింది.'

పీతా చెపుతూనేవుంది—'విన్న మదన్పురాలో మీటింగ్ కర్మాక ఎనిమిది గంటలకు ఇంటికి చేరగానే గుర్తుకువచ్చింది, అమాయకురాలు ఒంటరిగా ప్రూఫ్ చూస్తూ వుండివుంటుండేమోనని వచ్చి చూ ప్పిగదా ఇక్కడ ఎవరూ లేరు. జయ రామదగ్గరకు వెళ్ళి అమ్మగారింటికి పోన్ చేశాను. అమ్మగారు అయిదుగంటలకే ఇంట్లోనుంచి వెళ్ళిపోయారని తెలిసింది. ఏ డర్వట్ట బనా దోవలో జరగలేదు కదా అని నాకు భయమేసింది. కమ్యూన్ కు భూషణ్ కోసం పోను చేశాను. బేగంపాహిలా తన కాహన్ కాహ్ ఖావింద్ పార్టీని కాంతివంతం చేయడానికి వెళ్ళారని తెలిసింది. ఖావింద్ పార్టీలో కాంతి ఏమీ తగ్గకూడదు. వేలకొలది పబ్లిక్ పత్రికలు నిరీక్షిస్తూ వుండిపోయినా సరే. ఈ ఆరిస్టావికి కారణమేమిటని ఎవరైనా అడిగితే నేను ఈ ఈద ఎండగ చంద్రుణ్ణి చూపించి నేను ఈమె సహాయంతోనే పని చేయాల్సివుందని చెబుతాను. మనసు కలిగినప్పుడు వచ్చి పనిచేపేవాళ్ళతో ఇక్కడ పని జరగదు. ఇడుగోనమ్మా, ఇది ద్యూటీ, స్వయంగా స్వీకరించిన ద్యూటీకి బాహ్యక మీరు తీసుకోలేరా.' పీతా చెపుతూనేవుంది. అనయవిషయ మేమిటంటే తోటివాళ్ళ తెలివు రోజున్నవిశ్వాసంలో ఆపీసుకు రాలేదు. పీతా స్వయంగా ప్రూఫ్ చూస్తోంది.

స్కూలులో విర్తయదైన అధ్యాపకునిముందు ఆవరాధంచేసిన కుర్రాడు నిలబడినట్లుగా మనోరమ పీతాముందు మెదలకుండా నిలబడివుంది. పీతా కాగితాల మీద కళ్ళు వంచేసుకుంది. మనోరమ నిలబడేవుంది. ఎడట ఎవరూ లేనట్లుగానే పీతా కాగితాలలో కళ్ళదూర్చి పని చేసుకుంటోంది. కొద్దినిముషాలతర్వాత ఆమె మనోరమవంక చూసింది. 'మీరు నిలబడివుండటానికి వచ్చారా: నేను మిమ్మల్ని కూర్చోమని బ్రతిమాలి క్షమార్పణ కోరుకుంటానని ఎదురుచూస్తున్నారేమో, అది జరగదు. నాకు పైవాల్లిచ్చిన ఆజ్ఞప్రకారం నేను నడుస్తాను.'

మనోరమ చీరకొంగుతో ముఖం కప్పకుంది. లోపలినుంచి పొంగివచ్చే

దుఃఖంవల్ల ఆమె శరీరం కంపించిపోతోంది. వీశా మేజాబిల్లకు అటువైపువపున్న కుర్చీలోంచి లేచి మనోరమదగ్గరకు వచ్చింది. ఆమె రెండుచేతులా నడుంమీద పెట్టుకుని ముష్టియైదానికి సిద్ధమౌతున్నట్లుగా వుంది—‘మీరేం మాట్లాడరేమండీ, ఏం జరిగింది? ఎవరైనా మిమ్మల్ని బాధపెట్టారా?’ ఆమె ఇప్పుడుకూడా అదే స్వరంలో మాట్లాడుతోంది. ‘మీరు నాకేం చెప్పరేమిటండీ!’ అంది.

వీశా మనోరమచేతిని వట్టుకుని బాత్ రూంలోకి లాక్కెళ్ళింది. మనోరమ చేతిలోంచి పర్చు తీసుకుని ‘ముఖం కడుక్కో!’ అంది అధికారపూర్వకంగా.

మనోరమ తప్పించుకోలేకపోతోంది. వీశా ఆమెను గోడకున్న వాష్ బేసిన్ వైపు తీసుకెళ్ళి ముఖం కడగటానికి ప్రయత్నించింది.

‘వుండండి’ అని మనోరమ ముఖం కడుక్కోసాగింది. మనోరమ బాత్ రూంనుంచి బయటకువచ్చి చూసేసరికి వీశా మేజాబిల్లమీద ఫ్రూప్ చూస్తోంది.

‘ఇక్కడకు రండి’ వీశాస్వరం మారిపోయింది. ‘ఇంకా కొద్దికాగితాలు మిగిలిపోయాయి. వీటిని వెంటనే పూర్తిచేపేయాలి. చాలా కష్టపడి ప్రెస్ తెరిపించాను. లేకపోతే ఇవ్వాలి అదివారం. మిగతా ఫ్రూఫంతా నేను పంపేశాను.’

వీశా నొకరువైపుచూసి ‘అబ్బాయ్, టీ తీసుకురా’ అని చెప్పింది.

టీ వచ్చేసరికి ఫ్రూప్ పని పూర్తి అయిపోయింది. ‘ఈ ఫ్రూప్ ప్రెస్ కు తీసుకెళ్ళి ఇవ్వు. ఎంతవరకు అయిందో అడుగు’ అంది వీశా నొకరుతో.

మనోరమ టీ కప్పువైపుచూస్తూ గడచినరాత్రి పంపుటనంతా వివరంగా వీశాకు వినిపించింది.

వీశా ఇంగ్లీషులో ఓట్టింది. ‘ఆడబ్బుకి గడ్డితినే మనవి ఎవరు, వీమీద కళంకం వేయడానికి!’ అంది.

మనోరమ దీర్ఘంగా విట్టూర్చువిడిచి ‘నా అభిప్రాయం ఏమిటంటే, నా బావాలు అతని బావాలు వేరువేరు కావటంవల్ల అతను నన్ను వదిలించుకోవాలనుకుంటున్నాడు’ అంది.

‘నిన్ను వదిలించుకోవాలనుకోవడంలో అర్థం!’ వీశా కోపంగా అంది—

‘చూస్తాను ఈ వదిలించుకునేవాణ్ణి. నీకు మనుష్యత్తి ఇవార్చి వుంటుంది. కట్నం చూపంలో కొంత అంది వుంటుంది, అదికూడా తిరిగి ఇవ్వార్చి వుంటుంది. మీ నాన్నగారి ఆర్థికస్థితి ఎటువంటిది?’ అని అడిగింది.

‘కట్నం ఏమీ ఇవ్వ లేదు. పదిహేనువేల చెక్కుమాత్రం ఇచ్చారు. ఆ డబ్బును వ్యయంగా నేనే సుతలీవారాకు ఇచ్చాను’ అంది మనోరమ.

నీకాకు ఇంకా కోపం రెచ్చింది—‘చూస్తాను, ఆ వదిలించుకునేవాణ్ణి; పోషణభారం భరించార్చి వుంటుంది’.

నీకా మనసులో మనోరమపట్ల ఎంతో మమకారం, ఆసక్తి కలిగాయి. మనోరమ ఇంటి పరిస్థితికి దూకించి, విసుగుచెంది ఆ తొందరపాటులో సుతలీ వారాను పెళ్ళిచేసుకున్నా తన తప్పుని ఒప్పుకుంది.

నీకా సానుభూతిచెంది, ‘నీలాంటి ఏడికి అమ్మాయిలకి ఇలానే కావాలి. ఇంట్లోవాళ్ళ అన్యాయానికి ఎదురుతిరిగి వుండవలసింది. ఇటువంటివ్యక్తితో కలిసి వుండటంలో అర్థమేమిటి? విడాకులు తీసుకోవడం, గౌరవంగా జీవితం గడవటం నీకు అవసరం. నువ్వు నాతోపాటు ఇదే ఇంట్లో వుండు, విన్నెవరు ఇబ్బంది పెడ తారో చూస్తాను.’ అని సలహా ఇచ్చింది.

నీకా మనోరమ ఎదుటనే, ఆమె కరుణగాధని తన క్రామేడ్ థర్త వాసే కర్కు వివిపించి నిర్ణయంకూడా చెప్పేసింది—‘ఈమె థర్త కావాలంటే విడాకులు తీసుకోవటమే ఈమెకు గౌరవపూరితమైన మార్గం. అంగీకారమేనా?’

వాసేకర్ బాధగా చేతివేళ్ళ మెటికలు విరుచుకుంటూ అన్నాడు—‘విడాకుల దావాలలో ఎప్పుడూ ఇబ్బంది వుంటుంది. విడాకులకోసం కారణం ఏం చెప్పుకుంది? విడాకులు కావలసిన మూడు కారణాలలో ఏదో ఒకటి వుండాలి. అవి థర్త మరో ప్రీతో వంబంధం కలిగివున్నాడనిగాని, అతను సపుంసకుడనిగాని, లేకపోతే భార్యను హింసపెడుతూ వుండేవాడుగాని అవాలి.’

నీకా మనోరమవైపు చూసింది.

మనోరమ కళ్ళు దించుకుని ‘నా దృష్టిలో చివరిమాట పదిలిపెట్టి మిగతా వన్నీ వున్నాయ’ అన్నది ఇంగ్లీషులో.

‘ఏమిటి?’ అక్కర్వాన్ని, భయాన్ని వెలిబుచ్చుతూ ఏతాపెద్దగా నిట్టూర్చి వాపేకర్వైపుచూసి, ‘అత్యాచారం ఉంది కదా! నహింసరాని అత్యాచారం. మనోరమా, మువ్వ ఎలాగైనా ఈ అవమానాన్ని, ఈ మురికిని వదిలించేసుకోవడం చాలా అవసరం. ఇప్పుడు అన్నీ విజకారకాలు మన ఎదుట వున్నాయి’ అని ఆమె ఈ విజాలన్నీ తనచేతిలో వట్టుకున్నట్లు చేతులు చాచింది.

‘విజం తెలియటంవల్ల పని జరగదు. న్యాయస్థానంలో ఈ విజాలన్నీ ఋజువు చేయాలివుంటుంది. ఋజువు, పాక్ష్యం కావాలి మనోరమా! న్యాయస్థానంలోకి వెళ్ళి ఇదంతా చెపుతావా?’ అనడిగాడు వాపేకర్.

‘ఎందుకు చెప్పుడు!’ ఏతా వేగంగా బిల్లమీద చేత్తో గుద్దింది.

మనోరమ తల అడ్డంగా తిప్పింది.

ఏతా కోపం పెరిగిపోయింది. ‘అయితే విన్ను కష్టాల్లోంచి ఎవడు కాపాడు తాడు! మువ్వ వ్యయంగా కష్టాలని మెడకు చుట్టుకుంటూవుంటే ఎవరు కాపాడ గలరు!’ అంది.

ఏతా కోపం కారణంగా మనోరమ అసంతృప్త జీవితక్షవర్చు పార్టీ ఆపి సులో న్యాయించింది. మనోరమ ఈ అపకీర్తివల్ల సంకోచంతో కుంచించుకు పోయింది. ఏతా దృష్టిలో ఈ సంకోచం పూంజీవాదపు సంస్కృతి బూటకం మాత్రమే. ఆమె మనోరమని ఈ మురికినుంచి బయటపడమని తొందరిపెడుతూ వుండేది.

మనోరమ తొందరపడకూడదు. న్యాయస్థానంలో ఏ దుర్దశ కలగకుండానే ఈ పోట్లాట పరిష్కారం అయేపటివ్చి రావచ్చు అని భూషణ్ అభిప్రాయం.

‘నేను ఒప్పుకోను’ అన్నాడు భూషణ్. ‘పత్రికలలో పెద్దపెద్ద అక్షరాలలో కమ్యూనిస్టు యువతినుంచి నపుంసకుడైన భర్తకు విడాకులు అని ప్రచురింప బడటం! తర్వాత ఏతావగ్గర ఏ దాక్టరున్నాడు. అవసరమైన వర్తిఫితెట్టు శవ్య దానికి!’

సుతరీవాలా, మనోరమలు మాట్లాడుకోవటం లేదు. భోజనంచేసే ఖర్చు కూడా విడివిడి అయిపోయింది. సుతరీవాలా వదిలేసుకోజాల కొకసారి మనో

శ్రమకోసం ఒక కవరు నొకరుకిచ్చి వంపేనాడు. ఆ కవరులో వందరూపాయలుండేవి. ఇదేవిధంగా నెలలు గడిచిపోయాయి. ఒక సంవత్సరం గడిచిపోయింది. రెండోసంవత్సరం గడుస్తోంది. మనోరమ పార్టీ మెంబరు అయిపోయింది కానీ ఆమె వనంతా వీతాతో కలిపే చేసేది. వీతాతోకన్న మరేదైనా పనిలో చేయి చేసుకోవాలన్న కోరికగూడా ఆమెకు లేదు.

ఆశ్రయం వియ

లాహోర్ ప్లేషన్ లో సోమా ఐరఖా వేసుకుని రైలుబండిలో కూర్చుని కళ్ళు తుడుచుకుంది. ఇక ఏదవకూడదని విశ్వయించుకుంది. 'బండిలో ఏడుస్తూకూర్చుంటే మిగతా ప్రయాణీకులకు అనుమానం కలుగుతుంది. పోలీసులు మధ్యలో వచ్చివడితే ఇద్దరూ సంకెళ్ళలో బంధించబడాలి వస్తుంది' అని బరకత్ చెప్పాడు.

సోమా ఇప్పుడు ఏదైనా ఏ విషయంగురించి. దేవికోసం ఏడుస్తుంది ; ఎవరికోసం ఏడుస్తుంది ; ఆ బంగళా వదిలిపెట్టేటప్పుడు ఆమెకు చచ్చిపోవడం కన్నా వేరే ఉపాయం తట్టలేదు. అలా వదిలిపెట్టి వచ్చినచోటికి, వెళ్ళగొట్టబడిన చోటికి, తిరిగివెళ్ళటానికి ఆమె సిద్ధపడలేదు. గడచిపోయిన ఆ భయానకమైన అనుభవాలకన్నా ఈ తెలియని భయం చాలా తక్కువ. ఏవిధమైన ఆశగానీ, భవిష్యత్తుకు సంబంధించిన ఆశగానీ ఆమె మనసులో లేదు. ఆమె కేవలం నెత్తిమీద వచ్చివడిన అపదనుంచి శరణు కోరుతోంది.

వైజ్ నార్ జిల్లా న్యాయస్థానంలో పోలీసులు ధనపింగ్ ను జైలులో పడవేయటానికి లాక్కుపెడతూంటే ఆమె రోడ్డుమీదకూర్చుని అందరి ఎదుట వెక్కిరిస్తూ ఏడ్చింది. అక్కడి ప్రజలంతా ఆమెను చూసి ఆ తమాషా చూడసాగారు. ఆ దృశ్యం ఆమెకు జ్ఞప్తికి వచ్చింది. ఇప్పుడు ప్రాణాలు పోయినానరే, ఆమె అవిధమైన తమాషాను కల్పించలేదు. ఆ వల్లెటూరి సోమా చచ్చిపోయింది. ఇప్పుడు ఈమె మరో సోమా, పెద్దఇంటి గృహస్థురాలు. వంచించబడి, ఇంటి నుంచి వెళ్ళగొట్టబడిన విధవ!

బరకత్ సోమాని తీసుకుని లాహోర్ ప్లేషన్ నుంచి జాగ్రత్తకోసం రాత్రి పూట బయల్దేరాడు. బండిలో కూర్చునేటప్పుడు, ఆ తర్వాత గంటవరకు సోమా ఐరఖాతోటే వుంది. లాహోర్ నుంచి బయటపడిన తర్వాత 'మనల్ని ఎవరూ గుర్తు పడతారన్న భయముండదు. మవ్వ ఐరఖా తీసేసి బట్టలలో చుట్టేసెయ్య' అని బరకత్ చెప్పాడు. తపాలా తీసుకువెళ్ళేబండి తన వేగాన్ని, హడావిడినీ తెలియపరచేందుకు పొగ వదులుతూ వేగంగా అనేకరకాలైన శబ్దాలు చేస్తు. ఇనుపపట్టణం

మీద ఇటూ అటూ కదులుతూ, పూగుతూ, గాఢమైన అంధకారాన్ని చీలుస్తూ, వెళ్ళిపోతోంది. చిన్నచిన్న ప్లేషనులు రెప్పపాటుకాలంలో రాటుతూ వెళ్ళిపోతున్నాయి. బండి ఒక్కసారి బయలుదేరి మళ్ళీ అగేసరికి అనేకరోజుల ప్రయాణం సాగిపోతోంది. కానీ బండి వెళుతూనే ఉంది. బండి అగితే ప్లేషనలదగ్గర వెళుతుంటే కవిపించేవాళ్ళముఖాలు, పంజాబీభాషకన్నా భిన్నంగావున్న భాష వినిపిస్తోంది. కానీ అంపివున్న సోమా కళ్ళు ఏమీ చూడలేకపోతున్నాయి. నిశ్చేష్టత చెందిన ఆమె మప్తిష్కం ఏమీ ఆలోచించడం లేదు.

తా మధ్యనా బొంబాయి వెళుతున్నారని బరకత్ సోమాతో చెప్పాడు. బొంబాయి ఎక్కడో చాలా దూరమని సోమా విన్నది. ఎంతదూరమో ఆమెకు తెలియదు. ఎంతదూరమైనా కాని, దూరమైనా, దగ్గరైనా ఆమెకేం? మళ్ళీ తిరిగి రావలసిన పనేముంది?

బండిలో చాలా వత్తిడిగనూ, తొక్కిసలాటగనూ, తోపిడిగనూ వుంది. సుమారు రెండునవతృతారంకితం సోమా ధర్మశాలనుంచి లాహోర్ వచ్చినప్పుడు అది వేరేరకం బండి, ఆమెను పెకండ్ క్లాసులో తనతోపాటు మనోరమ కూర్చోబెట్టకుంది. అందరికీ కూర్చోవడానికి, పడుకుని విద్రపోవడానికి మెత్తటి వరుపులున్న బల్లలున్నాయి. ఎవరూ ఇంకొకళ్ళని తోయడంలేదు. పెద్దమనిషికనం వుంది. ఈ బండిలో త్రోపుదే-త్రోపుడు, పోట్లాటలు, బరకత్ ఆమెను ఒకమూల, చెక్కబెంచీమీద బట్టసిరిచి కూర్చోబెట్టాడు. అతనుగూడా పక్కనే కూర్చున్నాడు. సోమా అతిని స్పర్శనుంచి తప్పించుకోవడానికి ముడుచుకు కూర్చుంది. బరకత్ కునికిపాట్లు పడసాగాడు. కానీ సోమా కళ్లు మూసుకువీ, కళ్ళు తెరుచుకువీ, మెళుకువగా ముడుచుకుని కూర్చుంది.

బరకత్ తన ఎడంవైపు కొంచెం ఖాళీచోటు ఏర్పరచాడు. సోమాని పడుకోమని చెప్పాడు. సోమా మోకాళ్ళు ముడుచుకుని పడుకుంది. బరకత్ కూర్చునే వున్నాడు. కొత్త ప్రయాణీకులువచ్చి తోపుతోసి కూర్చోవడానికి స్థలం కోరారు. బరకత్ చొక్కాచేతిని మడిచి—'కనిపించటంలేదు! ఆడవాళ్ళు పడుకునివుంటే' అని పోట్లాడడానికి సిద్ధమయ్యాడు. సోమా బరకత్ రక్షణలోకి వెళుతోంది. బరకత్ ఆమెను తీసుకువెళుతున్నాడు.

ఉదయం పొద్దెక్కింది. ఏదో ఒక పెద్దపేషను వచ్చింది. బరకత్ ధీల్ల అని చెప్పాడు. సోమా ఏమీ పట్టించుకోలేదు. ఏదో ఒకటి. ప్రజలు ఎక్కి లోపలికి వస్తున్నారు. బరకత్ జాగ్రత్తగా వున్నాడు. ఏదైనా సురక్షితమైన చోటుకొరికితే సోమాని కూర్చోబెట్టి బాధనుంచి తప్పించవచ్చునని చూస్తున్నాడు. ఈ వన్నెందు గంటలలో సోమా తను కూర్చున్నచోటునుంచి కదలలేదు. బరకత్ ఏమైనా తింటావా అని అడిగాడు. సోమాకు ఏదైనా కొంచెం తిని రెండురాత్రులు, పగళ్లు గడిచిపోయాయి. అయినాకూడా వద్దని తల అడించింది. బరకత్ ఆమె చెవిలో ప్రేమగా 'ఏం ఏచ్చిదానివా, మనిషి ఏమీ తినకుండా జీవించగలుగుతాడా. చేతులు ముఖం కడుక్కుంటావా?' అన్నాడు.

సోమా నరే నన్నది. బరకత్ నన్నలోటాని తీసుకొచ్చాడు. అది పట్టుకెళ్ళి ప్లాట్ ఫారంనుంచి వీళ్ళు తీసుకొచ్చాడు. ఆ చెంబును చూడగానే సోమామనసు బాధతో కొట్టుకుంది. ఎవరైనా ముసల్మానులేతేలో అమ్ముడు పోతానేమోనన్న ఊహతో ఆమె ప్రాణాలు ఎగిరిపోసాగాయి. ఇప్పుడు ఆమె ముసల్మాను లేతినే పట్టుకుని రక్షించమని వేడుకుంటోంది. అతని చెంబుచూసి పట్టింపు ఏం వుంటుంది?

కిటికీలోనుంచి తల బయటకుపెట్టి చేతులు ముఖం కడుక్కుంది. కానీ ఆ లోటాలోని వీళ్ళు నోట్లోపోసుకుని పుక్కిలింపలేకపోయింది. బరకత్ ఆమెకోసం మట్టిపిడతలో టీ తీసుకువచ్చాడు. ముసల్మాను ముట్టుకున్న పిడత అది. మనస్సులో చాలా బాధ అనిపించింది. కానీ టీ త్రాగేసింది. మధ్యలో ఆమెకు ముసల్మాను లంటే అంతులేని భయం, అనహ్యం కలిగేవి. ఆమె ముసల్మానులను ఒక వీర జాతివాళ్ళుగా చూచేది. వాళ్ళని తాకితే ధర్మం చెడిపోతుందని, వాళ్లు అన్ని చెడు పనులూ చేస్తారని ఆమె విన్నది. కానీ లాహోర్ లో బంగళాకు ఆయన పేహితులు అనేకమంది ముసల్మానులు వచ్చేవాళ్ళు. వాళ్ళకి ఏ నియమమూ, పట్టింపు వుండేవికావు. వాళ్ళు ఇంట్లోని పళ్ళాలలోనే తినేవాళ్లు. అమ్మగారికి, వడినగారికి మాత్రం ఇది నచ్చేది కాదు. సోమా గుంపులో నొక్కిడిచేత, తోపుళ్లవల్ల రెబ్బలు తింటూ వెళుతోంది. ఇంకా కొన్ని వైషమణదాటి వెళ్ళిపోయాయి. బరకత్ హిందూ మతస్తుడయిన ఒక పూరియ అమ్మేవాణ్ణి పిలిచాడు. సోమా పూరియ తిన్నది. మళ్ళీ అదేచెంబుతో వీళ్ళు. ఆమెగొంతు ఎండిపోతోంది. నాడేం పోతుంది అనుకుని పరాజయాన్ని లక్ష్యపెట్టక వీళ్లు తాగేసింది.

చెక్కతో చేసిన రైలుపెట్టి ఇనుపపట్టాలమీద వేగంగా పరుగెత్తుతూ వెళ్ళి పోతోంది. పొలాలు, పల్లెటూళ్ళు, అడవులు, పర్వతాలు వెనక్కి పరుగెత్తుతూ పోతున్నాయి. బొంబాయి ఎప్పుడు చేరతామనిగాని, బొంబాయి ఎంతదూర ముందనిగాని సోమా ఒక్కసారిగూడా అడగలేదు. ఇరుకైన చెక్కబిల్లిమీద ముడుచుకుని కూర్చుంది. మళ్ళీ రాత్రి వచ్చింది. సోమా మోకాళ్ళు ముడుచుకుని నిద్రపోయింది. మళ్ళీ తెల్లవారింది. చెక్కపెట్టి వెళుతూనేవుంది. ఇప్పుడు సోమా కొద్దిగా అలోచించడం మొదలుపెట్టింది. ఏం చేస్తుంది? నమాదానం సూటిగా వుంది, ఏది చేయాలివస్తే అది చేస్తుంది. బరికత్ అమెకు దగ్గరగా కూర్చుని వున్నాడు. అతనికి ఇంత దగ్గరగా కూర్చోవడం అమెకు నచ్చడం లేదు. కానీ ప్రపంచంలో మిగతా అందరిలో అతను ఒక్కడే సరిపయంవున్న వ్యక్తి. తనకి ప్రపంచమంటే భయం, దానిమధ్యలో అతను ఒక్కడే తనకి ఆధారం, కావలసిన వాడు.

బరికత్ లాహోర్‌లో ఎంత అమర్యాదగా ప్రవర్తించేవాడో, అలా రైలు బండిలో ప్రవర్తించలేదు. సోమాతో అనవరమైన మాటలుమాత్రమే మాట్లాడుతున్నాడు. అప్పుడప్పుడూ కిటికీలోంచి తల బయటకుపెట్టి రైలుమోతలో కలిసి కూచిరాగం తీస్తున్నాడు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఛార్మిహానంగా, గంభీరంగా కూర్చోసాగాడు. బొంబాయి చేరినతర్వాత ఏం చేయాలా అని ఒకవేళ అతనుగూడా అలోచిస్తూ వుండివుండచ్చు.

మయోరానుంచి ధర్మశాలవచ్చి ఆ మనుష్యులగుంపు మాడగానే సోమాకు ఆశ్చర్యం కలిగింది. లాహోర్‌లో ఆ ఆశ్చర్యం అనదియానంలో ఎదురయింది. బొంబాయిలో 'విక్టోరియా' బండిలో ఎక్కి బజారులో తిరుగుతూ రెండివైపులా చాలా ఎత్తుగావున్న ఇళ్ళు, ప్రజలతో కిటికీలూడుతున్న రోడ్లు, వండులు, అసంఖ్యాకరూపంలో శ్రీ పురుషుండు చూసి అమె అలోచనలు, కల్పనాశక్తి స్తంభించి పోయాయి. ఈ శ్రీశ్రీరిసిన జనులగుంపులో అమె బరికత్‌ను తప్ప ఇంకెవరినీ ఎరగదు, గుర్తు వట్టలేదు. ఆ ప్రజల తోపిడిలో తప్పిపోగలనన్న అనుమానంతో అమె మోటాగావున్న అతనిచేతిని పట్టుకోవడం తప్ప ఇంకేం చేయగలదు.

బరికత్ సోమాని నల్-బజారుదగ్గర ఒక చిన్న హిందువులహోటల్లో

దింపాడు. ఎవరైనా అడిగితే బర్కత్ రామ్ భార్యనని చెప్పమనీ, జ్వరంగా వుండటం చేత మందుకోసం పంజాబునుంచి వచ్చామనీ చెప్పమన్నాడు. దొంగలవిషయంలో జాగ్రత్తగా వుండమని హెచ్చరించి, వివాహానికి వేరేరోజు ఏర్పాటుచేయడానికి వెళ్ళిపోయాడు. ఇరుకుగా ఇబ్బందిగావున్న ఆ హోటల్ గదిలో సోమాకు రెండు రాత్రులు వుండాల్సి వచ్చింది. బర్కత్ పగటిపూట రెండుసార్లువచ్చి గంట వుండే వాడు. రాత్రిపూటకూడా చాలా ఆలస్యంగా వచ్చేవాడు. సోమా ఏం జరుగుతుందా అని విరీక్షిస్తోంది. బర్కత్ ఆమెకోసం తళతళ మెరిసే మూడు చౌకబాదుచీరలు తీసుకొచ్చాడు. సోమాకు సినిమా ఉద్యోగం చూస్తున్నానని రాత్రి చెప్పాడు. 'ఇటు వంటి ఉద్యోగం దొరికితే వందలకొంది రూపాయలజీతం వస్తుంది. ఇల్లు, బంగళా, కారు, నౌకర్లు-చాకర్లు, అన్నీ ఏర్పడుతాయి. రాణివాసం ఏర్పడుతుంది. గాభరా వడకు, ఇంకా మూడు నాలుగురోజులు వదులుకుండి' అన్నాడు. సోమాతో వినయంగా, గౌరవంగా వ్యవహరిస్తూ వస్తున్నాడు.

బర్కత్ బొంబాయిలో ఇంతకుముందు మూడుసంవత్సరాలు వున్నాడు. ఆ నగరంతో అతనికి బాగా పరిచయముంది.

స్కూలు చదివేటప్పుడే అతనికే వజ్రం అవుచామని విశ్వయించుకున్నాడు. అందుకు కావలసిన ముఖ్యగుణాలు - రూపం, దృఢమైనకీరం, పొడవు, చురుకు దనం, హావభావాలు, యోగ్యత - అన్నీ తనలో వున్నాయని అతని నమ్మకం. సినిమాపాటలు అదేసర్థతిలో పాడుతూవుంటే పిల్లలు అతన్ని వెంటాడేవాళ్ళు. ఇంటిదగ్గర తనగదిలో పాటపాడటం ప్రారంభించేసరికి, ఇరుగుపొరుగుల ఆడ పిల్లలు, స్త్రీలు కిడికల కిడికీల చాటునవుండి గానం వింటూవుండేవాళ్ళు. వివిధ నటుల రూపాల్ని అనుసరించడంకోసం జాప్తగూడా బాగా పెంచాడు. చంపలమీద జాప్తగూడా కణతలక్రిందవరకు పొడుగ్గా కత్తిరించాడు. మీసాలు నున్నగా నవ్వుని గీతలా చేసుకున్నాడు. ముహూర్తం చనిపోయిన విచారకరమైన సందర్భంలో నల్లటిచొక్కా కుట్టించుకున్నాడు. ఆ చొక్కాని నమ్రతం - సందర్భం వచ్చి వప్పుడు తెల్లపాంటితోపాటు వేసుకునేవాడు. అతని రూపంగూడా ఆకర్షణీయమైంది. అందుకని రొమ్ము విరుచుకుని తీవిగా నడిచేవాడు. మణికట్టమీద ఉమాలు

కట్టకువి. మూరపొడుగున్న ఒక కర్రవి చేతులోపట్టుకుని పికార్లకు వెళ్ళివారు. మాట్లాడేటప్పుడు మెడ కొంచెం వంకరగా పెట్టేవారు. తలని కొద్దిగా విడిల్చి ముంగురుల్ని నుదుటిమీద వదేసుకునేవారు.

బరకత్ తండ్రి విద్యుత్ శాఖలో నౌకరు. కొద్దికొద్దిగా పెరుగుతూ రోజు గడవడానికి సరిపోయే జీతం. ముప్పైఅయిదురూపాయలు నెలనరి దొరకసాగింది. కొడుకు వియమంగా చదివి, ఎంబ్రన్స్ పాసైతే పెద్దపెద్ద అపీవర్లదయవల్ల మంచి ఉద్యోగంలో వేయించవచ్చని ఆతను ఆశించేవాడు.

బరకత్ శరీరదాదృశ్యం, చక్కని రూపం కారకాలుగా ఎనిమిదవక్లాసు చదువుకుండగానే వివాహం అయిపోయింది. ఆ వివాహంవల్ల బరకత్ తృప్తి చెందలేదు. సినిమాలో కాహ్లాదీవి పెళ్ళిచేసుకునే కద్దెయికొద్దేవాని పెళ్ళిలా తన పెళ్ళి జరగాలని ఆతను ఊహించేవాడు. ఎవరైనా లజ్జెధికారి కూతురికి తనపై వ్యామోహం కలగాలని కోరుకునేవాడు. ఆతను ఆ అమ్మాయిని మోటర్ వైకిల్ మీద కూర్చోబెట్టుకుని పట్-పట్ నుంచి దుర్బుచేస్తూ పారిపోతాడు. ప్రజలంతా వెనక వడతారు. కొట్టుకోవడం జరుగుతుంది. లజ్జెధికారికూతురు తనవికన్న వేరొకరిని పెళ్ళి చేసుకోవడానికి విరాళించేస్తుంది. అప్పుడు లజ్జెధికారి ఒక బంగళాను కట్టించి రూపంలో ఇచ్చి ఆతని కుమార్తెపెళ్ళి తనతో చేసేస్తాడు - ఇలా ఉండేది ఆతని ఊహాస్వప్నం.

బరకత్ వివాహం అతని ఇష్టప్రకారం కాకుండా - తల్లిదండ్రుల నిర్ణయం మీద జరిగింది. అప్పటికి బరకత్ పందొమ్మిది సంవత్సరాల వయసువాడు. అతనికి ఒక చెల్లెలు. ఇద్దరు తమ్ముళ్ళూ పున్నారు. తల్లి ఆరోగ్యం సరిగా వుండేదికాదు. బరకత్ చెల్లెలు జోహరా ఇంట్లో చనంతా చేస్తూవుండేది. వదిలేసు సంవత్సరాల వయసులో జోహరా అత్తవారింటికి వెళ్ళిపోయేసరికి ఇంట్లో వనిచేయడానికి కోడలిని ఇంటికి తీసుకురావాలన్న ఆలోచన బరకత్ తల్లిని బాధించసాగింది. ఇంటిపని చక్కగా చేయగల అమ్మాయినే కోడలిగా ఎన్నుకుంది.

సకీనా తండ్రి అజామద్ అలీ నాయకులసంవత్సరాంకితం బ్రతుకు తెరువు కోసం ఆఫీకా వెళ్ళిపోయాడు. గ్రామం తిరిగివచ్చాక కూతురు తల్లికన్నా పొడుగ్గా ఎదిగి కనపడింది. కూతురుగురించి ఎన్నోవిషయాలు చూచాయగా ఆతని చెవి

వద్దాయ. కూతురిపెళ్ళి చేయాలని తొందర కలిగింది. అజామద్ కు అమ్మతనలో వున్న తన బావమరిది వినకండికొడుకైన మియాఁ రియాకత్ వుక్రడు బరకత్ వచ్చాడు. పెళ్లి ఆయిపోయింది. అజామద్ తను విదేశంలో సంపాదించినదాంట్లో పిల్లవాడికి బాగా కట్నంకూడా ఇచ్చాడు.

బరకత్ మొదటిరాత్రి సకీనను కలిశాక ఆమె హృదయంలో చాలా కోరికలున్నాయని తెలిసింది. సకీనాముఖం కాంతిహీనంగానూ, విరుక్తాహంగానూ వుంది. బరకత్ ఆమెను తాకి రెచ్చగొట్టడానికి సకీన ఇష్టపడలేదు. తొణికే యౌవనంతో విండిన అమ్మయిన మొదటిసారి కలిసినప్పుడు అలా మనసు చంపుకుని కూర్చుని వుండటం బరకత్ కు నిరాశ కలిగించింది. అతను పివిమాపద్ధతిలో తన అది కారాన్ని వివియోగించాలనుకున్నాడు. చిటికవేసి పింది సకీనావంకచూపి వచ్చేసరికి, వుంగరాలతోవిండిన సకీనాచెయ్యి అతని బుగ్గమీద చెల్లన తగిలింది. ఆ తర్వాత తిట్లుగూడా వినిపించాయి.

బరకత్, సకీనా ఇద్దరూ యౌవనంలో వున్నవాళ్ళే. సకీనా పల్లెటూరితో పెరిగిన పదిహేడునంవత్సరాల పిల్ల. బరకత్ పట్నంలో పెరిగిన వందొమ్మిది నంవత్సరాల యువకుడు. అదీకాక బరకత్ మొగవాడు. సకీనా ఆడది. బరకత్ ఆమెను బాగా తిట్టి కొట్టాడు. సకీనాకూడా నెమ్మదిగా తిడుతూ సమాధానమిచ్చింది. బరకత్ బుగ్గమీద వుంగరం దెబ్బపెట్టి మచ్చవడింది. అతను చాలా రోజులవరకూ తలపాగా చుట్టుకుని చంప కప్పుకుని తిరిగేవాడు. తన ప్నేహితులకు కథ అల్లి. చీకటిలో ఒక దొంగతో పోట్లాడటంచేత దెబ్బ తగిలించని చెప్పాడు.

సకీనాపట్ల బరకత్ మనసు విరిగిపోయింది. 'దుర్మార్గువాడు. చెడుమార్గంలో వుంది' అనుకున్నాడు. ఆమెను హత్యచేయడానికి విశ్చయించుకున్నాడు. మరో భార్యని తీసుకొచ్చి నెత్తిన పెడతారు అని మళ్ళీ ఆలోచించాడు. అందుకని సకీనాని జీవితాంతం దాసీదాసిలా వుంచడం మంచిదనుకున్నాడు. బరకత్ మనసులో ప్రీ సంబంధమైన ఏ మధురభావాలున్నాయో అవన్నీ వికృతరూపాన్ని ధరించాయి. ప్రీలనుగురించి దురభిప్రాయంలోనే వుండిపోయాడు. అతనిదృష్టిలో ప్రీ పాముతో సమానం. ప్రీని ముట్టుకోవడంలోకన్నా దూరంలోనుంచే చూపి ఆనందించటం. అభినందించటంలో అతను ఎక్కువ తృప్తిని పొందేవాడు.

1939 వ సంవత్సరంలో అతనికంట్రీ కాలం చేశాడు. ఎంజిన్స్ పానవ దానికి ఇంకా ఒకసంవత్సరం మిగిలింది. స్కూలుమాస్టర్లకు అతనంటే విరోధ భావం ఏర్పడింది. బరకత్తుకు ప్యానవుతానన్న నమ్మకం పోయింది. ప్యాపై గుమాస్తా అయినతర్వాత రోజంతా ఆఫీసులోగడిపి పాయంత్రం రుమాలో కూరలు వట్టుకుని, తల వేళ్ళాదేసుకుని, తడికల తలుపుదగ్గరకు తిరిగి చేరే విప్పార మైన జీవితం గడవడం బరకత్తుకు ఇష్టంలేదు.

తను క్లక్కు అవడంకోసం కాదు, పియ్యవసంచంలో 'మజనూ', 'దేవ దాసు' అవడానికి జన్మించాడు. ప్రపంచంలో రాజగారిలా అనందాన్ని అనుభవించ గలుగుతాడు నటలు, గడ్డి అమ్మేవాడి జీవితపు అనందాన్నిగూడా. ఒక్క జీవితంలో పాతికరకాల జీవితాలు. ఈ ప్రపంచాన్ని వెంటతీసుకుని ఎవరూ పోరు; మనం తినేది, తాగేది, అనుభవించగలిగేదే మన సొంతం. నా వెనుక వందభవనాలు వదిలిపెట్టినా ఆవి ఎండుకు వనికొస్తాయి; పెద్దపెద్ద భవంతులు, అందమైన స్త్రీలు, రకరకాల దుస్తులూ నటలకి డక్కుతాయి. ఎంతో అందమైనయువతులు వాళ్ళ పక్కన నటించవలసివస్తుంది. వారి హావభావాలు, ప్రతిభ, వరదాపేసుకునే స్త్రీల హృదయాలుకూడా అవహరిస్తాయి. బంగళాలోనుండే డబ్బుగల స్త్రీల హృదయా లనుకూడా ఆకర్షిస్తాయి. బరకత్తుకు ప్రసిద్ధులైన నటలు, సిటీమణులందరిపేర్లు గుర్తుండేవి. వాళ్ళ డబ్బువినడాయి. ఇతరపుకార్లు కూడా. ఏదో ఒకవిధంగా బొంబాయి చేరుదామని అతనికి తొందరకలిగేది. అతర్వాత అవృష్టం అదే వరిస్తుంది.

బరకత్తుకు అందరికన్నా పెద్దవాడు, నమ్మదగిన మిత్రుడు, రైల్వే మేస్త్రీ నాపీర్ డిన్ కొడుకు జమీర్. బరకత్ తన సుఖస్వప్నంగురించి జమీర్ కు చెప్పాడు. జమీర్ కూడా ఆ స్వప్నలోకంలోకి చేరడానికి అతురత పడుతున్నాడు. అతని ఆర్థిక స్థితిగూడా అంత దాగలేదు. బరకత్ తల్లిని బ్రతిమాలి, వేలకొందిరూపాయలు సంపాదించి ఇంటికి పంపుతానని ఆశచూపి, అలిగి, ఇంట్లోనుంచి పారిపోతానని తెలిపింది, 105 రూపాయలు తీసుకున్నాడు. తనభార్య నగలుకూడా కొన్ని రహస్యంగా తీసుకుని జమీర్ తోకలసి బొంబాయి చేరాడు. ఇద్దరూ మలాద్, కాంకా క్రూత్, దాదర్ లలో సిటిమా స్టూడియోలయట్టూ తిరగసాగారు. కానీ స్టూడియో

వలాను, ద్వారందగ్గరవుండే గూర్తా, వ్యర్థానికి కావలాదార్లయిన ఇబ్రాహీం, జిబ్రాహీం కన్నాకూడా ఎక్కువ జాగ్రత్తగా విర్మోహమాటంగా అర్థగించారు. తమ దగ్గరవున్న డబ్బుంతా ఖర్చుపెట్టికూడా వాళ్ళ స్టూడియోలోనికి అడుగు పెట్టలేక పోయారు. కానీ ఇద్దరూ యువకులు, గాఢతపస్సులో వున్నారు. చివరికి ఓరోజు వాళ్ళకి లోపలికి వెళ్ళే అవకాశం లభించింది. ఇద్దరికీ సినిమా రెస్టారెంటులో చోటు దొరికింది. నెలంతరబడి విప్లీ-సోదాగ్లాసులు, టీ కప్పులూ, ప్లేట్లు కడిగిన తర్వాత తాము బొత్తిగా అనుభవకులమయి వారికి అవగాహనమయింది. సినిమారంగంలో ప్రవేశించటానికి ఒక అందమైన అప్పరన వక్కన వుండటం చాలా అవసరం. ఆ ప్రపంచంలో అందమైన ప్రేమిలువ దేవదూతల విలువకన్నా కొంచెం ఎక్కువ గానే వుంటుంది.

సినిమాకంపెనీ యజమానిగారి కాదరైజర్ మురీద్ఖాన్ వంశాధీ రాజపుత్ర ముసల్మాను. అతను ఒకరోజు బరకత్తి, జమీర్తి బాగా చివాట్లు పెట్టాడు. 'సలామ్ కొడుకులై ఇక్కడ ఈ వేళ్ళు తాగివదేసిన ఎంగిలికప్పులు కడుగు తున్నారా?' అని కోప్పడ్డాడు. ఇద్దరికీ ఒక మోటర్ మరమ్మత్తుచేసే కార్టానాలో అతను ఉద్యోగం ఇప్పించాడు. జమీర్ మేఫ్రీవని నేర్చుకోసాగాడు. కానీ బరకత్తు అపని వచ్చలేదు. కొద్దిరోజులు అతను కార్టానాలో కూలిపని చేశాడు. ఒక టాక్సీ వానికి క్లీనరుగా కుదిరి దైర్ఘ్యపరుచుకున్నాడు. బరకత్తు బిచ్చు కంపెనీలో ఉద్యోగం దొరికింది కానీ అతను అపని చేయలేకపోయాడు.

బరకత్తు టాక్సీ నడపటం అంటే చాలా ఇష్టం. అందులో స్వాతంత్ర్యత వుంది. మిత్రులలో కూర్చుని గొప్పగా చెప్పేవాడు—'అరేయ్, ఇవ్వాలే ఒక అంద మైన లేడీ కిరాయి దొరికింది. నన్ను ఎంతగా మోహించిందంటే టాక్సీనుంచి దిగ దానికే ఒప్పుకోలేదు. బాడుగ ఇవ్వబోయేసరికి నేను తన్నుకొట్టి నవ్వాను. పది-పదిని రెండునోట్లు ఇచ్చింది. తన బంగళాకు రమ్మచెప్పింది.....' ఇటువంటి కథలు వినిపించేవాడు. విజంగానే అటువంటి సుఖాన్ని పొందిన అనందం అతనికి కలిగేది. సినిమాతో సంబంధం వుండేవాళ్ళుగూడా ఎక్కించుకుని తిరిగేవాడు. అప్పుడప్పుడూ ఎక్స్ట్రానువ డబ్బు తీసుకోకుండానే ఎక్కించుకునేవాడు.

బరకత్తు బిచ్చుపడి వంశాదు తిరిగివచ్చాడు. ఇంట్లో వరిస్థితి బాగాలేదు.

ఒక తమ్ముడు మిల్లులో 'గేట్-కీపర్'గా చేరాడు. చిన్నతమ్ముడు బంధువుల మగ్గం కాల్తానాలో తరిపిదపుతూ పదిహేనురూపాయల సంపాదిస్తున్నాడు. తల్లికి ఇదివరకటికన్నా జబ్బు ఎక్కువయింది. ఆతని భార్యవల్ల పోట్లాటలు ఎక్కువ అయ్యాయి. 'అల్లుడు చెడుమార్గంలో పడిన దేశద్రుమ్మరి. అమ్మాయిని అత్తవారింట్లో నాళ్ళు బాధపెడుతున్నారు.' అని నకినా బల్లి తండ్రి అంటున్నారు.

నకినా తన పినతండ్రిగారి కుమారుని వివాహానికి గ్రామం వెళ్ళింది. మళ్ళీ తిరిగి రాలేదు. ఆమె అన్న ఆమెను ఇంట్లోనే వుంచేశాడు. 'ఎవడికైనా దైర్యం వుంటే వచ్చి తీసుకెళ్ళమను.' అన్నాడని వదంతి. బరకత్ కు గ్రామంలో వుండటం వచ్చలేదు. లాహోర్ వెళ్ళి ఉద్యోగం అన్వేషిస్తూ బారిస్టర్ నబోలాకు చాలా నర్సిసి తెట్లు చూపించాడు. ఆయన ఆతన్ని ద్రైవదగా పెట్టుకున్నాడు. బొంబాయి తిరిగి వెళ్ళి పినిమాలో పనిచేయాలన్న కోరిక బరకత్ మనసులో అలాగే వుండిపోయింది.

హోటల్లో రెండురోజులుండి బరకత్ సోమాని 'మహిమా' తీసుకెళ్లాడు. జమీల్ ఆతనికి తనవక్కవ ఖాళీగావున్న ఖోరీ (గది) ఇప్పించాడు. రేషన్ కార్డు గూడా తయారుచేయించాడు. యుద్ధపురోజులు. బొంబాయిలో రేషన్ కార్డు లేకుండా పిండి వప్పుకూడా దొరకటం దుర్లభంగా వుంది. ఆ పేటలో అనేకమైన ఎత్తైన మూడంతస్తుల ఇళ్లు, భవనాలు ఎదురుబిరుదుగా వున్నాయి. క్రింద అంతస్తులలో సుమారు అందరూ నాగరా చెప్పులు కుట్టేవాళ్లు వుండేవాళ్ళు. ఒక్కొక్క వాటాలో చాలా పరివారాలు వుండేవి. మూడ్యునివెలుగు వున్నంతవరకూ చూడిగవాళ్ళు, వాళ్ళ భార్యలు వసారాల్లో కూర్చుని చెప్పులు కుడుతూ వుండేవాళ్లు. సాయంత్రం అనగానే యెగవాళ్ళు చెప్పులు అమ్మడానికి వెళ్లిపోయేవాళ్ళు. ప్రిలు వంట వండటంలో విమగ్నులైపోయేవాళ్లు. ఒక్కొక్క గదిలో రెండు మూడు బొయ్యలు మండుతూ వుండేవి. గదులన్నీ పొగవల్ల నల్లబడిపోయాయి. స్నానం చేయడం, బట్టలు వుతకడంవల్ల, అంట్లగిన్నెలు తోమడంవల్ల బురదపీళ్ళు ఎప్పుడూ ప్రవహిస్తూవుండేవి. ప్రతి అంతస్తులోనూ విడివిడిగా స్నానపుగదులు, మరుగుదొడ్లు వున్నాయి. ఎదురుగా చెప్పులు కుట్టేవాళ్ళ బట్టలు పకుపులవర్మం చూడిగినా, వాళ్ళభార్యల ఎరుపు-నలుపు రంగులలోవున్న పెద్దలంగాలు గొడుగుగుద్దలమాదిరిగా ఎండుతూ వుండేవి. ఈ బట్టలవల్ల, చర్మంమంచివచ్చే దుర్గంధంవల్ల భవంతి అంతా వాసన కొడుతూ వుండేది.

క్రిందగదులకు పై అంతస్తులో ఈ చెప్పులుకుట్టేవాళ్ళున్నా మంచి అర్థిక స్థితిలోమా, సామాజికస్థితిలోమావున్నా - కార్థానాలలో పనిచేసే కూలివాళ్లు, వీడ క్లర్కులు, డ్రైవర్లు మొదలైనవాళ్ళు వుండేవాళ్లు. ఈ గదులలోకూడా చాలామంది మనుషులు, పరివారాలు కలిసివుండేవాళ్లు. అక్కడే మనుషులు జన్మిస్తువుంటారు, జన్మిస్తూనేవుంటారు. ముసలివాళ్లు పుట్టేవాళ్ళకోసం చోటు వదిలిపెట్టి వచ్చిపోతూ వుంటారు.

జమీన్ దరకత్ కోసం మూడుకుటుంబాలు వుండగనివ గదిలో చాకలో ఏర్పాటు చేయగలిగేవాడు, కానీ దరకత్ సోమాకు వీలుగా వుండాలన్న ఆలోచనతో ఎక్కువ ఆర్థి ఇచ్చి గదంతా తీసేసుకున్నాడు.

సోమా మహీమలోని ఈ గదిలోకివచ్చి చాలా భయంచెందింది. మొదటి రోజుయితే దరకత్ పంపునుంచి వీళ్ళు, దగ్గరలోవున్న దుకాణంనుంచి రోజునం తీసుకొచ్చి ఇచ్చాడు. కానీ రోజూ ఇదంతా చేయడం అతనికి కుదరదు. 'గోధుమ పిండి, పప్పు, బియ్యం, పంచదార తెచ్చుకోవడంకోసం పచారీదుకాణం ఎదురుగా రేషన్ కార్డు తీసుకుని గంటలంతరబడి నిలబడాల్సి వస్తుంది. నేను ఉద్యోగశిక్షణ కోసం వెళ్ళినా లేకపోతే దుకాణం ఎదురుగా 'క్యూ'లో నిలబడనా : వక్కనే దుకాణం వుంది, ప్రీలకు తొందరగా దొరుకుతుంది. నువ్వే వెళ్ళి తీసుకువస్తూ వుండు' అని దరకత్ సోమాతో చెప్పాడు.

లాహోర్ లో ఇంట్లోకి కావలసిన సామాను తేవడానికి సోమా కారులో వెడుతూవుండేది. బొంబాయిలో రేషన్ దుకాణం ఎదురుగా ఫర్లాంగు ఫర్లాంగు పొడవైన క్యూలు వుంటాయి. ఒక్కొక్క అడుగుగా జరుగుతూ సోమాకి గంటల తరబడి గడచిపోయేవి. 'ఈ రేషన్ కన్నా ఎక్కువధరకి కొనడం మంచిది, లేక పోతే తినకుండా పడుకోవడం మంచిది' అనుకునేది సోమా. పంటచేసే దరకత్ కోసం నిరీక్షిస్తూ వుండేది. 'గాభరాపడకు, నేను తొందరలోనే నీకు పినిమాలో పనిచేసే ఏర్పాటు చేస్తాను. నేను అవసరమైనవాళ్ళని కలుసుకుంటున్నాను' అని దరకత్ వచ్చి డైర్యం చెప్పేవాడు.

పక్కగదులలో వున్నప్రీలు సోమాతో మాట్లాడాలని ఉబలాటపడ్డారు. రెండు మూడు పరివారాలుకలసి ఒక్కొక్కగదిలో వుంటావుండేవాళ్లు. వాళ్లు

సోమాని తమవద్ద కూర్చునేందుకు, తమతో మాట్లాడేందుకు నిలిచారు. కానీ ఆమె వాళ్ళదగ్గర ఒక్క క్షణంకన్నా ఎక్కువసేపు వుండలేకపోయింది. ఎడమవైపున గది లోనివాళ్లు దక్షిణప్రాంతంవాళ్ళు. సోమా వాళ్ళభాషనికూడా అర్థం చేసుకోలేక పోయింది. పక్కగదిలోవున్న ఆమెభర్త డ్రైవరు, మంచి ఉద్యోగం పెతుక్కుంటున్నాడు. పక్కవాళ్ళగూడా సోమాని గదంతా తీసుకుని డబ్బుని అవసరంగా ఖర్చుపెట్టేవాళ్లుగా తలచి ఎక్కువగా మాట్లాడలేదు.

పినిమావని నే నెలా చేస్తాను? అనుకుంది సోమా. బానిస్టర్ జగదీశ్మీర మనసులో ద్వేషం కలిగినకూడా అతని సంవర్కంవల్ల పొందిన తన ఆకర్షణవల్ల ఆమెకు విశ్వాసం వుంది. తన కంఠమాధుర్యంమీదకూడా నమ్మకం వుంది. కానీ అటువంటివని అందరిఎదుట ఎలా చేయగలుగుతుంది అని ఆమెకు సందేహం కలిగేది. ఆమె చాలాసార్లు పినిమా చూసింది, చూడటానికి బాగావున్నట్లు అనిపించింది కానీ తను స్వయంగా అందరిఎదుటకు వెళ్ళటం, పాడటం, ఆమెకు అవమాన కరంగానూ, సిగ్గుగానూ అనిపించేది. బరకత్ సంపాదించాలనీ, తను ఇల్లు చక్క బెట్టాలనీ అనుకునేది కానీ ఈ మాట ఏ అధికారంతో ఆతనితో అనగలదు?

మహిమ్ వచ్చినతర్వాత బరకత్ బెరుకులేకుండా సోమాతో అధికార యుతంగా మాట్లాడసాగాడు. పరిహాసం, వేణుకోళంకూడా చేయడం మొదలు పెట్టాడు. ఆమె మెదడుకుండా వుండిపోయేది. ఒకసారి లాహోర్లో బరకత్ డైర్యంచేసి పరిహాసం చేశాడు—'అమ్మగారూ, కొంచెం మీదవాళ్ళనిగూడా దృష్టిలో పెట్టుకోండి.' అన్నప్పుడు, అది విని సోమా నుదుటిమీద ముడుతలు పడ్డాయి. 'ఏంటి వాగుతున్నావ్? ఏదన్నా చెప్పాలనుకుంటే అయ్యగారితో చెప్పకో.' అన్నప్పటి సోమా ముఖాకృతి మాటిమాటికీ గుర్తుకు రాసాగింది. బరకత్ ఇప్పుడు కూడా సోమా మౌనంగా వుండటంచూసి జంకేవాడు, ఏం తిట్టకుండావుంటే ఫరవాలేదు అనుకున్నాడు.

సోమా ఏమీ విసుక్కునేది కాదు, సంతోషించేది కాదు. టీ గానీ భోజనం గానీ తయారుచేయాలని ఒంకపెట్టి తప్పించుకుపోయేది. ఏదైనా మాటనుగురించి బరకత్ ను విలవాల్సివస్తే అనునయంగా 'అన్నా' అని పిలిచేది. విసుక్కువడం, తిరస్కరించాల్సిన పరిస్థితి సోమాకు ఎప్పుడూ కలిగేదికాదు. తనంతట తానే అన్నింటి

టికి ఒప్పుకుని బరకత్తోపాటు, అతని ఆశ్రయంలోకి వచ్చింది. ఆమె అన్ని విధాలుగానూ అతని దయతోసం ఎదురుచూస్తూ వుండేది. బరకత్ ఆమెతోసం అన్నీ చేస్తున్నాడు. అటువంటిప్పుడు బరకత్ ఏ ముఖంతో ఎదిరించటం, తిరస్కరించటం చేయగలుగుతుంది? మొగాడు ప్రిన్సి తన ఆనందంతోనమే పోషిస్తాడు. సహిస్తాడు. కేవలం ఒక్క ఉపాయం ఆమెదగ్గర వుంది. బరకత్ ఏ అన్నా అని పిలిచి, అతని హృదయంలో ఏవిధమైన కోరిక కలగకుండా సహృదయతతో కూడిన భావాల్ని లేపడానికి ప్రయత్నించేది. సోమా పనీ-పాటలను గురించినమాటలు మాట్లాడేది. 'అన్నా, ఏమిమామని నావల్ల ఎలా అవుతుంది? నాకు అంత నేర్పు ఎక్కడుంది? అన్నా, నువ్వు రోజంతా బాధపడి అలసిపోతున్నావ్. అది దొరక్కపోతే నాకు ఎవరిఇంట్లోవైనా పనిచేసే ఉద్యోగం ఇప్పించు. అన్నా, ఇది చాలా పెద్దనగరం, ఇక్కడ నీకు మంచి ఉద్యోగం దొరకవచ్చు' అని చెప్పుకూపుండేది.

బరకత్ రాత్రికి తిరిగవచ్చేసరికి సారాత్రాగి వుండేవారు. ఆ సారాదుర్గంధం సోమా హృదయాన్ని వికారపెట్టసాగేది. బారిష్టర్ అప్పుడప్పుడూ త్రాగేవారు. అయినా ఆ పాపీయంవల్ల అంత చెడువానన వచ్చేదికాదు. చాలాసార్లు ఆయన సోమావిగూడా తన గ్లాసులోంచి గుక్క వింపుకోమని బలవంతం చేశారు. త్రాగి ఆయన రకరకాలమాటలు మాట్లాడుతూ గొడవ చేసేవారు. ఆ సమయంలో ఆయన మంచి మత్తువల్లకలిగే నుఖం కలిగేది. సోమాకు ఇప్పుడు అన్యూతి చాలా అయిష్టంగానూ, అవమానకరంగానూ తోచింది. అదంతా మళ్ళీ జరుగుతుందా? లేదు, ఇప్పుడయితే గాలివటంతెగి క్రింద ముఠికిగుంటలో పడిపోయింది. ఇంకా ఏం నాశనం అవుతుంది? అప్పుడు గాలివడం ఎంత ఎత్తున ఎగిరింది—అని తనలో తాను అనుకునేది.

సోమా బరకత్ కు భోజనంపెట్టి, తను తిని వచ్చాడు. గిన్నెలు తొలపడానికి కూర్చునేది. ఇంతలో బరకత్ విద్రపోయేవాడు. సోమా దీపం ఆర్పేసి పీకటిలో కళ్ళు తెరుచుకునే పడుకునేది. 'ఇలా ఎన్నాళ్ళు సాగుతుంది? నా విషయం ఎమవుతుంది?' అని ఆలోచిస్తూవుండేది. సోమాకు స్టూడియోలో చోటు పెతుకుతూ బరకత్ కు మూడువారాలు గడచిపోయాయి. అతను బుర్ర దగ్గరనుంచి నలభై అప్పు

తీసుకుని వాడేశాడు. ఎక్కడికి వెళ్ళినాకూడా 'ఏక్టర్ ఏజన్సీతో మాట్లాడు' అనే సమాధానం వినిపించేది. అతను నిరాశ పడేవాడు.

ఐన్ వారీ ఐరకత్తుకు పాత పరిచయస్తుడు. కష్టకాలంలో 'ఏక్టర్ ఏజన్సీ' పనిచేసేటప్పుడునుంచి ఐరకత్తుకి పరిచితుడు. ఐరకత్తు అతన్నిచూసి, 'అరే! మేము అన్నంతినేది కష్టపడి పనిచేసిరా!' అని నవ్వేవాడు.

ఐన్ వారీ ఇప్పుడు 'వారేఫాక్' కంపెనీలో సంఘాపణలు వ్రాసేపని చేస్తున్నాడు. అతను చదువుకున్నవాడని ఐరకత్తుకు తెలియదు. ఐరకత్తు ఐన్ వారీతో సోమా అందంగురించి, అక్కర్లెందంగురించి పొగిడి చెప్పాడు—'మిత్రుడా, ఒక రత్నాన్ని వట్టకొచ్చాను. పంజాబు కొండప్రాంతంనుంచి! అమెకు స్టూడియోలో ఎక్కడైనా చోటు చూపించు.'

'తమ్ముడా, ఏజన్సీవాళ్ళతో చెప్పు. రేకపోతే వాళ్ళకు కోపమొస్తుంది. నువ్వు ఇవ్వాలి ఒకదాన్ని తీసుకొచ్చి ఇస్తావు. రేపు పాతికమంది అవసరమైతే ఎవరు నమకూరుస్తారు? ఈ తలనొప్పి ఎవరు తరిస్తారు' అన్నాడు ఐన్ వారీ.

ఐరకత్తు ఏక్టర్ ఏజన్సీవాళ్ళంటే భయపడేవాడు. వాళ్ళవశంలో ఎవరైనా పదితే జీవితాంతం ఏక్టర్ ఏజన్సీలుగా వుండాలిందే. రక్తం తాగుతాడు. కంపెనీనుంచి ఒక్కొక్క అమ్మాయికి పదిరూపాయలచొప్పున తీసుకుంటారు. వీరవాళ్ళకేమో అయిదురూపాయలు ముట్టజెపుతారు. ప్రీమీయం ఒక్కసారి వాళ్ళ ముద్రపడితే ఏ కంపెనీగూడా ఆ ప్రీమీయం ఉన్నగా తమ స్టూడియోలోకి తీసుకోదు. ఈ ఏజన్సీవాళ్ళు బాగా నాట్యంచేసే ఆదవాళ్ళని పది - పదిహేనురూపాయలలో కొట్టకొస్తారు. సోమాకి ఇంతవరకూ ఏమీ రారు. వీళ్ళ స్టూడియోగేటుకి అడ్డంగా నిలబడతారు. అది చాలా ఇబ్బంది. కమిషన్ తీసుకోకుండా ఎవరినీ లోపలికి వెళ్ళనివ్వరు. దైరెక్టరుగారి పలుకుబడివున్న మనిషయితే ఎవరికైనా చోటు ఇప్పించగలుగుతాడు.

ఐరకత్తు నిరాశచెంది వారేఫాక్ స్టూడియో రెస్టారెంటునడిచే జీవాదగ్గరకు చేరాడు. అయిదునంపక్కరాలక్రితం అతనిదగ్గర ప్లేట్లు కడిగేపని చేశాడు. ఆ సమయంలో రెస్టారెంటునడిచింది అదోలా వుండేది. ఇప్పుడు రెండు సొంతఇళ్ళు, ఒక ట్యాక్సీ వున్నాయి. స్టూడియోలో రెస్టారెంటు నడుస్తున్న వుంది. దీనితోబాటు

అతను ఎక్కడా ఏదీచేయకూడదని అనుకున్నాడు కానీ చురుకైన జీవార్యుడు. అధికారముక మైన ప్రశ్నలముందు అతను ఏమీ దావలేకపోయాడు.

'....ఎక్కడినుంచి తీసుకొచ్చావ్ ?' జీవా అడిగాడు.

'షాహాకారుగారూ, వంజాయి కొండప్రాంతంలో వుండే రత్నం. చూడ గానే తెలుసుకుంటారు,' అన్నాడు బరకత్ హుషారుగా.

'వయసు ఎంత వుంటుంది ?'

బరకత్ వయసు బాగా తగ్గించి 'వుంటాయి, పందొమ్మిది ఇరవై సంవత్స రాలు,' అన్నాడు.

'ఏమన్నా కొద్దిగా నేర్చుకుందా ?'

'మీరు ఆమెను చూడండి. అన్నీ వెంటనే నేర్చుకుంటుంది.'

'మంచిది చూద్దాం,' జీవా అడ్రసు అడిగాడు కానీ ఎక్కువకదగ్గ తీసుకో లేడు.

బరకత్ జీవాదగ్గర మధ్యాహ్నం రెండుగంటలవరకూ వేచివుండి రెండు గంటలకర్వాత అతన్ని తమ ఇంటివైపు తీసుకువెళ్ళడంలో నపరాధయ్యాడు. సిగ్గుపడుతూ తనగదికి తీసుకువెళ్ళాడు.

సోమాకు అతన్ని పరిచయం చేశాడు. 'ఈయన చునల్ని కలుసుకోవాలని వచ్చిన షాహాకారుగారు' అని చెప్పాడు.

సోమా ఒకనైపున ముడుచుకుని కూర్చుంది. జీవా క్రిగంటితో ఆమె ముఖం వైపు. శరీరంవైపుచూస్తూ అంచనా వేసుకుంటున్నాడు. తిరిగి వెళ్ళేటప్పుడు బరకత్ జీవాకు మళ్ళీ హామీ ఇచ్చాడు—'ఈమె బంగళాలలో పెద్దపెద్దవాళ్ళలో కలిసివుంది. ఇప్పుడు సిగ్గుతో ముడుచుకునివుంది. నమయం వచ్చినప్పుడు విచ్చు కుంటుంది. అప్పుడు చూడండి : ప్లేజిమీద వెలుగు, మధుని, చంద్రాని తల దన్నక పోతే మూత్రంతో మీసం గొరిగిండుకుంటాను' అన్నాడు.

జీవా బరకత్ ని సోదరభావంతో కారులో పక్కన కూర్చోబెట్టుకుని ఒక విగరెట్టుఇచ్చి నవ్వుతెప్పాడు—'చూడు బాబూ, బరువులుమోసే గుర్రం రేసులో

వరుగెత్తలేదు. ఈ అమ్మాయి స్టూడియోలో గుంపులో కలిసి వుండటంకన్నా ఇంకేమి చేయగలదు? ఆమెకు ఇంతవరకూ ఏమీ రాదు. ఆమెకు ఏదైనా నేర్పు దానికే రెండుసంవత్సరాలు వరుకుండి. అప్పటివరకూ నువ్వు ఈమెని సంపాదించనీ, మళ్ళీ ఇంకెవరినన్నా తీసుకురా. ఈమెకు స్టూడియోవాళ్ళు అయిదు కాక పోతే పది ఇస్తారు. మేము నీకు ఈమెకోసం ఇరవై పాతిక ఇప్పించగలం.'

బరకత్ నేరే గత్యంతరం తోచలేదు. జీవా నిర్ణయానికి తల ఒగ్గవలసి వచ్చింది. జీవా ఆతనికి 'ఐదా-పారసీ' దగ్గర ఒక బంగళా చూపించి, రాత్రి పది గంటలకు అక్కడికి తీసుకువచ్చుచి చెప్పాడు. ఒక పదిరూపాయలనోటుకూడా బరకత్కి అర్పాస్తున్నా ఇచ్చాడు. సాయంత్రం కాదు సంప్రసానన్నాడు.

బరకత్ తరచు ఉదయంవెళ్లి అర్ధరాత్రి ఇంటికి తిరిగివచ్చేవాడు. ఆరోజు ఆతను సూర్యాస్తమయం వేళకే వచ్చేవాడు. అతనిచేతిలో బాదంరంగులో కాగితం నంచి వుంది. ఆ నంచించి సోమాచేతికి ఇచ్చి 'వంట త్వరగా చెయ్, భోజనంచేసి తొమ్మిదింటికి ఒకచోటికి వెళ్లాలి. సాహసకారుగారి కాదవస్తుంది. ఏవిమాపవి గురించి నీకు ఇద్దరు ముగ్గురు మనుషుల్ని పరిచయం చేయాలివుంది. వాళ్ళు చాలా పెద్దమనుషులు. అతి కష్టంమీద ఈ ఏర్పాటు చేశాము. ఎంతో ఐతిహాసి. ముఖ్యుని చేపైగా నీ వాళ్లు ఒప్పుకోలేదు. వాళ్ళతో చాలాగొరవంకగా, నమయం సందర్భం తెలుసుకుని మాట్లాడు. ఏవిమాలో ఉద్యోగం అంత తేలికగా దొరకదు' అన్నాడు.

ఆ కాగితపుసంచిలో ముఖానికి పూసుకునే పౌడరు, పెడిమలకు వేసుకునే ఎర్రరంగు వున్నాయి. ధర్మశాలలో ధనసింగగూడా ఆమెకు పౌడరు, క్రిము తెచ్చిఇచ్చాడు. లాహోర్లోకూడా ఆమె పౌడరు, కాటుకా పెట్టుకోసాగింది. మనోరమ, కడితరత్రీలను చూపి జాట్లుగూడా కొత్తవిధంగా అలంకరించుకోసాగింది. కానీ ఆమె కృత్రిమమైన అలంకారం చేసుకున్నట్లుగా అనిపించేదికాదు. రాత్రిపూట దానివద్దకుగిరిదగ్గరకు వెళ్ళేదప్పుడు ఆమె కుంకంకూడా పెట్టుకునేది. ఆ బొట్టుచూపి ఆయన ముఖంమీద సంతోషం నాట్యం చేసేది. ఈరోజు ఆమెకోసం అలంకరణకు ఆ వస్తువులను బరకత్ ఈ వద్దతిగా తెచ్చాడు.

సోమా మోకాళ్ళమీద గద్దం అనించుకుని చాలాపేదరికవరకూ ఏదో పోగొట్టుకున్నదానిలా కూర్చుంది. సుమారు తొమ్మిదిగంటలప్పుడు బరకత్ గుర్తుచేసేసరికి

లేచి పీఠ మార్చుకుంది. బరకత్ తెచ్చిన చమ్మి అద్దినవీరలు ఆమె ఇంట్లో విశ్రాంతి వాడుకునేందుకు ఉపయోగించుకుంటోంది. లాహోర్ నుంచి కట్టకువచ్చిన తెల్ల పీఠం ఆమె పుతికి ఆవనరం అయినప్పుడు కట్టకోవడానికి అట్టే బెట్టింది. పెద్ద వాళ్ళదగ్గరకు వెళ్ళేందుకు అదేపీఠం వరై నదనుకుని కట్టకుంది. ఆమె హృదయం ఎందుకో వణికిపోతోంది. కానీ ఇంకొకమార్గం లేదు. జీవా కారు వచ్చింది. బర కత్ కారులో ఆమెవక్కనకూర్చుని అన్నీ తెలుసుకుని సమయానుకూలంగా ప్రవ ర్తింపమని ఆమెను హెచ్చరించాడు.

ధనవంతులు, పెద్దవాళ్ళు పుండలగిన పెద్దదైన ఇల్లు, నొకళ్లు ఒకేవిధమైన దుస్తులు ధరించివున్నారు. షాహాకారుగూడా కనిపించాడు. షాహాకారు బరకత్ ని చూచి 'వచ్చారా' అని పెద్దదగ్గరవున్న చిన్నగదివైపు చేత్తో సొంజ్జచేసి 'రండి' అన్నాడు. షాహాకారుకోబాటు ఇంకొకవ్యక్తిగూడా వాళ్ళకోబాటు గదిలోకి వచ్చాడు. సోమా అర్థం చేసుకోలేకపోయింది. ఆ వచ్చినవ్యక్తి గోడలో ఏదో తిప్పాడు. గదికివున్న చెక్కతలుపు మోతచేస్తూ మూసుకుపోయింది. వాళ్ళ కాళ్ళ క్రింద తివాచీ పైకి లేవసాగింది. నాలుగువైపులా గోడలు వేగంగా క్రిందకు జరు గుతూ వెళ్ళిపోసాగాయి. సోమా పక్కన నిలబడివున్న షాహాకారు విశ్రాంతిగా చుట్ట కాలుస్తున్నాడు. సోమా భయపడి బిగ్గరగా కేకలేద్దామనుకుంది. ఇంతలో వంజరంలావున్న గది ఆగిపోయింది. ఎదురుగా వరండా కనిపించింది. పక్కనే వున్నవ్యక్తి గోడను తాకాడు. తలుపు కదలించేస్తూ తెరుచుకుంది. షాహాకారు బయటకురమ్మని సొంజ్జచేసి 'రండి' అన్నాడు.

షాహాకారు సోమాని సోపాకురీలతో అలంకరించబడిన ఒక గదిలో కూర్చోబెట్టి వెళ్ళిపోయాడు. ఆమె భయపడసాగింది. ఇదేమిటి! ఉచ్చులో వద్దానా! అక్కడినుంచి తప్పించుకుని భయపడడం కష్టం. భూమిమీదనుంచి ఎంత ఎత్తుకు వచ్చిందోకూడా తెలియదు. ఏలి పై బరకత్ వినిపించుకోనుగూడా లేదు.

....ఇది వైజ్ నార్ పోలీసులొకనామూడా భయంకరమైన ప్రదేశం. గదిబయట మాటలు, నవ్వులు వినిపించాయి. ఎవరో ఒకవ్యక్తి తలుపులాగి తొంగిచూసి వెనక్కు వెళ్ళిపోయాడు. రెండువిమూలతర్వాత షాహాకారులు దుస్తులు ధరించిన ఒకవ్యక్తి లోపలికి వచ్చాడు. సోపామీద సోమాని అనుకుంటూ

కూర్చున్నాడు. సోమా గాఢరావడి వక్కాకి జరిగింది. 'అరే అలా సిగ్గువడక వెండుకు!' అని వచ్చాడు.

షాహకారు ముఖంమీద మత్తువల్ల విండుదనం, ఎర్రదనం కనిపిస్తున్నాయి. సోమా అతనివైపు చూడలేకపోయింది. షాహకారు వదిలే క్వాపలో విడేకీమధ్యం వాసన వస్తోంది. 'సేత్ తనచేతిని సోమా నడుంమీద వేయడానికి ఆమె వీపు వెనుకగా పోలివచ్చాడు. సోమా ఆ చేయి వున్నంతదూరంవరకూ అవతలికి జరిగింది. 'అరే ఏమీ మాట్లాడవేం, మేము చిన్నుగురించి చాలా విన్నాం!' సేత్ నవ్వాడు.

సోమా తం వంచేసుకుంది. ఆమెకు ఒళ్ళంతా చెమటతో తడిసిపోతోంది. 'సేత్ జేబులో చెయ్యిపెట్టి వందహాపాయలనోటు బయటకుతీసి సోమావదిలో పడేశాడు—'తీసుకో, ఇప్పుడు సరిపోయింది కదా!' అన్నాడు.

సోమా వణుకుతూ చీర కొననుంచి వారంపోగు లాగుతూ 'నేను ఉద్యోగం విషయం మాట్లాడడానికి వచ్చాను' అన్నది చాలా నెమ్మడిగా.

'సేత్ సోమామాటని అర్థం చేసుకోలేదు. అతను ఉత్సాహంతో సోమాదగ్గరకువచ్చి ఆమెని గట్టిగా పట్టుకున్నాడు.

సోమా వింవిలా తన్నుకుని లేచి విలబడింది.

మాపివున్న గది తలుపుమీద బింగి తోపినవప్పుడు వినిపించింది. తర్వాత కోసంగా పోట్లాట—'మేముగూడా డబ్బు దాడిపెట్టాం, మా డబ్బు దొంగతనంగా వంపాదించినదా!' అన్న కేకలు వినిపించాయి.

'సేత్ లేచివిలబడ్డాడు. సోమాగూడా వెంటనే లేచి విలబడబంతే త నోటు క్రింద పరచివున్న తివాపీమీద పడింది. సేత్ నోటుతీసి తలుపుదగ్గరకెళ్ళి 'ఎవరూ' అని అడిగాడు బొంగురుగుంతుతో.

'ఎవడనేవాడి కొడుకు!' బయటనుంచి చాలాకోపంతో విందిన కేక వినిపించింది. 'ఈ వంతుకు డబ్బు మే మిచ్చాం. చాలా కొత్తది. మంచిఇంటి ఆడది వచ్చిందని మా దగ్గర డబ్బులు తీసుకున్నాడు. ఏదా! మీ షాహకారుని! మోసం చేస్తాడా, మా డబ్బేం పూరికీనే వచ్చిందా!'

'సేత్ తలుపు గదియతీగాడు—'తీసుకో, తీసుకో. నీ డబ్బు తిరిగి తీసుకో!'

అనిచెప్పి పేర్ బయటకు వెళ్ళిపోయాడు. బయట పోట్లాడుకోవడం దిగ్గరగానూ, స్వప్నంగానూ వినిపించింది.... 'మేము అందరికన్నా ముందు వెళ్ళడంకోసం డబ్బు ఇచ్చాం. ఇప్పుడిదేమిటి! మాకు మోసం ఎదురయింది! పాపాకారుని పిలు!'

సోమా లోపలవిలబడి వణికిపోతోంది. లోపలితలుపు తెరుచుకుని ఒక నోకరు వచ్చాడు. అతను సోమాని 'అమ్మాయి, ఇటునుంచి రా!' అని పిలిచాడు.

నోకరు సోమాని బాత్ రూంకు వెళ్ళే దోవనుంచి వరండాపై పు తీసుకెళ్ళాడు. ఒకగదివిడచి సోమాని మెట్లమీదనుంచి క్రిందకు తీసుకెళ్ళాడు. సోమాకాళ్ళు వణుకు తున్నాయి. వాళ్ళ ఇంకా మెట్లు దిగుతూనేవున్నారు. నోకరు సోమాని విర్యానుష్యం గావున్న ఒక చిన్నగదిలో కుర్చీమీద కూర్చోబెట్టాడు. పైన పెద్దపోట్లాట జరుగు తోంది.... 'డబ్బు-దొంగతనంగా సంపాదించినడబ్బు.... మోసం..... నమ్మక ద్రోహం మొదలైన మాటలు దిగ్గరగా మాటిమాటికీ వినిపించసాగాయి.

సోమా రెండుచేతులతోనూ తలపట్టుకుని విశ్రేష్టురాలై కూర్చుంది. బరకత్ గొంతుగూడా వినిపిస్తోంది. అతనేం చెపుతున్నాడో సోమా అర్థం చేసుకోలేక పోయింది. కోపంతోనిండిన మరోగొంతుకూడా వినిపించింది—'నువ్వు నన్ను మోసంచేస్తావా!.... నీ కోపం నముద్రంలో పారేయిస్తాను తెలుసా!'. ఆ మాటలు వినినా సోమా విశ్రేష్టత వణుకుగా మారింది.

'వద అమ్మాయి' అని నోకరువచ్చి ఆమెను పిలిచాడు.

సోమా బయటకురాగానే బరకత్ కవిపించాడు. బరకత్ ముఖమీద భయం, కోపం రెండూ కవిపించాయి. అతనితోపాటు నన్నగా వీరనంగవుండి చొక్కా-దోవతి కట్టుకున్న ఒక అపరిచితవ్యక్తి కవిపించాడు. ఆ మనిషి సోమానంక పరి శీలనగా చూశాడు.

బరకత్తోబాటువున్న వ్యక్తిగూడా వాళ్ళతో కలిసివచ్చాడు. కొద్దిదూరం నడచినతర్వాత బరకత్ అనుమానంతో 'ఇప్పుడు బస్సు దొరుకుతుందో, దొరకడో కూడా తెలియదు!' అన్నాడు.

'ఇప్పుడు బస్సు ఎలా దొరుకుతుంది; వదకొండు ఎప్పుడో' అయింది;

వక్కన ఆవిడకూడా వుండి; ఇది తీసుకో, టాక్సీమీద వెళ్లు. మళ్ళీ కలుసుకుందాం! అన్నాడు ఆ వక్కనవున్న వ్యక్తి.

యుద్ధపురోజులు, 1944 వ సంవత్సరం. శత్రువుల విమానాలు రాత్రిపూట భూమిమీద వెలుగుచూపి, ప్రదేశంగుర్తించి బాంబులు వేయకుండా వుండటానికి బొంబాయిలో 'బాక్ ఆవుల్' వుండేది. రోడ్లమీద విద్యుద్దీపాలు వెలగటంలేదు. దుకాణాలలోగూడా దీపాలచుట్టూ కాయకాలు అంటించివుండటంచేత మనకవెలుతురు వస్తోంది. రాత్రిపూట రోడ్లమీద వెలుతురు లేకపోవటంచేత ప్రజలుగూడా ఎక్కువగా బయటకు వచ్చేవాళ్ళు కాదు. కార్ల లైట్లమీదగూడా కాగితాన్ని అంటించి కాంతిని తగ్గించి నడుపుతూవుండేవారు. బరకత్ సోమాని వెంటబెట్టుకుని, చీకటి రోడ్లమీద టాక్సీని వెదుకుతూ ముందుకు నడుస్తున్నాడు. వళ్ళునూరుతూ 'ఇంటికి వద, విన్ను సరిగా చేస్తాను' అని నెమ్మదిగా అదమాయిస్తున్నాడు. విద్యుద్దీపాలతో మిరమిట్లు గొలుపుతూ, సోపాలతో అలంకరింపబడిన గదిలో, పేట్ ప్రవర్తనతో పోలిస్తే బరకత్ అదమాయింపు సోమాకు ఏమంత భయంకరంగా అనిపించలేదు.

కొద్దిమారం వెళ్ళినతర్వాత బరకత్కు టాక్సీ దొరికింది. టాక్సీలో సోమా కళ్ళుమూసుకుని మౌనంగా కూర్చుండిపోయింది. బరకత్ టాక్సీలో చేతులు కట్టుకుని గంభీరంగా కూర్చున్నాడు. వాళ్ళిద్దరూ ఆకలితో మండిపోతున్నారు. సోమా అర్థం చేసుకోగల ప్రీ అబీ, అవసరాన్నిబట్టి తెలివిగా ప్రవర్తిస్తుందనీ అతనికి నమ్మకం వుండేది. బాస్టర్ని వేళ్లమీద అడించేది. కానీ ఇక్కడ ఎదురుతిరిగి ఒయ్యారం చూపించింది. సరిగా మాట్లాడలేదు. నన్ను మూర్ఖుణ్ణి చేస్తుందా! నేనేం దీనికి కూలివాణ్ణా! నమ్మకద్రోహం. మోసం....అతను తనగదికి ఎప్పుడు చేరుతామా అని ఎదురుచూస్తున్నాడు.

గదికి చేరగానే కొంతపేపూ లోపల దాచుకున్నరైర్లం బయటకు వచ్చింది. ఆపె వెక్కిరివెక్కి ఏడవటం మొదలుపెట్టింది. ముఖం చీరకొంగుతో కప్పుకుని గోడకు పీపు అనించి కూర్చుంది.

బరకత్ కోపంలో చొక్కాచేయి మడిచాడు. నడుంమీద చేతులుపెట్టుకుని సోమాఎదుట నిలబడి వళ్ళునూరుతూ 'నేను విన్ను వాళ్లతో గౌరవంగా వుండమని చెప్పిపంపితే నువ్వు వాళ్ళతో సరిగా మాట్లాడలేదా!' అని అడిగాడు.

సోమా ముఖమీదనుంచి చీరకొంగు తీసేసి తడిసినకళ్లు పైకి ఎత్తింది—
‘ఏకేం తెలుసు, అతను ఏం చేయడం మొదలుపెట్టాడో!’ అని మళ్ళీ ముఖాన్ని
చీరకొంగుతో కప్పకుని ఏడవసాగింది.

సోమా పొట్టలో వేగంగా బలంగా ఒకదెబ్బ పడింది, వెంటవెంటనే రెండు
మూడుదెబ్బలు ఆమె తలమీద, భుజాలమీద పడ్డాయి.

సోమా గుండె అగిపోయినట్లు విపంచింది. ఆమె ఏడుపుగూడా అగిపోయింది.
ఐరకత్ కోపంతో మండిపడుతూ వాగుతూనేవున్నాడు—‘దుర్మార్గురాలా! అక్కడ
ఆ అయ్యగారి ఎదురుగా రొద్దెముక్కులమీద కాళ్ళువాచి పడివుండేదానివి, నీ
కక్కడ సిగ్గుండేదికాదు. ఇక్కడ....లో పెరుగు తోడిపెట్టుకుని కూర్చున్నావా;
వచ్చింది పెద్ద పతివ్రతలాగా. సిగ్గు చూపించడానికి బాబుకి! నందరూపాయలు నీళ్ళ
పాలు చేసింది. నీ....లాంటివాళ్ళు నేను తాగి ఎరుగుదును.

సోమా దెబ్బలుతిని విశ్లేష్టారాలై మోకాళ్ళమీద తలపెట్టుకుని ఏమీ కదం
కుండా కూర్చుంది. మాట్లాడలేదు.

‘ఏం మాట్లాడవేం!’ ఐరకత్ ఇంకొకదెబ్బ మళ్ళీ కొట్టాడు.

‘ఏం చెప్పును అన్నా!’ నెమ్మదిగా ఏడుపుగొంతుతో అన్నది సోమా.
ఆమె ఏడుపు అగిపోయింది, ‘నేను నీ చెయ్యి పట్టుకునే వచ్చానుగదా!’ అంది.

ఐరకత్ ఇంకా మండిపడ్డాడు—‘వచ్చింది పెద్ద అన్నగారని చెప్పుకునేది.
అక్కడేమో మెదమీద వచ్చిపడింది. నన్ను తీసుకెళ్ళమని! ఇక్కడ నా ఎముకలు
వీరగకొట్టుకుని, నీకు తినిపించడానికి, నిన్ను పోషించడానికి తీసుకువచ్చానా;
ఇవ్వాళ....దుర్మార్గం అంతా వీరక్కడతాను. అలా కాకపోతే నువ్వు చెప్పినట్లు
చెయ్యవు.’

ఐరకత్ గదితలుపు మూపేసి వెళ్ళిపోయాడు. బయట గొళ్ళానికి తాళం
వేసిన చప్పుడుకూడా సోమాకి వినిపించింది. ఆమె శారీరికంగానూ, మానసికం
గానూ విశ్లేష్టారాలై కూర్చునివుంది. అరగంజుకన్నా ఎక్కువసేపు అదేవిధంగా
కూర్చున్నమీదిట ఆమెకు కదిలేళ్ళ క్రి ఆలోచించేళ్ళ క్రి తిరిగి వచ్చాయి. ఒక విషయం
మాటిమాటికి మనసులో కదులుతోంది. తను అనవసరంగానే జీవించిఉండటానికి

ప్రయత్నిస్తోంది : మధురలోనే చచ్చిపోవాలింది. ధర్మశాలలో చచ్చిపోయేది, లేక పోతే లాహోర్లో చచ్చిపోయేది. అందరూ మోసం చేశారు. ఇప్పుడు ఇంకా ఏం జరగాల్సివుందో తెలీదు. మోకాళ్ళమీద గద్దం అనించి కదలలేకుండా కూర్చుని ఆమె కొంత స్పృహలోనూ, కొంత కలలోనూ ఆలోచించసాగింది. నహించడం కన్నా వేరేమార్గం లేదు. తప్పించుకోలేదు. ఆమె కళ్ళనుంచి ఎడతెంపులేని ధారలు ప్రవహిస్తున్నాయి.

తలుపుగదియ తీసినకల్లం వినిపించింది. పోమా కన్నీళ్ళు తుడుచుకుంది. వక్కగది లోపలితలుపుగదియ తీయడంవల్ల చప్పుడు కలిగిందని తెలుసుకుంది. వక్కగది పురుషుడు రాత్రిపంతులో వనిచేసి మిల్లనుంచి తిరిగి వచ్చాడు. సోమా బరకత్ వచ్చారేమో ననుకుంది. పారా ఎక్కడ దొరుకుతుందా అని ఆతను వెతుకుతూ వుండివుంటాడు.

గోడ అనతలినుంచి పెద్దగా పోట్లాడతూ ఉడుతూ, ధమ్ ధమ్ అని కొద్దీ అటువంటి కట్టలు వినిపించాయి. ఒకట్రే ఎడవలం పిలిచించింది. ఇద్దరుప్రేమ వాళ్ళల్లోవాళ్లు తిట్టుకుంటున్నారు. యౌవనంలోవున్న ప్రేమ మనలిప్రేమి తప్పుడు చాడీలు చెప్పుకుందని తిడుతోంది. మునలావిడ దానికి సమాధానంగా ఆమెమీద వ్యతిచారం చేపిందన్న కళంకం అంటగడుతోంది. పురుషుడు తల నరికేస్తానని బెదిరిస్తున్నాడు.

వక్కగదిలో వికృతం వ్యాపించింది. బరకత్ ఇంకా రాలేదు. సోమా గట్టిగా విట్టార్చింది. ఆక్కడ వ్యతిచారం చేపిందని దెబ్బలు వడుతున్నాయి. ఇక్కడ వ్యతిచారం చేయించడానికి దెబ్బలు వడుతున్నాయి. సోమాకు ధర్మశాలలో ధన పింగవల్ల తిన్నదెబ్బలు గుర్తుపవచ్చాయి. ఆ దెబ్బలస్మృతి చాలా గర్వాన్ని కలిగిస్తుంది. ధనపింగ ఆమెని కొట్టాడు....అదేమాటమీద అతడు ఇద్దరినీ హత్య చేశాడు, తన జీవితాన్ని నాశనం చేసుకున్నాడు. మొగాడు ఎవరినైతే తన భార్యగా ఎన్నుకుంటాడో, ఆమెమీద ఇంకొకటి దృష్టిపడితే నహించలేదు. బరకత్ నన్ను వేళ్ళగా తయారుచేసి అమ్మదానికి తీసుకువచ్చాడు. అతని భార్యవైపు ఎవరైనా కన్నెత్తిచూస్తే దానదానికికూడా సిద్ధమవుతాడు.

సోమా తనని తాను అవమానించుకుంది, ఏడవడంచేత లాభమేముంది....

ఎవరు వింటారు నీ ఏడుపు; నీ అభిమానాన్ని ఇవ్వక విరగకొడతానని అతను చెప్పివెళ్లాడు. పారా తాగడానికి వెళ్ళివుంటాడు. బరిష్టరుగారుకూడా పారాత్రాగి చాలా సుఖంలోకి వచ్చేవాడు. ఎటువంటిమాటలు మాట్లాడేవాడు; సోమాకు ఆ విషయం జ్ఞానకం రావడంవల్ల అనహ్యం కలిగింది. పారాత్రాగిన బరకత్ అన్నట్లుగానే చేస్తాడేమో అనే ఆలోచనవల్లకూడా ఆమెకు బాధ, అనహ్యమూ కలిగాయి. ఒకవేళ తనని బరకత్ అతని భార్యగా తలచేవాడైతే, వేళ్ళగా తయారుచేసి అమ్ముడు; వందలమంది చేతులలో వదలకంటే ఎంత చెడయినా ఒకనిచేతిలో వదలమే మంచిది! ఒకమనిషి నీడైతే తప్పక అవసరం. మొగాడి నీడలేకుండా అడవి ఎలా పుండగలుగుతుంది? సోమాకు పక్కగదిలో తన మొగుడిచేతిలో దెబ్బలుతినే ప్రీమీద ఈర్ష్య కలిగింది.

సోమాకు తనగదికివేసిన కాళం తీస్తున్నచప్పుడు వినిపించింది. బరకత్ వచ్చాడు. అతనితోపాటుగానే మనసును వికారపెట్టే చౌకబాదు సారానాననకూడా వచ్చింది. అతని ఆడుగులు తడబడుతున్నాయి. సోమాకు అభిమానం విడుస్తానన్న అతని బెదిరింపు గుర్తుకు వచ్చింది. మనసు ద్వేషంతో విండిపోయింది. కానీ వెంటనే ఆలోచించింది—ఒకవేళ ఇది నహించినాకూడా తను వేళ్ళగా తయారవక ఒక ఇంటిడిగా మారగలుగుతుందా?

బరకత్ పెదములు విషావల్ల పరవళత్వం పొందాయి. సోమాపక్కన ఎవరో తోసినట్లుగా పడ్డాడు. 'ఇప్పుడు చెప్పు!' అతి కష్టంమీద అవి అతను సోమా టుజాలు పట్టుకున్నాడు.

సోమా మనసులోని అనహ్యాన్ని అణచివేసుకుని ముడుచుకుంటూ నవ్వి, 'నీతోపాటే వచ్చానుకదా!' అన్నది. ఆమె విరాటంకంగా వచ్చుకూ చచ్చిపోవడానికి తయారయింది.

బరకత్ వేళ్ళతోనూ పెకలించిన చెట్టుమాదిరిగా కూరిబడ్డాడు, సోమాకు మురికికాలువలో ముణిగిపోతున్నట్లుగా అనహ్యం వేసింది. ఆమెలేచి గోడకు అనుకుని కూర్చుంది. పెద్దగా విట్టూర్చింది, ఇదికూడా నహించింది....చివరికి అనార్చి వంతా అయింది. ఆమె అలాగే కూర్చుండిపోయింది.

ప్రాతఃకాలపు విశృంభితని భంగంచేస్తూ ఆ ఇంటి స్నానాలగదిలో సంపు

వీళ్ళదార వడుతూ వివిసిందింది. సోమాశేచి స్నానం చేయడానికి వెళ్ళింది. స్నానం చేసివచ్చి మళ్ళీ గోడకు వీపు అనించి కూర్చుంది. సారావాసవతో నెమ్మదిగా గురక కొట్టి ఐరకత్ పక్కనే పడివున్నాడు. సోమాకు అకనిమీద అనహ్యం కలుగు తోంది కానీ ఇప్పుడు అతనొక్కడే ఆధారం. అతనే ఇప్పుడు వర్తవ్యమూ. సోమాకు చచ్చిపోదామనిపించింది. చచ్చిపోవాలివదయితే మొదటి చచ్చిపోయేది. తనపింగ పారిపోయినరోజునే.

పగలు చాలా పొడైక్కినతర్వాత టీ తయారుచేసి ఐరకత్ను లేపింది. అతనికి నిద్రనుంచి మోటువ రాకపోయేనరికి ఆమె మళ్ళీ గోడని ఆధారంగా చేసు కుని కూర్చుంది. ఐరకత్ మధ్యాహ్నం రెండుగంటలవేళ్ళప్పుడు లేచాడు. లేస్తూనే దాగా తలనొప్పిగావుందని అన్నాడు. సోమా మళ్ళీ టీ వేడిచేసి ఒక కప్పులోపోసి అతనికి ఇచ్చింది. 'తల నొప్పిగావుంటే నాలుగుసై నలు ఇవ్వు. పక్కంటికుర్రాణ్ణి వంపించి తలనొప్పిమాత్ర తప్పిస్తాను' అంది.

ఐరకత్ మురికిగుడ్డతో వంటిని కప్పుకుంటూ లేచాడు. 'ఎనాయం....దగ్గర నల్లమందుమాత్రకికూడా నాలుగుసై నలు ఒగిడివున్నాయి! నువ్వు నన్ను ఎట్లా తినాలో అట్లా తింటున్నావు. ఎప్పుడూ కుదరనివాడితో విన్న మాట కుపిరింది. నువ్వు కాలికో తప్పివుందకపోతే ఈపూట జేబులో ఇరవై-పాతిక రూపాయ లుండేవి. నాకేం తెలుసు నువ్వెంత మోసంచేసేదానినని! వీకంత అభిమానం వుంటే నీ దోచ నువ్వు చూసుకో! మాదేముంది. ఇవాళవేళ్ళ సైన్యంలో చేరి పోతాం. రొద్దై, ఒట్ట ప్రభుత్వం ఇస్తుంది. రొద్దమీద చేతులు చాచుకుంటూ తిరగ దమే. ఆ పాతివ్రత్యంవల్ల కలిగే ఆనందం తెలుస్తుంది.'

సోమా భయంతో వణికిపోయి కళ్ళు మూసుకుంది. ఇంత దిగజారిపోయిన తర్వాత తనకాళ్ళు నేలమీద పిలబడగలిగాయనుకుంది. కానీ అది భ్రమ. ఐరకత్తో కళ్ళుకలిపి 'అయిపోయిందేదో' అయిపోయింది. ఇప్పుడు నువ్వు చెప్పినట్లే చేస్తాను' అన్నది సోమా నృష్టంగా.

ఐరకత్ మెత్తపడ్డాడు—కావాంనుకుంటే రాణిని ఆవుతావు. వీళ్ళంతా నీ అడుగులు ముద్దుపెట్టుకుంటారు. నీమీద బంగారునాణాలు కురిపిస్తారు. చివరికి నీ ఈ

అందం రొద్దెముక్కలకోసం అమ్మురుపోయేటటువంటివా : నువ్వు మూర్ఖురాలివి. లేకపోతే ఆ బానిసరని వశంచేసుకుని వాడిదగ్గరనుంచి నలభై ఏళ్ల వేత లాక్కొచ్చే దానివి. విడిగా బంగళా తీసుకుని వుండేదానివి. ఇప్పుడు ఇక్కడగూడా అటువంటి మూర్ఖత్వమేదేస్తే ఏమవుతుంది : కాగితంపువ్వు బిల్లిమీదపెడితే పూలగుత్తి అవుతుంది. నేలమీద పడేస్తే పెంటపోగు అవుతుంది. నువ్వు ఛదువుకున్నదానివి కదా! ఇక్కడ వందలకొలది గాడివలు సంపాదిస్తున్నాయి. ఇప్పుడు కాలమే ప్రీతికాలం వచ్చేసింది. కాలం కలిపినస్తే ఏవల్ల మేముగూడా రోజుకూలి పొందుతూ వుంటాం. ఆ బన్ వారి జీవాకి కాడుద్రోవరుగా వనిచేసేవాడు. పాపాకారుగారు దైరెక్కరుతో చెప్పేవరికి ఇప్పుడు పినిమాకి సంరాషణలు వ్రాస్తున్నారు. పరిహాసాలు చేస్తూవుంటాడు. వెయ్యిరూపాయలు దెబ్బకొట్టి తీసుకుంటాడు. వాడి పక్కన చూడు. ఎప్పుడుచూసినా కొత్త అడది, విడేకి పీసా, దైరెక్కరుకి ముక్కులో వెంట్రుకైపోయాడు. ఏదో ఒకటి వాళ్ళతో వాగుతూ తిరుగుతూ వుంటాడు, అంతే. ఎప్పుడు పిలుచుకురమ్మంటే అప్పుడు పిలుచుకువస్తాను. నాతో పాటేకలిసి త్రాగుతూవుంటాడు.'

బరకత్ తనకు పరివయంపున్న వాళ్ళందరిదగ్గరా కొద్దో గొప్పో అప్పు తీసుకుని వాడడు. ఆ అప్పు తీర్చడానికి ఏవిధమైన అదనూ దొరకటంలేదు. ఏగ్గు, విడియం వదిలిపెట్టడమే మార్గమనుకునే పరిస్థితికి వచ్చాడు. క్రితంరాత్రి బన్ వారి బరకత్ ని 'పురీమూన్' హోటల్లో బాడలోవుండగా చూశాడు. బన్ వారి ఒక ప్రీతి కాపాడదామనే నద్వానంతో ఇరుకునపడ్డాడు. 'బ్లాక్ అవుట్'లో ఆ ప్రీతి తీసుకుని అరుమైళ్ళు నడిచివెళ్ళడానికి బరకత్ విడిలేక నిలబడివున్నాడు. బన్ వారికి ఆ ప్రీతి మీద దయకలిగింది. బరకత్ మొదట తీసుకున్న అప్పు తీర్చలేదు. అయినాకూడా బన్ వారి అతనికి పదిరూపాయ లిచ్చాడు.

బరకత్ కు బన్ వారి మంచితనంచూసి ఉత్సాహం కలిగింది. మద్యాహ్నం రెండుగంటలంతర్వాత బన్ వారిని కలుసుకునేందుకు దారేపాత్ స్టూడియోకి అందరి వెళ్ళాడు. బన్ వారి అతన్ని చూస్తూనే 'అలమ్మాయినేనా పిట్టలో పెట్టుకోమని అడిగేవాడివి : అరేయ్, ఆమె ఎక్కడన్నా దైరెక్కరమీద చెప్పులు గిరాకేస్తే!'

అవి ఎగతాళి చేశాడు. 'అరే అబ్బాయ్, గుర్రానికి కళ్ళెం తగిలించకుండానే బండికి కట్టడానికి తీసుకొచ్చావ్. అంత హడావిడి పడ్డావేం? ఏమీ తెలియని అమాయకుడివి! ఆ అమ్మాయి ఎవరినీ పట్టుకుని గట్టిగా తన్నలేదు కదా?'

బరకత్ మీసాలు మెలిపెట్టుకుంటూ 'గురూ, ఇదేమీ బరువులు మోయడానికి గుర్రంపిల్ల కాదు. జాతిగుర్రం అయితే బండివెళ్ళేదోవ అదే తెలుసుకుంటుంది' అన్నాడు.

'మేముగూడా చూడచ్చా?' బన్ వారీ కన్నుకొట్టి అడిగాడు.

'అన్నా, ఏకే' నేను ముందేచెప్పాను. నవ్వు అన్నీ తెలిసినవాడివి, చదువుకున్నవాడివి, పెద్దపెద్దవాళ్ళని అంటిపెట్టుకుని తిరిగేవాడివి.'

బరకత్ అడిగినవ్రకారం బన్ వారీ అతనికి అయిదురూపాయలు మళ్ళీ ఇచ్చాడు. ఆ రోజు సాయంత్రం దారేఫాక్ లో మాటింగ్ లేడు. బన్ వారీ మర్నీ పోవచ్చు. అందుకుని సందేహంతో బరకత్ స్టూకీయోరియన్ విరీక్షిస్తూ వుండి పోయాడు. బన్ వారీ బయటకురాగానే 'వెడదామా' అని బరకత్ గుర్తుచేశాడు.

ఏకటిపడింది. బంగళాలో లైట్లు వెలిగాయి. సోమా పంటచేసి నేలమీద అంపనానా పరచుకుని పడుకుంది. బరకత్ ఒకవ్యక్తిని వెంటబెట్టుకుని వచ్చాడు. సోమా వాళ్ళకోసం ఆ అంపనానా వదిలిపెట్టి ఒకవైపున గోడకు వీపు అనించి కూర్చుంది.

'ఇతను మా పంజాబీమిత్రుడు. సోమా దైలాగులు వ్రాస్తుంటాడు. చాలా చదువుకున్నవాడు. ఇతన్ని ఫిత్నూరి రై రెక్టరులు, యజమానులూ చాలా నమ్ముతారు' అని బన్ వారీని బరకత్ సరిచయం చేశాడు.

బన్ వారీ విరుత్తాహకరమైన సోమా ముఖంవైపుచూస్తూ కూర్చున్నాడు. సోమా బరకత్ అభిప్రాయం తెలుసుకుని తెచ్చిపెట్టుకున్న నవ్వుతో తన ఒంక చూడటం గ్రహించాడు.

బన్ వారీ యోగ్యతగురించి, ఆతని పడుకుంటిగురించి బరకత్ వర్ణిస్తూనే వున్నాడు. బరకత్ ని మౌనంగావుండమని చెప్పడానికి బన్ వారీ నోటిమీద వేలు వేసుకుని 'దాదు, దాదు, చాలా చెప్పావు. ఇక చాల్లే!' అన్నాడు పంజాబీలో.

'ఈయనకు టి పెట్టు. మా వూరివారే' అని బరకత్ మళ్ళీ బిన్ వారిని పొగడటం మొదలుపెట్టాడు.

బిన్ వారి టి పెట్టవద్దని ఆపి మిగతావిషయాలు మాట్లాడసాగాడు. బరకత్ సోమాని జాగ్రత్తగావుండమని చెప్పటంకోసం 'మంచిది, నేను ఈయనకోసం వళ్ళూ-పాలూ తీసుకొస్తాను. నువ్వు టి తయారుచెయ్యి. బాగా అర్థమయ్యిందికదా' అన్నాడు.

బిన్ వారి బరకత్ చెయ్యిపట్టుకుని అవటానికి ప్రయత్నించాడు కానీ 'అలా ఎలా కుదురుతుంది?' అని బరకత్ వెళ్ళిపోయాడు.

సోమా ముఖంమీద వ్యాపించిన విరుత్తాహపుచాయలు బిన్ వారి కళ్ళల్లో పడకుండా తప్పించుకోలేకపోయాాయి. అతను సానుభూతి తెలియపరుస్తూ సోమాని వంజాబీలో నలకరించాడు కానీ మర్యాద లక్ష్యపెట్టనట్లుగానే వున్నాయి ఆ మాటలు.

'మీరు బొంబాయివచ్చి ఎక్కువరోజులు అయినట్లు లేదు?'

'కార్దిరోజులయింది' సోమా నవ్వుదానికి ప్రయత్నించింది.

'మీవైపువాళ్ళకి ఇక్కడి నీళ్ళు-గాలి సరిపడవు. ఇక్కడ భోజనంకూడా అలాంటిదే దొరుకుతుంది. చాలా చిక్కిపోయినట్లున్నారు.' అన్నారు బిన్ వారి.

సోమా అతనివైపుచూసి మౌనంగా వుండిపోయింది. బిన్ వారి గోడకి వీపు ఆనించి, 'ఏమిటి ఈ మనిషి మీ దగ్గర నౌకరా?' అని అడిగాడు.

సోమా బిన్ వారి ఊహకి భయపడింది. అతనివైపుచూసి ఏమీ చెప్పకుండా మౌనంగా తల వంచేసుకుంది.

'ఏవిమాలో నవి చేయాలనుకుంటున్నారా?'

'అవునుండి' అని సోమా నవ్వుతూ సమాధానం చెప్పింది.

ఆ ప్రి తనహృదయంలోవున్న బాధని ప్రయత్నపూర్వకంగా దాస్తోందని బిన్ వారికి అనిపించింది. విక్రాంతికోసం బిన్ వారి గోడవారగా బాగా క్రిందకుజారి పిగరెట్టునుంచి ఒక పెద్దదమ్ములాగి 'ఏవిమా, చాలా మంచివాళ్ళు. గౌరవం గల వాళ్ళు వుండదగినచోటకాదు. కానీ ఇంకోవిధంగా చెడిపోవటంకన్నా మంచిది. ప్రపంచంలో మంచిగా బతకాలంటే చాలా కష్టం. మనిషి పాడై పోక తప్పదు.'

అవి పూర్తయిన ఏగరెట్టను విసిరేశాడు. 'నేనిక వెళతాను, ఐరకత్ ఎప్పుడు వస్తాదో ఏమో' అన్నాడు.

సోమా తన విరుత్పాహాముంచి మేల్కొంది. వచ్చిన అతిథిని ఏవిధంగానూ ఆదరించలేదు, అనుకుంది. ఐరకత్ కన్నా ఆ వ్యక్తి గదిలో వుండటం ఎక్కువ విరాక్షేపణగానూ, ఓదార్పు కలిగించేదిగానూ ఆమెకి తోచింది. 'కాదు, కొంచెంపేపు కూర్చోండి టీ పెడతాను' అంది.

'వద్దు, వద్దు' అని ఐన్ వారీ చెయ్యితిప్పి విరాకరించాడు. 'నేను ఈ వేళ వున్న టీ త్రాగను. పరవాలేదు, బాధపడకండి. అవును ఒకమాట, ఏనిమాలోకి వెళితే మిమ్మల్ని గురించి మీరు ఏమి చెప్పుకుంటారు? ప్రపంచంలో ఒక మనిషి వీడ వుండటం చాలా అవసరం, ఇది ఆలోచించండి' అని ఐన్ వారీ లేచి నిం బడ్డాడు.

సోమా భయపడతూ 'కొంచెంపేపు కూర్చోండి. టీ త్రాగకండా వెళ్ళ టానికి వీలేదు. రెండువిముషాలలో తయారైపోతుంది' అన్నది. మంచివాడని అనుకోదగినవ్యక్తి సోమాకు చాలారోజులకర్వాత దొరికాడు.

సోమా స్వరంలోవున్న భయంవల్ల ఐన్ వారీ మళ్ళీ కూర్చున్నాడు. సోమా టీ తయారుచేయపొగింది. టీ కప్పు ఐన్ వారీ ముందుపెట్టి ఆమె ఒకవైపున ముడుచు కుని కూర్చుంది. 'నావల్ల ఏనిమాపని అవుతుందా?' తలవంచుకునే దైర్యంచేసి అడిగింది.

'చేస్తే అన్ని అవుతాయి' ఐన్ వారీ చెప్పాడు. 'ఏ మనిషి అయితే హృదయం దుఃఖిస్తున్నప్పటికీకూడా నవ్వగలుగుతాడో. ఆ మనిషి ఏనిమాపని చాలా బాగా చేయగలుగుతాడు.'

ఐన్ వారీ టీ త్రాగి లేవటోకూ, 'మీరు కష్టాల్లో వున్నారు. ఐరకత్ ని నేను ఎరుగుదును, మనిషి మంచివాడు కాదు. ఈ రెండునోట్లు మీదగ్గర వుండకండి' అని పదిరూపాయలనోట్లు రెండు జేబులోమంచి తీసి సోమాముందు వుంచాడు. 'ఐరకత్ మిమ్మల్ని ఆకలితోమాడ్చి చంపచ్చుగూడా. వాడేదై నా చేయగలడు.

ఏమైనా అవసరం వస్తుంది. ప్రపంచంలో ధబ్బు పెద్ద ఆధారం. బరకత్ చూడకుండా అట్టే పెట్టుకోండి. ఇక నేను వెళతాను' అన్నాడు.

సోమా నోట్లవి తాకలేదు, విరాకరించనూ లేదు.

బన్ వారీ వెళ్ళిపోగానే సోమా చీరకొంగులో ముఖం చాచుకుని ఏడిచింది. బాగా ఏడ్చింది. తర్వాత ఆమె నోట్లనితీసి దాచేసింది. ఒకవేళ ఈ మంచిమనిషి నాకు ఏదను ఇచ్చేట్లయితే ఇవ్వటానికయినా తప్పించుకోగలుగుతాను, అనుకుంది. బన్ వారీ వేగంగా కొద్దిమారం అడుగులు వేళాదో లేదో, బరకత్ కలిగారు. బరకత్ ఆతురతని గ్రహించి బన్ వారీ అతనిచేతిని పట్టుకుని, 'మిత్రుడా, చాలా గొప్ప వరుకు తీసుకొచ్చావు; వెనక వారంకేమీ రావడంలేదు కదా!' అని నవ్వుతూ అడిగాడు.

'గురూ నువ్వు నమ్ము, అదే చాలు.' బరకత్ తల ఆడించి 'ఏదైనా వని ఇప్పిస్తావా?' అని అడిగాడు.

బన్ వారీ బరకత్ కి ఒక పిగరెట్టు ఇచ్చి తనొకటి అంటించుకున్నాడు. ఆలోచించి, 'లేవు పొద్దున పడకొండుగంటకి స్టూడియోకి రా, కొంచెం ఆలోచిద్దాం' అన్నాడు.

పినిమా ప్రపంచంలో బన్ వారీకి మంచి పాత్రలుంటే వుంది. పోకిరిగానూ, మంచి చాకచక్యం గలవాడిగానూ, రెండువిధాలుగా అతను పేరు పొందినవాడు. అతనివయసు తక్కువే కాదు, వయసుకన్నా పెద్దవాడుగా కనిపిస్తాడు. అతను జీవితంలోని అనేకరంగాలలోనూ, పినిమా ప్రపంచంలోనూ బోలెడంత అనుభవం గడించినవాడు.

బన్ వారీ 1918 వ సంవత్సరంలో జరిగిన సహాయవిరాకరణోద్యమానికి సంబంధించిన అందోళనలో వందలకొలది విద్యార్థులతోసహా కాలేజీ వదిలిపెట్టేశాడు. స్వాతంత్ర్యంకోసం రాజనైతికసంఘర్షణలో స్వయంసేవకు ధయ్యాడు. కొద్దిరోజులకర్వాక కాంగ్రెసు నాయకులు ఆవేశంతోకాకుండా శాస్త్రీయపద్ధతిలో అందోళనచేయాలని విశ్వయించారు. జీతంలేని స్వయంసేవకుల అవసరంలేకుండా పోయింది. కాలం, ధబ్బు వృధాగా ఖర్చుపెట్టగలిగే నాయకులప్రభావమే బాగా వ్యాపించిపోయింది.

బన్ వారి కుటుంబ ఆర్థికపరిస్థితి అంత దాగలేదు. అతను కొంతకాలం పత్రికాకార్యాలయంలో పనిచేశాడు. కానీ పత్రికంలో తన ఇష్టానుసారం వ్రాయలేకపోయాడు. ఆపనరాన్నిబట్టి డబ్బుకూడా దొరికేదికాదు. అణిగినుణిగివుండే జీవితంతో తృప్తిపడలేకపోయాడు. ఆర్థికస్థితినిబట్టి అతను మధ్యవర్గానికి చెందిన వాడే కానీ అతని భావాలనుబట్టూ ఉన్నతవర్గానికి చెందినవై వుండేవి. రచయిత కావడంవల్ల ధనవంతుల ఇళ్లకికూడా వెళుతూవుండేవాడు.

బన్ వారి తన సామర్థ్యంవల్ల ఎంతో విశ్వాసంకలిగి చివరికి మోసపోయాడు. ఒక సుపన్నులవరివారంలోని విద్యావతిఅయిన విధవను అతను ప్రేమించాడు. ఆమె అతనిప్రేమని అంగీకరించింది కానీ అతన్ని వివాహం చేసుకునేందుకు అంగీకరించలేదు. ఆ ప్రేమ ఒక పోట్లాటరూపాన్ని ధరించింది. మోహమనే పరదా వాస్తవికపరిస్థితిని మరుగుపరిచింది కానీ పోట్లాట ఆ భయంకరమైన విజాన్ని స్పష్టపరిచింది. బన్ వారి ఆలోచనలతో, ఉపాసతో మానసిక ఆనందాన్ని పొందుతుండే వాడు. కానీ వాస్తవానికి ఏమీ సాధించలేకపోయాడు. జీవితంలో మాతన ఆధార్యయం ప్రారంభించేందుకు లాహోర్ వదిలిపెట్టి అతను బొంబాయి వెళ్ళిపోయాడు.

బన్ వారి అదృష్టపు శ్రామమీద తేలికగా ఓగాడు కానీ అతనికి తన కళాత్మక క్రిమీద నమ్మకం వుండేది. అందుకని ఆ కళకి శ్రేత్రమైన సినిమారంగంలో ప్లానం పొందేందుకు ప్రయత్నించాడు. తన కళాత్మకతలని మోసుకుని సినిమారంగంలోని కాంట్రాక్టర్లనుబట్టూ తిరుగసాగాడు. ఆ వ్యాపారులు, ఇంజనీర్లు అతని అమాయకత్వంచూసి నవ్వుతూ వుండేవాళ్ళు. ఆ అమాయకుడి తెలివిమీద ఆధారపడి అయిదు పది లక్షలరూపాయలు ఏ మూర్ఖుడు పెట్టబడి పెడతాడు :

బన్ వారికి ఆకలితో మాదాల్సినస్థితి వచ్చింది. కానీ అతని ఆత్మగౌరవం ఆహంకారంగా మారింది. కళని అమ్మడంకన్నా, శారీరకశ్రమని అమ్మాలని అతను విశ్చయించుకున్నాడు. తనని తాను విరక్షరాస్యుడుగా చెప్పుకుని నౌకరు ఉద్యోగంలో చేరాడు. కానీ అపని చేయలేకపోయాడు. అతనికి ఎప్పుడూ జ్వరం, దగ్గులా వానడం మొదలుపెట్టాయి. అద్దంలో తన ముఖంమూసుకుని తనమీద తనకే శాలి కలిగింది. అతని తెలివితేటలు, ఉపాశక్తి, మానసికసంతోషం శరీరశృష్టిని దాచ

లేవు అని ఒప్పుకోవలసివచ్చింది. జీవితావసరాలైన రోజునం, కొద్దిగా వదులు లేకుండా ఆతనికి కష్టం.

చివరికి చిల్లరవేషాలు వేసేందుకు సిద్ధపడ్డాడు. అనుభవంవల్ల, పివిమారంగంలో ముఖస్తుతిని మించిన యోగ్యత ఇంకొకటిలేదని తెలుసుకుని ఆశ్చర్యపోయాడు. ఎక్కడా ఏజెన్సీద్వారా ఒక పిమ్మిలో పైకికురిగుంపులో కలిసి వలించి స్టూడియోలోకి వెళ్లాడు.

బిన్ వారీ ఆత్మగౌరవం, అహంకారం వదిలిపెట్టి రైరెక్టరుగారి అటబోమ్మ అవడంలోనూ, ఆయన్ని స్తుతించడంలోనూ నైషణ్యం ప్రదర్శించాడు. అది రైరెక్టరుకు నచ్చింది. బిన్ వారీ స్టూడియోలో మూర్ఖునిలా నటించడం మొదలు పెట్టాడు. ఇతరుల మూర్ఖత్వంచూసి దర్శకులకు తమ తెలివితేటలవల్ల విశ్వాసం, అహంకారం కలిగి ఆనందిస్తారు. బిన్ వారీ చేసిన ఈ పనికి చాలా విలువవుందని ఋణ వయింది.

బిన్ వారీ వృద్ధిలోకివచ్చాడు. పివిమారంగంలో ఆతని మంత్రం ఒక్కటే - పీకు ఏం కావాలి? ... ఏదైనా చెప్పు, అలా చూపించగలుగుతాను. బిన్ వారీ వినోదాన్ని కలిగించే నటనతోపాటుగా వినోదాన్నికలిగించే సంభాషణలుగూడా వినిపించసాగాడు. ఒకవేళ రైరెక్టరు ఏదైనా తప్పుడుమాట చెప్పినాగూడా ఉత్సాహంగా దాన్ని సమర్థించేవాడు. రైరెక్టర్ మిస్టర్ మహంత్ బిన్ వారీని తన కుడిభుజంగా ఎంచుకునేవాడు. బిన్ వారీ కళామీద భక్తి, అహంకారం వదిలిపెట్టేశాడు. ఇప్పుడేదైతే ఆతనికి బ్రతుకుతెరువు చూపగలుగుతుందో అదే కళ. మొదటి తనని తాను కళాకారుడుగా భావించేవాడు. ఇప్పుడు తనని తాను నటుడిగా చెప్పుకోసాగాడు.

దాదాపాట్ కంపెనీలో 'జీర్తా ఫౌండల్' పివిమా తీస్తున్నారు. రైరెక్టరుగారి తెలివితేటలతో రెండు విజయవంతమైన ఇంగ్లీషుకథలను కలిపి భారతీయ పద్ధతిలో ఒక కథ అల్లబడింది. అందులో నట్యాలు, పాటలు చాలా వున్నాయి. రైరెక్టరుగారు 'సోషల్ హిట్' తయారుచేస్తున్నారు. పివిమాలో గృహస్థజీవితానికి సంబంధించిన అనేక అంతరంగికదృశ్యాలుకూడా వున్నాయి. సగం పివిమా మాటింగు అయిపోయింది. మిగతాకథ ఇప్పుడు రైరెక్టరుగారి మనస్సులోనూ, బిన్ వారీ మనస్సులోనూ అల్లుకుంటోంది.

ఇప్పుడా సినిమాలో విర్వింపబడుచూపున్న దృశ్యం - నాయకుడు తన మరదలిపెళ్లికి అత్తారింటికి వెడతాడు. నాయక చెలికత్తెలలో ఒకామె అందంచూసి ముగ్ధుడవుతాడు. నాయక, మణికోసం దైరెక్టర్ మహంత్ అనుభవంపున్న యాక్ట్రెస్ చంద్రాన్ని ఎన్నుకున్నాడు. నాయక అక్క సీను ఎక్కువలేదు. ఈ పార్టు కోసం ఆయన గోమతిని రెండువేల కాంట్రాక్టుమీద తీసుకున్నాడు. ఆమె మూడు రోజులు రిహార్సలుచేసి వెళ్ళిందికానీ డ్రెస్ రిహార్సలురోజున రాలేదు. నాయక చెలికత్తెపార్టు రహీమా చేస్తోంది. గోమతి, రహీమా ఇద్దరుకూడా ఇంకా అనేక చోట్ల పనిచేస్తున్నారు. గోమతి రాకపోవడంవల్ల కంపెనీకి ఎలాగో నష్టం తప్పదు. ఆ పెట్టుకు సంబంధించిన మిగతా యాక్టర్లకి, స్టూడియోకి ఇవ్వాలైన అద్దె అనవనరంగా వెత్తిమీద పడుతుంది కానీ రహీమాకుకూడా నష్టం వుంది. ఆమెను 'ఆర్కెట్' కంపెనీవాళ్ళు రెండుపాటలు పాడటంకోసం పిలిచారు. ఆమె దారే ఫొటోతో తన కాంట్రాక్టును దృష్టిలోపెట్టుకుని విరాళించేసింది. 'గోమతి మీ దగ్గరకు రాలేదు, ఆమె ఆర్కెట్ కు వెళ్ళింది' అని రహీమా దైరెక్టరుతో చాడించెప్పింది.

దైరెక్టరు మహంత్ కు యాక్ట్రెస్ చేసిన ఈ నమ్మకద్రోహంచూసి కోపం వచ్చింది. ఆర్కెట్ వాళ్ళు దారేఫొటోకు నష్టం కలిగించడానికి ఇంకా అనేక దుర్మార్గాలు చేశారు. 'గోమతికి బబ్బు అంటుకుందని విన్నాను. దబ్బులేని డాక్టర్లచుట్టూ తిరుగుతోందిట, కానీ రెండుచోట్లా ఆమె ముఖంమీద పొక్కులులేస్తే ఆ దొర్నా గ్యూరాలికి మేకప్ ఎలా చేసే? అయ్యా, ఆమె కంకంలోగూడా ఎంతమార్పు వచ్చిందండీ! అయ్యగాదు ఎది కొడుకునేవారో అది ఆమెలో అంతరించిపోయింది' అని తెలియజెప్పాడు బిన్ వారి.

మహంత్ తన పిగరెట్టుకేసును బిన్ వారి ముందుంచి అడిగాడు. 'అంటే'

బిన్ వారి పిగరెట్టు తీసుకుంటూ, 'అయ్యా, గోమతి మోసంచేసింది - మణి, అంటే చంద్రాకి పోటీగావిరిబిది హీరోగారిహృదయాన్ని అసహరించాలి, అంటే వల్లిక హృదయాన్ని ఆకట్టుకోవాలి. మీరు ఆమె మేకప్ ని ఇంకేవిధంగానన్నా ఆలోచించండి! 'నైలంబు లాల్కు'లో 'ఎస్ నన్ తో' 'దోరా' చాలా బాగా

అందంగా వుంటుంది, యాక్టింగ్ అంత బాగుండకపోయినా, ఆకారంమటుకూ అతుక్కునేలా వుండాలి.' అని చెప్పాడు.

'అవును.' మహాంత్ సిగరెట్టుపొగవల్ల మండేళ్ళను నగంమూసి ఆలోచించసాగారు.

'అయ్యో, విన్న ఒక అమ్మాయిని చూశాను. 'ష్టేజీమీదకువచ్చి మీ దై రెక్స్ ను తీసుకుంటే 'జర్కా ఘోంవలా' మిగతా అన్నిసినిమాంటి తలదన్నుతుంది. ఆ అమ్మాయి బాగా తెలివితలదికూడా. పూర్తిగా 'పైరెంటు లార్కు' (నెమ్మడిగా వుండే బర్ బర్). మీ దై రెక్స్ నుని బాగా అర్థం చేసుకోగలదు. మీరు నరేనంటే చాలు, పిలిపించి చూడవచ్చు. గోమతి రిహార్వయగూడా పూర్తి అనలేదు. ఒకటి, రెండు కొత్తముఖాలు రానడంకూడా మంచిది.'

మహాంత్ కుర్చీ వెనకబాగాన్ని ఆదారంగాచేసుకుని వారి, 'ఇప్పుడు రాగలిగితే పిలిపించు, విర్తయం చేసేయ్' అన్నారు.

• • •

సోమా పినిమా కంపెనీవాళ్ళకాదులో మహిమనుంచి అంతేరి వెరుతోంది. బరకత్ ఆపైపక్కనకుచ్చుని ప్రార్థిస్తున్నట్లుగా పలహా ఇస్తున్నాడు. 'చాలా కష్టపడినమీదది ఈ అవకాశం మనచేతికి వచ్చింది. ఇప్పుడు తాగ్రతగా మనదుకు రాగలిగావంటే జీవితం ఒకదోపన పడుతుంది.'

సోమా పళ్ళుకొరుకుతూ బరకత్ నైపు చూడకుండా ఆలోచించసాగింది - పీదగ్గరనుంచి తప్పించుకుపోవడానికి నూతిలో దూకటానికికూడా సిద్ధంగావున్నాను. ఇప్పుడు నాదగ్గర వున్నదేముంది, పోతుందని భయపడడానికి; విన్నవచ్చిన ఆ మంచిమనవి కొంచెం సాయంచేస్తే చాలు. భగవంతునిదయవల్ల ఆయన అక్కడ వుంటే ఎంత బాగుంటుంది! అనుకుంది.

స్టూడియోలో అందరికన్నాముందు బిన్ వారీయే వాళ్లని కలిశాడు. 'ఏ విషయంలోనూ భయపడద్దు' అని హామీ ఇచ్చాడు.

సోమా నూతిలో దూకటానికికూడా సిద్ధమై, సాహసించి వచ్చింది. ఈ వ్యక్తిచేతిని సాయంగాఇచ్చి నూతిలోనుంచి ఒడ్డుకి దూకడానికి సహాయం చేస్తాడని

అమెకి అవిపించింది. దైరెక్కరు ఏ సంకోచమూ లేకుండానే ఆమెముఖాన్ని పరిశీలనగా చూశాడు. సోమా ఆ చూపుకి భయపడలేదు. అవరిచితుడైన దాక్కరు ఎదుట బట్ట తొలగించటానికి సంకోచమనిపించదు.

దైరెక్కరు ఆమె నుదుటిని, ముక్కుని, కళ్ళని, పెదమని, బుగ్గలనీ, గడ్డానీ, అన్నింటినీ పరిశీలనగా చూసి చిన్ వారీ వైపు తిరిగి, 'నాట్ బాద్' (ఫరవా లేదు) అన్నారు గంభీరంగా. ఏదైనా పనిముట్టుని ఇటూ అటూ తిప్పి పరిశీలనగా చూస్తున్నట్లు వుంది. 'నరిగా మాట్లాడగలుగుకుండా!' అని అడిగాడు.

దైరెక్కరు సోమాని చూసి, 'దోవలో మీకేమీ ఇబ్బంది కలగలేదు కదా!' అన్నారు.

సోమా ఏమీ ఇబ్బంది కలగలేదని తలచిప్పి, రెవ్వరువారి కృతజ్ఞత వెలిబుచ్చింది.

మహంత్ రిహస్యం తెలుసుకున్నట్లు కంఠంమార్చి, చిన్ వారీ వైపు చూసి, ఇంగ్లీషులో 'ఈమె కళ్ళతో మాట్లాడుతోంది, కళ్ళు బాగున్నాయి' అన్నారు.

'ఈమె హావభావాలతోపాటు 'చంపా ఆండ్ పార్టీ' వాళ్ళ బాక్ గ్రౌండ్ మ్యూజిక్ కలిపే 'జర్కా హెంసలా' (మండుతున్న గూడు) బొంబాయిలో ఒక ఏడాది నడుస్తుంది,' చిన్ వారి ఇంగ్లీషులో నమ్రదించాడు.

రిహార్సలుకోసం సోమాని స్టూడియోలోవారికి పిలిచారు. అక్కడ ఇంకా ఎనిమిదిమంది ప్రీలెషు చూసి సోమాకు నమ్మకం కలిగింది కానీ ఆ ప్రీలెక్షన్లో పానుభూతికంటే ఈర్ష్య ఎక్కువ అని తెలుసుకోవడానికి అమెకి ఎక్కువసేపు పట్టలేదు.

మేకప్ రూంలోకి తీసుకువెళ్ళి సోమా దుస్తులుమార్చి, ముఖానికి రంగు వూసి బాగా అలంకరించారు. ఫోటోగ్రాఫర్ లెన్స్ తీసుకుని ఆమె ముఖానికి దగ్గరగా పెట్టి కేమెరాలో ఆమె ఆకారం ఏవిధంగా పడుతుందా అని చూశాడు.

శ్చితిమీద ప్రీలు పెళ్ళి కూతురియట్టారా మూగి పాటపాడటానికి తయారుగా కూర్చునివున్నారు. దైరెక్కరు అడుగుపెడుతున్న ఒక బెత్తాన్ని చేతిలోపట్టుకుని

దానితో సొంజుచేస్తూ అందరినీ అజ్ఞాపిస్తున్నారు. సోమాని పెళ్ళికూతురిదగ్గరగా కూర్చోబెట్టారు. నాయకుడు ఒక కిటికీలోనుంచి తొంగిచూస్తున్నారు.

దైరెక్టరు సోమాని 'చూడండి' అని పిలిచి పెళ్ళికూతురివైపు చేతికర్రతో సొంజుచేసి, ఈమె గడ్డంపట్టుకుని, 'అరే. ఇంత విడతాహంగా వున్నావేం? అనండి' అని చెప్పారు.

సోమా చెప్పినట్లు చేసింది.

'కొంచెం దిగ్గరగా అనండి' అన్నాడు దైరెక్టర్.

సోమా దిగ్గరగా మళ్ళి చెప్పింది.

దైరెక్టరు చేతికర్రతో తొడమీద కొట్టుకుని, 'నవ్వి చెప్పండి' అని అజ్ఞాపించాడు.

సోమా ప్రయత్నించింది కానీ దైరెక్టరుగారికి సంతృప్తి కలగలేదు. పక్కనే కూర్చున్న ప్రీతి సోమాప్రయత్నం వివరమవటంతో గొల్లన నవ్వారు.

'అమ్మో. ఇక్కడ నవ్వటానికి ధయ్యలిస్తాడు. పిగ్గనదటానికి కాదు' అన్నాడు ఐన్వారీ కోసంగా.

సోమా ఒక్కపారి రెప్పలువాల్చి నవ్వడానికి ప్రయత్నించింది. నవ్వి చూపించింది.

దైరెక్టర్ గుణాన్ని వెంటనే పసిగట్టేతత్వం గలవాడు. 'గుడ్ !' అని ఆమెను అభినందిస్తూ చేయైత్తి కళావ్ అని మెచ్చుకున్నారు. కేమెరామెన్ విల్చి. 'స్మైల్ స్మైల్, గుర్తుంటుందా. ఇక్కడే క్లోజప్ కొట్టాలి.' అన్నారు.

దైలాగ్ దైరెక్టరు చెప్పినమీదట పెళ్ళికూతురు గార్దడికస్వరంతో, 'అక్కయ్యా, మీకోకలిసి చిన్నతనమంతా గడిపాను. మిమ్మల్ని వదిలిపెట్టి వెళ్ళి పోతున్నాను' అంది.

'ఇప్పుడిలా అంటున్నావుగానీ తరువాత నీ ఉత్తరంకోసం రోజూ ఎదురు చూడాల్సి వస్తుంది. నీకు ఉత్తరం రాయడానికికూడా తీరుబడి వుండదు' అని సోమాని చెప్పమన్నాడు.

సోమా ప్రయత్నించింది.

'తరువాతకాదు, తర్వాత అని చెప్పండి.' అని బన్ వారీ అడ్డగించాడు. చక్కనేవున్నవాళ్ళు నవ్వారు. సోమాకి మిగతామాటలుగూడా - 'మాటలాడు కి మాట్లాడు' అని, 'చూడాలి కి చూడాల్సి' అని, 'రాయడానికి కి వ్రాయడానికి' అని చెప్పాలని తెలియజెప్పారు.

ఈ అమ్మాయి వంజాబు కొండప్రాంతంనుంచి వచ్చిందన్నవార్త మొదటి రోజువనే అందరి చెవులలోనూ పడింది. ఆమెపేరు 'పహాదన్' అని పదిపోయింది.

సోమా మరునటిరోజు బరకత్ తో కలిసి విద్వేషనమయానికి స్టూడియోకి వచ్చింది. జీవా కోసంగా ఆంటున్నాడు. 'ఏక్టర్లని, ఏక్ట్రెస్లని తీసుకువచ్చే కాంట్రాక్టు మీరు మా కిచ్చి మీ అంతట మీరు ఏక్ట్రెస్లని ఎలా తీసుకురాగలుగుతారు? గోమతి రాకపోయినట్లయితే మీరు మాకు తెలియపరచాలి. మేము మీ అవసరాన్నిబట్టి ఇంకొక ఏక్ట్రెస్లని నెక్స్ట్ చేపాళ్ళం. ఇప్పుడు మీరు పెట్టుకున్న అమ్మాయి కోసం మేము వాళ్ళనుడికి అడ్వాన్సు ఇచ్చేవాము.'

'మవ్వు చెప్ప, నేను మీకు ఈ అమ్మాయికోసంగా పదిరూపాయలు అడ్వాన్సు ఇచ్చానా లేదా?' అని జీవా బరకత్ వైపు కోసంగాచూస్తూ అడిగాడు.

బరకత్ ఎదురుతిరిగాడు. జీవా ఈ నమ్మకద్రోహంచూసి చాలా తిట్టాడు. జీవా బన్ వారీని సాక్ష్యం అడిగాడు, 'మీరు చెప్పండి, మీరు ఆ రోజురాత్రి ఈ ఫ్రీని మా హోటల్లో చూశారా లేదా?....ఆమె మో మనిషి. మా మనిషిని మీరు తిన్నగా మీ పనిలో ఎలా పెట్టుకోగలుగుతారు? మా కమీషను ఎక్కడికి పోతుంది? ఇది విజినెసా లేకపోతే దోపిడీయా.'

బన్ వారీ చూశాడు. జీవా తన కమీషనుకోసం సోమాని అపకీర్తిపాలు చేసే ప్రాధుడు. బన్ వారీ జీవా చెయ్యిపట్టుకుని ఒకవైపుకు తీసుకెళ్లాడు. జీవా బాగా ఆవేశంలో వున్నాడు. 'మీకు ఎట్టైదుంది ఆడవాళ్ళు కావలసినప్పుడు మేము బాధపడాలి. మీకు ఎవరైనా ఆడది వచ్చితే, మీరు మా మనిషిని ఎగరేసుకుపోతారు. ఇది విజినెసా. ఆమె మా మనిషి. మేము కావాలనుకుంటే ఆమెను పైజీమీదకు పంపిస్తాం. లేకపోతే ఇంకొకవనిలోకి. మీరు మా విజినెస్ పాడుచేస్తే మేము మీకు నహాయం

ఎలా చేస్తాం? పినిమావాళ్లు ఏజెన్సీ ఆక్సరరేకుండా పిల్లు తయారుచేయాలనుకుంటే చేసుకోవను. మేము ఏజెన్సీ ఆపేస్తాం. యాక్టరు మా దబ్బుపుచ్చుకుని కనిపించకుండా పారిపోయాడని రేపు మీరు అంటే అప్పుడు మా జవాబుదారీ ఏం లేదు; గుర్తుపెట్టుకోండి.'

'షాహకారుగారూ, మీరు వ్యాపారం చేసుకునే మనుషుడు. మొండినట్టు దరి వదలారెందుకు? ఒక పక్షి వలలోనుంచి తప్పించుకుని పోయినంతమాత్రాన వలని తెంపేవి పారేస్తారా? ఒకటిపోతే మాత్రమేం. ఇంకా వందలకొంది చిక్కుకుంటాయి. ఈ అమ్మాయి మీకు సరిపోయేదాకాదు 'బిన్ వారీ' నచ్చజెప్పారు.

'ఇటువంటి అమ్మా.... మేము వందలకొంది అమ్మిపారేశాం.' షాహకారు మీసాలమీద చేతులు పెట్టుకున్నారు.

'అమ్మివుండచ్చు' బిన్ వారీ నెమ్మదిగా చెప్పాడు. 'రై రెక్టరు మహంత్ గారికి ఈ అమ్మాయి బాగా నచ్చింది. స్వయంగా ఆయనే పరిశీలించారు. దానికోసం అంత పోట్లాటకి దిగుతావెందుకు? ఇంకొకచోట నష్టపడాల్సి వస్తుంది. మా మాట నమ్ము.'

సోమా తెరవెనుకనుంచి ఇదంతా విని పడికిపోతోంది.

రై రెక్టర్ మహంత్ ఆశించినట్లుగా పహాడన్ చాలా తొందరగా పైకొచ్చింది. ఆమె మనస్ఫూర్తిగా అన్నీ సరైనవద్దలితో చేయగలగదానికి ప్రయత్నిస్తోంది. సాయంకాలంపూట తీరుబడి కలిగినప్పుడు బిన్ వారీ బరకత్ కి సంతోషాన్ని పహాడన్ వినిమాకు తీసుకెళ్ళేవారు. యాక్ట్రేనల రకరకాల హావభావాలు చూపించి 'ఆర్థమయించా... ఎలా వుంది? నువ్వు ఇలా చేయలేవా?' అని అడిగేవారు.

సోమా లాహోర్ లో మనోరమతోనూ, వదినగారితోనూ కలసి చాలాసార్లు పినిమాలు చూసింది. పినిమా ఆమెకు బాగా నచ్చేది. కానీ యాక్ట్రేనల వడవడి చూసి, 'అయ్యో ఏళ్ళు ఎలావున్నారు! అన్నీ చూపిస్తూ ఇలా చేస్తారేమిటి? అలా చేయడానికి ఏళ్ళకి ఏగ్గు అనిపించడా!' అనుకునేది. అప్పుడు నేనుకూడా ఇలా చేయగలను....అనుకుంది. బిన్ వారీ, బరకత్ కూడా ఆమెకు రై రెక్టం కలిగించే

వాళ్ళు. 'ఏ కేమీ కష్టమపించడం, రెండు పివిమాలలో' బాగా పనిచెయ్యి. తర్వాత పివిమావాళ్ళే వీరు చుట్టూ దుతిమాయతూ తిరుగుతారు. మధు, చంద్రా, హేమా, బాలోనిగురించి, ఎన్నివేలు సంపాదిస్తున్నారో వివరించేవాళ్ళు.

బిన్ వారీ ఒక పివిమాలలో పహాడన్ కి పల్లెటూరివాళ్ళ నాట్యంచూపించి 'నువ్వు ఇలా నాట్యం చేయలేవా?' అని అడిగాడు.

పహాడన్ చేయగలనని చెప్పింది. నేర్పిస్తే నాట్యం చేయగలుగుతుంది. ఆమె పాట పాడటానికిగూడా సిద్ధంగా వుంది. ఏదైనా సరే చేయడానికి అత్రంగా వుంది.

పహాడన్ ని కేవలం మూడు నీళ్ళకి పిలవడం జరిగింది. ప్రారంభంలో కథ ఇలా వుంది - నాయకుడు, రేణు (పహాడన్) వివాహం ముగియడం, ఆమె ప్రేమలోపడి భార్యని లక్ష్యపెట్టడు. నాయక తన చెల్లెలు రేణుకి విషంపెట్టి చంపేస్తుంది. తర్వాత ఈ విషయమై పరిశోధన జరిగేస్తాడు విప్లవదానికి ప్రయత్నం జరుగుతోంది. కానీ పహాడన్ నటనతో తృప్తిపడే రైరెక్కరు ఆమెని స్కృణ్ముర మరకొంత పేపు వుంచడం మంచిదని అనుకున్నాడు. ఆమె అందచందాలని పూర్తిగా ఉపయోగించుకోవాలనే ఉద్దేశంతో కథలో మరో రెండు సీనులు సృష్టించారు. బిన్ వారీ యూ. పి. లో బాగా పేరుపొందిన 'ఖోదీయా' నుంచి ఒక పాటనిచ్చానని తీసుకొచ్చారు. 'ఏమండీ, దీనిమీద పహాడన్ నాట్యం ఒకటివుంటే బాగుంటుంది' అని రైరెక్కరుతో అన్నాడు. రైరెక్కరు ఈ సలహాని అనందంతో ఎగిరి గంజేశాడు.

బాగా అనుభవంవున్న టూరే, పహాడన్ పాటకి నేపథ్యసంగీతం కూర్చేలా ఏర్పాటయింది. మొదట ఓ పాటపాడి ఆమెకు వినిపించాడు. తర్వాత ఒక్కొక్క పదం పాఠికసార్లు అనిపించారు. రైరెక్కరు, సౌండ్ ఇంజనీరు చోఖే, రికార్డింగ్ రూంనుంచి మాటిమాటికీ గొంతు పెంచడానికి, తగ్గించడానికి ఆదేశాలు ఇస్తున్నారు. సౌండ్ ఇంజనీరు పాటని పాస్ చేయడంలేదు. పహాడన్ ముఖంమీద ఎర్రరంగు వ్యాపించింది, చెమట బిందువులతో ముఖం తడిసిపోయింది.

బిన్ వారీ రైరెక్కరు చెప్పడగ్గర నోరుపెట్టి, 'అయ్యో, ఈ సమయంలో బెక్కి కలర్ కేమేరా వుంటే!' అన్నాడు.

సౌండ్ ఇంజనీరు చోఫే అనేకసార్లు వహాడన్ కళ్ళల్లోకి చూసి నవ్వాడు. మాట్లాడడానికి కూడా ప్రయత్నించారు. కానీ వహాడన్ కళ్ళుండించుకుని తప్పించుకుంది. ఐన్ వారీ పసిగట్టాడు. ఒంటరిగా వున్నప్పుడు వహాడన్ కి తెలియజెప్పారు. 'వహాడన్, ఇది సివిల్ మాప్రవంచం. నీళ్ళు కావాలనుకుంటే నీ గొంతు మురకి వేణు వులా మారుతుంది, వద్దనుకుంటే విరగగొట్టవదేసిన వానపువ్వులా అయిపోతుంది. ఇది తెలుసుకో, మహంత్ చాలా మంచిమనిషి, తెమేరాపని బాగా అర్థం చేసుకుంటాడు. తెమేరాపెన్ ఆయన్ని మోసంచేయలేదు, కానీ చోఫే మరొకం మనిషి. ఇది తెలుసుకుని ప్రవర్తించు.'

వహాడన్ వీరసింఛిపోవడంచూసి ఐన్ వారీ తిట్టాడు. 'అలాంటిదానిపైతే ఇక్కడ కాళ్ళు ఎందుకు పెట్టావ్? మేము మొదటనే చెప్పాం. ఇప్పుడు తెలివిగా మనలుకుంటే సరి, మేము నీ చెప్పలు సరిచేస్తాం' అన్నాడు.

మరునాడు రిహార్లుకన్నా ముందు చోఫే వహాడన్ కళ్ళల్లోకి చూడగానే అమె సిగ్గుపడి నవ్వింది. 'మీరు నేనంటే కోపంగా వుంటారు' అంది.

'లేకపోతే, ఇవ్వాలి సాయంత్రం మాతో కలిసి భోజనం చేయండి' అన్నాడు చోఫే.

'మీరు మమ్మల్ని చాలా భయపెడుతున్నారు. మా పాట మీకు నచ్చడం లేదు. భయంవల్ల ఆకలి చచ్చిపోయింది. తినేదేముంటుంది?' అన్నది వహాడన్.

అరోజు సాయంత్రం వహాడన్ పాటని అందరూ మెచ్చుకున్నారు. సాయం కాలం అమె చోఫేతో కలిసి 'గ్రేట్ మొగల్'కు భోజనం చేయడానికి వెళ్ళింది. రాత్రి ఒంటిగంటకి చోఫే ఆమెని టాక్సీలో మహీమ్ తీసుకువెళ్ళి దిగబెట్టాడు. అర్థరాత్రి ఇంటికి వచ్చిందని బరకత్ పోట్లాడి, తిడతాడేమోనని సోమా భయపడ పొగింది. ఆమె కోపంలో అలాగే అనుకోనిమని విశ్చయం చేసుకుంది. పక్కన గదిలో కొద్దిరోజులక్రితం దెబ్బలుతినే ప్రీ గుర్తుకు వచ్చింది.... ఈ దుర్మార్గుడికి నా మీద అధికారమేముంది? అనుకుంది.

సోమా చాలాసార్లు తలుపు తట్టినమీదట బరకత్ విద్రనుంచి లేచాడు. కానీ అతను ఏమీ మాట్లాడలేదు. మెదలకుండా తన దువ్వుటి కప్పుకుని విద్రపోయాడు.

సోమాకి చాలాపేనటివరకూ విద్ర రాలేదు.... ఇదేమిటి జరుగుతోంది: ఏదైనా కానీ, కాళ్ళు పెట్టడానికి చోటు దొరికింది. నెలా వదిలేసుకోజాలనుంది స్టూడి యోకి పెడుతోంది. ఎనిమిదవందలరూపాయలు వచ్చాయి. బహుశా కొద్దిరోజుల తర్వాత ఆమె తన ఇష్టంవచ్చినట్లు ప్రవర్తించగలుగుతుంది. ఈ గదినుంచి బయట పడగలుగుతుంది.

వహాదన్ పొడినపాట రికార్డు చాలాపేరు సంపాదించింది. ఆ పాట రికార్డుకి, ఆమె నట్యానికి రిహార్సర్ జరుగుతోంది. నేలమీద గీతలుగీసి ఏమాటమీద ఎక్కడ కాలు పెట్టాలో చూపించారు. ఫుల్ డ్రెస్ రిహార్సర్ లో వహాదన్ కు లంగా, ఓణీ కట్టారు. లోపలికిపోయివున్న ఆమె పొట్ట స్పష్టంగా కనిపిస్తోంది. మంచి అందమైన ఆమె పవ్వుటికీరం స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నచోట వెంట్రుకలు కెమేరాలో కనిపించకుండా వుండటానికి తెల్లటిరంగును పూశారు. రవిక బాగా విగుతుగా వుంది. రవిక ముందుభాగం బాగా విడిచివుంది. కొద్దిగా చూచింది దాన్ని ఇంకా అకర్షణీయంగా చేశారు.

రికార్డు మాటిమాటికి తిప్పుకున్నారు. - 'దోపహరియా కామామెలా, మేరా గోరా బడన్ కుమ్హాలాయే' (మధ్యాహ్నంవేళలో, నా పవ్వుటికీరం వదిలిపోయేను గదరా:')

దోపహరియా కా మామెలా (మధ్యాహ్నంవేళలో) అనేటప్పుడు అనూయ కత్వంతో రెండుచేతులూ చాపాలి. 'మేరా గోరా బడన్' (నా పవ్వుటికీరం) అనేటప్పుడు దుజాల్ని లాకి నడుముకి బలాన్ని ఇవ్వాలి. 'కుమ్హాలాయే' (వదిలి పోయేనుగదరా) అనేటప్పుడు దానితోబాటు వీరకొంగుతో గాలిని తీసుకోవాలి, అవి అంకా దై రెక్కరు సోమాకి తెలియబరిచారు. ఈ పదభావాన్ని పూర్తిగా అభినయించ దానికి రెండున్నరగంటలు పట్టింది. ఒక్కొక్కప్పుడు వహాదన్ కాళ్లు నేలమీద గీసిన గీట్లుదాటి ముందుకి, వెనక్కి పడుతూవుండేవి. అప్పుడప్పుడూ పోదో గ్రాఫరు లైటుకాంతి మార్పించేవారు. వహాదన్ అలసిపోయింది. ఇరవైపాల్లు ఈ సదాన్ని అభినయం చేసినపిదప 'చేక్' తీసుకోబడింది. ఆమెకు టి ఇచ్చి కొద్ది పేషే విశ్రాంతి తీసుకునేందుకు ఆవకాశం ఇచ్చారు.

పాట రెండవసదానికి నాట్యం ప్రారంభమయింది - 'పాసురీ, తేరా బేటారీ

తేరా బేటారి మేరే జోబన్ కో హాథ్ లగాయే. ఈ పదానికి మొదటిదానికిన్నా ఎక్కువనేపు వట్టింది. నవ్వి ముసుగు లాక్కునేటప్పుడు కాళ్ళు నేలమీద గిసివ గిట్లకి ముంచూ, వెనకా పడుతుందేని. పహాడన్ ఊపిరి విగబట్టి కష్టపడింది. దైరెక్కరుగారి ఆదేశానుసారంచేసి చూపించింది. దైరెక్కరు పూర్తి తృప్తిపడ్డారు. సోమా 'క్లోజిన్' నాట్యంలోని ఆకారం, ముఖాకృతికి సంబంధించిన 'స్టిల్' తీసుకోబడింది. ఆరోజు దారేపోజ్ కంపెనీ ప్రొడ్యూసరు ఎమ్. పాల్స్ తమదగ్గరికి కొత్తగావచ్చిన యాక్ట్రెస్ను గురించి విని, ఆమెను చూడటానికి వచ్చారు. దైరెక్కర్ మహంత్, మిగతావాళ్లు ఆమెను ముంచూ-వెనకా తిరగడం మొదలుపెట్టారు. పాలిత్ షూటింగ్ అయిపోయినతర్వాత పహాడన్కు అభినందనలు తెలిపారు. టీకి ఆహ్వానించారు కూడా.

పహాడన్ తన విలువ తెలుసుకోసాగింది. ఆమె ముఖంలోనూ, ప్రవర్తనలోనూ మార్పు వచ్చేసింది. ఆమె బాగా అనిపిపోయివుండటంచేత ప్రొడ్యూసర్ని ఊహించుకొనింది. ప్రొడ్యూసర్ కోసం కుర్చీలోనుంచిగూడా లేవలేదు.

పాలిత్ వినయంగా నవ్వి, 'అయితే రేపుతప్పుడు' అని వెళ్లిపోయారు.

బిన్వారి వచ్చి, 'పహాడన్, మంచినిచేశావు! ఇదే అన్నిటికన్నా పెద్దసాము. ఇతనే యజమాని. అతను ఆవునన్నాడంటే, దైరెక్కరు, మిగతావాళ్ళు పేదవత్తుకునే అమ్మాయినిగూడా ఏనుగుదంతంతో చేసిన విగ్రహం అని ఒప్పుకోవాలిసందే. వీయన్లంతరకూ, ఈ వినిమా పూర్తి అయ్యేవరకు ఇతన్ని వలలో బంధించి వుంచాలి' అని చెప్పాడు.

మరునటిరోజు పహాడన్ పాలిత్తోకలసి డిన్నర్ తీసుకోవడానికి శాజ్కు వెళ్ళి ఆక్కడినుంచి టాక్సీలో మహీమ్ తిరిగివచ్చింది. ప్రొడ్యూసర్ మూడవ రోజున పహాడన్ని మళ్ళీ శాజ్లో కలుసుకోవడానికి పిలిపించారు.

'ఈమె మరో ఫిల్ముకంపెనీలోకి వెళ్ళటానికి వీలుండకూడదు. ఇప్పుటి వరకూ రోజుకు ఏదై రూపాయలవంతున పని చేస్తోంది' అని పాలిత్ దైరెక్కరుకు తన అభిప్రాయం చెప్పాడు. పాలిత్ తెలియజెప్పినమీదట మహంత్ ఆమెని అరు వెలంకు షరతునత్రం వ్రాపిమ్మని అడిగాడు. పహాడన్ బిన్వారి సలహాని కోరింది.

'పదిహేనువందలు నెలకు ఇమ్మని అడుగు. ప్రతినెలా జీతం అధ్యాత్ముగా ముందే ఇమ్మను.' అని బిన్ వారీ సలహా ఇచ్చాడు.

పహాదన్ బిన్ వారీ అభిప్రాయం విచిత్రంగా తోచింది కానీ ఆమె దైర్యంతో ఇదే చెప్పింది. ఆమెకోరిక అంగీకరించబడింది.

పహాదన్ చేతిలోకి చాలాదబ్బు వచ్చింది. ఆమె మహిమలోని గదిని వదిలి పెట్టింది. బిన్ వారీనహాయంతో దాదర్ లో నెలకు రెండువందలకు ఒక ప్లాటు అద్దెకు తీసుకుంది. బిరకత్ తోకలిపి ఒకేగదిలో వుండటం ఆమెకు సహించరాని బాధగా తోచింది. స్వాధీయోపల్ల దొరుకుతున్నదాంట్లో ఎక్కువలాగం బిరకత్ చేతిలోకి వెళ్ళిపోతోంది. దబ్బురూపంలో తీసుకోవడంగురించి పహాదన్ ని బిన్ వారీ వారించాడు. 'చెక్కు తీసుకో, బాంకులో దాచుకో.' అని చెప్పాడు.

సోమాచేసిన ఈ దుర్మార్గానికి బిరకత్ చాలా మండిపడ్డాడు. 'ఇప్పటినుంచి మా మీద కళ్ళెర్ర జేస్తున్నావా?' అని సోమాని చాలా తిట్టాడు. కొడతానని బెదిరించాడు.

పహాదన్ బిరకత్ విచిత్రాన్ని అతని ఎదుట నిలబడివుండిపోయింది. నుదుటిపై నడుదతలుపడ్డాయి. బిరకత్ వైపు కోపంతోచూసి, 'జాగ్రత్త, అనవసరంగా వాగావంటే, ఇప్పుడే పోలీసువైషనుకు పంపిస్తాను! వుండాలనివుంటే బైటగదిలో తిన్నగా వుండు!' ఎదురుతిరిగింది.

బిరకత్ కి పహాదన్ లో మళ్ళీ లాహోర్ లోవుండే సోమా పదిరెట్లు ఉగ్రరూపంతో కనిపించింది. అతను భయపడ్డాడు. తన అనవసరంకోసం అప్పుడప్పుడూ ముఠస్తుతిచేసి, అప్పుడప్పుడూ కోపంచూపించి పహాదన్ దిగ్భంనుంచి దబ్బు లాగ పాగాడు. అతనినిదృశ్య తక్కువకాదు. అతనికి రోజాకు ఎనిమిది - పదిరూపాయలు కావాల్సివుండేది.

గోమతి రెండురోజులు బాద ఎక్కువగా వుండటంచేత దారేఫాక్కుకు రాలేకపోయింది. మూడవరోజున వచ్చేసరికి తవస్థానంలో ఇంకొకప్రీని పెట్టుకున్నారని తెలుసుకుంది.

గోమతి దైర్యంతో ముఠస్తుతి చేసింది. '....మనిషికి కష్టాలు, సుఖాలు

కలుగుతూవుంటాయి. ఇంకొకచోట పని చేయడానికిమాత్రం వెళ్ళలేదు. ఎవరినైనా యిజావుచేసి చూపించమనండి.' అని బ్రతిమలాడింది. కానీ దారేపాకాకి ఆమె అవసరంలేదు. 'అద్యామృతగా తీసుకుని నువ్వు వాడుతున్నది ఏదీ. ఇప్పుడు మాకు తెలవు ఇప్పించు' అని దారేపాకా వాళ్లు వంపేశారు.

దారేపాకానుంచి గోమతీని తీసేకొరన్న వార్తతోపాటు ఆమె జబ్బుకు సంబంధించిన అవకీర్తికూడా వ్యాపించసాగింది. ఇంకొకచోట ఆమెకు పని దొరకటం దుర్లభమైపోయింది. చికిత్స జరుగుతూవుండటంవల్ల ఆమె జబ్బుగూడా అణిగివుంది. ఇప్పుడు చికిత్స పొందటానికి డబ్బు లేకపోవడంచేత జబ్బుకూడా ఒక్కసారి ఉద్యతమయింది.

పహాడన్ వి పెట్టుకోవటంకోసమే తనని తీసేయడంవల్ల గోమతీకి పహాడన్ మీద కోపం వచ్చింది. 'పహాడన్ కి ఏం తెలుసు, యాక్టింగ్ ఏం చేస్తుంది? అడవి మేకలాగా కళ్ళుతిప్పి అరుస్తుంది. తెల్లటి రుచిలేని జానువండు రంగుచూసి కంపెనీ వాళ్ళు ముందుకి దూకారు. ఈ దుర్మార్గులాని నాజగురోజుల్లో నలిపేసి అవతం పారేస్తారు' అని గోమతీ అందరితోనూ చెప్పతూవుండేది.

గోమతీ దైరెక్టర్ ని, ప్రొడ్యూసర్ ని, కంపెనీని ఏమీ చేయలేదు. గుండె మంటవల్ల ఆమె పోట్లాడటానికి పహాడన్ ప్లాటుకు వెళ్ళింది. ఆమె ఇంటి గుమ్మం దగ్గర విలబడి, 'నువ్వు మా పొత్తికడుపుమీద తన్నుతున్నావ్, నర్వనాశనం అయి పోతావ్. ఏ అందంచూసుకుని నువ్వు గర్జనడుతున్నావ్. ఆ అందాన్ని భగవంతుడు నాశనం చెయ్యాలి. ఎవరి సంపాదనకొట్టి నువ్వు తింటున్నావ్. దాంట్లో పురుగులు పడాలి. ఒక సంవత్సరంలోగా నీకు జబ్బు అంటుకోకపోతే రోడ్డుమీద నన్ను చెప్పతో కొట్ట' అని ఉద్బంధం మొదలుపెట్టింది.

పహాడన్ భయపడి రోపరిగడిలోకి వెళ్ళి చాక్కుంది. తడవులు మూసేసింది. ఆమె హుందాతనం గోమతీ ఎదుటలివి నష్టపాగింది. గోమతీ అలాగే వాగ్మతూవుండటంచూసి బరకత్ చెప్పు చేతిలోకితీసుకుని ఆమె ముందుకి వచ్చాడు. గోమతీ మెడపట్టుకుని గెంటి ప్లాటుకిందికి దించేశాడు. గోమతీ తిడుతూనే వెళ్ళిపోయింది.

పహాడన్ గుండె చాలాపేసటివరకూ వేగంగా కొట్టుకుంటూనేవుంది. ఆమె

తలుపులుమూసి, మంచంమీద వదులుచి, కళ్ళు మూసుకుని తన భవిష్యత్తుగురించి ఆలోచిస్తూ వుండిపోయింది.

గోమతి ఈవిధంగా వ్యతిరేకప్రచారం చేయడంవల్ల ఇతరకంపెనిలలో గూడా పోమావిగురించి చర్చ ప్రారంభమయింది. 'జిల్లా హెంసెలా' వివిమా పూర్తి అవుతూనే మణిమాలకూడా పహాడన్ కి వ్యతిరేకంగా ప్రచారం చేయడం మొదలుపెట్టేసింది. పహాడన్ వి అనవసరంగా హీరోయిన్ గా చేశారు. వివిమా ప్రచారంలో మణిమాల పేరుంది కానీ వివిమాలో వున్నది పహాడన్. ఇకముందు వచ్చే వివిమా ప్రచారపత్రాలలో పహాడన్ పేరు అన్నింటికన్నా పైన వుంటుందని అందరికీ తెలుసు. దైర్యం, ప్రొడ్యూసరు, ఎవరివి కావాలనుకుంటే వాళ్ళని పైకి ఎత్తుతారు. అక్కరలేదనుకున్నవాళ్ళని కిందకు వదలొస్తారు.

ఒకనంపత్కరం గడుస్తూనే పహాడన్ నటించిన మూడువివిమాలు బొంబాయిలో ప్రదర్శించబడుతున్నాయి. 'మామామ్ చోర్', 'మన్ కా సాదా' లో పహాడన్ నాయకభూమిక ధరించింది. బొంబాయిలోని ఆకాశం పహాడన్ పేరును ప్రతి ధ్వనించసాగింది. ఆమె ముఖానికన్నా వదిరెట్లు పెద్దనైనబొమ్మలు గోడలమీద అన్నివైపులా కనిపిస్తూవుండేవి. ఇళ్ళల్లోనూ, టీ దుకాణాల్లోనూ, కిక్కిరిచి కొట్ల మీద, గ్రామఫోన్లద్వారా, రేడియోలద్వారా ఆమె పాటలరికార్డులు వినిపించసాగాయి. ఆమె ప్రతివిముషము తన ముఖాన్నే చూస్తూవుండేది. తనగొంతు వింటూ వుండేది. 'మేరే జోబన్ కో హాథ్ లగాయే' (నా యౌవనాన్ని చేత్తో తాకావు) 'మన్ పంచీ భూల్ నజానా' (మనసనే ఎక్కి మరచిపోవద్దు).... 'బిసాయే ప్రిత్ కా నంసార్' (ప్రేమ ప్రపంచాన్ని సృష్టించావు.)

పహాడన్ నాడుగుపివిమాలలో ఒకేసారి పని చేస్తోంది. ఆమె వీలునుబట్టి కంపెనీవాళ్లు తమ మాటలను, రిహార్సలు ఏర్పాటు చేసుకోవలసినదీచింది. బ్యాంకులో ఆమె పేరున ముప్పైవేలు జమ చేయబడ్డాయి. ఆమె దబ్బు అనవసరంగా అర్జు పెట్టేదికాదు. 'అనలైనవిషయం ఇదే. యాక్సెస్ జీవితం అయిదునంపత్కరాలు, కాకపోతే ఏడునంపత్కరాలు, అంతే.' అని బరకత్ ఆమెకి చాలాసార్లు తెలియ జెప్పారు.

పహాడన్ కు అభిమానం చాలా ఎక్కువయిపోయింది. ఆమె చాలా తక్కువ

మండితోకలిసి తిరిగేది. ఆమె ప్రేమ అర్థించేవాళ్లు చాలా ఎక్కువమంది అయ్యారు. వాళ్ళు ఆమె దగ్గరకు రావచ్చేది కాదు. '.... ఈ ఇరకాటంలో చిక్కుకోవద్దు. ప్రేమ నీ ఆయుధం. ఈ బాతుతో నీ పొట్టలోనే పొడుచుకోవద్దు' అని బన్ వారి సలహా ఇచ్చాడు.

పహాడన్ కు విజయంతాలూకు నిషా ఎక్కుతోంది. కానీ గతజీవితంగూడా ఆమెకి గుర్తుంది. ఆ జీవితంతో పోల్చిచూసుకున్నప్పుడు తన ఓర్పు. సామర్థ్యం ఆమెకు సంతోషాన్ని కలిగిస్తున్నదేవి. అప్పుడప్పుడూ అలోచించేది — అదంతా సహించకపోయినట్లయితే ఇదికూడా జరిగేదికాదు. జరిగిందేదో మంచే జరిగింది. ఆమె ప్రపంచంలోనూ వినోదాన్ని, ఆనందాన్ని వెదజల్లుతోంది కానీ ఆమెమాత్రం గంభీరంగా వుండటం మొదలుపెట్టింది.

పహాడన్ బరకత్ వల్ల చాలా దాదని అనుభవిస్తోంది. బరకత్ కు చాలాసార్లు ఎక్స్ ప్లాగ దొరికింది కానీ అతనికి రెండు-మూడు రూపాయలకన్నా ఎవరూ ఎక్కువ ఇచ్చేవాళ్ళు కాదు. పహాడన్ తనతోపాటు అతనికి హీరోపార్టు ఇవ్వడానికి వట్టుదల వట్టాలని అతను కోరుతూవుండేవాడు. పహాడన్ ఆరెలా చేయగలుగుతుంది : బరకత్ దీన్ని పహాడన్ తనపట్ల చూపే నిర్లక్ష్యంగా భావించేవాడు. ఈ మాటమీద అతను పోట్లాడేవాడు. పహాడన్ దగ్గర ఒకే ఒక్క నమూనా వుండేది — 'నన్ను తీసుకు, నా దగ్గరనుంచి నువ్వు ఏమి తీసుకోవాలనుకుంటున్నావో, ఒక్కసారి తీసుకుని ఇక్కడనుంచి వెళ్ళిపో! అదేది.

బరకత్ పేకాట ఆడకుండా వుండేవాడుకాదు. అతను ఆమెదగ్గరనుంచి వెళ్ళిపోయేషరతుమీద పహాడన్ అతనికి రెండుపార్లు పడిపానువందరూపాయలు ఇచ్చింది. కానీ బరకత్ దబ్బు తీసుకునిగూడా వెళ్ళలేదు. యాక్టరవాలన్న తీవ్ర మైనకోరికని వదిలిపెట్టి నడతలో ఎంతో మార్పుచెందాడు. చొక్కా, పాంటు వదిలిపెట్టి ఏయ్యూచొక్కా, యంగీ కట్టుకోసాగాడు. మీసాలగూడా పెంచేశాడు. వాటిని మెలిదిప్పాడు. ఒక చిన్నకర్ర చేతిలోపట్టుకుని వుండేవాడు. ఎప్పుడూ తప్పట్లుకొట్టి 'వెప్పు, రెండుచేతులూ వేయమంటావా?' అని బెదిరిస్తుండేవాడు. నలుగురయిదుగురు మనుషులని తనవెంట వుంచుకునేవాడు. వాళ్ళకి నిషా ఎక్కించడం, తిండిబియ్య మొదలైనవాటి భార్యకగూడా అతనిదే. ఒకసారి అతను

తాగుదువ్వవహారంలో చిక్కుకున్నాడు. పహాడన్ తనకు అసిక్రి వస్తుందన్న భయంతో ఐన్ వారినిపంపి, పోలీసులకు రెండువందలరూపాయలిచ్చి, అతన్ని విడిపించింది. ఇది జరిగినతర్వాత పోలీసుప్రేషనువాళ్ళతో బరకత్ కి ప్లేహమయింది.

పహాడన్ కిక్రి రోజురోజుకూ పెరగడం మొదలుపెట్టింది. దానితోబాటే ఆదాయంకూడా. దాదర్ లో ప్లాటు వదిలిపెట్టి ఆమె ఒక బంగళాలో వుండసాగింది. ఒక పెద్ద కారుకొన్నది. ఇదిచరకటికన్నా మౌనంగా వుండటం మొదలుపెట్టింది. సంవత్సరమంతా ఆమె సగటు మూడలేడు, రాత్రి చూడలేడు. ఒకేసారి ఆరు కంపెనీలలో పని చేస్తోంది. మిగతాకంపెనీలుగూడా ఆమెని బుక్ చేసుకునేందుకు తొందరపడసాగాయి. ఆమెకు తీరుబడి లేకపోవడంతో నిరాకరించవలసివచ్చింది. అప్పుడప్పుడూ ఐన్ వారి ఇచ్చిన సలహా జ్ఞాపకం వచ్చేది. 'నేను బొంగరంలాగా ఎన్నిరోజులవరకు నాట్యంచేస్తూ వుండిగలుగుతాను! చివరకి నాకు లభించేది ఏముంది? చాలినంతదబ్బు వుంది. ఈ పీచుదైన బరకత్ కోసం సంపాదిస్తూ వుండనా?' అని పహాడన్ ఆలోచించేది. మిగతా యాక్టర్లు, యాక్ట్రెస్ లు దబ్బు సంపాదిస్తారు. అందులో చాలామటుకూ రేసులకి, తాగుడుకి అర్హు పెట్టేస్తారు. పహాడన్ ఇలా చేపడికాదు. బ్యాంకులో ఆమె దబ్బుకూడా పెరుగుతోంది.

ప్రొడ్యూసర్ పేట్ పాలిత్, ప్రొడ్యూసర్ సుకరీవాలా, డై రెక్టర్ జమాన్, పెళ్ళి చేసుకుంటామని పహాడన్ పినక వరుతున్నారన్న వదంతి బరకత్ చెవిసరింది. పహాడన్ ప్రొడ్యూసర్ సుకరీవాలాని, అసిస్టెంట్ డై రెక్టర్ ఐన్ వారిని ప్రేమిస్తోంది.....తొందరలానే ఎవరో ఒకరితో తన వివాహం ఏర్పాటు చేసుకుంటుంది. ఆమెమనసు పిసిపాపైన విరిగిపోయింది అనిగూడా విన్నాడు.

బరకత్ వదంతివిని అనుమానపడ్డాడు. అతనికి ఐన్ వారి నమ్మకస్తుడని విశ్వాసం వుండేది. అతను పహాడన్ కి ఏ సంబంధమూ లేకపోయినా సహాయం చేశాడు. బరకత్ వాళ్ళని అనుమానించసాగాడు. వాళ్ళు పహాడన్ దగ్గరికివస్తే బరకత్ గొడవచేసి, వాళ్ళతో పోట్లాడేవాడు. పహాడన్ బయటకు వెడితే కావలా కోసం రైస్ వరుతోపాటు ముందుసీటులో కూర్చుని వెంట వెళ్లాలనుకునేవాడు.

'పహాడన్ వివాహం పెళ్ళిచేసుకున్న నా తార్య....ఎవరైనా ఆమెవైపు కన్నెత్తితూ పై కళ్ళు పీకేస్తాను' అని బరకత్ ప్రచారం చేయటం మొదలుపెట్టాడు.

పహాడన్ కి దరకత్ ప్రవర్తన సహింసలానిదై పోయింది. ఇతను నమ్మి ఎప్పటివరకూ పొడుచుకుని తింటాడు; నేనేం ఇతనికి పాలిచ్చే అవునా; నాకేదైనా అయి, నేను సంపాదించటం మానేస్తే, విప్పంటుకున్న ఇంట్లోంచి ఎలుకలు పారిపోయినట్లుగా ఇక్కడినుంచి పారిపోతాడు. నమ్మి కావలా కాపేందుకు ఇత నెవరు; నేను ఎవరిదగ్గరైనా స్థిరంగా వుండిపోవాలనుకుంటే ఆపటానికి ఇత నెవరు; నేను జీవితాంతం ఏ ఆధారంలేకుండా, మోసపోతానేమో ననేభయంతో ఇలాగే వజ్జిపోతూ వుండాలా? అని ఆమె దరకత్ ప్రవర్తనవల్ల భయపడుతూ ఆలోచించింది.

సాయంకాలం స్టూడియోనుంచి తిరిగివచ్చి పహాడన్ అరిపిపోయి, దాదాకో వరండాలో కూర్చునివుంది. 'నవోదయ' కంపెనీవాళ్ళ కొత్తపినిమా 'రంగేళి కనకయ్య'లో ఆమె ఏదై వేల కాంట్రాక్టుమీద హీరోయిన్ గా వనిచేస్తోంది. ఆరోజు స్టూడియోలో, ఆమె నదిలో స్నానంచేసేదృశ్యానికి సంబంధించిన మాటింగు జరిగింది. డైరెక్టరు చాలా సంతోషించారు. స్నానం చేసేటప్పుడు ఆమెక్కరం చాలా మటుకూ చూపించబడింది. పెన్నారువాళ్ళు అభ్యంతరపెడతారని అనుమానంగా వుంది.

స్టూడియో వియమంవల్ల, సోమా డైరెక్టరు జమానే ఆదేశానుసారం నటిం చింది కానీ కారులో తిరిగి వచ్చేటప్పుడు ఆమెకు అయిదుసంవత్సరాలక్రిందటి నంపుటన గుర్తుకు వచ్చింది.....తను బావిదగ్గర గచ్చుమీద పనిలో విమగ్నురాలై బట్టలు ఉతుకుతూవుండగా ధనసింగ్ వచ్చాడు. తను సిగ్గు, భయంవల్ల ఎలా ముడుచుకుపోయింది! తర్వాత లాహోర్ లోని బంగళాలో మన్నో. బాటిస్తారు, మంచి బట్టలు కట్టుకుని బజారుకు రమ్మని, చెప్పినప్పుడు సిగ్గుతో ముడుచుకుపోయింది. రాత్రిపూట అందరూ విద్రపోయినతర్వాత బాటిష్టర్ గారి గదిలోకి వెళ్ళి రైటు ఆర్చేసేముందు అన్ని కిటికీలకి తెరలు వున్నాయో లేదోనని పరీక్షింపగా చూపేది. ఎవరూ తనని చూడలేరని గర్వం కలిగేది. ఇప్పుడు ఆమె బట్టలేవీ లేకుండా- నగ్నంగా అందరి ఎదుటికి వెళుతోంది.

పహాడన్ బంగళాకి కుడివైపున నాలుగురోడ్లు కలిసే పెంటరులో ఎర్రైన గోడమీద, చేతులు పక్కంకిజాపి, వజ్జోజాల ఎత్తులను చూపిస్తున్న ఆమె చిత్రం

శనివిస్త్రోంది. విగ్రహగా వివిషించే రేడియోపాట. 'కన్గలే దాలో' బహియా, మోరే వైయా, ఇవవి కరోప్రితి'లో తనగొంతే వివివిస్త్రోంది. 'వా ప్రేమ ప్రపంచ మంతటికీ బాధకుస్తువు అనే ఆలోచన రాగానే సోమా మనసులో ఏదో గుచ్చు కున్నట్లుగా బాధ కలిగింది. బాధిస్తూతో చాటుప్రేమవిషయం గుర్తుచేసుకుని ఆమె ఒక్కసారి గట్టిగా విట్టూర్చింది....ఇదికూడా ఎంతకాలం జరుగుతుంది? మళ్ళీ ఆలోచించింది, తనకు ఏమి లభిస్తోంది....దబ్బు. కానీ దబ్బు సంతోషంకోసం సృష్టించబడింది, సంతోషం ఎక్కడ వుంది? అందరినీ వదిలిపెట్టి ఎవరో ఒకళ్ళని అంటిపెట్టుకుని ఎందుకు వుండకూడదు? ఇప్పుడైతే అందరూ ముఖస్తుతిచేస్తూ మెచ్చుకుంటున్నారు. నాలుగేళ్ళతర్వాత ఎవరు అడుగుతారు? కానీ ఇటువంటివాళ్ళు ఎవరున్నారు? ఎవరిని నమ్మకలుగుతుంది? ప్రేమలో తనని తాను ఎవరైనా అర్పించుకోవాలనేమాట ఆలోచించడంలేదు. జీవితంకోసం ఆరాదాన్ని కోరుతోంది. ప్రొడ్యూసర్ పాతిక, డైరెక్టర్ జమాన్ ఆమెవైపు చేతులు జొపుతున్నారు కానీ వాళ్ళని తాకగానే బిల్లివి ముట్టుకున్నట్లుగా కడుపులో తిప్పకుంది. అటువంటివాళ్ళ చేతులలోకి తనని తాను ఎలా సమర్పించుకుంటుంది? అమ్ముడుపోవలసిన అవ సరం ఆమెకి ఇప్పుడు లేదు.

మిగతావాళ్ళు కహదన్ నైజం ఏమిటాఅని తెలుసుకోవడానికి ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. కానీ ఎవరినీ నమ్మద్దనీ, చివరికి తనవిగూడా నమ్మద్దనీ బన్వారీ సంహా ఇచ్చేవాడు. ఇందుచేతనే ఆమెకు బన్వారీమీదనే విశ్వాసం వుండేది. బన్ వారీ ఆమెతో తన అవసరం తీర్చుకునేందుకు ఎప్పుడూ ప్రయత్నించలేదు. ఏలు న్నంతమటుకూ ఆమెకి నహాయమే చేశాడు. ఎప్పుడైనా అప్పు తీసుకున్నాగూడా వట్టదలగా తిరిగి ఇచ్చేసేవాడు. బన్వారీని పెళ్ళిచేసుకుంటే ఎలా వుంటుంది? అని సోమా ఊహించింది. ఆ సమయంలో సమాజంలో ఆమెస్థితి బన్వారీ స్థితికన్నా గొప్పది. కొందరు నవ్వుతారు. సోమాకి ఎవరైనా నవ్వుతారన్న చింతలేదు. మేము ఎక్కడికైనా దూరపు కొండప్రాంతాలలోకి వెళ్ళివుంటాము. అని అనుకుంది.

బన్వారీ సోమాదగ్గరకూర్చుని గంటలతరబడి మాట్లాడుతూవుంటాడు. ఆమెని అడిగి తెప్పించుకుని తాగుతాడు కానీ పురుషవికళ్ళల్లో స్త్రీ తలంపు ఏ విష యంకోసం వస్తుందో, అటువంటిభావాలు అతనిచూపుల్లో ఎప్పుడూ రాలేదు. సహా

దన్ ఆత్మసమర్పణవి స్వప్తంగా తెలియవరిచే అనేకమైన సంకేతాలు బన్ వారిపైదుట చేసింది. అవి గుర్తుకి తెచ్చుకుని పహాదన్ కి పిగ్గు కలిగేది. బన్ వారిచేసే ఈ విర్లక్ష్యం ఆమెను ఇంకా ఎక్కువగా ఆకర్షించేది.

పహాదన్ ఇటువంటి ప్రేమలో చిక్కుకుంది. ఇంతలో ఎదురుగా రోడ్డుమీద బన్ వారి నడచివస్తూ కనిపించాడు. పహాదన్ గట్టిగా నిట్టూర్చి. ఈ రోజు ఇతనితో చివరిసారిగా మాట్లాడాలి. అని విశ్చయించుకుంది.

బన్ వారి తన సన్నటికరీరాన్ని ఒక పెద్దకుర్రోలో నగంకన్నా కూడా తక్కువ భాగంలో వార్చి కూర్చున్నాడు; 'కొంచం వీరసంగా వున్నావు. ఏమయింది? ఇవ్వాళ మా ఆరోగ్యం తాగలనుకుంటోంది' అన్నాడు.

'నేనిప్పటికి చాలా వినుగుచెందాను.'

'దేనివర్ల?'

'జీవితంవర్ల. ప్రేమించేవాళ్ళవర్ల. విన్నసాయలక్రం సారిత్ విడిగించాడు. ఇవ్వాళ జమాన్.'

'అభినందనలు! దాటిర్ బైటికి తియ్యి! ఇప్పుడే నీమీద అందరికీ ప్రేమ పెరుగుతోంది.'

'నేను ప్రేమ-బిజారు వస్తువునా?' పహాదన్ అతని కళ్ళలోకి తీక్షణంగా చూసి. 'పిగ్గు కరిగడంలేదూ? నువ్వుగూడా ఇలాగే అనుకుంటున్నావా?' అని అడిగింది.

'నువ్వు ఇవ్వాళ కోపంగా వున్నావేమిటి?' బన్ వారి పిగ్గువర్తాడు.

'నేను చాలా దాదపడుతున్నాను.' పహాదన్ చీరకొంగుతో ముఖం కప్పు కుంది.

'ఏం జరిగింది పహాదన్?' బన్ వారి సానుభూతితో అడిగాడు.

'నువ్వు చెప్పు. నేనేం చేయను? ఈ ఆర్పాటం అంతా మహా జరిగినా నాడు గయిదు సంవత్సరాలకన్నా ఎక్కువకాలం జరగదని నువ్వే చెప్తావు.'

'విజానికి నువ్వు పెళ్ళిమాట అలోచిస్తున్నావా? నీకు ఎవరిమీద నమ్మక ముంది?'

‘సి మీద’ పహాదన్ చుట్టూ చీరకొంగుతో ముఖం కప్పకుంది.

‘నువ్వు భయపడ్డావు’ ఐన్ వారీ నవ్వాడు. ‘ఎవరైనా మంచివయసులో వున్న ఆసామిని పట్టుకో. మొదట న్యాయస్థానంలో పెళ్ళిచేసుకో. అప్పుడు ప్రేమ: మంచిది. మేము వెరుతున్నాం’ ఐన్ వారీ లేచి విడిచిపెట్టాడు.

‘ఆగు, నేను తెప్పిస్తాను’ పహాదన్ కళ్ళు తుడుచుకుంది.

‘వద్దు ఇప్పుడు తాగను. మేము అలా మనసుకు విశ్రాంతి కలిగించడం కోసం నరదాగా వచ్చాం. నువ్వు బీబాదలు వినిపించడం మొదలు పెట్టావు.’ ఐన్ వారీ వెళ్ళిపోయాడు.

పహాదన్ కోసంతో నళ్ళనూరుతూ వుండిపోయింది - నేను నమ్మడానికి తగిన నాడనుకున్నమిషి ఇక నొక్కదే. ఇకను నమ్మకంగా చెప్పకున్నాడు. నావల్ల మనసుకు విశ్రాంతి కలిగించుకోవడానికి నరదాగా వచ్చాడట. వీరి నమ్మకానికి విప్లంబుకోనూ!’ అనుకుంది.

పహాదన్ దృష్టి పెంబరునుంచి వచ్చే తన రికార్డు పాటవైపు వెళ్ళింది— ‘కన్ గలే దాలో ఐహియా, మోరే సైయా, ఇన్ విది కరోప్రితి’ (ఓగువుగా నా మెదలో చేతులు వెయ్, నా ప్రియా నన్నిలా ప్రేమించు.)

‘ప్రపంచం నా మెదలో చేతులు వేసి అడుకోవాలని కోరుతోంది కానీ చేయి వట్టుకుని నాకు అందగా వుండటానికి ఎవరూ సిద్ధపడటంలేదు’ అనుకుంది పహాదన్.

యజమానుల మార్పు

ధనసింగ్ ప్రభుత్వంనుంచి ప్రాణాలు కాపాడుకోవడానికి పారిపోతూ, వైవికుండుస్తులు దరించి ప్రభుత్వపు మనిషైపోయాడు. అన్నివనులూ వియమాను సారంగా జరిగాయి, మహాత్మ్యపూర్ణమైన ప్రభుత్వపుపని చేయడానికి అతని ఆరోగ్యం తగినదా కాదా అని అతని శరీరం దెబ్బకొట్టి మోగించి చూశారు. వైద్యకార్యాలయంనుంచి అతను ఊహించిచెప్పిన గ్రామపు విలాసాన్ని విచారించడంకోసం పోలీసులొకాడు కాగితం వంపించారు. చట్టము, వియమముల ఆదంబరంక్రింద అన్నిప్రదేశాలూ అచేతనంగా వున్నాయి. ప్రభుత్వానికి ఆ నమయంలో మనుష్యుల అవసరముంది. ఆరోగ్యాన్ని పరీక్షించే డాక్టరు అతను బట్టలు విప్పితూనే దమక కంపుకొట్టే అతని శరీరాన్ని కాకకుండానే ముఖం ముడుచుకుని, శత్రువుల తుపాకీ గుళ్ళను నహించడానికి తగిన ఆరోగ్యవంతుడుగా తలచారు. అతను నమ్మదగిన వాడు అవునా కాదా అన్నప్రశ్ననుగురించి హోషియార్ పూర్ జిల్లాలోని చింతపుర్నీ పోలీసులొకాడు విచారించడం జరిగింది. లాజాలోని గుమాస్తా గ్రామంలోకి వెళ్ళి విచారించమని పోలీసులను ఆజ్ఞాపించారు. ఏవిధమైన లాభమూ తమకు కలుగుతుందన్న ఆశలేదని తలచిన పోలీసులు పద్నాలుగుమైళ్ళు కాళ్ళ కొట్టకుంటూ వెళ్ళకుండానే, అత్యంతర పెట్టడానికి ఏ కారణమూ లేదని మరునాడువచ్చి నమాదాన మిచ్చారు.

ధనసింగ్ బ్రయర్ తీసుకోబడింది. సుమారు ఒక సంవత్సరంతర్వాత ధనసింగ్ మోటర్ ప్రియర్, క్లర్, బ్రేకులస్పర్శని పొందాడు. ఒకటకలాడే ఇంజను మోత విన్నాడు. అతని జీవితం స్వాభావికమైన పరిస్థితిలోకి తిరిగివచ్చినట్లు అనిపించింది. కడుపునిండా తినడం, శిరంలో హాయిగా విద్రపోవడం, మోటారు తోలడం - ఇది అతని శరీరానికి మళ్ళీ అలవాటు అయిపోయాయి. మరోదేశంలోకి, నమాజంలోకి వచ్చి చేరాడు. అక్కడ అందరూ ఒకేవిధమైన దుస్తులు ధరించే వాళ్ళు, ఆజ్ఞ, విందుదనం, హందాతనం, వైవికులు మాట్లాడుకునేవిషయాలు, వంధావణ జరుగుతుండేది. అక్కడ అందరూ జనానులే; రాజానాన్, వెళ్ళు

జవాన్ : తిను జవాన్ : చచ్చిపోయిన జవాన్ : ఇక్కడ గౌరవం, ఆగౌరవం. వీటి రూపాలుగూడా వేరేవిధంగా వున్నాయి.

భాగ్యదుస్తులు ధరించిన వీళ్ళందరూ దేశంలో కట్టుకోవడానికి బట్టి, తినడానికి తిండి లేక సిగ్గుపడుతూ, ముడుచుకుపోయి అణిగిచుణిగి బ్రతికేవాళ్ళుకన్నా బలంగానూ, గౌరవంగానూ వున్నారు. ఈ సమాజంలో సైనికునితో నాయకుడు, నాయకునితో సైనికాధికారి, సైనికాధికారితో సుబేదారు, తిట్లు, బూతుతో బెదిరింపులు లేకుండా మాట్లాడరు. ఈ తిట్లని, బూతు దెబ్బలపై ఎవరూ ఎదిరించేవాళ్ళకూడా కాదు. అన్నివైపులా అడ్డదే పరిపాలన. సేనాధిపతి ఈ సమాజంలో అనేకవర్గాలున్నాయి. దుస్తులనుబట్టి ఈ వర్గాలు గుర్తించబడుతూ వుంటాయి. ఎవరిదుస్తుల మీదనైనా తేట్టకొక్క రేపు ముక్కగాని, ఒక్కొక్క ఇత్తడిమిళ్ళగానీ పెరుగుతూ వుంటుందో, వాళ్ళకత్తి, అడ్డకూడా పెరుగుతూవుంటుంది. మామూలు సైనికునికి భార్యతో కలిసివుండే అధికారంలేదు. కానీ పెద్ద అఫీసర్లు ఖరీదైన దుస్తులను ధరించి, నాజాకైన ప్రీతిని వెంటబెట్టుకుని గర్వంగా తిరుగుతూవుంటారు. బంగళాలో నివసిస్తారు. ధర్మశాలలోగూడా లాలాగాడు, దాండ్లదరుగాడు, మనో, వాళ్ల అన్నలు - పరివారాలు, డబ్బున్న పెద్దవాళ్ళు ఇలానే వుండేవాళ్ళు. అఫీసరు అడ్డా పించేవారు. సైనికులు ఆది శిరసావహించేవాళ్ళు.

యద్ధప్రదేశంలో సైనికజీవితంలో ఒకవిధమైన అస్వాభావికత వుండేది. ఒకవిధమైన కట్టుబడి వుండేది. అక్కడ భావాల, ఇష్టానికి సంబంధించిన మాట లేదు, అడ్డమాత్రమే. అక్కడ ప్రీతి లేదు. నిర్లయ లేదు. స్వరాజ్యంకోసం ఇంగ్లీషువాళ్ళతో పోట్లాడే భావదేశానికి సంబంధించిన ఏ మాటా లేదు; పిష్టం వర్తిల్లాంన్న కేకలు లేవు; మహాత్మాగాంధీకి జై అనిగానీ, సుభాష్ బాబుకి జై అన్న అరుపులు లేవు; జైలుకు వెళ్ళడానికి సంబంధించినవిషయాలు అసలే లేవు. సేనాధిపతిలో గుడారంతో నిండిన ఈ ప్రపంచం భారతదేశంలోని బయట ప్రపంచంతో పూర్తిగా భిన్నమైనది. ఇక్కడ కాంగ్రెసు, పోషలిస్తు, కమ్యూనిస్టు అనే రాజనీతికి సంబంధించిన ఏ విషయమూ వుండేదికాదు. ఎవరైనా చదువుకున్నవాళ్ళు ఎప్పుడైనా బజారుకివెడితే వార్తాపత్రిక చదివేవాళ్ళు. ఇతరప్రపంచానికి సంబంధించినవిషయాలు తెలుసుకునేవాళ్ళు. వచ్చి మిగతావాళ్ళకి చెప్పేవాళ్ళు. సాధారణంగా

కాంగ్రెస్ వాళ్ళ వార్తాపత్రిక చదవడం విషేధించబడింది. ఇక్కడ పెరేడ్ గురించి, రేషన్ గురించి, ప్రంట్ గురించి సంభాషణ జరుగుతుంది. ఎప్పుడైనా త్రీ కవిస్తీ పోలాండుంచి ముల్లంగిగావి, చెరుకుగావి దొంగతనంగా పిక్కొస్తే ఎలా ప్రవర్తిస్తాలో అలా ఆమెను గురించి చర్చిస్తూ వుండేవాళ్ళు.

ధనసింగ్ బాహ్యరూపం మారిపోయింది కానీ అతని మనసులోని భావాలు మాత్రం మారలేదు. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం నాశనమైపోయి స్వరాజ్యం వచ్చినప్పుడే అతను విజయైన జీవితపునుభావాన్ని పొందగలుగుతాడు. అప్పుడే తన పూడికెళ్ళి సోమావి పొందగలుగుతాడు. అతనికి కన్నీళ్ళతో విడిచిన సోమాముఖం కనిపిస్తూ వుండేది - దురదృష్టవంతురాలు, నాకోసం ఎదురుచూస్తూ లాలాగారి బంగళాలో సేవకురాలిగా పనిచేస్తూ వుండివుంటుంది అనుకునేవాడు. తను ధరించినటువంటి దుస్తులు ధరించి, ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వాన్ని దేశంలో స్థిరపరచి, దేశమంతటాలోనూ రైలు వంటటాలమీద విరివిడి ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వాన్ని రక్షించడంకోసం గస్తీ తిరిగేవాళ్ళందరూ తమ దేశానికి, ప్రజలకి శత్రువులుగా అనిపించేవాళ్ళు అతనికి. ఇంగ్లీషు వాళ్ళ రాజ్యం ఇక్కడినుంచి ఎలా తొలగిపోతుంది; ఎవరికి పదిలే వాళ్ళకి తమ తమ పొట్టలగురించిన ఆలోచనే, స్వతంత్ర్యాన్ని ఎవరూ కోరడంలేదు. ప్రజలు స్వయంగా ఇవ్వడే బాధించేవారు.

ధనసింగ్ మంచి ద్వైవధుగా పేరు సంపాదించాడు. అతని డ్యూటీ స్టాఫ్ కారు నడవటం. సాధారణ సైనికుడు కిరందాటి బయటకు వెళ్లటానికి ఏయలేదు. అపీనర్లకు గూడా ఇది బాధగా అనిపించలేదు. వర్తకాలపురోజాలు. రాత్రిపూట కుండపోతగా వర్షం పడుతున్నా కూడా మేజర్ గారు అర్ధరాత్రి వరకూ క్లబ్బులో నాట్యం చేస్తూ వుండేవారు. ధనసింగ్ క్లబ్బు గేటుముందు కాదు అని, అది పూర్తయే వరకూ ఎదురుచూస్తూ అందులో ముడుచుకుని కూర్చునేవాడు. ఆయన అప్పుడప్పుడూ ఒక దొరసానిని, అప్పుడప్పుడూ ఇంకొక దొరసానిని వెంటబెట్టుకుని బజార్లలోనూ, హోటళ్ళలోనూ తిరుగుతూ వుండేవారు. మేజర్ గారిని దొరగారని, ఆయనతో తిరిగేవాళ్ళు హింసాదేశపు ప్రేరేనా దొరసానులని అంటూ వుండేవాళ్ళు. ధనసింగ్ ఆలోచించేవాడు, స్వరాజ్యం రావలసిన అవసరం ఏళ్ళకేముంది; అనిపించేది. కానీ పీట్ల దేశాన్ని స్వతంత్రరాజ్యంగా ఎందుకు అవదస్తారు; ఏళ్ళంతా

ఇంగ్లీషువాళ్ళ సోదరులు, ఇంధువులే! పెద్దమనుషులకి, డబ్బున్నవాళ్ళకి స్వాతంత్ర్యంతో అవసరమేమింది? వాళ్ళకి బాధేమింది? ఇంగ్లీషువాళ్ళు తమ ప్రభుత్వాన్ని విరాటంకంగా నడపడానికి చాలామందిని తమవైపు తిప్పుకున్నారు.

మేజర్ గారి బంట్లోకు సైనికుడు యార్ మహమ్మద్ తో ధనసింగ్ కి స్నేహం ఏర్పడింది. యార్ మహమ్మద్ చాలా ఎగతాళిచేసే మనిషి. దొరగారిమదట అతను చాలా నెమ్మడిగానూ, వినయంగానూ వుండేవాడుకానీ వెనక ఆయన్ని చాలా ఎగతాళి చేసేవాడు. బంట్లోకువనికి అతను తగినవాడని అందరూ మెచ్చుకునేవాళ్ళు. ఎవరైనా అపినరు ఐదిబీఅయి ఇంకొక అపినరువచ్చినాకానీ బంట్లోకుగా అతనే వుండేవాడు.

‘మూర్ఖులు, గర్వంతో ఎగిరిపడేవాళ్ళు బంట్లోకు పనిచేయడానికి ఒప్పుకోరు. ఇందులో చాలా సుఖం, విశ్రాంతి వున్నాయి. వినుమండ్రకారం పెరేడ్ కు వెళ్ళుక్కరలేదు. ఒళ్ళంతా బిగదీసుకుని నజాంకొట్టడం, అంతే! దొరగారి బాట్లు, పెట్టెలు తుడిస్తేమటుకూ ఏముంది, నాడుగుంటిరి పెరేడ్ లో ఒళ్ళంతా ఎవరు ఏరక్కొట్టకంటారు!’ అనేవాడు యార్ మహమ్మద్ ధనసింగ్ తో.

యార్ మహమ్మద్ స్వాతంత్ర్యంకోసం, కాంగ్రెస్ ఆందోళనలో పనిచేసి వున్నాడు. మాకు అందులోకూడా అభిరుచివుందని అతను చెప్పుకూవుండేవాడు. వారింటిర్లకి బాగా తృప్తిగా హల్వా-ఫూరీలు దొరుకుకూవుండేవి. అందులోకూడా మేము బీదర్లకి సేవ చేయడంలోనే ద్యూటీ వేయించుకునేవాళ్ళం ఆ గొడవలలో కాంగ్రెస్ అణగిపోగానే మేము ఇటు వచ్చేలాం. ఇందులోనే నేర్పరితనముంది. డేముడు నక్కగాచేసి పుట్టించాడు. పులి కాలేము, కానీ పులి ఎంగిలిచేసి చాచేసిం దైనా మనకి చాలా ఎక్కువ అని అతను చెప్పినమాటలువిని ధనసింగ్ న నవ్వేవాడు. కానీ ఏకాంకంగా వున్నప్పుడు యార్ మహమ్మద్ మాటలు అతనికి విరాళ కలిగించేది.

ధనసింగ్ కంపెనీని, కొండమార్గం మీద కారునడపడం నేర్చుకునేందుకు రాణిఖేర్ పిలిపించి మార్చారు. కొండప్రాంతాన్ని, పర్వతాలనిచూసి ధనసింగ్ కు అతనిదేశం, ఎక్కువగా సోమా గుర్తుకు వస్తూ వుండేది. కుమాహూ, పర్వతాలు చాలామటుకూ కాంగడా పర్వతాలమాదిరిగానే వుండేవి కానీ కొందరం తేడాగకూడా

వుండేవి. ఈ పర్యవసరాలలోని పురుషులు, స్త్రీలు తేడాగా వుండేవారు. అన్నింటికన్నా పెద్దదేదం ఏమిటంటే వాళ్ళు కాంగడాప్రాంతపు భాష మాట్లాడేవాళ్ళు కాదు. ధనసింగ్ ఖాళీ బ్రహ్మవి రోడ్డుమీద నడిపేటప్పుడు ప్రయాణికులతో విడిచి వచ్చేవాడని అతనికి ఆ ద్వైవర్ణమీద ఈర్ష్య కలిగేది. గుడారాలలోకి తరుచుగా ఇంగ్లీషు, అమెరికన్ పైవికులు, బ్రహ్మలో గాయపడి వస్తువుండేవాళ్ళు. అప్పుడప్పుడూ హిందూస్థానీ పైవికులుగూడా వస్తువుండేవాళ్ళు.

రోడ్డుకువక్కన, కొండలమీద అన్నిచోట్లా పైవికులే ఆక్రమించుకున్నారు. పైవికులు కొండలమీద యుద్ధం ఎలా చేయాలో నేర్చుకుంటున్నారు. ఈ దేశం ఇంత పెద్దదని, ఇంగ్లీషుప్రభుత్వపు శక్తి ఇంత వికారమైనదని ధనసింగ్ ఎప్పుడూ ఊహించలేదు. వెయ్యిమంది, పదివేలమంది పైవికులు చచ్చిపోయినా ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వానికి ఏమీ లెక్కలేదు. ధనసింగ్ కు తన జీవితం విరర్థకమనిపించింది. యుద్ధభూమినుంచి వెయ్యిమైళ్ళదూరంకూడా గాయపడిన ఇంగ్లీషు, అమెరికన్ హిందూస్థానీ పైవికులు బ్రహ్మలో విడిచి వస్తున్నారు. తొందరలోనే అతనికి కూడా యుద్ధభూమికి వెళ్ళాల్సి వస్తుంది. పైవిక జీవితప్రాంతంలో పైవికులకు, వాళ్ళకు సంబంధించిన వార్తాపత్రికలు ఇస్తువుండేవారు. ఆ పత్రికలలో ఇంగ్లీషువాళ్ళ విజయానికి సంబంధించిన వార్తలే వుండేవి. రాణిఖేత్ ఖజానలో ప్రజలు ఇతర వార్తాపత్రికలు చదువుతుండగా అతను చూసేవాడు. ఆ పత్రికలు చదవడానికి పైవికులకి అనుమతిలేదు. కానీ ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఓడిపోతున్నారన్న వార్తలు వాళ్ళచేపులలో నెమ్మదిగా పడుతూనేవుండేవి.

ధనసింగ్ పనిచేసేకంపెనీ యుద్ధభూమికి వెళ్ళటం జరిగింది. మూడురాత్రులు పరుగుగా రైలులో గడిపినమీదట ఓడమీద అతను గోహాతీ చేరాడు. గోహాతీనుంచి దీమాపుర్, దీమాపుర్ పేషనుకు అనుకుని ఒకపట్నం వుంది. అక్కడ వెడల్పైన రోడ్లు, రెండుపక్కలా వానపుతడికల ఇళ్ళు వున్నాయి. చూరులు ఎంతో నైపుణ్యం గానూ, ఒకే వరుసలోనూ నిర్మించబడివున్నాయి. ఆ పట్టణం చాలామటుకూ ఖాళీ దుస్తులు ధరించినవాళ్ళతో విండివుంది. పడిమైళ్ళవరకూ పైవికులే పైవికులు వేల కొలది పైవికులు ప్రతిరోజూ వస్తునేవున్నారు. మోటార్లు, పింగులు చేరుతూనే వున్నాయి. ధనసింగ్ ఇంత సమూహాన్ని, ఇన్ని ఆయుధాలవీచూపి విశ్లేషణ చేసేవాడు, ఇంత పెద్ద శక్తివి ఎవరు ఎదుర్కోగలరు.

ధనసింగ్ లారీ వడుపుతూవుండేవాడు. ఒక్కమాట నాదగులారీత వెళ్లడానికి వీలుగా వుండేంత వెడల్పుయినరోడ్లమీద లారీలు మణిపుర్ వెడతూ-వస్తూ వుండేవి. ఆకాళంలో ఎగిరే జపానువాళ్ళ విమానాలకింద ఆ లారీలని చూడటానికి వీలులేకుండా లారీలమీద వలవరచి, ఆ వలలో చెల్లరెమ్మలు, ముళ్ళపొదలూ గుచ్చేవాళ్ళు. పైనికులతోగానీ, సామానుతోగానీ విండిన లారీలు ఒకదానివెనుక ఒకటి నెమ్మది నెమ్మదిగా, జాగ్రత్తవడుతూ, ముందు వెనుకలనుంచి సంకేతాల తీసుకుంటూ వెడతూవుండేవి. రోడ్డుమీద ఏదై లారీలు ఒక్కసారి వెళ్లటంవల్ల, పైవతిరుగుతూవుండే విమానాలమోతవల్ల, కొండకనుమలు కంపిస్తున్నట్లుగా వుండేది. ప్రళయకాలంలో ఆకాళమూ, భూమి కంపిస్తున్నాయో అన్నట్లుగా అనిపించేది.

ఎత్తైన కోహిమాప్రాంతానికి ఆవతలపున్న మణిపుర్ పరిసరప్రాంతానికి చేరేసరికి, తుపాకీగళ్ళవర్షం కురుస్తున్నట్లుగానూ, మేఘాల ఎడతెంపులేని ఉరుములాగా పిరంగులమోతలు, తుపాకులధ్వనులూ వినిపిస్తూవుండేవి. దట్టమైన అడవులలో అర్ధరాత్రి. చుట్టూ చీకటి. కుంభపోతగా కురిసేవర్షం. పైనికులు యుద్ధభూమివైపు వెళ్ళటంలోనూ, యుద్ధభూమినుంచి గాయపడినవాళ్ళని తిరిగి వెనక్కి తీసుకువచ్చేసరికినూ, ఈ వాతావరణం అటుంకాన్ని కలిగించలేకపోయేది. ఆకాళం నుంచి బాంబులవర్షం పడేదిప్పుడుమాత్రం యుద్ధసామగ్రిని మోసుకువెళ్ళే బ్రక్కకి ముందునుంచిగానీ, వెనుకనుంచిగానీ సందేశం అందినమీదట లారీలు ఆగిపోయేవి. అట్టి అందనంతవరకూ ద్రైవర్లు ఆకాళంలో ఎగిరేవిమానాల్ని తమ విమానాలుగానే తలపోసేవాళ్ళు.

ధనసింగ్ ఎప్పుడూ ప్రాణభయంతోవుంటూ, ప్రాణభయాన్ని రెక్కచెయ్యని పైనికులసాంగత్యంలో ఆ భయాన్ని రెక్కచెయ్యటం మానివేళాడు. అనేకసార్లు రోడ్లమీద బాంబులవర్షంవల్ల లారీలు ఆదిరిపోయేవి. మార్గం చెల్లాచెదరై పోయేది. బాంబులవర్షం ఆగినమీదట మార్గం సరిచేయబడేది. లారీలు మళ్లీ నడవసాగేవి. ఈ ప్రాణభయంలో కలిపివెళ్ళేవ్యక్తులు వరస్పరం, తల్లి-దండ్రులు, ననోదరులకన్నాకూడా ఎక్కువగా సన్నిహితమయేవాడు. ప్రాణాలమీదకివచ్చే ఆపదని చూపికూడా, మరొకరిని వాధలో పదిలిపెట్టి పారిపోవడానికి ఆతురతపడేవాళ్ళకాదు. వాళ్ళల్లోవాళ్ళకి భేదభావాలు, అద్దుతెరలూ లేవు. శారీరికంగానూ, మాన

ఏకంగానూకూడా ఏవిధమైనభేదాలూ లేవు. ఏవిధమైన సంకోచమూ లేకుండా అన్ని విషయాలూ మాట్లాడుకుంటూ, వింటూవుండేవాళ్ళు. మర్లాన్, బవాహార్, సహ ల్యాన్సింగ్, ఫేమిసింగ్, ధనసింగ్ వాళ్ళల్లోవాళ్ళ సౌంత అన్నదమ్ములమాదిరిగా మనయకోసాగారు. తమలో పెరుగుతున్న బలాన్ని, శక్తిని ఏదోవిధంగా ఉపయోగించటంకోసం నిత్యం తిట్లుకుంటూ మాట్లాడుకునేవాళ్ళు. ప్రేమ, కోపం, సుఖం, దుఃఖం అన్నీ తిట్లతోనే వ్యక్తం చేసేవాళ్ళు.

ట్రక్కులలో దీమాపుర్నుంచి నైవికులను, ఫిరంగిమండును యుద్ధభూమికి తీసుకువెళ్ళేందుకు, భోజనం తీసుకువెళ్ళేందుకు, మణిపూర్నుంచి గాయపడిన నైవికులను తీసుకుని తిరిగివచ్చేందుకు, దాదాపు నలభై, నలభై ఎనిమిది గంటలు, ఒక్కొక్కప్పుడు అరవై గంటలుకూడా పడుతూవుండేవి. అంతపేహాకూడా ధనసింగ్, ఆతని నమూహంవాళ్ళు కత్తుల అంచులమీదనే వుండేవాళ్ళు. కానీ తమ వీరత్వంగురించి గర్వపడేందుకుకూడా అవకాశం వుండేదికాదు. ఎవరో ఒకరే ఈ సాహసాన్ని చేయడంలేదు, ప్రతిఒక్కరూ అందులో పాల్గొంటున్నారు. వాళ్ళకి విద్రోహదానికి, తినడానికికూడా తీరుంది దొరికేడికాదు. వేయించినశనగలు నములుతూ వుండేవాళ్ళు. ఆకాశంనుంచి ఫిరంగిగుళ్ళ పడేటప్పుడు లారీంచి, ట్రక్కుంచి ఆపమని ఉత్తర్వు అందినమీదట, ఆకాశంనుంచి వర్షించే మృత్యువు చాచులో ద్రైవర్లకు ఏద్రవణ్ణేది. అంపై-దెబ్బె రూపాయల నెలసరిజీతంకోసం ఇదంతా సహిస్తున్నామని వాళ్ళెవరికి అనిపించేదికాదు. తమ బాధ్యతని విర్వహిస్తున్నారంటే.

యుద్ధభూమినుంచి తిరిగివచ్చినతరువాత కంపెనీ - కమాండర్ ఉత్తర్వు ప్రకారం ద్రైవర్లందరికీ సారా దొరికేది. కాంప్లో తరుచుగా ఇరవైనాగు, ముప్పైరెండుగంటలు విశ్రాంతి తీసుకోవడానికి సమయం దొరికేది. ట్రక్కుంచి, లారీంచి దగ్గరలోవున్న కాంపకు తీసుకువెళ్ళి కుత్రంగా శడగాల్చివచ్చేది. తీరుంది కలిగినప్పుడు, అవకాశం దొరికినప్పుడు, క్యాండిన్కువెళ్ళి వాళ్ళ చౌకబాదు సారా త్రాగేవాళ్ళు. దానితో తృప్తిపడకపోతే గ్రామంలోకివెళ్ళి 'కల్లు' తాగేవాళ్ళు. కాంపులోకి అనాన, నారింజ, పుడతేపన కోడిగుడ్డు కొనుక్కుని తినేవాళ్ళు. అవి అమ్మే ప్రైవేట్ సరిహసాలాది అనందిస్తూ వుండేవాళ్ళు. దొంగతనంగా చుట్టవక్కం గ్రామంలో తిరగడానికి వెళ్ళేవాళ్ళు.

ప్రతిచోటా పీఠలైన హిందూస్థానీనైవికులు జపాను రాక్షసులని మట్టబెడు తన్ను పెద్దపెద్ద బొమ్మలు, చిత్రాలు అంటించివున్నాయి మఠేరియా, ఫిరంగి రోగం, పెగరోగం రాకుండా జాగ్రత్తపడాలని ప్రతిచోటా సూచనలు వ్రాయబడ్డాయి. మానసిక-శారీరిక విక్రాంతికోసం వాళ్లు గ్రామిణీసురికార్లు పెట్టుకుని వినేవాళ్ళు, వివిధాంగుల చూసేవాళ్ళు. అప్పుడప్పుడూ గాయకుల్ని, నటల్ని, నర్తకులని పిలిపించేవాళ్లు. కానీ వీటన్నిటికన్నా స్వేచ్ఛగా చుట్టవక్కం గ్రామాలలో తిరగడంలో నైవికులకి ఎక్కువ ఆనందం కలిగేది. కేంపునుంచి బయటకు వెళ్ళడానికి వాళ్ళకి ఆటంకం కలిగేది. నైన్యానికి సంబంధించిన పోలీసులు నిత్యం కావరాకాస్తూ వుండేవాళ్లు. అజ్ఞ పాటించకపోయినట్లయితే తుపాకులగూడా పేలుస్తూవుండేవాళ్ళు. కానీ ఇంత కఠినమైన వాతావరణంలోనూ, ఆపదలోనూ పవిత్రయ్యోవుంటే చట్టాన్ని ఎంతవరకూ పాటించడం జరుగుతుంది? నైవికులని ఎక్కువగా భయబెట్టడం, వాళ్ళకి ఆనంతృప్తి కలిగించడంకూడా ఉచితంకాదని వాళ్లందరికీ తెలుసు.

నైవికులు ఎప్పుడూ భయంలోనే వుండటంవల్ల ఆ భయాన్ని లెక్కచేయక పోవడంకూడా నేర్చుకున్నారు. ఆరోగ్యంలో బయట తిరిగివాలనేకోరిక కలెక్ట్రే నరికి, సాయంకాలంకాగానే దొంగతనంగా కాంపునుంచి బయటవడి గ్రామంలోకి వెళ్ళేవాళ్లు. ఇటువంటి అవసరానికి అప్పుడప్పుడూ ఇద్దరు ముగ్గురికి ఒక్కూడా పడుతూవుండేది. తమచ నిర్లక్ష్యంచేయడంకూడా జరుగుతూవుండేది. నైవికులు తమలోకాము యద్ధపుస్తకంపంతురించి, ముందు జరుముకువస్తున్న శత్రుభయం గురించి, జపానువాళ్ళవిగురించి, 'అజాద్ హింద్ సేన' గురించి మాట్లాడుకునే వారు కాదు. ఈ అవసరం క్షమార్పణం కాదు. జపానువాళ్లు వేగంగా ఆక్రమణ జరుపుకుంటూ వచ్చేవిషయాలు వాళ్ళకి ఎవరూ చెప్పేవాళ్లు కాదు. ఇటువంటివిషయాలు పెద్ద అపీనర్లుమాత్రమే తెలుసుకునేవాళ్లు.

కాంపులో చర్య బాగా పెరిగిపోతోంది. గాయపడినచ్చే నైవికులసంఖ్య పెరగసాగింది. నైవికనమూహాలని చిన్నవిగా విభజించారు. శత్రువులు ముందుకి సాగి వస్తున్నారని నైవికులకు అనుమానం కలగసాగింది. ఒకరోజున ధనసింగ్ తనవెనుక లారీలో గాయపడిననైవికులు మాట్లాడుకుంటూవుండగా విన్నారు.

'... రైషకు ఏదై అడుగులఅవతల గొయ్యి వుంది. గోతికి అవతలినుంచి 'అ. హి. నే.' పైవికులు తిట్లు తిడుతూ బోట్లాటకి దిగు.... ఇంగ్లీషువాళ్ళు తుక్కల్లారా, మీ సోదరులమీద తుపాకులుపేల్చి ప్రాణాలు తీస్తారా? అన్నారు. మేము సమరానంగా ఇంకా వేగంగా తుపాకులు పేల్చాం.... అని వాళ్లు తమలో తాము మాట్లాడుకోవటం ధనసింగ్ విన్నాడు. అతని మనసులో దాగివున్న కోరిక తలెత్తింది. కానీ ఈ విషయం అతను ఎవరితోనూ చెప్పలేదు.

ఏప్రిల్ నెల రెండవవారంలో ధనసింగ్ నలభై బ్రహ్మచర్యం సమాహంతో కోహిమానుంచి గాయపడిన పైవికులని తీసుకువస్తున్నాడు. శత్రువులవిమానాలు పైన తిడుగుతూ గద్దలమాదిరిగా బాంబులు వేస్తున్నాయి. సంకేతాలు వచ్చాయి. పైవికులదళం దట్టమైన చెట్లచాటున విలబడిపోయింది. నలుపైపులా బాంబులు ప్రేలుతున్న భయంకరశబ్దాలు వాళ్ళకి వినిపించాయి. ఆరుగంటలవరకు అలాగే ఊపిరి విగబట్టి విలబడి వుండిపోయారు వాళ్లు. ఓకటి దట్టంగా వ్యాపించినమీదట అదళం అక్కడినుంచి కదిలింది. రాతంతా రైట్లు వెలిగించకుండానే బ్రహ్మచర్యం మెల్లిగా కదిలాయి. తెల్లారుతూనే మళ్ళీ శత్రువులవిమానాలు చుట్టముట్టాయి. పైవికదళం మళ్ళీ అగిపోయింది. మళ్ళీ బాంబులు పడసాగాయి. చివరి రెండు బ్రహ్మచర్యాల వాళ్ళపైపోయాయి. మూడవరూమున దళం దీమాపురం చేరింది. దీమాపురం చేరినతర్వాత ద్రైవర్లు బాంబులుపడిన సంఘటనగురించి చర్చిస్తూ నవ్వుడం మొదలుపెట్టారు. మర్దానసింగ్, హాతుసింగ్ చివరి రెండు బ్రహ్మచర్యాలతో వున్నారు.

గాయపడినవాళ్ళని హాప్పిటల్ లో దించి, బ్రహ్మచర్యం రైములో విలబెట్టారు. పెద్దెన్ పైవికులందరి పీపులువరిచి శబాష్ అని మెచ్చుకున్నారు. పెద్ద ఇంగ్లీషు అసినరుకూడా ద్రైవర్ల వైపుచూసి వాళ్ళని మెచ్చుకుంటూ తలవూపి నవ్వాడు. పైవికులందరికీ గోదామునుంచి ఒక్కొక్క చటాకు రమ్మ, దిన్నెట్లు, మిఠాయి రేషన్ ఇచ్చారు. బ్రహ్మచర్యం కడిగేసవి మరుసటిరోజుకి వాయిదా వేశారు.

ధనసింగ్, తోతాసింగ్ ఏగరెట్టు అంటించుకుని ఇటూ అటూ సచార్లు చేస్తున్నారు. 'పద క్యాంబీన్ లో ఇంకా తాగుదాము' అన్నారు తోతాసింగ్.

ధనసింగ్ అయిష్టాన్ని తెలియపరిచాడు. తోతాసింగ్ తిట్టాడు. 'దబ్బుని

వెంటబెట్టుకుని పోతావురా ఏచ్చినాడా? మొన్న మర్దాన్, హోమాలమాదిరిగా రోడ్డు మీద వుండిపోతే దబ్బు....ఏమవుతుంది?

'వద....' ధనసింగ్ అంగీకరించాడు. ఇద్దరూ క్యాంటీనుకు వెళ్ళి ఒక్కొక్క చటాకు సారా మళ్ళీ తాగాడు. వాళ్ళింకా తాగాలనుకున్నారు కానీ ఇంతకన్నా ఎక్కువ ఇవ్వడానికి క్యాంటీనువాళ్లకి ఒక్కొక్కప్పుడు అనుమతి వుండేదికాదు. గ్రామం వుండినప్పటి అనాన, నారింజ, ఇతరవస్తువులు అమ్మే త్రోదగ్గరకి నెమ్మదిగా వచ్చి చేరారు. తోతాసింగ్ ధనసింగ్ రుజువైన చెయ్యివేసి, పదార్థాలన్నీ యవతుల దగ్గరికిచేరి, వాళ్ళనిచూసి, తన అభిప్రాయం తెలియపరిచాడు. అతను ఫోంగ్మాని పెతుకుతున్నాడు, 'అవ్వం బపాకాయ' అన్నారు ధనసింగ్తో.

ఫోంగ్మా అనానముక్కలతో ఉప్పు కారం వల్లి, అరటి అకులమీద పెట్టి అమ్ముతోంది. రెండవారికీ ఒక్కొక్క అకులొనిముక్కలను ఇస్తోంది. విక సించిన పువ్వులా మృదువైన ఆమె పెంపుడు తమలపాకులు నవలడంచేత ఎర్ర బిడ్డాయి. వెడల్పుయిన గుండ్రనిముఖంమీద పెద్ద పెద్ద కళ్లు మెరుస్తున్నాయి. ఆమె వయసు ఎంతో తెలుసుకోవడం ధనసింగ్కు కష్టమనిపించింది. దృఢమైన ఆమె శరీరాన్నిబట్టి ఇరవై - పాతిక వుండొచ్చని అనిపించింది. ఫోంగ్మా ఎర్రరంగు దుప్పటి కప్పుకుని, ముడుచుకుని కూర్చుంటుంది. తోతాసింగ్, ధనసింగ్ రుజువైన మీద చేతులువేసి, ఫోంగ్మా ఎదురుగా నిల కూర్చున్నాడు. తనకి, ధనసింగ్కి విడివిడిగా అనానముక్కలతోవిండిన అకులు తీసుకున్నాడు.

తోతాసింగ్ ఒక చూపాయనోటు ఇచ్చాడు. ఫోంగ్మా వన్నెండజాతు అతనివైపు చాచింది. తోతాసింగ్ దబ్బులు తీసుకోవడానికి చేతినిచాచి ఫోంగ్మా చేతిని గట్టిగా పట్టుకున్నాడు.

ఫోంగ్మా వచ్చింది. తనచేతిని దబ్బులకోపాటు లాక్కుంది.

'కల్లు వుండా?' తోతాసింగ్ అడిగాడు.

'గ్రామంలో వుంది'. ఫోంగ్మా సమాధానం ఇచ్చింది.

తోతాసింగ్ ఇంకొకరూపాయి ఫోంగ్మా కిచ్చాడు. ఫోంగ్మా తనదగ్గర మిగిలిన అయిదారు అకులని బుట్టలో జాగ్రత్తగా పెట్టుకుని లేచి విలబడింది.

అమెకు ఇరవై అడుగుల, వెనుకగా తోతాపింగ్, ధనసింగ్లు పదార్లుచేస్తూ వెళ్ళ సాగారు. థోంగ్ మా వివసిం చేగ్రామం కేవలం రెండున్నర మైళ్ళ దూరానవుంది. తోతాపింగ్ రెండుగ్లాసుల కల్లు తాగాడు. ధనసింగ్ చేత కూడా తాగించాడు. తోతాపింగ్ ధనసింగ్ చేత కూడా ఒక రూపాయి ఇప్పించాడు. తోతాపింగ్ థోంగ్ మాని నరసాలాడుతూ పరిహాసం చేయడం మొదలుపెట్టాడు.

థోంగ్ మా నవ్వి, 'షేము పంచదార తీసుకుంటాము, బట్టలు తీసుకుంటాము' అంది.

తోతాపింగ్ రెండు చేతులా చాపి, 'ఇంత పంచదార తెచ్చిస్తాను. కంటి ఇస్తాను' అని మాటిచ్చాడు.

సూర్యాస్తమయం అవుతోంది. '....హజరు తీసుకునేవేళ అవుతోంది' అని తోతాపింగ్ ధనసింగ్ కు గుర్తుచేశాడు. ఇద్దరూ వెనుకరిగారు. దోవలో అజన్యం అవుతుండే మోసాన్ని భయంవల్ల వాళ్ళ పరుగెత్తాల్సి వచ్చింది.

'అమెకి శేరు పంచదార, ఒక కంటి ఇచ్చేస్తాను. ఇద్దరం నరదాగా వెళ్ళి వద్దాం.' మరునాడు బ్రక్కలు కడిగేటప్పుడు తోతాపింగ్ ధనసింగ్ తో అన్నాడు.

ధనసింగ్ కి ఈ మాట నచ్చలేదు. పంచదార-కంటి ఇవ్వడంలో కష్టమేమీ లేదు. కోహిమాలో అతను రోడ్డువక్కనవున్న చిల్లరకొబ్బో నాడుగు పిగరెట్టు పాకెట్లు తీసుకుని దబ్బుబిడులుగా ఒక వైన్యవకంబిని లారీనుంచి తీసి ఇచ్చే శాడు. ప్రభుత్వపు సమకుదేముంది. 'తోతా చాలా దుర్మార్గుడు, వేళ్ళం వెంబడి తిరుగుతాడు. ఇటువంటి బొట్లాటలోనే నేమి ఇద్దరి ప్రాణాలు తీశాను. ఇక్కడ ప్రపంచమే అటువంటిది' అనుకున్నాడు ధనసింగ్.

రెండురోజుల తెలపురవ్యాత మూడురోజులవరకూ ధనసింగ్, అతని తోటివాళ్ళ డ్యూటీ బ్రక్కలు తోలడానికి ఉపక్రమించలేదు. ద్వైవర్లు తమతో తాము పైకి తెలియనియకుండా అనుకున్నారు—బహుశా మార్గాన్ని జపానువాళ్ళు ఆక్రమించి వుండివుంటారు. ఆ విషయంవల్ల వాళ్ళకేమీ విచారంలేదు. భయం లేదు. ధనసింగ్ పగటిపూట బాగా నిద్రపోయేవాడు. పదార్లుచేస్తూ తిరుగుతూ వుండేవాడు. అందుచేత రాత్రిపూట అతనికి నిద్ర వచ్చేదికాదు. పడుకుని ఆలో

చించేవాడు. జపానువాళ్లు విజయంపొందితే మంచిదా? ఎన్నిరోజులు పడుకుందో ఏమో!.... టోంగమా!

మూడువారాలు పూర్తిగా గడచిపోయాయి. బ్రహ్మలు కోహిమా, మణి పూర్లవైపు వెళ్ళలేదు. కానీ దీమాపూర్నుంచి రైల్వేవద్ద గోహాతీవైపు గాయపడిన వాళ్ళని తీసుకుని వెళ్లేవాళ్ళు. కొత్తసైనికులని తీసుకువస్తూవుండేవాళ్ళు. అనేక మంది సైనికులు రైలుమీద, మోటార్లమీద వస్తూండేవాళ్ళు. యుద్ధం బాగా జోరుగా జరుగుతోంది. వర్షకాలం అంతా ధనసింగ్ గోహాతీవైపు బ్రహ్మలు నడుపుతూ వెళ్తునేవున్నాడు. వర్షంపల్ల మార్గం ధ్వంసమయితే బ్రహ్మలసమూహం దోవ రోనే రెండు రెండురోజులు ఆగి వుండిపోయేవి.

పెద్దెంబడలో జపాను, అజాద్ హింద్ సేన వెనక్కి తప్పుకున్నాయి. బ్రహ్మలసమూహం మళ్ళీ మణిపూర్ వైపు వెళ్ళసాగింది. దీమాపూర్ వైపు తిరిగి వస్తోంది. ధనసింగ్ బ్రహ్మ అన్నిటికన్నా ముందు వుంది. అతనితోపాటు వైర్ లెస్ పంపేమనిషి కూర్చునివున్నాడు. బ్రహ్మలు పల్లంవైపు బ్రేకులు వేసుకుంటూ నెమ్మదిగా దిగుతున్నాయి. వెంటనే ధనసింగ్ బ్రహ్మ టోనల్ మీద తుపాకీగుండు వచ్చిపడింది. ఇంకొకగుండు అతనిదుజంలో దూసుకుపోయింది. పక్కనే కూర్చున్న వైర్ లెస్ మనిషి కణతమీద గుండువచ్చి తగిలింది. అతను కిక్కురుమనకుండా కూలబడిపోయాడు. బ్రహ్మలైరు గుండు తగలడంతో చిల్లిపడి కదలలేకపోయింది. బ్రహ్మ రోడ్డుపక్కనవున్న కందకంలో పడిపోతోంది. ధనసింగ్ ఒకచేతితో అతి కష్టమీద దాన్ని కాపాడాడు.

రోడ్డు పక్కనుంచి అనేక కుపాకీగొట్టాలు అతనివైపు తిరిగాయి. బుర దతోనిండిన హిందూస్థానీ సైనికులముఖాలు ఎదురుపడ్డాయి. 'మా రాజ్యంకోసం, మీ జాతికోసం మా వైపు వస్తున్నట్లయితే బ్రహ్మలు అపండి!' అని వాళ్ళు కేతు పెట్టారు.

అజాద్ హింద్ సేనకు సంబంధించిన సైనికులని ధనసింగ్ అర్థం చేసు కున్నాడు. అత్యనమర్షణకోసం అతను చేతులు పైకెత్తాడు. అతనివెనుక వస్తున్న బ్రహ్మలుగూడా అగిపోయాయి. రైల్వేవర్లందరూ చేతులు పైకెత్తి బ్రహ్మలనుంచి

కిందకు దిగారు. బ్రహ్మలవిండా గాయవదిన ఇంగ్లీషు సైనికులున్నారు. ఆ.హి.పే. ఆపీసరు ఇచ్చిన ఉత్తర్వునుపాటించి ధైర్యవల్లు పుట్టోద్ధమీద విలబడి బ్రహ్మలవి కదిలించి కందకంలోకి దొర్లించేశారు. బ్రహ్మలు దొడ్లుకుంటూ కిందికి పడి పోయాయి. వాటిలోని గాయవదిన ఇంగ్లీషు సైనికులు, ఆమెరికన్ సైనికులూ చెల్లా చెదరుగా పడిపోయారు. ధైర్యవల్లు రైఫిల్లు తీసుకున్నారు. ఆ, హి. పే. తో పాటు 'జయ్ హింద్' అని కేకలు వేసుకుంటూ క్రిందకుదిగి అడవులలో తూర్పువైపుకు వెళ్ళిపోయారు.

ఆ దళానికి సంబంధించిన ఇరవైమంది ధైర్యవల్లు. ఇరవైమంది కావలా కాపే సైనికులు, ఆ. హి. పే. కి సంబంధించిన పన్నెండుమందితో కలిసి దట్టమైన అడవిలో వెరుతున్నారు. ఎనిమిదిమైళ్ళునడిచి ఒక చిన్నకేంపుని చేరుకున్నారు. కేంపులో రెల్లగడ్డిచూరులతో నిర్మించబడిన ఇళ్లు వున్నాయి. ఆ-హి-పే ఆపీసరు బ్రిటిష్-భారతీయసైన్యానికి సంబంధించిన ధైర్యవల్లనుండి తుపాకులు తీసుకుని వాటిలోనుంచి గుళ్ళు బయటకుతీసి ఇలా హెచ్చరిక చేశారు - 'మీరు మన జేక శత్రువుల జట్టువదిలి జాతీయసైన్యదళంలో అడుగు పెట్టబోతున్నారు. మీకందరికీ సుప్ర్యాగతం. మీరు ఇక్కడనుంచి పారిపోవడానికి ప్రయత్నం చేయరని నమ్ము తున్నాము. పారిపోవడానికి ప్రయత్నించేటట్లయితే మిమ్మల్ని విడిగా తుపాకులతో కాలాల్చి వస్తుంది.'

ధనసింగ్ గాయవదినచేతిని బాధనుంచి వివారణ పొందేందుకు గుడ్డపేలికతో కట్టి ఎత్తి మెడకు చుట్టుకుని కొంత విశ్రాంతిని పొందాడు. ఒకచేతితో రైఫిల్ ని భుజంమీద పట్టుకున్నాడు. మరుసటిరోజు ధనసింగ్ కు, అతని తోటివాళ్ళకు పెద్ద కాంపుకు వెళ్లాలివచ్చింది. ఒక హిందూస్థానీ ఆపీసరు, చప్పిడిముక్కు - బోడి గుండుతోవున్న జపాను ఆపీసరు ఒక్కొక్కసైనికుణ్ణి విడివిడిగా పిలిచి, బ్రిటిష్-భారతీయసైన్యం వాళ్ళ పరిస్థితినిగురించినవిషయాలు అడిగాడు. ధైర్యవల్లు ఎంత మటుకూ తెలుసో, అంతా వాళ్ళకి చెప్పడానికి ఏమీ నందేహించలేదు. తమ శత్రు వులందగ్గర ఉద్యోగం వదిలిపెట్టి జాతీయసైన్యంలోనికి చేరడం వాళ్ళ కెంతో సంతోషం అనిపించింది. ఆ-హి-పే లో చేరి ఇంగ్లీషువాళ్ళతో పోట్లాడడానికి సిద్ధ మయ్యారు.

అ-హి-వే కి సంబంధించిన హిందూస్థానీ రాక్తరు ధనసింగ్ భుజానికి తగిన గాయానికి మందువేసి కట్టుకట్టాడు. ఆ తర్వాత ధనసింగ్ మూడవకాంప్ వైపు వెళ్లాడు. అక్కడ ఎందరో గాయపడిన సైనికులను కంఠగడిదలమీద, బియ్యం కూరల భుజాలమీద ప్రైవరీలపై మోసుకుపోతున్నారు. బ్రిటిష్ సైన్యంలో గాయపడిన సైనికులకి లభించేటంత మందుసామగ్రి, వున్నన్ని విశ్రాంతిస్థలాలు, ఇతర వసతులు ఇక్కడ లేవు. కానీ ధనసింగ్ కు అది లోటుగా అనిపించలేదు. అది పరదేశీ ప్రభుత్వపునాకరీ, ఇది స్వదేశీనాకరీ. పెద్ద విశ్రాంతిమైన చెల్లినీడల్లో, రాతిగుట్టలనీడల్లో, ఓ చిన్నహుప్పలలు వుండి, గడ్డిపరచి, పక్కలుగాచేసి, గాయపడినవాళ్ళని అక్కడ పడుకోబెట్టాడు. జపాను సైనికులు, హిందూస్థానీ సైనికులూ విడివిడిగా వున్నారు. ధనసింగ్ తనవేతని జాగ్రత్తగా ఎత్తివట్టుకుని తిరగగలిగాడు. మందులు వాడటానికి సామగ్రి తక్కువగావుందని అతను వెంటనే పసిగట్టాడు. జపాను సైనికులనిగురించి ఎక్కువగా జాగ్రత్తపడేవాళ్ళు. హిందూస్థానీ సైనికలంఘి అంత దాగలేదు.

హిందూస్థానీ రాక్తరు చాలా చికాకుగా వుండేవాడు. సైనికుల కరీబాలనుంచి గుళ్ళు బయటకు తీయడానికి, నొప్పిని అపే ఇంజక్షనుమందు చాలా తక్కువగా వుంది. ఈ మందు జపాను సైనికులకుమాత్రమే ఇవ్వటం జరుగుతుంది. 'నువ్వు గొప్ప వీరుడివి, ఉత్సాహంగా వుండు!' అని రాక్తరు ధనసింగ్ కు ధైర్యం చెప్పాడు. కాంపౌండరు, హిందూస్థానీ బంత్రోతు ధనసింగ్ చేయ్యి గట్టిగా పట్టుకున్నాడు. ధనసింగ్ పళ్ళు బిగపట్టాడు. గుండు బయటకు లాగేశాడు. ధనసింగ్ చేయ్యి సరిగ్గా అవడానికి ఖూర్తిగా ఒకనెల పట్టింది.

నేతాజీనిగురించి మాట్లాడుకుంటూ వుండేటప్పుడు కాంపౌండర్ నేతారామ్ కళ్ళు ఉత్సాహంతోనూ, ఆశతోనూ మెరుస్తూ వుండేవి - జపానువాళ్ళ సహాయం వుంది కానీ మనం మనదేశంనుంచి ఇంగ్లీషువాళ్ళని వెళ్ళగొట్టి స్వరాజ్యం స్థాపించుకోవాలి అనేవాడు. అతను కొండజాతిదాషలో జపానువాళ్ళనిగూడా తిడుతూ వుండేవాడు.... ఈ మనుషులు పొట్టివాళ్ళయినా మోసగాళ్ళు. క్రూరమైన రాక్షసులు. ఇంగ్లీషువాళ్ళు ఎంతయినా మానవత్వంగలవాళ్ళు. వాళ్ళకి పరిపాలనచేయడం తెలుసు. వాళ్ళదగ్గర పనిచేసేవాళ్ళకి కడుపునిండా తిండిపెట్టి, తియ్యటి మాటలు

చెప్పి, సంతోషపెట్టి. మరి పని చేయించుకుంటారు. జపానువాళ్ళయితే తుపాకీ కత్తులతో పొడుస్తూ పని చేయించుకుంటారు. జపానువాళ్ళ సహాయం మనకువున్నా లేకపోయినా సరే. మనప్రాజాల్ని ఇప్పయినా సరే మనదేశాన్ని లాక్కోవాలి అని నేతాజీ ఉద్ఘాటించారు.

ధనసింగ్ ఆలోచించేవాడు - హిందూదేశంలో కూడా బర్మామాదిరిగా ఇంగ్లీషువాళ్ళకి వ్యతిరేకంగా తిరుగుబాటు జరిగితే నెల తిరిగేలోగా మనం కాంగడా కోటవరకూ చేరిపోతాం. యుద్ధభూమికి వెళ్ళి పోట్లాడుతాము. నేను వంజాబువైపు అన్నిటికన్నా ముందుకు వెళ్ళే నైపుణ్యంతో కలిసి వెళ్ళిపోతాను' అనుకునేవాడు.

ధనసింగ్ చెయ్యి మామూలుగా ఇటూ అటూ తిరగడానికి వీలుగా బాగు పడగానే అతన్ని డ్యూటీమీద పంపించారు. ఆజాద్ హింద్ పేనల్ మోహర్ల దళాలు వెళ్ళేవి కాదు. సైన్యానికి కావలసిన రేషనుగానీ, సామానుగానీ చేర్చడం, గాయపడిన సైనికులని వెనక్కి తీసుకువచ్చేపని, తరుచుగా కందరగాడిదల ద్వారానూ, కూలీలవ్వారానూ జరుగుతూవుండేవి. ధనసింగ్ కు రెండు గాడిదలమీద ఫిరంగులు కాలేర్చడానికి రేషను తీసుకువెళ్ళి ఇవ్వడం, రేషను తీసుకురావడానికి నంబందించినపని తగిలింది.

రేషను చాలా తక్కువగా వుండేవి. ఇంగ్లీషువాళ్ళ పిలిరాలలోలాగా పంచ దార బస్తాలు, టిప్సెట్లదబ్బాలూ, ఎక్కడపడితే అక్కడ పడివుండేవికాదు. దీమా పూర్, కోహిమా కాంపులలో సైనికులు రేషన్ బస్తాలని బుట్లకాళ్ళతో తన్ను కుంటూ వెళ్ళిపోయేవాళ్ళు. రోడ్డుపక్కన ప్రియ, అడవిల్లలు విరివిడి తమపొట్లని, శరీరాన్ని చూపించి పిడికెడు పంచదార, ఉప్పు, కంబికోసం తమ శరీరాన్ని అప్పు జెప్పుడానికికూడా సిద్ధపడేవాళ్ళు. ఈ విషయాలన్నీ ధనసింగ్ కి గుర్తుకు వస్తూ వుండేది. ఆ-హి-పేనల్ అతను అర్ధాకలి నింపుకునికూడా శత్రువులతో పోట్లాడడంలో గర్వాన్ని పొందేవాడు. ఇప్పుడతను ప్రజలని అణచడానికి ప్రయత్నించే ప్రభుత్వపు ఉద్యోగి కాదు, ప్రజాసైనికుడు. జీతం ఎంత దొరుకుతుందో, ఎప్పుడు దొరుకుతుందో, అసలు దొరుకుతుందో లేదోకూడా అతనికి తెలీదు. అతనిలా ఆలోచించేవాడు - ఒక్కసారి ఆ-హి-పేన దీమాపూర్ లోని హిందూస్థానీ సైనికులని

కలుసుకువినస్తే, అందరూ ఇంగ్లీషువాళ్ల మీద పగ దీర్చుకోవడానికి పిదంగా వున్నారు. అలాచేస్తే ఇంగ్లీషువాళ్ళకి అంతమడినాట పస్తాయి.

నవంబరు ఏడవతారీఖున రేషను పూర్తి అయిపోయింది. సాయంత్రం వరకూ రేషను రాకపోవడంవల్ల కాంపు కమాండరు ధనసింగ్ ని, బండ్రోతు సైనికుడు కాలేఖాని జేన్ కాంపునుంచి రేషన్ తీసుకురమ్మని ఆదేశించాడు. ధనసింగ్ ఎనిమిదిమైళ్లు వెళ్ళి వెళ్లాడు. అతను గోదాముకు సంబంధించిన జపాను ఆపీసరుకు ఉత్తరం ఇచ్చాడు. ఆ ఆపీసరు ఉత్తరంచూపి తనవెంటవున్న మిగతా ఇద్దరు ఆపీసర్లతో చిట్టచివలాడతూ మాట్లాడతూ వుండిపోయాడు. పిళ్లకన్నా ముందు వచ్చిన బండ్రోతుగూడా సమీపంలో నిలబడివున్నాడు. అతను ధనసింగ్, బండ్రోతు కాలేఖాని చెవులవద్ద నోరుపెట్టి—'యదుగంబలనుంచి నిలబడివున్నాను. జపానువాళ్ళకు రేషన్ ఇస్తున్నాడు. నే నిచ్చిన ఉత్తరం చింపి అవతల పారేతాడు' అని చెప్పాడు.

జపానీ ఆపీసరుదృష్టిని ఆకర్షించడంకోసం ధనసింగ్ కన్నా ముందువచ్చిన బండ్రోతు మళ్ళీ చెబుస్కారం చెేశాడు. అతని నుదుటిమీద ముడుతలు పడ్డాయి. ధనసింగ్ ని, కాలేఖాని తనవెనక రమ్మని సౌంజ్జచేసి పిలిచాడు. ఆపీసరు ఒక గోదాములోకి దిగాడు. గోదాములో ఇరవై పాతిక బస్తాలు ఒకదానిపైన ఒకటి వున్నాయి. ఈ బస్తాలు భారతీయసైనికులనుంచి లాక్కున్నవి. వాటిమీద భారతీయ సైన్యపుగురుతులు వున్నాయి. ఆపీసరు సౌంజ్జచేసినమీదట ధనసింగ్, కాలేఖాని ఒక్కొక్కబస్తాపై త్రి ఆపీసరుమందు పెడుతున్నారు. ఆపీసరు బస్తాలలో చేతులు పెట్టి చూస్తుపోతున్నాడు. అందులో ఏమున్నాయోనని. బియ్యము, గోధుమపిండితో విండిన బస్తాలను అతను ఒకవైపున పెట్టించాడు. ఒకబస్తాలో మిరియాలున్నాయి.

ఆపీసరు మిరియాలు అరచేతిలోకితీసుకుని సౌంజ్జచేస్తూ, 'ఇవి ఏమిటి?' అని అడిగాడు.

'మిరియాలు' అని కాలేఖాని చెప్పాడు. ఆపీసరు సౌంజ్జచేస్తూ 'ఇవి ఎందుకు వాడతారు?' అని అడిగాడు.

కాలేఖాని నోటివైపు చెయ్యిపెట్టుకుని 'తెంటాము' అని చెప్పాడు.

అపీనరు బాటుతో తంతు 'బస్తా తీసుకువెళ్లు' అని సౌంజుకేళాడు.

ధనసింగ్, కాలేఖాలు ఆ అపీనరుకు ఇటువంటివి పొట్ట వింపుకోవడానికి తినరని తెలియచెప్పడామనుకున్నాడు. అపీనరు కోపంతో కనురుకున్నాడు. మిరియాలబస్తాని పెచిలిపెట్టి వెళ్ళడానికి పీలులేదు. తీసుకువెళ్ళడంవల్ల ఏమీ ప్రయోజనంలేదు. వాళ్ళు మిరియాలబస్తాని కంచరగాడిదమీద వేసుకుని విరుత్సాహంగా వెనుదిరిగారు.

కాలేఖా ధనసింగ్ని చివాట్లు పెట్టాడు. 'అరేయ్, గాబరా పడతావెందుకు! మనం గాడిదలవంటి నైవికులం. మొదట మనల్ని ఇంగ్లీషువాళ్ళు మేపేవాళ్ళు. వాళ్ళదగ్గర మంచి రాణావుండేది. వాళ్ళ బాగా వనిచేయడానికి వచ్చగడ్డి. పప్పు గింజలుపెట్టి బాగా మేపేవాళ్ళు. ఇప్పుడు జపానువాళ్ళచేతుల్లో వున్నాం. ఎప్పుడైనా నేతాజీదయవల్ల ఇది రష్యాలాంటిరాజ్యం అయితే మనకికూడా రోజులు వస్తాయి. దేశస్వాతంత్ర్యంకోసం అన్నీ సహించమని నేతాజీ చెప్పారు. నేతాజీవస్తే ఏళ్ళు మనతో నవ్వుతూ మాట్లాడతారు. లేకపోతే బమ్మవాళ్ళపరిస్థితి ఎలాగయిందో మనదీ అలాగే అవుతుంది. పీళ్లు మన పచ్చిమాంసం తింటారు.'

రెండుగంటలక్రింద రెండు ఇంగ్లీషువాళ్ళ విమానాలు బాంబులువేసి వెళ్ళాయి. కాలిబాటలు విరిగి ముక్కలై. చెల్లాచెదిరై పోయాయి. దోప గుర్తుపట్టడానికి పీలులేకుండాపోయింది. చత్తర్‌సింగ్, ధనసింగ్, కాలేఖాలు దక్షిణ-పడమర దిక్కువైపు వెరుకున్నారు. దోప మర్చిపోయాము. చీకటిపడితే ఇంకా ఇరకాటంలో పడతాము అని కాలేఖా మాటిమాటికీ చెప్పుతున్నాడు. తెల్లారేవరకూ ఎక్కడైనా ఆగుదాము. మిరియాలబస్తాని తొందరగా చేర్చినా కలిగేలాభ వేముంది అన్నాడు కాలేఖా. చత్తర్‌సింగ్, ధనసింగ్‌లు తుపాకులుపేరే వస్తుడు వచ్చేవైపు వెళ్ళడానికి విశ్చయించుకుని దక్షిణ-పడమరదిక్కుగా వెళ్ళారు. తూర్పుదిక్కున ఏదో కాంతితో విందిన చింబం కనిపించింది. అప్పుడుకూడా దోపని విశ్చయించుకోలేకపోయారు. అలసిపోయిన కంచరగాడిద మాటిమాటికీ కింద కూలబడటం మొదలుపెట్టింది. ముగ్గురూ ఒక దట్టమైన చెట్టుక్రింద, రాతిగుట్టవాటున కూర్చుండి పోయారు. కూర్చున్నతర్వాత నడుము వార్చడానికి పడకున్నార. నిద్రపోయారు.

ధనసింగ్ ఊపిరి ఆగిపోవడంవల్ల బాధతో వింవిలా తన్నుకుని లేవడానికి

ప్రయత్నంచేశాడు కానీ కదంలేకపోయాడు. కళ్లు తెరవడానికి ప్రయత్నించాడు కానీ కళ్ళకిగూడా గట్టిగా గంతలు కట్టబడివున్నాయి. అతనిచేతులు వీపుపైమెకకు విరిచి కట్టబడివున్నాయి. తర్వాత కళ్లకు కట్టినగుడ్డ ఊడదీయబడింది. అతను చూశాడు. అతనితోటివచ్చిన మిగతా ఇద్దరిపరిస్థితిగూడా అలానే వుంది.

పిస్తోళ్ళు చూపించి, 'అరిస్తే కాల్చి చంపుతాము.' అనే హెచ్చరిక విన్న బడింది. నోటికి కట్టినగుడ్డ పూడదీసి, 'మీ మిగతానైనా ఎక్కడ దాక్కుంది?' అని అడిగాడు.

ధనసింగ్, అతని తోటివాళ్ళు ఇంగ్లీషు సైన్యానికి సంబంధించిన స్కూలుల చేతుల్లో వైదు అయ్యారు. వాళ్లు ఏ విషయమూ చెప్పడానికి అంగీకరించలేదు. అందుకని కాంపుకి తీసుకువెళ్ళి వాళ్లని విడివిడిగా వైదుచేయడం జరిగింది. ఆలోచించి ఏదీ పిచ్చయిపోవడానికి ఆరుగంటలసమయం ఇచ్చారు. శత్రువుల వివరాలన్నీ చెప్పాలి. లేకపోతే తుపాకితో కాల్చి చంపేయడం జరుగుతుంది. ఆరు గంటలతర్వాత ధనసింగ్ని ఒక హిందూస్థానీ అపీసరు, ఒక ఇంగ్లీషు అపీసరు కూర్చున్నచోట నిలబెట్టారు. అతను భయంతో చణికిపోతున్నాడు కానీ అతని సమాధానం, 'నాకేం తెలీదు.'

ధనసింగ్ని తుపాకితో కాల్చుకుండా మిగతా సైనికవైదీలతోపాటు వైదు చేశారు. మరునాడు కాలేజీగూడా వచ్చేశాడు. ఛత్తర్‌సింగ్ మూడురోజులతర్వాత వచ్చాడు. అతని శరీరంమీద చెప్పబడిన గుర్తులున్నాయి. ఛత్తర్‌సింగ్ని బాగా కొట్టారు. ఆ-హి-సేన బలవంతంగా సైన్యంలో చేర్చబడింది. అతను భయపడి అబద్ధం చెప్పాడు. తను ఇంగ్లీషువాళ్ళసైన్యంలో కలవరానికి పారిపోయి వస్తున్నాననికూడా చెప్పాడు. అపీసరు అతని రాజభక్తిని మెచ్చుకున్నారు. వెంటవచ్చి ఆ-హి-సేన వివరించేప్రాంతం, జళ్లకేంపుకు దోవ చూపించమని అతన్ని అడిగాడు. అతను స్కూలుస్టార్టిని ఇంపైనాడుగు గంటలవరకూ మళ్ళపెడుతూ వచ్చాడు. మాటిమాటికి అతన్ని తుపాకితో కాలుస్తామని బెదిరించారు. అతను బతిమాలుతూ, అయ్యా, దోవ తెలియటంలేదండి అని చెప్పటం మొదలుపెట్టాడు. అతన్ని కొట్టి మళ్ళీ అపీసరలెదుట నిలబెట్టారు. 'అద్దం తొలగించండి, పిరికివాడు,

బహుళ మర్పిపోయివుండచ్చు. ఈ సైనికులబ్రలలో 'పేదవుంటే మర్పిపోక ఏమవుతారు?' అన్నారు ఆపినరు.

ధనసింగ్వి, అశవి తోటివాళ్ళు పదిహేనురోజులవరకు సుమారు వంద మంది సైనికులతోకలిసి కాంపులో వుంచారు. తర్వాత ఈ సైనికభైదీరివి. గూర్ఖాం కావలావుంచి, జాగ్రత్తగా దీమాపుర్వెళ్ళి దోవలోవున్న పిల్గుడి కాంపుకు పంపించడం జరిగింది. ఆ-హి-సేన సైనికులు భారతీయులు. భారతీయ సైనికులే బాకులు తగిలించివున్న తుపాకులు పట్టుకుని వాళ్ళు కావలా కాస్తున్నారు. కావలాకాసే సైనికులు, భైదుదేయబడిన సైనికులు తమలోతాము మాట్లాడుకోవటం వూర్తిగా నిషేధించబడింది. కావలాకాసేసైనికులు తమ రాజనక్తి, స్వామిభక్తి తెలియవరచటానికి అహంకారంతో ఆ-హి-సేన సైనికులను కృతఘ్నులుగాతలచి ద్వేషించేవాళ్ళు. ఆ-హి-సేన సైనికులు కావలాకాసే సైనికుల్ని ఇంగ్లీషువాళ్ళ రొద్దెముక్కుకోసం ఎగబడే కుక్కలుగానూ, రొద్దెముక్కుకోసం దేశాన్ని అమ్మే అవినీతిపరులుగానూ తలచేవాళ్ళు. తొందరలోనే వాళ్ళకి విజయం ప్రాప్తిస్తుంది. వాళ్ళు స్వతంత్రదేశంలోని తమ సోదరులను కౌగలించుకోగలుగుతారు అని ఆ-హి-సేన సైనికులకు ఆశగా వుండేది.

నెమ్మడిగా కావలాకాసే సైనికులలోనూ, భైదీ సైనికులలోనూ జాతిభేదం పాడురన్యం సృష్టమవడం మొదలుపెట్టింది. కఠినమైన వియమం వున్నప్పటికీ బయటనుంచి కాంపులోకి వార్తలు రావడం మొదలుపెట్టాయి. ఎవరికీ కనిపించకుండా వార్తాపత్రికలుగూడా వస్తువుండేవి. ఇంగ్లీషువాళ్ళ రాజనీతివల్ల సైనికుల హృదయాలు కృంగిపోవటం మొదలుపెట్టాయి. ఆ-హి-సేన సైనికులు తమ అంధకారమయమైన భవిష్యత్తుకోసం ఏర్పాటుసాగారు. వాళ్ళకి ఒకే ఓదార్పు వుండేది, వాళ్ళు తమదేశంకోసం పోట్లాడారు, దాని పరిణామం ఏదైనా కావీ....

. . .

యుద్ధంలో బ్రిటన్కు విజయం లభించింది. జైలు కాంపులో బంధించిన సైనికులు నిరాశపూరితులై పోయారు కానీ దేశంలోని ప్రజలు వాళ్ళు విడుదల చేయడంకోసం ఆందోళనలు చేస్తున్నారని వార్తలు అందసాగాయి. కాంపులో పరి-

కోదవ ప్రారంభమయింది. సైనికులు ఏ పరిస్థితిలో ఆ-హి-సేనలో వెళ్ళి చేరారు? విధిలేక చేరారా లేకపోతే మనస్ఫూర్తిగా చేరారా అన్నవిషయం తెలుసుకోవడానికి వాళ్ల పాతడి త్రాటలు, పుస్తకాలు, దైరీలు పరిశీలించబడ్డాయి. ఎవరైతే భయం తోనూ, గత్యంతరంలేక ఆ-హి-సేనలో చేరారో వాళ్ళని నిర్దోషులుగా అంగీకరించారు. ఎవరైతే మనస్ఫూర్తిగా, కర్తవ్యపాలనగా ఆ-హి-సేనలో వెళ్లి చేరారో వాళ్ళు అవిశ్వాసయోగ్యులుగానూ, ఆపరాధులుగానూ ఎన్నుకోవడం జరిగింది. పిరికివాడు కానందున, అవిశ్వాసయోగ్యుడుగా భావించబడి, ధనసింగ్ కు విడుదలయేవంతు రాలేదు.

దిల్లీలో ఆ-హి-సేన నాయకులకు సంబంధించిన దావా జరుగుతోంది. సంపూర్ణదేశమూ, ఆ-హి-సేనకు సంబంధించిన ఖైదీలూ, ఈ దావాపరిణామం ఎలా వుంటుందా అని ఆడర్దాతో ఎదురుచూస్తున్నారు. ప్రజలకోరికమొదలు ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వం తల వంచాల్సి వచ్చింది. ఆ-హి-సే నాయకులు విడుదలయిన మూడు నెలలకర్వాత ధనసింగ్ కూడా బాంకీపూర్ సైనిక జైలు కాంపునుంచి విడుదలయ్యాడు.

విభిన్న మార్గాలు

ప్రొద్దునకు సుకలీవాలా 'గరిష్ఠే ఆహ్' (బీదల విట్టాద్యులు) ఏమి మాలో నాయక భూమికని ధరించమని వహాదన్ వి బ్రతిమలాడసాగాడు. ఆ సమయంలో వహాదన్ మూడుసినిమాలలో పనిచేస్తోంది. నాకు తీరుబడి ఎక్కడుంది? అన్నది. ఆమె వీరునుబట్టే ఏర్పాటులన్నీ చేసుకుంటామని సుకలీవాలా చెప్పేసరికి వహాదన్ దెబ్బెత్తాయదువేలు అడిగింది.

'ఓలే, బీదవాళ్ళవిట్టాద్యులకి ఇంత విలువవుంటే ఇక దారిద్ర్యం అనేది వుండదా ఏమిటి?' అని సుకలీవాలా నవ్వాడు.

ఆ పరిహాసానికి వహాదన్ చిరునవ్వుతో మౌనంగా వుండిపోయింది.

'వాస్తవానికి జరుగుతున్నది ఏమిటంటే 'బీదవాళ్ళ విట్టాద్యులు' ఆనంది వినిపించడమే లేదు. ఆ విట్టాద్యులలో ఎంత బలంవుందంటే ఇప్పుడున్న సమాజ మంతటిలోని చట్టం భస్మమైపోతుంది.' సుకలీవాలా సమాజంమీద తన కున్న కోపాన్ని వ్యక్తంచేసేందుకు చట్టపొగని దీర్ఘంగా వదిలాడు. చేతిలోని గ్లాసుని తిప్పాడు. ప్రబలమైనక్షోభ బద్దలయిందేమో అన్నట్లుగా విస్కీ కలిపిన సోడాలో నుంచి వందలకొరికి బుడగలు పైకి వచ్చాయి.

సుకలీవాలా వహాదన్ తో కళ్ళుకలిపి మాట్లాడుతూనేవున్నాడు. 'మీకు తెలుసా. ఈ యుద్ధంలో రోజుకి పదిలక్షలరూపాయలు ఖర్చు అవుతున్నాయి. అందుచేతనే ప్రతిరాష్ట్రం మిగతా రాష్ట్రాలని పీడించడానికి అధికారాన్ని కోరుతోంది. కానీ ప్రపంచంలోని బీదల విట్టాద్యులు అచేతనంగా ఒక్కచోట ప్రోగయితే ఈ సమస్య ఒకరోజులో, ఒకరోజులో తేలికగా పరిష్కారమవుతుంది.

సుకలీవాలా చురుకైన సంభాషణలకి వహాదన్ సమాధానం ఇచ్చేటంత విద్యావతి కాదు. అందుకనే తన అంగీకారం తెలుపుతూ వూరుకుంది.

సుకలీవాలా తనమాట నెగ్గటంచూసి ఉత్సాహంగా చేతిలోవున్న గ్లాసుని గూడా లక్ష్యపెట్టకుండా, 'బీదవాళ్ళవరు! బీదవాడు తను నష్టపోతున్నట్లు స్వయం

గ్రహించలేదు'. వహదన్ కళ్ళల్లోకి సూటిగా చూస్తూ అన్నాడు, 'మీరు ఈ పని మారు దెబ్బ అయిదువేలు కొరుకున్నారు. మీరు అదిగితే నే నిస్తాను. చాలా తీసుకున్నామని మీరు అనుకుంటారు కానీ నేను ఇచ్చేది ఎక్కడినుంచి? డబ్బు పెట్టుబడి పెట్టేవాళ్ళది. కొంత మీ కిస్తాను, కొంత మిగతా యాక్టర్లకు ఇస్తాను. నేను పగలు రాత్రి ఒక్క ఒంచి పనిచేసి పినిమా విర్మిస్తాను. దాన్ని అమ్మేకష్టంగాదా పడతాను, కొద్దిగా నేను తీసుకుంటాను. ఇందులో బాంకులో పడివున్న నాలుగు లక్షలూ పెట్టుబడిగా పెట్టడం జరుగుతుంది. మీకు తెలుసా, ఈ పినిమాతీసి ఎంత డబ్బు సంపాదించాల్సి వుందో!'

'వన్నెండు పన్నాలుగులక్షలు! అదంతా పెట్టుబడిదారులదగ్గర చేరుతుంది. నేనూ, మీరూ, మన శక్తిసామర్థ్యాలతోనూ, మన పరిశ్రమవల్ల పెట్టుబడిదారులకు సంపాదించి ఇస్తున్నాం. వాళ్ళదగ్గర మన పరిశ్రమరూపంలో ఇంకా ఎక్కువ పెట్టుబడి కూడుకుంటుంది, మనమీద వాళ్ళ అధికారం ఇంకా ఎక్కువ బలిష్ఠ మవుతుంది.'

సుకరీవాలా రహస్యం చెప్పినట్లుగా ఒంగి, 'నేను రోషలిస్తుని, అందుకనే ఈ భేదాలన్నీ మీకు తెలియజెపుతున్నాను. మనలాంటి తెలివిగలవాళ్ళనుంచి దోపిడి జరగకూడదని నేను కోరుకుంటాను. మీరు కంపెనీని దెబ్బ అయిదువేలు కాదు, ఒకలక్ష అడగండి, ఇప్పించడం నా పని' అని అంటూ తనచేతిని గుండెలమీద పెట్టుకున్నారు. 'మీకు డబ్బుబాధ లేనేలేదు. మిగతా కంపెనీలలో మీరు పని చేస్తూనే వున్నారు. మీకు అవసరమైతే అ ఏర్పాటు చేయిస్తాము. ఈ పినిమాలో పార్టు తీసుకోవడానికి కంపెనీలో మీది ఒక లక్ష 'షేర్' వుంటుందని మీరు కంపెనీ వాళ్ళతో చెప్పండి. లాభంలో మీకు మూడులక్షలు వస్తాయి' అని నెమ్మదిగా చెప్పాడు.

వహదన్ కళ్ళు ఆశ్చర్యంతో పెద్దవయ్యాయి. 'కంపెనీ ఆధ్వర్యంలో మీ చెయ్యి వుండాలి. దెబ్బ అయిదువేలకి కూలిపనిచేసి మిమ్మల్ని మీరు హీనపరుచుకోవడం ఎందుకు? కష్టపడి పనిచేస్తారు, కనుక మీరు యజమాని అవ్వాలి. కష్టపడి పనిచేసేవాళ్ళే యజమానులు కావాలి' అన్నాడు సుకరీవాలా. అతని చేతిలోవున్న

చుట్ట ఆరిపోయింది. చేతిని బిగించి జరిపేసరికి విర్రవీశంతో పడివున్న విస్కీగ్లాసు లోంచి నన్ను బురగం సుడిగుండం లేవసాగింది.

'ఇదేవద్దతిలో సమాజంలో శాంతిపూర్వమైన విప్లవాన్ని తీసుకురాగలుగు తాము. కమ్యూనిస్టులయితే కూలివాళ్ళని రెచ్చగొట్టి గల్లంతులు చేస్తుంటారు. కూలివాళ్ళు దెబ్బలుతిని మౌనంగా వుండిపోతారు. విప్లవమనేది కూలివాళ్ళచేతిలో మాడగలు. మీకు ఎకనామిక్సు, పాలిటిక్సులలోకి లోతుగాపోయి చూసినట్లయితే విప్లవం మిడిల్ క్లాసువాళ్ళయిన తెలివిగలవాళ్ళవనే అని తెలుస్తుంది. వాళ్ళే సమా జాన్ని నడుపుతున్నారు. ఈ రోజు వాళ్ళు సమాజాన్ని పెట్టుబడిదారులకోసం నడుపుతున్నారు. వాళ్లు జాగ్రత్తపడితే, వాళ్ళల్లో చైతన్యంకలిగితే, వాళ్ళకి లాభం కలిగేలా సమాజాన్ని నడుపుకోగలుగుతారు.'

ఆశ్చర్యంతో విప్పారి వికారమైన కళ్ళల్లోకి చూస్తూ సుతరీవాలా అన్నారు. 'మీరు ఆలోచించండి, మీకు ఎలా ఏదంటే అలా చూడు-నాదగు ఇటైనా, అటైనా భయమైపోతుంది. ఈ విషయమంతా మీ చేతుల్లోనే వుంది. అసలు విష యాన్ని మీ ముందు వుంచాను.'

పహాడన్ సుతరీవాలా సలహాప్రకారం 'గరీబ్ కీ ఆహ్' (బీదల విట్టూర్పులు) లో పనిచేసేవిషయం చాలా రోజులవంతు ఆలోచించింది. బిన్ వారీ విపిలించి అతని అభిప్రాయంగూడా తీసుకుందామనుకుంది. కానీ బిన్ వారీ ప్రవర్తనకి కోపంతో మండిపోయివుంది. స్వయంగా ఎంత ఆలోచించినా ఏం తెలుస్తుంది? అతను లేకుండా నా పని జరగదా ఏమిటి? అనుకుంది.

సుతరీవాలా పహాడన్ ని తరుచు కలుసుకుంటావుండేవారు. అతని ప్రభావం ఆమెమీద హెచ్చవుతోంది. సుతరీవాలా ఆమె భవిష్యత్తుకు సంబంధించిన సమ స్యమగురించి మాట్లాడుతూవుండేవారు. పహాడన్ అతని అభిప్రాయంతో ఏకీభ వించింది. బిన్ వారీని తన తరపున ఆ పనిమాకు అప్పజేరుకుంటే తగులుతూ తీసుకోవ దానికి నిరాకరించింది.

'గరీబ్ కీ ఆహ్' పనిమాప్రకారం చాలాజోరుగా పాగుతోంది. ప్రొడ్యూ సరు సుతరీవాలా ప్రత్యాకరణము మనస్వరూపంగా యాభై వేలకి నాయకుని

పాత్రకి బుక్ చేశాడు. అతనుకూడా పాతికవేల పేరు, పాతికవేల రొట్టెల తీసుకునే ఒప్పుదండం జరిగింది. ప్రముఖులైన నటీనటులు ఆ సినిమాలో పనిచేస్తున్నారు. అందుచేత మిగతా యాక్టర్లు, యాక్ట్రెస్లు సుతరీవాలాకు చాకలోనూ, ముందే డబ్బు తీసుకోకుండానూ లభించారు. ప్రసిద్ధ నటీనటులతోకలిసి పనిచేయడం ఉప యోగకరమైనదిగా ఎంచి వాళ్లు అందుకు ఒప్పుకున్నారు.

సినిమా మాటలకు వేగంగా జరుగుతోంది. బొంబాయిలోని 'మధువన్' సినిమా, లాహోర్, ఢిల్లీ, కలకత్తా మొదలైన నగరాల్లో సినిమాప్రదర్శనకాలల్లో సినిమా బుకింగుకోసం అయిదులక్షలు ఎద్వాస్తు పోగుచేశారు. పహాడన్ తను ఏ పొరపాటూ చేయలేదని తృప్తిచెందింది. సుతరీవాలా ఆమెదగ్గరకు వస్తూ వుండే వాడు. అప్పుడప్పుడూ సాయంత్రంపూట పహాడన్ ని తన కారులో ఏకాదుకి తీసుకు వెళుతూవుండేవాడు. వాళ్ళనందాడట కంపెనీకి సంబంధించినంతవరకే, సుతరీ వాలా ముందితనం. తెలివిలేదలవల్ల ప్రభావితురాలై పహాడన్ బ్యాంకులో దాచిన తన డబ్బునిగురించిగూడా అతనిసలహా అడిగింది. సుతరీవాలా ఆమెచేత స్టీలు ఇతరవస్తువులకు సంబంధించిన పేర్లు కొనిపించాడు.

ఒకరోజున సుతరీవాలా పనిచేయడానికేమి పహాడన్ ముందుంచాడు.

పహాడన్ అశ్చర్యంతో 'ఇదేమిటి?' అనడిగింది

'మీరు ఇంకొకవ్యక్తివ్వారా పేర్ కొనుక్కునేదిల్లయితే ఇది దానికి కమీషను ఆవుతుంది. నాకు కంపెనీవాళ్ళు కమీషను ఇచ్చారు కానీ మీ పనిమీద నేను కమీషను తీసుకోను. ఈ పనిని నేను నా స్వంతపనిగా తలచి చేశాను' అన్నాడు సుతరీవాలా.

పహాడన్ కళ్లు కృతజ్ఞతతో మెరిసిపోయాయి. 'వద్దు, ఇది మీది, మీరు వుంచుకోండి. నామీద మీ ఆనుగ్రహం చాలా వుంది' అంటూ వారించింది.

సుతరీవాలా విరుత్తాహపడి. 'నేను డబ్బునేం చేసుకుంటాను? నా జీవితం చాలా విరాళాపూరితమైనది. ఇంకొకళ్ళకి అన్యాయం జరుగకూడదనే నా కోరిక. నా జీవితానికి కావలసినంత సంపాదించుకుంటాను. అనవసరంగా దాచుకోవటం మొదలు' అంటూ అతను తన బాధనంతా వినిపించాడు. 'వివాహంచేసుకుని

నవవత్సరస్సర అయింది. కానీ ఒక్కరోజుకూడా భర్తగా నన్ను స్వీకరించలేదు. నా భార్య ఆలోచనలు, స్వభావం, నడవడి, ఆదోతరహాకి చెందినవి. మేము ఒకే ఇంటో వుంటాము కానీ పరస్పరం కలుసుకుని వారాలు గడచిపోతాయి. కర్తవ్యానుగతుడనై ఏదో కాలక్షేపం చేస్తున్నాను. ఒకవేళ మీరు మా ఇంటికి వచ్చారంటే అక్కడ ప్రీవున్న చాయలు ఏవీ కనిపించవు. ఆమె ఒక్కొక్కప్పుడు మధ్యాహ్నం రెండుగంటలప్పుడు, ఒంటరిగావచ్చి కాఫీపు కూర్చుంటుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు రాత్రంతా ఆనలు రానేరదు. ఆమెకు తన సొపైటీ వుంది. తన మిత్రులున్నారు. నేను ఆమెకి తగినవాణ్ణి కాదని అనుకుంటుంది, నాకుకూడా ఆమె తీక్షణమైన స్వభావం, అహంకారం సహించడం కష్టంగా వుంది.'

పహాడన్ కి చాలా ఆశ్చర్యం కలిగింది. ఇంతమంచి పురుషునితో కలిసి ఏ ప్రీతి జీవించటం దుర్బరంగా వుంది! ఆమె ఎలా వుండివుంటుంది? తానుకూడా ఇంచుమించు అలాటి మనస్థితిలో వుండటంవల్ల ఎన్నో ప్రశ్నలు అతురతగా అడిగింది. సుతరీవాలా ఏమీ సంకోచంలేకుండా చెప్పాడు - రెండుసంవత్సరాలక్రితం తాను మసూరీ కొండమీద వుండేవాడు. అదేసమయంలో పంజాబీ మిత్రుడొకడు తన చెల్లెలితోబాటు అదే హోటల్లో వుండటం జరిగింది. అక్కడే మిసెస్ సుతరీవాలాతో పరిచయం ఏర్పడింది. అప్పుడు ఆమె నజ్జసురాలిలా కనిపించింది. ఒక వారంలో ఎవరైనా మరొకరిని ఏం తెలుసుకోగలుగుతాడు? ఇద్దరూ పరస్పరం ఇష్టపడ్డారు. మిత్రుడు లాహోర్ తిరిగి వెళ్ళిపోయినా ఆయన చెల్లెలితో ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు జరుగుతూనే వుండేవి. ఆయన్ని పెళ్ళి చేసుకోవాలనుకుంటోందని ఒకరోజు ఆమె దగ్గరనుంచి అనుకోకుండా ఉత్తరం వచ్చింది. వివాహానికి తారీఖు విశ్వయింపబడిందని వైరు వచ్చింది. పెళ్ళి అయిన మూడవరోజుననే వాళ్ళుమధ్య పోట్లాట జరిగింది.

పహాడన్ సుతరీవాలావల్ల సానుభూతి తెలుపుతూ ఒక్కసారి గట్టిగా విట్టార్చి, 'ఆమెని చూడాలనివుంది. కానీ మీ ఇంటికివస్తే నాతో పోట్లాడదు కదా?' అని అడిగింది.

'పోట్లాడదు, ఎప్పటికీ పోట్లాడదు. నాకు విడాకులు ఇవ్వడానికి వంక దొరికిందని బహుళా సంకోచిస్తుంది' సుతరీవాలా నవ్వాడు.

పహాదన్ సిగ్గుపడింది. 'మీరే విదాకులు ఎందు కివ్వకూడదూ?' అనడి గింది.

'అవసరంగా ఒక శ్రీ జీవికం పాడై పోతుంది' సుతరీవాలా స్వరం దయా పూరితమైంది.

'ఖరే!' అంటూ పహాదన్ సుతరీవాలాని ఎగతాళి చేసింది.

. . .

పహాదన్ వ్యాకులకచెందిన మనస్థితిలో, ఆధారంకోసం బన్ వారీనైపు మొగ్గింది. బన్ వారీ విజాయితీపల్ల నైతేనేం, పిరికితనంపల్ల నైతేనేం వెనక్కి తప్పుకున్నాడు. పహాదన్ ఆపమానంపొంది ఆశ్రయాన్ని వెతుకుతూ తిరుగుతున్న నమయంలో ఉదారహృదయం, మారాలోచనాపరుడు అయిన సుతరీవాలా ఆమె ఎదుటికి వచ్చాడు. విస్వార్థతగా నిత్యం పహాదన్ కు మంచిచేపే అలోచనే వ్యక్తం చేసేవాడు. ఇటువంటి పరోపకారస్వభావంగల వ్యక్తికి తాను ఏమీ ప్రత్యుపకారం చేయలేనుకదా అని నాపోయేడి.

సుతరీవాలా పహాదన్ ఖిచ్చిత్తుగురించి మాట్లాడేటప్పుడు, 'మనం ఇలా చేయగలం, అలా చేయగలం' అని చెప్పేవాడు. మంచిచే జరిగింది, బన్ వారీ నుంచి తాను తప్పించుకుంది అని పహాదన్ మురిసిపోయేడి.

బన్ వారీ వచ్చినా ఇప్పుడు పహాదన్ ఆకలితో అంత మనసిచ్చి మాట్లాడటం లేదు. ఒకవేళ అతను ఇదివరకటిలాగానే 'పహాదన్, మేము త్రాగుతాము' అని అన్నప్పుడు పహాదన్ కు అనభ్యతగా తోస్తోంది. విననట్లుగానే మెదలకుండా వుండి పోతుంది. ఇప్పుడు నిద్రపోయేందుకు తాగానే అవసరం ఆమెకి స్వయంగా కలగటంలేదు. నిద్ర రావడానికి ముందు సుతరీవాలానిగురించి అలోచిస్తుంది. మధురభావాంతో తాగాలనేవాంఛ కలిగేడికాదు. బన్ వారీ రావటం తగ్గించేవాడు. తాను వద్దన్నా అతన్ని అసిపైంటు దైరెత్తరుగా చేశాడు. ఇతనికి గర్వ మెక్కి పోయింది అని పహాదన్ మనసులో కుమిలిపోయేడి.

ఒకరోజు సుతరీవాలా చేస్తున్న ఉపకారాన్ని కలచుకుని పహాదన్ కు బన్ వారీమీద కోపం వచ్చేసింది—ఇతను నన్ను వివాదరం చేశాడు. నా గొప్పదనం.

సాక్షర్యంగురించి ఎన్నడూ పొగడలేదు. నన్నొక వేళ అనుకున్నాడు. ఆ రోజు నుంచి ఐన్ వారీ ఎదురయితే పహాదన్ కు ద్వేషం కలగటం ప్రారంభించింది. ఒక గొరవనీయురాలైన ప్రీతో ప్రవర్తించినట్లుగా సుతరీవాలా ఆమెతో ప్రవర్తించే వాడు—ఐన్ వారీ తనవి అన్నిప్రశ్నలు గుచ్చిగుచ్చి అడిగి తెలుసుకున్నాడు కానీ పహాదన్ గడిచిన ఆ దౌర్భాగ్యపు రోజులగురించి సుతరీవాలా ఎన్నడూ ప్రశ్నించ లేదు. ఎప్పుడూ ఆమెతో గౌరవంగా ప్రవర్తించేవాడు.

పహాదన్ శనివారంరాత్రి రెండుగంటలవరకూ స్టూడియోలో పనిచేసింది. ఆదివారం వగలు పదకొండుగంటలవరకు ఆమె గాథనిద్రలో మునిగిపోయింది. హడావిడిగారేచి స్నానంచేసి బట్టలు మార్చుకుంది. పదకొండున్నరకు వస్త్రానవి. శెలవురోజుకనుక ఎక్కడికైనా వెడదామని, మధ్యాహ్నం తోజనం నియమి చేద్దామని సుతరీవాలా అన్నాడు. కానీ వన్నెండుగంటలవరకూ ఆయన రాలేదు. పహాదన్ ఆయనకి ఎప్పుడూ ఫోన్ చేసేదికాదు, ఆయన ఇంటికి ఎప్పుడూ వెళ్ళేది కాదు. సుతరీవాలా భార్య ఆయన్ని ఏం బాధ పెడుతుందోనని భయపడేది.

పహాదన్ చికాకుపడుతూ బాధతో ఈ గదిలోంచి ఆ గదిలోకి వచ్చాల్సి చేస్తోంది. ఆమెదృష్టి రోడ్డుమీద వుంది. చెవులు సుతరీవాలా కారుహారన్ కోసం కాదుకునివున్నాయి. సుతరీవాలా ఒంటిగంటంబావుకు వచ్చాడు. నిరుత్సాహంగా వున్నాడు. ఆ నిరుత్సాహాన్ని చిరునవ్వుతో దాచడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారని ఆమెకు అనిపించింది. పహాదన్ కారులో కూర్చుంటూ, 'ఏం జరిగింది, అలా వున్నారు' అని అడిగింది.

రోడ్డుమీద చాలామంది జనం తిరుగుతున్నారు. సుతరీవాలా నగరం పొలి మేరలు దాటేందుకు కారుని జాగ్రత్తగానూ, వేగంగానూ నడుపుతున్నాడు. పహాదన్ కూడా ఊదిగి బిగబట్టి నిర్జనప్రదేశం చేరటానికి వేచివుంది.

'ఆమె నా జీవితాన్ని చాలా దుర్భరం చేసింది' పహాదన్ వర్తిచేయటం వల్ల సుతరీవాలా చెప్పాడు.

'ఎందుకని, ఏమంటుంది?' పహాదన్ అనుమానంగా అడిగింది.

'నిదాకులు కావాలంటోంది.'

‘అయితే చావనీ ఆ రాక్షసిని!’ పహాదన్ కోపంతో గట్టిగా నిట్టూర్చింది.

‘అలోచించు’ అన్నాడు సుకరీవాలా.

‘ఎందుకని!’ పహాదన్ ఆశ్చర్యంతో కళ్లు పెద్దవిచేసి అడిగింది.

‘నేను పహాదన్‌ని పెళ్ళి చేసుకోవటంకోసం విడాకులు ఇస్తున్నానని ఈ లోకమంతా అంటుంది.’

పహాదన్ కళ్లు కిందికి వారిపోయాయి. ఒకక్షణం ఆలోచించి ఆమె సుకరీవాలావైపు చూసింది. ‘ఇది అవమానంగా భావిస్తున్నారా?’ అనడిగింది బాధగా.

‘నేనా? నే నెప్పుడూ నీ గౌరవంగురించిమాత్రమే ఆలోచిస్తువుంటాను.’

పహాదన్ చీరకొంగుతో ముఖాన్ని కప్పకుని దుఃఖించింది.

సుకరీవాలా అనేక మొదటిసారిగా దైర్యం చేశాడు. పహాదన్‌ని తన చేతుల్లోకి తీసుకుని ‘ఏడుస్తానెందుకు; నే నన్నమాట బాధను కలిగించిందా?’ అని అడిగాడు.

‘నన్ను ఏదవనివ్వండి. ఇవ్వాలి మనస్ఫూర్తిగా ఏదవనివ్వండి’ అంది.

పహాదన్ కొద్దివిముషాలు ఆలా ఏడుస్తూనేవుంది. సుకరీవాలా ఆమెతలని తన వక్షస్థలంమీద పెట్టుకున్నాడు. పహాదన్ కళ్ళు తుడుచుకోకుండానే, ముఖాన్ని సుకరీవాలావైపు ఎత్తి, ఆయన మెడచుట్టూ చేతులువేసి, ‘ఇవ్వాలి నేను జీవితంలో.... విజయం చెప్పండి. మీరు నన్ను ఎప్పటికీ వదిలిపెట్టరుకదూ!’ అంది.

సుకరీవాలా ఆమెని గాఢంగా ఆలింగనంచేసుకుని, మరి మాట్లాడనివ్వలేదు.

* * *

మనోరమకు పదిహేనురోజుల కొకసారి వొకరుద్వారా పందరూపాయలున్న కవరు అందుకూ వుండేది. ఈ డబ్బు తీసుకోవడానికి ఆమె చాలా బాధపడేది. ఈ మాట ఆమె భూషణ్ తోతప్ప మరెవరితోనూ చెప్పలేదు. ‘అందులో ఏగ్గుగానీ, బాధపడల్సిన మాటగానీ ఏముంది? నువ్వు పదిహేనువేలరూపాయల కట్నం ఇచ్చావు. అతని ఇంట్లో టోటల్ మేగడా చేస్తున్నావు’ అన్నాడు భూషణ్.

సుతలీవాలామంచి డబ్బు అందుతూ వుండటంచేత బస్సు టిక్కెట్టుగావీ, ట్రాం టిక్కెట్టుగావీ కొనడానికి మనోరమకు కష్టమయ్యేది కాదు, అవసరమై నప్పుడు - టాక్సీమీదకూడా వెడతూవుండేది. భోజనంకోసం మర్బార్ హిల్ తిరిగి రావాల్సిన అవసరంలేదు. ఆమె భూషణ్ కు చౌకబాదు చార్మినార్ పిగరెట్లకు బదులుగా మంచి ఖరీదైన పిగరెట్లకొని ఇస్తూవుండేది. అప్పుడప్పుడూ వాళ్ళిద్దరూ లేక క్రామేడ్ రతోకలసి పినిమాలకూడా చూసేవారు. భూషణ్ కు మనదేశపు పినిమాల చూడటంలో ఆసక్తి వుండేదికాదు. మనోరమకు ఆ పినిమాలంపైనే ఒళ్లు మంట. అంతవరకూ సుతలీవాలా విర్మించిన పినిమా 'దిన్ టౌర్ రాత్' (వగలు రాత్రి) కూడా ఆమె చూడటానికి వెళ్ళలేదు.

సోమవారంనాడు మనోరమ ఇంట్లోంచి బయటకు వెళ్ళబోతుండగా నౌకరు ఆమెకు డబ్బుకవరు ఇచ్చాడు. మనోరమ కవరు తెరచి చూసింది. పది పదివి పది నోట్లతోబాటు పైపు చేయబడివున్న ఒక ఉత్తరం వుండి చౌపరి. మనోరమ రోడ్డు మీద నడుస్తూ ఉత్తరం చదవసాగింది. ఉత్తరం చదవడం మొదలుపెట్టినకొద్దీ ఆమెనడక వేగం తగ్గుతోంది. రోడ్డుమీద ఒకవైపు విరిచింది, ఆ ఉత్తరం మరోసారి చదివింది. ఆశ్చర్యంతోనూ, నిరాశతోనూ ఆమె హృదయం నిండిపోయింది. ఒక్కక్షణం ఆలోచిస్తూ నిద్రించింది. ఇక ముందుకి నడిచివెళ్ళటం ఆమెకు కష్టమై పోయింది. ఒక టాక్సీని ఆపి ఎక్కింది.

మనోరమ పార్టీ కార్యాలయంముందు టాక్సీ దిగింది. చేతిగడియారం చూసింది, రెండుగంటలయింది. భోజనసమయం పూర్తి అయిపోయింది. అటు వంటిసమయంలో భూషణ్ ను పిలిపించటం ఉచితం కాదు. 'సోవియట్ మిత్ర సంఘం' కార్యాలయంవైపు నడుచుకుంటూ వెళ్ళింది.

అపినులో వారపత్రిక పూపు మనోరమకోసం ఎదురుచూస్తోంది. ఆమె పనిలో మనసు లగ్నం చేయలేకపోయింది. ఖర్త ఉత్తరంలోని వాక్యాలు మాటి మాటికీ జ్ఞప్తికి వస్తున్నాయి. అతను చేసినవనికి అర్థమేమిటి? అని ఆలోచించ సాగింది. క్రామేడ్ మిసెస్ పీతా కార్యాలయంలో లేకపోవడం మంచిదయింది. క్రామేడ్ అవరే రాబోయే ప్రచురణకు మేటర్ తయారుచేస్తున్నారు.

'కామ్రేడ్ ఇది చూస్తారా? వండర్‌ఫుల్, పనిచేయడానికి మంచివిషయం కలిగింది!' అని అతను మాటిమాటికీ పిలవటం మొదలుపెట్టాడు.

మనోరమ వినుక్కుంది—'ప్లీజ్, డోంట్ డిస్టర్బ్.' ఆమెలేచి భూషణ్‌కి ఫోను చేసింది. 'చాలా ముఖ్యమైనవస్తుంది, ఆరుగంటలకి తిన్నగా ఇక్కడకు వచ్చేయాలి' అని చెప్పింది.

మనోరమ మాటల్లో హడావిడి కనిపెట్టి 'ఏమైనా ముఖ్యమైనవిషయం వుందా?' అని అడిగాడు భూషణ్.

'లేదు, నువ్వు ఇక్కడికి వచ్చేసేయ్, అంతే' అంది మనోరమ.

'ఒకవేళ ముఖ్యమైనవిషయం మేరీ లేకపోతే ఏడున్నరగంటలు చెయ్యి. పని పూర్తిచేసి, భోజనం చేసి వస్తాను' అన్నాడు భూషణ్.

మనోరమకి కోపం వచ్చింది—'భోజనం చేయకముందే రావాలి' అన్నది.

ఆరుగంటలకుకూడా పూపు పూర్తి చెయ్యలేకపోయింది మనోరమ, ఆవరే నహాయం కోరింది.

ఆవరే ఆ పనిచేసినందుకు దయచగా, ఒకకప్పు టీ, ఒక చార్మినార్ పేకెట్టు ఇవ్వాలివుంటుంది అని అడిగాడు.

మనోరమ వినుక్కుని ఒక రూపాయి అతనివైపు విసిరింది. ఆ రూపాయి తీసుకుని ఆవరే సలాం చేశాడు. పూపు మనోరమ ముందునుంచి తీసుకు పోయాడు.

మనోరమ నవ్వి. 'థాంక్స్, గుడ్ కామ్రేడ్!' అంది.

ఆమె మళ్ళీ పార్టీ కార్యాలయం చేరింది. భూషణ్ గదిలోకి వెళ్ళి అతన్ని పిలవాలి వచ్చింది. అతను క్రింద రోడ్డుమీదకు వచ్చాక, 'గభరా పడ్డావు, ఏం జరిగింది?' అనడిగాడు.

'చెప్పతాను' అంటూ మనోరమ ఒక టాక్సీని పిలిచింది. భూషణ్ టాక్సీలో కూర్చుని తన ప్రశ్నని రెట్టించాడు. మనోరమ తన పర్సుని రెండుచేతులతోనూ నొక్కివట్టకుని మౌనంగా వుండిపోయింది. 'అగు' అని బాలకేవ్వర్‌దగ్గర టాక్సీని

అపింది. టాక్సి దిగారు. తీగపొదలక్రింద యెత్తుగావున్న ఓ చోట కూర్చున్నారు. రెండుసంవత్సరాలక్రితం సరిగ్గా అదేచోట మనోరమ తన వివాహం విషయంలో చేసిన పొరపాటునుగురించి భూషణ్‌కు చెప్పింది. మనోరమ ఉత్తరంఠీపి భూషణ్‌కు ఇచ్చి 'చదువు' అంది.

'వెలుతురు వున్నచోటికి వెళ్ళాల్సి వుంటుంది' అన్నారు భూషణ్.

'ఇక్కడే కూర్చో నేను చెవుతాను.....'

భూషణ్ ఉత్తరం చదివి తిరిగివచ్చాడు. 'అయితే ఇప్పుడేం చేయటం?' అనడిగాడు.

'షవు చెప్పు ఏం చేయాలి?' మనోరమ వణికిపోతున్న గొంతుతో అడిగింది.

'ఉపాయమేముంది? ఒకవేళ విదాకులకోసం నువ్వు దరఖాస్తు పెట్టకపోతే అతనే ఇచ్చేస్తాడు. నువ్వు విదాకులు కోరటం లేదా?'

'అయ్యో. ఎందుకు కోరటంలేదు. కానీ కారణం ఏమి చెవుతాను?'

'వట్టిప్రకారమయితే కారణాలు మూడే వున్నాయి. వేరే ఇంకొకటే కాఠిరిక సంబంధం. దెబ్బలుకొట్టి హింసించటం. లేకపోతే నష్టంనకత్వం. కానీ న్యాయస్థానంలో ఋజువు కావాలి. ఏ విషయాన్ని ఋజువు చెయ్యగలవు?'

'ఇటువంటివిషయాన్ని నేను న్యాయస్థానంలో ఎలా చెప్పగలను? మొదటి రెండు విషయాలలో ఏదీ లేదు, కొద్దిగాకూడా నాకు తెలీదు. ఋజువు ఏముంది?' అనడిగింది బాధగా.

'అవును. అతను న్యాయస్థానంలో వాఙ్మూలం ఏమీ ఇవ్వడు. అప్పుడు తీర్పు ఒకేపక్షానికి చెందినది అవుతుంది.' కానీ దురాచారానికి, క్రూరత్వానికి సంబంధించినంతవరకు అతను నీ అలోపణలని సహించగలుగుతాడు. నువ్వు దరఖాస్తు పెట్టకపోతే అతను పెట్టుకుంటాడు. సాక్ష్యం తీసుకువచ్చేందుకు అతనికి ఏమాత్రం కష్టంగూడా కలగదు. నీ ప్రవర్తన చుంచదికాదనీ, పది తప్పదు సాక్ష్యాలని వ్యష్టించగలడు. కానీ ఇలా చేయటంవల్ల అతనికే అసక్తి కలుగుతుంది. అతను వస్తుంసకుడని అనిపించుకోవటంకన్నా పదిమందితో తిరిగేవాడుగా అనిపించుకుని

తన మొగతవంగురించి చెప్పించుకోవడానికి ఎక్కువ ఇష్టపడకాడు. ఇప్పుడు తను చేస్తున్న పనేమిటి ?

‘బహుశా వివిమా ప్రొడ్యూసర్ గా పని చేస్తున్నాడు. నటి పహాడన్ సహాయంతో ఏదో వివిమా విర్మిస్తున్నాడని వార్తాపత్రికల్లో ప్రచురికమైంది.’

‘ఏ నటిని చిక్కులలో పడేయటం లేదుకదా ?’

‘ఏదై నా జరగచ్చు.’

‘ఇదే అనయవిషయం. తనదానికి ఏ అడ్డంకి లేకుండా చేసుకోవాలనుకుంటాడు. అతను విధానాలు కోర్కెలైతే ఈ ఏర్పాట్లన్నీ అతనే చేయాల్సి వుంటుంది. ‘ఈ జీవితం నీకు సహింసరానిదిగా వుండి, నాకూ సహింసరానిదిగా వుండి. మనం బాధా-భర్తలలాగా జీవితాన్ని గడపటంలేదు. నీమీద కట్టుబాటు ఎందు కుంటుంది ?’ అని అతను వ్రాశాడు. కానీ ఇందులో అతని స్వప్రయోజనం. ఏదో పన్నాగం తప్పకుండా వున్నాయి. అతను స్వయంగా నీ దరఖాస్తు పెట్టాలని. అందుకు కావంపిన సాత్త్వికచేర్లు వ్రాయాలని సుప్రసిద్ధ కోరు. జాగ్రత్త! నువ్వు నీ చేత్తో వ్రాపిమటకూ ఏదీ ఇవ్వద్దు. చూడు, అతనుగూడా ఉత్తరంమీద సంతకం చెయ్యలేదు.’

‘అవును.’

‘దీనితర్వాత ?’ భూషణ్ గొంతు మారిపోయింది. అతను మనోరమమీద చెయ్యి వేశాడు

మనోరమ గట్టిగా విట్టార్చింది. ఆమె కళ్ళు మూసుకుపోయాయి. ఆమె తం భూషణ్ భుజాలమీదకి వాలిపోయింది.

‘మాట్లాడ వేం ?’ భూషణ్ అదైర్యంగా అడిగాడు.

‘ఎందుకు ? ఇప్పుడేం తక్కువగా భాధ పెట్టావా ?’

భూషణ్ ఆమెముఖాన్ని తనవైపు తిప్పుకోవడానికి ప్రయత్నించాడు.

‘ఇంత వేగిరవదుతున్నావేం ?’ మనోరమ నవ్వింది.

భూషణ్ సిగ్గుపడ్డాడు.

సుతరీవాలా కేవలం తన జీవితంనుంచి, మనోరమ జీవితంనుంచి కృతక

వైవాహికబంధాన్ని దూరం చేయడంకోసం విడాకులు కోరుతున్నాడని భూషణ్ కు నమ్మకం కలగలేదు. సుతరీవాలా ఇంకో పెద్ద నాటకాన్ని నృప్తింపబోతున్నాడని అతనికి అనుమానంగా వుంది. వివిమాప్రపంచంతో సంబంధంవున్నవాళ్ళతో మాట్లాడినమీదట, సుతరీవాలా పహాడన్ పట్ల ఎక్కువ ఆసక్తి చూపుతున్నాడని తెలిసింది. పహాడన్ తోబాటు సాథులో వివిమా నిర్మిస్తున్నాడు. ప్రముఖులైన ఇద్దరు యాక్టర్లను తీసుకుని తన కంపెనీ నిర్మిస్తున్నాడనికూడా తెలిసింది. సుతరీవాలా మనోరమకు వైవాహికబంధననుంచి విముక్తి కలిగించడానికి ఎందుకు తొందర పడుతున్నారో భూషణ్ కు అర్థమయింది.

సుతరీవాలా వ్రాసిన ఉత్తరం చదివినతర్వాత, వేన్స్ క్రెడిట్ లోవున్న తన ఇంట్లో కాలుపెట్టడంకూడా మనోరమకు ఆసక్తికరమనిపించింది. ఆమె బోజనం చేయడానికి ఇంటికి తిరిగి వచ్చేడికాదు కానీ రాత్రి గడవటంకోసం ఆమె ఇంటికి రాక తప్పలేదు. రాత్రిపూట మరోచోట ఎలా వుండిపోతుంది? ఎవరైనా మంచి నడవడిగలప్రే రాత్రిపూట తన ఇంట్లోతప్ప వేరొకచోట ఎలా గడవగలుగుతుంది? ఆ ఇల్లు ఆమెది కాకపోవచ్చు కానీ ఆమె ఇల్లు ఇంకెక్కడ వుంటే? నమాజం దృష్టిలో అదే ఆమె ఇల్లు. విడాకులు తీసుకోవాలి అన్నభావంతో ఆమెకు ఆనమానం కలిగింది. అది వంశపారంపర్యంగా వచ్చే సంస్కారప్రభావమని ఆమె తనకు తాను నచ్చజెప్పుకునేది. చెడు సంస్కారములనుంచి విముక్తిపొందటం ఎంతైనా అవసరం కానీ ఇతరస్థ్రీలతో పోల్చిచూస్తే తనస్థితి దిగజారిపోయిన దవటంచేత ఆమెకు ఆనమానంగా తోచింది. 'నా అంతట నేనే వదిలిపెట్టేస్తున్నాను. అది తనతో తాను నచ్చజెప్పుకునేది. కానీ రెండవమాటవికూడా అలా విర్లక్ష్యంగా వదిలిపెట్టలేకపోయేది.

ఈ పహాడన్ ఎవరు? సుతరీవాలా విజన్వరూపంగురించి తెలుసుకుని వుండడు....నటి కదా. ఇద్దరుకూడా వరస్పరం తమ ప్రయోజనాలని పొందాలని తలపోసివుండచ్చు. భార్య-భర్తలలాగా వుండాలని ఉద్దేశపడికేమాత్రం ఇకవికీ ఏమీ లాభం కలగదు, అమె సుఖం పొందదు, ఆమెకుంది మనోరమ.

పహాడన్ బొమ్మలతోకూడిన పెద్దచిత్రాలు సగరమంతటిలోనూ అంటించబడివున్నాయి. శృంగారంతోవిండిన ఆమె పాటలుకూడా రికార్డులమీద అక్క-

తక్కుగా వివిసిస్తున్నాయి. కానీ మనోరమ ఆమెను సినిమాలో ఒక్కసారికూడా చూడలేదు. ఆమె బొమ్మలనుగూడా అంత సరికింపగా చూడలేదు. భూషణ్ ఎగతాళిగా అన్నాడుకూడా. 'చూస్తే సరి. మన వంశాబులోని ఏ కొంద్రప్రాతంనుంచి వచ్చిందో, ఎలా వుంటుందో.'

'దాననీ, మనం చూడటందేనికి?' అని మనోరమ మండిపడింది. 'కొంద్రప్రాంతంనుంచి వచ్చిన నీ ఆక్కయ్య ఆయ్యండప్పు. నువ్వు కొంద్రప్రాంతం వాడివి! వెళ్ళు. ఆమెను చూడు! నీ కొంద్రప్రాంతంవాళ్లు చాలా అందంగావుంటారు కదా. చాలా తెలివిగలవాళ్ళు కూడా! ఆ సోమామాత్రం ఏం తక్కువ!' అని వన్నే.

దోవలో రాక్షసాకారంలోవున్న సోమా బొమ్మ గోడమీద కనిపించగానే మనోరమ కళ్లు ఆ బొమ్మవైపు తిరిగేవి. 'అమెకోనని నువ్వే సరిపోయినవాడివి! నువ్వు 'ఆమె' చెప్పు కోయటం. ఆమె నీ చెప్పు కోస్తుంది. దీనితోబాటే నీకు తెలివవస్తుంది. వేవ్ క్రెడిట్ ను వదిలిపెట్టి ఆమె ఎక్కడికి వెళ్తుంది?' అని మనోరమ మనసులోనే అనుకునేది.

మనోరమ నిరుత్సాహపడేది. ఆవమానం. బహిష్కారంలో నిండిన విముక్తి హృదయంలో దాదాపు కలిగించకుండా వుండలేకపోయేది. ....నేను ఎక్కడికి వెడతాను అనుకునేది. పార్టీ ఆఫీసుకు వెడతాను; ఫుల్ పాత్ మీద పడుకుని విద్రపోతాను; లేకపోతే నన్ను పాదాబద్ధగర్హించి తోనెయ్యద్దని, ఎలా కావాలంటే అలా చేసుకోమని సుతరీవాలాతో చెప్పతాను! నేను నీదానీ. పతివ్రతయన దానీవి! ఆ ఆలోచన రాగానే రోడ్డుమీద ఉమ్మేర్చామన్నట్టిగా ఆమె హృదయం కరుడుగట్టేది.

సుతరీవాలా మనోరమవైపునుంచి ప్లీడరుద్వారా దరఖాస్తు తయారుచేయించాడు. సాక్షిగా ఇంటినాకరు పేరు ఇచ్చారు. దరఖాస్తులో సుతరీవాలామీద దురాచారం, దుర్మార్గం ఆరోపించబడ్డాయి. న్యాయస్థానంలో తేసు ఒకనెల వాయిదా పడింది. సుతరీవాలా తన విద్వేషిత్యం విరూపించుకునేందుకు అంగీకరించకపోయే వరకి న్యాయస్థానం పదిహేనురోజులు మళ్ళీ వాయిదా వేసింది.

మనోరమకు న్యాయస్థానానికి వెళ్ళడానికి చచ్చేంత పిగ్గవిపించింది. కానీ వేరే గత్యంతరంలేదు. న్యాయస్థానంలో తన దరఖాస్తును గురించి ఆమె రెండవసారి చెప్పాల్సి వచ్చింది. నౌకరు సుతలీవాన్ సాక్షిగా ప్రవేశ పెట్టబడ్డాడు. అతను వకీలు అడిగినదానికి మనోరమ చెప్పినమాటలనే కొంచెం ఇటూ-అటూమార్చి చెప్పే గాడు. స్థిరపడిపోయిన కుటుంబం నిడివడటం జడ్జిగారికి ఇష్టం లేదు. మనోసారి సుతలీవాలాకి వమన్ వంపించారు. సుతలీవాలా తన సాక్ష్యం వంపించాడు. అందులో అతను ఏవిధమైన విద్వేషిత్యాన్ని యిజావు చేసుకోవాలనుకోవటంలేదని వుంది. విడాకులు మంజూరు చేయబడింది.

మనోరమ న్యాయస్థానంలో సుతలీవాలానుంచి భరణంగా ఏదైనా ఇప్పించాలని ప్రార్థించలేదు. న్యాయస్థానమే ఆమెకు మూడువందలరూపాయలు నెలసరిగా ఇవ్వాలని సుతలీవాలాని అడగించింది. మనోరమ మళ్ళీ వివాహం చేసుకోకపోయినట్లయితే సుతలీవాలా ఆమెకు జీవితాంతం ప్రతినెలా మూడువందలరూపాయలు ఇవ్వాలి వుంటుంది.

కామ్రేడ్ నీతా మనోరమతోబాటు న్యాయస్థానానికి వెళ్ళింది. న్యాయస్థానం తీర్పువిని మనోరమకు దరఖాదారంనుంచి విముక్తి లభించినందుకు నీతా న్యాయస్థానంలోనే అభినందనలు తెలిపింది. మనోరమ సంకోచంతో మెదలకుండా వుండి పోయింది కానీ నీతా ఉత్సాహంగా హడావిడి చేసింది. పిగ్గవడుతున్న మనోరమ చెయ్యిపట్టుకుని నరానరి పార్టీ ఆఫీసులోకి తీసుకువెళ్ళి మనోరమకు విముక్తి లభించిందని అందరికీ తెలియపరిచింది. నీతా మనోరమని పట్టుకుని హడావిడిచేస్తుంటే కొత్తకోడలిచేత గృహప్రవేశం చేయిస్తున్నట్లుగా వుంది, మనోరమకూడా సంకోచంవల్ల కొత్తకోడలిగా పిగ్గతో ముడుచుకుపోయింది.

చాలామంది కామ్రేడ్లు తమవని వదిలిపెట్టి పిగ్గవల్ల ముడుచుకుపోయి వున్న మనోరమ చుట్టూచేరి విలబడ్డారు. ఉమేష్ మెద బాగా సాగింది. 'అయితే తర్వాత.... ఇప్పుడు' అన్నాడు బిగ్గరగా అతను ప్రేమతో దహించుకుపోతున్న వాడిలా ముఖంపెట్టి గుండెలమీద చేతులు వేసుకున్నారు

పారో ఉమేష్ భుజాన్ని గట్టిగా తోసి 'తప్పుకో, పిచ్చాడా' అని తిట్టింది.

'వివరికి ఎవరైనా ఆశపడచ్చు, ఎవరికైనా అవసరమవచ్చు.' అన్నాడు ముగర్.

'కాదు కాదు, ఈ తిరకాసేమీ కుదరదు. వియమం ప్రకారం స్వయంవరం జరుగుతుంది. మేం కూడా ధనుస్సు ఎత్తుకాం. వయసు మళ్లుకున్న ఈ నమయంలో ఒక్కసారి మా అదృష్టాన్ని పరీక్షించుకుంటాం' అంటూ క్రామేడ్ ఓకో తన పరిహాసానికి నవ్వుకుంటూ రంగురంగులజాట్లు చీల్చే నవ్వించుకున్నారు.

మినెన్ గోగరే ఈ కోలాహలానికి చికాకు పడింది. తనదోబులో కూర్చుని వుండే కళ్ళతోడు పైనుంచి ఉరిమి ఉరిమిచూస్తూ 'పని చేసుకునే పేరలో ఏమిటీ గల్లంతు?' అని అరిచింది.

భూషణ్, వీతా మనోరమని సెక్రటరీలగ్గరకు తీసుకువెళ్లారు. సెక్రటరీ కాగితాలపై నుంచి కళ్ళు పైకి తెచ్చారు. ముఖంలో చిరునవ్వు వ్యాపించింది. వీతా చెప్పేది వింటూ ఆయన అరచేతిలో పొగాకు ముక్కలు విద్దం చేసుకుంటున్నారు.

'మనోరమ ప్రజానాట్యసంఘంలో పనిచేసే అమ్మాయిలతో బాటాకాలిసి అందేలో వుండచ్చు. మిగిలిన అమ్మాయిలకో బాటా రోజూ డ్రెయిన్ ఎక్కి తన పనిమీద రావచ్చు' అన్నారు సెక్రటరీ.

'క్రామేడ్ చూడు ఈ పిచ్చివాన్ని! న్యాయస్థానం ఈమెకు ప్రతినెలా మూడువందల రూపాయలు భరణంగా ఇవ్వించింది. అది నేను తీసుకోనని అంటుంది. ఎందుకు తీసుకోమా.... అదగకపోయినా కోర్టు క్లస్టరులో ఎందుకు తీసుకోదు? ఆ దుర్మార్గుడిమీద ఇంకా ప్రేమ పోలేదా ఏమిటి?' అన్నది వీతా విగ్గరగా.

సెక్రటరీ పొగాకుపొడిని చిటికతో పట్టుకొని క్రింద సెలవి క్రింద నొక్కుకుని 'అంటే మాత్రం ఏమవుతుంది? ఈమెకు పార్టీ నెలకు 45 రూ. జీతం ఇవ్వాలి వుంది. ఈమె కయ్యేలరువులు. ఈమె అవాయంకూడా పార్టీదే అవుతుంది' అని ఆయన చర్ల దృష్టిని పనిమీద విమగ్నం చేశారు.

మనోరమ ఈ కోలాహలం నుంచి బైటపడి తన సామాను తెచ్చుకునేందుకు టాక్సీమీద చేప్పెట్రిడ్ వెళ్ళింది. సామాను తీసుకువచ్చిన తర్వాత గుర్తుకు వచ్చింది. భూషణ్ పార్టీకి సంబంధించిన కొన్ని రహస్యమైన కాగితాలని జాగ్ర

త్రగా దావమని ఆమెకు ఇచ్చాడు. వాటిని ఒక పెద్ద అల్మారాపెనుక దాచివుంచింది. వాటిని మరచిపోయి వచ్చింది. వెంటనే తిరిగి మళ్ళీ వెళ్ళింది.

పహాడన్ మనసులో మిసెస్ సుతలీవాలాని ఒకసారి చూడాలని కుతూహలంగా వుంది. కానీ ఇంత సక్కురమనితో పోట్లాడుతూవుండే ఆ స్త్రీ తనని చూడగానే ఏం తిడుతుందో, ఏం చేస్తుందోనన్న అనుమానంకూడా కలుగుతూ వుండేది. ఈ అనుమానంవల్ల పహాడన్ సుతలీవాలా ఇల్లు చూడాలన్న కోరికను గూడా చంపుకుంది. తనకు, మనోరమకు విడాకులు మంజూరయిందన్న వార్త సుతలీవాలాకు అందింది. అమ్మగారు తన పామాను తీసుకుని వెళ్ళిపోయారా లేదా అని సుతలీవాలా ఇంటికి ఫోన్ చేసి నొకడును అడిగాడు. అతను పహాడన్ ని తన ఇంటికి రమ్మని, తనతోకలిసి భోజనం చెయ్యమని బ్రతిమలాడాడు. పహాడన్ ఎప్పటినుంచో ఈ రోజుకోసం ఎదురుచూస్తోంది. ఆ సంతోషంలో ఆరోజు రిహార్సర్ ని సగంలో పిలిపిపెట్టి సుతలీవాలాతోకాటు మణిబార్హిరకు వెళ్ళింది.

సుతలీవాలా కారని ఇంటిపసారాలో అప్ప పహాడన్ కు చేయూకనిచ్చి కాకులోపించి దింపి పసారాలోపలికి తీసుకువెడుతూవుండగా మనోరమ కొన్ని కాగితాలు, పుస్తకాలు తీసుకుని ముందుగదిలోంచి వస్తూ కనిపించింది. ఇదేమిటి మళ్ళీ వచ్చిందా? అనుకున్నాడు సుతలీవాలా. మనోరమనుచూసికూడా చూడనట్లు వుండిపోయాడు.

ఆ జగదాలమారి ఇప్పుడుకూడా ఆక్కడే వుండనిమాసి పహాడన్ అనుమానంతో భయపడి, ఏమి చేయడానికితోచక అలాగే నిలబడిపోయింది. తనచేతిని సుతలీవాలా చేతినుంచి విడిపించుకుని ఆ స్త్రీనుంచి కళ్ళను తప్పించుకుంది. మనోరమకూడా వున్నచోట న్నబ్బారై నిలబడిపోయింది. పహాడన్ వైపు చూడగానే ఆశ్చర్యపడి ఒక్కసారిగా 'సోమా' అంది.

పహాడన్ ఆకస్మాత్తుగా విద్యుత్తస్ఫుర్నవల్ల ఉలిక్కిపడింది. మనోరమ వైపు చూసింది. మనోరమ సుతలీవాలాని లక్ష్యపెట్టకుండా ఆమెదగ్గరకు వచ్చింది.

పహాడన్ మనోరమని గుర్తుపట్టి వణికిపోయింది. మనోరమ ఇంకొక అడుగు ముందుకువేసి, పహాడన్ మెడనిచుట్టుకుని 'సోమా అక్కా!' అని పిలిచింది.

పహాడన్ కాళ్ళు తొట్రువడ్డాయి. మనోరమ ఆమెను ఊరడించడానికి ప్రయత్నించింది కానీ ఆమె గచ్చుమీద కూర్చుండిపోయింది, మూర్ఛపోయింది. మనోరమ గాఢావదించింది. తన చేతిలోవున్న కాకితాని, పుస్తకాని క్రింద ఒక వైపునపెట్టి పహాడన్‌ని లేవదీయడానికి ప్రయత్నించింది. సుకలీవాలా ముందుకు వచ్చాడు. అతను పహాడన్‌ని భుజాలదగ్గర, మనోరమ మోకాళ్ళదగ్గర పట్టుకున్నారు. ఇద్దరూ ఆమెను లేవనెత్తి లోపల మంచంమీద పడుకోబెట్టారు.

మనోరమ నొకడతోచెప్పి నీళ్ళు తెప్పించింది. పహాడన్ ముఖంమీద చల్లింది. వార్తాపత్రికతో ఏవరసాగింది. రెండవముషాలు గడిచిపోయాయి. పహాడన్‌కు తెలివితేడు. మనోరమ ఆలోచిస్తూ మంచంమీద ఒంగి కూర్చుంది. ఆమెకు సుకలీవాలా గొంతు వినిపించింది—'నువ్వు వెళ్ళు. నేను దాక్టర్‌ని పిలిపిస్తాను' అన్నాడు సుకలీవాలా.

మనోరమ సుకలీవాలావైపు చూడకుండా మంచంమీదనుంచి తప్పుకుంది. తన కాకితాని, పుస్తకాని తీసుకుని ఇంట్లోనుంచి వెళ్ళిపోయింది. 'సోమామే పహాడన్.... ఇంతమార్పు జరగటం సంభవమా? చూపి ఏముంది. మనిషికి విన్న రూపాలయినా ఉండవచ్చు. ఒకరోజున భూషణ్ కుక్కకి భయపడి పారిపోయి వణికిపోతున్నప్పటిలో సోమాని తనదగ్గరికి తీసుకువచ్చాడు. ఆమె దశవింగ్‌కోసం జన్మద్రాణం ఇచ్చేయడానికి సిద్ధపడేది. పోలీసు భద్రతలో ఆమె గర్భవిచ్చినం, బజారుకు వెళ్ళడానికి ఆమె భయపడటం. అన్నయ్య ఆమెకు చేసిన అన్యాయం, పెద్దనడినచేసిన దుండగం. ఇవ్వాళ ఆమె ప్రపంచాన్ని చూపి నవ్వుకోంది. తన కని తీర్చుకుంటోంది.... ఆమెకు సుకలీవాలావల్ల నుఖం కలుగుతుందా? ఇంత తెలివితేటలు గురి ఆయిందా?' ఆలోచిస్తూ మనోరమ తలవంచుకుని నడుస్తోంది.

మనోరమ అరుగుల అలవాటు ప్రకారం రోడ్డుమీద పడుకున్నాయి. కానీ అలా నడుస్తూ ఆమె బీచ్‌వైపు తిరిగింది; సముద్రపు ఒడ్డున కూర్చుని ఆలోచించ సాగింది—సోమామే పహాడన్. మనిషిని ఎవరన్నా ఆర్థం చేసుకోగలరా. గుర్తు వట్టగలరా?.... సూర్యాస్తమయం అయిపోయి చీకటి వ్యాపించింది. కానీ మనోరమ కూర్చునేవుంది.

ఈల శబ్దాన్ని విని మనోరమ వెనక్కి తిరిగిచూసింది. ఎవరో ఒక ఆకాశాయి ఆమెను చూసి ఈల వేస్తున్నాడు. తన గడియారం చూసుకుంది. ఎనిమిదిన్నర అవుతోంది. లేచి వేగంగా ఫ్రైండ్ హార్ట్స్ రోడ్డువైపు వెళ్ళిపోయింది.

పహాడన్ న్యూహతప్పి పడిపోయిన ఆరగంటతర్వాత డాక్టరు వచ్చాడు. పదిహేను నిమిషాలు ఉపచారం చేసినమీదట పహాడన్ కళ్ళు తెరిచింది. ఆమె ముఖం వాడిపోయి ఎండిపోయిన ఆకులా వచ్చగా వుంది. చందలమైన కళ్ళు తిప్పి నాలుగువైపులా చూసింది. డాక్టరువైపు తిరిగింది. ప్రశ్నార్థకమైనదృష్టితో సుతరీవాలావైపు చూసింది.

సుతరీవాలా నవ్వి. 'గాభరాపదకండి. ఈయన మన ప్నేహితుడు. ఇప్పుడు మీరు పూర్తిగా కులాసాగా వున్నారు' అన్నాడు.

డాక్టరు పహాడన్ కు వేదిపాలుగావి. టీ గావి ఇమ్మని. పూర్తిగా విశ్రాంతి విమ్మని పంహా ఇచ్చి వెళ్ళిపోయాడు. అతను వెళ్ళగానే 'ఆమె ఎక్కడుంది?' అని పహాడన్ అడిగింది.

'ఆమె అప్పుడే వెళ్ళిపోయింది' అని సుతరీవాలా పహాడన్ తలమీద చెయ్యివేసి 'మీరు మాట్లాడకుండా వదుకోండి' అని చెప్పాడు.

'ఎక్కడికి వెళ్ళింది?'

డాక్టరు పహాడన్ కోసం విద్రమాశ్రయ ఇచ్చివెళ్ళాడు. 'ఇప్పుడు వేదిపాలతో ఈ మండు తీసుకోండి. ఏమీ బాధపడకండి. బాధపడాల్సినంతవిషయం ఏమీ లేదు.' అన్నాడు సుతరీవాలా. పహాడన్ ఎక్కువ ఏమీ మాట్లాడలేదు. అందుచేత సుతరీ వాలా మంచందగ్గరనుంచి తప్పుకున్నాడు. అతనికి రెండుసార్లు పహాడన్ నెమ్మదిగా 'వినండి! వినండి! అని పిలిపటం వినిపించింది.

సుతరీవాలా పహాడన్ ను మాట్లాడే శ్రమనుంచి కాపాడడానికి లోపలకు రాలేదు. కానీ అతనుకూడా బాధతో విండిన ఆరాటంవల్ల జేబులో చేతులు పెట్టుకుని బాల్కనీలో ఇటూ అటూ వదార్లు చేస్తున్నాడు. పరిస్థితిని ఊహించడానికి ప్రయత్నం చేయసాగాడు....ఏళ్ళు ఇంతకుముందే. ఒకరికొకరు పరిచితులా:

అహుగా చిన్ననాటి ప్నేహితురాలు ఆయిందచ్చు. లేకపోతే బంధువులై వుండచ్చు
....పహాడన్ బాటుగా ఇంటానుంచి పారిపోయి వుండివుండచ్చు! ఏమైనా కావీ!
....ఇద్దరూ కలుసుకుంటే చునోరమ నన్నుగురించి ఏమని చెప్పకుంది? పహాడన్
అమె చెప్పింది నమ్ముతుందా, నేను చెప్పినది నమ్ముతుందా? ఈమెకోసం ఇంత
వరకూ నేను చాలా చేశాను. ఈ పిలిమావల్ల ఈమెకు చాలా దబ్బు వస్తుంది.
ఒక్క నెలరోజులలోనే ఆ విషయం తేలుతుంది....నేను అంతా నర్తకోగలను.
నా పరిస్థితిగూడా ఇప్పుడు బాగానే వుంది. ఈమెలోనూ, అవిడలోనూ తేడాకూడా
వుంది.

సుకరీవాలా ఆలోచిస్తూ ఇటూ అటూ తిరిగి లోపలికివెళ్లి చూశాడు. పహా
డన్ ముందువ్రాపంవల్ల విద్రపోయింది. అమె నుదురు తాకిచూశాడు. జ్వరం
వున్నట్లుగా అనిపించింది. పహాడన్కు రెండుగంటలకర్వాత మెళకువ వచ్చింది.
అమె సుకరీవాలాని 'ఇప్పుడు ఎన్నిగంటలయింది?' అనడిగింది.

'తొమ్మిదిగంట లవుతోంది. గాథరావడకండి, మీకు జ్వరంగావుందని
ఆర్కెట్ స్టూడియోకి పోను చేశాను. రాతేరనిగూడా చెప్పాను.'

'నేను మా యింటికి వెడతాను' అన్నది పహాడన్.

'ఇదికూడా మీ ఇల్లే. మీ ఒళ్ళు కొంచెం వేడిగా వుంది. ఈ పరిస్థితిలో గాలి
తగులుకుండేమోనని తయారవుతున్నాను. మీ కోసం నర్సుని పిలిపించనా?'

'వద్దు, నాకు బాగానే వుంది....మీరు విడాకులు కిసుకుంది ఈమెనుంచేనా?'
పహాడన్ సుకరీవాలా కళ్ళల్లోకిచూసి అడిగింది.

'అవును. అమె మీకెలా తెలుసు?'

పహాడన్ సుకరీవాలాప్రశ్నకు సమాధానం చెప్పకుండా 'పెళ్ళి ఎప్పుడు
జరిగింది?' అనడిగింది.

'మీకు ఇదివరకే చెప్పానుగదా, రెండు సంవత్సరా లయింది.'

'రెండు సంవత్సరాలక్రిందట జరిగిందా?' పహాడన్ ఆలోచించి, 'ఈవిడ
మీతో పోట్లాడుకూ వుండేదా?' అని అడిగింది.

'మీరేం బాధపడకండి' సుకరీవాలా పహాడన్ తలని చేత్తో నిమిరారు.

‘ఇప్పు దానిక ఇక్కడకు వస్తుందా?’

‘ఎప్పుటికీ రాదు. ఏం అట్లా అడిగారు? మీరు అవిదని కలుసుకోవాలనుకుంటున్నారా?’

పహాదన్ తలతిప్పి కాదండి.

పహాదన్ అందేలోపున్న తన ఇంటికి వెళ్ళిపోవాలనుకుంది. కానీ జ్వరం ఎక్కువగా వుండటంచేత పక్కటెడనుంచి లేవడానికి దాక్కరు అనుమతించలేదు. సుకలీవాలా ఆమెను వెళ్ళనివ్వలేదు. ఏమీ బాధపడదని మాటిమాటికీ దైర్యం చెప్పాడు. ‘కాదు, నేను సోమాని కాదు....నన్నిలా వుండనివ్వండి....నన్నిలా వుండనివ్వండి!....బరకత్ అనేవాళ్ళెవరూ నాకు లేరు!’ అని పహాదన్ జ్వరం ఉధృతలో కలవరిస్తుండగా విన్నారు సుకలీవాలా.

పహాదన్ తన గతజీవితాన్ని మళ్ళీ స్మరించడానికి ఇష్టపడటంలేదని అతను గ్రహించాడు. వాటివిగురించి తెలుసుకునేందుకుకూడా అతను కోరికను వెల్లడించలేదు. ఒకవేళ అవసరమైతే పహాదన్ నౌకరు బరకత్ ని అడిగి అన్నివిషయాల్నా తెలుసుకోవచ్చునని మనసులో అనుకున్నాడు.

* * *

పహాదన్ రాత్రంతా స్టూడియోనించి ఇంటికి తిరిగి రాకపోయేసరికి ఆమె ఇంట్లోని దాడి, వంటమనిషి భయపడ్డారు. వాళ్లు తమ భయాన్ని బరకత్ కు చెప్పారు. బరకత్ కూడా అనుమానపడ్డాడు. రాత్రిపూట ఎంత ఆలస్యమైనా మూడుగంటలయినా, నాలుగు గంటలయినా, పహాదన్ తప్పకుండా ఇంటికి తిరిగివచ్చేది. పహాదన్ గురించి తెలుసుకునేందుకు బరకత్ ఆర్కెబ్ స్టూడియోకి వెళ్ళాడు. రాత్రి పహాదన్ అనలు రానేలేదని అక్కడ తెలిసింది. జ్వరంగా వుండనిమాత్రం పోను వచ్చింది. స్టూడియోకి రాలేదు. అంతకు క్రితంరాత్రి పహాదన్ పని సగంలో వదిలేసి సుకలీవాలాతోబాటు వెళ్ళిపోయిందని అక్కడివాళ్లు చెప్పారు. బరకత్ కు అనుమానం కలిగింది. ‘ఇద్దరికీ బాగా స్నేహం కలిసింది, వెళ్ళి చేసుకుంటారా....’ అని అందరూ అంటూవుండేవాళ్లు. బరకత్ ఆలోచించాడు. ఒకవేళ సుకలీవాలా పహాదన్ ని లేపుకుపోతే తనగతి ఏమిటి? ‘మేము ఆ అమ్మ....కోసం ప్రాణాలకు తెగించాం. ప్రమాదాలని నెత్తిమీదకి తెచ్చుకున్నాం’ అనుకున్నారు.

బరకత్ సుతరీవాలా కార్యాలయం జాడతెలుసుకుని 'పోర్టు' వెళ్ళాడు. కార్యాలయం తలుపుదగ్గర ఆ-హి-పేవకు సంబంధించిన కావలాకాసే వహరా జవాను బరకత్ దుస్తులచూసి లోపలికి వెళ్ళబీయలేదు. 'అయ్యగారు ఇంకా ఇంటి నుంచి రాలేదు' అన్నాడు.

బరకత్ తన ఓర్పు కోల్పోయి విసుగ్గా కార్యాలయంముందు ఇటూ అటూ తిరగటం మొదలుపెట్టాడు. సుమారు ఒకగంటకన్నాక సుతరీవాలా నల్లరంగు కాదు వచ్చింది.

'వహాదన్ ఎక్కడుంది?' బరకత్ తత్తరపాటుతో సుతరీవాలాని పలక రించాడు.

కోపంతో నిండిన అతని ముఖాన్నిచూసి సుతరీవాలా, 'అమ్మగారి ఆరోగ్యం బాగలేదు' అన్నాడు.

బరకత్ రెండుచేతులు నడుంమీద పెట్టుకుని 'మేము ఆమెను ఇంటికి తీసుకు వెడతాం' అన్నాడు.

'ఇప్పుడు కాదు. దాక్టరుగారు ఎక్కడికి కదలద్దని చెప్పారు. మేము ఆమెను ఇంటిదగ్గర దిగబెడతాము, ఏమీ భయపడకు.'

బరకత్ సుతరీవాలా దోపకి అద్దునిబది మీరం మెలేస్తూ 'మమ్మల్ని మోనం చెయ్యాలని చూడకు, మా కంఠాతెలుసు. ఇంకొక ఉద్దేశంలో ఎప్పుడూ వుండదు. వహాదన్ ని నేను విభావేసి పెళ్ళి చేసుకున్నాను. మేము నీ గొప్పతనా న్నంతా బీపురుజో కుడిచి పారేస్తాం.' అన్నాడు. బరకత్ నోట్లోంచి సారావాసన వస్తోంది. కళ్లుగూడా ఎర్రగా వున్నాయి.

సుతరీవాలా తన వహరా జవానువంక చూశాడు. వహరాజవాను ముందుకి వచ్చి బరకత్ ని రెండుచేతులతో పట్టుకుని 'వెనక్కి తప్పుకో.' అని ఒకవైపుకి తోశాడు.

సుతరీవాలా కార్యాలయంలోకివెళ్ళి దాక్కున్నాడు. బరకత్ మీసాలు మెలేసుకుంటూ, '....చూస్తాను?' అని తిడుతూ వెళ్ళిపోయాడు.

వహాదన్ కు అకస్మాత్తుగా స్టూడియోలోనే చాలా జ్వరం వచ్చిందని, నాలు

గయదు రోజులలో ఇంటికి వస్తుందని, ఏమీ అంగారు పడవద్దని, సుతరీవాలా వహాడన్ ఇంటిదాటి, వంటమనిషికి కబురు వంపించాడు. వాళ్లు ఆతురతతో వహాడన్ కోసం ఎదురుచూస్తున్నారు. వహాడన్ కు జ్వరం వచ్చిందన్నవార్త బరకత్తు చెప్పి ధైర్యం కలిగించారు. కానీ బరకత్తు నమ్మకం కంగలేదు. సుతరీవాలా వహాడన్ ని రేపుకుపోయాడనీ, ఆమెను దాచేశాడని, అతనికి అనుమానం. అతని ఊహ ఏమిటంటే - బహుశా వీళ్ళు ఆమె రేపటానికికూడా వీలు కలగకుండా వుండేలా ఆమెను బాదించివుంటారు.

దానికి, వంటమనిషికి తమ యజమానురాలి జ్వరంగురించి వాధగా వుంది. బరకత్తు తనకున్న ఒకే ఒక్క ఆదావాన్ని ఎగరేసుకుపోయాడని కోపంగా వుంది.

మనోరమ కాండ్ - వీరనుంచి తిరిగి వచ్చేనదికి పార్టీ ఆఫీసునుంచి అంధేరీ వెళ్ళేవాళ్ళందరూ ఏడుగంటలబండి ఎక్కి వెళ్ళిపోయారని తెలిసింది. ఆమె ఒంటరిగా ఎక్కడికి వెళుతుంది? 'రెడ్-ప్లాగ్ హోల్'లో పారోదగ్గరే వుండిపోయింది. కొంచెం ఏడన్నా తిందామా అన్నద్యాపగూడా ఆమెకు లేదు. పారో అడిగినమీదట గుర్తుకు వచ్చింది. పారో ఆమెను ఒక ఇరానీ హోటల్ కు తీసుకువెళ్ళి కొంచెం తినిపించింది. మనోరమ ఇంకా సోమావిగురించి ఆలోచిస్తూనే వుంది.

మనోరమ విదాకులు తీసుకోవడంచేత తగిలినబాధవల్ల అలా వుందని పారో అనుకుంది. ఆమెను ఓవార్చింది. కొంత చివాళ్లు పెట్టింది.

మనోరమకు రాత్రంతా నిద్ర రాలేదు. ఆమె మెదలకుండా పడుతుంది. సోమా ధర్మకాలలో వాళ్ళబంగళాకు రావటం దగ్గరనుంచి లాహోర్ లో పెద్దవదిన, తల్లిగారు ఇంటినుంచి వెళ్ళగొట్టడంవరకు సోమాజీవితం, సోమాజీవితంలో మెల్లిగా వచ్చిన మార్పులు ఆమె స్మృతిలో తిరుగుతున్నాయి. ఇంతకుముందు ఆ మార్పులను స్పష్టంగా చూడలేకపోయింది. భూషణ్ చివరిసారిగా లాహోర్ వచ్చినప్పుడు మనోరమ సోమాని అతని ఎదుటికి పిలిపించి కూర్చోబెట్టింది. అతను సోమాని గుర్తువట్టలేకపోయాడు. వెళ్ళేటప్పుడు అన్నాడుకూడా, ఇప్పుడు ధనసింగ్ వచ్చినా కూడా ఈమె అతనితో కలిసి వుండగలుగుకుండా! ఇప్పుడు మనోరమే స్వయంగా ఎంతమార్పు చూస్తోంది! ఆమెను వెంటనే గుర్తువట్టలేకపోయింది. అనాటి సోమా

ఈనాడు గోడలమీద చిరునవ్వు నవ్వే పహాడన్. రికార్డులమీద మధురంగా పాడే పహాడన్.

మనోరమ ఉదయం ఎనిమిదిగంటలకు పార్టీ ఆపిసుకు చేరింది. గతరాత్రి జరిగిన సంఘటనగురించి భూషణ్ కు చెప్పింది.

భూషణ్ ఆశ్చర్యంతో కనుబొమ్మలుముడిచి 'ఏమనా! పహాడన్ సోమాయా!' అని అడిగాడు.

మనోరమ, భూషణ్ ఆ సాయంత్రం 'మన్ కా చోర్' సినిమా చూశారు. పహాడన్ పేరుతో నటిస్తుండగా సోమావి చూపి ఆశ్చర్యపోయారు. భూషణ్ తరుచు అంటావుండేవాడు—'మనిషికి ఎన్ని రూపాలైనా వుండచ్చు. ఎవరూ చెప్పలేదు.'

మనోరమ, భూషణ్ సినిమానుంచి తిరిగివస్తున్నారు. మనోరమ సుతరీ వాలా ఇంటిదగ్గర సోమావి కలుసుకున్న సంఘటనగురించి మళ్ళీ చెప్పటం మొదలు పెట్టింది. భూషణ్ మధ్యలో ఆసి, 'నువ్వు ఇది ఆలోచించు. ఒకవేళ ఇప్పుడు ధనసింగ్ తిరిగివచ్చి ఆమెను అట విలబడితే ఏం జరుగుతుంది?'

మనోరమ గట్టిగా ఓట్టార్చి, 'ఆ అమాయకురాలి తప్పేముంది?' అంది.

'తప్పు నెవరూ నహించరు, కానీ ఏం జరుగుతుంది?' అడిగాడు భూషణ్.

'అతిను రానేరదు.' మనోరమ మళ్ళీ ఓట్టార్చింది.

సోమా తన కూతురై నట్లుగానో, చెల్లెలై నట్లుగానో మనోరమ బాధపడ పోగింది. సోమా జీవితానికి స్వయంగా తనదే జవాబుదారీ అయినట్లుగా తోచింది. ఆమె ఎందుకు నృపహతప్తి పడిపోయింది? సోమావి కౌగలించుకుని ఓదార్చుదామని అనుకుంది. ఆమె మాటలు వినాలని కోరికగా వుంది. లాహోర్ లో ఇంట్లో వించి వెళ్ళగొట్టిన తర్వాత ఏం జరిగింది? ఇప్పుడు ఎలా గడుపుతోంది? దురదృష్ట వంతురాలి! చాలారకాలుగా మోసగింపబడింది, ఇప్పుడు రక్షించబడింది. సుతరీ వాలా ఎటువంటిమనిషి? ఆమెకు నేను చెప్పేస్తాను, అనుకుంది.

వేన్స్ క్రెడిట్ కు వెళ్ళి ఇదంతా తెలుసుకుందామని మనోరమ అనుకుంది. కానీ 'ఇక మీరు వెళ్ళండి.' అన్న సుతరీ వాలా మాటలు గుర్తుకు వచ్చాయి. అటు

వంటప్పుడు ఆమె అక్కడికి ఎలా వెళ్ళగలుగుతుంది. మనోరమ రెండసార్లు పేన్స్ క్రెడిట్ కు ఫోను చేయడానికి ప్రయత్నించింది కానీ సుకలీవాలా ఫోనుని ఏం చేశాడో ఏమో గంట మోగేదికాదు. సోమాని కలుసుకోవాలన్న ఆదుర్దాలో మనోరమ బొంబాయిలో ఆనవయంలో నడుస్తున్న పహాడన్ నటించిన సినిమా లన్నీ చూసేసింది. మనోరమ వివశురాలై సుకలీవాలాకు ఇంగ్లీషులో ఒక ఉత్తరం వ్రాసింది—

‘ప్రియమైన మిస్టర్ సుకలీవాలా.

పహాడన్ పరిస్థితి ఎలావుందా అని తెలుసుకోవాలని నాకు చాలా ఆడర్దగా వుంది. ఆమెకు ఎక్కువ కష్టం కలిగివుండదని ఆపిస్తున్నాను. నేను ఆమెను కలుసుకోవడానికి చాలా తహతహ లాడుతున్నానని ఆమెకు చెప్పండి. ఒకవేళ వంతుపమైతే నేనామెకు సహాయం చేద్దామనుకుంటున్నాను.’

మూడవరోజున సమాధానం వచ్చింది.

ప్రియమైన మనోరమా,

మీరు వ్రాసిన ఉత్తరానికి చాలా ధన్యవాదాలు. మీ పహాడన్ కులాసాగా వున్నారు. మీరు ఆమెనుగురించి ఏమీ బాధపడద్దు అని మీ ఉత్తరానికి ఆమె వివేదన. ఆమె దీనినే అమితమైన దయగా తలుస్తున్నారు ధన్యవాదాలు.’

మనోరమ మనసుకు దెబ్బ తగిలింది. ఇది సుకలీవాలా పన్నాగమే. కానీ సోమా ఇప్పుడు నన్ను కలుసుకోవటానికి ఇష్టపడివుండకపోవచ్చు. ఆమె పరిస్థితిలో ఎంత మార్పువచ్చింది.....స్వప్నహతప్తి ఎందుకు వదిలిపోయింది? ఏదైనా కానీ, ఆమె సుఖంగా, సంతోషంగా వుండాలి అనుకుంది. మనోరమకు సుకలీవాలా సమాధానంవల్ల ఎంత ఆవమానం కలిగిందంటే ఆమె భూషణ్ తోగూడా ఈ విషయంగురించి చెప్పలేదు, చర్చించలేదు.

పహాడన్ అందరిలోనే వుంటోందని మనోరమకు తెలిసింది. కానీ సుకలీ వాలా వ్రాసిన ఆ ఉత్తరం చదివిన ఆమెకు పహాడన్ ఇంటికి వెడదామని అనిపించ లేదు. సోమాయే ఇలా ఉత్తరం వ్రాయించి వుండచ్చు. దుఃఖపూరితమైన ఆ గడవిన స్మృతులనుంచి ఆమె దూరంగా వుండాలి అనుకుంటోందేమో! ఇందులో ఆమె

దోష మేముంది ; నేను ఆమెను ఎప్పుడూ ఏమాత్రం బాధపెట్టలేదు కానీ సమాజం ఎదుట ఆమె భయపడిపోయింది. తన కొత్తజీవితాన్ని ప్రాణాలు ఒడ్డితయినా కాపాడుకోవాలని ఆమెకుంటూ వుండివుండచ్చు. ఆమెకు గడచిపోయినదానివల్ల ఆనుమానం, భయం వుండివుండచ్చు.

ఉదయం అందేరిలో టీ త్రాగి కార్యాలయానికి వెళ్ళడం. మధ్యాహ్నపు భోజనం కమ్యూన్ లో, సాయంకాలంపూట ఏడుగంటల బండిస్కి అందరితో బాటు అందేరి రావడం - మనోరమ దినచర్య ఇలా వుండేది. భూషణ్ వి కలుసుకోవడానికూడా చాలా తక్కువనమయమే దొరుకుతూవుండేది. కానీ ఇద్దరూ దగ్గరగానే వుండేవాళ్ళు. సాయంకాలంపూట ఒకవేళ ఇద్దరూ గంటా, రెండుగంటలు కలిసివుండాలనుకునేటయితే మనోరమ తన బృందంనుంచి వెనుకపడేది. ఎవరూ ఏమనేవారుకాదు కానీ తోటివాళ్ళద్యాన అటువైపు తిరిగేసరికి మనోరమకు సంకోచం కలిగేది.

పార్టీకి సంబంధించిన శ్రీ పురుషులలో వరస్పరప్రణయం నడవడం లేదన్నమాట లేదు. మిత్రులందరూ వెంకటా, పార్వతి వివాహపు మిత్రులు తినడానికి ఆశురతలో కాడుకువివున్నారు. రమేష్, సుమతి మధ్యగూడా ప్రేమ నడుస్తూ వుండేది. ఇదికూడా అందరికీ తెలుసు. భూషణ్, మనోరమలగురించికూడా తమలో తాము మాట్లాడుకుని సంతోషపడేవాళ్ళు. కానీ యౌవనంలోవున్న శ్రీ పురుషుల విషయం వేరు. మనోంమ తమ పత్రికకు సహాయక అధ్యక్షురాలు. భూషణ్ గూడా అనుభవజ్ఞుడైన క్రామేడ్ గా ఎంపబడేవారు. ఒకవేళ జరిగితే వియమానుసారంగా పార్టీకి తెలియసరచి వివాహం జరుగుతుంది. విడాకులు తీసుకున్నవెంటనే వివాహం కూడా మంచిదిగా అనిపించదు. ఇంత తొందరగా మనోరమ హృదయంనుంచి ఆ సంఘటన దూరం కాలేకపోయింది. అప్పుడప్పుడూ ఆమె ఆలోచించేది. ఎంత యాతన అనుభవించి భూషణ్ న మీసాన్ని పొందగలిగింది. ఇప్పుడుకూడా హడావిడి పడటం దేనికి ? మళ్ళీ ఆ సుఖస్వప్నాన్ని ఆహించుకుని వణికిపోయేది .... అయ్యో, ఇంత తొందరగా ఎలా జరుగుతుంది ! అనుకునేది.

సహదన్ జ్వరం మూడవరోజు సాయంకాలానికి తగ్గిపోయింది. కానీ

సుతరీవాలా ఆమెను రెండురోజులు ఇంకా తనదగ్గరే వుండమని ఆపాడు. బరకత్ తత్తరపాటు, కోపంవల్ల ఆమెకు ఇంకొక మానసికమైనదెన్ని తగులుతుంటేమో నని ఆతను భయపడ్డాడు. పహాదన్ ను నెమ్మది పరచటంకోసం బరకత్ తన కార్యా లయందగ్గరకు వచ్చిన నంపుటనగురించి చెప్పాడు. పహాదన్ కు దానివల్ల ఏమీ ఆశ్చర్యం కలగలేదు.

‘ఆతను చాలా నీరుడు. ఏదైనా చేయగలడు. మీరు ఆతనినుంచి తప్పించు కుని వుండటం మంచిది’ అని పహాదన్ సుతరీవాలాతో చెప్పింది. ‘నువ్వేమీ వాడ వడకు. ఆతను మనల్ని ఏమీ చెయ్యలేడు. దానికి ఏర్పాటు చేస్తాను’ అని సుతరీ వాలా దైర్యం చెప్పాడు.

పహాదన్ అందరి తిరిగివచ్చి స్టూడియోకి వెళ్ళటం మొదలుపెట్టింది. సుతరీ వాలాని స్టూడియోలోనే కరుసుకుంటూవుంటే. లేకపోతే వేవ్ క్రెడిట్ కు వెళ్ళి తిరిగి ఇంటికి వెళ్ళేది. సుతరీవాలాని తన ఇంటికి రావద్దని చెప్పింది. అవసరమైతే పోనుచేసి మాట్లాడేవాడు.

పహాదన్, సుతరీవాలాలకు మధ్య బరకత్ అడ్డుగా విరిచిపెట్టాడు. ఇద్దరూ ఆతన్ని ఎలా తొలగించాలా అని ఆలోచిస్తూ వుండేవాళ్ళు. పహాదన్ ఆదుర్దా రుజ్జు సహించలేకపోతోంది. ‘గాఢలావడకు : కావాంసుకుంటే ఇతను జీవితాంతం జైలుకు వెళ్ళిపోతాడు. లేకపోతే అనంతమైన సముద్రం వుంది. ఇందులో బొంబా యుకిచెందిన లక్షలకొలది మనుషులవాలు అంతరించిపోయాయ’ అన్నాడు.

పహాదన్ ఒణికిపోయింది—‘వద్దు. ఎప్పుడూ ఇలా చెయ్యద్దు. తీసుకో వాల్సిందిపోయి ఇవ్వాల్సి వస్తుంది. మీమీదకి ఏవిధమైన ప్రమాదమూ రాకూడదు. నే నీలాగే వాగున్నాను’ అంది.

బరకత్ కోపం. తత్తరపాటు పెరుగుతూనే పోతున్నాయి. ఆతను ఇంకొక మిశ్రజ్ఞిపిలచి తనవెంట వుండకున్నాడు. కొత్తగా వచ్చేవాళ్ళని, వెళ్ళేవాళ్ళని ‘ఎవరు నువ్వు : ఎక్కడినుంచి వచ్చావ్ :’ అని అడుగుతాడు. సుతరీవాలా ఇంకెవరి చేతైనా నండేళం పంపిస్తాడని ఆతనికి అనుమానం. పహాదన్ కు ఈ అవమానం. వేరే గత్యంతరం లేకపోవడం అన్నివిధాలా సహించరానివై పోయాయి.

పునః పరిచయం

ధనసింగ్ ఆజాద్ హింద్ సేనకు సంబంధించిన అరవై అయ్యదుగురు పైచికులతోబాటు బాంకీపుర్ జైలునుంచి విడుదలయ్యారు. అతను క్షమార్పణ కోరలేదు. బలవంతంగా ఆజాద్ హింద్ సేనలో చేర్చారని ఫిర్యాదు చేయలేదు. అతనికి జీతం ఇవ్వటం విలిపివేళారు. విడుదలయినతర్వాత పాతికరూపాయలు మాత్రం రోజులయ్యికి దొరికాయి.

పాట్నా చేరినతర్వాత ప్రజలు ఆజాద్ హింద్ సేనకు సంబంధించినవాళ్ళకి పూజదండలువేసి స్వాగతం ఇచ్చారు. నభలో వాళ్ల వీరత్వంగురించి, త్యాగం గురించి పొగిడారు. సాయంకాలం కాంగ్రెసుతరపున ఆజాద్ హింద్ పైచికులకు విందు ఏర్పాటు చేశారు. మరునాడుకూడా రెండుపూటలా, ఇద్దరు పెద్దమనుషులు విందు ఏర్పాటు చేశారు. నభలలో ఆజాద్ హింద్ సేనకు సంబంధించిన వీరులను స్వాతంత్ర్యానికి మార్గదర్శకులుగా కొనియాడి ప్రశంసించారు.

ఆ ఆదరాన్ని, పొగడ్తలని ఎంటూ ధనసింగ్ వీరున్నంతకంటేందరగా వంజాబు, ధర్మశాలవెళ్ళి సోమాని వెతకాలని ఆలోచించాడు. ఇప్పుడుకూడా ఇంగ్లీషురాజ్యమే, ఇంగ్లీషురాజ్యానికి సంబంధించిన పోలీసులరాజ్యమే. అతను పేరు, వేషం మార్చుకుంటేనే వంజాబు, ధర్మశాల వెళ్ళగలుగుతాడు. ధనసింగ్ ముందు పాట్నాలోనే తనకోసం ఒక సురక్షితమైన స్థానాన్ని ఏర్పాటు చేసుకోవాలని విశ్రయించుకున్నాడు. తర్వాత మెల్లిగా కాంగడావెళ్ళి సోమాని తీసుకు రావచ్చును. కాంగ్రెసువాళ్ళ పరిపాలన వచ్చేసిందని ప్రజలంతా అంటువుండేవాళ్లు. కానీ అతనికి ఏమీ తేడా కనిపించలేదు. అతను విరుత్సాహంగా, ఎటువంటి స్వాతంత్ర్యం లేకుండా తనమంతటికీ లభించిందో, అటువంటిదే మనకూ లభించింది. అందరూ ఎలా కాలం గడుపుతారో, అలాగే మనంకూడా కాలం గడుపుదాము, అనుకున్నారు.

అహోనాథు, ఉత్పవారి సుదీగాలి తొందరగానే నమాప్రమయిపోయింది. తనని గౌరవించేవాళ్ళని, తనపైద శ్రద్ధపాపేవాళ్ళని సహాయం కోరుదామని ధనసింగ్ బయల్దేరాడు. దానందాసంలో తను సహాయం కోరబడలేదు. తనకి ఉద్యోగ

మేదైవా ఇప్పించమని కోరసాగాడు. గౌరవాన్ని, శ్రద్ధవి చూపేవాళ్ళు ఉద్యోగం కావిరోజుకూలి గానీ చూపించే జంజాటం కోరితెచ్చుకునేందుకు ఎవరూ విద్వపడ లేదు. 'నీ వూళ్ళోకి, నీ వూరి ప్రజలమధ్యకి వెళ్ళి, ఉద్యోగం వెతుక్కోవటం మంచిది. ఉద్యోగంలో ఎరుగున్నవాళ్ళు ఇచ్చే జామీను అవసరం ఉంటుంది. ఇక్కడ నీ ఇల్లా, వాకిలీగురించి ఎవరెరుగుదురు?' అని వాళ్ళన్నాడు.

ధనసింగ్ వారి ఆదరం, సత్కారాలు ఎంత విప్ర్రయోజనమో గ్రహించి విరాళ చెందాడు. తనివ్వుడేం చేయాలి? ఎరుగున్నవాళ్ళ కాంగడాలోనూ, ధర్మశాల లోనే వున్నారు కానీ అక్కడకు వెళ్ళేంతరైర్యం అతనికి లేదు. ఆ కష్టనమ యంలో అర్జునలార్ జ్ఞప్తికి వచ్చాడు.

ధనసింగ్ కాన్పూరు చేరాడు. కాన్పూరులో ఆ-హి-సేన సైనికులకు గౌరవం, సత్కారం, వాళ్ళు వుండటానికి ఒక కేంపు ఏర్పాటుచేయటం జరిగింది. ధనసింగ్ అక్కడకు వెళ్ళకుండా అర్జునలార్ జాడ తెలుసుకునేందుకు వరేద్ దగ్గర కమ్యూనిస్టుసార్తీ కార్యాలయానికి వెళ్ళి, గజేష్ వి కలిశాడు. గజేష్ అర్జునలార్ గురించి చెప్పాడు. అర్జునలార్ కాంగ్రెసుకు సంబంధించిన కొత్త ఎన్నికలలో విమగ్నుడై గ్రామాలలో తిరుగుతున్నాడు. ధనసింగ్ గజేష్ దగ్గరకు తిరిగివచ్చి ఉద్యోగంగురించి మాట్లాడసాగాడు. సాయంకాలం గజేష్ అతనికి సివిమా చూపి స్తానవి తీసుకువెళ్ళాడు.

కాన్పూరులో 'జర్తా హెంసలా' సివిమా ప్రదర్శింపబడుతోంది. ధనసింగ్ డిమాఫూర్ కేంపులో రెండు మూడుసార్లు సైనికుల సివిమాలు చూశాడు. ఆ-హి-సేనలో వున్నప్పుడూ, తర్వాత సుమారు ఒక సంవత్సరంవరకు కైలుకాంపులో అతనికి సివిమాలు చూపే అవకాశం లభించలేదు. అతను ఎంతో హుషారుగా సివిమా చూస్తున్నాడు. తెరమీద వహదన్ వి చూడగానే అతనికి పాకు తగిలినట్లుగా అనిపించింది. నందేహంతో కళ్ళు పెద్దవిచేసి మరీ చూశాడు. తర్వాత ఇంకా పరిశీలనగా చూశాడు. ఎడమవైపున బుగ్గక్రింద దవడమీద పుట్టుచుప్పగూడా స్పష్టంగా కనిపించింది. కంకంగూడా పూర్తిగా అదే.

సివిమాలో 'వహదన్ పాడింది...' సాసురీ తేరా బేటారీ, మేరే జోబన్ కో హాథ్ లగాయే.'

ఆ కంఠం సోమాదే అవి స్పష్టమయింది. ప్రశాంతంగా కూర్చుని పివిమా చూడగలగడం ధనసింగ్ కు సంభవం కాలేదు. తెరమీద గాయకుడు ఏకాంతంగా పున్నప్పుడు పహాడన్ వి తన చేతులలోకి తీసుకుంటున్నాడు. పహాడన్ పిగ్గువడి నవ్వుతుంది.

ధనసింగ్ తల తిరిగిపోయింది. ఒళ్ళంతా చెమట పట్టింది.

ధనసింగ్ వ్యాకులపాటుచూపి, 'ఏం జరిగింది? ఆరోగ్యం బాగాలేదా?' అనడిగాడు గజేష్.

ధనసింగ్ గట్టిగా విట్టార్చి, 'చాలా తలనొప్పిగావుంది' అన్నాడు.

పివిమా సగంలోవుండగానే గజేష్ అతన్ని లేపి తీసుకువచ్చేశాడు. ధనసింగ్ ఆ రాత్రి బోజనంగూడా చేయలేకపోయాడు. పార్టీ కార్యాలయానికివచ్చి చాపమీద పడుకున్నాడు.

'ఈ పివిమా ఎక్కడ తయారవుతాయి?' ధనసింగ్ గజేష్ వి అడిగాడు.

'ఈ పివిమా బొంబాయిలో విర్మించబడింది. ఎందుకు.....?' గజేష్ అడి గాడు. ధనసింగ్ ఏమీ సమాచారం చెప్పకుండా మౌనంగా వుండిపోయాడు.

గజేష్ తన ప్రక్క రెట్టించేసరికి ధనసింగ్, 'బొంబాయి వెళ్ళేదండి ఎన్ని గంటలకు బయల్దేరుతుంది' అనడిగాడు.

'ఉదయం పడకొండు, పడకొండున్నరగంటలకు. ఏం, బొంబాయి వెడదా మనుకుంటున్నావా? ఎందుకు?'

'ఆలోచిస్తున్నాను. బొంబాయి వెళ్ళడానికి ఎంతవుతుంది?' ధనసింగ్ అడిగాడు.

గజేష్ ఎంత ఐద్య అవుతుందో చెప్పి, 'బొంబాయిలో మీవా క్షేవరైనా వున్నారా?' అనడిగాడు.

ధనసింగ్ ఏమీ మాట్లాడలేదు. గజేష్ మళ్ళీ ప్రశ్నించాడు. 'ఏమీ మాట్లా డవేం.'

'తల నొప్పిగావుంది, విద్రవస్తోంది' అవిచెప్పి మౌనంగా వుండిపోయాడు

కానీ ఆలోచిస్తున్నాడు. ఒకే రంగు, ఒకే ఆకారం గలిగిన ఇద్దరు ప్రేమ వుండటం అరుగుతుందా? ఇదంతా చూడటానికేనా నేను హత్యలుచేసి నా జీవితాన్ని నాశనం చేసుకుంది!

ఒక పీటిమిందువు ఆగారమైన ప్రవాహంలోకివచ్చి కలిసి, తనదోవ వెతుక్కోవడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నట్లుగా ధనసింగ్ బొంబాయి ప్రజా-సముద్రం లోకివచ్చి కలిశాడు. బొంబాయిలో ఆకలికి కాదపెట్టుకునేందుకు సరిపోయేంత చోటుకూడా లేదు. ఎవరూకూడా ఆకలిపిగురించి పట్టించుకోలేదు. ఖాళీడుస్తులు ధరించి, వక్కచుట్టవి చంకలో పెట్టుకుని, విశాలమైన భవనాంక్రింద, వెడల్పుయిన రోడ్లమీద, ఎడతెంపులేని కార్లప్రవాహంలోనూ, పుట్టపాకమీద తోసుకునే ప్రజలలోనూ, సోమాని, పహాడన్ని వెతుకుతూ తిరుగుతున్నాడు.

పహాడన్ని ఎక్కడ వెతకాలి? ఎలా వెతకాలి? గోడలమీద సోమా నాట్యం చేస్తున్న బొమ్మలు, నవ్వేతున్న బొమ్మలు అన్నిచోట్లా ఆకలి పోషన చేస్తున్నాయి. చూడు, నేటిక్కడ వున్నాను! నేటిక్కడున్నాను! నన్ను పట్టకో! అని వెక్కిరిస్తున్నట్లుగా వున్నాయి. టీ దుకాణాంధగ్గర అనేకచోట్ల గ్రామఫోనులలో సోమా కంఠం వినిపిస్తోంది. 'కస్ గలే దాలో బహియా! మోరే సైయా! ఇన్ విది కరియే ప్రీతి' ఆమె అన్నివైపులనుంచి ధనసింగ్ వినిలిచి 'నేటిక్కడ వున్నాను, నేటిక్కడున్నాను, పట్టకో నన్ను!' అని నవ్వులు చేస్తున్నట్లుగా వుంది.

ధనసింగ్ దోవలో కొంతమంది పెద్దమనుషుల్ని అని 'అన్నా, పహాడన్ ఎక్కడ వుంటుంది?' అని అడిగాడు.

ధనసింగ్ ప్రశ్నకు కొందరిదగ్గరనుంచి సమాధానమే దొరకలేదు. కొందరు తమకు తెలిదంటూ చేతులు తిప్పారు. ఎంతోమంది నవ్వి పోషనచేశారు. చివరికి అతను ఫేర్ వాడీలోవున్న పినిమా హౌస్ దగ్గరకు చేరుకున్నాడు. సాయంత్రం ఆట ప్రారంభం అవడంతోంది. గోడలమీద, పెద్దపెద్ద చెక్కలమీద టరచాపులు చూస్తున్న పహాడన్ బొమ్మలు అంటించివున్నాయి. లోడు ప్రికర్లలో ఆమె పాటలు వినిపిస్తున్నాయి. పిళ్ళు సోమా నటించిన పినిమా చూపిస్తారు. పిళ్ళకి ఆమె వుండే చోటు తప్పకుండా తెలిపివుంటుంది అనుకున్నాడు ధనసింగ్. ఆ విషయం చాలా మందిని అడిగాడు, కొందరు నవ్వారు, కొందరు విసుక్కున్నారు.

'అరేయ్, పహాదన్ ఇల్లా కనుక్కువి ఏం చేస్తావు. ఇక్కడ అయిదవారం టిక్కెట్టు కొనుక్కువి రెండుగంటలు పహాదన్ తో ఆనందించి ఇంటికి వెళ్ళు' అన్నా దొకవ్యక్తి ధనసింగ్ తో. ఈ ఆనందంతో ధనసింగ్ కరీరంలో పాకు తగిలినట్లుగా అనిపించలేదు. పెడిమలు నొక్కుకుని మెదలకుండా విలబడి వుండి పోయాడు. అంతకన్నా ఇంకే ఉపాయం లేదు.

చివరికి ధనసింగ్ కు ఒక మంచిమనిషి కనిపించాడు. 'పహాదన్ అందేరిలో వుంటుంది' అని చెప్పాడు. 'చర్నారోద్ స్టేషనునుంచి బండి వట్టకో, నాలుగు పైసలలో అందేరి చేరగలుగుతావు.' అని ఆ మనిషి అతనికి అందేరికి వెళ్ళాల్సిన దోవగూడా చెప్పాడు.

ధనసింగ్ తన విశ్వయాన్ని వదిలిపెట్టలేదు. స్టేషనుకు వెళ్ళేదోవ అడిగి రైలులో కూర్చున్నాడు. అది నరసరమనేడనితో వస్తుంది. అగి విజయకముందే వెళ్ళిపోతుందికూడా. అందేరిదాటి వెళ్ళిపోవచ్చని ఆతను ప్రతి స్టేషన్ ని పరీక్షించగా చూస్తున్నాడు. పక్కస్టేషనులోనే అయివారుగురు యువకులు, ముగ్గురు పురుషులు మామూలు దుస్తులుధరించి తమలో తాము మాట్లాడుకుంటూవచ్చి ధనసింగ్ ఎక్కిన పెట్రెలోనే ఎక్కారు.

ధనసింగ్ కు అందులో ఒక యువతిముఖం ఇంతకుముందు దెక్కదో చూపినట్లనిపించింది. పరీక్షించగా చూశాడు. ముఖం చాలా మారిపోయింది. కానీ విశ్వయంగా మనోరమే, లాలాగారి కూతురు. బాగా నన్నబడిపోయింది. ముఖంమీద అలసట, వీరసం కనిపిస్తున్నాయి. బహుశా జ్వరవడి వుండచ్చు కానీ విరుత్తాహంగామాత్రం లేదు. ధనసింగ్ ధర్మశాలలో సోమాని వాళ్ళఇంట్లోనే వదిలివచ్చాడు. బహుశా వీళ్ళంతా బొంబాయి వచ్చేకారేమో అనుకున్నాడు. సోమా వీళ్ళ దగ్గరే సినిమాపని చేస్తూ వుండివుండచ్చు. అతనిహృదయం దడదడ లాడింది. మనోరమతో కలిసి తమ సోమాదగ్గరకు వెళ్ళచ్చు. మనోరమవైపునుంచి అతను కళ్ళు తప్పించలేదు. ఎక్కడైనా దిగిపోవచ్చు. అందేరిలో మనోరమ మిగతా మిత్రులతోబాటు బండి దిగిపోయింది. ధనసింగ్ గూడా దిగిపోయాడు. మనోరమని విలపడానికి అతనికి దైర్యం కలగలేదు. మిగతా ఆడపిల్లలతో మాట్లాడుతూ వెరు

తున్న మనోరమచెనకే అతను నడవసాగాడు. ధనసింగ్ వాళ్ళవెనుకనే స్టేషను వంతెనగూడా చాటాడు. పేషెనుకు దగ్గరగావున్న బస్టివిదాటి వాళ్ళు ఓ బంగళా లోకి వెళ్లారు. మనోరమ లోపలకు వెళ్ళిపోయింది. ధనసింగ్ బంగళా వసారా అరుగుక్రింద నిలబడి నాలుగువైపులా సోమాకోసం వెతుకుతూ వుండిపోయాడు. ఎవరూ అతన్ని అడ్డగించలేదు. కానీ సోమా ఎక్కడా అతనికి కనిపించలేదు.

ధనసింగ్ వసారాలో ఒక వ్యక్తి విచూపి పిలిచాడు. 'కొంచం సోమాని పంపించండి' అన్నాడు.

'ఏ సోమా?' ఆ వ్యక్తి ఆశ్చర్యంగా అడిగాడు.

'సోమా, పహాదన్.'

'పహాదన్? ఇక్కడ పహాదన్ లేడు. అటు రెండోవైపుకి వెళ్ళు' అని ఆ వ్యక్తి లోపలకు వెళ్ళిపోబోతూవుండగా ధనసింగ్ మళ్ళీ పిలిచాడు. 'మనోరమ అక్కగారిని పిలు.' అన్నాడు.

'మనోరమనా.... ఏ పేరేమని చెప్పను?'

ధనసింగ్ జంతుకూ తనపేరు చెప్పాడు.

మనోరమ వచ్చింది. గాభరాపడినట్లుగా వుంది. విశ్లేష్టమాలయింది. బాగా పరిశీలనగా ధనసింగ్ వైపుచూపి గుర్తు పట్టింది. కానీ ఏమీ మాట్లాడలేకపోతోంది.

ధనసింగ్ నెమ్మదిగా అనుమానంగా 'సోమా....' అన్నాడు.

మనోరమ చేత్తో సాంజ్జుచేసి అతన్ని లోపలికి తీసుకువెళ్ళింది. గచ్చుమీద వరదిన జంపభాణామీద ధనసింగ్ ని కూర్చోబెట్టి, అతనికి దగ్గరగా కూర్చుంది. 'నువ్వు ఇప్పటిదాకా ఎక్కడున్నావు?' అనడిగింది.

ధనసింగ్ విస్మయకోచంగా క్లుప్తంగా అంతాచెప్పి. 'సోమా ఎక్కడుంది?' అని మళ్ళీ అడిగాడు.

మనోరమ అతనిప్రశ్నకు సమాధానం చెప్పకుండా 'కొండప్రాంతం వెళ్ళావా?' అని అడిగింది.

ధనసింగ్ తలతిప్పి వెళ్ళలేదని చెప్పాడు.

'లాహోర్ వెళ్లవా?'

ధనసింగ్ తలతిప్పి వెళ్ళలేదని చెప్పాడు.

మనోరమ ఆలోచించి 'పివిమామాపి ఆమెకాద కవిపెట్టావా?' అంది.

'అవును.....ఆమెకు కొంచెం తెలియపరచండి' ధనసింగ్ దైర్యంగా గారి పీల్చాడు.

మనోరమ అకనడిగివప్రశ్నకు సమాధానం ఇవ్వకుండా, 'విను ధనసింగ్, అప్పటినుంచి చాలావిషయాలు జరిగాయి. నేవిప్పుడు కమ్యూనిస్టుపార్టీలో ఒక వక్రతిలో పని చేస్తున్నాను. నేను లాహోర్ వెళ్ళి చాలాకాలమయింది. అక్కడి విషయాలేమీ నాకు తెలీదు' అని చెప్పింది. ధనసింగ్ కు ఈ మాటలన్నీ అవసరం అని ఆమెకు తెలుసు.

'సోమా లాహోర్ లో మాదగ్గరే వుండే. ఇప్పుడు ఇక్కడే బొంబాయిలో వుండి, క్రామేడ్ భూషణ్ ని ఎరుగుచువుకా, విన్ను ఆయనే ధర్మకాల తీసుకు వచ్చారు.'

'అవునండి.'

భూషణ్ ఇప్పుడు ఇక్కడే వున్నారు. సోమా ఇల్లు బహళా ఆయనకు తెలిసివుండవచ్చు. ఈరోజు ఇక్కడ వుండు, రేపు విన్ను ఆయనదగ్గరకు తీసుక వెడతాను. నువ్వు తోజనం చేశావా?'

ధనసింగ్ తినలేదని తలతిప్పాడు.

'వుండు' అని మనోరమ లోపలి వెళ్ళిపోయింది. తిరిగివచ్చి ధనసింగ్ ని లోపలికి తీసుకువెళ్ళింది. చాలామంది మగవాళ్లు, ఆడవాళ్ళు చాపరిమీద కూర్చుని తోజనం చేస్తున్నారు. ధనసింగ్ ను వాళ్ళతోబాటు కూర్చోబెట్టింది.

మనోరమ ధనసింగ్ పడుకోవటానికి ఒక జంపఖాతా, దుప్పటి ఇచ్చింది. రోజంతా అలసిపోయివున్న ధనసింగ్ వపారాలో పడుకోగానే నిద్రపోయాడు. మనోరమ మిగతా ఆడవాళ్ళతోబాటు లోపల పడుకుంది. గదిలో దీపం ఆర్పేపని తర్వాతగూడా తన దోమతెరలోపల చాలాసేపటివరకూ కళ్ళు తెరుచుకునే పడు కుంది.

మనోరమ మరునటిరోజు ధనసింగ్ ని వెంటబెట్టుకుని పార్టీ కార్యాలయంలో భూషణ్ దగ్గరకు వెళ్ళింది. పోమాకోసం ధనసింగ్ వదే తీవ్రమైన ఆవేదన స్పష్టంగా కనిపిస్తోంది. ఇద్దరూ బాధపడుతూనే వున్నారు. కానీ ఏం చేయగలరు :

భూషణ్, మనోరమా ఇద్దరూ ఇంగ్లీషులో మాట్లాడుకున్నారు. ధనసింగ్ అనుమానంగా కాస్తేవు ఒకళ్ళవైపు, కాస్తేవు ఇంకొకళ్ళవైపు చూస్తూ వుండి పోయాడు. ధనసింగ్ ని సోమాదగ్గరకు తీసుకువెళ్ళటం మంచిదికాదని ఇద్దరి అభిప్రాయమూ, కానీ అతనికోరిక విరాళరించడానికి వాళ్ళమనసు ఒప్పుకోవడం లేదు. ధనసింగ్ తో ఏం చెబితారు : 'ఆమె నన్ను చూసి స్పృహతప్పిపోయింది కదా. ఇతన్ని చూస్తే ఆమె పరిస్థితి ఏమవుతుంది?' అన్నది మనోరమ భూషణ్ తో.

భూషణ్ ధనసింగ్ కు తెలియజెప్పారు—'నువ్వు ఆమెను వదిలిపెట్టి వెళ్ళి పోయేనరికి ఆమెకు ఏమీ ఆధారంలేకుండాపోయింది. వాళ్ళమో ఆమెను అసక్తి పాలుచేసి ఇంట్లోంచి వెళ్ళగొట్టేశారు. నీకు తెలుసు, యౌవనంలోవున్న ప్రితి ఎవరి ఆధారం లేకపోతే ప్రపంచం ఆమెవెనుక పడుతుంది. నువ్వు వున్నప్పుడే ఆమెను చాలామంది బాధపెడుతూ వుండేవాళ్ళు. నువ్వు వెళ్ళిపోయినకర్వాక ఆమె పరిస్థితి ఎలా అయివుంటుంది? తిండి-బట్టకోసం ఇబ్బందిపడింది. వుండటానికి చోటలేదు. అందరిచేత ఎదురుదెబ్బలు తింటూవుండేది. ప్రతివాడిచేతిలోకి అమ్ముడు పోతూవుండేది. ఆమె ఇప్పుడు ఈపని చేసింది. ఆమెకు ఇప్పుడు చాలా పేరుంది. ఒక లక్షైతికానికి ఆమెపెళ్ళ జరగబోతోందని విన్నాను. అలోచించు, నువ్వు వెడితే ఆమెపరిస్థితి ఏమవుతుంది? ఆ అమాయకురాలు ఇప్పుడు ఏం చెయ్యగలుగుతుంది? ఆమెకు నీగురించి ఏమీ తెలియలేదు. ఆమెకు కొంచెం ఆశ కలిగించడానికి నువ్వు కనీసం ఒక్క ఉత్తరంగూడా ఎప్పుడూ వ్రాయలేదు. ఆమె ఏం చేస్తుంది? ఆమె దేనున్నా దోషముందని చెప్పగలమా?' అన్నాడు భూషణ్.

ధనసింగ్ కళ్ళు ఎర్రబడ్డాయి—'ఆమె వుండేదెక్కడో మీరు నాకు చెప్పండి. నే నొక్కసారి ఆమెదగ్గరకు వెడతాను. ఆమెను ఒకసారి తప్పకుండా కలుసుకుంటాను.'

'లాభమేముంది? నీకు బాధగా వుంటుంది, ఆమెకు బాధ అనిపిస్తుంది. ఆమె దిగులుతో విషం తీసుకుంటుంది, నువ్వు ఇలాగే జరగాలని కోరుకుంటున్నావా?'

ధనసింగ్ ఎంతో తత్తరపాటు పడ్డాడు. 'మీకు తెలుసు, నేనామెకోసం ఏమి చెయ్యలేదు; ఉద్యోగంనుంచి వెళ్ళిపోయాను, జైలులో గడిపాను, హత్య చేశాను, మళ్ళీ జైలుజీవితం గడిపాను. అడ్డమైన గడ్డి తిన్నాను, మళ్ళీ జైల్లో పడ్డాను, అమె నాకు ఏం జవాబు చెపుతుందో చూస్తాను.'

మనోరమ భూషణ్ కు ఇంగ్లీషులో ఏదో చెప్పింది—'ఈ మనిషి ఇప్పుడు కూడా అమెను ఎంత ప్రేమిస్తున్నాడు! ఒకరోజున సోమాకూడా ఇతనికోసం ప్రాణా లివ్వడానికి సిద్ధపడేది. వేరేగత్యంకరంలేక అమె ఇదంతాచేస్తూ వుండివుండ వచ్చు. అమెమనసులో ఇతనిమీద ప్రేమ ఇంకా మిగిలివుంటే ఇతనికోసం అప్పి వదిలిపెట్టగలుగుతుంది. ఇతను మళ్ళీ వారకటం సోమా అన్నింటికన్నా గొప్ప సౌభాగ్యమని తలచగలుగుతుంది. మువ్వ వీళ్ళమార్గంలో ఆర్దుగా ఎందుకు విరిచుకున్నావ్?' మనోరమ గుక్క తిప్పకోకుండా చెప్పేసింది.

భూషణ్ పెదవులుకారికి విరసనభావంతో తల తిప్పాడు.

'చివరికి ఈ మనిషికి నువ్వు ఇంక మోరమైన అన్యాయం ఎందుకు చేస్తున్నావు; ఇతనికి ఒక అవకాశం ఇవ్వు.' అన్నది మనోరమ బాధపడుతూ పట్టు దంగా.

భూషణ్ మనోరమచూపుల్ని తప్పించుకుని, 'చివరకు జరిగేపరిణామికి నువ్వు బాధ్యత వహిస్తావా?' అన్నాడు.

'అలాగే' మనోరమ అంగీకరించింది. 'కానీ నేను చెప్పేది, నువ్వు ఇతనితోబాటు వెళ్ళు. ఏదైనా జరిగితే నువ్వు చిట్టిపిరి సరిదిద్దగలుగుతావు. నువ్వే 1941 వ సం॥ లో వీళ్ళని కడిపావు.'

భూషణ్ కు ఇష్టం లేకపోయినాకూడా మర్యాదనూం రెండుగంటలంతర్వాత ధనసింగ్ ని తీసుకుని అందరికీ వెళ్లాడు.

నుతలీవాలా పహాడన్ ని రేపుకుపోవడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నాడని, అజాద్ హింద్ సేనకు సంబంధించిన తన పహారాజవాబుతోచెప్పి తనని కొట్టించడానికి వన్నాగం పంపుతున్నాడని, బరకత్ కి అనుమానంగా వుంది. అంచేత

బరకత్ అమీన్ విపిలించి అందరిలోని బంగళాలో తనతోబాటు వుండేలా ఏర్పాటు చేశాడు. తనకి విషం పెట్టకుండా వుండటానికి వహాదన్ ఇంట్లో తోటనం చేయటం గూడా మానేశాడు. బరకత్ గాని, అమీన్ గాని, ఎవరో ఒకళ్ళు ఎప్పుడూ ఇల్లు కాపలా కాస్తున్నారు.

అమీన్ జాగ్రత్తకోసం, వసారాలో ఒకమూల మంచంమీద కూర్చుని వున్నాడు. నైనికులదుస్తులలో ఒకవ్యక్తి, మామూలు ఐదరుదుస్తులలో ఒకవ్యక్తి బంగళాలోపలికి వస్తుండగాచూసి ఒక్కసారి ఉలిక్కిపడ్డాడు.

భూషణ్ అమీన్ ని పిలిచి, 'తమ్ముడూ, మిన్ వహాదన్ ని కలుసుకోవాలి' అనడిగాడు.

'వచ్చావులే పెద్ద గొప్పవాడివి కలుసుకోవడానికి. జాగ్రత్త, వెనక్కితీరిగి వెళ్ళిపో!' అని హెచ్చరించాడు అమీన్.

ఒక అనాగరికుడైన మనీషి భూషణ్ ని అచుర్యం చేయడంచూసి ధనసింగ్ ముందుకువెళ్ళి 'నోరు జాగ్రత్తగా పెట్టుకుని మాట్లాడు!' అని గద్దించి వసారా ఎక్కాడు.

అమీన్ దగ్గరే పడేసివున్న కర్రతీసుకుని మంచంమీదనుంచిలేచి నిలబడ్డాడు. 'బరకత్, తొందరగా రా!' అని పిలిచాడు. ముందుకువచ్చి తన చేతిలో ఒకర్రని ధనసింగ్ వక్షస్థలంమీదపెట్టి తోసి, 'వెనక్కి తప్పుకో!' అన్నాడు.

ధనసింగ్ ఒకచేత్తో కర్రలాక్కుని, రెండోచేత్తో కోవంగా అతని కఱక మీద గట్టిగా కొట్టాడు. అమీన్ శరీరం తిరిగి, కాళ్లు తడబడ్డాయి. ఆ దెబ్బతో కుప్పలా కూలిపోయాడు. తం గమ్మకి తగలడంతో 'చంపేశాడు, చంపేశాడు!' అని విగ్గరగా అరిచాడు.

భూషణ్ రెండు మూడడుగులు వెనకాల వున్నాడు. అతను ధనసింగ్, అమీన్ లను కాపాడడానికి ముందుకు దూకగానే ఎడమవైపునుంచి బరకత్ బయటకు వచ్చాడు. తన మిత్రుణ్ణి కొట్టిపడేయటంచూసి అతను తన ఇంగీలోంచి ఒక ఏదికత్తి బయటకుతీసి ధనసింగ్ మీద విరుచుకువడ్డాడు. ధనసింగ్ అతనిచేతిని

అపరాధికి గచ్చుమీద తాళాడు. ఐరకత్ రససింగ్ మీద కత్తికో దెబ్బతీశాడు. భూషణ్ మధ్యలో రావడంవల్ల ఆ కత్తి భూషణ్ భుజానికి తగిలింది.

ధనసింగ్ తప్పించుకుని లేచినిలబడి క్రరతీసుకుని ఐరకత్ మీదకు దూకాడు కానీ భూషణ్ భుజంనుంచి రక్తం కారుతుండగా చూసి పట్టబడిపోతానేమోనని భయపడి ఐరకత్ పారిపోయాడు.

ధనసింగ్ భూషణ్ కు నహాయం చేయడంకోసం ఒంగారు. కత్తి గుండెకు పైభాగాన భుజంమీద నాదుగు అంగుళాలలోతుకు దిగబడింది. చాలారక్తం కారి పోయింది. పహాడన్ దాది పోట్లాటవిని బయటకు వచ్చింది. రక్తంచూసి ఆమె దిగ్గరగా ఆరిచింది. దాది కేకలుపని పహాడన్ బయటకువచ్చింది. ఒకవ్యక్తిని పైకికదుస్తులలో చూసి, ఇంకొకవ్యక్తి రక్తంలోపడి తన్నుకోవడంచూసి ఆమె రంగు మాడిపోయింది.

ధనసింగ్ భూషణ్ గాయంమీద చేతివిపెట్టి రక్తం అపరాధికి ప్రయత్నం చేస్తున్నాడు. రక్తం బాగాకారి ప్రవహించడంచేత భూషణ్ తం తిరిగిపోతోంది. అతను ప్రంథాన్ని ఆధారంగా చేసుకుని కూర్చున్నాడు.

భూషణ్ పహాడన్ కంగారుచూసి, 'సోమా, కంగారుపడకు, నువ్వు గుర్తు పట్టలేదా?... నేను భూషణ్ ని, ఇతను ధనసింగ్' అన్నారు.

పహాడన్ ఆధారంకోసం రెండుచేతులతోనూ తలుపును గట్టిగా పట్టుకుంది. ఊపిరి వేగంగా పీల్చడంవల్ల హృదయం వేగంగా కొట్టుకుంటోంది.

లోపలిగదిలో తెరిపోను మ్రోగుతున్నధ్వని వినిపించింది. గంటమ్రోగటం ఆగిపోయినతర్వాత, దాది పహాడన్ ని పిలిచి, 'అమ్మగారూ, అయ్యగారు పిలుస్తున్నారు' అంది.

పహాడన్ కంగారువల్ల స్తబ్ధురాలై వుండటంచూసి దాది పోనులో 'అయ్య గారూ, ఐరకత్ బంగళాదగ్గర ఎవరో హత్యచేసి పారిపోయాడు. అమ్మగారు చాలా కంగారుపడుతున్నారు' అని చెప్పింది.

'ఇతను ధనసింగ్, సోమా!' భూషణ్ తాదగా పున్నప్పటికీ నవ్వరానికి ప్రయత్నించాడు.

ధనసింగ్ కళ్ళు బాగా పెద్దవిచేసి సోమావైపు చూస్తున్నాడు.

సోమాచూపు నేలమీద వుంది. ఆమెహృదయం ఇంకా వేగంగా కొట్టుకుంటోంది. కలుపును ఇంకా గట్టిగా పట్టుకుంది.

'గుర్తు పట్టలేదా సోమా?' భూషణ్ మళ్ళీ అడిగాడు.

సోమా భూషణ్ వైపు తిరిగి. 'మీరు నా వెనక ఎందుకు వడ్డారు? నేను సోమావి కాదు. నేను సోమావి కాదు.' అంది. ఆమెకళ్ళు ఎర్రబడ్డాయి. బుగ్గల మీదకు రెండు కప్పిటిబొట్లు జారాయి.

'అవును. విజయం చెప్పుతున్నావు. నువ్వు సోమావి కాదు.' భూషణ్ స్వరంలో దాదా వింటివుంది.

పహాడన్ రోపలికి వెళ్ళడానికి వెనక్కి తిరిగింది.

'మిస్ పహాడన్' భూషణ్ మళ్ళీ పిలిచాడు. 'ఈ దుర్బలన నీ ఇంటిదగ్గర జరిగింది. నువ్వు అనవసరంగా కష్టాల్లో పడతావు. నువ్వు కారు ఇచ్చేటట్లుయితే ఈ మనిషి నన్ను హాస్పిటల్ కు చేరుస్తాడు' అన్నాడు.

'కారు తీసుకువెళ్ళండి' అనిచెప్పి పహాడన్ గోడవి ఆదారంగా తీసుకుని రోపలికి వెళ్ళిపోయింది.

ధనసింగ్ దాచి, 'కారు ఎక్కడుంది?' అనడిగాడు.

దాచి దైర్ఘ్యం కారు తీసుకురావడంకోసం పిలిచింది.

ధనసింగ్ భూషణ్ వి పట్టుకుని కొడుకోసం ఎదురుచూస్తూ విలవిలపున్నాడు. అదేసమయంలో ఒక పెద్ద నల్లరంగుకారు బంగళాలోకి వచ్చింది.

సుకలీవాలా కారుదిగి వెంటనే ఆ సంఘటన జరిగినవైపుచూసి రోపలికి వెళ్ళిపోయాడు. అతను ముందు ఆయాతో మాట్లాడాడు. పహాడన్ వి అంతా వివరంగా అడిగాడు. పాంటజేబుల్లో చేతులుపెట్టుకుని ఆలోచిస్తూ కాప్పేపు ఇటూ అటూ తిరిగాడు. పహాడన్ కారు ఇవ్వద్దని దాచివి మందలించాడు. పోలీసులకు పోనుచేసి, 'మిస్ పహాడన్ ఇంటిదగ్గర గూండాబుధ్ధు కొట్లాట జరిగింది. కత్తి దెబ్బతగిలి ఒకవ్యక్తి గాయపడ్డాడు. దయచేసి తొందరగా రండి' అని చెప్పాడు.

కోద్దివిముషాలలో పోలీసులు వచ్చారు. ఇనప్పెక్టరు దాడిని అడిగి అన్ని విషయాలు వివరంగా వ్రాసుకున్నాడు. పహాదన్ వికూరా అడిగి వివరాలు తీసుకున్నాడు. మతలీవాలా ఇనప్పెక్టరుకు అన్నివిషయాలు ఇంగ్లీషులో తెలియచెప్పారు.

భూషణ్ ఇంగ్లీషులోనే అతనిమాటల్ని అందించి 'ఇదంతా వట్టిది. అబద్ధం' అన్నాడు.

'నేను మీనుంచిగూడా వాబ్బాలం తీసుకుంటాను. వుండండి' అన్నాడు ఇనప్పెక్టర్ అనునయంగా.

పోలీసులు భూషణ్ కారులో హాస్పిటల్ కు చేర్చారు. ధనసింగ్ ని కన్స్టేబిల్ కి తీసుకున్నారు.

మనోరమ, ఇతరులు పోసుద్వారా విషయం తెలుసుకుని హాస్పిటల్ కు చేరారు. డెబ్బ తగిలినతర్వాత రక్తం చాలాపేచటివరకూ కారుకూపుండబంచేత భూషణ్ పరిస్థితి అంతటాగా లేదన్నారు డాక్టర్లు. మనోరమ తన ఇద్దరు ప్లేషికులతో భూషణ్ మంచానికిదగ్గరగా కూర్చునివుంది. భూషణ్ స్పృహకోల్పోయి మాటిమాటికి 'నేను ముందే చెప్పాను' అంటున్నాడు. అతనిమాటలు మిగతావాళ్ళ కేమీ అర్థం కావటంలేదు కానీ మనోరమకు గుర్తుంది. 'చివరికి జరిగేఫలితానికి నువ్వు దాద్యురాలి వవుతావు' అని చెప్పాడు భూషణ్.

డాక్టర్లు భూషణ్ కఠిరంలో రక్తం ఎక్కించాలన్నారు. కామ్రేడ్, మనోరమ తమర క్రాన్ని ఇవ్వడానికి సిద్ధమయ్యారు. డాక్టరు ఒక మిక్రువినుంచి రక్తం తీసుకున్నాడు. కానీ రక్తం కఠిరంలో ఎక్కించకముందే, హఠాత్తుగా అతని పరిస్థితి విషమించింది. డాక్టర్లు రక్తం ఎక్కించడం ఆపవసరం అనుకున్నారు. కానీ మిక్రులబలవంతంతో రక్తం ఎక్కించారు.

సార్వీమంత్రి జోషి, బి. టి. ఈ విషయం తెలుసుకుని కార్యాలయంనుంచి హాస్పిటల్ కు వచ్చారు. ఈ సంఘటన జరగడానికి కారణాన్ని, మనోరమని అడిగి తెలుసుకుందామనుకున్నాడు కానీ మనోరమ మాట్లాడేస్థితిలో లేదు.

భూషణ్ కు ఆక్సిజన్ గాస్ ఎక్కిస్తున్నారు. కమ్యూనిస్టులవల్ల సామభూతి

వున్న ఒక డాక్టరు భూషణ్ నాడి చూస్తున్నారు. ఆయన భూషణ్ చేతిని మంచం మీదపెట్టి తలవంచుకుని 'అయిపోయింది.' అని నెమ్మదిగా అన్నారు.

మనోరమ భూషణ్ మంచానికి కాళ్ళవైపు కూర్చునివుంది. లేచి వార్డు వసారావైపు పరుగెత్తింది. వార్డు రెండవ అంతస్తులో వుంది. జోషి ఆమెకన్నా వేగంగా పరుగెత్తి కదికటాలవైపు వెడుతూవున్న మనోరమ చెయ్యిపట్టుకుని వెనక్కులాగాడు. 'ఇంతకన్నా పెద్దపనులు చేయడంకోసం మవ్వ ఇతికివుండాలి' అన్నారు జోషి.

మనోరమ నృపాతప్పి పదిపోయింది.

నృపా వచ్చినతర్వాత ఆమె ధనసింగ్ గురించి ఆలోచించసాగింది. పార్టీ స్లీడరుద్వారా తామీనుమీద ధనసింగ్ ను విడిపించడానికి ప్రయత్నంచేసింది. భూషణ్ మీద ఏవిధమైన ఆరోపణ వుండకుండా ధనసింగ్ జరిగినదంతా వున్న దున్నట్లుగా చెప్పేవాడు అని స్లీడర్లకు పోలీసులద్వారా తెలిసింది. బొంబాయి పోలీసులు ఐరకత్తిని వెతుకుతున్నారు. ధనసింగ్ అయిదునవతర్యాలక్రిందట వంజాబు ధర్మశాలలో హత్యచేసిన అపరాధం అంగీకరించినకారణంగా ఖైదుచేయబడ్డాడు.

మానసికస్థితి, శారీరకస్థితి బాగుండనందుకు, మనోరమను పార్టీ క్వార్టర్ లో ఒకగదిలో మంచంమీద పడుకోబెట్టారు. ఆమెకు పేవచేపేజారం సుమతీ తీసుకుంది. పార్టీ డాక్టరు ఆమెకు మాటిమాటికి మందులు ఇస్తున్నారు. ఆరోగ్యం కుదుటపడిన మీదట, ఆమెను కలుసుకుని ఈ సంఘటనగురించిన పూర్తివివరాలు తెలుసుకోవాలనుకుంటున్నారని మంత్రిగారు కలుసుపెట్టారు.

మనోరమ ఎలాగో అలాగా వీలుచేసుకుని భూషణ్ ని ధనసింగ్ తోబాటు పహాడన్ దగ్గరకు పంపడం, పహాడన్, ధనసింగ్ ల పూర్వకథకూడా, పార్టీ మంత్రి గారికి తెలియపరచింది. మనోరమ ఎదుట ఎవరూ ఏమీ అనేవారకాదు కానీ, వసారాలో నాళ్ళమాటలు ఆమెచెప్పిన వద్దాయి. 'పార్టీ నాయకులు చాలా దుఃఖిస్తున్నారు. పార్టీకి సంబంధించిన భూషణ్ వంటి దాద్యతాయుతమైనవ్యక్తి పార్టీ ని సంప్రదించకుండా ఇటువంటివనిలో చిక్కుకోవడం ఉచితంకాదు. పార్టీవిరోధులు పార్టీ మేంబరు జీవితానికి సంబంధించిన ఎటువంటి సంఘటననైనా ఉపయోగించి పార్టీ మీద

కళంకం అపాదించే అవకాశాన్ని వదులుకోరు. నవంబరునెలలో పార్టీని కార్యాలయంమీద దాడి జరిగినప్పటినుంచి కమ్యూనిస్టువిరోధులు పత్రికలో ఎటువంటి విషయాలు రాయలేదు! ఒక మెంబరుకు సంబంధించిన నడవడి పార్టీ అంతటిమీదా ప్రభావితమైయుంటుంది.' అలాంటి మాటలువిని మనోరమ మౌనంగా వుండిపోయేది.

ఉదయం దినపత్రికలని వివిధభాగాలకు పంపేపని భోంసలే చేసేవారు. భోంసలే మనోరమకు పానుభూతి తెల్పుడంకోసం ఓ పత్రికని అందరికన్నాముందు అమెకి ఇచ్చాడు. కమ్యూనిస్టు విరోధులపత్రిక, మొదటిపేజీలో ఇలా ఒకవార్త వుంది—

'ప్రసిద్ధ కమ్యూనిస్టు నాయకుడు, కామ్రేడ్ భూషణ్ ఒక గూండాతో పోట్లాడి గాయపడి ఆస్పత్రిలో వున్నాడు.'

మాకు అందిన సమాచారాన్నిబట్టి యాక్ట్రెస్ మిస్ పహాదన్ కోసం స్థానీయ గూండా, కామ్రేడ్ భూషణ్ లమధ్య చాలాకాలంనుంచి పోట్లాట జరుగుతోంది. కామ్రేడ్ భూషణ్ తనమిత్రుడు ఓ గూండాని పంజాబునుంచి పిలిపించి స్థానీయ గూండాంమీద దాడి జరిపారు. స్వయంగా గాయపడ్డారు. బ్రిడ్జూనర్ శ్రీ సుకలీ వాలా ఈ సంఘటననుగురించి తెలుసుకుని పోలీసులను పిలవడంలోనూ, పరిస్థితిని పరిదిద్దటంలోనూ చాలా చాకచక్యాన్ని, ధైర్యాన్ని ప్రదర్శించారు. భూషణ్ ఆస్పత్రిలో వున్నాడు. స్థానీయగూండాలు పారిపోయారు. భూషణ్ మిత్రుడు వైదు అయ్యాడు. కమ్యూనిస్టులు భూషణ్ మిత్రుని జామీనుమీద విడిపించుదామనుకున్నారు కానీ జామీను అంగీకరింపజలేదు.' ఆ వార్త చదివినతర్వాత పత్రిక మనోరమ చేతినుంచి క్రింద పడిపోయింది.

సుమతి వచ్చిచూసే మనోరమ స్పృహతప్పి పడివుంది. వెంటనే డాక్టర్ని పిలిచింది. క్రింద పత్రికచూసి, మనోరమ స్పృహతప్పి పడిపోవడానికి గల కారణం తెలుసుకున్నారు. గంభీరతర్వాత మనోరమ కళ్ళు తెరిచింది. మొదటి మాట అమెచెవిలో పడింది, బయట వసారాలో భోంసలేని ఎవరో కోప్పడుతున్నారు.

‘మత్స్య ఆమెకు వత్రిక ఎందుకిచ్చావు ?’

‘మనతోటి పనిచేసే ఆమె జ్వరపడివుంది, ఆమె మనసుకు తేలిక కలిగిం చడంకోసం వత్రిక ఇచ్చాను.’ అన్నాడు బొంనలే ధయపడుతూ.

మనోరమ మళ్ళీ తెలివితప్పి పడిపోయింది. డాక్టరు ఆదుర్దాగా వున్నాడు. ఆమెకు స్పృహ ఎప్పుడు వస్తుంది ? అనలు వస్తుందోరాదో ? జ్వరపడివున్నప్పుడు మనసుకు తగిలేగాయం చాలా ప్రమాదకరమైనదిగా పరిణమిస్తుంది.

